

Annakaisa Pohjola

**VAARALLINEN
RIKOKSENTEKIJÄ?**

Tutkimus rikoksentekijän vaarallisuuden
arvioinnista rikosoikeudellisessa
seuraamusjärjestelmässä

VAARALLINEN RIKOKSENTEKIJÄ?

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 335

Annakaisa Pohjola

Vaarallinen rikoksentekijä?

Tutkimus rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnista rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä

Yliopistollinen väitöskirja, joka Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan suostumuksella esitetään julkisesti tarkastettavaksi Porthanian salissa P III perjantaina 20. tammikuuta 2017 kello 12

WITH AN ENGLISH ABSTRACT

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. 09 6120 300

toimisto@lakimiesyhdistys.fi

www.lakimiesyhdistys.fi

Verkkokirjan ISBN 978-951-855-435-9

© 2017 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja Annakaisa Pohjola

ISSN-L 0356-7206

ISSN 0356-7206

ISBN 978-951-855-369-7

Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

Oy Nord Print Ab, Helsinki 2017

Alkusanat

”Jotka tulevat suorinta tietä,
saapuvat tyhjin taskuin.
Jotka ovat kolunneet kaikki polut,
tulevat säihkyvin silmin, polvet ruvella,
outoja hedelmiä hauraassa säkissään.
Niin se on ystäväni, niin se on, että
eksymättä et löydä perille.”

Tommy Tabermann

Tämän väitöskirjan kirjoittaminen on ollut mutkainen tie, jossa olen kolunnut useita polkuja ja eksynyt monta kertaa. Välillä tutkimuksen tekemisen lempeä tuuli on vienyt minut säihkyvin silmin suoraa tietä eteenpäin ja välillä olen iskenyt polveni kipeästi tien kiviin. Aihepiiri kun on niin valtavan laaja ja siitä riittää paljon tutkittavaa. Kaikista sen poluista ja mutkista huolimatta koen itseni etuoikeutetuksi, että olen saanut tehdä tutkimusta rikoksentehtäjän vaarallisuuden arvioinnin kiinnostavan aihepiirin parissa. Jotta tästä tutkimuksesta ei tulisi koko elämäntyöni, siitä täytyy osata myös luopua sekä hyväksyä, että säkistä löytyivistä oudoistakin hedelmistä huolimatta olen tämän tutkimuksen osalta löytämässä perille. Edessä on uudet polut ja varmasti myös lisää rupisia polvia.

Tutkimus on tekohetkensä tuotos. Säädösmuutoksia ja niitä koskevia ehdotuksia sekä oikeuskäytäntöä olen seurannut syyskuuhun 2016 asti. Lähitulevaisuus tuo rikoksentehtäjän vaarallisuuden arviointia koskevaan lainsäädäntöön luultavasti lainsäädännöllisiä muutoksia. Tämän työn kannalta hyvin keskeinen mahdollinen uudistus on koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen korvaaminen yhdistelmärankaistuksella, jota olen tässä tutkimuksessa lyhyesti esitellyt. Jään odottamaan rikosoikeudellisen vaarallisuuden arviointiin liittyviä lakiuudistuksia mielenkiinnolla. Ne tulevat olemaan hedelmällisiä jatkotutkimuksen aiheita.

Vaikka väitöskirjan kirjoittaminen on tuntunut välillä hyvinkin yksinäiseltä matkan teolta, monet henkilöt ovat auttaneet minua tutkimustyön aloittamisessa ja erityisesti sen etenemisessä. Siitä on nyt aika esittää suuret kiitokset. Väitöskirjatyöni aloittamisesta on erityisesti kiittäminen rikosoikeuden professori emeritus Raimo Lahtea. Hän kannusti minua lähtemään tutkijan uralle ja tuki sekä mahdollisti sitä matkan varrella pyyteettömästi monin erilaisin keinoin. Lisäksi olen onnekas, että olen saanut jakaa hänen kanssaan ajatuksia niin tut-

kimusaiheesta kuin muistakin tavallisista arkipäivän ja elämän asioista. Kiitos kaikesta Raimo! Rikos- ja prosessioikeuden professori Dan Frändelle haluan esittää kiitokseni häneltä saamistani asiantuntevista neuvoista sekä mielenkiintoisista keskusteluista tutkimukseni aihepiiristä ja sen ulkopuolelta. Hänen kannustuksensa on ollut erityisen arvokasta niissä tutkimuksen vaiheissa, joissa oman rikosprosessioikeudellisen näkemykseni jäsentäminen on ollut haasteellista. Prosessioikeuden professori Tuomas Huplin kanssa keskustelumme ovat kohdistuneet yleensä tutkimustani paljon tärkeämpiin asioihin ja antaneet sitä myötä merkittävästi perspektiiviä tutkimukseni tekemiseen. Kiitokset Tuomas näistä hetkistä vuosien varrella. Lisäksi useat muut kanssatutkijani ja työtoverini erityisesti Porthanian viidennessä kerroksessa ovat innoittaneet ja vaikuttaneet osaltaan tutkimukseni etenemiseen ja sen loppuunsaattamiseen. Kaikille teille suuret kiitokset. Akateemisen maailman ulkopuolelta väitöskirjani edistymisessä minua on tukenut erityisesti veljeni VT, vankilan johtaja Ville-Veikko Pohjola, jolla oli Raimon lisäksi myös osansa tutkimusaiheeni valinnassa. Vilelille kiitos siitä sekä monista tiedoista käytännön kentältä. Tutkimukseni viimeistelystä minua auttoi ON Heidi Lumme. Kiitos Heidi avustasi ja kannustuksesta tutkimuksen loppuun saattamiseksi.

Erityisen suuret kiitokset haluan osoittaa väitöskirjani esitarkastajilleni eduskunnan apulaisoikeusasiamies, dosentti Jussi Pajuojalle ja Psykiatrisen vankisairaalan ylilääkäri, dosentti Hannu Lauermalle asiantuntevista kommentteistanne käsikirjoitukseeni. Ne ovat syventäneet osaamistani ja toivottavasti myös ainakin jonkin verran parantaneet tutkimustani. Puutteista, joita tutkimukseeni on jäänyt kaikista teidän arvokkaista kommentteistakin huolimatta, joudun luonnollisesti vastaamaan itse. Lisäksi teille molemmille iso kiitos myös lupauksestanne toimia vastaväittäjänäni väitöstilaisuudessa. Professori Dan Frändelle osoitan kiitoksen lupautumisesta toimia väitöstilaisuuteni kustoksena. Suomalaista Lakimiesyhdistystä kiitän väitöskirjani hyväksymisestä perinteikkääseen julkaisusarjaansa.

Olen tehnyt tätä tutkimusta toisen työn ja monenlaisten elämäntilanteiden keskellä. Tutkimustyötä aloittaessani vuonna 2012 en olisi koskaan voinut uskoa mitä kaikkia iloja ja suruja tulen sen aikana kokemaan. Työni BaseN Oy:n General Counselina on tuonut monipuolista vaihtelua tutkimuksen tekemiselle, mutta myös vaikeuttanut tutkimukseen syventymistä ja sen etenemistä. Onneksi kaikesta on aina jollakin tavalla selvitty. Suuret kiitokset toimitusjohtaja Pasi Hurrille siitä, että osa-aikainen työskentelyni BaseN:ssä on ollut mahdollista siitä huolimatta, että tutkimusaiheeni ei kuulu BaseN:n ydinosaan. Olen siitä erityisen onnellinen. Lisäksi kaikille BaseN:n työkavereilleni kiitos kärsivällisyydestänne liittyen työtehtävieni suorittamiseen, ja pahoitteluni vielä jälkikäteenkin siitä, että en ole pystynyt hoitamaan kaikkia töitani lupaamassani aikataulussa.

Tämän tutkimustyöni alussa sain tyttäreni Aislan ja loppuvaiheissa tyttäreni Seean. Elämäni merkittävimmät, rakkaimmat ja vaikeimmat asiat olen kokenut heidän äitinään. Päiväni näiden ihanien tyttärieni kanssa ovat olleet touhuntaiteista, mutta myös mahtavan rikkaita. Tyttäreni ovat pitäneet minut täysillä kiinni arjessa ja ovat osaltaan vaikuttaneet siihen, että minulla ei ole ollut tutkimukseen liittyviä kotitöitä. Toivottavasti tämän tutkimuksen saattaminen päätökseen merkitsee sitä, että meillä on vastaisuudessa aikaa ja mahdollisuuksia yhteisiin tekemisiin vielä näitä tutkimusvuosia enemmän.

Sisarukseni ja heidän perheensä pienimmästä suurimpaan ovat tuoneet monenlaista mukavaa tutkimuksen ja muun työn ulkopuolista elämää ympärilleni. Samalla he ovat muistuttaneet minua nauttimaan elämästä ja sen jokaisesta päivästä välillä raskaistakin hetkistä huolimatta sellaisena kuin ne kulloinkin ovat. Olen ylpeä teistä kaikista! Ystäväni ovat myös osaltaan onnistuneet hyvin pitämään ajatukseni pois vaarallisten rikoksenteekijöiden pahasta maailmasta ja antaneet vapaa-aikaani paljon erilaisia elämäntäyteisiä hetkiä ja sävyjä. Siitä suuret kiitokset teille kaikille.

Tämän tutkimuksen omistan rakkaille vanhemmilleni Ainolle ja Matille, jotka ovat monin tavoin tukeneet minua kaikissa elämänvaiheissani ja kannustaneet yrittämään myös mahdottomalta kuulostavia asioita. Ilman heidän luotamustaan en olisi tässä. Sanani eivät riitä kiittämään teitä kaikesta avusta ja tuesta.

Suurin kiitos Aislalle ja Seealle. Ihana, että olette olemassa.

Kotona Munkkiniemessä 1.10.2016

Annakaisa Pohjola

Sisällys

LÄHTEET.....	XV
KIRJALLISUUS	XV
VIRALLISLÄHTEET	XLI
INTERNET- JA MUUT LÄHTEET	XLII
LYHENTEET.....	XLVII
TAULUKOT JA KUVIOT	XLIX
1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimusteema	1
1.2 Vaara, vaarallisuus ja riski rikosoikeudessa	17
1.3 Tutkimuksen tehtävänasettelu, tavoitteet ja rajaukset	27
1.4 Tutkimusmetodi ja -aineisto	34
1.5 Aikaisemmat tutkimukset ja oikeuskäytäntö.....	38
1.6 Tutkimuksen rakenne	46
2 VAARALLISUUDESTA VÄKIVALTARISKIIN – RIKOKSEN- TEKIJÄN VAARALLISUUSKÄSITYKSEN JA VAARALLI- SUUDEN ARVIOINTIA EDELLYTTÄVIEN SEURAAMUSTEN HISTORIALLINEN KEHITYS SUOMESSA 1800-LUVUN LOPULTA 2010-LUVULLE	49
2.1 Rikoksenteikijän vaarallisuuden ”vaihtuvat vaatteet”	49
2.2 Rikoksenteikijöiden ryhmittelyä ja hoitoa – rikosoikeuden sosiologisen koulukunnan esiintulo 1800-luvun loppupuolella rikoksenteikijän vaarallisuusajattelun mahdollistajana	52
2.3 Rikoksenteikijän vaarallisuus uhkana yksityiselle tai yleiselle turvallisuudelle – laki vaarallisista rikoksenuusijoista 1932	56
2.4 Rikoksenteikijän vaarallisuus toistuvana rikollisuutena – laki vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä 1953.....	62
2.5 Rikoksenteikijän vaarallisuus uhkana toisen hengelle tai terveydelle – vuoden 1971 lakimuutos vaarallisten rikoksen- uusijain eristämisestä annettuun lakiin.....	65
2.6 Rikoksenteikijän vaarallisuus riskinä törkeään väkivalta- rikokseen – säännös koko rangaistuksen suorittamisesta vankilassa vuonna 2006.....	72
2.7 Rikoksenteikijän vaarallisuusajattelun renessanssi ja vaarallisuus- arvioiden käyttöalan laajentuminen – vuoden 2011 lakimuutos elinkautisvankien pakollisesta väkivaltariskin arvioinnista.....	78

2.8	Vaarallisuudesta väkivaltariskin arviointiin – johtopäätöksiä rikoksenteikijän vaarallisuuskäsityksen ja vaarallisuutta edellyttävien seuraamusten sekä määräysten historiallisesta kehityksestä	82
3	RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUDEN ARVIOINTIA EDELLYTTÄVÄT RIKOSLAINSÄÄDÄNNÖN RANGAISTUS- JA TÄYTÄNTÖÖNPANOMÄÄRÄYKSET SEKÄ NIIHIN LIITTYVÄT OIKEUSPSYKIATRISET JA OIKEUDELLISET VAARALLISUUDEN ARVIOINTIPROSESSIT.....	89
3.1	Rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia edellyttävät rangaistus- ja täytäntöönpanomääräykset.....	89
3.2	Päätös koko rangaistuksen suorittamisesta vankilassa (RL 2c:11)	97
3.2.1	Vaarallisuuden arviointiprosessit tuomiota määrättäessä törkeän väkivaltarikoksen uusijalle, jolle syyttäjä vaatii koko rangaistuksen suorittamista vankilassa.....	110
3.3	Koko rangaistusta vankilassa suorittavan ehdonalainen vapauttaminen (RL 2c:12).....	114
3.3.1	Koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin vaarallisuuden arviointiprosessit hänen haettua pääsyä ehdonalaiseen vapauteen suorittamaan rangaistustaan viisi kuudesosaa	122
3.4	Elinkautisvangin ehdonalainen vapauttaminen (VapL 1.2).....	126
3.4.1	Elinkautisvangin väkivaltariskin arviointiprosessit hänen haettuaan pääsyä ehdonalaiseen vapauteen	132
4	RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUS TÄMÄNHETKISEN VAARALLISUUDEN ARVIOINTIA EDELLYTTÄVÄN RIKOSLAINSÄÄDÄNNÖN KONTEKSTISSA	135
4.1	Rikoksenteikijän vaarallisuus	135
4.2	Rikoksenteikijän vaarallisuuden sisällölliset tekijät.....	148
4.2.1	Törkeän väkivaltakäyttötymisen riski- ja suojaavat tekijät.....	149
4.2.1.1	Aikaisempi väkivaltaisuus	157
4.2.1.2	Alkoholi- ja muu päihderiippuvuus.....	158
4.2.1.3	Psykopatia	159
4.2.1.4	Epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö.....	161
4.2.1.5	Mielenterveyden häiriöt.....	163
4.2.1.6	Biologiset tekijät	164
4.2.2	Väkivaltakäyttötymisen vakavuus	166
4.2.3	Väkivaltakäyttötymisen todennäköisyys	167

5	RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUDEN ARVIOINTIA EDELLYTTÄVÄ LAINSÄÄDÄNTÖ RIKOSOIKEUDEN OIKEUSPERIAATTEIDEN SEKÄ PERUS- JA IHMISOIKEUKSIEN NÄKÖKULMASTA	171
5.1	Rikosoikeudellisten oikeusperiaatteiden merkitys rikosten tekijän vaarallisuuden arviointia edellyttävän lainsäädännön näkökulmasta.....	171
5.1.1	Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate.....	174
5.1.2	Ihmisarvon loukkaamattomuuden periaate	176
5.1.3	Rikosoikeudellinen suhteellisuusperiaate	179
5.1.4	Yhdenvertaisuusperiaate	184
5.2	Rikosten tekijän vaarallisuuden arviointia edellyttävä lainsäädäntö perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta.....	187
5.3	Rikosten tekijän oikeus henkilökohtaiseen vapauteen vai yhteiskunnan muiden asukkaiden oikeus henkilökohtaiseen turvallisuuteen? – Perus- ja ihmisoikeuksien välinen jännite rikosten tekijän vaarallisuuden arviointia edellyttävän lainsäädännön näkökulmasta.....	194
6	RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUDEN OIKEUSPSYKIATRINEN ARVIOINTI.....	199
6.1	Vaarallisuuden arvioinnin tutkimuksen ja vaarallisuuden arvioinnissa käytettyjen arviointimenetelmien historiallinen kehitys	199
6.1.1	Strukturoimaton kliininen menetelmä – ensimmäisen sukupolven vaarallisuuden ennustaminen.....	200
6.1.2	Aktuaarinen menetelmä – toisen sukupolven vaarallisuuden arviointi	204
6.1.3	Strukturoitu kliininen menetelmä – kolmannen sukupolven vaarallisuuden arviointitutkimus.....	208
6.2	Rikosten tekijän vaarallisuuden oikeuspsykiatrinen arviointi	210
6.2.1	Rikosten tekijän vaarallisuuden arvioinnissa käytettävä väkivaltariskitason asteikko.....	230
6.3	Oikeuspsykiatrinen vaarallisuuden arviointi luotettavuuden näkökulmasta.....	236
6.3.1	Oikeuspsykiatrisen vaarallisuuden arvioinnin luotettavuus	236
6.3.2	ROC-käyrä ja AUC-arvo vaarallisuuden arviointiin kehitettyjen arviointityökalujen luotettavuuden tutkimuksen apuna	242
6.4	Suomessa yleisimmin käytössä olevat strukturoidut vaarallisuuden arviointityökalut	244

6.4.1	HCR-20 – Historical, Clinical and Risk Management Scales	244
6.4.2	PCL-R – Psychopathy Checklist-Revised.....	247
6.4.3	SAPROF – Structured Assessment of Protective Factors for Violence Risk.....	250
6.5	Oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarviolausunnon laatiminen, sisältö ja laadulliset vaatimukset	252
6.6	THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan käsittely ja THL:n laatima vaarallisuusarviolausunto Helsingin hovioikeudelle (koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyen)	263
6.7	RISEn keskushallintoyksikön lausunto Helsingin hovioikeudelle pitkäaikaisvangin ehdonalaishakemukseen	269
7	RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUDEN OIKEUDELLINEN ARVIOINTI	275
7.1	Asiantuntijatodistelu todistelukeinona erityisesti rikoksentekijän vaarallisuutta koskevassa oikeudenkäynnissä.....	275
7.2	Rikoksentekijän vaarallisuuden oikeudellinen arviointi tuomioistuimessa.....	295
7.2.1	Tuomioistuimen tutkintaperiaate pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyssä.....	299
7.2.2	Näytön arviointi rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnin osana	302
7.2.2.1	Asiantuntijatodisteluun perustuva todistusharkinta.....	302
7.2.2.2	Riittävän korkeaan todennäköisyyteen perustuva näytön riittävyden arviointi	321
7.2.3	Rikoksentekijän vaarallisuutta koskevan oikeuskysymyksen ratkaiseminen eli vaarallisuuden normatiivisten kriteereiden harkinta tuomioistuimessa	329
7.2.4	Tuomioistuimen perusteluvollisuus rikoksentekijän vaarallisuutta koskevissa päätöksissä.....	333
8	EMPIIRINEN TUTKIMUS SUOMESSA VAARALLISUUS-ARVIOIDUISTA RIKOKSENTEKIJÖISTÄ, HEISTÄ LAADITUISTA OIKEUS-PSYKIATRISISTA VAARALLISUUS-ARVIOLAUSUNNOISTA JA TUOMIOISTUIMEN TEKEMISTÄ VAARALLISUUSARVIOISTA	345
8.1	Empiirinen oikeustutkimus tutkimusmetodina.....	345
8.2	Empiirisen tutkimuksen aineisto, lähtökohdat ja tavoitteet.....	347

8.3	Empiirisen tutkimusaineiston analyysi.....	354
8.3.1	Tutkittavien sukupuoli-, ikä- ja kansalaisuusjakauma	354
8.3.2	Tutkittavien päärikosten jakauma ja aikaisempi rikoshistoria.....	356
8.3.3	Oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarvion tutkimuspaikka, tutkimusten kestoajat ja tutkimuksen päävastuullinen lääkäri	360
8.3.4	Tutkittavien lääketieteelliset diagnoosit sekä muut vaarallisen väkivaltakäyttäytymisen riski- ja suojaavat tekijät.....	362
8.3.5	Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa käytetyt strukturoidut väkivaltariskin arviointiin kehitetyt työkalut ja niistä saadut tulokset	368
8.3.6	Rikoksenteikijän vaarallisuudesta tehty arvio ja sen yhteneväisyys rikoksenteikijän tutkineen lääkärin, TEON, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan, RISEn keskushallintoyksikön ja tuomioistuimen kanssa	373
8.3.7	Tuomioistuimen määräämä rangaistus tilanteessa, jossa syyttäjä vaatii rikoksenteikijälle koko rangaistuksen suorittamista vankilassa	380
8.3.8	Helsingin hovioikeuden päätös koko rangaistusta vankilassa suorittavan ehdonalaiseen vapauteen pääsemisestä.....	383
8.3.9	Asiantuntijoiden laatimien vaarallisuusarviolausuntojen merkitys tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa.....	384
8.3.10	Koko rangaistuksen vankilassa jo suorittaneiden vankien uusintarikollisuus	388
8.4	Empiirisen tutkimuksen yhteenveto ja johtopäätökset	393
9	LOPUKSI	399
	LIITE 1 EMPIIRISEN TUTKIMUKSEN TUTKIMUSAINIESTON TUTKITTAVAT	405
	ABSTRACT.....	409
	OIKEUSTAPAUSHAKEMISTO.....	413
	ASIAHAKEMISTO.....	417

Lähteet

Kirjallisuus

- Aaltonen, Anna-Kaisa*: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Edita, Helsinki 2009.
- Aarnio Aulis*: Tulkinnan taito: Ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. WSOY, Helsinki 2006.
- Aarnio, Aulis*: Laintulkinnan teoria. WSOY, Helsinki 1989
- Aarnio, Aulis*: The Rational as Reasonable. A Treatise on Legal Justification. D. Reidel Publishing Company, Dordrecht 1987.
- Aarnio, Aulis*: Mitä lainoppi on? Tammi, Helsinki 1978.
- Ahlbom, Anders – Norel, Staffan*: Introduction to Modern Epidemiology. Epidemiology Resources, Michigan 1990.
- Aito, Ahto*: Dangerous Habitual Criminals: A Psychopathologic and Sociologic Study of 216 Segregated Criminals. Helsinki 1951.
- Akobeng, Anthony K.*: Understanding Diagnostic Tests 3: Receiver Operating Characteristic Curves. Acta Pædiatrica 2007, 96, p. 644–647.
- Alho, Hannu – Hyytiä, Petri*: Alkoholiriippuvuuden farmakologinen hoito. Duodecim 2009, 125(8), s. 912–918.
- Alvesalo, Anne – Ervasti, Kaijus*: Oikeus yhteiskunnassa – Näkökulmia oikeussosiologiaan. Edita Publishing, Helsinki 2006.
- American Psychiatric Association*. Clinical Aspects of the Violent Individual. American Psychiatric Association, Washington DC 1974.
- American Psychological Association*. Report of the Task Force on the Role of Psychology in the Criminal Justice System. American Psychologist 1978, Vol. 33, p. 1099–1113.
- Andrews, Donald A. – Bonta, James*: The Psychology of Criminal Conduct. Routledge, Abingdon 2010.
- Andrews, Donald A.*: Recidivism Is Predictable and Can Be Influenced: Using Risk Assessment to Reduce Recidivism. Forum on Corrections Research 1989, Vol. 1, No. 2, p. 11–17.
- Anttila, Inkeri*: Säilytettäväksi kaiken varalta? Lakimies 7a/1975, s. 774–785. (Anttila 1975a)
- Anttila, Inkeri*: Rikosoikeuden uusi linja. Teoksessa Juhlajulkaisu Urho Kaleva Kekkonen 1900 3/9 1975 – Tasavallan presidentti, lakitieteen tohtori Urho Kaleva Kekkoselle hänen täyttäessään seitsemänkymmentäviisi vuotta, s. 288–301. Toimittanut Hoppu, Esko. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, C-sarja N:o 13. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1975. (Anttila 1975b)
- Anttila, Inkeri*: Vaaralliset vaarattomiksi. Lakimies 1/1971, s. 438–455.
- Anttila, Inkeri*: Konservativ och radikal kriminalpolitik i Norden. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab 1967, Nr 3, s. 237–251.
- Anttila, Inkeri – Törnudd, Patrik*: Kriminologia ja kriminaalipolitiikka. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja N:o 194. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1983.
- Anttila, Inkeri – Heinonen, Olavi*: Rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka. Tammi, Helsinki 1977.
- Anttila, Inkeri – Heinonen, Olavi – Koskinen, Pekka – Lahti, Raimo*: Rikollisuus ongelmana. Kriminaalipolitiikan perusteet. Tammi, Helsinki 1974.
- Anttila, Inkeri – Heinonen, Olavi*: Rikos ja seuraamus. Rikosoikeuden perusteet. Tammi, Helsinki 1974.

- Anttila, Inkeri – Törnudd, Patrik*: Kriminologia. WSOY, Helsinki 1970.
- Appelbaum, Paul S. – Gutheil, Thomas G.*: Clinical Handbook of Psychiatry and Law. Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia 2007.
- Asp, Petter*: Two Notions of Proportionality. In Festschrift in Honour of Raimo Lahti, p. 207–219. Ed. Nuotio, Kimmo. Forum Iuris, Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, Helsinki 2007.
- Auvinen-Lintunen, Laura – Häkkänen-Nyholm, Helinä*: Psykopatian arviointi. Teoksessa Psykopatia. Toimittanut Häkkänen-Nyholm, Helinä, s. 41–65. Edita, Helsinki 2009.
- Auvinen-Lintunen, Laura*: Psykopatia: Käsitteestä, arvioinnista sekä hoidettavuudesta. Psykologia 4/2008, 43, s. 277–285.
- Babor, Thomas F. – Hofmann, Michael – DelBoca, Frances K. – Hesselbrock, Victor – Meyer, Roger E. – Dolinsky, Zelig S. – Rounsaville, Bruce*: Types of Alcoholics, I. Evidence for An Empirically Derived Typology Based on Indicators of Vulnerability and Severity. Archives of General Psychiatry 1992, 49(8), p. 599–608.
- Backman, Eero*: Oikeustiede yhteiskuntatieteenä: Tutkimuksia oikeustieteen luonteesta erityisesti rikosoikeuden kannalta. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1992.
- Backman, Eero*: Rikoslaki ja yhteiskunta I. Teoreettinen erittely rikosoikeuden tieteenkäsitteistä 1800-luvulla ja sen konkretisointi moraalien, uskonnon ja rikoslain suhteisiin Suomessa vuosina 1894–1917. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 115. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1976.
- Barbaree, Howard E. – Langton, Calvin M. – Peacock, Edward J.*: The Factor Structure of Static Actuarial Items: Its Relation to Prediction. Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment. April 2006, Vol. 18, Issue 2, p. 207–226.
- Blanchette, Kelley – Browne, Shelley L.*: The Assessment and Treatment of Women Offenders. An Integrative Perspective. Wiley Series in Forensic Clinical Psychology, Chichester 2006.
- Beccaria, Cesare*: Rikoksesta ja rangaistuksesta. Edita, Helsinki 1998.
- Beck, Ulrich*: Risk Society: Towards a New Modernity. Sage, London 1992.
- Beech, Anthony R. – Craig, Leam A. – Browne, Kevin D.*: Assessment and Treatment of Sex Offenders: A Handbook. Wiley-Blackwell, Oxford 2009.
- Beecher-Monas, Erica – Garcia-Rill, Edgar*: Danger at the Edge of Chaos: Predicting Violent Behavior in a Post-Daubert World. Cardozo Law Review 2002 November, Vol. 24 (2002–2003), p. 1845–1901.
- Bennett, Jamie*: The Social Costs of Dangerousness: Prison and the Dangerous Classes. Centre for Crime & Justice Studies, London 2008.
- Bentham, Jeremy*: An Introduction to the Principles of Morals and Legislation. The Collected Works of Jeremy Bentham. Eds Burns, J. H. – Hart, H. L. A. Clarendon Press, Oxford 1996.
- Ben-Porath, Denise D. – Taylor, Stuart P.*: The Effects of Diazepam (Valium) and Aggressive Disposition on Human Aggression: An Experimental Investigation. Addictive Behaviors 2002, 27(2), p. 167–177.
- Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas*: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: Tiedonsosiologinen tutkielma. Suomentanut ja toimittanut Vesa Raiskila. Gaudeamus, Helsinki 1994.
- Berman, Mitchell E. – Fallon, April E. – Coccaro, Emil F.*: The Relationship between Personality Psychopathology and Aggressive Behavior in Research Volunteers. Journal of Abnormal Psychology 1998, Vol. 107, No. 4, p. 651–658.
- Bernstein, Peter L.*: Against the Gods: The Remarkable Story of Risk. John Wiley & Sons, New York 1996.

- Bevilacqua, Laura – Doly, Stephané – Kaprio, Jaakko – Yuan, Qiaoping – Tikkanen, Roope – Paunio, Tiina – Zhou, Zhifeng – Wedenoja, Juho – Maroteaux, Luc – Diaz, Silvina – Belmer, Arnaud – Hodgkinson, Colin A. – Dell’Osso, Liliana – Suvisaari, Jaana – Coccaro, Emil – Rose, Richard J. – Peltonen, Leena – Virkkunen, Matti – Goldman, David:* A Population-Specific HTR2B Stop Codon Predisposes to Severe Impulsivity. *Nature* 2010 December, 468(7327), p. 1061–1066.
- Blanchette, Kelley – Browen, Shelley L.:* The Assessment and Treatment of Women Offenders. An Integrative Perspective. Wiley Series in Forensic Clinical Psychology, Chichester 2006.
- Blumstein, Alfred – Cohen, Jacqueline – Roth, Jeffrey A. – Visser, Christy A.:* Methodological Issues in Criminal Career Research. National Academy Press, Washington DC 1986.
- Boer, Douglas P. – Hart, Stephen D. – Kropp, P. Randall – Webster, Christopher D.:* Manual for the Sexual Violence Risk-20. Professional Guidelines for Assessing Risk of Sexual Violence. The Mental Health, Law, & Policy Institute, Simon Fraser University, Burnaby 1997.
- Bonta, James:* Rikoksentekijöiden kuntouttaminen – tutkimuksesta käytäntöön. Teoksessa *What Works – mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaaliuhollossa*, s. 52–64. Toimittaneet Järvenpää, Raija – Kempas, Marjaana. Vankeinhoidon koulutuskeskus, Vantaa 2003.
- Borum, Randy – Bartel, Patrick – Forth, Adelle:* Manual for the Structured Assessment for Violence Risk in Youth (SAVRY). University of South Florida, Tampa 2001.
- Bottoms, Anthony:* Reflections on the Renaissance of Dangerousness. *Howard Journal of Criminal Justice*, 16(2), 1977, p. 70–96.
- Brown, Jerrod – Singh, Jay P.:* Forensic Risk Assessment: A Beginner’s Guide. *Archives of Forensic Psychology* 2014, Vol. 1, No. 1, p. 49–59.
- Brown, Mark:* Calculations of Risk in Contemporary Penal Practice. In *Dangerous Offenders: Punishment and Social Order*, p. 93–108. Eds Brown, Mark – Pratt, John. Routledge, London 2000.
- Brunero, Scott – Lamont, Scott:* Risk analysis: An Integrated Approach to the Assessment and Management of Aggression/Violence in Mental Health. *Journal of Psychiatric Intensive Care* 2009 June, Vol. 5, Issue 1, p. 25–32.
- Brusiin, Otto:* Über die Objektivität der Rechtsprechung. Suomen Lakimiesliitto, Helsinki 1949.
- Brusiin, Otto:* Tuomarin harkinta normin puuttuessa. Suomalaisen Lakimiesten yhdistyksen julkaisuja N:o 14. Suomalainen Lakimiesten Yhdistys, Helsinki 1938.
- Bucklen, Kristofer – Zajac, Gary:* But Some of Them Don’t Come Back (to Prison!). *The Prison Journal* 2009 September, Vol. 89, No. 3, p. 239–264.
- Burgess, Ernest W.:* Factors Determining Success or Failure on Parole. In *The Workings of the Indeterminate Sentence Law and the Parole System in Illinois*, p. 221–234. Eds Bruce, Andrew A. – Burgess, Ernest W. – Landesco, John – Harno, Albert J. Illinois State Board of Parole, Springfield, IL 1928.
- Campbell, Terence W.:* Sex Offenders and Actuarial Risk Assessments: Ethical Considerations. *Behavioral Science and the Law* 2003, 21(2), p. 269–279.
- Castel, Robert:* From Dangerousness to Risk. The Foucault Effect: Studies in Governmentality, p. 281–298. Eds Burchell, Graham – Gordon, Colin – Miller, Peter. The University of Chicago Press, Chicago 1991.
- Cloninger, Robert C.:* Neurogenetic Adaptive Mechanisms in Alcoholism. *Science* 1987, 236(4800), p. 410–416.
- Cocozza, Joseph J. – Steadman, Henry J.:* The Failure of Psychiatric Predictions of Dangerousness: Clear and Convincing Evidence. *Rutgers Law Review* 1976, Vol. 29, p. 1084–1101.
- Cocozza, Joseph J. – Steadman, Henry:* Some Refinements in the Measurement and Prediction of Dangerous Behavior. *American Journal of Psychiatry* 1974, 131(9), p. 1012–1014.

- Coid, Jeremy – Kahtan, Nadji – Gault, Simon – Jarman, Brian:* Patients with Personality Disorder Admitted to Secure Forensic Psychiatry Services. *The British Journal of Psychiatry* 1999, 175(6), p. 528–536.
- Cooke, David – Michie, Christine:* Violence Risk Assessment: From Prediction to Understanding – Or from what? To why? In *Managing Clinical Risk. A Guide to Effective Practice*, p. 3–26. Eds Logan, Caroline – Johnstone, Lorraine. Routledge Taylor & Francis Group, Abingdon 2013.
- Cooke, David – Michie, Christine:* Limitations of Diagnostic Precision and Predictive Utility in the Individual Case: A Challenge for Forensic Practice. *Law and Human Behavior* 2010, 34(4), s. 259–274.
- Craig, Leam A. – Browne, Kevin D.:* Assessing Risk in Sex Offenders: A Practitioner's Guide. John Wiley & Sons, Chichester 2008.
- de la Cuesta, José Luis:* The Principle of Humanity in Penal Law. *International Review of Penal Law* 2011, Vol. 82, p. 457–476.
- Cuffel, Brian J. – Shumway, Martha – Chouljian, Tandy L. – MacDonald, Tracy:* A Longitudinal Study of Substance Use and Community Violence in Schizophrenia. *The Journal of Nervous and Mental Disease* 1994, 182(12), p. 704–708.
- Developments in the Law:* Civil Commitment of the Mentally Ill. *Harvard Law Review* 1974 April, 87(6), p. 1190–1406.
- Devor, Eric J. – Cloninger, Robert C.:* Genetics of Alcoholism. *Annual Review of Genetics* 1989, 23, p. 19–36.
- De Vogel, Vivienne – de Vries Robbé, Michiel – Kalmthout, Willemijn van – Place, Caroline:* Female Additional Manual Additional Guidelines to the HCR-20V3 for Assessing Risk for Violence in Women. Van der Hoeven Kliniek, Utrecht, 2014.
- De Vogel, Vivienne – de Ruiter, Corine – Bouman, Yvonne – de Vries Robbé, Michiel:* SAPROF. Guidelines for the Assessment of Protective Factors for Violence Risk. Van der Hoeven Stichting, Utrecht 2012.
- De Vries Robbé, Michiel – de Vogel, Vivienne – Stam, Jeantine:* Protective Factors for Violence Risk: The Value for Clinical Practice. *Psychology* 2012, Vol. 3, No. 12A, p. 1259–1263.
- De Vries Robbe, Michiel:* Protective Factors: Validation of the Structured Assessment of Protective Factors for Violence Risk in Forensic Psychiatry. Van der Hoeven Kliniek, Utrecht 2014.
- De Vries Robbé, Michiel – Vogel, Vivienne de – Douglas, Kevin S.:* Risk- and Protective Factors: A Two-Sided Dynamic Approach to Violence Risk Assessment. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology* 2013, Vol. 24, No. 4, p. 440–457.
- De Vries Robbe, Michiel – Vogel, Vivienne de – de Spa, Eva:* Protective Factors for Violence Risk in Forensic Psychiatric Patients: A Retrospective Validation Study of the SAPROF. *International Journal of Forensic Mental Health* 2011, Vol. 10, p. 178–186.
- Diesen, Christian:* Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål. Juristförlaget, Stockholm 1993.
- Dolan, Mairead:* Psychopathic Personality in Young People. *Advances in Psychiatric Treatment* 2004, Vol. 10, p. 466–473.
- Douglas, Kevin S. – Belfrage, Henrik:* Interrater Reliability and Concurrent Validity of the HCR-20 Version 3. *International Journal of Forensic Mental Health* 2014, Vol. 13, Issue 2, p. 130–139.
- Douglas, Kevin S. – Hart, Stephen D. – Webster, Christopher D. – Belfrage, Henrik – Guy, Laura S. – Wilson, Catherine M.:* Historical-Clinical-Risk Management-20, version 3 (HCR-20V3): Development and Overview. *International Journal of Forensic Mental Health* 2014, Vol. 13, Issue 2, p. 93–108.

- Douglas, Kevin S. – Hart, Stephen D. – Webster, Christopher D. – Belfrage, Henrik: HCR-20: Assessing Risk for Violence, Version 3 (HCR-20V3). Mental Health, Law, and Policy Institute. Simon Fraser University, Burnaby 2013.
- Douglas, Kevin S. – Reeves, Kim A.: Historical-Clinical-Risk Management-20 (HCR-20) Violence Risk Assessment Scheme. In Handbook of Violence Risk Assessment, p. 147–185. Eds Otto, Randy K. – Douglas, Kevin S. Routledge, Abingdon 2010.
- Douglas, Kevin S. – Skeem, Jennifer L.: Violence Risk Assessment: Getting Specific about Being Dynamic. Psychology, Public Policy, and Law 2005, Vol. 11, No. 3, p. 347–383.
- Douglas, Kevin S. – Webster, Christopher D.: The HCR-20 Violence Risk Assessment Scheme. Concurrent Validity in a Sample of Incarcerated Offenders. Criminal Justice and Behavior 1999 March, Vol. 26, No. 1, p. 3–19.
- Dåderman, Anna Maria – Lidberg, Lars: Flunitrazepam (Rohypnol) Abuse in Combination with Alcohol Causes Premeditated, Grievous Violence in Male Juvenile Offenders. The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law 1999, Vol. 27, No. 1, p. 83–99.
- Eckhoff, Torstein: Temametode eller verdimetode i bevisvurderingen. Svensk Juristtidning 1988, s. 321–339.
- Edelstam, Henrik: Sakkunnigbeviset. En studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet. Iustus Förlag. Juridiska Föreningen i Uppsala, Göteborg 1991.
- Ekelöf, Per Olof – Boman, Robert: Rättegång. Norstedts juridik, Stockholm 1992.
- Ellilä, Reino: Päänäkökohtia vaarallisia rikoksenuusijoita koskevan lainsäädännön uudistamisessa. Suomen Kriminalistiyhdistyksen vuosikirja XVIII–XXI 1952–1955, s. 35–45. Helsinki 1956.
- Elwin, Göran – Heckscher, Sten – Nelson, Alvar: Den första stenen: studiebok i kriminalpolitik. Tiden, Stockholm 1975.
- Emmerson, Ben – Ashworth, Andrew – MacDonald, Alison: Human Rights and Criminal Justice. Sweet & Maxwell, London 2007.
- Emmerson, Ben – Ashworth, Andrew: Human Rights and Criminal Justice. Sweet & Maxwell, London 2001.
- Ennis, Bruce J. – Litwack, Thomas R.: Psychiatry and the Presumption of Expertise: Flipping Coins in the Courtroom. Californian Law Review 1974, 62(3), s. 693–752.
- Eronen, Markku: Psykopaatin vaarallisuusarviointi ja hoito. Teoksessa Psykopatia. Toimittanut Häkkänen-Nyholm, Helinä, s. 271–294. Edita, Helsinki 2009.
- Eronen, Markku: Velvoitteellinen avohoitojärjestelmä vähentäisi skitsofreniapotilaiden väkivaltariskiä. Duodecim 2000, 116(7), s. 693–694.
- Eronen, Markku: Psychiatric Disorders and Homicidal Behavior in Finland. Kuopion yliopiston julkaisuja D. Lääketiede 130. University of Kuopio, Kuopio 1997.
- Eronen, Markku – Seppänen, Allan – Kotilainen, Irma: Oikeuspsykiatrinen arviointi ja hoito Suomessa. Suomen Lääkärilehti 2012, 67(23), s. 1823–1826.
- Eronen, Markku – Kaltiala-Heino, Riittakerttu – Kotilainen, Irma: Vaarallisuuden arviointi. Missä tilanteissa ja miten väkivaltaisuuden vaaraa arvioidaan Suomessa. Duodecim, 123(19), 2007, s. 2375–2380.
- Eronen, Markku – Hakola, Panu – Tiihonen, Jari: Factors Associated with Homicide Recidivism in a 13-Year Sample of Homicide Offenders in Finland. Psychiatric Services 1996 April, Vol. 47, No. 4, s. 403–406. (Eronen et al. 1996a)
- Eronen, Markku – Tiihonen, Jari – Hakola, Panu: Schizophrenia and Homicidal Behavior. Schizophrenia Bulletin 1996, Vol. 22, No. 1, s. 83–89. (Eronen et al. 1996b)
- Eronen, Markku – Hakola, Panu – Tiihonen, Jari: Mental Disorders and Homicidal Behavior in Finland. Archives of General Psychiatry 1996 June, Vol. 53, p. 497–501. (Eronen et al. 1996c)

- Ervasti, Kaijus*: Empiirinen oikeustutkimus. Teoksessa Empiirinen tutkimus oikeustieteessä, s. 9–16. Toimittanut Lindfors, Heidi. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 2004.
- Ervasti, Kaijus*: Eräitä näkökohtia empiirisen tiedon hyväksikäyttämisestä oikeustieteessä. Laki-mies 3/1998, s. 364–388.
- Ervo, Laura*: Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. WSOY, Helsinki 2005.
- Farrall, Stephen*: Rethinking What Works with Offenders: Probation, Social Context and Desistance from Crime. Routledge, Abingdon 2002.
- Faust, David – Ziskin, Jay*: The Expert Witness in Psychology and Psychiatry. Science, New Series 1988 July, Vol. 241, Issue 4861, p. 31–35.
- Fazel, Seena – Bjørkly, Stål*: Methodological Considerations in Risk Assessment Research. In International Perspectives on Violence Risk Assessment, p. 16–25. Eds Singh, Jay P. – Bjørkly, Stål – Fazel, Seena. Oxford University Press, Oxford 2016.
- Fazel, Seena – Singh, Jay P. – Doll, Helen – Grann, Martin*: Use of Risk Assessment Instruments to Predict Violence and Antisocial Behaviour in 73 Samples Involving 24 827 People: Systematic Review and Meta-Analysis. BMJ 2012, 345, e4692, p. 1–12.
- Fazel, Seena – Gulati, Gautam – Linsell, Louise – Geddes, John R. – Grann, Martin*: Schizophrenia and Violence: Systematic Review and Meta-Analysis. PLoS Medicine 2009, Vol. 6, Issue 8, p. 1–16. (Fazel et al. 2009a)
- Fazel, Seena – Långström, Niklas – Hjern, Anders – Grann, Martin – Lichtenstein, Paul*: Schizophrenia, Substance Abuse, and Violent Crime. JAMA 2009, May 20, 301(19), p. 2016–2023. (Fazel et al. 2009b)
- Fazel, Seena – Danesh, John*: Serious Mental Disorder in 23 000 Prisoners: A Systematic Review of 62 Surveys. The Lancet 2002 February 16, Vol. 359(9306), p. 545–550.
- Felthous, Alan R. – Sass, Henning*: Introduction to this Issue: International Perspectives on Preventive Detention. Behavioral Sciences and Law 2013, 31(3), p. 307–311.
- Fergusson, David M. – Boden, Joseph M. – Horwood, L. John – Miller, Allison L. – Kennedy, Martin A.*: MAOA, Abuse Exposure and Antisocial Behaviour: 30-Year Longitudinal Study. British Journal of Psychiatry 2011, 198(6), p. 457–463.
- First, Michael B. – Spitzer, Robert L. – Gibbon, Miriam – Williams, Janet B. W.*: Structured Clinical Interview for DSM-IV Axis I Disorders (SCID-1), Clinical Version: User's Guide. American Psychiatric Press. Washington DC 1997.
- Floud, Jean*: Dangerousness and Criminal Justice. The British Journal of Criminology 1982 July, Vol. 22, No. 3, p. 213–228.
- Floud, Jean – Young, Warren*: Dangerousness and Criminal Justice. Cambridge Studies in Criminology XLVII. Heinemann, London 1981.
- Forsström, Jari*: Testien diagnostisen arvon mittaaminen ROC-käyrän avulla. Duodecim 1995, 111(3), s. 237–244.
- Forsman, Jaakko*: Anteckningar enligt professor Jaakko Forsmans föreläsningar öfver straffrätens allmänna läror med särskild hänsyn till strafflagen af den 19 dec. 1889. Med tillstånd af föreläsaren utgifna af Lars Wasastjerna. Juridiska studentfakulteten, Helsingfors 1893.
- Foucault, Michel*: The Dangerous Individual. In Politics, Philosophy and Culture, p. 125–151. Ed. Kritzman, Lawrence D. Routledge, New York 1988.
- Fox, Kathryn J.*: Coercing Change: How Institutions Induce Correction in the Culture of Self-Change. In Ethnographies of Law and Social Control (Sociology of Crime, Law and Deviance, Volume 6), p. 105–119. Ed. Burns, Stacy L. Emerald, Bingley 2005.
- Freud, Sigmund*: The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud. (Vol. 14). Vintage, London 1915.
- Frick, Paul J. – O'Brien, Bridget S. – Wootton, Jane M. – McBurnett, Keith*: Psychopathy and Conduct Problems in Children. Journal of Abnormal Psychology 1994, 103(4), p. 700–707.

- Frände, Dan*: Yleinen rikosoikeus. Edita, Helsinki 2012.
- Frände, Dan*: Yleinen rikosoikeus. Edita, Helsinki 2005.
- Frände, Dan*: Allmän straffrätt. Forum Iuris: Publikationer från fakulteten vid Helsingfors universitet. Helsingfors 2004.
- Frände, Dan*: Finsk straffprocessrätt. Forum Iuris: Publikationer från juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet, Helsingfors 1999.
- Frände, Dan*: Tuomitsemiskynnyksestä suomalaisessa rikosprosessioikeudessa. Lakimies 8/1998, s. 1247–1254.
- Garcia-Mansilla, Alexandra – Rosenfeld, Barry – Nicholls, Tonia L.*: Risk Assessment: Are Current Methods Applicable to Women? International Journal of Forensic Mental Health 2009 July, 8(1), p. 50–61.
- Gardner, William – Lidz, Charles W. – Mulvey, Edward P. – Shaw, Esther C.*: A Comparison of Actuarial Methods for Identifying Repetitive Violent Patients with Mental Illnesses. Law and Human Behavior 1996, Vol. 20, No. 1, p. 35–48.
- Glenn, Andrea L. – Raine, Adrian*: Neurocriminology: Implications for the Punishment, Prediction and Prevention of Criminal Behaviour. Neuroscience and the Law – Science and Society 2014 January, 15(1), p. 54–63.
- Grann, Martin – Pallvik, Annika*: An Empirical Investigation of Written Risk Communication in Forensic Psychiatric Evaluations. Psychology, Crime & Law 2002, 8(1), p. 113–130.
- Grann, Martin – Langstrom, Niklas – Tengstrom, Anders – Stalenheim, E. Gunilla*: Reliability of File-Based Retrospective Ratings of Psychopathy with the PCL-R. Journal of Personality Assessment 1998 June, 70(3), p. 416–426.
- Gray, Nicola S. – Taylor, John – Snowden, Robert J.*: Predicting Violent Reconvictions Using the HCR–20. The British Journal of Psychiatry 2008, 192(5), p. 384–387.
- Gray, Nicola S. – Snowden, Robert J. – MacCulloch, Sophie – Phillips, Helen – Taylor, John – MacCulloch, Malcolm J.*: Relative Efficacy of Criminological, Clinical and Personality Measures. Journal of Consulting and Clinical Psychology 2004 June, 72(3), p. 523–530.
- Greig, Deidre*: The Politics of Dangerousness. In Serious Violent Offenders. Sentencing, Psychiatry and Law Reform, p. 47–66. Eds Gerull, Sally-Anne – Lucas, William. Australian Institute of Criminology, Canberra 1993.
- Grisso, Thomas*: Foreword. In Handbook of Violence Risk Assessment and Treatment, New Approaches for Mental Health Professionals, p. xv–xvii Ed. Andrade, Joel T. Springer, New York 2009.
- Grisso, Thomas*: Evaluating Competencies: Forensic Assessments and Instruments. Kluwer Academic/Plenum, New York 2003.
- Grove, William M. – Zald, David H. – Lebow, Boyd S. – Snitz, Beth E. – Nelson, Chad*: Clinical Versus Mechanical Prediction: A Meta-Analysis. Psychological Assessment 2000, Vol. 12, No. 1, p. 19–30.
- Grove, William M. – Meehl, Paul E.*: Comparative Efficiency of Informal (Subjective, Impressionistic) and Formal (Mechanical, Algorithmic) Prediction Procedures: The Clinical–Statistical Controversy. Psychology, Public Policy, and Law 1996, 2(2), p. 293–323.
- Grönqvist, Henrik – Lindholm, Per*: Rikoslain 6 luvun uudistamisesta. Teoksessa Rikoslain 6 luvun uudistaminen, s. 1–16. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 2/1977. Oikeusministeriö, Helsinki 1977.
- Gudjonsson, Gisli H. – Howard, Lionel R. C.*: Forensic Psychology: A Guide to Practice. Routledge, London 1998.
- Haapanen, Olli*: Pro et contra -argumentaatio rikostuomioiden perusteluissa Korkeimmassa oikeudessa 2000-luvulla. Teoksessa Rikostuomion perusteleminen, s. 179–199. Toimittaneet Huovila, Mika – Lahti, Raimo – Ojala, Timo. Helsingin hovioikeuden julkaisu, Helsinki 2005.

- Haapasalo, Jaana*: Kriminaalipsykologia. PS-kustannus, Jyväskylä 2008.
- Habermas, Jürgen*: Tieto ja intressi. Teoksessa Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet: Osa I., s. 118–141. Toimittaneet Tuomela, Raimo – Patoluoto, Ilkka. Gaudeamus, Helsinki 1976.
- Hacking, Ian*: Mitä sosiaalinen konstruktionismi on? Vastapaino, Tampere 2008.
- Hahto, Vilja*: Uhrin myötävaikutus ja rikosentekijän vastuu. Rikos- ja vahingonkorvausoikeudellinen tutkimus tekoa edeltävästä uhrikäyttäytymisestä fyysisistä koskemattomuutta loukkaavissa rikoksissa. Edita, Helsinki 2004.
- Hakola, Panu – Tiihonen, Jari – Vartiainen, Heikki – Eronen, Markku*: Väkivaltaisuusvaaran arviointi. Suomen Lääkärilehti 1994, 49(17), s. 1807–1813.
- Hakola, Panu*: Lainsäädäntö ja oikeuspsykiatrian tehtäväkenttä. Teoksessa Oikeuslääketieteen perusteet, s. 228–245. Toimittaneet Penttilä, Antti – Hirvonen, Jorma – Saukko, Pekka. Duodecim, Helsinki 1993.
- Hakola, Panu*: Erityisen vaarallisuuden arviointi. Teoksessa Oikeuspsykiatrian päivät 1987: Kuopiossa 8.–9.10.1987 järjestetyn kurssin luentolyhennelmät, s. 101–104. Toimittanut Hakola, Panu. Kuopion yliopisto, Kuopio 1988.
- Halila, Jouko*: In dubio pro reo -sääntö rikosprosessioikeudessa. Teoksessa Juhlajulkaisu Urho Kaleva Kekkonen 1900 3/9 1975 – Tasavallan presidentti, lakitieteen tohtori Urho Kaleva Kekkoselle hänen täyttäessään seitsemänkymmentäviisi vuotta, s. 288–301. Toimittanut Hoppu, Esko. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, C-sarja N:o 13. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1975.
- Hallberg, Pekka*: Perusoikeusjärjestelmä. Teoksessa Perusoikeudet, s. 2–60. Toimittaneet Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka. WSOYPro, Helsinki 2011.
- Hamula, Ilari*: Rikosoikeudellinen järjestelmä kriisissä: tutkimus kansalaissodan ja 1930-luvun alun kriisin vaikutuksesta vankilukuun, rikoslainsäädäntöön ja oikeudenkäyttöön. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 251. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2004.
- Hanson, Karl L.*: The Psychological Assessment of Risk for Crime and Violence. Canadian Psychology 2009 August, 50(3), p. 172–182.
- Hanson, Karl L. – Morton-Bourgon, Kelly E.*: The Accuracy of Recidivism Risk Assessments for Sexual Offenders: A Meta-Analysis of 118 Prediction Studies. Psychological Assessment 2009 March, 21(1), p. 1–21.
- Hanson, Karl L. – Harris, Andrew*: Where Should We Intervene? Criminal Justice and Behaviour, 2000 February, 27(1), p. 6–35.
- Hanson, Robert K. – Thornton, David*: Static -99: Improving Actuarial Risk Assessments for Sex offenders. Department of the Solicitor General of Canada, Ottawa 1999.
- Hare, Robert D.*: The Hare Psychopathy Checklist-Revised. Multi-Health Systems, Toronto 2003.
- Hare, Robert D.*: Psychopathy and Risk for Recidivism and Violence. In Criminal Justice, Mental Health and the Politics of Risk, p. 27–47. Eds Gray, Nicola – Laing, Judith – Noaks, Lesley. Routledge, London 2002.
- Hare, Robert D.*: Psychopathy: A Clinical Construct Whose Time Has Come. Criminal Justice and Behavior 1996, 23(1), p. 25–54.
- Hare, Robert D.*: Manual for the Hare Psychopathy Checklist-Revised. Multi-Health Systems, New York 1991.
- Hare, Robert D. – Hart, Stephen D.*: Psychopathy, Mental Disorder and Crime. In Mental Disorder and Crime, p. 104–118. Ed. Hodgins, Sheilagh. Sage, Newbury Park 1993.
- Hare, Robert D. – Neumann, Craig S.*: Psychopathy: Assessment and Forensic Implications. Canadian Journal of Psychiatry 2009, 54(12), p. 791–802.

- Hare, Robert D. – Neumann, Craig S.:* The PCL-R Assessment of Psychopathy: Development, Structural Properties, and New Directions. In *Handbook of Psychopathy*, p. 58–88. Ed. Patrick, Christopher J. Guildford Press, New York 2006.
- Hare, Robert D. – Neumann, Craig S. – Widiger, Thomas A.:* Psychopathy. In *The Oxford Handbook of Personality Disorders*, p. 478–504. Ed. Widiger, Thomas. Oxford University Press, Oxford 2012.
- Hare, Robert D. – Clark, Danny – Grann, Martin – Thornton, David:* Psychopathy and The Predictive Validity of The PCL-R: An International Perspective. *Behavioral Sciences and the Law* 2000, 18(5), p. 623–645.
- Hare, Robert D. – Hart, Stephen D. – Harpur, Timothy J.:* Psychopathy and the DSM-IV Criteria for Antisocial Personality Disorder. *Journal of Abnormal Psychology* 1991, Vol. 100, No. 3, p. 391–398.
- Hare, Robert D. – Harpur, Timothy J. – Hakstian, A. Ralph. – Forth, Adelle E. – Hart, Stephen D.:* The Revised Psychopathy Checklist: Reliability and Factor Structure. *Psychological Assessment: A Journal of Consulting and Clinical Psychology* 1990, Vol. 2, No. 3, p. 338–341.
- Harris Grant T. – Rice, Marnie E. – Quinsey, Vernon L. – Cormier, Catherine A.:* *Violent Offenders: Appraising and Managing Risk*. American Psychological Association, Washington DC 2015.
- Harris, Grant T. – Rice, Marnie E. – Quinsey, Vernon L. – Lalumière, Martin L. – Boer, Douglas – Lang, Carol:* A Multisite Comparison of Actuarial Risk Instruments for Sex Offenders. *Psychological Assessment* 2003 October, 15(3), p. 413–425.
- Harris, Grant T. – Rice, Marnie E. – Cormier, Catherine A.:* Prospective Replication of the Violence Risk Appraisal Guide in Predicting Violent Recidivism among Forensic Patients. *Law and Human Behavior* 2000 August, Vol. 26, Issue 4, p. 377–394.
- Harris, Grant T. – Rice, Marnie E. – Quinsey, Vernon L.:* Violent Recidivism of Mentally Disordered Offenders: The Development of a Statistical Prediction Instrument. *Criminal Justice and Behavior* 1993, 20(4), p. 315–335.
- Harrison, Karen:* *Dangerousness, Risk and the Governance of Serious Sexual and Violent Offenders*. Routledge, Abingdon 2011.
- Hart, Stephen D.:* Preventing Violence: The Role of Risk Assessment and Management. In *Intimate Partner Violence Prevention and Intervention*, p. 7–18. Eds Baldry, Anna Costanza – Winkel, Frans Willem. Nova Science Publishers, New York 2008.
- Hart, Stephen D.:* Assessing and Managing Violence Risk. In Douglas, Kevin S. – Webster, Christopher D. – Hart, Stephen D. – Eaves, Derek – Ogloff, James R. P.: *HCR-20 Violence Risk Management Guide*, p. 13–25. Mental Health, Law, and Policy Institute, Simon Fraser University, Burnaby 2001.
- Hart, Stephen D.:* The Role of Psychopathy in Assessing Risk for Violence: Conceptual and Methodological Issues. *Legal and Criminological Psychology* 1998, 3(1), p. 121–137.
- Hart, Stephen D. – Michie, Christine – Cooke, David J.:* Precision of Actuarial Risk Assessment Instruments: Evaluating the 'Margins of Error' of Group versus Individual Predictions of Violence. *The British Journal of Psychiatry* 2007, 190(49), p. s60–s65.
- Hartoneva, Anne – Mohell, Ulla – Pajujoja, Jussi – Vartia, Matti:* *Yhdyskuntaseuraamukset ja vankeus*. Tietosanoma, Helsinki 2015.
- Hartvig, Pål – Alfarnes, Svein A. – Skjønberg, Mona – Moger, Tron A. – Østberg, Bjorn:* Brief Checklists for Assessing Violence Risk among Patients Discharged from Acute Psychiatric Facilities: A Preliminary Study. *Nordic Journal of Psychiatry* 2006, 60(3), p. 243–248.
- Hastings, James E. – Hamberger, L. Kevin:* Sociodemographic Predictors of Violence. *Psychiatric Clinics of North America* 1997, 20(2), p. 323–335.

- Heilbrun, Kirk – Grisso, Thomas – Goldstein, Alan:* Foundations of Forensic Mental Health Assessment. Oxford University Press, New York 2009.
- Heilbrun, Kirk – DeMatteo, David – Marczyk, Geoffrey – Goldstein, Alan M.:* Standards of Practice and Care in Forensic Mental Health Assessment: Legal, Professional, and Principles-Based Considerations. *Psychology, Public Policy, and Law* 2008, 14(1), p. 1–26.
- Heilbrun, Kirk – DeMatteo, David – Marczyk, Geoffrey:* Pragmatic Psychology, Forensic Mental Health Assessment, and the Case of Thomas Johnson: Applying Principles to Promote Quality. *Psychology, Public Policy, and Law* 2004, 10(1–2), p. 31–70.
- Heilbrun, Kirk – Dvoskin, Joel – Hart, Stephen D. – McNeil, Dale:* Violence Risk Communication: Implications for Research, Policy, and Practice. *Health, Risk & Society* 1999, Vol. 1, No. 1, p. 91–106.
- Heinonen, Olavi:* Elinkautisesta ja eristämisestä. *Lakimies* 1984, s. 1002–1018.
- Heinonen, Olavi:* Pakkolaitokseen eristäminen. Teoksessa *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia IV*, s. 28–40. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 144. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1980.
- Heinonen, Olavi – Perovuo, Paul:* Vaarallisten rikoksenuusijain valikoituminen. *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 1969, s. 431–444.
- Heiskari, Pekka – Salminen, Olavi E.:* Lausunnotioppas psykologeille. Psykologien kustannus, Helsinki 2007.
- Helminen, Klaus – Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko:* Esitutkinta ja pakkokeinot. Talentum, Helsinki 2012.
- Hemphill, James F. – Hare, Robert D. – Wong, Stephen:* Psychopathy and Recidivism: A Review. *Legal and Criminological Psychology* 1998, 3(1), p. 139–170.
- Hicklin, Jabbar – Widiger, Thomas A.:* Similarities and Differences among Antisocial and Psychopathic Self-Report Inventories from the Perspective of General Personality Functioning. *European Journal of Personality* 2005 June, Vol. 19, Issue 4, p. 325–342.
- Hilton, Zoe N. – Carter, Angela M. – Harris, Grant T. – Sharpe, Amilynn:* Does Using Non-Numerical terms to Describe Risk Aid Violence Risk Communication: Clinician Agreement and Decision Making. *Journal of Interpersonal Violence* 2008, 23(2), p. 171–188.
- Himberg, Kimmo:* Tekninen rikostutkinta, johdatus forensiseen tieteeseen. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 9. Edita, Helsinki 2002.
- von Hirsch, Andrew – Ashworth, Andrew:* Principled Sentencing. *Edinburgh Law and Society Series*, Edinburgh 1992.
- Hirsjärvi, Sirkka – Remes, Pirkko – Sajavaara, Paula:* Tutki ja kirjoita. Tammi, Helsinki 2009.
- Hirvelä, Päivi:* Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Sanoma Pro, Helsinki 2006.
- Hirvelä, Päivi:* Lapsi rikosprosessissa – Erityisesti inestnin todistamisen ongelmat. WSLT, Helsinki 1997. (Hirvelä 1997a)
- Hirvelä, Päivi:* Lapsi rikosprosessissa – erityisesti inestnin todistamisen ongelma. *Lakimies* 7/1997, s. 1040–1055. (Hirvelä 1997b)
- Honkasalo, Brynolf:* Vaaralliset rikoksenuusijat. *Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland* 1952, s. 197–209.
- Honkatukia, Päivi:* Naiset rikosten tekijöinä ja uhreina. Teoksessa *Rikollisuustilanne 2008*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 247, s. 233–249. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 2009.
- Hudson, Barbara:* Understanding Justice: An Introduction to Ideas, Perspectives and Controversies in Modern Penal Theory. McGraw-Hill Education, Buckingham 2003.
- Huebner, Beth M. – Berg, Mark T.:* Examining the Sources of Variation in Risk for Recidivism. *Justice Quarterly* 2011 February, Vol. 28, No. 12, p. 146–173.

- Huovila, Mika:* Oikeuslähdeoppi ja oikeudellinen argumentaatio rikostuomion perusteluissa. Teoksessa Rikostuomion perusteleminen, s. 13–99. Toimittaneet Huovila, Mika – Lahti, Raimo – Ojala, Timo. Helsingin hovioikeus, Helsinki 2005.
- Huovila, Mika:* Perustelemisen peukalosäännöt. *Lakimies* 2004, s. 791–815.
- Huovila, Mika:* Periaatteet ja perustelut: Tutkimus käräjäoikeuden tuomion faktaperusteluista prosessuaalisten periaatteiden valossa arvioituna. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisu, A-sarja N:o 242. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2003.
- Husa, Jaakko – Mutanen, Anu – Pohjolainen, Teuvo:* Kirjoitetaan juridiikkaa: ohjeita oikeustieteellisten kirjallisten töiden laatijoille. Talentum, Helsinki 2001.
- Huss, Matthew T.:* Forensic Psychology. Research, Clinical Practice, and Applications. Wiley-Blackwell, Chichester 2009.
- Hypén, Kimmo:* Vankilasta vuosina 1993–2001 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004. Rikosseuraamusvirasto, Helsinki 2004.
- Hyttinen, Tatu:* Syytön tai syyllinen. Tutkimus syyllisyyskysymyksen ratkaisemisesta. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 326. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2015.
- Hyvönen, Juha:* Suomen psykiatrinen hoitojärjestelmä 1990-luvulla historian jatkumon näkökulmasta. Kuopion yliopiston julkaisuja D. Lääketiede 440. Kuopion yliopisto, Kuopio 2008.
- Häkkinen-Nyholm, Helinä:* Psykopatia ja rikollisuus. Teoksessa Psykopatia, s. 198–217. Toimittanut Häkkinen-Nyholm, Helinä. Edita, Helsinki 2009.
- Häkkinen, Helinä:* Tekijäprofilointi rikospaikkakäyttämisen perusteella. Teoksessa Oikeuspsykologia, s. 86–103. Toimittaneet Santtila, Pekka – Weizmann-Henelius, Ghitta. Edita, Helsinki 2008.
- Jaeger, Carlo C. – Webler, Thomas – Rosa, Eugene A. – Renn, Ortwin:* Risk, Uncertainty and Rational Action. Earthscan, New York 2001.
- Janus, Eric S. – Prentky, Robert A.:* Forensic Use of Actuarial Risk Assessment With Sex Offenders: Accuracy, Admissibility and Accountability. *American Criminal Law Review* 2003, Vol. 40, p. 1–59.
- Jareborg, Nils:* Kriminalisering som ultima ratio regis? Teoksessa Rikosoikeudellisia kirjoituksia VII: Pekka Koskiselle 1.1.2003 omistettu, s. 89–102. Toimittaneet Lahti, Raimo – Lappi-Sepälä, Tapio. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja 237. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2003.
- Jareborg, Nils:* Allmän kriminalrätt. Iustus Förlag, Uppsala 2001.
- Johnsen, Berit – Engbo, Hans Jørgen:* Forvaring i Norge, Danmark og Grønland – noen likheter og ulikheter. *Nordisk tidsskrift for Kriminalvidenskab* 2015, 102(2), s. 175–194.
- Jokela, Antti:* Rikosprosessi. Talentum, Helsinki 2008.
- Jokela, Antti:* Oikeudenkäynti III. Talentum, Helsinki 2004.
- Jokela, Antti:* Uudistuva rikosprosessi. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 2000.
- Jones, Katy A. – Nielsen, Suzanne – Bruno, Raimondo – Frei, Matthew – Lubman, Dan I.:* Benzodiazepines: Their Role in Aggression and why GPs Should Prescribe with Caution. *Australian Family Physician* 2011 November, Vol. 40, No. 11, 862–866.
- Jonkka, Jaakko:* Eräitä näkökohtia perusoikeuksien toteutumisesta erityisesti rikosprosessissa. *Lakimies* 8/1998, s. 1255–1270.
- Jonkka, Jaakko:* Todistusharkinnasta. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1993.
- Jonkka, Jaakko:* Rikosprosessioikeuden yleisistä opeista. Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden laitoksen julkaisuja A:6. Helsingin yliopisto, Helsinki 1992.
- Jonkka, Jaakko:* Syytekynnys: Tutkimus syyteen nostamiseen vaadittavan näytön arvioinnista. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 187. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1991.

- Joukamaa, Matti – Aarnio, Jorma – von Gruenewaldt, Virpi – Hakamäki, Sirpa – Hypén, Kimmo – Lauerma, Hannu – Lintonen, Tomi – Mattila, Aino – Tyni, Sasu – Vartiainen, Heikki – Viitanen, Päivi – Wuolijoki, Terhi:* Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve, Perustulosraportti. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010. Rikosseuraamuslaitos, Helsinki 2010.
- Jyränki, Antero:* Uusi perustuslakimme. Iura Nova, Turku 2000.
- Kajjalainen, Marjatta:* Elinkautisvangit 1980–2013 ja heidän uusintarikollisuutensa. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 5/2014. Rikosseuraamuslaitos, Helsinki 2014.
- Kaltiala-Heino Riittakerttu:* Väkivaltakäyttäytyminen. Teoksessa: Lapsen ja nuoren viha, s. 71–118. Toimittanut Nurmi, Päivi. PS-kustannus, Helsinki 2013.
- Kamppinen, Matti – Raivola, Petri – Jokinen, Pekka – Karlsson, Hasse:* Riskit yhteiskunnassa: maallikot ja asiantuntijat päätösten tekijöinä. Gaudeamus, Helsinki 1995.
- Kangas, Urpo:* Minun metodini. Teoksessa Minun metodini, s. 90–109. Toimittanut Häyhä, Juha. Werner Söderström lakitieto, Helsinki 1997.
- Kantola, Antero:* Varomattomuus liikenteessä vaarantamisrikoksena. Julkaisematon lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto, Helsinki 1969.
- Kaplan, Harold I. – Sadock, Benjamin J.:* Synopsis of Psychiatry. Behavioral Sciences Clinical Psychiatry. Williams & Wilkins, Baltimore 1988.
- Keinänen, Anssi – Väättänen, Ulla:* Empiirinen oikeustutkimus – Mitä ja milloin? Teoksessa Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta, s. 246–271. Toimittanut Miettinen, Tarmo. Edita Publishing, Helsinki 2015.
- Keinänen, Anssi – Kilpeläinen, Mia – Väättänen, Ulla:* Esipuhe: Näkökulmia empiriseen oikeustutkimukseen. s. IX–XIII. Itä-Suomen yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja N:o 26. Joensuu 2010.
- Kemshall, Hazel:* Risk in Probation Practice. Ashgate, Aldershot 1998.
- Kennealy, Patrick J. – Hicks, Brian M. – Patrick, Christopher J.:* Validity of Factors of the Psychopathy Checklist-Revised in Female Prisoners: Discriminant Relations with Antisocial Behavior, Substance Abuse, and Personality. Assessment 2007 December, 14(4), p. 323–340.
- Ketokivi, Mikko:* Tilastollinen päättely ja tieteellinen argumentointi. Gaudeamus, Helsinki 2015.
- Klami, Hannu Tapani:* Päätösteoria juridisen argumentaation punninnassa. Teoksessa Minun metodini, s. 151–172. Toimittanut Häyhä, Juha. Werner Söderström lakitieto, Helsinki 1997.
- Klami, Hannu Tapani – Rahikainen, Marja – Sorvettula, Johanna:* Todistusharkinta ja todistustaakka: Johdatus todistusoikeuden perusteisiin. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1987.
- Klami, Hannu Tapani:* Ihmisen saannot. Tutkimus oikeuden olemuksesta, synnystä ja toiminnasta. Turun yliopisto, Turku 1983.
- Klassen, Deidre – O'Connor, William:* A Prospective Study of Predictors of Violence in Adult Male Mental Health Admissions. Law and Human Behaviour 1988 June, Vol. 12, No. 2, p. 143–158.
- Klemetti, Sanna-Mari:* Oikeudellisten konstruktioiden kinetiikka. Rakenneanalyttinen tutkimus. Itä-Suomen yliopisto, Joensuu 2014.
- Klepfisz, Gabrielle – Daffern, Michael – Day, Andrew:* Understanding Dynamic Risk Factors for Violence. Psychology, Crime & Law 2016, Vol. 22, Nos 1–2, p. 124–137.
- Kolehmainen, Antti:* Oikeustieteellisen opinnäytteen teoreettis-metodisia näkökulmia. Teoksessa Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta, s. 106–132. Toimittanut Miettinen, Tarmo. Edita, Helsinki 2015
- Komulainen, Jorma – Mäkelä, Matti – Pelanteri, Simo – Virtanen, Martti:* Ohjeet ICD-10 koodien käyttöön. Teoksessa Suomalainen tautien kirjaamisen ohjekirja, s. 9–17. Toimittanut Komulainen, Jorma. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki 2012.

- Konttila, Arja*: Psykologia vankeinhoidossa. Teoksessa *Oikeuspsykologia*, s. 399–431. Toimittaneet Santtila, Pekka – Weizmann-Henelius, Ghitta. Edita, Helsinki 2008.
- Koponen, Pekka*: Asiantuntijatodistelusta rikosasioissa. Teoksessa *Asiantuntemustieto ja asiantuntijat oikeudessa*, s. 195–203. Toimittaneet Lahti, Raimo – Siro, Jukka. Helsingin hovioikeuden julkaisuja. Helsinki 2011.
- Kosson, David S. – Lorenz, Amanda R. – Newman, Joseph P.*: Effects of Comorbid Psychopathy on Criminal Offending and Emotion Processing in Male Offenders with Antisocial Personality Disorder. *Journal of Abnormal Psychology* 2006, Vol. 115, No. 4, p. 798–806.
- Kozol, Harry L. – Boucher, Richard J. – Garofalo, Ralph F.*: The Diagnosis and Treatment of Dangerousness. *Crime and Delinquency* 1972 October, 18(4), p. 371–392.
- Kramer, Greg M. – Heilbrun, Kirk*: A Decade of Advances in Risk Assessment: Implications for Corrections. *Correctional Mental Health Report* 2/2000, p. 17–32.
- Kraemer, Helena Chmura – Kazdin, Alan E. – Offord, David F. – Kessler, Ronald C. – Jensen, Peter S. – Kupfer, David J.*: Coming to Terms with the Terms of Risk. *Archives of General Psychiatry* 1997 May, Vol. 54(4), p. 337–344.
- Kropp, Philip Randall – Hart, Stephen D. – Webster, Christopher W. – Eaves, Derek*: Manual for the Spousal Assault Risk Assessment Guide. British Columbia Institute on Family Violence, Vancouver 1994.
- Krug, Etienne G. – Dahlberg, Linda L. – Mercy, James A. – Zwi, Anthony B. – Lozano, Rafael*: World Report on Violence and Health. World Health Organization, Geneva 2002.
- Kulla, Heikki*: Yhdenvertaisuuden osapuolista. Teoksessa *Prosessioikeudellisia erityiskysymyksiä*; Juhlajulkaisu Antti Jokela 26.1.2005, s.103–116. Toimittanut Männistö, Jarkko. Turun yliopisto, Turku 2004.
- Kultalahti Jukka*: Empiirinen metodi oikeudellisen tulkinnan apuvälineenä. Teoksessa *Empiirisen oikeustutkimuksen kokemukset, haasteet ja tulevaisuus*, s. 15–43. Toimittaneet Keinänen, Anssi – Kilpeläinen, Mia – Väättänen, Ulla. Itä-Suomen yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja, Joensuu 2010.
- Kuuliala, Matti*: Hakemuslainkäytön alasta yleisissä tuomioistuimissa. *Lakimies* 4/2004, s. 639–663.
- Könkkölä, Justus*: Vastuuvakuutus vahingonkorvausriidassa. *Talentum*, Helsinki 2009.
- Laasanen, Jari*: Abstraktinen vaara – Vaarantamisrikoksista hyvinvointivaltion rikosoikeudessa. *Oikeustiede – Jurisprudentia* 2004:XXXVII, s. 327–383.
- Lagerspetz, Kirsti*: Onko ihminen luonnostaan väkivaltainen? *Duodecim* 1992, 108 (3), s. 214–216.
- Lahti, Raimo*: Onko tutkimuksella vaikutusta politiikkaan? Esimerkkialoina rikosoikeus sekä lääkintä- ja bio-oikeus. *Haaste* 1/2013, s. 28–29.
- Lahti, Raimo*: Rikosoikeuden ultima ratio -periaatteesta ja hallintosanktioiden asemasta. Teoksessa *Rikoksesta rangaistukseen*. Juhlajulkaisu Pekka Viljanen 1952 – 26/8 – 2012, s. 97–115. Toimittanut Hyttinen, Tatu. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Turun yliopisto, Turku 2012.
- Lahti, Raimo*: Suomen rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän kehitysvaiheista. Turun yliopisto, Turku 1977. (Lahti 1977a)
- Lahti, Raimo*: Suhtautuminen uusijaan. Teoksessa *Rikoslain 6 luvun uudistaminen*, s. 46–94. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 2/1977, Helsinki 1977. (Lahti 1977b)
- Laine, Hanna*: Asiantuntijan käyttäminen todistelussa – erityiskysymyksenä mielentilatutkimuksen määrääminen. Teoksessa *Kirjoituksia rikosprosessioikeudesta*, s. 259–276. Toimittaneet Koponen, Pekka – Lahti, Raimo – Konttinen-Di Nardo, Essi. Helsingin hovioikeuden julkaisuja, Helsinki 2016.

- Laine, Jukka:* Oikeudenmukainen oikeudenkäynti erityisesti perustelujen näkökulmasta. Teoksessa Rikostuomion perusteleminen, s. 440–457. Toimittaneet Huovila, Mika – Lahti, Raimo – Ojala, Timo. Helsingin hovioikeuden julkaisuja, Helsinki 2005.
- Laine, Matti:* Kaksi Cesarea. Haaste 2/2012, s. 32–33.
- Lainpelto, Katrin:* Stödbevisning i brottmål. Jure Förlag, Stocholm 2012.
- Lally, Stephen J.:* What Tests are Acceptable for Use in Forensic Evaluations? A Survey of Experts. Professional Psychology: Research and Practice 2003, Vol. 34, No. 5, p. 491–498.
- Lammenranta, Markus:* Tietoteoria. Gaudeamus, Helsinki 1993.
- Lappalainen, Juha:* Yleistä todistelusta ja todistuskeinot. Teoksessa Prosessioikeus, s. 483–570. Toimittaneet Lappalainen, Juha – Frände, Dan – Havansi, Erkki – Koulu, Risto – Niemi-Kiesiläinen, Johanna – Nylund, Anna – Rautio, Jaakko – Sihto, Juha – Virolainen, Jyrki. WSOYpro, Helsinki 2007.
- Lappalainen, Juha:* Siviiliprosessioikeus II. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 2001.
- Lappalainen, Juha – Frände, Dan – Koulu, Risto:* Todistelu. Teoksessa Prosessioikeus, s. 585–706. Toimittaneet Frände, Dan – Havansi, Erkki – Helenius, Dan – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Virolainen, Jyrki. Sanoma Pro, Helsinki 2012.
- Lappi-Seppälä, Tapio:* Vaikuttivatko lainmuutokset? Pohdintoja rikosoikeudellisen järjestelmän muutosvaikutuksista. Teoksessa Lainvalmistelu, tutkimus, yhteiskunta. Jyrki Talan juhla-kirja, s. 165–206. Toimittaneet Pakarinen, Auri – Hyvärinen, Anna – Ervasti, Kaijus. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, Turun yliopisto, Turku 2011.
- Lappi-Seppälä, Tapio:* Seuraamusjärjestelmän pääpiirteet. Teoksessa Rikosoikeus, s. 95–158. Toimittaneet Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Koskinen, Pekka – Majanen, Martti – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Nuutila, Ari-Matti – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka. WSOYpro, Helsinki 2009. (Lappi-Seppälä 2009a)
- Lappi-Seppälä, Tapio:* Rikosoikeus ja perusoikeuksien suoja. Academia Scientiarum Fennica 2009, s. 78–86. (Lappi-Seppälä 2009b)
- Lappi-Seppälä, Tapio:* Rangaistuskäytännön hinta. Teoksessa Rikosoikeudellisia kirjoituksia VIII. Raimo Lahdelle 12.1.2006 omistettu, s. 181–214. Toimittaneet Jääskeläinen, Petri – Koskinen, Pekka – Majanen, Martti. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 268. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2006.
- Lappi-Seppälä, Tapio:* Vankeus. Teoksessa Rikosoikeus, s. 191–222. Toimittaneet Heinonen, Olavi – Koskinen, Pekka – Lappi-Seppälä, Tapio, Majanen, Martti – Nuotio, Kimmo – Nuutila, Ari-Matti – Rautio, Ilkka. WSOY Lakitieto, Helsinki 2002. (Lappi-Seppälä 2002a)
- Lappi-Seppälä, Tapio:* Proportionality and other Values in the Finnish Sentencing System. In Asp, Petter – Herlitz, Carl Erik – Holmgvist, Lena: Flores juris et legum: Festskrift till Nils Jareborg, p. 401–428. Iustus Förlag, Uppsala 2002. (Lappi-Seppälä 2002b)
- Lappi-Seppälä, Tapio:* Rikosten seuraamukset. Werner Söderström lakitieto, Helsinki 2000.
- Lappi-Seppälä, Tapio:* Rikosoikeustutkimus, kriminaalipoliittinen orientaatio – ja metodi. Teoksessa Minun metodini, s. 189–213. Toimittanut Häyhä, Juha. Werner Söderström Lakitieto, Helsinki 1997.
- Lappi-Seppälä, Tapio:* Rangaistuksen määräämisestä. 1, Teoria ja yleinen osa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 173. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1987.
- Lappi-Seppälä, Tapio:* Teilipyörästä terapiaan: piirteitä rangaistusjärjestelmän historiasta. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu. Oikeusministeriö, Helsinki 1982.
- Latour, Bruno – Woolgar, Steve:* Laboratory Life: The Social Construction of Scientific Facts. Princeton University Press, Princeton 1979.
- Lauerma, Hannu:* Bentsodiatsepiinit – hyötyjä ja vaaroja. Duodecim 2016, 132(2), s. 182–183.

- Laukkanen, Sakari*: Selvä ja täsmällinen tuomio. Selvitys käräjäoikeuden tuomion kirjoittamisesta. Oikeusministeriön julkaisu 2002:2. Helsinki, 2002.
- Lehti, Martti*: Henkirikoskatsaus 2016. Katsauksia 10/2016. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Helsingin yliopisto, Helsinki 2016.
- Lehti, Martti – Sirén, Reino*: Väkivaltarikokset ja alkoholi. Teoksessa Rikollisuustilanne 2008, s. 297–308. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 247. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 2009.
- Lehtimaja, Lauri*: Eduskunnan oikeusasiamies perus- ja ihmisoikeuksien valvojana. Lakimies 6–7/1999, s. 897–907.
- Leistico, Anne-Marie – Salekin, Randall T. – DeCoster, Jamie – Rogers, Richard*: A Large-Scale Meta-Analysis Relating the Hare Measures of Psychopathy to Antisocial Conduct. *Law and Human Behavior* 2008, 32(1), s. 28–45.
- Leppänen, Tatu*: Riita-asian valmistelu todistusaineiston osalta: Prosessioikeudellinen tutkimus. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 217. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1998.
- Lewens, Tim*: Risk: Philosophical Perspectives. Routledge, London 2007.
- Lewis, Catherine F.*: Substance Use and Violent Behavior in Women with Antisocial Personality Disorder. *Behavioral Science and the Law* 2011 September–October, 29(5), p. 667–676.
- Lidz, Charles W. – Mulvey, Edward P. – Gardner, William*: The Accuracy of Predictions of Violence to Others. *The Journal of the American Medical Association*, 1993, 269(8), p. 1007–1011.
- Lindberg, Nina – Sailas, Eila – Kaltiala-Heino, Riittakerttu*: Kun nuori uhkaa koulusurmalla. *Duodecim* 2013, 129(16), s. 1695–1700.
- Lindley, Dennis V.*: Understanding Uncertainty. John Wiley & Sons, Hoboken 2006.
- Link, Bruce G. – Andrews, Howard – Cullen, Francis T.*: The Violent and Illegal Behavior of Mental Patients Reconsidered. *American Sociological Review* 1992, 57(3), p. 275–292.
- Linna, Tuula*: Korkeimman oikeuden perustelut oikeuskäytännön ohjauskeinona – toteutuuko prejudikaattifunktio. Lakimies 2/1993, s. 137–160.
- von Liszt, Franz*: Rikosoikeuden yleiset opit. Lainopillisen Ylioppilastiedekunnan Kustannustoimikunta, Helsinki 1929.
- von Liszt, Franz*: Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge I–II. J. Guttentag, Berlin 1905.
- Litwack, Thomas R.*: Actuarial versus Clinical Assessments of Dangerousness. *Psychology, Public Policy, and Law* 2001, Vol. 7, No. 2, p. 409–443.
- Logan, Caroline*: Ethical Issues in Risk Assessment Practice and Research. In *Ethical Issues in Forensic Mental Health Research*, p. 72–84. Eds Adshead, Gwen – Brown, Christine. Jessica Kingsley Publishers, London 2003.
- Loiva, Jukka*: Asiantuntijatodistelusta de lege ferenda. *Defensor Legis* 5/2012, s. 639–665.
- Lombroso, Cesare*: Crime: Its causes and remedies. William Heinemann, London 1911.
- Lombroso, Cesare*: L’homme criminel. F. Alcan, Paris 1887.
- Lundholm, Lena*: Substance Use and Violence. Influence of Alcohol, Illicit Drugs and Anabolic Androgenic Steroids on Violent Crime and Self-directed Violence. Uppsala University, Uppsala 2013.
- Lämsineva, Pekka*: Perusoikeudet – nyt. Teoksessa Perusoikeuspuheenvuoroja, s. 103–119. Toimittaneet Lämsineva, Pekka – Viljanen, Veli-Pekka. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, A-sarja N:o 32. Turun yliopisto, Turku 1998.
- Mailloux, Donna L. – Forth, Adelle E. – Kroner, Daryl D.*: Psychopathy and Substance Use in Adolescent Male Offenders. *Psychological Reports* 1997, 81(2), p. 529–530.

- Makkonen, Kaarle:* Oikeudellisen ratkaisutoiminnan ongelmia. Rakenneanalyttinen tutkimus. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja N:o 191. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1981.
- Martinson, Robert:* What Works: Questions and Answers about Prison Reform. *The Public Interest* 1974, 10, p. 22–54.
- Marttunen, Mauri – Eronen, Markku – Henriksson, Markus:* Persoonallisuushäiriöt. Teoksessa *Psykiaatria*, s. 480–500. Toimittaneet Lönnqvist, Jouko – Henriksson, Markus – Marttunen-Mauri – Partonen, Timo. Duodecim, Helsinki 2011.
- Marzuk, Peter M.:* Violence, Crime, and Mental Illness. How Strong a Link? *Archives of General Psychiatry* 1996 June, 53(6), 1996, p. 481–486.
- Matikkala, Jussi:* Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Edita, Helsinki 2010.
- Matikkala, Jussi:* HIV-infektio, seksi ja rikosoikeudellinen vastuu. Rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos. Helsingin yliopisto, Helsinki 1995.
- Mattila, Juhani:* Alttiudesta syyllistyä toistamiseen väkivaltarikokseen. *Psychiatrica Fennica* monografiasarja, nro 15. Psykiatrian tutkimussäätiö, Helsinki 1988.
- McClelland, Gary M. – Teplin, Linda A.:* Alcohol Intoxication and Violent Crime: Implications for Public Health Policy. *American Journal on Addictions* 2001 January, Vol. 10(1), Suppl. 1, p. 70–85.
- McNiel, Dale E. – Sandberg, David A. – Binder, Renee L.:* The Relationship between Confidence and Accuracy in Clinical Assessment of Psychiatric Patients' Potential for Violence. *Law and Human Behavior* 1998, 22(6), p. 655–669.
- McReynolds, Paul:* Diagnosis and Clinical Assessment: Current Status and Major Issues. *Annual Review of Psychology* 1989 February, Vol. 40, p. 83–108.
- Melander, Sakari:* Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate ja rikosoikeudellinen tulkinta. *Defensor Legis* 4/2015, s. 644–661.
- Melander, Sakari:* Yhdenvertaisuus rikosoikeudessa. *Oikeus* 2/2011, s. 175–198.
- Melander, Sakari:* Kriminalisointiteoria – Rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 288. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2008.
- Melander, Sakari:* Kriminalisointiperiaatteet ja perusoikeuksien rajoitusedellytykset. *Lakimies* 6/2002, s. 938–961.
- Melton, Gary B. – Petrila, John – Poythress, Norman G. – Slobogin, Christopher:* Psychological Evaluations for the Courts. *A Handbook for Mental Health Professionals and Lawyers*. Guilford Press, New York 2007.
- Menzies, Robert – Webster, Christopher D. – Hart, Stephen D.:* Observations on the Rise of Risk in Psychology and Law. In *Proceedings of the Fifth Symposium on Violence and Aggression*, p. 91–107. Ed. Wolfe, Bert. University of Saskatchewan Extension Press, Saskatoon 1995.
- Miller, Holly A.:* A Dynamic Assessment of Offender Risk, Needs, and Strengths in a Sample of Pre-release General Offenders. *Behavioral Sciences and the Law* 2006, 24(6), p. 767–782.
- Minkkinen, Panu – Pihlajamäki, Heikki:* Pyttiläisiä ja hulluja rikoksenteekijöitä – ”rationaalista” eristämistä. *Uusi Kriminaalihuolto* 3/1987, s. 14–19.
- Mohell, Ulla – Pajuoja, Jussi:* Vankeuspaketti. Vankeinhoidon kokonaisuudistus käytännössä. Tietosanoma, Helsinki 2006.
- Monahan, John:* A Jurisprudence of Risk Assessment: Forecasting Harm among Prisoners, Predators, and Patients. *Virginia Law Review* 2006 May, Vol. 92, Issue 3, p. 392–435.
- Monahan, John:* Violence Risk Assessment. In *Handbook of Forensic Psychology Volume 11*, p. 527–540. Ed. Goldstein, Alan M. John Wiley & Sons, New York 2003.

- Monahan, John*: Clinical and Actuarial Predictions of Violence. In *Modern Scientific Evidence: The Law and Science of Expert Testimony*, Volume 1, p. 300–318. Eds Faigman, D. – Kaye, D. – Saks, M. – Sanders, J. West Publishing Company, Eagan 1997.
- Monahan, John*: Violence Prediction. The Past Twenty and the Next Twenty Years. *Criminal Justice and Behavior* 1996, Vol. 23, No. 1, p. 107–120.
- Monahan, John*: Mental Disorder and Violent Behavior. Perceptions and Evidence. School of Law, University of Virginia. *American Psychologist* 1992 April, Vol. 47, No. 4, p. 511–521.
- Monahan, John*: The Prediction of Violent Behavior: Toward a Second Generation of Theory and Policy. *The American Journal of Psychiatry* 1983, 141(1), p. 10–15.
- Monahan, John*: The Clinical Prediction of Violent Behavior. U.S. Department of Health and Human Services. National Institute of Mental Health, Rockville 1981.
- Monahan, John*: The Prediction of Violence. In *Community Mental Health and the Criminal Justice System*, p. 13–34. Ed. Monahan, John. Pergamon Press, New York 1976.
- Monahan, John – Steadman, Henry J. – Silver, Eric – Appelbaum, Paul S. – Robbins, Pamela Clark – Mulvey, Edward P. – Roth, Loren H. – Grisso, Thomas – Banks, Steven*: Rethinking Risk Assessment: The MacArthur Study of Mental Disorder and Violence. Oxford University Press, New York 2001.
- Monahan, John – Steadman, Henry J.*: Violent Storms and Violent People: How Meteorology Can Inform Risk Communication in Mental Health Law. *American Psychologist* 1996 September, 51(9), p. 931–938.
- Monahan, John – Steadman, Henry J.*: Toward a Rejuvenation of Risk Assessment Research. In *Violence and Mental Disorder: Developments in Risk Assessment*, p. 1–17. Eds Monahan, John – Steadman, Henry J. University of Chicago Press, Chicago 1994.
- Morris, Grant H.*: Defining Dangerousness: Risking a Dangerous Definition. *The Journal of Contemporary Legal Issues* 1999 Spring, Vol. 10, p. 61–101.
- Mossman, Douglas*: Assessing Predictions of Violence: Being Accurate About Accuracy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 1994, Vol. 62, No. 4, p. 783–792.
- Myrsky, Matti*: Tarvitsemmeko oikeuslähdeoppeja? *Oikeus* 1/2010, s. 50–53.
- Mäkipää, Leena*: Valvotun koevapauden toimeenpano ja sovellettavuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 249. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 2010.
- Määttä, Tapio*: Metodinen pluralismi oikeustieteessä – Ympäristöoikeudellisen tutkimuksen suuntaukset ja menetelmät. Teoksessa *Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta*, 135–214. Toimittanut Mietinen, Tarmo. Edita, Helsinki 2015
- National Research Council*: Improving Risk Communication. Washington DC 1989.
- Nash, Mike*: Public Protection and the Criminal Justice Process. Oxford University Press, Oxford 2006.
- Neumann, Craig S. – Hare, Robert D. – Newman, Joseph P.*: The Super-Ordinate Nature of the Psychopathy Checklist-Revised. *Journal of Personality Disorders* 2007, 21(2), p. 102–117.
- Nicholls, Tonia L. – Ogloff, James R. P. – Brink, Johann – Spidel, Alicia*: Psychopathy in Women: A Review of its Clinical Usefulness for Assessing Risk for Aggression and Criminality. *Behavioral Sciences and the Law* 2005, 23(6), p. 779–802.
- Niiniluoto, Ilkka*: Todennäköisyyden lajeista. Teoksessa *Yhteiskuntatieteiden eksakti metodologia*, s. 22–154. Toimittanut Tuomela, Raimo. Gaudeamus, Helsinki 1975.
- Norström, Thor – Rossow, Ingeborg*: Cannabis Use and Violence: Is There A Link? *Scandinavian Journal of Public Health* 2014 June, 42(4), p. 358–363.
- Norrgård, Marcus*: Avtalsingrepp. Om otillbörliga ingripanden i kommersiella avtalsförhållanden. Research Reports 61. Hanken School of Economics, Department of Accounting and Commercial Law, Helsinki 2006.

- Nuffield, Joan*: The ‘SIR Scale’: Some Reflections on Its Applications. *Forum on Corrections Research*, 1989, 2(1), p. 19–22.
- Nuotio, Kimmo*: RL 34 luku: Yleisvaaralliset rikokset. Teoksessa *Rikosoikeus*, s. 913–948. Toimittaneet Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Koskinen, Pekka – Majanen, Martti – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Nuutila, Ari-Matti – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka. WSOYpro, Helsinki 2009.
- Nuotio, Kimmo*: Mitä törkeämpi rikos, sen ankarampi rangaistus – suhteellisuusperiaatteesta rikosoikeudessa. *Oikeus* 2/2005, s. 178–184. (Nuotio2005a)
- Nuotio, Kimmo*: Oikeuslähteet: ”supernormistot” ja ratkaisujen perustelu. Teoksessa *Oikeus – kulttuuria ja teoriaa*, Juhlakirja Hannu Tolonen 2005, s. 127–152. Toimittaneet Tala, Jyrki – Wikström, Kauko. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Turun yliopisto, Turku 2005. (Nuotio 2005b)
- Nuotio, Kimmo*: Teko, vaara, seuraus: rikosvastaun filosofisista, kriminaalipoliittisista ja lainopillisista perusteista. Suomalainen Lakimiesyhdistys A-sarja N:o 216. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1998.
- Nurmi, Mirja-Leena*: Punninta Korkeimman oikeuden ratkaisuisissa. Teoksessa *Rikostuomion perusteleminen*, s. 200–220. Toimittaneet Huovila, Mika – Lahti, Raimo – Ojala, Timo. Helsingin hovioikeus, Helsinki 2005.
- Nurminen, Nina – Ahmavaara, Sini – Niiniskorpi, Matti*: Rangaistusajan suunnitelmat. Opas toteutukseen, kirjaamiseen ja arviointiin. Opetusmoniste 1/2008. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Vantaa 2008.
- Nuutila, Ari-Matti*: ”Law in Books” ja ”Law in Action” – Seuraamusharkintaa lainkäytössä. Teoksessa *Rikos, rangaistus ja prosessi*. Juhlajulkaisu Eero Backman 1945 – 14/5 – 2005, s. 245–260. Toimittaneet Nuutila, Ari-Matti – Pirjatanniemi, Elina. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Turun yliopisto, Turku 2005.
- Nuutila, Ari-Matti*: Rikosoikeus. Teoksessa *Johdatus Suomen oikeusjärjestelmään II. Rikos- ja prosessioikeus sekä julkisoikeus*, s. 1–114. Toimittanut Timonen, Pekka. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1999.
- Nuutila, Ari-Matti*: Rikoslain yleinen osa. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1997.
- Nuutila, Ari-Matti*: Rikosoikeudellinen huolimattomuus. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1996.
- Nyholm, Jan-Olof – Häkkänen-Nyholm, Helinä*: Psykopaatti asianosaisena prosessioikeudessa. *Defensor Legis* 3/2009, s. 409–427.
- Ogloff, James R. P.*: Psychopathy/Antisocial Personality Disorder Conundrum. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 2006 June, 40(6–7), p. 519–528.
- Ojanen, Tuomas*: Perusoikeudet ja ihmisoikeudet Suomessa. *Forum Iuris*. Helsingin yliopisto, Helsinki 2003.
- Otto, Randy K.*: On the Ability of Mental Health Professionals to “Predict Dangerousness”: A Commentary on Interpretations of the “Dangerousness” Literature. *Law & Psychology Review* 1994, Vol. 18(43), p. 43–68.
- Paanila, Jarno*: Vaarallisten rikosenuusijoiden uusimisriskiin vaikuttavat tekijät Suomessa 1971–1995. Kuopion yliopiston julkaisuja D. Lääketiede 337. Kuopion yliopisto, Kuopio 2004.
- von der Pahlen, Bettina – Eriksson, C. J. Peter*: Alkoholi ja aggressiivinen käyttäytyminen. *Duodecim* 2003, 119(24), s. 2488–2493.
- Pajujoja, Jussi*: Väkiältä ja mielentila. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 201. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1995.
- Pattersson, Gerald R. – Yoerger, Karen*: Developmental Models for Delinquent Behavior. In *Mental Disorder and Crime*, p. 140–172. Ed. Hodgins, Sheilagh. Sage, Newbury Park 1993.

- Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti*: Euroopan ihmisoikeusso-
pimus. Talentum, Helsinki 2012.
- Pellonpää, Matti*: Henkilökohtainen koskemattomuus (PL 7§). Teoksessa Perusoikeudet, s. 281–
301. Toimittaneet Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin
– Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka. WSOYpro, Helsinki 2011.
- Petrunik, Michael*: Dangerousness and Its Discontents: A Disclosure on the Socio-Politics of
Dangerousness. In *Ethnographies of law and social control. The sociology of Law, Deviance
and Social Control*, Volume 6, p. 49–74. Ed. Burns, Stacy L. Emerald, Bingley 2005.
- Petrunik, Michael*: Models of Dangerousness: A Cross Jurisdictional Review of Dangerousness
Legislation and Practice. The Ministry of the Solicitor General of Canada, Ottawa 1994.
- Philipse, Martien W.G. – Koeter, Maarten W. J. – van der Staak, Cees P. F. – van den Brink, Wim*:
Static and Dynamic Patient Characteristics as Predictors of Criminal Recidivism: A Prospective
Study in a Dutch Forensic Psychiatric Sample. *Law and Human Behavior* 2006 June, Vol.
30, No. 3, p. 309–327.
- Phillips, Robert T. M.*: Predicting the Risk of Future Dangerousness. *American Medical Associa-
tion Journal of Ethics* 2012 June, Vol. 14, No. 6, p. 472–476.
- Pihlajamäki, Heikki*: 1900-luvun rikosoikeudellisia kehityslinjoja. Teoksessa Suomen oikeushis-
torian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen, s. 270–285. Toimittanut Letto-Vanamo,
Pia. Gaudeamus, Helsinki 1991.
- Pihlajamäki, Heikki*: Sosiologinen rikosoikeuskoulu ja suomalaisen seuraamusjärjestelmän kehi-
tys. Julkaisematon lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto, Helsinki 1990.
- Pihlajamäki, Heikki*: Pakkolaitokseen eristäminen 1971–1986. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitok-
sen julkaisuja 85. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitos, Helsinki 1987.
- Pirjattaniemi, Elina*: Haastavatko ihmisoikeudet Suomen kriminaalipolitiikan? *Oikeus* 2/2011,
s.154–174.
- Pohjola, Annakaisa*: Moderni yhteiskunta, riski ja vaaralliset rikoksenteijät. Teoksessa Biolää-
ketiede, tutkimus ja oikeus, s. 149–182. Toimittanut Lahti, Raimo. Forum Iuris. Helsingin yli-
opiston oikeustieteellinen tiedekunta, Helsinki 2012.
- Porter, Stephen – Porter, Sasha*: Psychopathy and Violent Crime. In *The Psychopath: Theory, Re-
search, and Practice*, p. 287–300. Eds Hervé, H. – Yille, J. C. Erlbaum, Mahwah 2007.
- Pratt, John*: Dangerousness and Modern Society. In *Dangerous Offenders: Punishment and So-
cial Order*, p. 35–48. Eds Brown, Mark – Pratt, John. Routledge, London 2000.
- Pratt, John*: Governing the Dangerous: Dangerousness, Law and Social Change. The Federation
Press, Leichhardt 1997.
- Putkonen, Anu*: Mental Disorders and Violent Crime. Epidemiological Study on Factors Asso-
ciated with Severe Violent Offending. Department of Forensic Psychiatry, University of Kuopio
and Niuvanniemi Hospital, Kuopio 2007.
- Putkonen, Hanna*: Suomalaisen naisten väkivalta. *Duodecim* 2011, 127(12), s. 1212–1218.
- Putkonen, Hanna – Huttunen, Matti*: Oikeuspsykiatrina Suomessa. *Duodecim* 2007, 123(19),
s. 2361–2362.
- Putkonen, Hanna – Komulainen, Erkki J. – Virkkunen, Matti – Eronen, Markku – Lönnqvist, Jou-
ko*: Risk of Repeat Offending Among Violent Female Offenders With Psychotic and Persona-
lity Disorders. *American Journal of Psychiatry* 2003, 160(5), p. 947–951.
- Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti*: Todistelu oikeudenkäynnissä. Tietosanoma, Helsinki 2015.
- Pölönen, Pasi*: Henkilötodistelu rikosprosessissa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja,
A-sarja N:o 236. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2003.
- Pölönen, Pasi*: Asiantuntija oikeusprosessissa. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yli-
opisto, Helsinki 1995.

- Pöyhönen, Juha*: Sopimusoikeuden järjestelmä ja sopimusten sovittelu. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 179. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1988.
- Quinsey, Vernon L. – Harris, Grant T. – Rice, Marnie E. – Cormier, Catherine A.*: Violent Offenders: Appraising and Managing Risk. American Psychological Association, Washington DC 1998.
- Rautiainen, Markku*: Yhdyskuntapalvelun soveltuvuusarvioinnin, tuomitsemisen ja palvelun suorittamisen yhdenvertaisuus. Edilex 2008/14. Edita Publishing, Helsinki 2008.
- Rask, Riikka*: Asiantuntijatodistelun arviointi. Teoksessa Asiantuntemustieto ja asiantuntijat oikeudessa, s. 11–36. Toimittaneet Lahti, Raimo – Siro, Jukka. Helsingin hovioikeuden julkaisuja, Helsinki 2011.
- Rautio, Jaakko – Frände, Dan*: Todistelu: Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari. Edita, Helsinki 2016.
- Rautio, Jaakko*: Pitkäaikaisvangin vapauttamismenettelystä. Teoksessa Oikeudenkäyntejä ja tuomioistuimia. Juhlakirja Juha Lappalainen 60 vuotta, s. 443–459. Toimittaneet Havansi, Erkki – Koulu, Risto – Lindfors, Heidi. Edita, Helsinki 2007.
- Rennie, Ysabel F.*: The Search for Criminal Man: A Conceptual History of the Dangerous Offender. Lexington, Toronto 1978.
- Repo-Tiihonen, Eila – Holi, Matti – Tiihonen, Jari*: Psykopatian etiologia. Teoksessa Psykopatia, s. 99–111. Toimittanut Häkkänen-Nyholm, Helinä. Edita, Helsinki 2009.
- Repo-Tiihonen, Eila*: Psykopatia. Duodecim 2007, 123(19), s. 2369–2374.
- Riittinen, Liisa*: Väkivaltariskin arviointi – mahdotonta vai vaikeaa? Uusi Kriminaalihuolto 1/2000, s. 17–21.
- Rikollisuustilanne 2013*: Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 266. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 2014.
- Roberts, Paul – Zuckerman, Adrian*: Criminal Evidence. Oxford University Press, Oxford 2004.
- Robertson, M. D. – Walter, G.*: Many Faces of the Dual-Role Dilemma in Psychiatric Ethics. Australian and New Zealand Journal of Psychiatry 2008 March, 42(3), p. 228–235.
- Robins, Lee N.*: Childhood Conduct Problems, Adult Psychopathology, and Crime. In Mental Disorder and Crime, p. 173–193. Ed. Hodgins, Sheilagh. Sage, Newbury Park 1993.
- Rogers, Richard – Salekin, Randall T. – Sewell, Kenneth W.*: Validation of the Millon Clinical Multiaxial Inventory for Axis II Disorders: Does It Meet the Daubert Standard? Law and Human Behavior 1999, Vol. 23, No. 4, p. 425–443.
- Roychowdhury, Ashimesh – Adsheed, Gwen*: Violence Risk Assessment as a Medical Intervention: Ethical Tensions. Psychiatric Bulletin 2014, 38(2), p. 75–82.
- Rutjes, Anne W. S. – Reitsma, Johannes B. – Di Nisio, Marcello – Smidt, Nynke – van Rijn, Jeroen C. – Bossuyt, Patrick M. M.*: Evidence of Bias and Variation in Diagnostic Accuracy Studies. Canadian Medical Association Journal 2006, 174(4), p. 469–476.
- Ruuskanen, Minna*: Hätävarjelu ja parisuhdeväkivalta. Rikosoikeudellinen ja diskurssianalyttinen tutkimus. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 267. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2005.
- Räsänen, Pirkko – Tiihonen, Jari – Isohanni, Matti – Rantakallio, Paula – Lehtonen, Jari – Moring, Juha*: Schizophrenia, Alcohol Abuse, and Violent Behavior: A 26-Year Followup Study of an Unselected Birth Cohort. Schizophrenia Bulletin 1998, Vol. 24, No. 3, p. 437–441.
- Saarenpää, Ahti*: Potilas – oikeus – potilasoikeus. Teoksessa Potilaan asema ja oikeudet, s. 21–39. Toimittanut Sundman, Eila. Tammi, Helsinki 2000.
- Saarnilehto, Ari*: Terveysturvakeskuksen lausunnon merkityksestä oikeudenkäynnissä. Edilex 2005.

- Salekin, Randall T. – Rogers, Richard – Sewell, Kenneth W.*: Construct Validity of Psychopathy in a Female Offender Sample: A Multitrait-Multimethod Evaluation, *Journal of Abnormal Psychology* 1997, Vol. 106, No. 4, p. 576–585.
- Salekin, Randall T. – Rogers, Richard – Sewel, Kenneth W.*: A Review and Meta-Analyses of the Psychopathy Checklist-Revised: Predictive Validity of Dangerousness. *Clinical Psychology: Science and Practice* 1996 September, 3(3), p. 203–215.
- Sampson, Robert J. – Lauritsen, Janet L.*: Violent Victimization and Offending: Individual-Situational-, and Community-Level Risk Factors. In *Understanding and Preventing Violence, Volume 3: Social Influences*, p. 1–114. National Research Council, Washington DC 1994.
- Santtila, Pekka – Weizmann – Henelius, Ghitta*: Oikeuspsykologia, s. 9–13 (esipuhe). Edita, Helsinki 2008.
- Saranpää, Timo*: Näyttöönemmysperiaate riita-asiassa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 229. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2010.
- Sarbin, Theodore R.*: The Dangerous Individual: An Outcome of Social Identity Transformations. *The British Journal of Criminology* 1967 July, Vol. 7, No. 3, s. 285–295.
- Schoeler, Tebea – Theobald, Delphine – Pingault, Jean-Baptiste – Farrington, David P. – Jennings, Wesley G. – Piquero, Alex R. – Coid, Jeremy W. – Bhattacharyya, Sagnik*: Continuity of Cannabis Use and Violent Offending Over the Life Course. *Psychological Medicine* 2016 June, Vol. 46, Issue 8, p. 1663–1677.
- Schulman, Gustav*: Väkivalta ja sietämättömien tunteiden kierrätys. *Suomen Lääkärilehti* 3/2004, s. 149–155.
- Scott, Charles L. – Resnick, Phillip J.*: Violence Risk Assessment in Persons with Mental Illness. *Aggression and Violent Behavior* 2006, 11(6), p. 598–611.
- Scott, Peter D.*: Assessing Dangerousness in Criminals. *The British Journal of Psychiatry* 1977, Vol. 131(2), p.127–142.
- Scully, James H. – Thornhill, Joshua T.*: The Clinical Examination. In *NMS Psychiatry*, p. 1–16. Ed. Thornhill, Joshua T. Williams & Wilkins, Baltimore 2008.
- Seelmann, Kurt*: Rechtsphilosophie. 3. Aufl. C. H. Beck. München 2004.
- Serlachius, Allan*: Ehdotus uudeksi rikoslainsiksi, osa 1: Yleinen osa. Valtioneuvosto, Helsinki 1920
- Serlachius, Allan*: Epämääräiset rangaistustuomiot. *Lakimies* 1/1907, s. 8–20. (Serlachius 1907a).
- Serlachius, Allan*: Henkisesti vaja-arvoisten henkilöiden rikosoikeudellinen käsittely. *Lakimies* 1/1907, s. 156–171. (Serlachius 1907b)
- Shah, Saleem A.*: Dangerousness: A Paradigm for Exploring Some Issues in Law and Psychology. *American Psychologist* 1978, 33(3), p. 224–238.
- Siltala, Raimo*: Oikeustieteen tutkijan itseymmärryksestä. Teoksessa *Oikeusteorian poluilla – Juhlakirja professori Rauno Halttunen*, s. 309–348. Toimittanut Mäkelä, Sauli. Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto, Rovaniemi 2006.
- Siltala, Raimo*: Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 234. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2003.
- Singh, Jay P. – Bjørkly, Stål – Fazel, Seena*: International Perspectives on Violence Risk Assessment. Oxford University Press, Oxford 2016.
- Singh, Jay P. – Fazel, Seena – Gueorguieva, Ralitzia – Buchanan, Alec*: Rates of Violence in Patients Classified as High Risk by Structured Risk Assessment Instruments. *The British Journal of Psychiatry* 2014, 204(3), p. 180–187.
- Singh, Jay P. – Grann, Martin – Fazel, Seena*: A Comparative Study of Violence Risk Assessment Tools: A Systematic Review and Metaregression Analysis of 68 Studies Involving 25,980 Participants. *Clinical Psychology Review* 2011 April, 31(3), p. 499–513.

- Singh Jay P. – Fazel, Seena:* Forensic Risk Assessment: A Metareview. *Criminal Justice and Behavior*, 2010, 37(9), p. 965–988.
- Skeem, Jennifer L. – Mulvey, Edward P. – Lidz, Charles W.:* Building Mental Health Professionals' Decisional Models into Tests of Predictive Validity: The Accuracy of Contextualized Predictions of Violence. *Law and Human Behavior* 2000, Vol. 24, No. 6, p. 607–628.
- Skurka, Steven – Renzella, Elsa:* Misplaced Trust: The Courts' Reliance on the Behavioural Sciences. *Canadian Criminal Law Review* 1998, 3, p. 269–284.
- Slovic, Paul – Fischhoff, Baruch – Lichtenstein, Sarah:* Facts and Fears: Understanding Perceived Risk. In *Societal Risk Assessment: How Safe is Safe Enough*, p. 181–214. Eds Schwing, Richard – Albers, Walter. Plenum Press, New York 1980.
- Sorvettula, Johanna – Klami, Hannu Tapani – Rahikainen, Marja:* Todistusharkinnan perustelemisesta. *Defensor Legis* 1988, s. 86–101.
- Soyka, Michael:* Substance Abuse and Dependency as a Risk Factor for Delinquency and Violent Behaviour in Schizophrenic Patients – How Strong Is the Evidence? *Journal of Clinical Forensic Medicine* 1994 July, 1(1), p. 3–7.
- Steadman Henry J.:* From Dangerousness to Risk Assessment of Community Violence: Taking Stock at the Turn of the Century. *Journal of the American Academy of Psychiatry & the Law* 2000, 28(3), p. 265–271.
- Steadman, Henry J.:* A New Look at Recidivism among Patuxent Inmates. *The Bulletin of the American Academy Psychiatry and the Law* 1977, 5(2), p. 200–209.
- Steadman, Henry J. – Cocozza, Joseph J.:* Careers of the Criminally Insane: Excessive Social Control of Deviance. Lexington Books, Lexington 1974.
- Steadman, Henry J. – Halfon, Arlene:* Baxstrom Patients: Backgrounds and Outcomes. *Seminars in Psychiatry* 1971 August, 3(3), p. 376–385.
- Steadman, Henry J. – Monahan, John – Appelbaum, Paul S. – Grisso, Thomas – Mulvey, E P – Roth, Loren H. – Robbins, Pamela C. – Klassen, Deidre:* Designing a New Generation of Risk Assessment Research. In *Violence and Mental Disorder: Developments in Risk Assessment*, p. 297–318. Eds Monahan, John – Steadman, Henry J. University of Chicago Press, Chicago 1994.
- Steen, Sara – Opsal, Tara:* Punishment on the Installment Plan. Individual-Level Predictors of Parole Revocation in Four States. *The Prison Journal* 2007 September, Vol. 87, No. 3, p. 344–366.
- Stening, Anders:* Bevisvärde. Uppsala Universitet, Uppsala 1975.
- Stoat, Taija – Häkkänen, Helinä:* Väkivaltarikollisten persoonallisuuspiirteiden ja attribuutioiden yhteydet rikosten uusimiseen. *Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2008*. Rikosseuraamusvirasto, Helsinki 2008.
- Stoat, Taija – Laajasalo, Taina – Häkkänen, Helinä:* Tuhopolttajien, raiskaajien ja lähestymiskieltoon määrättyjen henkilöiden uusintarikollisuus. *Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2005*. Rikosseuraamusvirasto, Helsinki 2005.
- Stouthamer-Loeber, Magda – Wei, Evelyn – Loeber, Rolf – Masten, Ann S.:* Desistance from Persistent Serious Delinquency in the Transition to Adulthood. *Development and Psychopathology* 2004, 16(4), p. 897–918.
- Sturup, Joakim – Edens, John F. – Sörman, Karolina – Karlberg, Karlberg – Fredriksson, Björn – Kristiansson, Marianne:* Field Reliability of the Psychopathy Checklist-Revised Among Life Sentenced Prisoners in Sweden. *Law and Human Behavior* 2014, Vol. 38, No. 4, p. 315–324.
- Strub, Diane S. – Douglas, Kevin S. – Nicholls, Tonia L.:* The Validity of Version 3 of the HCR-20 Violence Risk Assessment Scheme amongst Offenders and Civil Psychiatric Patients. *International Journal of Forensic Mental Health* 2014, 13(2), p. 148–159.

- Ståhlberg, Kaarlo*: Kuka on ”vaarallinen rikoksenuusija”? *Lakimies* 1966, s. 129–172.
- Supponen, Ritva*: Asianosaisten nimeämät asiantuntijat ja asiantuntijalausunnat riitaprosessissa. Teoksessa Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankkeen työryhmäraportteja V, s. 174–188. Toimittanut Savela, Antti. Rovaniemen hovioikeuspiiri, Rovaniemi 2004.
- Swanson, Jeffrey W. – Swartz, Marwin S. – Van Dorn, Richard A. – Elbogen, Eric B. – Wagner, H. Ryan – Rosenheck, Robert A. – Stroup, T. Scott – McEvoy, Joseph P. – Lieberman, Jeffrey A.*: A National Study of Violent Behavior in Persons with Schizophrenia. *Archives of General Psychiatry* 2006 May, 63(5), p. 490–499.
- Swanson, Jeffrey W. – Holzer, Charles E. – Ganju, Vijay K. – Jono, Robert Tsutomu*: Violence and Psychiatric Disorder in the Community: Evidence From the Epidemiologic Catchment Area Surveys. *Hospital and Community Psychiatry* 1990 July, Vol. 41, No. 7, p. 761–770.
- Swartz, Marwin S. – Swanson, Jeffrey W. – Hiday, Virginia A. – Borum, Randy – Wagner, Ryan – Burns, Barbara J.*: Taking the Wrong Drugs: The Role of Substance Abuse and Medication Noncompliance in Violence among Severely Mentally Ill Individuals. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 1998, Vol. 33, suppl. 1, p. S75–S80.
- Szmukler, George – Rose, Nikolas.*: Risk Assessment in Mental Health Care: Values and Costs. *Behavioral Science and the Law* 2013, 31(1), p. 125–140.
- Söderman, Jacob*: Förbrytare på burk. *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 1967, s. 389–403.
- Tala, Jyrki*: Säätelytarkkuuden ongelmia. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 251. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 2010.
- Tardiff Kenneth*: Axis II Disorders and Dangerousness. In *Clinical Assessment of Dangerousness. Empirical Contributions*. Eds Pinard, G.-F. – Pagani, L. Cambridge University Press, Cambridge 2000, p. 103–120.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti*: Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Talentum, Helsinki 2011.
- Tapani, Jussi*: Tuomari ja rikosoikeuden yleiset opit. *Oikeustiede – Jurisprudentia* 2006:XXXIX, s. 295–397.
- Tapanila, Antti*: Joitakin huomioita oikeuspsykologisesta näkökulmasta näytönarviointiin. *Defensor Legis* 3/2015, s. 572–580.
- Thompson, Jo*: Dangerousness. In *Dictionary of Probation and Offender Management*, p. 85. Eds Canton, Rob – Hancock, David. Willan, Cullompton 2007.
- Thornberry, Terence P. – Jacoby, Joseph E.*: *The Criminally Insane: A Community Follow-Up of Mentally Ill Offenders*. University of Chicago Press, Chicago 1979.
- Tiihonen, Eila*: Mielisairaudet ja väkivaltainen käyttäytyminen. *Työterveyslääkäri* 2004, 22(3), s. 295–298.
- Tiihonen, Jari*. Oikeuspsykiatria. Teoksessa *Psykiatria*, s. 611–628. Toimittaneet Lönnqvist, Jouko – Henriksson, Markus – Marttunen, Mauri – Partonen, Timo. Duodecim, Helsinki 2011.
- Tiihonen, Jari*: Voiko persoonallisuushäiriötä kuvantaa? *Duodecim* 2002, 118(6), s. 553–555.
- Tiihonen, Jari – Hakola, Panu*: Oikeuspsykiatria. Teoksessa *Oikeuslääketiede*, s. 315–334. Toimittaneet Penttilä, Antti – Hirvonen, Jorma – Saukko, Pekka – Karhunen, Pekka J. Duodecim, Helsinki 2000.
- Tiihonen Jari – Lehti, Martti – Aaltonen, Mikko – Kivivuori, Janne – Kautiainen, Hannu – Virta, Lauri – Hoti, Fabian – Tanskanen, Antti – Korhonen, Pasi*: Psychotropic Drugs and Homicide: A Prospective Cohort Study from Finland. *World Psychiatry* 2015, 14(2), p. 245–247. (Tiihonen et al. 2015a)

- Tiihonen, Jari – Rautiainen, Marjo-Riitta – Ollila, Hanna M. – Repo-Tiihonen, Eila – Virkkunen, Matti – Palotie, Aarno – Pietiläinen, Olli – Kristiansson, Kati – Joukamaa, Matti – Lauerma, Hannu – Saarela, Janna – Tyni, Sasu – Vartiainen, Heikki – Paananen, Jussi – Goldman, David – Paunio, Tiina:* Genetic Background of Extreme Violent Behavior. *Molecular Psychiatry* 2015, 20(6), p. 786–792. (Tiihonen et al. 2015b)
- Tiihonen, Jari – Isohanni, Matti – Räsänen, Pirkko – Koiranen, Markku – Moring, Juha:* Specific Major Mental Disorders and Criminality: A 26-Year Prospective Study of the 1966 Northern Finland Birth Cohort. *The American Journal of Psychiatry* 1997, 154(6), p. 840–845.
- Tiihonen, Jari – Hakola, Panu – Eronen, Markku – Vartiainen, Heikki – Ryyänänen, Olli-Pekka:* Risk of Homicidal Behavior among Discharged Forensic Psychiatric Patients. *Forensic Science International* 1996, 79(2), p. 123–129.
- Tiihonen, Jari – Eronen, Markku – Hakola, Panu:* Criminality Associated with Mental Disorders and Intellectual Deficiency. *Archives of General Psychiatry* 1993, 50(11), p. 917–918.
- Tikkanen, Roope:* Predictors of Violent Reconvictions and Mortality among Impulsive Alcoholic Violent Offenders: A Prospective Study. University of Helsinki, Helsinki 2009.
- Tikkanen, Roope – Auvinen-Lintunen, Laura – Ducci, Francesca – Sjöberg, Richard L. – Goldman, David – Tiihonen, Jari – Ojansuu, Ilkka – Virkkunen, Matti:* Psychopathy, PCL-R, and MAOA Genotype as Predictions of Violent Reconvictions. *Psychiatry Research* 2011 February, 185(3), p. 382–386.
- Tikkanen, Roope – Ducci, Francesca – Goldman, David – Holi, Matti – Lindberg, Nina – Tiihonen, Jari – Virkkunen, Matti:* MAOA Alters the Effects of Heavy Drinking and Childhood Physical Abuse on Risk for Severe Impulsive Acts of Violence Among Alcoholic Violent Offenders. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research* 2010, Vol. 34, No. 5, p. 853–860.
- Tikkanen, Roope – Sjöberg, Richard L. – Ducci, Francesca – Goldman, David – Holi, Matti – Tiihonen, Jari – Virkkunen, Matti:* Effects of MAOA-Genotype, Alcohol Consumption, and Aging on Violent Behavior. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research* 2009, Vol. 33, No. 3, p. 428–434.
- Tirkkonen, Tauno:* Suomen siviiliprosessioikeus II. Toimittanut Halila, Jouko. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja N:o 128. WSOY, Helsinki 1977.
- Tirkkonen, Tauno:* Suomen siviiliprosessioikeus I. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja N:o 105. WSOY, Helsinki 1974.
- Tirkkonen, Tauno:* Suomen rikosprosessioikeus II. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja N:o 56. WSOY, Helsinki 1972.
- Tolan, Patrick H:* Implications of Age of Onset for Delinquency Risk. *Journal of Abnormal Child Psychology* 1987 WSOY, Vol. 15, Issue 1, p. 47–65.
- Tolvanen, Matti:* Rikosoikeus ja rikollisuuden tutkimus. Teoksessa Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta, s. 272–290. Toimittanut Miettinen, Tarmo. Edita, Helsinki 2015.
- Tolvanen, Matti:* Valikoituja näkökohtia syyttömyysolettamasta. Teoksessa Rikoksesta rangaitukseen. Juhlajulkaisu Pekka Viljanen 1952–26/8– 2012, s. 241–255. Toimittaneet Hyttinen, Tatu – Jokela, Antti – Tapani, Jussi – Vuorenpää, Mikko. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. Turun yliopisto, Turku 2012.
- Tolvanen, Matti:* Johdatus kriminaalipolitiikan teoriaan. Joensuun yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja N:o 14. Joensuun yliopisto, Joensuu 2005.
- Tomunen, Mari:* Laskentateoreettinen todistusharkinta. University of Helsinki Conflict Management Institute, Helsinki 2015.
- Turunen, Santtu:* Täytyykö prosessioikeudellisessa väitöskirjassa hyödyntää empiiristä menetelmää? Teoksessa Empiirinen tutkimus oikeustieteessä, s. 67–76. Toimittanut Lindfors, Heidi, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 64. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 2004.

- Tyni, Sasu*: Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita? Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2015. Itä-Suomen yliopisto, Joensuu 2015.
- Utriainen, Terttu*: Arvot ja asenteet suomalaisessa kriminaalipolitiikassa. *Oikeus* 2/2011, s. 263–269.
- Utriainen, Terttu*: Rikosten rangaistukset ja muut seuraamukset. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1992.
- Van Dorn, Richard – Volavka, Jan – Johnson, Norman*: Mental Disorder and Violence: Is There a Relationship Beyond Substance Use? *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 2012, 47(3), p. 487–503.
- Van Voorhis, Patricia – Wright, Emily M. – Salisbury, Emily – Bauman, Ashley*: Women's Risk Factors and Their Contributions to Existing Risk/Needs Assessment: The Current Status of a Gender-Responsive Supplement. *Criminal Justice and Behaviour* 2010 March, 37(3), p. 261–288.
- Van Zyl Smit, Dirk – Ashworth, Andrew*: Disproportionate Sentences as Human Rights Violations. *The Modern Law Review* 2004 July, 67(4), p. 541–560.
- Vess, James*: Human Rights Issues in Sex Offender Risk Assessment. In *International Perspectives on the Assessment and Treatment of Sexual Offenders: Theory, Practice and Research*. Eds Boer, Douglas P. – Eher, Reinhard – Craig, Leam A. – Miner, Michael H. – Pfäffin, Friedemann. Wiley-Blackwell, Hoboken 2011.
- Vedenkannas, Matti*: Tukikirje vakuutena. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 279. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2007.
- Viding, Essi – McCrory, Eamon – Seara-Cardoso, Ana*: Psychopathy. *Current Biology* 2014, (24)18, p. R871–R874.
- Viljanen, Veli-Pekka*: Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. WSOY Lakitieto, Helsinki 2001.
- Viljanen, Veli-Pekka*: Perusoikeuksien rajoittaminen. Teoksessa *Perusoikeudet*, s. 157–186. Toimittaneet Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka. Werner Söderström Lakitieto, Helsinki 1999.
- Viljanen, Mika*: Aiheutuuko liuotushoidon myöhästyneestä aloittamisesta potilasvahinkolaissa tarkoitettua vahinkoa? *Oikeustieto* 5/2004, s. 13–16.
- Virkkunen, Matti – Linnoila, Markku*: Keskushermoston serotoniinin aineenvaihdunta aggression ja väkivallan taustalla. *Duodecim* 1992, 108(3), s. 230–237.
- Virkkunen, Matti – Rissanen, Aila – Franssila-Kallunki, Anja – Tiihonen, Jari*: Low Non-Oxidative Glucose Metabolism and Violent Offending: An 8-Year Prospective Follow-Up Study. *Psychiatry Research* 2009, 168(1), p. 26–31.
- Virkkunen, Matti – Rissanen, Aila – Naukkarinen, Hannu – Franssila-Kallunki, Anja – Linnoila, Markku – Tiihonen, Jari*: Energy Substrate Metabolism among Habitually Violent Alcoholic Offenders Having Antisocial Personality Disorder. *Psychiatry Research* 2007 April, Volume 150(3), p. 287–295.
- Virkkunen Matti – Eggert Monika – Rawlings Robert – Linnoila Markku*: A Prospective Follow-Up Study of Alcoholic Violent Offenders and Fire Setters. *Archives of General Psychiatry* 1996, 53(6), p. 523–526.
- Virkkunen, Matti – De Jong, Judith – Bartko, John – Goodwin, K. Frederick – Linnoila, Markku*: Relationship of Psychobiological Variables to Recidivism in Violent Offenders and Impulsive Fire Setters: A Follow-up Study. *Archives of General Psychiatry* 1989 July, 46(7), p. 600–603.
- Virolainen, Jyrki*: Lainkäyttö: Oikeudenkäynnin perusteet ja lainkäyttöelimet siviili- ja rikosprosessissa. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1995.
- Virolainen, Jyrki – Koulu, Risto*: Johdatus prosessioikeuteen. Teoksessa *Prosessioikeus*, s. 39–234. Toimittaneet Frände, Dan – Havansi, Erkki – Helenius, Dan – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Virolainen, Jyrki. Sanoma Pro, Helsinki 2012.

- Virolainen, Jyrki – Martikainen, Petri*: Tuomion perusteleminen. Talentum, Helsinki 2010.
- Virolainen, Jyrki – Martikainen, Petri*: Pro & contra – Tuomion perustelemisen keskeisiä kysymyksiä. Talentum, Helsinki 2003.
- Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi*: Rikosprosessioikeus I, Rikosprosessin perusteet. WSOY lakitieto, Helsinki 2003.
- Vitale, Jennifer E. – Smith, Stevens S. – Brinkley, Chad A. – Newman, Joseph P.*: The Reliability and Validity of the Psychopathy Checklist- Revised in a Sample of Female Offenders. *Criminal Justice and Behavior* 2002, 29(2), p. 202–231.
- Voss-Lagerlund, Patrik*: Rikoksen uusiminen – oikeusdogmaattinen, kriminaalipoliittinen ja empiirinen tarkastelu. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto, Rovaniemi 2012.
- Vuorenpää, Mikko*: Asiantuntijatodistelun ongelmakohtia. Talentum, Helsinki 2012.
- Väisänen, Tiina – Korkman, Julia*: Eräitä todistajan kertomuksen arviointiin liittyviä kipukohtia oikeuspsykologisen tiedon valossa. *Defensor Legis* 5/2014, s. 721–739.
- Wagner-Prenner, Marianne*: Syyntakeisuus ja mielentila. Talentum, Helsinki 2000.
- Wahlberg, Lena*: Legal Questions and Scientific Answers. Ontological Differences and Epistemic gaps in the Assessment of Causal Relations. Lund University, Lund 2010.
- Wallace, Cameron – Mullen, Paul E. – Burgess, Philip*: Criminal Offending in Schizophrenia Over a 25-Year Period Marked by Deinstitutionalization and Increasing Prevalence of Comorbid Substance Use Disorders. *Psychiatry* 2004, 161(4), p. 716–727.
- Wallace, Cameron – Mullen, Paul – Burgess, Philip – Palmer, Simon – Ruschena, David – Brown, Chris*: Serious Criminal Offending and Mental Disorder. Case Linkage Study. *The British Journal of Psychiatry* 1998, 172(6), p. 477–484.
- Ward, Tony – Beech, Anthony R.*: Dynamic Risk Factors: A Theoretical Dead-End? *Psychology, Crime & Law* 2015, 21(2), p. 100–113.
- Ward, Tony – Birgden, Astrid*: Human Rights and Correctional Clinical Practice. *Aggression and Violent Behavior* 2007, 12(6), p. 628–643.
- Webster, Christopher – Douglas, Kevin S. – Eaves, Derek – Hart, Stephen D.*: HCR-20: Assessing risk for violence. Version 2. The Mental Health, Law and Policy Institute. Simon Fraser University, Burnaby 1997.
- Wehrman, Michael M.*: Race, Concentrated Disadvantage, and Recidivism: A Test of Interaction Effects. *Journal of Criminal Justice* 2010, 38(4), p. 538–544.
- Weiner, Irving B.*: Writing Forensic Reports. In *The Handbook of Forensic Psychology*, p. 631–651. Eds Weiner, Irving B. – Hess, Allen K. John Wiley & Sons, Hoboken 2006.
- Weizmann-Henelius, Ghitta*: Mielentilatutkimusprosessi ja oikeuspsykologinen kliininen tutkimus. Teoksessa *Oikeuspsykologia*, s. 321–350. Toimittaneet Santtila, Pekka – Weizmann-Henelius, Ghitta. Edita, Helsinki 2008.
- Weizmann-Henelius, Ghitta – Finnilä-Tuohimaa, Katarina*: Oikeuspsykologisten tutkimustulosten raportointi. Teoksessa *Oikeuspsykologia*, s. 551–570. Toimittaneet Santtila, Pekka – Weizmann-Henelius, Ghitta. Edita, Helsinki 2008.
- Weizmann-Henelius, Ghitta – Konttila, Arja*: Väkivaltariskin arvioiminen menetelmien kehityksen ja psykopatiatutkimuksen valossa. Teoksessa *Oikeuspsykologia*, s. 351–370. Toimittaneet Santtila, Pekka – Weizmann-Henelius, Ghitta. Edita, Helsinki 2008.
- Williams, Christopher R. – Arrigo, Bruce A.*: Law, Psychology, and Justice: Chaos Theory and the New (Dis)order. Suny Press, New York 2002.
- Witt, Katrina – Dorn, Richard van – Fazel, Seena*: Risk Factors for Violence in Psychosis: Systematic Review and Meta-Regression Analysis of 110 Studies. *PLoS One* 2013 February, 8(2), p. 1–15.
- Wood, Joanne*: Profiling High-Risk Offenders: A Review of 136 Cases. *Howard Journal* 2006, 45(3), p. 307–320.

Yang, Min – Wong, Steven C. P. – Coid, Jeremy W.: The Efficacy of Violence Prediction: A Meta-Analytic Comparison of Nine Risk Assessment Tools. *Psychological Bulletin* 2010 September, 136(5), p. 740–767.

Zimring, Franklin E. – Hawkins, Gordon: Deterrence: The Legal Threat in Crime Control. *Studies in Crime and Justice*. The University of Chicago Press, Chicago 1973.

Virallislähteet

Yleissopimukset

Euroopan neuvoston lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan laadittu yleissopimus CETS 201 (SopS 88/2011)

Eurooppalainen yleissopimus kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen kieltämiseksi (SopS 16–17/1991)

Yhdistyneiden Kansakuntien kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai alentavan kohtelun vastainen yleissopimus (SopS 59–60/1989)

YK:n kansalaisyhteisöoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 7–8/1976)

Euroopan unionin perusoikeuskirja 2012/C 326/02

Euroopan ihmisoikeussopimus: Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (SopS 18–19/1990)

Euroopan neuvoston ministerikomitean suositukset

Rec(82)17: Recommendation No. R (82) 17 of the Committee of Ministers to member States concerning custody and treatment of dangerous prisoners. Council of Europe, Committee of Ministers, 1982.

Rec(2014)3: Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to member States concerning dangerous offenders. Council of Europe, Committee of Ministers, 2014.

Hallituksen esitykset

Luonnos hallituksen esitykseksi yhdistelmärangaistusta koskevaksi lainsäädännöksi 6.4.2016, oikeusministeriö.

HE 66/2015 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi esitutkintalain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 46/2014 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 140/2012 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle valvottua koevapautta koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 279/2010 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosseuraamusalan organisaatiouudistukseen liittyvien lakien muuttamiseksi.

HE 126/2010 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2011.

HE 54/2010 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 2 c luvun muuttamisesta.

HE 271/2004 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä käräjäoikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta.

HE 263/2004 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 262/2004 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi.

LÄHTEET

- HE 52/2002 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain sekä eräiden näihin liittyvien lakien muuttamisesta.
- HE 44/2002 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 82/1995 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 309/1993 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
- HE 176/1970 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi vaarallisten rikoksenuusijain eristämistä annetun lain muuttamisesta.
- HE 101/1952 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi vaarallisten rikoksenuusijain eristämistä.
- HE 9/1939 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosten uusimista ja rangaistusten yhdistämistä koskevan lainsäädännön uudistamisesta.
- HE 91/1931 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle turvasäiliölainsäädännön muuttamisesta.

Perustuslakivaliokunnan lausunnot ja mietinnöt

- PeVL 9/2016 vp Perustuslakivaliokunnan lausunto rikoslain 2 a ja 9 luvun muuttamisesta sekä pysäköinninvalvonnasta annetun lain 2 §:n muuttamisesta koskevasta hallituksen esityksestä.
- PeVL 59/2001 vp Perustuslakivaliokunnan lausunto Hallituksen esityksestä laeiksi nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain 14 §:n ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 11 §:n muuttamisesta
- PeVM 25/1994 vp Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Lakivaliokunnan mietinnöt

- LaVM 9/2005 vp Lakivaliokunnan mietintö vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevasta hallituksen esityksestä.

Komiteamietinnöt

- Komiteamietintö 2003:3 Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö. Helsinki 2003.
- Komiteamietintö 2001:6 Vankeusrangaistuskomitean mietintö. Oikeusministeriö, Helsinki 2001.
- Komiteamietintö 1976:72 Rikosoikeuskomitean mietintö. Helsinki 1976.
- Komiteamietintö 1969:B 72: Eristämislakikomitean mietintö: Ehdotus hallituksen esitykseksi Eduskunnalle laiksi vakavan uusintarikollisuuden estämistoimenpiteistä. Helsinki 1969.
- Komiteamietintö 1945:17 Vaarallisista rikoksen uusijoista annetun lain uudistamiskomitean mietintö. Helsinki 1945.

Internet- ja muut lähteet

Canton, Rob: Dangerousness and Risk. A Discussion Paper Prepared for the Council for Penological Cooperation. European Committee on Crime Problems. Council for Penological Cooperation. Strasbourg, 2010. URL: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/PCCP%20documents%202010/PCCP%20%282010%29%2002%20e.pdf> (21.11.2012)

- Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen Jussi Pajuojaan lausunto oikeusministeriölle 10.5.2016 luonnoksesta hallituksen esitykseksi yhdistelmärankaistusta koskevaksi lainsäädännöksi. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 37/2013: Lainkirjoittajan opas. Oikeusministeriö, Helsinki 2013.
- Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 37/2012: Vakavan väkivallan vähentäminen. Helsinki 2012.
- Oikeusministeriön mietintöjä ja julkaisuja 70/2012: Vakavan väkivallan vähentäminen. Lausunto-tiivistelmä. Helsinki 2012.
- Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 3/1994: Vankeus ja ehdonalainen vapaus. Rikoslakiprojektin ehdotus. Helsinki 1994.
- Padfield, Nicola: The Sentencing, Management and Treatment of ‘Dangerous’ Offenders. Final Report. European Committee on Crime Problems (CDPC), 2010. URL: http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/CDPC/Bureau%20documents/PC-CP%282010%2910%20rev%205_E%20vs%2026%2001%2011_%20-%20THE%20SENTENCING%20MANAGEMENT%20AND%20TREATMENT%20OF%20DANGEROUS%20OFFENDERS.pdf (9.2.2013).
- Psykiatrin vankisairaala 2016: Henkilökohtainen tiedonanto Hannu Lauerma 6.9.2016.
- Psykiatrin vankisairaala 2015: URL: <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantaonpano/perushuolto/terveydenhuolto.html> (4.1.2016)
- Ratkaisujen Suomi: Neuvottelutulos strategisesta hallitusohjelmasta 27.5.2015.
- RISE 2016: Henkilökohtainen tiedonanto Anne Niinivaara, Rikosseuraamuslaitos, 26.1.2016.
- RISE 2015: Vankilukutilasto 31.12.2015.
- Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011 – 2020. URL: http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/risenasiakirjoja/6A3hgIF5q/Risen_strategia_2011-2020.pdf (13.3.2014).
- RISEN määräys 12/004/2012: Vankeusrangaistuksen ja sakon muuntorangaistuksen täytäntöönpanon aloittaminen ja rangaistusajan suunnittelu. Rikosseuraamuslaitos, Helsinki 2012.
- Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:67: Oikeuslääkinnän organisointi Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksessa. Työryhmän loppuraportti, Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki 2010.
- Suomen lääkäriliitto: Eettiset ohjeet, 2014.
- Suomen lääkäriliitto 2015: Lääkärit 2015, vuosilasto 2015. URL: http://www.laakariliitto.fi/site/assets/files/1268/vuosilastot_2015_fi.pdf (21.4.2016)
- Suomen lääkäriliitto: Ohje asiantuntijana ja lausunnonantajana toimivalle lääkärille, 2003.
- Suomen psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011: Rikoksentehtävien vaarallisuuden ja väkivaltariskin arviointia koskevat oikeuspsykologiset yleisohjeet.
- Suomen Psykologiliitto ry:n ohjeet psykologin lausunnon laadinnasta ja käytöstä (1999).
- Suomen Psykologiliitto: Ammattieettiset säännöt, 1999.
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Rikos- ja pakkokeinotilasto 13 2015. Katsaus poliisin, tullin ja rajavartiolaitoksen tietoon tulleeseen rikollisuuteen. Selvitettyihin rikoksiin syylliseksi epäillyt. Tilastokeskus, Helsinki. URL: http://www.stat.fi/til/rpk/2015/13/rpk_2015_13_2016-03-22_kat_002_fi.html (5.5.2016).
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Rikos- ja pakkokeinotilasto 2011–2015. Eräiden rikostyyppien kehitys 2011–2015. Helsinki: Tilastokeskus. URL: <http://www.stat.fi/til/rpk/tau.html> (5.5.2016)
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, URL: <http://www.thl.fi>.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen toimintakertomus 2015: Toimintakertomus ja tilinpäätöslaskelmat 1.1.–31.12.2015.
- THL 2016: Henkilökohtainen tiedonanto Kirsi Niinistö, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (6.4.2016).

THL:n työjärjestys 2.0 (18.9.2014).

THL 2011: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos (THL): Mielentilatutkimus- ja vaarallisuusarviolautuntojen laatimishojeet. 2011.

Tieteen termipankki: Filosofia:todennäköisyys. URL: <http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:todennäköisyys> (11.1.2016).

Vallotton, Andre: Dangerousness: A Discussion Paper. European Committee on Crime Problems. Council for Penological Co-operation. Strasbourg 2010. URL: [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/steering_committees/cdpc/Documents/IPC-CP%20\(2010\)03%20Dangerousness%20Vallotton2_E.pdf](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/steering_committees/cdpc/Documents/IPC-CP%20(2010)03%20Dangerousness%20Vallotton2_E.pdf), (30.8.2012).

Oikeuskäytäntö

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

László Magyar v. Unkari (20.5.2014)(73593/10)

Bodein v. Ranska (13.11.2014) (40014/10)

Matytsina v. Venäjä (27.3.2014) (58428/10)

H.W. v. Saksa (19.9.2013) (17167/11)

Vinter, Bamber ja Moore v. Yhdistynyt kuningaskunta (9.7.2013) (66069/09, 130/10, 3896/10)

Albert v. Romania (16.2.2010) (31911/03)

Bielaj v. Puola (27.4.2010) (43643/04)

Soila v. Suomi (6.4.2010) (6806/06)

M. v. Saksa (17.12.2009)(19359/04)

Maiorano ja muut v. Italia (2009) (28634/06)

Veltd-98 AD v. Bulgaria (11.12.2008) (22750/02)

Sara Lind Eggersdottir v. Islanti (5.7.2007)(31930/04)

Ezeh ja Connors v. Yhdistynyt kuningaskunta (9.10.2003) (39665/98; 40086/98)

Pretty v. Yhdistynyt kuningaskunta (29.4.2002)(2346/02)

Stafford v. Yhdistynyt kuningaskunta (28.5.2002) (46295/99)

Sawoniuk v. Yhdistynyt kuningaskunta (29.5.2001) (63716/00)

Hussain v. Yhdistynyt kuningaskunta (21.2.1996) (21928/93)

Thynne, Wilson ja Gunnell v. Yhdistynyt kuningaskunta (21.2.1990) (21928/93)

Weeks v. Yhdistynyt kuningaskunta (2.3.1987) (9787/82)

Euroopan ihmisoikeustoimikunta

Koskinen v. Suomi (2.7.1997) (29328/95)

Koskinen v. Suomi (30.8.1994) (20560/92)

Korkeimman oikeuden ennakkopäätökset

KKO 2013:96

KKO 2011:20

KKO 2009:43

KKO 2008:100

KKO 2008:72

KKO 2006:78

KKO 2004:60

KKO 2002:47

KKO 2001:104

KKO 2000:71

KKO 2000:9
KKO 1996:133
KKO 1995:44
KKO 1991:146
KKO 1986 II 65
KKO 1974-II-87
KKO 1968-II-79
KKO 1966-II-97
KKO 1966-II-66
KKO 1966-II-5
KKO 1966-I-1
KKO 1964-II-65
KKO 1960-II-93
KKO 1959-II-38
KKO 1949-II-357
KKO 1949-II-215
KKO 1946-I-12
KKO 1946-II-8
KKO 1935-I-4
KKO 1933-I-68

Korkeimman oikeuden muut ratkaisut

Korkeimman oikeuden päätös 9.10.2015 asiassa R 2015/526
Korkeimman oikeuden tuomio 28.10.2009 asiassa R 2007/1235
Korkeimman oikeuden tuomio 28.5.2010 asiassa R 2009/164

Hovioikeudet

Helsingin hovioikeuden tuomio 24.4.2015 asiassa V 13/2495
Turun hovioikeuden tuomio 25.6.2014 asiassa R 13/800
Turun hovioikeuden välituomio 27.11.2013 asiassa R 13/395
Helsingin hovioikeuden tuomio 30.8.2013 asiassa R 13/215
Vaasan hovioikeuden tuomio 9.7.2010 asiassa R 10/91
Kouvolan hovioikeuden tuomio 20.2.2009 asiassa R 08/1042
Kouvolan hovioikeuden tuomio 25.10.2007 asiassa R 07/531

Käräjäoikeudet

Länsi-Uudenmaan käräjäoikeuden tuomio 19.3.2013 asiassa R 13/343
Pirkanmaan käräjäoikeuden tuomio 2.1.2013 asiassa R 12/6247
Vantaan käräjäoikeuden tuomio 30.11.2012 asiassa R 12/678
Porin käräjäoikeuden tuomio 9.11.2009 asiassa 09/1513
Kouvolan käräjäoikeuden tuomio 8.9.2008 asiassa R 08/147
Lahden käräjäoikeuden tuomio 30.3.2007 asiassa R 07/523

Yhdysvaltojen oikeuskäytäntö

Kumho Tire v. Carmichael (1999)
General Electric v. Joiner (1997)
Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals (1993)
Barefoot v. Estelle (1983)
Tarasoff v. Regents of the University of California (1976)

LÄHTEET

Dixon v. Attorney General of the Commonwealth of Pennsylvania 313 (1970).

Johnnie K. Baxstrom v. R. E. Herold 383 US 107 (1966)

Jenkins v. United States (1962)

Frye v. Yhdysvallat (1923)

Lyhenteet

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus SopS 18–19/1990 (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
HCR-20	Historical, Clinical and Risk Management Scales
HE	hallituksen esitys
HHO	Helsingin hovioikeus
HO	hovioikeus
JulkL	laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621
KKO	korkein oikeus
MAOA	monoamiinioksidaasi A
MTL	mielenterveyslaki 14.12.1990/1116
OK	oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4
PCL-R	Psychopathy Checklist-Revised
PL	perustuslaki 11.6.1999/731
RISE	Rikosseuraamuslaitos
RL	rikoslaki 19.12.1889/39
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689
SAPROF	Structured Assessment of Protective Factors for violence risk
TEO	Terveydenhuollon oikeusturvakeskus
THL	Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
Valvira	Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto
VankeusL	vankeuslaki 23.9.2005/767
VapL	laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä 23.9.2005/781
YJTJulkL	laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa 30.3.2007/370

Taulukot ja kuvat

Taulukko 1. TEO:n, Valviraan ja THL:een saapuneet oikeuspsykiatriset vaarallisuusarviopyynnöt vuosina 2006–2015.....	12
Taulukko 2. TEO:n, Valviran ja THL:n antamat oikeuspsykiatriset vaarallisuusarvio- lausunnot vuosina 2006–2015.....	13
Taulukko 3. Psykiatriseen vankisairaalaan saapuneet elinkautisvankien oikeuspsykiatriset väkivaltariskien arviointipyynnöt RISE:ltä ja psykiatrisen vankisairaalan antamat väkivaltariski-arvioausunnot RISE:lle vuosina 1.9.2011–2015	14
Taulukko 4. HHO:n antamat päätökset koko rangaistusta vankilassa suorittavan rikoksentehtäjän hakiessa pääsyä ehdonalaiseen vapauteen.....	16
Taulukko 5. HHO:n antamat päätökset elinkautisvangin hakiessa pääsyä ehdonalaiseen vapauteen	17
Taulukko 6. Vaarallisuuden arviointiprosessit tuomiota määrättäessä törkeän väkivalta- rikoksen uusijalle, jolle syyttäjä vaatii koko rangaistuksen suorittamista vankilassa.....	110
Taulukko 7. Koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin vaarallisuuden arviointi- prosessit hänen haettua pääsyä ehdonalaiseen vapauteen suorittettuaan rangaistustaan viisi kuudesosaa	122
Taulukko 8. Elinkautisvangin väkivaltariskin arviointiprosessit hänen haettua pääsyä ehdonalaiseen vapauteen.....	132
Taulukko 9. Rikoksentehtäjän väkivaltariskin taso suhteessa törkeän väkivalta- käyttäytymisen todennäköisyyteen	232
Taulukko 10. HCR-20V3 -muistilistan muuttajat (ilman alamuuttajia).....	247
Taulukko 11. PCL-R -työkalun piirteet	248
Taulukko 12. SAPROF-työkalun tekijät	251
Taulukko 13. Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituille tuomitut päärikokset asiaa käsitelleessä viimeisessä oikeusasteessa (n=73).....	357
Taulukko 14. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioituille tuomittu päärikos asiaa käsitelleessä viimeisessä oikeusasteessa (n=30).....	359
Taulukko 15. Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen yleisimmät lääke- tieteelliset diagnoosit (n=73)	363
Taulukko 16. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen yleisimmät lääketieteelliset diagnoosit (n=30).....	366
Taulukko 17. Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen vaarallisuuden oikeus- psykiatrin arviointi vaarallisuusarvion tehneen psykiatrin ja TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan osalta (n=73).....	373
Taulukko 18. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen vaarallisuuden oikeuspsykiatrin arviointi vaarallisuusarvion tehneen psykiatrin ja TEO:n, Valviran tai THL:n oikeus- psykiatristen asioiden lautakunnan osalta (n=30).....	374
Taulukko 19. Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen saamat rangaistukset tuomioistuimessa (n=73).....	381
Taulukko 20. Koko rangaistuksen vankilassa jo suorittaneiden vankien uusintarikollisuus (n=10).....	389
Kuvio 1. Väärien positiivisten ja väärien negatiivisten arvioiden ongelma rikoksen- tekijän vaarallisuuden arvioinnissa	239
Kuvio 2. Esimerkki ROC-käyrästä	243

1 Johdanto

1.1 TUTKIMUSTEEMA

*”There exists, it is true, a group of criminals,
born for evil, against whom all
social cures break as against rock.”*

Cesare Lombroso¹

*”Everything in the future is uncertain, as is most of the past;
even the present contains a lot of uncertainty”*

Dennis Lindley²

Vaarallisia rikoksenteikijöitä on yhteiskunnissa ollut aina. Ajatus heidän erityis-
asemastaan ja tavanomaista ankarammasta kohtelustaan rikosoikeudellisessa
seuraamusjärjestelmässäänkin on maailmanlaajuisesti vanha: viitteitä tällaisesta
pohdinnasta löytyy Euroopasta ainakin 1500-luvulta lähtien³. Myös Suomen
kriminaalipolitiikassa, rikosoikeustieteessä ja vankeinhoidossa on vaarallisuudesta,
vaarallisista rikoksenteikijöistä ja heille suunnatuista seuraamuksista keskusteltu jo
1800-luvun loppupuolelta lähtien. Konkreettisemmin vaarallisten rikoksenteikijöiden
erityislaatu ja sen tarpeellisuuden huomioiminen Suomen rikoslainsäädännössä löi
itsensä läpi rikosoikeudessa vaikuttaneen sosiologisen koulukunnan vaikutuksesta
1900-luvun alkuvuosikymmeninä⁴.

¹ Lombroso 1911, s. 447.

² Lindley 2006, s. 6.

³ Vaarallisille rikoksenteikijöille kohdistettuja rangaistuksia on ollut jo varhaisista ajoista lähtien, ja niiden tarkoituksena on ollut erityisesti uusien rikosten estäminen. Esimerkiksi saksalaisessa lainsäädännössä esiintyi 1500-luvulla vaarallisille rikoksenteikijöille tarkoitettuja rangaistuksia, ja 1600-luvulla Amsterdamin kuritushuoneen vankien laitosaika määräytyi sen mukaan, pitkö kaupungin maistraatti heitä vaarallisuudesta parantuneina vai ei (Anttila 1975a, s. 775). Myös periaate rikoksenuusijoiden kohtelusta ensikertalaisia ankarammin on ikivanha ja yleisesti hyväksytty. Nykyäänkin rikosoikeusjärjestelmään kuuluu olennaisesti periaate, että ensikertalaista kohdellaan lievemmin ja että rikosten uusiminen voi ankaroittaa rangaistusta (ks. esim. HE 44/2002 vp, s. 194).

⁴ Suomessa tapahtunut kehitys vastasi yleistä länsimaista linjaa. Rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioiminen ja heidän yhteiskunnasta eristämisenä katsottiin 1900-luvun alussa tarpeelliseksi useissa länsimaissa uusintarikollisuuden estämiseksi ja yhteiskunnan suojelemiseksi, ja tästä syystä tuohon aikaan alettiin erityisesti Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa säätää vaarallisia rikoksenteikijöitä koskevia erityislakeja. Ks. tarkemmin 1900-luvun alkupuolen kansainvälisestä eristämislainsäädännöstä esim. HE 91/1931 vp, s. 2–4.

Sosiologinen koulukunta näki rikollisuuden johtuvan rikoksenteikijän fyysispsykykkisistä ominaisuuksista tai ympäristöstä, ja sen johdosta katsottiin, että vaarallisen rikoksenteikijän uusien väkivaltarikosten estäväksi tekijäksi ei riittänyt yhteiskunnan tavanomainen rikoslainsäädäntö, vaan rikoksenteikijän rangaistus oli määrättävä hänen erityislaatunsa mukaan erityisestäviä periaatteita noudattaen⁵. Rangaistuksen tarkoituksena oli ensisijaisesti rikoksenteikijän parantaminen eli hänen hoitamisensa takaisin yhteiskuntakelpoiseksi kansalaiseksi. Mikäli rangaistuslaitoksessa ei tässä tehtävässä onnistuttu, rikoksenteikijä tuli vaarallisuutensa vuoksi inkapasitoida muusta yhteiskunnasta vankilaan uusien rikosten estämiseksi.

Inkapsitaatio eli vaarattomaksi tekeminen on yksi preventioteorian erityisestävistä vaikuttamistavoista varoituksen ja sopeuttamisen lisäksi. Sen ensisijaisena tarkoituksena on tehdä rikoksenteikijä fyysisesti kykenemättömäksi syyllistymään uusiin rikoksiin ja sitä kautta suojella yhteiskunnan jäseniä joutumasta rikoksen kohteeksi tai uhriksi. Inkapsitaation kohteena on siten teikijän motivaation sijaan hänen fyysiset kykynsä⁶. Vaarallisten rikoksenteikijöiden osalta voidaan puhua myös selektiivisestä inkapsitaatiosta, jonka tarkoituksena on eristää vaaralliset rikoksenuusijat tavanomaista pidemmäksi ajaksi vankilaan uusien törkeiden väkivaltarikosten estämiseksi ja yhteiskunnan suojelemiseksi ja tehdä heidät sitä kautta vaarattomiksi vankilan ulkopuolella.⁷

Jo 1900-luvun alkupuolella vaarallisten rikoksenteikijöiden erityiskohtelun taustalla olivat siihen yhä edelleenkin olennaisesti vaikuttavat kriminaalipoliittiset ideologiat yhteiskunnan ja sen asukkaiden turvallisuudesta⁸ sekä törkeän uusintarikollisuuden vähentämisestä⁹. Yhteiskunnan muiden asukkaiden henkilökohtaisen turvallisuuden takaamiseksi ja toistuvan rikollisuuden minimoimi-

⁵ Pihlajamäki 1990, s. 1. Rikosoikeuden käyttöä, oikeuttamista ja tarkoitusta koskevat rangaistuksen preventioteoriat jaetaan yleensä yleisestäävyyttä ja erityisestävyyttä korostaviin näkemyksiin. Yleisestäävyys korostaa rankaisemisen vaikutusta yleiseen lainkuuliaisuuteen, ja sen tarkoitus on pelottaa yleisesti ihmisiä tekemästä rikoksia. Rangaistus määrätään tällöin rikoksen törkeyden perusteella, ei rikoksenteikijän henkilökohtaisten ominaisuuksien kuten hänen vaarallisuutensa vuoksi. Erityisestävyys kytkeytyy yksittäistä rikoksenteikijää koskeviin ratkaisuihin ja sillä tarkoitetaan sitä, että rangaistuksen tarkoitus on estää yksittäistä rikoksenteikijää tekemästä uusia rikoksia. Erityisestävyys on vaarallisten rikoksenteikijöiden erityiskohtelun lähtökohta. Rangaistusteorioista tarkemmin ks. esim. Lappi-Seppälä 1987, s. 125–138.

⁶ Lappi-Seppälä 1987, s. 196–197.

⁷ Ks. tarkemmin erityisestävistä periaatteesta ja inkapsitaatio-ideologiasta tämän tutkimuksen luku 2.2.

⁸ Valtion velvollisuus turvata sen asukkaiden turvallisuus perustuu erityisesti PL 7 §:ään ja EIS 5 artiklaan.

⁹ Suomalaisen kriminaalipoliitiikan merkittävänä tavoitteena on vähentää uusintarikollisuutta ja sen aiheuttamia haittoja. Tätä tavoitetta tukevat useiden kriminaalipoliitiikan toimijoiden ja lainsäädäntöjen tavoitteet. Esimerkiksi oikeusministeriön hallinnonalan vaikuttavuustavoitteena on väkivaltarikollisuuden ja uusintarikollisuuden vähentäminen (HE 126/2010 vp), ja RISEn tavoitteena on vähentää rikoksesta tuomittujen vankien uusintarikollisuusriskiä (Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020). Ks. myös PeVL 9/2016 vp, s. 5.

seksi vaarallisten rikoksenteleijöiden erityisasema katsottiin rikosoikeudessa hyväksyttäväksi poikkeukseksi tavanomaisista tekorikosoikeuden lähtökohdistalta¹⁰. Ensimmäisen vaarallisia rikoksenuusijoita koskevan lain vuoden 1932 voimaantulon jälkeen rajanveto vaarallisen ja ei-vaarallisen rikoksenteleijän välillä on merkinnyt eroa yksilön rangaistusseuraamuksessa ja sen täytäntöönpanossa aina tähän päivään asti.

Suomessa merkittävin vaikutus rikoksenteleijän arvioimisesta vaaralliseksi on seurannut hänelle tuomitun rangaistuksen pituudesta, eikä sillä ole juurikaan ollut muita vaikutuksia itse rangaistuksen sisältöön. Vaikka itse sosiologisen koulukunnan merkitys suomalaisessa rikosoikeudessa on vuosikymmeniä siten hiipunut, rikoksenteleijän vaarallisuus on säilynyt rikosoikeusjärjestelmässä poikkeuksellisenä seuraamukseen määräämisen tai rangaistuksen täytäntöönpanon jatkamisen perusteena, ja sen myötä seikkana, jota tuomioistuimen tulee tiettyjen rikoksenteleijöiden osalta rikosprosessin tietyissä vaiheissa arvioida ja huomioida. Vaarallisuus on siten rikosoikeudellinen konstruktio, joka on luotu mahdollistamaan rikoksenteleijän vaarallisuuden huomioon ottamisen tietyissä rikoslainsäädännössä säädetyissä yhteyksissä¹¹.

1930-luvulta aina vuoteen 2006 Suomessa oli käytössä vaarallisille vankeusvangeille tarkoitettu pakkolaitos. Pakkolaitoksen toiminta-ajatus oli se, että sinne määrättyjä vankeja ei päästetty säännönmukaiseen ehdonalaiseen vapauteen, vaan heidän oli suoritettava kaikki heille tuomitut rangaistukset ja aikaisemmat jäännösrangaistukset vankilassa päivästä päivään. Pakkolaitos luettiin rikosoikeudelliseksi turvaamistoimenpiteeksi, koska sen perusteena ei ollut pelkästään tehty rikos vaan tulevaisuuteen kohdistuva arviointi uusien rikosten tekemisen vaarasta¹². Rikoksenteleijän eristämismenettely perustui ajatukselle siitä, että rangaistuksen tulee vaikuttaa rikoksenteleijään parantavasti¹³. Rikoksenteleijän eristämistä pystyttiin myös vankeusrangaistuksen päätyttyä jatkamaan määräämättömäksi ajaksi. Pakkolaitoksen kautta rikoksenteleijän rangaistuksen täytäntöönpanoaikaa vankilassa oli hänen vaarallisuutensa takia mahdollista jatkaa pidemmäksi kuin se yksinomaan tavanomaisen ehdottoman vankeusrangaistuksen kautta olisi ollut mahdollista¹⁴.

Ajaltaan epämääräisen eristyksen katsottiin täyttävän tärkeitä yhteiskunnal-

¹⁰ Rikosoikeusjärjestelmiä tarkasteltaessa erotetaan yleisesti tekorikosoikeus ja tekijärikosoikeus. Ks. tarkemmin tekorikosoikeudesta ja tekijärikosoikeudesta tämän tutkimuksen luku 3.1.

¹¹ Rikoksenteleijän vaarallisuus rikosoikeudellisena konstruktiona toimii tulkintakehyksenä normeille eli sitä käytetään juridisena apuvälineenä asioiden oikeudellistamisessa. Rikoksenteleijän vaarallisuuden konstruktioita oikeudellistamalla tuomari antaa normeille merkitysisältöä. (Klemetti 2014, s. 142, 170). Rikoksenteleijän vaarallisuuskonstruktion perusta palautuu osin lääketieteeseen, erityisesti psykiatriaan, ja psykologiaan.

¹² Anttila – Heinonen 1974, s. 183–184.

¹³ Komiteamietintö 1969:B 72, s. 5.

¹⁴ HE 91/1931 vp, s. 1.

lisiä tarpeita, kuten vankeuden yleisestävän ja erityisestävän merkityksen. Samalla suurelle yleisölle voitiin antaa turvallisuuden tunnetta lisäävä käsitys, että vaaralliset rikoksenteikijät oli varmasti eristetty rangaistuslaitokseen, kunnes asiantuntijat olivat todenneet heidät vaarattomiksi.¹⁵ Pakkolaitokseen eristämiseen liittyvä prosessi oli kaksivaiheinen. Jos rikoksenteikijä täytti laissa säädetty eristämisedellytykset, tuomioistuin antoi pakkolaitoslausuman. Lopullisesti rikoksenteikijän eristämisestä pakkolaitokseen päätti kuitenkin vankilaoikeus, jonka päätöksestä ei voinut valittaa.

Vuoden 2006 vankeuslain (VankeusL) kokonaisuudistuksen yhteydessä pakkolaitoksesta luovuttiin ja sen tilalle tuli ehdottomaan vankeuteen liittyvä rikosoikeudellinen määräys koko rangaistusajan suorittamisesta vankilassa. Määräys koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta on rikoksen uusimisen ankaroittaja, joka pakkolaitosta vastaavasti pidentää rangaistuslaitoksessa suoritettavan ehdottoman määräaikaisen rangaistuksen aikaa. Tällä tarkoitetaan sitä, että koko rangaistusta vankilassa suoritettava vanki ei vapaudu ehdonalaiseen vapautteen lainkaan tai ainakaan niin nopeasti kuin sellainen vanki, jolla ei ole korkeaa väkivaltarikoksen uusimisriskiä. Pakkolaitoksen tavoin määräystä koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta on mahdollista soveltaa ainoastaan toistuvasti vakaviin väkivaltarikoksiin syllistyneille rikoksenteikijöille.

Aineellisena edellytyksenä koko rangaistuksen vankilassa suorittamiselle on tiettyjen muodollisten rikokseen ja sen uusimiseen liittyvien vaatimusten lisäksi erityisesti se, että rikoksenteikijää on pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Koko rangaistuksen suorittaminen vankilassa ei näin ollen perustu yksinomaan rikoksenteikijän syyllisyydelle hänen tekemäänsä rikokseen, vaan kyseisen määräyksen perusteena huomioidaan tulevaisuuteen kohdistuva arvio rikoksenteikijän vaarallisuudesta. Tämä merkitsee sitä, että rikoksenteikijän erityisestävyyteen liittyvä näkökohta hänen tekijäkohteisesta vaarallisuudestaan on avainasemassa määrättäessä rikoksenteikijä suorittamaan koko rangaistuksensa vankilassa.

Rikoksenteikijän vaarallisuuteen ja sen arviointiin liittyen tuli vuonna 2011 voimaan pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyä koskeva lakiuudistus, jonka seurauksena arvio rikoksenteikijän väkivaltariskin tasosta on aina otettava huomioon myös elinkautisvankien vapauttamisharkinnassa. Tämän johdosta kaikille elinkautisvangeille tehdään oikeuspsykiatrinen väkivaltariskiarviointi Psykiatrisessa vankisairaalassa¹⁶. Lakiuudistuksen seurauksena väkivaltariskin arviointi on osa elinkautisvankien normaalia ehdonalaisten vapauttamisen

¹⁵ Anttila 1975a, s. 781.

¹⁶ Psykiatrinen vankisairaala on THL:n vankiterveydenhuollon yksikköön kuuluva valtakunnallinen sairaala, joka vastaa vankien akuutista psykiatrisesta sairaalahoidosta koko maassa. Sairaalalla on yksiköt Turussa ja Vantaalla. Vuonna 2014 hoitajaksoja Psykiatrisessa vankisairaalassa oli 470 ja hoitovuorokausia 14 683. (Psykiatrinen vankisairaala 2015).

harkintaa. Elinkautisvangin väkivaltariskin huomioiminen vapauttamisharkinnassa tarkoittaa sitä, että jos elinkautisvangilla arvioidaan ehdonalaiseen vapauteen hakiessa olevan korkea väkivaltariski, häntä ei välttämättä päästetä ehdonalaiseen vapauteen. Tällöin hänen ehdottoman vankeusrangaistuksensa suorittaminen jatkuu ja pitenee sen myötä ajallisesti. Nämä molemmat rikosoikeudellisen suhteellisuusperiaatteen mukaista pitemmät rangaistukset pyritään oikeuttamaan juuri rikoksenteelijän vaarallisuudella, ja niillä pyritään osaltaan siihen, että rikoksenteijä ei voi vapautua vankilasta tavanomaiseen ehdonalaiseen vapauteen ilman että huolehditaan muiden yhteiskunnan jäsenten turvallisuudesta.

Yksilön vaarallisuudella tarkoitetaan yleisesti hänen korkeaa väkivaltariskiään toisen hengelle tai terveydelle. Vaarallisuuden arviointi on yksilön mahdollisen tulevaisuudessa tapahtuvan väkivaltakäyttäytymiseen liittyvien riskien arviointia, ja sitä käytetään erityisesti sellaisissa lääketieteellisissä ja juridisissa kysymyksissä, joissa pohditaan yksilön asemaa tulevaisuudessa. Yksilön vaarallisuuden arviointi liittyy siten lähinnä tilanteisiin, joissa pyritään väkivaltakäyttäytymisen minimoimiseen vaikuttamalla erityisesti yksilön väkivaltariskiin ja sen avulla yhteiskunnan suojelemiseen turhilta väkivallanteoilta¹⁷.

Suomessa vaarallisuuden arviointia tehdään edellä esiteltyjen rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän edellyttämien tilanteiden lisäksi yksilön suostumuksella ja vastoin yksilön tahtoa kliinisiin tarkoituksiin terveydenhoitoalalla. Tällaisia vaarallisuuden arviointeja ovat esimerkiksi mielenterveyslain (MTL) vaatimuksesta tehtävät arvioinnit yksilön tahdosta riippumattomaan hoitoon määrättäessä, oikeuspsykiatrisen potilaan mahdollisen väkivaltaisuuden esiintymiseen hoidon aikana ja hoidon uloskirjoituspäätöstä tehtäessä. Puhtaita rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän arviointeja lukuun ottamatta vaarallisuuden arvioinnin tavoitteena yleisesti on väkivaltariskitason selvittämisen lisäksi löytää yksilölle sellaiset laadukkaat hoito- ja kuntoutustoimenpiteet, jotka hänen mahdollista väkivaltariskiään saadaan alennettua mahdollisimman tehokkaasti.

Tässä tutkimuksessa yksilön vaarallisuuteen ja sen arviointiin keskitytään erityisesti rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän näkökulmasta. Tällä tar-

¹⁷ Ks. Weizmann-Henelius – Konttila 2008, s. 351. Oikeuspsykiatrisissa tutkimuksissa on havaittu, että kaikkein suurin riski syyllistyä uudelleen henkirikoksiin on vankilasta päässeillä henkirikollisilla ja oikeuspsykiatrisessa hoidossa olleilla kriminaalipotilailta ensimmäisen vuoden aikana vankilasta tai sairaalasta pääsyn jälkeen. Esimerkiksi henkirikokseen syyllistyneillä miehillä on todettu olevan jopa 250-kertainen riski syyllistyä uuteen henkirikokseen muuhun miesväestöön verrattuna ensimmäisen vuoden aikana vankilasta vapautumisen jälkeen (Eronen et al. 1996a, s. 403–405). Vastaavasti henkirikoksen tehneiden miespuolisten kriminaalipotilaiden riski syyllistyä uudelleen henkirikokseen ensimmäisenä vuonna sairaalahoidon jälkeen on todettu olevan noin 300-kertainen verrattuna miespuolisen yleisväestön henkirikosriskiin (Tiuhonen et al. 1996, s. 126–127).

koitetaan sitä, että vaarallisuutta tutkitaan ainoastaan rikoksenteikijän näkökulmasta, ja vaarallisuuden arvioinnin tarkastelu rajoitetaan ainoastaan sellaisiin tilanteisiin, joissa vaatimus tulee esille tämänhetkisestä Suomen rikosoikeuslainsäädännöstä. Tällöin rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointi on merkittävässä asemassa tietyissä tilanteissa tuomioistuinharkinnassa, ja se saattaa vaikuttaa merkittävästi rikoksenteikijälle määrättävään rangaistukseen tai sen täytäntöönpanoon. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointi liittyy siten aina tiettyyn rikosasiaan ja siitä mahdollisesti määrättävän ehdottoman vankeusrangaistuksen suorittamiseen.

Rikoksenteikijän vaarallisuudella tarkoitetaan rikoksenteikijän vähintään korkeaa riskiä syyllistyä törkeään väkivaltarikokseen uudelleen tulevaisuudessa. Vaarallisella rikoksenteikijällä on korkean väkivaltariskinsä vuoksi erittäin suuri todennäköisyys syyllistyä yhä uudestaan törkeisiin väkivaltarikoksiin¹⁸. Tällaista poikkeuksellista vaarallisuutta voidaan sen erityislaatuisuuden vuoksi kutsua myös kvalifioiduksi vaarallisuudeksi. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnilla tarkoitetaan riskiarviota siitä, syyllistyykö jo aiemmin törkeään väkivaltarikokseen syyllistynyt rikoksenteikijä uudelleen törkeään väkivaltarikokseen tulevaisuudessa. Vaarallisuuden arvioinnin tavoitteena on erottaa erittäin vaaralliset rikoksenteikijät niistä, joiden väkivaltariskin taso on matala. Yksilötasolla rikoksenteikijän vaarallisuusarvion keskeinen tarkoitus on selvittää ja analysoida tietyn rikoksenteikijän riskiä syyllistyä uuteen törkeään väkivaltarikokseen. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointi on näin ollen eri asia kuin pelkästään sen ennustaminen, uusiiko rikoksenteikijä törkeän rikoksensa.

Rikosvastuun näkökulmasta rikoksenteikijän vaarallisuudella on useissa oikeusjärjestelmissä oleellinen yhteys rikoksenteikijälle määrättävän rangaistuksen täytäntöönpanoon. Tällöin rikoksenteikijän mahdollinen väkivaltariski vaikuttaa siihen, miten kauan häntä on sallittua pitää ehdottomassa vankeudessa vankilassa. Rikoksenteikijän arviointi vaaralliseksi kytkeytyy tätä kautta merkittäväällä tavalla yksilön perusoikeutena olevan vapauden riistämiseen, ja siitä syystä vaaralliseksi väitetyn tai jo vaaralliseksi arvioidun rikoksenteikijän oikeusturvan tarve on erityisen korostunut¹⁹. Korostuneesta oikeusturvan tarpeesta johtuen rikoksenteikijän vaarallisuus tulee arvioida ensin sekä oikeuspsykiatrian ja -psykologian asiantuntijoiden että tuomioistuimen toimesta, jotta

¹⁸ Törkeistä väkivaltarikoksista on vaikea saada kattavia ja täysin vertailukelpoisia kansainvälisiä tilastoja. Kansainvälisessä vertailussa Suomi sijoittuu matalan väkivaltariskin maihin. Vuonna 2014 vuotuinen henkirikollisuustaso 100 000 asukasta kohti oli 1,7. Henkirikollisuuden taso Suomessa on tällä hetkellä kuitenkin Euroopan unionin kuudenneksi korkein ja keskimääräistä korkeampi myös kaikki Euroopan maat huomioiden. Ks. tarkempia tietoja henkirikollisuudesta esim. Lehti 2016.

¹⁹ Oikeusturva on yksi oikeusvaltion keskeisistä osatekijöistä, ja sillä tarkoitetaan suojaa, jonka oikeusjärjestys antaa yksilöille ja heidän oikeuksilleen valtiovallan oikeudenloukkauksia vastaan. (Ks. esim. Aarnio 2006, s. 111).

sen jälkeen tuomioistuin pystyy itsenäisesti tekemään päätöksensä rikoksentekijälle määrättävästä rangaistuksesta tai ehdonlaiseen vapauteen pääsemisestä. Rikoksentekijän vaarallisuutta koskevissa arviointiprosesseissa tuleekin huolehtia aina rikoksentekijän oikeusturvan sekä siihen liittyvien rikos- ja prosessioikeudellisten periaatteiden kunnioittamisesta.

Rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa oikeusturvan ja rikosvastuun toteuttamisen edellytyksenä on se, että rikoksentekijän vaarallisuudesta tehty oikeuspsykiatrinen arvio on riittävän luotettava, jotta sitä ja muita todistuskeinoja hyväksikäyttäen tuomioistuin voi tehdä rikoksentekijän vaarallisuudesta itsenäisesti aineellisesti oikean arvion. Rikoksentekijän vaarallisuuden huomioiminen rangaistuksen tai sen täytäntöönpanon jatkamisen perusteena onkin ongelmallinen erityisesti siitä syystä, että yksilön vaarallisuutta ei ole koskaan mahdollista arvioida etukäteen täysin varmasti. Tästä johtuen vuoden 2006 RL:n uudistuksen esitöissä otettiin aikaisempaan oikeuskäytäntöön viittaava kanta, että tulevien väkivallantekojen ennustamiseen liittyvän epävarmuuden vuoksi vaarallisuuden arviointiin perustuvaa rangaistusjärjestelmää tulee käyttää hyvin suppeasti²⁰.

Kyseisen lakiuudistuksen jälkeen tapahtuneet useat törkeät, täysin tuntemattomiin ihmisiin kohdistuneet väkivaltarikosten uusimiset 2010-luvun alkupuolella aiheuttivat merkittävää julkista keskustelua suomalaisen yhteiskunnan turvallisuudesta ja johtivat osaltaan merkittävästi toisenlaiseen kriminaalipoliittiseen näkemykseen. Sen mukaan jotkut rikoksentekijät ovat niin vaarallisia toisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle, että heidän saamansa rangaistus suhteutettuna tekoon on riittämätön estämään rikoksentekijää syyllistymästä törkeisiin tekoihin myös tulevaisuudessa. Tästä johtuen koko rangaistusta vankilassa suorittavien vankien lisäksi myös elinkautisvankien väkivaltariskiä toisten ihmisten hengelle ja terveydelle on tärkeä arvioida heidän vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon aikana ennen heidän vapauttamistaan takaisin yhteiskuntaan. Vaatimus vaarallisuuteen perustuvan rangaistusjärjestelmän erittäin pidättyväisestä käytöstä on näin ollen laimentunut, ja on kriminaalipoliittisesti rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnille hyvin suotuisa. Esimerkiksi vuoden 2015 hallitusohjelmassa päätettiin, että vapautuville vangeille tehtävää vaarallisuusarviota laajennetaan ja vankien vapauttamista harkittaessa kiinnitetään entistä enemmän huomiota vangin vaarallisuuteen²¹. Vaarallisuusarvioiden käyttöalan laajentaminen eri vankiryhmille on kriminaalipoliittinen ratkaisu, jolla on merkittävät vaikutukset yksilötason lisäksi erityisesti rikos-oikeudelliseen seuraamusjärjestelmään²².

²⁰ HE 262/2004 vp, s. 29. Ks. myös Mohell – Pajuoja 2006, s. 311.

²¹ Ratkaisujen Suomi 2015, s. 35. Ks. myös Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 37/2012, s. 53

²² Vaarallisuusarvioiden käytön lisääminen viimeisen kymmenen vuoden aikana ja niiden käyt-

Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioimisen vaatimuksen tulee aina perustua lakiin. Tämänhetkisen Suomen seuraamusjärjestelmän mukaan oikeuspsykiatrisia vaarallisuusarvioita voidaan rikoksenteikijälle tehdä hyväksyttävästi kolmessa eri rikosprosessin tilanteessa, jotka eroavat toisistaan arviointien aikataulujen suhteen. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisessa vaarallisuuden arviointi liittyy rikoksenteikijän tuomitsemisvaiheeseen, jossa syyttäjä on vaatinut hänelle määräystä suorittaa koko rangaistuksensa vankilassa. Tämän johdosta tuomioistuimien määrää rikoksenteikijän mielentilatutkimukseen ja vaarallisuuden arviointiin ennen tuomioistuimen päätöstä. Koko rangaistusta vankilassa suoritettava vanki voi suorittuaan hänelle määrättyä rangaistustaan viisi kuudesosaa pyytää päästä ehdonalaiseen vapauteen, jolloin tuomioistuimien määrää rikoksenteikijän uuteen vaarallisuusarvioon. Molemmilla kerroilla arvioidaan rikoksenteikijän vaarallisuutta toisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle, jotta pystytään harkitsemaan rikoksenteikijälle sopivaa rangaistusta tai siitä vapautumista.

Elinkautisvangeilla oikeuspsykiatrinen väkivaltariskin arviointi liittyy pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä annetun lain (VapL) mukaisesti rangaistuksen täytäntöönpanovaiheessa tehtävään arvioon vangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen, joka Rikosseuraamuslaitoksen²³ (RISE) keskushallintoyksikön on liitettävä Helsingin hovioikeudelle (HHO) annettavaan lausuntoon liittyen elinkautisvankin hakemukseen päästä ehdonalaiseen vapauteen. Elinkautisvankien osalta tuomioistuimen tehtävänä on sen arvioiminen, onko vangin vapauttaminen yhteiskuntaan turvallista vai täytyykö häntä pitää vielä elinkautisvankeudessa rangaistuslaitoksessa korkean väkivaltariskin tai muiden lainsäädännössä asetettujen vapauttamiskriteerien vuoksi.

Erilaisista sanavalinnoista huolimatta koko rangaistusta vankilassa suorittavien vaarallisuuden arviointi ja elinkautisvankien väkivaltarikosten uusimisriskin arviointi tarkoittavat rikoslainsäädännön ja siihen liittyvien prosessien näkökulmasta lähtökohtaisesti samaa asiaa. Tässä tutkimuksessa käytetään näitä vaarallisuuden ja väkivaltariskin käsitteitä sekä niiden arviointeja rinnakkaisesti sekä synonyymeinä. Käsitteiden käyttö synonyymeinä tässä tutkimuksessa on oikeutettua siksi, että suomalaisessa rikoslainsäädännössä käytetään edellä

töalan mahdollinen tuleva laajentaminen on erityisen mielenkiintoinen kehityskulku siitä näkökulmasta, että esimerkiksi henkirikollisuus on viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana selvästi vähentynyt (ks. esim. Lehti 2016, s. 1; Suomen virallinen tilasto (SVT): Rikos- ja pakkokeinotilasto 13 2015, 1).

²³ RISE on oikeusministeriön alaisuudessa toimiva vankeusrangaistusten ja yhdyskuntaseurauksen täytäntöönpanoviranomainen (ks. laki Rikosseuraamuslaitoksesta 27.11.2009/953). Sen tehtäviin kuuluu nuorten ehdollisen vankeuden valvonta, nuorisorangaistuksen, yhdyskuntapalvelun, valvontarangaistuksen, vankeusrangaistuksen ja sakon muuntorangaistuksen täytäntöönpano sekä valvottuun koepauteen ja ehdonalaiseen vapauteen päästettyjen valvonta. Operatiivisesti RISEssa on keskushallintoyksikkö, täytäntöönpanoyksikkö ja koulutuskeskus.

mainitulla tavalla molempia käsitteitä, eikä arvioinnin tarkoituksen voida sanoa yleisesti eroavan riippuen siitä, onko kysymyksessä vaarallisuuden vai väkivaltariskin arviointi²⁴.

Rikoksenteikijää ei voida koskaan pitää rikosoikeudellisesti vaarallisena, ellei tuomioistuimen päätöksellä ole erityisesti niin todettu. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointiin liittyy siten sekä juridinen että lääketieteellinen, erityisesti psykiatrinen, ja myös psykologinen puoli. Vaarallisuuden arvioinnin prosessit eroavat toisistaan riippuen siitä, missä rikosprosessin vaiheessa vangin vaarallisuutta arvioidaan. Koska rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointi edellyttää aina oikeuspsykiatrasta asiantuntija-apua tuomioistuimen ulkopuolelta, menettelyllisesti kaikissa vaarallisuuden arvioinneissa on erotettavissa oikeuspsykiatrin arviointiprosessi ja tuomioistuinprosessi. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin voidaan siten sanoa olevan aina kaksiosainen prosessi. Rikoksenteikijän vaarallisuutta on ensin tarkasteltava lääketieteellisestä, erityisesti psykiatrisesta, ja yleensä myös psykologisesta näkökulmasta, ennen kuin tuomioistuimessa voidaan juridisesti arvioida rikoksenteikijän vaarallisuutta normatiivisin kriteerein. Lääketieteen ja oikeustieteen vaarallisuuskäsitykset sekä arviointikriteerit eivät tieteiden epistemologisesta erilaisuudesta johtuen voi olla täysin yhtenevät²⁵. Tästä syystä yksittäisessä rikosprosessissa on päätöksenteon kannalta erotettava aina selkeästi tuomioistuimen ja lääkärin, psykologin, THL:n, mahdollisesti myös RISEn sekä asianosaisten asema.

Oikeuspsykiatrin arviointiprosessi käsittää sekä oikeuspsykiatrin että rikosseuraamusalalla suoritettavat vaarallisuuden arvioimiseen liittyvät tutkimukset ja niiden johdosta laadittavat lausunnot. Itse oikeuspsykiatrin vaarallisuuden arviointi perustuu rikosprosessin aikana tehtäviin oikeuspsykiatriin ja -psykologisiin tutkimuksiin, joissa kerätään monipuolisesti tietoa rikoksenteikijästä, jotta pystytään arvioimaan rikoksenteikijän todennäköisyyttä syyllistyneenä tulevaisuudessa uudelleen törkeisiin väkivaltarikoksiin. Oikeuspsykiatrin vaarallisuusarviolausunto²⁶ on lääketieteellisesti perusteltu, oikeuspsykiatriaan erikoistuneen tai erikoistumassa olevan lääkärin laatima arvio rikoksenteikijän vaarallisuudesta, ja siihen sisältyy tavanomaisesti myös psykologin arvio rikoksenteikijän vaarallisuudesta²⁷. Lääkärin ja psykologin lausunnon tulee perustua

²⁴ Oikeuspsykiatrin vaarallisuuden arvioinnin sisältö saattaa kuitenkin erota koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvässä vaarallisuuden arvioinnissa ja elinkautisvankien väkivaltariskien arvioinnissa.

²⁵ Ks. tarkemmin tämän tutkimuksen luku 4.1.

²⁶ Vaarallisuusarviolausunto ei ole juridinen käsite, mutta sitä käytetään yhdenmukaisesti tässä tutkimuksessa kaikista rikoksenteikijän oikeuspsykiatrin vaarallisuuden arvioinnin pohjalta annettavista lausunnoista.

²⁷ Juridisesta näkökulmasta katsottuna koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvät oikeuspsykiatriset vaarallisuusarviolausunnot tuomioistuimelle antaa rikoksenteikijän tutkineen lääkärin sijaan THL, joka myös määrää tutkimuspaikan. Elinkautisvankien väkivaltariskin arvioinnissa oikeuspsykiatrin vaarallisuusarviolausunnon antaja juridiselta näkökannalta on vä-

heidän tekemiinsä psykiatriin ja psykologisiin tutkimuksiin.

Oikeuspsykiatrisen arvioinnin ensisijaisena tarkoituksena on tuottaa kyseinen asiantuntijalausunto rikoksenteikijän vaarallisuudesta, ja antaa empiirisesti perusteltua, objektiivista psykiatrista ja psykologista tietoa rikoksenteikijän vaarallisuudesta tuomareiden juridiseen ratkaisutoimintaan. Tästä syystä rikoksenteikijää ja hänen ympäristöään koskevien tietojen tulee olla perusteellisia, johdonmukaisia ja luotettavia. Oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarviolausunto on oikeudelliselta kannalta osa rikosasian todistelua, jota hyväksikäyttäen ja jonka avulla tuomioistuimen tulisi pystyä itsenäisesti ja objektiivisesti arvioimaan rikoksenteikijän väkivaltariskiä, ja tekemään sen myötä normatiivisia ratkaisuja rikoksenteikijälle määrättävään tai jo määrätyn seuraamuksen täytäntöönpanosta.

Rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioiminen rangaistuksen tai sen jatkamisen perusteena edellyttää, että rikoksenteikijän vaarallisuus on riittävän luotettavasti arvioitavissa. Virheellinen vaarallisuusarvio on rikoksenteikijän perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta kohtuutonta. Oikeuspsykiatristen vaarallisuusarvioiden luotettavuudesta eli validiteetista ja reliabiliteetista erityisesti yksilötasolla ollaan oltu hyvin skeptisiä viime vuosikymmeniin saakka. Vielä 1970- ja 1980-luvuilla katsottiinkin, että yksilön vaarallisuutta ei pitkällä aikavälillä voida millään psykiatrisilla tai psykologisilla menetelmillä arvioida oikeudellisiin tarkoituksiin tarpeeksi luotettavasti. Psykiatrit ja psykologit tekivät tuohon aikaan vaarallisuusarvioita pitkälti lähinnä yksilön ajankohtaisen kliinisen tilan perusteella, joka ennakoi lyhyen mutta ei pitkän aikavälin törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskejä²⁸. 1980-luvun puolivälistä lähtien yksilön vaarallisuuden arvioinnin tieteellinen osaaminen, väkivaltakäyttäytymisen riski- ja suojaavien tekijöiden tuntemus, kliininen työ sekä arvioinnissa käytettävät menetelmät ja -työkalut ovat kehittyneet merkittävästi²⁹. Suomessa

kivaltariskiarvion allekirjoittaneen lääkärin sijaan Psykiatrisen vankisairaala. 1.1.2016 alkaen myös Vankiterveydenhuollon yksikkö on kuulunut THL:n alaisuuteen.

²⁸ Esimerkiksi Coccozza ja Steadman (1976, s. 1097) kyseenalaistivat 1970-luvulla tehdyssä tutkimuksessaan psykiatrien kyvyn arvioida yksilön vaarallisuutta luotettavasti. Heidän tutkimuksensa mukaan psykiatrien vaaralliseksi arvioidut potilaat eivät olleet sen vaarallisempia kuin eivaaralliseksi arvioidut. Monahanin (1981, s. 47–48) näkemys 1980-luvun alussa oli, että psykiatrit ja psykologit pystyvät ennustamaan yksilön väkivaltaista käyttäytymistä luotettavasti vain vaa- jaalla kolmasosalla tutkittavista. 1990-luvun loppupuolella Monahan (1997, s. 317) totesi jo kuitenkin, että päinvastoin kuin mikä näytti todelta reilu vuosikymmen sitten, psykiatrit ja psykologit kykenevät sattumaa paremmin erottamaan vaaralliset rikoksenteikijät vaarattomista. Yhä edelleen osa mielenterventerveysalan henkilöstöä ja jotkut tuomarit ovat sitä mieltä, että väkivaltariskiarviot ovat liian epätarkkoja, eikä yksilön vaarallisuutta voida arvioida riittävän luotettavasti (ks. mm. Beecher-Monas – Garcia-Rill 2003, s. 1868–1869). Vaarallisuuden arviointiin kehitettyjen työkalujen luotettavuustutkimuksista on laadittu paljon laajoja meta-analyysseja, jotka yhdistävät useiden yksittäisten tieteellisten tutkimusten tuloksia. Näin voidaan löytää mahdollisimman luotettava tieteellinen tieto. Katso tarkemmin esim. Fazel et al. 2012.

²⁹ Ks. esim. Heilbrun et al. 2004, s. 31; Singh et al. 2011, s. 499–513.

oikeuspsykiatrisia vaarallisuuden arviointitutkimuksia on pyritty kehittämään niin, että niiden tuottama tieteellinen tieto olisi analyttistä ja luotettavaa, johon pystytään luottamaan myös tuomioistuintoiminnassa. Tämänhetkinen yleinen näkemys on, että nykyisten, kehittyneiden arviointimenetelmien ja -työkalujen myötä on mahdollista päästä riittävään tarkkuuteen sen arvioimisessa, kenellä aiemminkin väkivaltaisesti käyttäytyneistä henkilöistä on suuri riski käyttäytyä uudelleen väkivaltaisesti³⁰. Vaarallisuuden arviointiin liittyvistä ongelmista, puutteista ja rajoituksista yksilötasolla on kuitenkin oltava hyvin tietoinen. Täyttä yksimielisyyttä oikeuspsykiatristen vaarallisuusarvioiden luotettavuudesta ja parhaiden työkalujen löytämisestä ei ole vielä saavutettu, ja keskustelu siitä tulee jatkumaan luultavasti pitkään.

Vaarallisen rikoksenteikijän erityiskohtelussa ja rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa yhdistyvät vaarallisuusarvioiden luotettavuuden lisäksi monet muut haasteelliset rikosoikeuteen sekä yksilön perus- ja ihmisoikeuksiin liittyvät kysymykset. Mahdollisesta vaarallisuudesta huolimatta rikoksenteikijälle kuuluvat perus- ja ihmisoikeudet tulee huomioida oikeuspsykiatrisessa arviointiprosessissa, oikeudenkäynnissä ja rangaistuksen täytäntöönpanon aikana täysimääräisesti niiltä osin kuin perus- ja ihmisoikeuksien rajoitusedellytykset eivät mahdollista niiden rajoittamista. Tutkimuksessa perehdytään tarkemmin perus- ja ihmisoikeuksien merkitykseen, kun rikoksenteikijän vaarallisuus huomioidaan rangaistuksen tai sen täytäntöönpanon jatkamisen perusteena. Rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioimisen osalta yksilön henkilökohtaisen vapauden ja yhteiskunnan turvallisuuden välillä on ristiriita. Asianmukaisen tapainon löytäminen rikoksenteikijän perus- ja ihmisoikeuksien sekä yhteiskunnan turvallisuuden välillä onkin vaarallisuuden arvioinnissa suuri haaste.

Oikeudellisen asiantuntijatodistelun merkitys oikeuspsykiatrian ja -psykologian aloilla on viime vuosikymmeninä kasvanut merkittävästi. Perinteisesti mielentilatutkimukset ja niistä annettavat mielentilalausunnat ovat edustaneet suurimmaksi osaksi oikeuspsykiatrista ja -psykologista asiantuntijatodistelua³¹. Suomessa oikeuspsykiatrisen asiantuntijatodistelun merkityksen kasvu on nähtävissä esimerkiksi tuomioistuimissa asiantuntijalausuntoina toimivien oikeuspsykiatristen vaarallisuusarviolausuntojen osalta. Oikeuspsykiatrisia vaarallisuusarvioita tehtiin rikoksenteikijöille jo pakkolaitosaikoina, mutta nykyisessä muodossaan ja laajuudessaan ne otettiin seuraamusjärjestelmässä käyttöön VankeusL:n uudistuksessa. Tämän uudistuksen ja syksyllä 2011 elinkautisvangeille lisätyn väkivaltariskien arvioinnin myötä niiden määrä tuomioistuimissa

³⁰ Ks. esim. Tardiff 2001, s. 118; Harris et al. 2003, s. 420; Singh et al. 2011, s. 506–511. Toisenlaisiakin näkemyksiä asiasta on esitetty. Ks. esim. Fazel et al. 2012, s. 2, 4–6; Hart et al. 2007, s. 60–61, 63–64; Steadman 2000, s. 265; Cooke – Michie 2010, s. 259.

³¹ Viime vuosina puhtaiden mielentilatutkimusten määrä on kuitenkin vähentynyt (ks. esim. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen toimintakertomus 2015).

on kasvanut merkittävästi. Viime vuosina elinkautisvankien määrä on kasvanut voimakkaasti, ja vapautuvia elinkautisvankeja on vuosittain enimmillään noin 20. Tämä tulee näkymään tehtävien väkivaltariskiarvioiden määrässä erityisesti tämän vuosikymmenen lopusta lähtien.

Tässä luvussa esitettävien tilastollisten taulukoiden tarkoituksena on antaa määrällisessä mielessä kokonaiskuva rikoksenteijän vaarallisuuden arvioinnin määrästä Suomessa tällä hetkellä voimassa olevien vaarallisuuden arviointia edellyttävien säännösten voimassaoloajalta. Taulukossa 1 selvitetään Terveydenhuollon oikeusturvakeskukseen (TEO), Sosiaali- ja terveystieteiden lupa- ja valvontavirastoon (Valvira) ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle (THL) saapuneet oikeuspsykiatriset vaarallisuusarviopyynnöt eriteltynä tuomioistuimen pyytämiin vaarallisuusarvioihin, joissa syyttäjä on vaatinut rikoksenteijälle koko rangaistuksen suorittamista vankilassa, ja HHO:n pyytämiin, joissa rikoksenteijä on hakenut pääsyä ehdonalaan vapauteen samasta seuraamuksesta.

Taulukko 1. TEO:n, Valviraan ja THL:een saapuneet oikeuspsykiatriset vaarallisuusarviopyynnöt vuosina 2006–2015³².

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Yht.
Mielentila- tutkimuksen yhteydessä	5	12	7	10	12	9	11	4	5	7	82
Helsingin hovioikeu- den pyytämät	6	5	3	3	3	4	8	3	4	5	44
Yhteensä	11	17	10	13	15	13	19	7	9	12	126

³² THL 2016. Taulukon tiedot perustuvat TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan päätöksiin. Oikeuspsykiatrian tehtäväalue, kuten vaarallisuuden arviointien pyytämiset ja oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta, toimivat TEO:ssa omana itsenäisenä prosessina 31.12.2008 saakka. Vuoden 2009 alusta lukien TEO ja Sosiaali- ja terveydenhuollon tuotevalvontakeskus yhdistyivät Valviraksi. Tässä yhteydessä oikeuspsykiatrian tehtävät liitettiin Valviraan, jossa ne toimivat omana tehtäväalueenaan vuoden 2009 ajan. 1.1.2010 lähtien Valviran oikeuspsykiatrian tehtävät siirrettiin THL:een, josta tällä hetkellä koko rangaistukseen vankilassa suorittamiseen liittyviä vaarallisuusarvioita pyydetään.

Taulukko 2. TEOn, Valviran ja THL:n antamat oikeuspsykiatriset vaarallisuusarviolausunnnot vuosina 2006–2015³³.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Yht.
Mielentila-	1	12	9	7	15	9	10	4	5	8	80
tutkimuksen											
yhteydessä											
Helsingin	1	8	2	1	4	6	5	4	3	7	41
hovioukeu-											
den pyytämät											
Yhteensä	2	20	11	8	19	15	15	8	8	15	121

Taulukko 2 kuvaa TEOn, Valviran ja THL:n tuomioistuimille antamien vaarallisuusarviolausuntojen määrää eli oikeuspsykiatrisesta arviointiprosessista tuomioistuinprosessiin annettuja asiantuntija-arvioita. Tämä sisältää sekä sairaalan antaman eli rikoksenteikijän tutkineen oikeuspsykiatrin että TEOn, Valviran tai THL:n antaman oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarviolausannon, joka on käsitelty oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnassa. Samalla taulukko selvittää tuomioistuimien antamien sellaisten päätösten yhteismäärän, jossa syyttäjän on vaatinut rikoksenteikijälle koko rangaistuksen suorittamista vankilaan, ja tuomioistuin on sen johdosta määrännyt rikoksenteikijän mielentilatutkimukseen ja vaarallisuuden arviointiin³⁴. Vaarallisuusarviopyyntöjen ja annettujen vaarallisuusarviolausuntojen määrän ero samoina vuosina kertoo siitä, että käsittelyaika tuomioistuimen vaarallisuusarvion pyynnöstä THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan antamaan vaarallisuusarviolausuntoon on keskimäärin ollut 3–4 kk³⁵, ja pyyntö ja lausunto ovat saattaneet jakautua eri vuosille.

Aikaisempiin vuosiin verrattuna sekä mielentilatutkimuksen yhteydessä että HHO:lle annettujen oikeuspsykiatristen vaarallisuusarviolausuntojen määrällinen kehitys on vuosina 2013 ja 2014 ollut laskeva, ja noussut taas vuonna 2015. Yksi selkeä syy tähän on ollut se, että syyttäjien vaatimukset koko rangaistuksen suorittamisesta ovat vähentyneet, joten tuomioistuimet eivät ole voineet määrätä rikoksenteikijöitä vaarallisuusarvioon. HHO:n osalta sille annettujen vaarallisuusarvioiden määrällistä vähenemistä aiheuttaa erityisesti se, että rikoksenteikijät ovat vähentäneet hakemuksiaan ehdonalaiseen vapauteen pääsystä. Vuosittaiset lukumäärät ovat sen verran pieniä, että annettujen vaarallisuusarvioiden määrä saattaa heilahdella tästä syystä prosentuaalisesti merkittävästi.

³³ THL 2016.

³⁴ TEOn, Valviran ja THL:n tuomioistuimille vuositasolla antamat vaarallisuusarviolausunnnot eivät merkitse sitä, että tuomioistuin olisi kyseisenä vuonna antanut asiassa tuomion, vaan se on saatettu antaa seuraavana vuonna.

³⁵ THL 2016.

Taulukko 3. Psykiatriseen vankisairaalaan saapuneet elinkautisvankien oikeuspsykiatriset väkivaltariskien arviointipyynnöt RISEltä ja Psykiatrisen vankisairaalan antamat väkivaltariskiarviolausunnot RISElle vuosina 1.9.2011–2015³⁶.

	2011	2012	2013	2014	2015	Yhteensä
Psykiatriseen vankisairaalaan saapuneet pyynnöt	16	28	27	23	22	116
Psykiatrisen vankisairaalan antamat lausunnot	4	14	25	30	25	98

Taulukossa 3 kuvataan Psykiatriseen vankisairaalaan saapuneet elinkautisvankien oikeuspsykiatriset väkivaltariskien arviointipyynnöt ja niiden perusteella annetut väkivaltariskiarviolausunnot. Vastaavasti kuin koko rangaistusta vankilassa suorittavilla osa elinkautisvankien väkivaltariskiarvioiden tekemisestä on pyyntövuoden lopussa vielä kesken. Kaikista näistä 98 arvioidusta elinkautisvangista 25 on saanut arvion korkeasta riskistä (25,5 %), 51 vankia arvion keskitasoisesta riskistä (52,0 %) ja 22 vankia arvion matalasta riskistä (22,5 %)³⁷.

Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioiminen kuuluu yleiselle tuomioistuimelle, jonka tehtävänä yleisesti on lainkäyttö eli lain soveltaminen käsiteltävänä olevassa asiassa. Tuomioistuinten lainkäyttö on luonteeltaan auktoritatiivista ja siinä käytetään merkittävää yksilöihin kohdistuvaa pakkovaltaa³⁸. Vaarallisuuden arvioinnin sisältävä tuomioistuinprosessi on käsiteltävästä jutusta riippuen tuomioistuimen hallitsema ja johtama rikos- tai hakemuslainkäyttöprosessi, joka tähtää oikeudellisen ratkaisun tai päätöksen antamiseen tietyissä lainsoveltamistilanteissa. Siinä on kysymys rikoksenteikijän väkivaltariskin arvioimisesta, jossa tulee huomioida todistusoikeudelliset näyttö- ja oi-

³⁶ RISE 2016. Elinkautisvankien väkivaltariskin arvioimisvaatimus tuli voimaan syyskuun alussa 2011, joten kyseisen vuoden tilastossa on tiedot vain neljältä kuukaudelta. Vuoden 2011 ja 2012 pyynnöistä yksi peruttiin, koska hakija peruutti vapauttamishakemuksensa ennen väkivaltariskinsä arviointia. Vuoden 2013 pyynnöistä kolme peruttiin, koska yksi hakija peruutti vapauttamishakemuksensa ennen väkivaltariskinsä arviointia, yksi hakija kieltäytyi oikeuspsykiatrisesta väkivaltariskiarviosta ja yksi hakija kuoli ennen väkivaltariskin arvioimista. Vuoden 2014 pyynnöistä yksi peruttiin, koska hakija peruutti vapauttamishakemuksensa. Vuoden 2015 pyynnöistä yksi peruttiin, koska hakija kieltäytyi väkivaltariskiarviosta.

³⁷ Näistä korkeariskisiksi arvioiduista elinkautisvangeista kaksi oli arvion tekemisen aikaan psykiatrisessa laitoshoidossa ja tästä syystä heidän oikeuspsykiatrisen riskiarviointinsa tehtiin pelkästään potilasasiakirjojen perusteella. Vastaavasti yksi matalariskisiksi arvioiduista elinkautisvangeista oli arvion tekemisen aikaan laitoshoidossa, ja myös hänen riskiarviointinsa tehtiin potilasasiakirjojen perusteella.

³⁸ Komiteanmietintö 2003:3, s. 212.

keuskysymykset. Tuomioistuimessa on erityisesti huomioitava rikoksenteikijän vaarallisuuden todennäköisyyteen perustuva luonne. Sekä tuomioistuinprosessi että oikeuspsykiatrisen arviointiprosessi liittyvät rikoksenteikijää koskeviin rikos- tai hakemuslainkäyttöprosesseihin, joissa menettelyä koskevia oikeusturvakysymyksiä turvaavat yksilön perus- ja ihmisoikeudet. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutuminen perus- ja ihmisoikeuksia kunnioittaen on jokaisen yksilön oikeus. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointityöskentelyltä on siten molemmissa prosesseissa vaadittava viranomaisilta oikeudenmukaista, puolueetonta, johdonmukaista ja asianmukaista toimintaa.

Syyttäjän vasta vaatiessa rikoksenteikijälle koko rangaistuksen suorittamista vankilassa vaarallisuuden arviointi tehdään rikoslainkäytön mukaisessa prosessissa, jotta rangaistuksen määräämiseksi saadaan tieto kyseisen määräyksen vaatiman vaarallisuusedellytyksen täyttymisestä. Pitkäaikaisvankien³⁹ vapauttamisharkinnassa vaarallisuuden arviointi liittyy osaksi rangaistuksen täytäntöönpanoa ja siitä ehdonalaiseen vapauteen pääsemistä. Pitkäaikaisvanki ei lähtökohtaisesti tarkoita vaarallista rikoksenteikijää, eikä pitkäaikaisvanki automaattisesti ole vaarallinen toisten ihmisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Tämänhetkisen Suomen lainsäädännön mukaan pitkäaikaisvangit ovat kuitenkin ainoita vankeja, joiden vaarallisuutta ja väkivaltariskiä on lainsäädännön vaatimuksesta arvioitava tietyissä rangaistuksen määräämisen tai sen täytäntöönpanon jatkamisen harkintatilanteissa. Vapauttamisasiat ovat rikosprosessuaalisia hakemusasioita, ja ne käsitellään omaleimaisessa, sui generis -tyyppisessä hakemuslainkäyttömenettelyssä. Tällöin rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointi tehdään, jotta saadaan tieto rikoksenteikijän väkivaltariskistä rangaistuksen täytäntöönpanon aikana. Vaikka koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin ja elinkautisvangin vapauttamisperusteet eroavat toisistaan, molemmissa tilanteissa merkityksellistä on erityisesti rikoksenteikijän vaarallisuus.

Päätöksenteko koko rangaistusta vankilassa suorittavien ja elinkautisvankien ehdonalaiseen vankeuteen pääsystä on keskitetty HHO:een. Taulukossa 4 kuvataan niiden HHO:n antamien päätösten määrä, joissa koko rangaistusta vankilassa suorittava rikoksenteikijä on hakenut pääsyä ehdonalaiseen vapauteen. HHO:n antamien päätösten määrä koko rangaistusta suorittavien vankien ehdonalaisesta vapauttamisesta on käytännössä ollut huomattavasti sen saamia vaarallisuusarviopyyntöjä pienempi, koska vangit ovat usein peruuttaneet vapauttamishakemuksiaan ennen niiden tuomioistuinkäsittelyä. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen voimaantumisen 1.10.2006 jälkeen 31.12.2015

³⁹ Vuoden 2006 vankeusrangaistuksen uudistuksessa omaksuttiin lainsäädäntötasolla pitkäaikaisvangin käsite. Pitkäaikaisvangin käsite ei kuitenkaan esiinny itsenäisesti esimerkiksi RL:ssa tai VankeusL:ssa, vaan RL:ssa on pelkästään viittaus VapL:iin, jossa pitkäaikaisvangin käsitettä käytetään. VapL:n mukaisesti pitkäaikaisvankeja ovat koko rangaistuksen rangaistuslaitoksessa suorittamaan määrätty ja elinkautiseen vankeuteen tuomitut vangit.

mennessä vankilasta on vapautunut kaiken kaikkiaan 33 koko rangaistusta suorittanutta vankia. Näistä yksi on vapautunut tasavallan presidentin armahduspäätöksellä.⁴⁰

Taulukko 4. HHO:n antamat päätökset koko rangaistusta vankilassa suorittavan rikoksentehtäjän hakiessa pääsyä ehdonalaiseen vapauteen⁴¹.

2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Yhteensä
1	5	7	4	4	4	5	6	7	5	48

HHO on antanut päätöksiä hakijoiden ehdonalaistapautushakemuksiin enemmän kuin edellä on selvitetty TEOn, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan antaneen oikeuspsykiatrisia vaarallisuusarviolausuntoja. Tämä johtuu siitä, että saatuaan oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarviolausuntonsa koko rangaistusta vankilassa suorittava vanki voi peruuttaa hakemuksensa päästä ehdonalaiseen vapauteen, ja näin hänelle ei tule uuden hakemuksen jättämiseen yhden vuoden karenssiaikaa. Näiden lisäksi HHO:n ratkaisujen määrä sisältää myös hakemuksen tutkimattajättämispäätöksiä tilanteissa, jossa hakija on hakenut pääsyä ehdonalaiseen vapauteen, kun oli kulunut alle vuosi edellisestä hylkäävästä päätöksestä, jolloin HHO:lla ei ole ollut edellytyksiä tutkia hakemusta. VapL 2.2:n mukaan asia voidaan saattaa HO:n uudelleen ratkaistavaksi vuoden kuluttua hylkäävästä päätöksestä, mutta tutkimatta jättämistä koskevan ratkaisun jälkeen rajoitusta uuden hakemuksen vireillepanon suhteen

⁴⁰ RISE 2016. Koko rangaistuksen vankilassa jo suorittaneiden vankien uusintarikollisuudesta ks. tämän tutkimuksen luku 8.3.10.

⁴¹ Vuoden 2006 asia raukesi ja jäi sillensä, koska hakija peruutti hakemuksensa. Vuoden 2007 päätöksistä kolmessa hakijan hakemus hylättiin, kahdessa asia raukesi ja jäi sillensä, koska hakijat peruuttivat hakemuksensa. Vuoden 2008 päätöksistä kahdessa hakijan hakemus hylättiin ja kahdessa hakemus raukesi, koska hakijat peruuttivat hakemuksensa. Samoin näistä päätöksistä kolmessa hakijan hakemus jätettiin tutkimatta, koska hakemukset HHO:lle oli toimitettu VapL:ssa säädetty yhden vuoden karenssiaika huomioiden liian aikaisin. Vuoden 2009 päätöksistä kolmessa hakijan hakemus hylättiin, yhdessä hakijan hakemus jätettiin tutkimatta, koska hakemus HHO:lle oli toimitettu liian aikaisin. Vuoden 2010 päätöksistä yhdessä hakijan hakemus hyväksyttiin, yhdessä hakijan hakemus hylättiin, kahdessa hakemus raukesi, koska hakijat olivat peruuttaneet hakemuksensa. Vuoden 2011 päätöksissä kaikki hakijoiden hakemukset hylättiin. Vuoden 2012 päätöksistä kolmessa hakijan hakemus hylättiin, yhdessä hakemus raukesi, koska hakija peruutti hakemuksensa. Samoin näistä päätöksistä yksi jätettiin tutkimatta, koska hakemus HHO:lle oli toimitettu liian aikaisin. Vuoden 2013 päätöksistä kahdessa hakijan hakemus hyväksyttiin, kolmessa hakijan hakemus hylättiin, yhdessä hakemus jätettiin tutkimatta, koska hakemus HHO:lle oli toimitettu liian aikaisin. Vuoden 2014 päätöksistä neljä hakijan hakemusta hylättiin (yksi näistä siksi, koska hakija ei suostunut oikeuspsykiatrisen vaarallisuuden arviointiin), kaksi hakemusta jätettiin tutkimatta, koska hakemukset HHO:lle oli toimitettu liian aikaisin. Näistä päätöksistä yhdessä hakemus raukesi, koska hakija oli peruuttanut hakemuksensa. Vuoden 2015 päätöksissä kaikkien hakijoiden hakemukset hylättiin.

ei ole. Vangin oikeusturvanäkökohdat huomioon ottaen hakemuksen tutkimatta jättäminen on siten vangille hakemuksen hylkäämistä edullisempi vaihtoehto.

Taulukko 5. HHO:n antamat päätökset elinkautisvangin hakiessa pääsyä ehdonalaan vapauteen⁴².

2011	2012	2013	2014	2015	Yhteensä
2	14	18	29	25	88

Taulukko 5 kertoo HHO:n antamat ratkaisujen määrän niistä hakemuksista, joissa elinkautisvanki on hakenut pääsyä ehdonalaan vapauteen. HHO on antanut ratkaisuja vähemmän kuin Psykiatrinen vankisairaala on antanut elinkautisvangeista väkivaltariskiarviolausuntoja. Myös tämä johtuu siitä, että saatuaan väkivaltariskiarviolausunnon elinkautisvanki voi peruuttaa hakemuksensa päästä ehdonalaan vapauteen, ja näin hänelle ei tule uuden hakemuksen jättämiseen yhden vuoden karenssi-aikaa.

1.2 VAARA, VAARALLISUUS JA RISKI RIKOSOIKEUDESSA

Vaara (englanniksi *danger*) ja siitä johdetut käsitteet, kuten vaarallinen ja vaarallisuus, ovat normaalissa puhekielessä usein esiintyviä termejä⁴³. Arkipäivän kielenkäytössä niitä käytetään monella tapaa sekä useissa merkityksissä, eikä niiden sisällöstä olekaan yksimielisyyttä. Tästä syystä ne näyttävät helposti jäsentymättömiltä ja ristiriitaisilta. Yleensä ihmisillä on kuitenkin jonkinlainen intuitiivinen käsitys siitä, mitä niillä tarkoitetaan. Lähemmässä tarkastelussa termit ovat siitä huolimatta usein melko epäselviä ja määrittelemättömiä, ja niiden haltuunotto saattaa olla käsitteellisesti vaikeaa niiden moninaisuuden vuoksi. Vaaraa ja siihen läheisesti liittyviä käsitteitä käytetäänkin paljon ilman,

⁴² Taulukko 5 sisältää 1.9.2011 voimaantulleen VapL:in muutoksen (17.6.2011/737) jälkeen HHO:n tekemät ratkaisut elinkautisvankien vapauttamishakemuksista. Vuoden 2011 päätöksistä toisessa hakija peruutti hakemuksessa, ja toinen hakemus jätettiin tutkimatta, koska hakemus HHO:lle oli toimitettu VapL:ssa säädetty yhden vuoden karenssi-aika huomioiden liian aikaisin. Vuoden 2012 päätöksistä hyväksytyjä hakemuksia oli 5, hylättyjä hakemuksia 7 ja kahdessa hakija peruutti hakemuksensa. Vuoden 2013 päätöksistä hyväksytyjä hakemuksia oli 8, hylättyjä hakemuksia 4, neljässä hakija peruutti hakemuksensa itse, yksi hakemus peruutettiin hakijan puolesta, koska hän oli kuollut, ja yksi hakemus jätettiin tutkimatta, koska hakijalla oli samaan aikaan aikaisempi hakemus vireillä HHO:ssa. Vuoden 2014 päätöksistä hyväksytyjä hakemuksia oli 21, hylättyjä hakemuksia 4, kolme hakijaa peruutti hakemuksensa ja yksi hakemus raukesi, koska hakija kuoli. Vuoden 2015 päätöksistä hyväksytyjä hakemuksia oli 15, hylättyjä hakemuksia 7, kaksi hakijaa peruutti hakemuksensa ja yksi hakemus jätettiin tutkimatta.

⁴³ Harrison 2011, s. 1.

että määriteltäisiin tarkemmin minkäläistä vaaraa tai vaarallisuutta kulloinkin tarkoitetaan. Tästä johtuen vaaraa ja siitä johdettua vaarallisuuden käsitettä sekä niiden merkityksiä on tässä yhteydessä tarpeen jossakin määrin selkeyttää ja jäsentää.

Vaara pohjautuu semanttisesti latinan kielen sanaan *dominium*, joka merkitsee ylivoimaista hallitsijaa tai suvereniteettia, myös omistusoikeutta. Vaara on siten alun perin muodostunut kielellisistä lähtökohdista, jotka osoittavat suhteellista asemaa sosiaalisessa järjestelmässä ja roolien välistä suhdetta valtautuvuudessa. Vaara tarkoittikin alkujaan olemista jonkun toisen vallassa.⁴⁴ Vaarallisuus on siten liittynyt sosiaalisiin rooleihin ja siihen, että valtasuhteita on pyritty muuttamaan väkisin⁴⁵. Noista ajoista vaaraan liittyvät käsitykset ovat muuttuneet, ja nykypäivänä niiden merkitykset ovat toisenlaisia. Ne keskittyvät laajalti fyysisiin mielikuviin⁴⁶, ja osoittavat, että tietyt konkreettiset teot, tapahtumat ja tekemättä jättämiset voivat saada aikaan negatiivisen seurauksen, joka vahingoittaa omaisuutta tai ihmisiä, ja saattavat aiheuttaa jopa kuolemia⁴⁷. Bentham totesikin jo vuonna 1789, että vaara on kivun mahdollisuus⁴⁸.

Vaaran ja siitä johdettujen käsitteiden arkielämän usein kevyestä ja monimuotoisesta käytöstä huolimatta niillä on oma vakiintunut käyttönsä tieteellisissä yhteyksissä. Oikeustieteiden näkökulmasta vaaralla ja vaarallisuudella on suhteellisen tarkkarajaiset merkityssisällöt, vaikkakin oikeuskäytännössä ne ovat aina arvostuksenvaraisia ja se saattaa tuomioistuimessa aiheuttaa tulkinta-ongelmia. Rikosoikeudessa vaara ja siitä johdetut käsitteet ovat monikäsitteisiä, ja ne ovat olleet laaja-alaisesti ja pitkään käytössä liittyen erityisesti rikosentekijöihin, rangaistusta suorittaviin vankeihin sekä rikostekoihin ja useiden rikosten tunnusmerkistöihin. Yleisesti rikosoikeudessa vaaralla tarkoitetaan tilaa, johon liittyy todennäköisyys jonkun oikeushyvän loukkauksesta eli siitä, että jotakin negatiiviseksi arvioitua tapahtuu⁴⁹. Vaara on näin ollen erityisesti varteenotettava seuraus, esimerkiksi vahingon mahdollisuus, jolla on merkitystä suhteessa johonkin toiseen ennalta-arvattavissa olevaan, mutta vielä toteutumattomaan tilaan. Rikosoikeudellisessa vaarassa on usein kyse vahinkoseurauksen vaarasta, ja vaaralla voidaan sanoa olevan silloin kaksi olennaista tekijää: seurauksen ontologinen mahdollisuus ja seurauksen todennäköisyys⁵⁰.

Suomessa rikosoikeudellisesta vaarasta käyty keskustelu liittyy erityises-

⁴⁴ Sarbin 1967, s. 286

⁴⁵ Mattila 1988, s. 9.

⁴⁶ Harrison 2011, s. 1.

⁴⁷ Sarbin 1967, s. 286. Yksilölle aiheutettu fyysinen vahinko on yksi ainoista seurauksista, jonka epämieluisuudesta lähes kaikki kulttuurit ja sosiaaliset ryhmät ovat samaa mieltä (Ks. esim. Jaeger et al. 2001, s. 88).

⁴⁸ Bentham 1996, s. 144.

⁴⁹ Ks. esim. Kantola 1969, s. 38; Liszt 1929, s. 131.

⁵⁰ Ks. esim. Frände 2012, s. 80–81.

ti kausaalisuuskeskusteluun, ja RL:ssa vaara esiintyy usein tunnusmerkistöjen elementtinä, jolla suojataan jotakin oikeushyvää. Vaarakäsite jaetaan usein kolmeen erilaiseen vaaraan; konkreettiseen, abstraktiseen ja presumoituun vaaraan. Konkreettista vaaraa luonnehtii vahingon mahdollisuuden läheisyys ja välittömyys siten, että voidaan puhua todellisesta vaaratilanteesta⁵¹. Kun laissa puhutaan vaarasta, se tarkoittaa yleensä konkreettista vaaraa. Vaaran aiheuttamisen kriminalisoivia rangaistussäännöksiä kutsutaan konkreettisiksi vaarantamisrikoksiksi (ks. esim. RL 21:13: vaaran aiheuttaminen), ja ne suojaavat määrättyjä teko-objekteja oikeushyvien kantajana⁵². Vaaralla voi tunnusmerkistössä olla myös epämääräisempi asema, kuten RL:n säännöksissä abstrakteista vaarantamisrikoksista. Näissä rikoksissa rangaistusuhka liitetään toimintaan, joka on omiaan aiheuttamaan tietyn tilan tai seurauksen, taikka rangaistava teko on omiaan aiheuttamaan vaaraa (ks. esim. RL 23:1: liikenneturvallisuuden vaarantaminen). Tällöin todennäköisyydelle asetettava vaatimus on alempi kuin konkreettisen vaaran arvioinnissa ja ilmaistaan tunnusomaisesti ”on omiaan”-edellytyksellä. Rangaistusta mitattaessa vaaraa käytetään törkeysporttustusperusteena, ja vaaran arvioinnissa huomioidaan seurauksen todennäköisyys, laatu ja vakavuus⁵³.

Presumoidulle vaaralle eli vaaran torjumiselle rakentuvassa rikostunnusmerkistössä (ks. esim. RL 23:3: rattijuopumus) vaaran vaatimus ei ole tunnusmerkistötekijä, vaan suojaa saavat yleisemmät intressit. Lainsäätäjä on jo tunnusmerkistön säätäessään presumoinut tunnusmerkistön mukaisen teon vaaralliseksi. Tämä tarkoittaa sitä, että tällöin suoja saavat nekin intressit, jotka välttyvät konkreettiselta vaarantamiselta, mutta olisivat toisissa olosuhteissa joutuneet vaaraan. Esimerkiksi toisen hengen, terveyden tai vapauden osalta vaarantamisen yleisyys tarkoittaa sitä, että vaara ei kohdistu yhteen ainoaan tai tiettyihin henkilöihin, vaan se voi uhata myös ennalta määrittelemätöntä henkilöä tai joukkoa.⁵⁴

Rikosoikeudellisessa vaaran käsittelyssä voidaan erottaa yleensä ex ante- ja ex post -näkökulmat. Konkreettisessa vaarassa vahingon täytyy olla ontologisesti eli ex post -tiedon perusteella mahdollinen, ja lisäksi seurauksen todennäköisyyden on oltava ennalta arvioiden eli ex ante -näkökulmasta varteenotettava⁵⁵. Abstraktisessa vaarassa näkökulma on ex ante, jolloin arvioidaan sitä aiheuttaako teko etukäteen kokemusperäisen tiedon perusteella yleensä konkreettista vaaraa vahingon syntymisestä. Tapauksen tietyt konkreettiset ominaispiirteet jätetään huomiotta ja tehdään tyyppiluokittelu. Ontologinen mahdolli-

⁵¹ Nuotio 1998, s. 379–380.

⁵² Nuotio 2009, s. 920.

⁵³ HE 44/2002 vp, s. 187.

⁵⁴ Nuotio 2009, s. 919–920.

⁵⁵ Frände 2012, s. 85.

suus ja tietyt muut konkreettiset olosuhteet jätetään tällöin vaaran arvioinnin ulkopuolelle.

Vastaavasti myös vaarallisuutta voidaan tarkastella omana rikosoikeudellisenä konstruktiona. Rikosoikeudessa vaarallisuus määrittyy aina joko tietystä tekijästä tai toiminnasta käsin ja vaarallisuuden yhteys tiettyyn toimintaympäristöön on selvä. Ihmiset määrittelevät omalle toiminnalleen mittapuunormeja toimintaansa varten ja vaarallisuus esiintyy tiettyssä suhteessa näihin normeihin. Tietyissä tilanteissa normin voidaan sanoa olevan vaarallisuuden mitta-puu.⁵⁶ Kun vaara viittaa erityisesti suhteeseen tekijän ja seurauksen välillä, vaarallisuus on lähtökohtaisesti jonkin, esimerkiksi aineen, esineen tai toiminnan, ominaisuus tai luonne. Vaarallisuuden voidaan sanoa olevan tunnusomaista sellaisille suhteille, joilla on negatiiviseksi arvioituja seurauksia. Vaarallisuuden mahdolliset seuraukset jätetään kuitenkin usein kertomatta, vaikka niistä täytyisi olla selvillä, jotta pystyisi vakuuttumaan jonkin asian vaarallisuudesta. Myös konkreettista rikostekoa voidaan kutsua vaaralliseksi, mikäli se sisältää tai aiheuttaa vaaran siitä, että jokin negatiivinen seuraus tapahtuu. Lisäksi vaarallisuudesta voidaan puhua liittyen esimerkiksi ihmiseen, eläimeen, esineeseen tai paikkaan. Vaarallisuus on tällöin usein aikaan tai paikkaan rajattu ilmiö, jota pidetään enemmän tai vähemmän pysyvänä ominaisuutena.⁵⁷ Tällainen vaarallisuuskäsitys konkretisoituu osaksi esimerkiksi rikoksenteikijän vaarallisuusajattelussa.

Rikosoikeudessa vaarallisuudelle voidaan antaa lähtökohtaisesti kaksi oleellista merkitystä: rikosteon tai sen tunnusmerkistön elementin vaarallisuus⁵⁸ ja rikoksenteikijän vaarallisuus. Näiden molempien vaarallisuuksien arviointi tulee tuomioistuimen arvioitaviksi sen erilaisissa tuomitsemistehtävissä, ja vaarallisuuden sisältö vaihtelee riippuen siitä, minkälaisin perustein sitä tulkitaan. Tässä tutkimuksessa merkityksellistä on jäljempi rikosoikeudellinen vaarallisuus eli rikoksenteikijän vaarallisuus, joka käsitteenä palautuu erityisesti rikosoikeuden sosiologisen koulukunnan oppeihin⁵⁹. Rikoksenteikijän vaarallisuus kuvaa tavanomaisesta normista poikkeavaa, törkeitä väkivallantekoja aiheuttavaa käyttäytymistä, tällaisesta käyttäytymisestä koituvia vahinkoja ja niiden toteutumiseen liittyvää epävarmuutta. Kyse on tekemättömän rikoksen vaaras-

⁵⁶ Laasanen 2004, s. 359.

⁵⁷ Jareborg 2001, s. 174–176.

⁵⁸ Rikoksen vaarallisuudella tarkoitetaan sitä, minkälainen negatiivinen vaara teon seurauksesta voi aiheutua. Kyseessä on rikoksen tunnusmerkistön mukainen rikosseuraamuksen vaarallisuuden arvottaminen (HE 44/2002 vp, s. 187). Sillä on merkitystä teon moitittavuuden arvioinnissa. Rikosteon vaarallisuuteen vaikuttaa seurauksen syntymisen ontologinen mahdollisuus eli kausaalisen syy-seuraussuhteen olemassaolo, seurauksen todennäköisyys, laatu ja vakavuus (ks. Frände 2005, s. 85–86). Esimerkiksi törkeän väkivaltarikoksen osalta kiinnitetään huomiota tekoon liittyneeseen hengenvaaraan, uhrin asemaan tekijään nähden sekä hänen kykyynsä puolustautua.

⁵⁹ Ks. tarkemmin tämän tutkimuksen luku 2.2.

ta, joka ei edellytä konkreettista vaaraa tietylle henkilölle vaan yleistä abstraktia vaaraa muiden ihmisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Rikosoikeudessa vaarallisuuskäsitettä käytetään kuvaamaan rikoksentekejiä, jotka ovat jo syyllistyneet törkeään väkivaltarikokseen ja joilla on korkea riski syyllistyä tällaiseen rikokseen uudelleen tulevaisuudessa. Yksinkertaisesti voidaan puhua rikosentekeijän korkeasta törkeän väkivallan riskistä. Kyseessä on siten kvalifioitu vaarallisuus, jonka huomioimisessa on rikosoikeudellisesti kysymys rikosentekeijän törkeiden väkivalta- ja seksuaalirikosten uusimisen estämisestä.

Rikosoikeudessa rikosentekeijän vaarallisuus on kiinnostava siltä osin kuin rikosentekeijän korkealla väkivaltariskillä on yhteys jonkun yksilön oikeudellisesti suojatun intressin eli oikeushyvän rikkomiseen. Rikosoikeuden käytön normatiivinen perusta on siten tässä yhteydessä katsottu perustelluksi. Jos rikosentekeijän väkivaltariski arvioidaan matalaksi, on katsottava että vaara uusien törkeiden väkivaltarikosten tekemisestä ei täyty, eikä siitä syystä oikeuta rikosentekeijän vaarallisuuden huomioimiseen oikeusjärjestelmässä. Rikosentekeijän vaarallisuuden huomioimisella rangaistuksen tai sen täytäntöönpanon jatkamisen perusteena suojataan rikosoikeudessa suojeltavia oikeushyviä, joita valtio on sitoutunut erityisesti perus- ja ihmisoikeuksien kautta suojelemaan. Vaarallisuuden näkökulmasta yksilölle merkitykselliset oikeushyvät liittyvät erityisesti henkilökohtaiseen koskemattomuuteen eli henkeen, terveyteen ja vapauteen, jotka ovat myös yksilölle kuuluvia keskeisiä perus- ja ihmisoikeuksia. Tarkemmassa analyysissä rikosentekeijän vaarallisuudessa voidaan erottaa vaarallisuuden sisällöllinen ulottuvuus eli se, mitä vaarallisuudella lainsäädännön kontekstissa tarkoitetaan, minkälaista väkivaltakäyttäytymistä rikosoikeuden näkökulmasta pidetään vaarallisena (ulkoinen tekijä) ja mistä sisäisistä osatekijöistä vaarallisuuden sisältö rakentuu, sekä toisaalta se, miten tätä rikosentekeijän vaarallisuutta arvioidaan, jossa oleellista on väkivaltakäyttäytymisen eri riski- ja suojaavien tekijöiden tunnistaminen ja arviointi sekä erityisesti niiden pohjalta väkivaltakäyttäytymisen vakavuuden ja todennäköisyyden arviointi⁶⁰. Nämä kysymykset ovat myös oleellisia tämän tutkimuksen tehtävänasettelun näkökulmasta.

Rikosentekeijän vaarallisuuden käsite on rikosoikeudessa haasteellinen, eikä sen käsitteellistäminen ole millään tavoin yksinkertaista⁶¹. Esimerkiksi Floud

⁶⁰ Ks. myös Pihlajamäki 1987, s. 41. Pihlajamäki käyttää sisällöllisen ulottuvuuden sijaan sosiaalisen ulottuvuuden käsitettä ja jakaa sen vaarallisuuden sosiaalisesti ulottuvuudeksi eli siihen, minkälaista käyttäytymistä yleensä pidetään vaarallisena, ja toisaalta varsinaiseen vaarallisuuden arviointiin, eli siihen, kuinka todennäköisenä henkilön vaarallista käyttäytymistä pidetään (Pihlajamäki 1987, s. 41).

⁶¹ Harrison 2011, s. 1. Useat tutkijat ovat määritelleet vaarallisuutta, ja käsitteet saattavat erota toisistaan huomattavastikin. Floudin ja Youngin määritelmän mukaan rikosentekeijän vaarallisuus on ihmisen luonteessa oleva sairaalloinen ominaisuus, joka merkitsee taipumusta aiheuttaa vahinkoa muille välinpitämättömyydellä ja uhmaamalla normaaleja sosiaalisia ja oikeudellisia

ja Young toteavat, että vaarallisten rikostentekijöiden määrittely ja identifiointi juridisiin tarkoituksiin on paljon vaikeampaa kuin ihmiset yleensä uskovat⁶². Ihmiset pitävät usein yleisen elämäkokemuksensa perusteella itsestään selvänä, mikä on rikosentekijöillä vaarallista käyttäytymistä. He tekevät havaintoja vaarallisuudesta kuitenkin yleensä pelkästään omilla aisteillaan ja hatarilla tiedoilla, jolloin heidän emotionaalisesti latautuneet mielikuvansa konstruoivat käsityksiä vaarallisuudesta ilman todellista käsitystä. Tästä syystä he saattavat käyttää vaarallisen rikosentekijän käsitettä väärin⁶³. Törkeiden väkivaltarikosten harvinaisuudesta johtuu, että tavallisten kansalaisten ja jopa asiantuntijoidenkin kokemusperäinen tieto tällaisista rikoksista ja niiden tekijöistä jää vähäiseksi ja saattaa sen vuoksi johtaa virhearviointeihin.

Myös media raportoidessaan erilaisista törkeistä teoista vahvistaa usein tietynlaista vaarallisuuskäsitystä⁶⁴, ja saattaa tarkoituksellisesti yliarvioida vaarallisuutta. Poikkeuksetta ihmisille syntyy tällöin mielikuva menneisyydessä törkeään väkivaltarikokseen syyllistyneestä miehestä, joka on tehnyt rikoksen hänelle tuntemattomalle ihmiselle. Samoin, yhteiskunnassa koetaan yleensä oikeutetuksi puhua rikosentekijästä vaarallisena, jos tekijä on syyllistynyt johonkin törkeään seksuaalirikokseen. Vastaavasti vaarallisuus yhdistetään usein mieleltään sairaisiin, ja tällaiset henkilöt kuvataan mediassa usein vaarallisina. Lisäksi ihmisten käsitys on usein se, että vankilat ovat täynnä vaarallisia rikosentekijöitä. Suurin osa vangeista on kuitenkin muille yhteiskunnan jäsenille täysin vaarattomia, eivätkä he aiheuta käytöksellään tai toiminnallaan erityistä väkivaltariskiä muille ihmisille⁶⁵.

Rikosentekijän vaarallisuus pelkoa herättävänä käyttäytymisenä saattaa

rajoitteita (Floud – Young 1981, s. 20). Petrunikin mukaan vaarallisuuskäsite viittaa yksilön tilaan, joka altistaa hänet ryhtymään vahingollisiin tekoihin (Petrunik 1994, s. 4). Thompson näkee rikosentekijän vaarallisuuden käsitteenä, joka viittaa yksilön synnynnäiseen ja muuttumattomaan luonteenpiirteeseen. Hän kuitenkin toteaa, että vaarallisuuden käsitettä ei nykyään oikeastaan enää ole olemassa, vaan se on korvautunut vakavan vahingon tai haitan riskin käsitteellä (Thompson 2007, s. 85). Prattin näkemyksen mukaan taas vaarallisuudella viitataan tiettyyn rikosentekijöiden joukkoon, jolla on taipumus toistuvasti syyllistyä törkeisiin rikoksiin ja riskeerata siten samalla muiden yhteiskunnan jäsenten hyvinvointi (Pratt 2000, s. 35).

⁶² Floud – Young 1981, s. 20.

⁶³ Hakola 1988, s. 101.

⁶⁴ Nash 2006, s. 12. Ks. myös Bennett 2008, s. 7–8. Media käyttää mielellään vaarallisuustermiä, koska se yleensä kiinnostaa ihmisiä, herättää voimakkaita tunteita ja samalla leimaa rajusti siihen yhdistettyä yksilöä (Pohjola 2012, s. 165).

⁶⁵ Pohjola 2012, s. 164. Vankilaan joudutaan aina jonkin rangaistavaksi katsottavan teon vuoksi, mutta sillä on suhteellisen harvoin tekemistä rikosentekijän vähintään korkean väkivaltariskin kanssa. Rikoslainsäädännön mukaisesti vaaralliseksi arvioituja rikosentekijöitä on vankiloissa, mutta heidän määränsä suhteessa kaikkiin vankeihin on pieni. Vastaavasti ajatus siitä, että vaarallisten rikosentekijöiden pitäminen vankilassa luo yhteiskuntaan turvallisuutta on usein harhaanjohtavaa (Canton 2010, s. 2). Harvoin ketään rikosentekijää voidaan pitää vankilassa niin pitkää aikaa, että uusien rikosten tekemisen mahdollisuus olisi täysin poissuljettu.

mystifioitua helposti⁶⁶. Vaarallisuus nähdään riskinä, joka ei osu juuri kenenkään kohdalle, ja toisaalta se edustaa samalla vaaraa, joka voi sattua kenen tahansa kohdalle. Se voi näyttää ihmisten mielissä salaperäiseltä, arvoitusselliselta ja jopa lumoavalta. Suuren yleisön käsitykset rikollisten ja rikosten vaarallisuudesta ovatkin alttiita samoille vaikutteille kuin yleinen mielipide yleensä. Vaarallisuuskäsite voi lisäksi politisoitua esimerkiksi päätöksentekijöiden erilaisten pyrkimysten vuoksi, ja rikoksentekijöiden vaarallisuudesta sekä määrästä voidaan antaa yksipuolista ja harhaanjohtavaa tietoa.⁶⁷ Toivotavaa olisi, että tieteellisen tutkimuksen ja tutkimustiedon kommunikoimisen myötä ihmisten näkemys rikoksentekijän vaarallisuudesta vastaisi paremmin vallitsevaa tieteellistä käsitystä asiasta.

Rikosoikeuden keskeisenä tehtävänä on ylläpitää ja turvata yhteiskunnan turvallisuutta sekä yhteiskuntarauhaa⁶⁸ luomalla rajoitteita yhteiskunnallisen elämän edellytysten pohjaksi⁶⁹. Tämän johdosta rikosoikeuden tulee ilmentää mielekästä puuttumista vaarallisiin rikoksentekijöihin⁷⁰. Rikosoikeudellisesti rikoksentekijän vaarallisuus ja sen arviointi saavat merkitystä erityisesti niissä rikoslainsäädännön edellyttämässä tilanteissa, joissa rikoksentekijän vaarallisuus tulee tuomioistuimen arvioitavaksi. Vaarallisuus kytkeytyy rikosoikeudelliseen seuraamusharkintaan, eritoten rikoksentekijän rangaistuksen täytäntöönpanoon. Tämänhetkinen kriminaalipoliittinen näkemys lähtee siitä, että rikoksentekijän vaarallisuus voidaan määritellä ja että tiettyjä menetelmiä käyttäen vaarallisuus voidaan myös identifioida ja arvioida niin luotettavasti, että oikeuspsykiatrisesta arvioinnista saatu tieto soveltuu tuomioistuimen käyttötarkoitukseen. Rikosoikeudellisen järjestelmän haasteena on ymmärtää ja osoittaa, mistä rikoksentekijän vaarallisuudessa ja vaarallisessa rikoksentekijässä on pohjimmiltaan kysymys (vaarallisuuden sisällölliset tekijät), sekä sen jälkeen kyetä tunnistamaan ja erottamaan mahdollisimman onnistuneesti koko rikollispopulaatiosta vaaralliset rikoksentekijät eli ne, joilla on korkea todennäköisyys uusia törkeitä väkivaltarikoksia (vaarallisuuden arviointi).

Vaikka vaarallisten rikoksentekijöiden määrä on koko vankijoukkoon verrattuna marginaalinen, ne ovat väkivaltariskiensä vuoksi aina jossakin määrin, ainakin teoreettisesti, riski yhteiskunnan turvallisuudelle ja sitä kautta sen asukkaiden hyvinvoinnille. Rikosoikeuden tavoitteena on, että sen keinoilla pystyttäisiin ainakin jossakin määrin hallitsemaan vaarallisuutta ja vaaralli-

⁶⁶ Pihlajamäki 1987, s. 2.

⁶⁷ Pihlajamäki 1987, s. 41.

⁶⁸ Ks. esim. Lappi-Seppälä 1997, s. 190.

⁶⁹ Rautiainen 2008, s. 13.

⁷⁰ Foucault (1988, s. 128) on katsonut, että nykyajan rikosoikeusjärjestelmällä on vähintään yhtä paljon tekemistä rikoksentekijän kuin itse rikoksen kanssa. Hänen näkemyksensä mukaan jo 1800-luvulta lähtien on nähtävissä painopisteen siirtyminen rikollisen käyttäytymisen rankaisemisesta yksilöstä lähtöisin olevan vaaran sääntelyyn.

sia rikoksentekejiöitä. Toisaalta voi kuitenkin olla, että rikoksentekejiöiden vaarallisuusarvioiden tekeminen rikosoikeuden vaatimuksesta ja sitä kautta rangaistusten täytäntöönpanoon vaikuttaminen on törkeän väkivaltarikollisuuden vähentämisen näkökulmasta melko turhaa. Esimerkiksi Laine on tuonut esiin näkemyksen siitä, että rikoksentekejiän vaarallisuuden huomioimisella yritetään mahdollisesti ratkaista sellaisia ongelmia, jotka eivät ole rikosoikeudella ratkaistavissa. Hänen mukaansa rikosoikeudelliset järjestelmät, kuten vaarallisuudella rikoksentekejiöillä mahdollisesti käytettävät peräkkäiset määräaikaist vapausrangaistukset, eivät toimi niiden kohdalla, joiden kohdalla ne eivät toimi.⁷¹

Oman haasteensa tähän tuo vielä se, että jotkut oikeuspsykiatrian asiantuntijat ovat kritisoineet voimakkaasti oikeuspsykiatristen vaarallisuusarvioiden tekemistä rikosoikeudellisiin tarkoituksiin. Esimerkiksi Tiihonen on kommentoinut, että mikäli Suomessa hyväksytään oikeuspoliittisesti periaate, että vakavien väkivaltarikosten uusijoiden vankilassa pitäminen on tärkeä uusintarikollisuuden ehkäisyn komponentti, oikeuspsykiatristen vaarallisuusarvioiden tekemisen sijaan olisi tarkoituksenmukaista ja oikeudenmukaista määrittää rangaistusseuraamukset samalla tavoin kuin liikennevakuutusjärjestelmässä. Siinä hyväksytään yleisesti periaate, että ne riskialttiit kuskit, jotka kolaroivat eniten, maksavat korkeampia vakuutusmaksuja kuin ne alhaisemman riskin kuljettajat, joille ei ole sattunut kolareita. Tiihonen on ehdottanut, että moninkertaisten rikoksenuusijoiden rangaistusaikaa tulisi pidentää progressiivisesti tehtyjen rikosten määrän mukaisesti. Hänen mukaansa, jos alhaisen väkivaltariskin rikoksentekejiöiden eli lähinnä ensikertalaisten tuomioita vastaavasti lyhennettäisiin, vankien kokonaisuäärä voisi pysyä samana tai jopa vähentyä.⁷²

Vaaran ja vaarallisuuden käsitteisiin liittyy merkittävästi riski ja todennäköisyys. Vaara on ei-hyväksyttävissä oleva riski. Riski itsenäisenä käsitteenä voidaan ymmärtää ja määritellä monella tavalla; vaarallisuuden tapaan myöskään sen sisällöstä ei olla yksimielisiä⁷³. Riskissä on kysymys epävarmuudesta. Riskistä puhuttaessa käsitellään aina jollakin tavalla tulevaisuutta, eikä tulevaisuuden tapahtumia voida koskaan tarkalleen tietää. Jos ei ole tulevaisuutta, ei ole riskiäkään. Yleisesti riskin voidaan sanoa olevan epätäydellisesti tiedetty uhka, jonka tapahtuminen voidaan ennustaa ainoastaan epävarmasti. Täl-

⁷¹ Laine 2012, s. 33.

⁷² Tiihonen 2011, s. 622–623. Rikosoikeudellinen järjestelmä toimii tällä hetkellä Tiihosen ehdottamalla tavalla, koska rikoksen uusimisella on merkittävä vaikutus rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän puitteissa tehtäviin ratkaisuihin erityisesti rangaistuksen mittaamisessa, lajivaiennassa sekä rangaistuksen täytäntöönpanossa. Tiihosen näkemyksestä on kuitenkin huomattavissa se, että siinä ei tule lainkaan huomioiduksi rikosoikeudellinen suhteellisuusperiaate, jolle tulee kuitenkin rikosoikeusjärjestelmässä antaa merkitystä (ks. tämän tutkimuksen luku 5.3.2).

⁷³ Riskin käsite on peräisin varhaisesta italian sanasta *risicare*, joka tarkoittaa ”uskaltaa” (Bernstein 1996, s. 8). Viime vuosikymmeninä riskin käsitteestä on tullut yksi modernin yhteiskunnan ydinkäsite, ja on alettu puhua esimerkiksi riskiyhteiskunnasta (Ks. esim. Beck 1992). Riskin käsitettä yleisesti ei tässä tutkimuksessa tarkastella yksityiskohtaisesti.

lä tavalla määriteltynä riskin voidaan sanoa olevan myös jostakin toiminnasta mahdollisesti aiheutuvan kielteisen, ei-toivotun seurauksen vakavuuden ja todennäköisyyden tulo eli todennäköisyys jonkin seurauksen tapahtumisesta. Riskin toteutuminen on yksittäinen tapahtuma. Tämän tutkimuksen näkökulmasta Hazel Kemshall on määritellyt riskin onnistuneesti todennäköisyydeksi tietyn käyttäytymisen toteutumiselle, joka aiheuttaa vahingollisen tai negatiivisen tuloksen⁷⁴. Riskillä on siten aina todennäköisyys ja seuraus, esimerkiksi väkivaltarikos. Toisaalta taas myös riskin toteutumisen seurauksella on oma todennäköisyytensä ja vakavuutensa. Riskin todennäköisyys on siten eri kuin seurauksen todennäköisyys. Riskin tarkka selvittäminen edellyttää toiminnasta aiheutuvien seurausten yksilöintiä sekä seurausten esiintymisen todennäköisyyden arviointia. Näitä tekijöitä eri lailla painotettaessa ihmiset päätyvät erilaisiin riskiarvioihin⁷⁵. Yksilötasolla käsitys riskistä on altis erilaisille ennakkokäsityksille, stereotyypioille ja tulkinnoille, ja riskiin liittyvissä päätöksissä subjektiiviseen päätöksentekoon voivat syllistyä niin asiantuntijat kuin maalikutkin⁷⁶.

Erilaisten riskien olemassaolo oikeuttaa osaltaan rikosoikeuden olemassaolon, koska sen yhtenä tehtävänä on hallita rikosriskejä. Rikosoikeudessa riskillä on yleensä tietty spesifi merkitys. Rikosoikeuden intressissä on yleensä ratkaista se, mikä on hyväksyttävää ja ei-hyväksyttävää riskinottoa, ja onko rikoksenteijä ottanut kielletyn riskin. Rikosriskit saattavat olla suurempia tai pienempiä, ja niiden seuraukset voivat olla enemmän tai vähemmän todennäköisiä.⁷⁷ Nyky-yhteiskunta joutuu kuitenkin myös sallimaan vahinkoalttiita toimintoja, joista aiheutuu säännöllisesti erilaisia seuraamuksia. Tällaisia toimintoja ovat esimerkiksi liikenne sekä alkoholin ja tupakan myyminen. Rikoslainsäädännössä riskikäsité tulee esille esimerkiksi sallitun riskin ja kielletyn riskin käsitteissä, ja riskiteema on laissa voimakkaasti esillä myös erilaisissa vaaran ja vaarallisuuden käsitteissä. Rikoksenteijän vaarallisuuden näkökulmasta riski on erittäin olennainen käsite, ja siinä yhteydessä riskissä on kyse siitä, toteutuuko jokin väkivallan teko, milloin ja minkälaisena. Kysymys on erityisesti rikoksenteijöiden aiheuttamasta riskistä yhteiskuntaan. Rikoksenteijän vaarallisuusdiskurssissa väkivaltariskillä tarkoitetaan rikoksenteijän todennäköisyyttä syllistyä uudelleen törkeisiin väkivaltarikoksiin tulevaisuudessa. Rikoksenteijän väkivaltariski rakentuu ennen kaikkea rikoksenteijän riski- ja suojaavien tekijöiden, väkivaltakäyttäytymisen vakavuuden ja sen todennäköisyyden yhteisvaikutuksesta, jotka kaikki on huomioitava väkivaltariskin tasoa arvioitaessa.

⁷⁴ Kemshall 1998, s. 4.

⁷⁵ Kamppinen et al. 1995, s. 15.

⁷⁶ Slovic et al. 1980, s. 181.

⁷⁷ Jareborg 2001, s. 170–171.

Viime vuosikymmeninä rikoksenteekijän vaarallisuuden käsitteistössä on tapahtunut merkittävä muutos, ja rikoksenteekijän väkivaltariskiä käytetään nykyään yleisesti synonyymina vaarallisuudelle⁷⁸. Väkivaltariski on terminä siinä mielessä osuvampi, että se tuo kielenkäytössä täsmällisemmin esille sen, mistä vaarallisuudessa on todellisuudessa kysymys. Väkivaltariskiä pidetäänkin nykyään vaarallisuutta paljon käyttökelpoisempana käsitteenä. Samoin esimerkiksi lääketieteessä puhutaan lähtökohtaisesti yksilön väkivaltariskistä tai väkivaltaisuudesta, ei vaarallisuudesta. Väkivaltariskin käsitteessä on vaarallisuuskäsitteen tapaan omat haasteensa⁷⁹. Riskin käsite on vaarallisuuskäsitteen tavoin luonnostaan dynaaminen, suhteellinen ja täysin sidonnainen omaan kontekstiinsa⁸⁰, koska törkeä väkivaltakäyttäytyminen tapahtuu aina yksittäisissä tilanteissa.

Vaarallisuuden käsitettä on mahdotonta ymmärtää tietämättä kontekstia, jonka yhteydessä siitä puhutaan. Tässä tutkimuksessa ei keskitytä vaarallisuuteen tai riskiin yleensä, vaan rikoksenteekijän korkeaan riskiin törkeisiin väkivaltarikoksiin, joka on kvalifioitua vaarallisuutta. Tästä johtuen tässä tutkimuksessa keskitytään rikoksenteekijän vaarallisuuteen ja väkivaltakäyttäytymisen riskiin ainoastaan rikosoikeudellisesta näkökulmasta, ja silloin väkivaltakäyttäytymisen raja määräytyy ensisijaisesti lainsäädännön asettamien rajojen mukaan. Tästä näkökulmasta rikoksenteekijän törkeä väkivaltakäyttäytyminen on aina rikos, ja asian merkitystä tutkitaan rikosoikeudellisista lähtökohdista.

Siitä huolimatta että väkivaltariskin käsitteen käyttö rikoksenteekijän vaarallisuudessa ja sen arvioinnissa on vaarallisuuden käsitettä suotavampaa ja sen toivoisi yleistyvän merkittävästi tulevaisuudessa, tässä tutkimuksessa yleiskielistä vaarallisuuskäsitettä käytetään enemmän sen historiallisen merkittävyyden ja sille viimeksi kuluneen vuosisadan aikana annetun painoarvon vuoksi. Lisäksi täytynee todeta, että mediassa ja suuren yleisön keskuudessa rikoksenteekijän vaarallisuus on ainakin vielä nykyään huomattavasti kiinnostavampi käsite kuin väkivaltariski. Toisaalta, kuten jo aikaisemmin on tuotu esille, käsitteellisesti näitä vaarallisuuden ja väkivaltariskin termejä käytetään tässä tutkimuksessa kuitenkin täysin synonyymeinä.

⁷⁸ Kaikki tutkijat eivät kuitenkaan pidä väkivaltariskin ja vaarallisuuden käsitteitä keskenään synonyymeina. Esimerkiksi Nash katsoo, että väkivaltariski on todennäköisyys, että joku väkivaltateko tapahtuu, kun taas vaarallisuus viittaa tällaisen tapahtuman mahdolliseen vakavuuteen ja laajuuteen. (Nash 2006, s. 17). Samoin Craig et al. (2008, s. 34) ovat sitä mieltä, että väkivaltariski viittaa väkivaltakäyttäytymisen välittömyyteen ja vaarallisuus pelkästään käyttäytymisen vakavuuteen.

⁷⁹ Ks. esim. Menzies et al. 1995, s. 91–107.

⁸⁰ Kemshall 1998, s. 4–5; Douglas et al. 2014, s. 100–101.

1.3 TUTKIMUKSEN TEHTÄVÄNASETELLO, TAVOITTEET JA RAJAUKSET

Käsillä olevan tutkimuksen teema on rikosentekijän vaarallisuus ja sen arvioiminen Suomen rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän kontekstissa. Teeman mukaisesti tutkimuksen tehtävänä on yleisesti sen kokonaisuuden tarkastelu, jossa rikosentekijän vaarallisuutta arvioidaan ja siitä päätetään rikosoikeudellisissa yhteyksissä. Tutkimuksessa tarkastellaan kriittisesti ja tulkitaan rikosentekijän vaarallisuuden arviointiin liittyvää lainsäädäntöä, rikosentekijän vaarallisuuden arvioinnin psykiatris-psykologisia ja normatiivisia käytäntöjä, perus- ja ihmisoikeuslainsäädännöstä ilmeneviä haasteita rikosentekijän vaarallisuuden huomioivaan rikoslainsäädäntöön ja vaarallisuuden arviointiin, sekä empiirisen tutkimuksen avulla tutkitaan vaarallisuusarvioituja rikosentekijöitä, heistä laadittuja vaarallisuusarviolausuntoja sekä tuomioistuimen antamia tuomioita tai päätöksiä, joissa otetaan kantaa rikosentekijän vaarallisuuden tai väkivaltariskiin.

Tutkimuksen tutkimusongelma voidaan pelkistää kysymyksiä siitä, missä tilanteissa, millä kriteereillä sekä millä menetelmillä ja minkälaisella näytöllä rikosentekijä voidaan rikosoikeudellisissa tilanteissa arvioida vaaralliseksi. Tutkimusongelmaan vastaamiseksi tutkimukselle asetetaan useampia tehtäviä. Tutkimuksen tehtävänä on ensinnäkin selvittää, minkälaisilla kriteereillä rikosentekijän vaarallisuus on suomalaisessa oikeusdoktriinissa historiallisesti määräytynyt sekä minkälaisia muutoksia vaarallisuuden huomioivassa lainsäädännössä ja kriminaalipoliittisessa vaarallisuuden tulkinnassa on tapahtunut 1930-luvulta lähtien. Rikosentekijän vaarallisuus on merkinnyt eri aikakausina eri asioita, ja käsitykset vaarallisesta käyttäytymisestä ovat vaihdelleet. Se, miten rikosentekijän vaarallisuus on määritelty ja nähty, on merkittävästi ratkaissut myös sen, miten vaarallisuutta on rikosentekijöiden osalta arvioitu. Merkittävää on samalla huomata kahden erilaisen kriminaalipoliittisen näkemyksen, yhteiskunnan turvallisuutta ja suojelua korostavan näkemyksen sekä yksilön oikeusturvaa korostavan näkemyksen välisen jännitteen vaihtelut⁸¹. Näiden näkemysten korostumisen vaihtelu on nähtävissä vaarallisuuden huomioivissa säännöksissä ja oikeuskäytännössä tarkasteltavien vuosikymmenien aikana. Historiallista kehitystä selvittävän tehtävän tarkoituksena on antaa nykyisin käytössä oleville vaarallisia rikosentekijöitä koskeville säännöksille ajallista syvyyttä. Tutkimustulokset toimivat taustatietona nykyisille vaarallisuutta ja väkivaltariskiä koskeville lainsäädäntöratkaisuille ja niistä käytävälle keskustelulle. Niiden avulla voidaan arvioida, tulkita ja suhteuttaa aikaisempia rikosentekijän vaarallisuusnäkömyksiä tämän päivän vaarallisuusnäkömyksiä.

⁸¹ Ks. myös Lappi-Seppälä 2011, s. 181.

tä ja vaarallisia rikoksentekejiä koskevaan tilanteeseen, tulkintaan ja lain-säädäntöön.

Tutkimuksen toisena tehtävänä on selvittää ne rikoslainsäädännön tilanteet, jotka synnyttävät tällä hetkellä vaatimuksen rikoksentekejän vaarallisuuden arvioinnista sekä oikeuspsykiatrisessa arviointiprosessissa että tuomioistuinprosessissa. Tarkastelun kohteena tutkimuksessa on rikoksentekejän vaarallisuuden arviointia edellyttävä niukka sääntely, jota koskevat säännökset löytyvät RL 2c:11-12:sta sekä VapL 1.2:stä. Kysymys koskee siis lain sisältöä: missä tilanteissa ja miten rikoksentekejän vaarallisuuden arvioinnin tulee RL:n ja VapL:n säännösten mukaan tapahtua, samoin kuin sitä, kuinka näitä säännöksiä pitää tulkita. Tässä yhteydessä tutkimuksen tehtävänä on myös selvittää eri oikeusnormien edellyttämät käytännön arviointiprosessit eli se, miten rikoksentekejän vaarallisuuden arviointi menettelyllisesti etenee oikeuspsykiatrisessa arviointiprosessissa ja tuomioistuinprosessissa. Näiden toimintaympäristöjen ja arviointiprosessien tiedostaminen on erityisen tärkeää sekä arviointiprosessissa toimiville mielenterveysalan ammattilaisille että siinä mukana oleville juristeille riippumatta heidän roolistaan.

Tietyissä Suomen rikoslainsäädännön vaatimissa tilanteissa rikoksentekejän vaarallisuutta käytetään nykyään rangaistuksen tai sen täytäntöönpanon jatkamisen perusteena. Lainsäädäntömuutosten vuoksi rikoksentekejän vaarallisuus on saanut rikosoikeudessa yhä enemmän merkitystä, vaikkakaan rikoksentekejän vaarallisuuden ja vaarallisuuden arvioinnin opit eivät ole olleet vakiintuneita. Kolmanneksi tutkimuksen tehtävänä onkin tutkia ja muodostaa yksityiskohtainen näkemys siitä, mistä tekijöistä rikoksentekejän vaarallisuus rakentuu nykypäivänä sekä tekijöiden yhteyttä toisiinsa.

Neljänneksi tutkimuksen tehtävänä on tutkia rikoksentekejän vaarallisuuden huomioimisen ja vaarallisuuden arviointia edellyttävän rikoslainsäädännön rikosoikeudellisia perusteita ja reunaehtoja. Lisäksi merkittävän vaikutuksensa rikosoikeuteen antaa nykyään perus- ja ihmisoikeudet, joihin liittyvää problematiikkaa arvioidaan tässä tutkimuksessa erityisesti siitä näkökulmasta, mitä rajoituksia perus- ja ihmisoikeudet asettavat rikoksentekejän vaarallisuuden arvioinnille ja sen huomioimiselle rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä.

Viidenneksi tutkimuksen tehtävänä on tutkia sitä, miten ja millä kriteereillä rikoksentekejiä voidaan arvioida oikeuspsykiatrisesti vaaralliseksi. Tutkimuksessa pyritään jäsentämään malli siitä, miten rikoksentekejän vaarallisuutta tulisi yksittäistapauksessa oikeuspsykiatrisesti arvioida, jotta voidaan varmistua siitä, että arviointi on yksilötasolla riittävän luotettava ja yksilön perus- ja ihmisoikeuksia tukeva. Tässä tarkoituksessa tutkimuksen tehtävänä on tutkia sitä, miten oikeuspsykiatrisen arviointi tehdään; mitä tutkimuksia, menetelmiä ja käytännön menettelytapoja oikeuspsykiatrisessa arvioinnissa käytetään sekä sitä, mitä vaatimuksia ja kriteereitä vaarallisuusarviotutkimuksille ja nii-

den pohjalta laadittavalle vaarallisuusarviolausunnolle ja sen sisällölle on asetettava. Tässä yhteydessä tutkimuksessa luodaan rikoksenteikijän väkivaltariskitason asteikko, jota rikoksenteikijän vaarallisuutta arvioivan tulee käyttää sekä oikeuspsykiatrisessa että normatiivisessa vaarallisuuden arvioinnissa. Rikoksenteikijän vaarallisuuden normatiivista arviointia edeltävän oikeuspsykiatrisen vaarallisuuden arvioinnin systemaattinen analysointi on tärkeää, koska sen osaaminen on juridisille toimijoille yleensä vierasta. Tällä hetkellä oikeuspsykiatrisen vaarallisuuden arvioinnin ohjeistus on hyvin vähäistä, ja arvioitsijoiden käytännöt saattavat vaihdella merkittävästi, mikä voi heikentää myös rikoksenteikijän oikeusturvaa. Tämän tutkimustehtävän avulla tutkimuksessa saadaan esille merkittäviä eroja, jotka vallitsevat oikeuspsykiatrisessa arviointiprosessissa ja tuomioistuinprosessissa. Lisäksi tutkimuksessa selvitetään, mikälaista tietoa THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta ja RISEn keskuks-hallintoyksikkö tuovat lausunnoissaan tuomioistuimelle.

Lainkäytön yhtenäisyyden vuoksi rikoksenteikijän vaarallisuutta tulisi arvioida tuomioistuimissa yhtäläisin kriteerein ja prosessein. Kuudenneksi tutkimuksen tavoitteena on tutkia rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin tuomioistuinkäsittelyä eli tuomioistuimessa tapahtuvaa normatiivista vaarallisuuden arviointiprosessia, jolloin tarkastelun keskiössä ovat erityisesti oikeudenkäymiskaaren (OK) säännökset. Näkökulma on de sentia ferenda eli tutkimuksessa pyritään jäsentämään ja esittämään malli siitä, miten tuomarin tulisi yksittäistapauksessa rikoksenteikijän vaarallisuutta itsenäisesti arvioida, jotta voidaan varmistua siitä, että normatiivinen arviointi on riittävän kattavaa ja yksityiskohtaista ja että tuomioistuinprosessi täyttää perus- ja ihmisoikeuksien edellyttämät vaatimukset oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä. Tässä tarkoituksessa tutkimuksessa tutkitaan erityisesti asiantuntijatodistelua, koska erityinen asiantuntemus psykiatris-psykologisista kokemussäännöistä hankitaan tuomioistuimeen lähtökohtaisesti asiantuntijatodisteluna. Lisäksi tutkimuksen normatiivisen vaarallisuuden arvioinnin osalta tutkitaan sitä, miten näytön arviointi ja näytön riittävyden arviointi ja niihin liittyvät todistusoikeudelliset ongelmat sekä oikeuskysymyksen ratkaiseminen konkretisoituvat, kun rikoksenteikijän vaarallisuutta arvioidaan tuomioistuimessa. Tässä kohtaa tutkimuksessa huomio kiinnitetään myös tuomioistuimen velvollisuuteen perustella ratkaisu rikoksenteikijän vaarallisuudesta itsenäisesti. Tutkimuksen avulla pyritään muistuttamaan siitä, että rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointiin liittyvät oikeudelliset reunaehdot tulee pyrkiä määrittelemään mahdollisimman kattavasti ja rationaalisesti.

Tutkielmaan sisältyy lisäksi empiirinen tutkimus suomalaisista vaarallisuusarvioiduista rikoksenteikijöistä, vaarallisuusarviolausunnoista ja niistä tuomioistuimen tuomioista sekä päätöksistä, joissa on arvioitu rikoksenteikijän vaarallisuutta. Empiirisessä tutkimuksessa pyritään selvittämään koko rangaistusta vankilassa suorittamiseen liittyvien vaarallisuusarvioiden osalta erityisesti vaa-

rallisuusarvioitujen rikoksenteekijöiden tausta, kuten sukupuoli, ikä ja päärikos; mitkä ovat ne lääketieteelliset diagnoosit ja muut väkivaltaikäyttämisen riskitekijät sekä kriteerit, joihin psykiatrisen asiantuntijan rikoksenteekijän väkivaltariskiä koskeva kannanotto perustuu; psykiatrisissa ja psykologisissa tutkimuksissa käytetyt arviointityökalut; tuomioistuimen normatiivinen näkemys vaarallisuudesta; asiantuntijalausannon ja tuomioistuimen päätöksen yhteneväisyys eli millä kriteereillä vaarallisuus on suomalaisessa vaarallisuusarviotutkimuksessa ja oikeuskäytännössä määräytynyt; sekä koko rangaistuksensa vankilassa jo suorittaneiden rikoksenteekijöiden uusintarikollisuusalttius.

Aineistoltaan empiirinen tutkimus on kattava ja sisältää kaikki vuonna 2006 voimaantulleen lakiuudistuksen jälkeen koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvät vaarallisuusarvioitut rikoksenteekijät ja niihin liittyvät tuomioistuimen tuomiot sekä myös tämän jälkeen vankilasta koko rangaistuksen suorittamisesta vapautuneet vangit, jotka ovat suorittaneet rangaistuksensa kokonaan tai päässeet siitä ehdonalaiseen vapauteen. Tässä tutkimuksessa empiirisen tutkimuksen ulkopuolelle jäävät vuonna 2011 voimaantulleen pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyä koskeneen lakiuudistuksen jälkeen väkivaltariskiä arvioitut elinkautisvangit. Näitä arvioita on vuoden 2015 loppuun mennessä tehty lähes sata. Tutkimusresurssien vuoksi ne vaativat oman empiirisen tutkimuksensa. Tarkemmin tutkimuksen empiirisen osan tehtäviä ja tavoitteita selvitetään tutkimuksen empiirisen osan yhteydessä.

Tutkimuksen kantavana johtoaiheena on perus- ja ihmisoikeusnäkökulma. Kriminaalipolitiikan yhtenä päämääränä nykyään on perus- ja ihmisoikeuksien takaaminen, jonka myötä perus- ja ihmisoikeudet tarjoavat sen arvoperustan, jolle kriminaalipolitiikka Suomessa rakennetaan. Kysymys on kokonaisvaltaisesta perus- ja ihmisoikeusajattelusta, jonka tulee läpäistä koko yhteiskunnan lainsäädäntö ja -käyttö siten, että oikeudet toteutuvat myös käytännössä kansalaisten elämässä. Perus- ja ihmisoikeudet kuuluvat täysimääräisesti myös vapautensa menettäneelle vaaralliselle rikoksenteekijälle siltä osin kuin niitä ei ole lakien ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten kannalta hyväksyttävällä tavalla rajoitettu. Perustuslaki (PL) ja ihmisoikeussopimukset asettavat nykyään epäsuorasti oikeudellisia reunaehtoja myös vaarallisia rikoksenteekijöitä koskevalle sääntelylle sekä hyväksyttävälle vaarallisuuden huomioimiselle seuraamusjärjestelmässä.

Monitieteisestä näkökulmastaan huolimatta tutkimus on erityisesti oikeudellinen, ja rikosoikeuden oppiaineeseen tehtynä tutkimuksena erityisesti rikosoikeudellinen. Rikosoikeudellisesti tutkimusteema liittyy erityisesti rangaistuksen määräämiseen liittyviin oppeihin eli seuraamusoppiin ja rangaistuksen täytäntöönpano-oppiin⁸². Rikosoikeudellisessa seuraamusopissa on kyse niis-

⁸² Tässä yhteydessä sovelletaan Tapanin näkemystä rikosoikeuden yleisistä opeista, jonka mukaan niissä on erotettavissa a) rikosoikeuden yleiset opit (vastuuoppi), b) rangaistuksen määrää-

tä seuraamuksista, joita voidaan määrätä rangaistavaksi säädetyn menettelyn vuoksi, ja seuraamusten määräämisestä rikoksenteijälle. Seuraamusopin tehtävänä on ylläpitää yhteiskunnan järjestystä mahdollistamalla norminvastaisen käyttäytymisen rankaiseminen. Rangaistuksen täytäntöönpano-opissa on kyse rikosprosessin viimeisen vaiheen, rangaistuksen täytäntöönpanon ja eri täytäntöönpanotapojen tutkimisesta. Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä muodostuu sekä seuraamusopista että rangaistuksen täytäntöönpano-opista.

Oikeudenolettain ajateltuna tutkimuksessa on välttämätöntä tukeutua rikosoikeuden lisäksi erityisesti prosessioikeuteen, koska menettelyllisesti vaarallisuuden arviointiprosessit ja rikoksenteijän vaarallisuutta koskeva todistelu tuomioistuimessa noudattavat prosessioikeuden sääntöjä. Oikeustieteiden lisäksi tutkimusteema liittyy merkittävällä tavalla oikeuspsykiatriaan ja -psykologiaan, jotka vaikuttavat erityisesti oikeuspsykiatristen ja -psykologisten arviointien tekemiseen ja niiden luotettavuuden arviointiin tuomioistuimessa. Koska rikoksenteijän vaarallisuuden arviointi edellyttää oikeuspsykiatrista vaarallisuuden arviointia, vaarallisuuden arviointi tutkimuskohteena on aikaisemmin ymmärretty rikosoikeuden sijaan erityisesti lääketieteellisen ja psykologisen tutkimusalojen piiriin kuuluvana kysymyksenä. Tutkimuksen panos erityisesti rikosoikeuden ja oikeuspsykiatrian leikkauspisteessä on tämän johdosta merkittävä.

Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa uutta tietoa Suomen rikosoikeusjärjestelmän mukaan tapahtuvasta rikoksenteijän vaarallisuuden arvioinnista sekä oikeuspsykiatristen että normatiivisen prosessin näkökulmasta, ja jäsentää olemassa oleva rikoksenteijän vaarallisuutta koskeva lainsäädäntö ja muu tutkimusaineisto rationaaliseksi kokonaisuudeksi. Yleinen tuntuma on se, että tietoisuus rikoksenteijän vaarallisuudesta ja sen arvioinnista on Suomessa tuomioistuimen ja arviointiin liittyvien prosessien parissa työskentelevien henkilöiden keskuudessa vielä varsin vähäistä.

Vaarallisuusarvioitavien rikoksenteijöiden lisääntyvän määrän sekä vaarallisuusarvioiden merkityksen vuoksi erityisesti käytännön toimijoiden, kuten tuomioistuimessa ja rikosseuraamusalalla toimivien juristien sekä psykiatrian ja psykologian alan ammattihenkilöstöjen, on tärkeä saada todellisuutta koskevaa tietoa ja olla tietoisia Suomen rikoslainsäädäntöön liittyvistä arviointiprosesseista, niihin liittyvästä lainsäädännöstä ja menetelmistä. Tieto on tärkeää koota yhteen ja saattaa alalla toimivien käyttöön. Tästä syystä tutkimusaihetta lähestytään käytännön toimijoiden näkökulma huomioiden.

Tutkimuksen tarvetta korostaa se, että rikoksenteijän vaarallisuutta koske-

misen yleiset opit (seuraamusoppi) ja c) rangaistuksen täytäntöönpanon yleiset opit (täytäntöönpano-oppi) (Ks. Tapani 2006, s. 314). Tavanomaisesti rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä nähdään rikosoikeusdogmatiikan yhdeksi pääalueeksi rikosoikeuden yleisten oppien ja erityisen osan lisäksi.

vat asiat käsitellään tuomioistuimissa suljetuin ovin, ja rikoksentekijöistä laaditut oikeuspsykiatriset vaarallisuusarviolausunnot ovat salaisia. Oikeuskäytännöstä ei siten välity tarpeeksi yksityiskohtaista tietoa muille tuomioistuimille tai toimijoille siitä, miten rikoksentekijän vaarallisuutta arvioidaan tuomioistuimessa. Tutkimuksella pyritään vastaamaan näihin tarpeisiin. Lisäksi suhteellisen tuoreet lainsäädäntöuudistukset viime ja tältä vuosikymmeneltä kaipaavat selvittämistä ja tulkintaa. Koska uudistetut säännökset ovat olleet nyt voimassa noin viidestä kymmeneen vuotta, on olennaista tietää, miten ne ovat käytännössä toimineet. Näistä lainsäädäntöuudistuksista johtuen ajankohta rikoksentekijän vaarallisuuden arviointia koskevalle tutkimukselle on erittäin otollinen.

Tutkimus on yhteiskunnallisesti erityisen relevantti ja varteenotettava, koska sillä on yhteys tämänhetkiseen käytännön elämään sekä rikoksentekijöitä arvioivissa sairaaloissa että tuomioistuimissa. Kriminaalipoliittisesti yhä hyväksyttävämmäksi tulleen rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnin myötä aiheen tutkiminen on yhä tärkeämpää. Jos kriminaalipoliitiikan tavoitteena on lisätä merkittävästi rikoksentekijän vaarallisuuden arviointia, on erityisen tärkeää ymmärtää koko vaarallisuusarvion prosessi, haasteet ja rajoitukset erityisesti oikeuspsykiatristen työkalujen validiteetin näkökulmasta sekä muistaa kaikissa tilanteissa myös rikoksentekijän oikeus perus- ja ihmisoikeudet huomioiviin menettelyihin. Tavoitteena on, että tutkimuksen tuloksilla on merkitystä tällä hetkellä käytävään vaarallisia rikoksentekijöitä koskevaan kriminaalipoliittiseen keskusteluun, vaarallisuuden arviointia koskevan lainsäädännön suunnitteluun ja päätöksentekoon sekä käytännön työhön niin oikeuspsykiatrisessa kuin oikeudellisessa arvioinnissa.

Tutkimuksen lähtökohtana on erityisesti se, että tutkimuksen tietoa voidaan käyttää kehitettäessä tuomioistuinmenettelyä rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa. Koska tämä rikoksentekijän vaarallisuuden arviointia koskeva tutkimus on suunnattu käytännön toimijoille, ja sitä kirjoitettaessa on pyritty siihen, että niin rikoksentekijän vaarallisuutta arvioiva psykiatri, psykologi tai tuomari kuin asiasta kiinnostunut maallikkokin voi halutessaan löytää etsimänsä tiedon helposti, tutkimuksen on tarkoitus toimia eräänlaisena rikoksentekijän vaarallisuuden arviointiin osallisen käsikirjana, jolloin sen eri luvuissa on tästä johtuen jonkin verran saman asian toistoa. Tarkoitus on, että jokainen tämän tutkimuksen luku voidaan lukea yhtenä kokonaisuutena, eikä luvun ymmärtäminen vaadi pääsääntöisesti esitietoja aikaisemmista luvuista. Johtuen siitä, että tutkimus on suunnattu usean eri tieteenalan asiantuntijalle, tutkimus sisältää tavanomaista enemmän asioiden taustoitusta tietyiltä osin. Se helpottaa lukijaa ymmärtämään lukemaansa asiaa.

Rikoksentekijän vaarallisuuden arviointi on väitöskirjatyön kohteena laaja aihe ja edellyttää tutkimustaloudellisia rajauksia monessa suhteessa. Keskeinen rajaus tässä tutkimuksessa koskee sitä, että vaarallisuuden arviointi

rajataan ainoastaan rikoslainsäädännön edellyttämiin tilanteisiin eli koko rangaistusta vankilassa suorittaviin ja elinkautisvankeihin, ja lähtökohtana on rikosoikeudellinen käsitys vaarallisuudesta riskinä syyllistyä uudelleen törkeään väkivaltarikokseen. Muut yhteiskunnan eri yhteyksissä ilmenevät törkeän väkivaltariskin arviointitarpeet jäävät maininnan tasolle. Tällaisia tutkimustehtävän ulkopuolelle rajattavia vaarallisuuden arvioinnin tilanteita ovat esimerkiksi vankeinhoidossa eri yhteyksissä tapahtuva vangin väkivaltariskien arviointi, tahdosta riippumattomassa mielisairaalahoidossa olevien henkilöiden vaarallisuuden arviointi tai lähestymiskiellon määräämisen yhteydessä mahdollisesti arvioitava yksilön vaarallisuus. Myös vankilahenkilökunnan tekemät riski- ja tarvearviot, joissa osaltaan arvioidaan rikoksenteikijän vaarallisuutta ja jotka jossakin määrin otetaan huomioon pitkäaikaisvankien vapauttamisharkinnassa, rajataan pääosin tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Vankeinhoidossa tehtävät vaarallisuuden arvioinnit tulevat yleensä huomioiduksi HHO:ssa RISEn keskushallintoyksikön antaman lausunnon pohjalta rikoksenteikijän hakiessa pääsyä ehdonalaiseen vapauteen.

Merkittävä yleinen kysymys rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa on myös se, mitä hoitokeinoja ja kuntoutusmenetelmiä vaaralliselle rikoksenteikijälle käytetään vankeinhoidossa arvioinnin jälkeen, jotta hänen väkivaltarisikiään saataisiin alennettua rangaistusaikana. Näitä hoitokeinoja ja kuntoutusmenetelmiä ei kuitenkaan käsitellä tai analysoida lainkaan tässä tutkimuksessa tutkimustaloudellisista syistä. Lisäksi huomionarvioista on se, että tässä tutkimuksessa ei käsitellä tai arvioida rikostekojen tai teko tapojen vaarallisuutta itsessään muuten kuin siinä mielessä, että jos rikoksenteikijän vaarallisuutta arvioidaan, hän on aina syyllistynyt törkeään, vaaralliseen rikostekoon. Merkittävä tutkimuksellinen rajaus tehdään tämän tutkimuksen empiirisessä osassa, jossa keskitytään ainoastaan koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyviin vaarallisuusarviointeihin eikä tutkita empiirisesti elinkautisvankien väkivaltariskien arviointeja. Tässä yhteydessä voidaan kuitenkin mainita, että tutkimuksen teon yhteydessä saatiin tutkimuslupa myös elinkautisvangeista laadittujen oikeuspsykiatristen väkivaltariskiarviolausuntojen ja HHO:n elinkautisvankien ehdonalaiseen vapauttamiseen liittyvien päätösten empiiriseen tutkimiseen ja niitä käytiin tässä tutkimuksessa läpi siinä määrin, että kyseisistä lausunnoista ja HHO:n päätöksistä saatiin riittävä käsitys tutkimuksen tarkoitusta varten.

Viime vuosina tieteellinen tutkimus ja keskustelu vaarallisista rikoksenteikijöistä on ollut vilkasta kansainvälisesti. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin osalta erityisesti anglosaksisissa maissa luodut järjestelmät ovat hyvin yleisiä. Esimerkiksi sellaisissa Yhdysvaltojen osavaltioissa, joissa kuolemanrangaistus on mahdollinen, rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnilla on merkittävä rooli kuolemanrangaistukseen liittyvässä päätöksessä. Vaikka rikok-

sentekijän vaarallisuuden arviointia on tutkittu paljon kansainvälisesti, tämä tutkimus on rajattu koskemaan Suomen rikoslainsäädännön pohjalta tapahtuvaa vaarallisuuden arviointia. Aihepiiristä tarvitaan Suomen lainsäädäntöön keskittyvää tutkimusta, joka palvelee täällä olevia toimijoita. Koska tässä keskitytään tutkimaan vain Suomen rikoslainsäädännön vaatimusten mukaista rikoksenteijän vaarallisuuden arviointia, mukana ei ole myöskään oikeusvertailua, joka vertailisi vähintään kahden eri valtion oikeusjärjestyksiin kuuluvia oikeussääntöjä⁸³. Eri valtioiden välisten tietojen vertailua vaikeuttavat useat eri tekijät. Esimerkiksi rikoksenteijän vaarallisuutta ja sen arviointia koskevien tutkimustulosten kansainvälistä yleistettävyyttä vaikeuttaa se, ettei niitä koskeva lainsäädäntö ole kaikissa maissa samanlainen, ja uusintarikoksen määrittäminen vaihtelee eri maissa merkittävästi. Tällaisista syistä johtuen oikeusvertaileva tarkastelutapa ei ole tässä yhteydessä tarkoituksenmukaista ja tutkimusresurssien osalta mahdollista. Rikoksenteijän vaarallisuuden arvioinnista syntyvää kuvaa monipuolistaisi ja ajattelutapoja avartaisi oikeusvertailuvan luvun mukaan ottaminen tähän tutkimukseen, mutta mainittujen syiden vuoksi se mahdollisuus jätetään jatkotutkimuksen varaan. Huolimatta oikeusvertailun jättämisestä tutkimuksen ulkopuolelle siinä kuitenkin hyödynnetään kansainvälistä kirjallisuutta tutkimusaiheen edellyttämällä tavalla.

Tutkimuksessa rikoksenteijälle tuomittavaa tai tuomittua rangaistusta ei kyseenalaisteta, vaan lähtökohtana on näkemys yksilöstä, joka on syyllistynyt rangaistavaan tekoon. Kokonaisuudessaan tässä tutkimuksessa ei oteta kantaa niihin prosesseihin ja niissä tapahtuvaan päätöksentekoon, joissa rikoksenteijän vaarallisuuden arviointi asetetaan ennakoedellytykseksi. Tämä tarkoittaa sitä, että tässä yhteydessä ei tutkita koko tuomioistuinprosessia, vaan keskitytään ainoastaan niihin kohtiin, joissa rikoksenteijän vaarallisuuden arviointi on olennaista.

1.4 TUTKIMUSMETODI JA -AINEISTO

Rikoksenteijän vaarallisuus ja sen arviointi on monitieteinen aihe. Se saa kehöksensä rikosoikeudellisesta sääntelystä, mutta pelkästään juridiikka ei riitä aiheen selvittämiseen. Tästä syystä tutkimuksessa syvennyttään myös muiden tieteenalojen oppeihin, eikä tutkimuksen tehtävänasettelua eroteta prosessioikeudellisesta todisteluun liittyvästä tutkimustiedosta ja vaarallisuuden arvioinnin taustalla olevasta psykiatrisesta ja psykologisesta osaamisesta. Monitieteisyys ymmärretäänkin tässä tutkimuksessa erityisesti tutkimuksen lähdeaineistosta ilmenevien tieteellisten lähtökohtien laaja-alaisuutena⁸⁴.

⁸³ Rikoksenteijän vaarallisuuden arvioinnista kansainvälisesti ks. esim. Singh et al. 2016.

⁸⁴ Ks. Määttä 2015, s. 142.

Tutkimuksessa liikutaan näin ollen lähtökohtaisesti oikeustieteen: lähinnä rikosoikeuden ja prosessioikeuden; psykiatrian: erityisesti oikeuspsykiatrian;⁸⁵ ja psykologian: erityisesti oikeuspsykologian⁸⁶ tieteenaloilla. Monitieteellistä tutkimustyötä tekevällä tutkijalla täytyy olla jonkinlainen käsitys kaikkien näiden tieteenalojen suhteista ja tieteellisten lähtökohtien eroavaisuuksista. Tutkimuksessa on näin ollen kyse tiedolliskäsitteellisestä integraatiosta, jossa tutkimusongelma kulkee näiden eri tieteenalojen läpi, ja jonka kohdeyleisönä ovat oikeudellisten toimijoiden lisäksi erityisesti oikeuspsykiatrian ja -psykologian asiantuntijat.

Tutkimusotteen monitieteellisyydestä johtuen tutkimus on myöskin tutkimusmetodeiltaan, menetelmiltään, aineistoltaan ja lähestymistavaltaan monimuotoinen. Se mahdollistaa erilaisia lähestymistapoja tutkimuskysymyksen monipuoliseksi hahmottamiseksi. Tutkimuksessa hyödynnetään eri tieteenalojen käsitteitä, näkökulmia ja menetelmiä, ja niitä yhdistelemällä pyritään luomaan koherentti kuva rikoksenteikijän vaarallisuudesta ja sen arvioinnista. Monitieteisyydestään huolimatta tämä tutkimus on kuitenkin merkittävältä osin rikosoikeustieteellinen, ja sen myötä tiedonintressiluonteeltaan⁸⁷ oikeusdogmaattinen eli rikoslainopillinen. Tämän tutkimuksen osalta monitieteisyys on luonteva ja välttämätön osa rikosoikeudellista lainoppia, ja samalla tutkimuksen kohde määritellään erityisesti rikoslainsäädännön ja tuomioistuimen ratkaisutoiminnan kautta. Voimassa olevalla rikoslainsäädännöllä ja erilaisilla oikeudellisilla käytännöillä, kuten tuomioistuinten ratkaisutoiminnalla, on aina

⁸⁵ Oikeuspsykiatrian perustajana pidetään Paulus Zachiaista (1584–1659). Hän toi kirjassaan *Quaestiones Medico-Legales* esiin ensimmäisen kerran vaatimuksen siitä, että lääkäreiden tuli juristien ja pappien sijaan selvittää se, oliko rikoksenteikijä mielisairas. (Ks. Kaplan – Sadock 1988, s. 3). Oikeuspsykiatria on Suomessa itsenäinen lääketieteen erikoisala. Oikeuspsykiatria koskettaa oikeuden käyttöä, ja sillä on rikosoikeudellisia, hallinnollisia ja siviilioikeudellisia tehtäviä. Oikeuspsykiatrian tehtävänä on tutkia, miten mielenterveyden häiriöt vaikuttavat ihmisen käyttäytymiseen, millaisia ongelmia psyykkiset häiriöt ja poikkeavuudet aiheuttavat lakien soveltamisessa, ja miten rikollista ja erityisesti väkivaltaista käyttäytymistä voidaan ehkäistä ja hoitaa. Rikosoikeudessa oikeuspsykiatrian tehtävänä on erityisesti arvioida rikoksesta syytettyjen henkilöiden syyntakeisuutta ja vaarallisuutta eli kysymyksessä on erityinen asiantuntijatehtävä. Oikeuspsykiatrisen tutkimuksen tehtävänä on esimerkiksi kartoittaa niitä riskitekijöitä, jotka liittyvät väkivaltaiseen käyttäytymiseen. (Tiuhonen 2011, s. 611–612). Vuoden 2014 lopussa Suomessa oli 55 alle 65-vuotiaasta oikeuspsykiatria; naisia heistä oli 29 ja miehiä 26 (Suomen Lääkäriliitto 2015).

⁸⁶ Oikeuspsykologia tarkoittaa sekä psykologista tutkimusta että käytännön psykologista työtä, joka koskee oikeuden käyttöä. Oikeuspsykologia kattaa sekä forensisen psykologian, jolla tarkoitetaan psykologisten teorioiden, metodien ja tulosten soveltamista oikeudenkäytössä, että kriminaalipsykologian, jossa on kyse rikollisen käyttäytymisen tieteellisestä ymmärtämisestä ja tutkimisesta. Oikeuspsykologian alan käytäntö ja tutkimus kuuluu tieteenalana psykologian alan vanhimpiin, ja ensimmäiset oppikirjat alalta julkaistiin jo 1800- ja 1900-lukujen taitteissa. (Santtila – Weizmann-Henelius 2008, s. 9).

⁸⁷ Tiedonintressillä viitataan tässä yhteydessä tutkimuksen perustaviin ja sitä ohjaaviin yleisluonteisiin tavoitteisiin ja pyrkimyksiin, ei tutkimustyötä tekevän tutkijan omiin konkreettisiin arvostuksiin ja päämääriin. (Ks. eri tiedonintresseistä tarkemmin esim. Habermas 1976).

keskeinen rooli rikosoikeudelliseksi luonnehdittavassa tutkimuksessa.

Rikosoikeusdogmaattisena tutkimuksena tämän tutkimuksen tehtävänä on selvittää voimassaolevan oikeuden sisältöä rikoksenteelijän vaarallisuuden arvioinnista, kun seuraamusjärjestelmässä rangaistuksen tai sen täytäntöönpanon jatkamisen perusteena on rikoksenteelijän vaarallisuus. Siihen liittyvä lainsäädäntö jättää tulkinnalle ja yksittäistapauksen konkretisoinnille paljon tilaa, koska rikoksenteelijän vaarallisuutta ja sen arviointia koskevat säännökset ovat muutoilultaan hyvin avoimia. Lisäksi oikeusdogmaattisesti on tärkeä tutkia niitä edellytyksiä, joiden vallitessa rikoksenteelijän vaarallisuutta koskeva väite voidaan vaarallisuuteen liittyviä säännöksiä sovellettaessa hyväksyä tuomioistuimen ratkaisun pohjaksi. Näin ollen tutkimuksen tehtävänä on tulkita rikoksenteelijän vaarallisuuden arviointisäännöksiä konkreettisesti ja arvottaa rikoksenteelijän vaarallisuutta ja sen arviointia tarpeellisilta osin kriittisesti, jotta vaarallisuutta ja sen arviointia koskevan lainsäädännön ja käytännön työn erityiset kehitystarpeet tulevat selvästi esille⁸⁸.

Edellä mainitun oikeusdogmaattisen metodin lisäksi tutkimuksessa sovelletaan kontekstualisoivaa metodologiaa rikoksenteelijän vaarallisuuden ja vaarallisuuden arvioinnin historiakatsauksen ja analyysin osalta. Siinä yhteydessä tutkimuksessa tulkitaan rikoksenteelijän vaarallisuutta ja sen arviointia edellyttävien lainsäädäntöjen kehityshistoriaa, jonka tuottamaa tietoa voidaan hyödyntää tämänhetkisen rikoksenteelijän vaarallisuuden ja sen arvioinnin dogmatiikassa. Tutkimuksessa läpi käytävän oikeuspsykiatrisen ja -psykologisen arviointiprosessin ja siihen liittyvän tieteellisen tiedon osalta tutkimus nojautuu pitkälti kvalitatiiviseen aineistoanalyysiin, hermeneuttiseen menetelmään, jossa pyrkimyksenä on ymmärtää, kuvata ja tulkita prosesseja ja niihin liittyviä yhteyksiä. Tutkimusaineistosta tehdyt havainnot luovat perustan tutkittavan kohteen selvittämiseksi, kuvaamiseksi ja analysoimiseksi. Traditionaalisella hermeneuttisella kehällä kuvailtavassa prosessissa käsitys muotoutuu ja ymmärrys parantuu tutkimalla yksityiskohtia ja kokonaisuutta vuorotellen toisiaan täydentäen⁸⁹. Tässä tutkimuksessa hermeneuttinen menetelmä kohdistuu vaarallisuusarviointiprosesseihin ja niiden monimuotoisiin liittyviin eri asioihin. Tutkimuksen tarkoituksena on siten tutkimusaineiston avulla saavuttaa yhtenäinen kokonaiskuva voimassa olevista käytänteistä ja siitä, miten arviointeja pitäisi todellisuudessa perus- ja ihmisoikeusnäkökulma huomioon ottaen tehdä. Täl-

⁸⁸ De lege ferenda -tyyppinen tutkimus arvioi erilaisia lainsäädännöllisiä ratkaisumalleja, joihin tuleva lainsäädäntö voisi perustua. Tällainen tutkimus on mahdollista tehdä oikeuslähdeopin sijaan esimerkiksi yhteiskunnallisen tarkoituksenmukaisuusharkinnan pohjalta. (Kolehmainen 2015, s. 3). Tämän tutkimuksen pääpaino ei ole de lege ferenda -näkökulmassa, mutta tutkimuksessa tuodaan kuitenkin tarpeellisilta osin esille myös tietyt suosituksia lainsäädännön muuttamiseksi. De lege ferenda -tutkimuksesta ks. esim. Aarnio 1978, s. 55–56; Siltala 2003, s. 137–138, 140; Siltala 2006, s. 313, 327–328.

⁸⁹ Ks. esim. Aarnio 1987, s. 70–71.

lainen monitieteinen lähestymistapa mahdollistaa rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin huomattavasti laajemman ja syvällisemmän tarkastelun kuin pelkkä lainopillinen tutkimus.

Tutkimukseen kuuluu luontevasti myös de sententia ferenda -näkökulma⁹⁰, jolla tarkoitetaan tässä yhteydessä tuomioistuimelle tai muulle viranomaiselle tulkintasuosituksia antavaa ehdotusta siitä, miten tiettyä asiaa tulee käsitellä tai miten se pitää ratkaista. De sententia ferenda -tutkimus on erityisen sopivaa silloin, kun normipohja on huomattavan aukollista tai jostakin muusta syystä epäselvä⁹¹. Rikoksenteikijän vaarallisuutta ja sen arviointia koskeva normipohja on hyvin avoin ja tulkinnanvarainen. Tästä syystä tässä tutkimuksessa annetaan suosituksia sekä tuomioistuimelle että muille rikoksenteikijän vaarallisuutta arvioiville viranomaisille siitä, miten rikoksenteikijän vaarallisuuteen liittyvää lainsäädäntöä tulisi yksittäistapauksessa soveltaa ja miten vaarallisuutta tulee arvioida. Tuomarilla ei aina ole syvällistä osaamista siitä, mitä rikoksenteikijän vaarallisuudella tarkoitetaan ja miten rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia koskeva prosessit etenevät, eikä erityisesti siitä, miten tuomioistuinten tulee arvioida rikoksenteikijän vaarallisuutta näytön arvioinnin ja oikeudellisen kysymyksen kannalta. Myöskään esimerkiksi psykiatrit ja psykologit eivät aina tiedä oikeuspsykiatrisen arvioinnin yhteyttä ja vaikutuksia rikoksenteikijän elämään.

Oikeusdogmaattisen kysymyksenasettelun osalta tutkimuksessa hyödynnetään merkittävästi perinteistä kotimaista rikosoikeudellista lähdemateriaalia, kuten lakeja, lainvalmisteluasiakirjoja, tuomioistuinratkaisuja ja oikeuskirjallisuutta. Tutkimuksen lähdeaineistoon kuuluu rikosoikeudellisen kirjallisuuden lisäksi merkittävässä määrin prosessioikeudellisia teoksia. Erityisesti oikeuspsykiatrisen ja -psykologisen arviointiprosessin osalta tutkimusaineistoa ovat kansainvälinen psykiatrian ja psykologian ammattikirjallisuus sekä tieteelliset tutkimusartikkelit, kuten meta-analyysit.

Siitä huolimatta, että tutkimusaihetta ei Suomessa ole rikosoikeudellisesta näkökulmasta juurikaan tutkittu, tutkimusaiheen valinta on ollut sikäli onnistunut, että kansainvälisestä, erityisesti anglosaksisesta, lähdemateriaalista ei ole ollut pulaa. Osaltaan tämän kansainvälisen lähdemateriaalin käyttöä tässä tutkimuksessa on kuitenkin rajoittanut se, että eri maissa on rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioimisen osalta erilaiset rikoslainsäädännöt ja vaarallisuuden arvioinnissa erilaiset arviointijärjestelmät. Suomen rikoslainsäädännössä vaarallisuuden arviointia edellyttävät rangaistus- ja täytäntöönpanomääräykset eroavat yleisesti hyvin paljon muiden länsimaiden vastaavista rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia edellyttävistä järjestelyistä. Useissa maissa rikoslain-

⁹⁰ De sententia ferenda -tutkimuksesta ks. tarkemmin mm. Norrgård 2006, s. 23–26; Vedenkannas 2007, s. 6–13; Saranpää 2010, s. 6–7; Könkkölä 2009, s. 5–8.

⁹¹ Norrgård 2006, s. 23.

säädännössä säädetty rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointi on järjestelyiltään harkinnanvaraista ja siinä käytetään yleensä niin sanottuja vaarallisuutta arvioivia lautakuntia. Muista kulttuureista suoraan siirretyt mallit tai järjestelmät eivät näin ollen suoraan toimi Suomessa, mikä vaikuttaa osaltaan kansainvälisen lähdemateriaalin käyttämiseen pidättyvästi tässä tutkimuksessa.

Empiirisen tutkimusmenetelmän käyttäminen tässä tutkimuksessa on erityisen relevanttia, koska tutkimus on orientaatioltaan monitieteinen. Empiirisen tutkimuksen mukaanottaminen mahdollistaa sen, että rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointiin liittyvää käytäntöä pystytään käsittelemään esimerkiksi pelkästään teoriaan perustuvaa tutkimusotetta syvällisemmin. Empiirisen tutkimuksen tekijä kerää ja systematisoi kokemukseräistä tietoa. Tässä tutkimuksessa empiirisenä aineistona ovat vaarallisuusarviolausunnot, THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausunnot rikoksenteikijän vaarallisuudesta sekä rikoksenteikijän vaarallisuuteen tai väkivaltariskiini liittyvä tuomioistuimen päätös eli vaadittua koko rangaistuksen vankilassa suorittamista koskeva tuomio ja pitkäaikaisvankien hakiessa pääsyä ehdonalaiseen vapauteen ratkaisu siitä. Lisäksi empiirisenä tutkimuksen tutkimusaineistona ovat kaikki ne koko rangaistuksensa vankilassa jo suorittaneet vangit, jotka ovat vapautuneet koko rangaistuksensa suorittuaan tai päässeet siitä ehdonalaiseen vapauteen. Normatiivisen ja empiirisen tutkimuksen raja ei välttämättä ole täsmällinen, eikä ratkaisevaa tutkimuksen luonnehdinnalle ole aineiston laatu vaan tutkimuksen tiedonintressi⁹². Tutkimusta varten koottu empiirinen aineisto antaa todellisuutta koskevaa tietoa siitä, minkälaisen ihmisten vaarallisuutta arvioidaan rikoslainsäädännön vaatimuksesta, millaista tietoa oikeuspsykiatrin vaarallisuusarvio antaa sekä miten tuomioistuin on arvioinut rikoksenteikijän vaarallisuutta. Tämän tutkimuksen empiirisen tutkimuksen tekemiseen on saatu tutkimuslupa sekä THL:lta että salassa pidettävien tuomioiden osalta asianosaisilta tuomioistuimilta.

1.5 AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET JA OIKEUSKÄYTÄNTÖ

Rikoksenteikijän vaarallisuutta, vaarallisia rikoksenteikijöitä ja vaarallisuuden arviointia koskevaa oikeustieteellistä tutkimusta on Suomessa tehty hyvin niukasti, eikä kirjallisia perusesityksiäkään temasta ole löydettävissä. Seuraamusjärjestelmää käsittelevistä perusteoksista löytyy yleensä osuudet koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta sekä pitkäaikaisvankien, erityisesti elinkautisvangin vapauttamisesta, joissa sivutaan osaltaan rikoksenteikijän vaa-

⁹² Tolvanen 2015, s. 281.

rallisuutta. Tutkijoiden kiinnostus aiheeseen on ollut hyvin laimeaa, ja viime vuosikymmeninä se on jäänyt rikosoikeuden tutkimusalueena täysin katveeseen. Täysin puhtaasti pelkäästään rikoksenteikijän vaarallisuuteen ja sen arviointiin keskittyvää oikeudellista tutkimusta ei siten ole aiemmin rikosoikeustieteessä tutkittu näin laaja-alaisesti, eikä esimerkiksi tuomioistuimen suorittamaa rikoksenteikijän normatiivista vaarallisuuden arviointia ole tutkittu lainkaan. Aiheesta tehdyt oikeustieteelliset tutkimukset tai selvitykset ovat liittyneet erityisesti vaarallisille rikoksenteikijöille suunnattuun, rikosoikeudellisesti ongelmalliseen pakkolaitokseen ja sitä kautta epäsuorasti rikoksenteikijän vaarallisuuteen. Nämäkin ovat suurimmalta osin tehty useita vuosikymmeniä sitten, lähinnä 1950–1980-luvulla⁹³.

Esimerkkeinä näistä tutkimuksista voidaan mainita rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioimista rankaisun perusteena ja vaarallisten rikoksenuusijoiden pakkolaitosta käsittelevät rikosoikeuden professorin Inkeri Anttilan 1970-luvun alkupuolen artikkelit⁹⁴. Anttila suhtautui kriittisesti vaarallisia rikoksenteikijöitä koskevaan erityislainsäädäntöön ja toi voimakkaasti esille rikosoikeudelle vaihtoehtoisia kriminaalipolitiikan keinoja. Anttilan lisäksi rikosoikeustieteessä vaarallisia rikoksenteikijöitä on tutkinut lähinnä Heikki Pihlajamäki, joka vuonna 1987 ilmestyneessä julkaisussa ”Pakkolaitokseen eristäminen 1971–1986” selvitti vuoden 1971 lainmuutoksen jälkeen tehtyjä päätöksiä pakkolaitokseen eristämisestä. Selvityksessä Pihlajamäki tutki erityisesti pakkolaitosvankien valikoitumista ja toisaalta ratkaisuprosessia eli sitä, miten tuomioistuin päätyi pakkolaitoslausumaan ja vankilaoikeus eristämiseen. Anttilan ja Pihlajamäen tutkimusten jälkeen on tapahtunut paljon muutoksia niin rikosoikeudellisessa sääntelyssä kuin vallitsevassa ideologiassakin. Koska myöskään väitöskirjatasoista tutkimusta rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnista rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän näkökulmasta ei ole koskaan aikaisemmin tehty, tämä tutkimus paikkaa rikosoikeustieteellisessä tutkimuksessa olleen merkittävän aukon.

Rikoksenteikijän vaarallisuutta huomattavasti enemmän viime vuosikymmeninä oikeustieteessä on tutkittu rikoksenteikijän uusintarikollisuutta⁹⁵. Rikoksen uusimisella on oleellinen yhteys rikoksenteikijän vaarallisuuteen, koska törkeän väkivaltarikoksen uusiminen on yksi edellytys rikoksenteikijän vaaralliseksi arvioimiselle. Näistä syistä aikaisemman uusintarikollisuustutkimuksen huomioiminen tämän tutkimuksen lähdeaineistona on ensiarvoisen tärkeää. Suomalaisen uusintarikollisuustutkimuksen tutkimuskohteina ovat olleet etenkin vakaviin väkivaltarikoksiin ja seksuaalirikoksiin syyllistyneiden vanki-

⁹³ Ks. mm. Anttila 1971, 1975a; Heinonen 1980, 1984; Ståhlberg 1966; Söderman 1967.

⁹⁴ Ks. Anttila 1971; Anttila 1975a.

⁹⁵ Yhteenvetotaulukko vankien uusintarikollisuustutkimuksista vuodesta 1995 lähtien ks. Tyni 2015, s. 51–52.

en uusintarikollisuutta selvittävät tutkimukset⁹⁶. Uusintarikollisuuden itsenäisen tutkiminen on erittäin tärkeää, eikä tässä yhteydessä uusintarikollisuudesta tehtyjä tutkimuksia käydä läpi tarkemmin. Sasu Tyni on omassa väitöskirjassaan selvittänyt kattavasti aikaisempia tutkimuksia, ja niihin voidaan hänen tutkimuksessa mainittujen lisäksi lukea myös hänen oma ansiokas tutkimuksensa⁹⁷. Oikeustieteellisten tutkimusten ulkopuolelta on hyvä tuoda esille Marjatta Kaijalaisen RISEssä vuonna 2014 valmistunut elinkautisvankeja koskeva laaja selvitys. Sen mukaan vuosina 1980–2013 elinkautisvankeudesta vapautuvien vankien rikoksen uusimistaso oli merkittävästi matalampi kuin keskimääräisellä vankeusvangilla, mutta toisaalta uusien rikosten ankaruus oli huomionarvoinen. Esimerkiksi seuranta-aikana 90:stä vapautuneesta elinkautisvangista kaksi sai samana seuranta-aikana uuden elinkautisvankeustuomion murhasta, kaksi taposta, kolme tapon yrityksestä ja lisäksi kaksi törkeistä pahoinpitelyistä.⁹⁸

Vaikka rikosentekijän vaarallisuutta tai vaarallisen rikosentekijän erityisasemaa rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä ei ole juurikaan suomalaisessa oikeustieteessä tutkittu, se on kuitenkin ollut huomattavan paljon julki- sessä keskustelussa eri aikoina, erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla, ja siihen ovat viitanneet useatkin oikeusministeriön asettamat työryhmät myös viime vuosikymmenien aikana. Suurimmaksi osaksi keskustelua on herättänyt RL:n kokonaisuudistus ja pakkolaitoskysymys. VankeusL:n kokonaisuudistuksen valmistelun taustatyönä tehtiin hallituksen esitykseen RISEssä virkatyönä selvitys pakkolaitokseen eristettyjen syyllistymisestä uuteen väkivaltarikokseen vuosina 1971–1998. Selvityksen mukaan pakkolaitoksesta vapautuneista pakkolaitosvangeista uuteen väkivaltarikokseen syyllistyi vuoden aikana vapautumisesta 22 %. Kaikkiaan väkivaltarikoksen uusijoita oli selvityksessä 37 %. Vertailuaineiston pakkolaitokseen eristetyille muodostivat ne rikosentekijät, joiden pakkolaitokseen eristämistä vankilaoikeus käsitteli mutta joita ei eristetty pakkolaitokseen. Mielenkiintoista oli, että pakkolaitokseen määräämättä jätettyjen syyllistyminen uusiin väkivaltarikoksiin oli yleisempää kuin vaaralliseksi arvioitujen pakkolaitosvankien. Vuoden aikana vapautumisesta väkivaltarikoksen uusi 33 % ja kolmen vuoden seuranta-aikana yhteensä 49 % vapautuneista. Kaikkiaan uuteen väkivaltarikokseen syyllistyi koko seuranta-aikana 59 % pakkolaitokseen määräämättä jätetyistä vangeista. Syy siihen, miksi pakkolaitokseen eristetyt uusivat väkivaltarikoksen harvemmin kuin ne, joita ei eristetty, johtuu kuitenkin osittain tilastollisesta syystä. Pakkolaitokseen eristettiin erityisesti 1970-luvulla iäkkäitä rikosentekijöitä, jotka olivat rikollisen

⁹⁶ Erityisesti väkivaltarikoksista ja seksuaalirikoksista vapautuneiden vankien uusintarikollisuutta ovat Suomessa tutkineet mm. Eronen et al. (1996); Putkonen et al. (2003); Stoat et al. (2005); Stoat – Häkkänen (2008); Hinkkanen (2009); Kaijalainen (2014).

⁹⁷ Ks. Tyni 2015, s. 43–52.

⁹⁸ Kaijalainen 2014, s. 38–42.

uransa lopussa ja usein myös elämänsä päätepisteessä. Näistä syistä pakkolaitokseen eristettyjen vankien uusintarikollisuus jäi pakkolaitokseen eristettyjen osalta vähäiseksi. Kun kuolemantapaukset jätettiin tarkastelun ulkopuolelle, tulos oli, että pakkolaitokseen eristettyjen ja eristämättä jääneiden uusimisalttius oli samaa luokkaa. Noin puolet kummassakin ryhmässä uusi rikoksensa seuranta-aikana.⁹⁹

Lisäksi Ulla Mohell ja Jussi Pajuoja ovat VankeusL:n muutosta koskevassa kirjassaan vuodelta 2006 tuoneet esille oikeusministeriön kriminaalipoliittisella osastolla tehdyn tutkimuksen, jossa selvitettiin pakkolaitokseen eristettyjen uusintarikollisuutta ja kuolleisuutta¹⁰⁰. Virkatyönä tehdyssä tutkimuksessa tutkittiin henkilötasolla vuodesta 1971 elokuuhun 2004 mennessä eristetyt pakkolaitosvangit, joita oli yhteensä 82 eri henkilöä. Heistä pakkolaitosaikana kuoli seitsemän. Pakkolaitoksesta vapautuneita tai muuhun laitokseen siirrettyjä oli yhteensä 55, jotka kaikki olivat miehiä¹⁰¹. Pakkolaitoksesta vapautuneet jaettiin kuuteen ryhmään. Ensimmäisen ryhmän muodostivat ne, jotka eivät palanneet seuranta-aikana uudestaan vankilaan ja jotka olivat olleet vapaudessa yli 10 vuotta. Kaikkiaan 55 pakkolaitoksesta vapautuneesta yli kymmenen vuotta vapaudessa olleita oli yhteensä 12. Toisena ryhmänä olivat ne, jotka eivät olleet palanneet vankilaan mutta joiden vapaudessaoloaika jäi alle 10 vuoden. Tähän ryhmään kuuluivat ne, jotka olivat pian vapautumisen jälkeen kuolleet ja toisaalta myös ne, jotka olivat vasta äskettäin vapautuneet pakkolaitoksesta. Näitä henkilöitä oli pakkolaitoksesta vapautuneissa yhdeksän. Kolmantena ryhmänä olivat uudelleen pakkolaitokseen eristetyt, joita oli yhteensä yhdeksän henkilöä. Neljänten ryhmään kuuluivat ne, jotka olivat pakkolaitoksen jälkeen syyllistyneet uusiin väkivalta- tai seksuaalirikoksiin ja heidät oli tuomittu niistä vankilaan. Näitä vankeja oli yhteensä yksitoista. Viides ryhmä muodostui niistä vapautuneista pakkolaitosvangeista, jotka olivat tulleet uudestaan vankilaan muista rikoksista tuomittuina. Tällaisia pakkolaitoksesta vapautumisen jälkeen muista rikoksista vankilaan tuomittuja oli yhteensä neljä. Kuudentena ryhmänä olivat mielisairaalaan tai muuhun hoitolaitokseen siirretyt. Kesken pakkolaitostuomion täytäntöönpanon mielisairaalaan siirrettiin kahdeksan pakkolaitosvankia, yksi siirrettiin muuhun sairaalaan ja yksi määrättiin vapautumishetkellä tahdosta riippumattomaan psykiatriseen hoitoon. Tämän tutkimuksen perusteella pakkolaitokseen eristettyjen vankien kaikkien tuomittujen rikosten uusimisalttius oli siten 44 %. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointi ei siten ollut

⁹⁹ HE 262/2004 vp, s. 28.

¹⁰⁰ Mohell – Pajuoja 2006. Oikeusministeriön kriminaalipoliittisella osastolla käytettiin kyseisessä tutkimuksessa vuoden 1998 samaa aineistoa kuin RISEssä HE 262/2004 vp:n taustatyönä.

¹⁰¹ Vapautuneiden lukumäärä eroaa siitä luvusta, joka saadaan vähentämällä kaikista pakkolaitokseen eristetyistä (82) pakkolaitoksessa olevat (23) ja pakkolaitoksessa kuolleet (7). Tämä johtuu siitä, että pakkolaitosvangeista kolme oli sellaista, jotka ovat aikaisemmin olleet pakkolaitoksessa ja palanneet sinne uuden rikoksen vuoksi.

kovin luotettavaa. Kyseisessä tutkimuksessa tuli lisäksi esille, että pakkolaitokseen määrättyt eivät uusintarikollisuuden suhteen olennaisesti eronneet niistä vankilaoikeuden käsittelemistä henkilöistä, joita ei eristetty pakkolaitokseen. Heidän uusimisalttiutensa oli samaa tasoa kuin yleensä vankilakierteessä olevilla henkilöillä. Tutkimuksessa oli selvästi nähtävissä se, että mitä useammin henkilö oli ollut vankilassa, sen todennäköisempää oli myös rikosten uusiminen.¹⁰²

Oikeusministeriö asetti helmikuussa 2011 työryhmän, jonka tehtävänä oli selvittää mahdollisuuksia vakavien väkivaltarikosten uusimisriskin vähentämiseen. Työryhmä luovutti vakavan väkivallan vähentämistä koskevan mietintönsä 37/2012 ministeriölle kesäkuussa 2012. Työryhmä tutki useita vaihtoehtoisia ratkaisuja vakavan väkivallan uusimisen vähentämiseksi erityisesti uudentyypisellä valvonnalla ja uusimisriskin arvioinnin kehittämällä. Työryhmän keskeiset ehdotukset olivat koko rangaistuksensa vankilassa suorittavien enintään kahden vuoden pituinen tiivis valvonta vapautumisen jälkeen sekä väkivalta- ja seksuaalirikosten uusijoiden ja kaikkien henkirikoksista tuomittujen nykyistä tiukempi, uusimisriskiarvion perusteella määrättävä ehdonalaisen vapauden valvonta. Mahdollisia uusia valvontamääräyksiä työryhmän mietinnön perusteella ovat ehdoton päihitteettömyys, tiettyjen lääkeaineiden käyttökielto, velvollisuus käyttää päihitteettömyyttä tukevaa lääkitystä sekä sähköinen valvonta. Lisäksi työryhmä esitti riskiarvioiden tekemistä ja viranomaisten välistä tiedonkulkua koskevia käytännön ehdotuksia.¹⁰³

Lääketeieteessä, erityisesti psykiatriassa ja oikeuspsykiatriassa, kiinnostus vaarallisia rikoksentekejiä kohtaan on ollut oikeustiedettä merkittävämpää, ja aiheesta on syntynyt ainakin kolme lääketieteellistä väitöstutkimusta. Jo vuonna 1951 Aito Ahto esitti psykiatrian alan väitöskirjansa ”Dangerous Habitual Criminals”¹⁰⁴. Tutkimuksen kohteena oli 216 vuosina 1945–1946 pakkolaitokseen silloisen lainsäädännön mukaisesti eristettyä vaarallista rikoksenuusijaa. Pakkolaitokseen määrättyistä vaarallisista rikoksenuusijoista ainoastaan kolme oli henkirikokseen syyllistyneitä. Suurin osa oli määrätty eristettäväksi lukuisien omaisuusrikosten vuoksi. Tutkimuksen tarkoituksena oli tutkia toistuvan rikollisuuden syitä ja vaikutuksia sekä muita olosuhteita, joilla voi olla vaikutuksia siihen.

Toinen tämän tutkimuksen kannalta merkittävä oikeuspsykiatrinen tutkimus on Jarmo Paanilan väitöskirja ”Vaarallisten rikoksenuusijoiden uusimis-

¹⁰² Mohell – Pajuoja 2006, s. 320–328.

¹⁰³ Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 37/2012, s. 8. Tässä tutkimuksessa ei käsitellä tarkemmin työryhmän ehdottamia uudistuksia. Oikeusministeriössä on tätä tutkimusta tehtäessä kuitenkin työryhmän työn pohjalta vireillä hanke, jossa koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen määräyksestä luovuttaisiin ja sen tilalle tulisi yhdistelmä rangaistus. Tästä hankkeesta lisää tämän tutkimuksen luvussa 3.2.

¹⁰⁴ Ahto 1951.

riskiin vaikuttavat tekijät Suomessa 1971–1995”, joka tarkastettiin vuonna 2004¹⁰⁵. Paanilan tutkimuksessa tutkittiin vuosina 1971–1995 vankilaoikeudessa pakkolaitoskäsittelyssä olleita henkilöitä. Tutkimusajankohtana käsiteltiin 102 vaarallisen rikoksenuusijan pakkolaitokseen määräämistä koskevaa asiaa. Määräyksen perusteella aineiston 42 vaarallista rikoksenuusijaa eristettiin pakkolaitokseen ja 60 suoritti tuomionsa tavanomaisissa vankilaolosuhteissa. Kattava asiakirja-aineisto oli saatavissa 99 rikoksentehtäjästä. Tutkimuksessa selvitettiin pakkolaitokseen määrättyjen ja normaalisti vankilassa tuomionsa suorittaneiden rikollisten vakavien väkivaltarikosten uusimisriskiä sekä yleisväestöön että toisiinsa verrattuna. Paanilan tutkimuksen keskeisiä tutkimushavaintoja oli se, että kaikki kymmenen vaaralliseksi väkivaltarikolliseksi luokiteltua vankia, jotka seuranta-aikana vapautuivat pakkolaitoksesta, uusivat vakavia väkivalta- tai seksuaalirikoksia vapaaksi päästyään. Tutkimusaikana vapauteen pääsi 50 pakkolaitokseen määräämättä jäänyttä vakavan väkivaltarikoksenuusijaa (ei-vaarallisiksi arvioituja). Päärikoksina kyseisen ryhmän henkilöillä oli henkirikos tai sen yritys, väkivaltainen seksuaalirikos, aseellinen ryöstö, törkeä pahoinpitely tai tuhopoltto. Heistä 34 % tuomittiin uudelleen vakavasta väkivaltarikoksesta jo ehdonalaisten aikana. Yhteenlaskettuna ehdonalaisessa ja sen jälkeen tutkimuksen seuranta-ajan loppuun mennessä tästä joukosta uuteen väkivaltarikokseen syyllistyi 78 % miehistä. Tästä ryhmästä vain 22 % ei tehnyt vapauduttuaan seuranta-aikana uusia väkivaltarikoksia. Nämäkin tuomittiin kuitenkin vapautumisen jälkeen muista rikoksista, kuten seksuaali-, omaisuus-, huumeaine- ja liikenne rikoksista. Yksikään ei siis selvinnyt ilman uutta tuomiota. Tutkimuksessa selvisi, että vankilaoikeus ei pystynyt erottelemaan korkean uusimisriskin vankeja ja vähemmän vaarallisia vankeja toisistaan. Vankien oikeusturvan kannalta vaaralliseksi arvioiminen oli siten melko summittaista. Paanilan mukaan ilmeinen syy tähän oli se, että kaikki arvioon tulleet olivat korkean uusimisriskin omaavia ja heidän erottelunsa alaryhmiin oli siitä syystä mahdotonta.¹⁰⁶

Rikoksentehtäjän vaarallisuuden arvioinnin näkökulmasta merkittävä suomalainen tutkimus on Juhani Mattilan vuonna 1989 tarkastettu oikeuspsykiatrian alan väitöskirja, jossa hän tutki mitkä psykologiset ja sosiologiset tekijät vaikuttavat väkivaltarikoksen uusimisalttuteen¹⁰⁷. Mattilan tutkimusaineistona oli 41 toistamiseen väkivaltarikokseen syyllistynyttä miestä, joita hän vertasi 74:ään ensimmäistä kertaa vakavaan väkivaltarikokseen syyllistyneeseen mieheen. Merkitsevällä tai erittäin merkitsevällä tavalla toistuvasti väkivaltarikokseen syyllistyneet miehet poikkesivat vertailuryhmästä seuraavasti. Heidän koulupohjansa oli vajavaisempi, ja heillä oli ollut runsaammin sopeutumis-

¹⁰⁵ Paanila 2004.

¹⁰⁶ Paanila 2004, s. 58–71.

¹⁰⁷ Mattila 1988.

vaikeuksia koulussa. Heidän älyllinen suoriutumiskykynsä oli heikompi, ja he olivat menestyneet koulussa huonommin. Heidän lapsuudessaan oli ollut tarjolla enemmän väkivaltamalleja, ja aikuisenakin he elivät väkivaltaisemmassa alakulttuurissa, jossa he olivat useammin joutuneet väkivallan uhriksi. Heillä oli ollut etäisempi suhde vanhempiinsa ja heidän rikoksensa olivat liittyneet etäisempiin suhteisiin. He olivat muuttaneet tiheämmin asuinpaikkaa. He olivat alkoholisoituneet vaikeammin, heillä oli ollut enemmän sopeutumisvaikeuksia työpaikoilla ja heidän elämänsä oli ollut pahemmin umpikujassa. Erotteluanalyysin tuloksen mukaan suurin väkivallan riski oli alkoholisoituneella ja paranoidisista oireista kärsivällä miehellä, jonka älyllinen suorituskyky oli psyykkisen sairauden vuoksi lamaanut. Väkivallan riski tuli esille elämän ajautuessa umpikujaan. Vaarallisuus korostui väkivaltaisessa alakulttuurissa, jos kyseinen mies oli tappeluissa tullut usein itsekin pahoinpidellyksi, jos hänellä oli lapsuudessaan ollut epäsosiaalisuuden ja väkivaltaisuuuden malleja ja jos hänen sopeutumisvaikeutensa olivat alkaneet jo kouluaikoina.¹⁰⁸

Toisin kuin Suomessa, rikoksenteijän vaarallisuus ja sen arvioiminen on ollut kansainvälisesti laajan tutkimuksen kohteena. Kansainvälistä tutkimusta aihepiiristä on tehty erityisesti 1960-luvun lopulta lähtien, kun tutkijoille avautui mahdollisuus tutkia vaarallisuusarvioiden luotettavuutta vuonna 1966 annetun Yhdysvaltojen korkeimman oikeuden Baxstrom-ratkaisun¹⁰⁹ myötä. Aihepiiri on tuosta lähtien säilynyt hyvin kiinnostavana tutkimuskohteena erityisesti Pohjois-Amerikassa ja läntisessä Euroopassa. Merkittävästä kansainvälisestä tutkimustraditiosta johtuen tässä tutkimuksessa hyödynnetään lähdeaineistona tarpeellisilta osin ulkomaisia tutkimustuloksia, vaikka tutkimuksen painopiste on Suomessa tapahtuvassa vaarallisuuden arvioinnissa ja täällä ilmenevissä käytännöissä.

Myös Euroopan unionissa kiinnostus vaarallisia rikoksenteijöitä kohtaan on lisääntynyt, ja erityisesti Euroopan neuvoston rikosoikeudellinen komitea (CDPC) on viime vuosien aikana pohtinut työssään merkittävästi vaarallisia rikoksenteijöitä koskevaa ongelmakenttää Euroopan tasolla. Jo vuonna 1982 Euroopan neuvoston ministerikomitea (Coe) hyväksyi suosituksen Rec(82)17, joka koski vaarallisten vankien vankeutta ja kohtelua. Jo pitkään Euroopan neuvostossa on ollut tarve uudistaa suositus sellaiseksi, joka huomioi Euroopan neuvoston ja kansainväliset standardit, kuten Euroopan vankilasäännöt. Työ uuden suosituksen parissa saatiin päätökseen vuonna 2014, kun Euroopan neuvoston ministerikomitea antoi vaarallisia rikoksenteijöitä koskevan suosituksen Rec(2014)3. Jos Euroopan neuvoston jäsenmaa soveltaa lainsäädännössään vaarallisia rikoksenteijöitä koskevaa lainsäädäntöä, sen tulee ottaa huomioon suosituksessa mainitut säännöt. Uuden suosituksen säännöt täydentävät aikai-

¹⁰⁸ Mattila 1988, s. 78–79.

¹⁰⁹ Johnnie K. Baxstrom v. R. E. Herold 383 US 107 (1966).

sempaa vuoden 1982 suositusta antamalla ohjausta kansallisille viranomaisille siitä, miten menetellä vaarallisten rikoksenteekijöiden kanssa.

Rec(2014)3-suosituksen keskeinen tavoite on löytää oikea tasapaino yhteiskunnan turvallisuuden suojelun ja rikoksenteekijän oikeuksien välillä erityisesti siinä suhteessa, että suosituksessa turvataan mahdollisuus tuomita rikoksenteekijä normaalia pidempään rangaistukseen vaarallisuuden perusteella. Suosituksen säännön 3 mukaan myös vaarallisten rikollisten ihmisoikeuksia on kunnioitettava, ja säännön 4 mukaan tuomioistuimen on aina päätettävä vapaudenriistosta. Säännön 6 mukaan vaarallisille rikoksenteekijöille tehtävän vaarallisuusarvioinnin tulee ennen kaikkea tähdätä rikoksenteekijän turvalliseen sopeuttamiseen yhteiskuntaan, kuitenkin hänen vaarallisuutensa huomioonottaen. Lisäksi tässä yhteydessä voidaan mainita, että ministerikomitea on antanut myös elinkautisvankeja ja pitkäaikaisvankeja koskevan suosituksen Rec(2003)23, joka suomalaisessa lainsäädännössä vaikuttaa vaaralliseksi rikoksenteekijäksi arvioituihin vankeihin. Merkitystä näille Euroopan neuvoston suosituksille ovat antaneet erityisesti tietyt Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) tuomiot, joten vaarallisia rikoksenteekijöitä koskeva EIT:n oikeuskäytäntö otetaan huomioon tässä tutkimuksessa soveltuvin osin.

Rikoksenteekijän vaarallisuuden ja väkivaltariskin käsitteiden täsmällistä hahmottamista ja tuomioistuimen suorittaman vaarallisuuden arvioinnin analysointia vaikeuttaa se, että arviointia koskeva oikeuskäytäntö on pääosin alioikeus- ja hovioikeuskäytäntöä. Koska rikoksenteekijän vaarallisuuteen ja vaarallisuuden arviointiin liittyviä tapauksia ei viime vuosikymmeninä ole juurikaan käsitelty tuomioistuinkäytäntöä ohjaavassa KKO:ssa, ei tässä tutkimuksessa voida tukeutua sen oikeuskäytäntöön¹¹⁰. Vuonna 2006 voimaan tulleen koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen jälkeen KKO ei ole antanut yhtään aineellisesti rikoksenteekijän vaarallisuutta koskevaa ennakkoratkaisua, vaan ne ovat liittyneet johonkin oikeuskysymykseen. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyen KKO on antanut kolme tuomiota: ennakkoratkaisun KKO 2008:100, jossa käsiteltiin rikoslainsäädännön ajallista soveltamista lainsäädännön uudistamisen yhteydessä¹¹¹, sekä julkaisemattomat ratkaisut asiassa

¹¹⁰ Perinteisesti oikeustieteellisessä tutkimuksessa oikeuslähteenä on käytetty ainoastaan KKO:n ennakkopäätöksiä, joiden tarkoituksena on ohjata tuomioistuinten lainkäyttöä. Hovioikeusratkaisujen käyttämistä oikeuslähteenä ei ole yleensä pidetty suositeltavana sen vuoksi, että HO:t kirjoittavat päätöksensä perustelut tapauskohtaisesti. Tästä syystä erityisesti aikaisemmin katsottiin, että niistä ei sen vuoksi voinut vetää yleisiä, kyseistä tapausta pidemmälle ulottuvia johtopäätöksiä eli tulkintasuosituksia. (Ruuskanen 2005, s. 78). Toisaalta on huomioitava myös se, ettei myöskään KKO:n ratkaisukäytännöllä ole juridista sitovuutta, vaan ne on nähtävä yksittäistapauksellisina ratkaisuina. Ratkaisut antavat kuitenkin viitteitä lainsäädännön tulkittamisesta, etenkin jos tulkintalinja on selkeä ja vakiintunut. (Ks. esim. Husa et al. 2001, s. 40).

¹¹¹ KKO 2008:100:ssa oli kysymys sovellettavasta laista, kun asian ollessa vireillä HO:ssa, vaarallisten rikoksenuusijoiden eristämistä koskeva lainsäädäntö kumottiin ja säännös koko rangaistuksen suorittamisesta vankilassa sisältäen myös mahdollisuuden ehdonalaisen vapauden menet-

R 2007/1235 (28.10.2009 annettu tuomio numero 2133) ja asiassa R 2009/164 (28.5.2010 annettu tuomio numero 1129). Aikaisempien vaarallisia rikoksenteikijöitä koskevien lainsäädäntöjen aikana KKO on antanut useitakin tuomioita vaarallisille rikoksenteikijöille tarkoitettuun pakkolaitokseen liittyen¹¹², mutta myöskään niissä ei ole käsitelty kysymystä siitä, mitä rikoksenteikijän vaarallisuudella tarkoitetaan tai miten sitä on arvioitu. KKO ei ole antanut ennakkopäätöksiä myöskään elinkautisvangin vapauttamishakemuksista, joissa merkittävänä kysymyksenä olisi ollut elinkautisvangin väkivaltariski¹¹³. Koska KKO:n ennakkotapauksia rikoksenteikijän aineellisesta vaarallisuudesta ei ole, niistä ei saada tulkinta-apua vaarallisuutta ja väkivaltariskiä koskevien lakien soveltamiseen.

1.6 TUTKIMUKSEN RAKENNE

Tässä, tutkimuksen ensimmäisessä luvussa on johdateltu lukija tutkimuksen, rikoksenteikijän vaarallisuuden ja sen arvioinnin, aihepiiriin. Luku on johdannoksi hyvin laaja, mutta sitä voidaan perustella tutkimusaiheen haastavuudella ja moniulotteisuudella. Toisaalta kattavasti kirjoitettu johdantoluku antaa myös kokonaisvaltaisen käsityksen siitä, minkälaisia teemoja tämä tutkimus kokonaisuudessaan käsittelee. Tutkimuksen toinen luku selvittää Suomessa tapahtunutta kehitystä vaarallisuusajattelussa ja valottaa sitä, miten ja millä kriteereillä rikoksenteikijän vaarallisuus on 1900-luvun alkuvuosikymmenistä lähtien määrytynyt ja kehittynyt suomalaisessa oikeusdoktriinissa, sekä muuttunut riskiksi syyllistyä uudelleen törkeisiin väkivaltarikoksiin. Tarkastelun kohteena ovat ennen kaikkea vaarallisuuskäsityksen tulkinnassa ja vaarallisiin rikoksenteikijöihin sovelletuissa säännöksissä tapahtuneet muutokset eli se, miten nykyisin voimassa oleviin vaarallisia rikoksenteikijöitä koskeviin sääntelyihin on päädytty. Oleellista on samalla yhtäläillä se, miten vaarattomaksi tekemisen ala on tarkasteluaikana rajattu, ja millä perustein.

tämisestä tulivat voimaan.

¹¹² Pakkolaitokseen liittyvät KKO:n ratkaisut vuosina 1933–2001 olivat seuraavat: KKO:1933-I-68; KKO:1935-I-4; KKO:1946-II-8; KKO:1946-I-12; KKO:1949-II-215; KKO:1949-II-357; KKO:1959-II-38; KKO:1960-II-93; KKO:1964-II-65; KKO:1966-I-1; KKO:1966-II-5; KKO:1966-II-66; KKO:1966-II-97; KKO:1968-II-79; KKO:1974-II-87; KKO:1991:146; KKO:2000:9; KKO:2001:104.

¹¹³ RISE haki muutosta HHO:n 24.4.2015 tekemään päätökseen (asia V13/2495) elinkautisvangin vapauttamisesta ehdonalaiseen vapauteen. Elinkautisvangin vapauttamista olivat vastustaneet lausunnoissaan RISE sekä kyseiseen lausuntoon sisältäneessä lausunnossaan Turun vankilanjohtaja. Vangin tutkinut oikeuspsykiatri oli arvioinut elinkautisvangin väkivaltariskin korkeaksi. Näistä tekijöistä huolimatta HHO päätti silti vapauttaa vangin ehdonalaiseen vapauteen. Lokakuussa 2015 KKO hylkäsi RISEn valituslupahakemuksen (asia R 2015/526), joten HHO:n päätös jäi pysyväksi.

Tutkimuksen kolmannen luvun tarkoituksena on käsitellä tämänhetkistä rikosoikeudellista lainsäädäntöpohjaa ja vaarallisuuden arvioinnin tuomioistuinja oikeuspsykiatrisia prosesseja menettelyllisesti niissä kolmessa eri rikoslainsäädännön edellyttämässä tilanteessa, jossa rikoksenteikijän vaarallisuus tai väkivaltariski on rangaistuksen tai sen täytäntöönpanon jatkamisen perusteena. Neljäs luku keskittyy tarkastelemaan rikoksenteikijän vaarallisuutta. Tavoitteena on tuottaa monipuolinen näkemys yleisesti rikoksenteikijän vaarallisuudesta, sen ulkoisesta tekijästä ja muista lähtökohdista sekä niistä vaarallisuuden sisällöllisistä tekijöistä: väkivaltakäyttäytymisen vakavuudesta, todennäköisyydestä ja riski- ja suojaavista tekijöistä, joista rikoksenteikijän vaarallisuus rikosoikeudellisesti rakentuu. Viimeaikaisen lääketieteellisen, erityisesti psykiatrisen, ja psykologisen tutkimustiedon avulla luvussa selvitetään vaarallisen käyttäytymisen riskitekijöitä ja siltä suojaavia tekijöitä, joilla on merkittävimmät vaikutukset rikoksenteikijän vaarallisuusarvion rakentumiseen.

Tutkimuksen viidennessä luvussa tarkastellaan rikosoikeusperiaatteita rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioimisen reunaehtoina ja perus- ja ihmisoikeussääntelyn tuomia haasteita ja punnintatilanteita rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioimiseen ja arviointiin. Kuudennessa luvussa käsitellään yksityiskohtaisesti oikeuspsykiatrista arviointia, siinä käytettäviä arviointimenetelmiä ja työkaluja, vaarallisuusarviolausunnon laatimista, luonnetta sekä sen laatuksiteereitä, THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan arviointia, RISEn keskushallintoyksikön lausuntoa sekä sivutaan lyhyesti vankilassa tehtävää vangin vaarallisuuden arviointia. Lisäksi luvussa luodaan rikoksenteikijän vaarallisuuden sisällöllisiin tekijöihin perustuva rikoksenteikijän väkivaltariskitason asteikko, jota tulisi käyttää kaikissa Suomen rikoslainsäädännön perusteella tehtävissä rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinneissa. Seitsemäs luku keskittyy vaarallisuuden normatiiviseen arviointiin tuomioistuimessa, eli vaarallisuuden näytön arviointiin ja vaarallisuutta koskevan oikeuskysymyksen ratkaisemiseen. Todistusharkinnassa hyödynnetään yleensä merkittävästi asiantuntijatodistelua, joten luvussa selvitetään myös asiantuntijalausunnan merkitystä tuomioistuimen omaan ratkaisutoimintaan, sekä käydään läpi tuomioistuimen perusteluvollisuutta vaarallisuutta ja väkivaltariskiä koskevissa päätöksissä. Kahdeksannessa luvussa käydään läpi tämän tutkimuksen yhteydessä tehtyä empiiristä tutkimusta rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnista. Luvussa selvitetään yleisesti empiiristä rikosoikeustutkimusta, tämän empiirisen tutkimuksen aineistoa, lähtökohtia ja tavoitteita sekä analysoidaan yksityiskohtaisesti empiirisestä tutkimusaineistosta esille nostetut tutkimuskysymykset. Lopuksi yhdeksännessä luvussa esitetään tutkimuksen keskeisiä johtopäätöksiä, ja hahmotetaan lyhyesti rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointiin liittyviä kehittämiskohteita.

2 Vaarallisuudesta väkivaltariskiin – rikoksenteikijän vaarallisuuskäsityksen ja vaarallisuuden arviointia edellyttävien seuraamusten historiallinen kehitys Suomessa 1800-luvun lopulta 2010-luvulle

2.1 RIKOKSENTEIKIJÄN VAARALLISUUDEN ”VAIHTUVAT VAATTEET”

Oikeudellisille käsitteille, konstruktiolle ja normeille on tavanomaista, että niiden sisällöt ja näkemykset niistä muuttuvat oikeustieteen, historiallisen kehityksen sekä yhteiskunnallisten muutosten myötä. Viimeisen sadan vuoden aikana myös rikoksenteikijän vaarallisuus on ymmärretty ja nähty Suomessa hyvin eri tavoin. Suomessa rikoksenteikijän vaarallisuuteen liittyvien lakien tavoitteina on aina ollut ja yhä edelleen on yhteiskunnan ja sen kansalaisten suojelun lisäksi törkeän uusintarikollisuuden vastustaminen. Tavoitteiden saavuttamiseksi on kunkin ajan parhaan tietämyksen valossa pyritty ratkaisemaan myös se, kuinka vaarallisia rikoksenteikijöitä tulisi rangaista ja inkapositoida. Samalla vaarallisia rikoksenteikijöitä koskevien säännösten soveltamisala ja heille tuomittavat seuraamukset ovat vaihdelleet.

Kunakin aikana yhteiskunnassa on luultu tiedettävän, kuka on vaarallinen rikoksenteikijä ja kenet pitäisi tehdä vaarattomaksi¹. Sen myötä vaaralliseksi rikoksenteikijöiksi on arvioitu eri rikoslajien uusijoita laidasta laitaa – omaisuus- ja huumausainerikollisista törkeän väkivallan tekijöihin. Tarkastelukaudella rikoksenteikijän vaarallisuuden lainsäädännölliset kriteerit ovat välillä olleet erittäin tiukkoja, jolloin niitä on sovellettu vain erittäin harvoihin rikoksenuusijoihin. Tällöin rikoksenteikijän oikeudet ja rikosoikeudellinen suhteellisuusperiaate ovat saaneet yhteiskunnassa huomattavaa arvoa. Toisaalta säännös vaarallisista rikoksenteikijöistä on tiettyinä aikoina ollut niin väljä ja kriteerit löysiä, että vaarallisena pidettyjen vankien suhteellinen osuus koko vankipopulaatiosta on noussut merkittäväksi. Silloin yhteiskunnan turvallisuutta ja uusintarikollisuuden vastustamista on pidetty erityisen tärkeänä. Vaarallisuus on kuitenkin aina tulkittu uhaksi yhteiskunnassa kyseisenä aikana tärkeinä pidetyille arvoille², ja samalla se on luonut ja ylläpitänyt käsitystä yksilön normaalisuudesta sekä tavanomaisesta käyttäytymisestä.

¹ Rennie 1978, s. 11.

² Pohjola 2012, s. 181.

Rikoksentekijän vaarallisuus ei synny tyhjiössä vaan suhteessa siihen, mitä vaarallisuuden huomioimisella kussakin yhteiskunnassa tavoitellaan. Tämä tarkoittaa sitä, että vaarallisuus ei ole yhteiskunnasta ja sen kulttuurista riippumatonta ja irrallista vaan siihen aina liittyy yhteiskunnallinen kannanotto, joka ilmaisee kulloisenkin yhteiskunnan arvoja ja asenteita. Yhteiskunta toimii uusien vaarallisuuskäsitysten tuottajana ja vanhojen muovaajana. Yhteiskunnissa saattaa olla hyvin erilaisia käsityksiä vaarallisuudesta ja vaarallisista rikoksentekijöistä, eikä ole ollenkaan yksiselitteistä, mitä niillä kussakin yhteiskunnassa tarkoitetaan. Vaarallisuus on yhteisöllisesti tuotettua, ja samalla siinä määritellään rajoja vaarallisen ja vaarattoman välillä. Vaarallisuus on näin ollen sosiaalisesti konstruoitunut³ ja siihen sidonnainen käsite, joka muuttuu historiallisesti yhteiskunnan ja aikakauden mukaan. Kukin yhteiskunta määrittää lopulta itse sen, milloin törkeän väkivaltakäyttäytymisen riski on mahdoton hyväksyä⁴.

Vaarallisuus on relatiivinen suhdeominaisuus, joka edellyttää aina arviointia. Se mitä pidettiin vaarallisuutena vaarallisista rikoksensuusijoista annetun lain aikana 1930- ja 1940- luvulla, ei vastaa enää nykyistä vaarallisuuskäsitystä. 1900-luvun alkupuolen vaarallinen rikoksentekijä poikkeaa merkittävästi nykyisestä vaarallisen rikoksentekijän käsityksestä. Rikoksentekijän vaarallisuus on suhteellistunut ja muuttunut eri aikana vallalla olleiden kriminaalipoliittisten näkemysten, rikosoikeusideologioiden sekä yhteiskunnan olojen ja arvojen muutosten myötä. Osansa rikoksentekijän vaarallisuuskäsityksen muutoksessa on ollut myös muiden tieteenalojen, erityisesti psykiatrian ja psykologian kehityksessä. Lakeja säädettäessä kaikilla näillä tekijöillä on ollut vaikutuksensa, jotka ovat näkyneet kulloisessakin lainsäädännössä. Tästä syystä rikoksentekijän vaarallisuuskäsityksen muuttuminen näkyy yhteiskunnissa selkeästi vaarallisena pidettyjen vankien määrän vaihteluna. Lisäksi tuomioistuimet ovat omalla ratkaisutoiminnallaan muokanneet käsitystä rikoksentekijän vaarallisuudesta ja sen kautta ottaneet osaa kunkinhetkisen vaarallisuuskäsityksen luomiseen rikosoikeudessa.

Samankaltaisista näkemyksistä ja pyrkimyksistä huolimatta rikoksentekijän vaarallisuus ei viittaa mihinkään universaaliin, yleismaailmalliseen käsitykseen. Koska vaarallisuuden sisältö riippuu merkittävästi yhteiskunnan arvokäsityksistä ja yksilön henkilökohtaisista näkemyksistä, vaarallisuuskäsitteelle on haasteellista määritellä yksityiskohtaista sisältöä. Kussakin yhteiskunnassa, kulttuurissa ja jopa yhteiskuntaluokassa saattaa vallita omanlainen käsitys ja ymmärrys vaarallisuudesta. Yhteiskunta tuottaa käsityksen vaarallisuudesta ja muuttaa sitä tarpeen tullen. Lisäksi vaarallisuuteen liittyvien tekijöiden painotukset muuttuvat, eikä niistä koskaan vallitse täyttä yksimielisyyttä. Rennie katsookin, että vaarallinen rikoksentekijä on monimuotoinen käsite, joka vaih-

³ Sosiaalisesta konstruktionismista ks. esim. Berger – Luckmann 1994; Latour – Woolgar 1979; Hacking 2008.

⁴ Morris 1999, s. 86–87, 98–99.

taa väriä ja muotoa sopiakseen tarvittaviin pelkoihin, intresseihin, tarpeisiin ja yhteiskunnan ennakkokäsityksiin⁵. Tästä johtuen myös rikoksentekijän vaarallisuuden arviointi täytyy suhteuttaa aina kulloiseenkin näkemykseen väkivallasta ja törkeän väkivaltakäyttätymisen riskitekijöistä. Tällöin vaarallisuutta arvioivat psykiatrit ja psykologit esimerkiksi törkeän väkivaltakäyttätymisen riskitekijöiden asiantuntijoina toimivat merkittävässä roolissa tuomioistuimen normatiivisen harkinnan apuna.

Objektiivisuuspyrkimyksistä huolimatta rikoksentekijän vaarallisuus on aina subjektiivinen käsitys⁶. Käsitys vaarallisuudesta on sitä arvioivan omien käsitysten, henkilökohtaisten asenteiden, tunteiden ja ajatustapojen muuntama. Tästä syystä vastaus kysymykseen ’onko rikoksentekijä erittäin vaarallinen’ saattaa vaihdella riippuen siitä, kuka on vastaamassa⁷. Shah onkin todennut, että vaarallisuus on kauneuden tapaan katsojan silmissä⁸. Mahdollisesta vaarallisuudesta huolimatta kaikilla yksilöillä on myös oma normaaliutensa⁹. Vaarallisuuden analysointi mahdollistaa pohdinnan siitä, mitkä ovat normaalin ja norminmukaisen käyttäytymisen tekijöitä sekä yleisesti yksilöille hyvinä ja tärkeinä pidettyjä toiminta- ja käyttäytymismalleja.

Rikoksentekijän vaarallisuuden sisältö kehittyy edelleen sekä kotimaisen että kansainvälisen kehityksen myötä. Kansainväliset ideat ja uudistukset tulevat keskusteluun aikaisempaa nopeammin ja laajemmalla volyyymilla. Tämänhetkistä näkemystä rikoksentekijän vaarallisuudesta on kuvattu yksityiskohtaisemmin tämän tutkimuksen luvussa 4.1. Voimassa olevan vaarallisuutta määrittävän lainsäädännön ymmärtäminen edellyttää, että tuntee rikosoikeustieteen ja rikosoikeudellisten säännösten taustalla vaikuttaneen kehityksen. Huolimatta siitä, että tutkimuksen pääpaino on voimassaolevan oikeuden sisällön systematisoinnissa ja tulkinnassa, tutkimus kokonaan ilman historiallista perspektiiviä jää jossakin määrin vaillinaiseksi¹⁰. Tästä syystä vaarallisuuskäsitteen ja vaarallisuuden huomioonottavien rikosoikeudellisten normien kehitystä on tärkeä arvioida myös historiallisesta näkökulmasta.

Suomessa rikoksentekijän vaarallisuuskäsityksen muutos vuosikymmenien aikana näkyi erityisen hyvin vaarallisille rikoksentekijöille tarkoitettuun pakkolaitokseen eristettyjen määrän suurena vaihteluna¹¹. Anttilan vertauksen mukaan pakkolaitos toimikin yhteiskunnan kriminaalipoliittisena ilmapuntarina¹²;

⁵ Rennie 1978, s. xvii.

⁶ Hart 2008, s. 8; Douglas et al. 2013, s. 4. Ks. myös Rennie 1978, s. 4.

⁷ Rennie 1978, s. xvi.

⁸ Shah 1978, s. 224.

⁹ Putkonen – Huttunen 2007, s. 2361.

¹⁰ Kangas 1997, s. 92.

¹¹ Heinonen 1984, s. 1008.

¹² Anttila 1975a, s. 781. Vankiluvusta kriminaalipoliitiikan mittarina, ks. Lappi-Seppälä 2000, s. 138–143.

se heijasteli yleistä kriminaalipoliittista ilmapiiriä¹³. Tämän johdosta rikoksentekijän vaarallisuuteen liittyviä tulkintamuutoksia ja inkapasitaatioideologian muuttunutta käsitystä suomalaisessa rikosoikeudessa voidaan tarkastella erityisen hyvin pakkolaitosta koskevan sääntelyn kehittymisen ja sitä korvaamaan tulleen koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvän säännöksen kautta. Tässä luvussa selvitetään näitä muutoksia ja syitä tapahtuneelle kehitykselle.

2.2 RIKOKSENTEKIJÖIDEN RYHMITTELYÄ JA HOITOA – RIKOSOIKEUDEN SOSIOLOGISEN KOULUKUNNAN ESIINTULO 1800-LUVUN LOPPUPUOLELLA RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUSAJATTELUN MAHDOLLISTAJANA

Rikoksentekijän vaarallisuuden huomioiminen rangaistuksen perusteena ja siihen liittyvä vaarallisten rikoksentekijöiden rikoslainsäädännöllinen erityiskohdeltu sai Euroopassa alkunsa rikosoikeuden sosiologisen koulukunnan esiintulon myötä 1800-luvun loppupuolella, kun maanosassa 1700-luvun lopulta lähtien vallalla ollut rikosoikeuden klassinen koulukunta¹⁴ joutui vähitellen antamaan tilaa sosiologiselle koulukunnalle ja sen rikosoikeudellisille näkemyksille. Tällaisille uusille näkemyksille oli voimakasta tilausta erityisesti monien Euroopassa vallinneiden sosiaalisten ja historiallisten muutosprosessien sekä yhteiskuntaolojen kehitysten yhteisvaikutusten johdosta¹⁵. Muutosten johdosta sosiologinen koulukunta avasi uudenlaisen näkökulman ajan yhteiskunnalliseen todellisuuteen¹⁶ ja toi esille valtavassa murrosvaiheessa olevien valtioiden rikosoikeudelliset haasteet. Huomattava merkitys oli myös sillä, että sosiologisen koulukunnan opit nähtiin klassisen koulukunnan oppeja tehokkaammaksi aseeksi taistelussa lisääntyvää rikollisuutta vastaan¹⁷.

Sosiologinen koulu hylkäsi klassisen rikosoikeuden korostaman tahdonvapausopin. Klassisella koulukunnalla oli vankka käsitys tahdonvapaudesta rikosoikeudellisen vastuun edellytyksenä. Se katsoi, että ihmisen tietoinen toiminta

¹³ Heinonen 1980, s. 40.

¹⁴ Rikosoikeuden klassinen koulukunta korosti tekorikosoikeutta, yhdenvertaisuutta, laillisuusperiaatetta ja rikoksentekijää rationaalisen toimijana, joka toimii vapaan tahtonsa mukaan. Seuraamusten näkökulmasta klassinen koulukunta painotti leimallisesti sovitussajatusta eli rangaistus nähtiin oikeudenvastaisen teon sovituksena. Rangaistuksen mittaamisessa tuli huomioida rikoksen objektiivinen oikeudenloukkaus sekä tekijän syyllisyys. Rangaistuksen tuli olla ennustettava, eikä ajaltaan epämääräinen seuraamus. (Ks. esim. Utriainen 1992, s. 17–19; Backman 1976, s. 117–128).

¹⁵ Backman 1976, s. 122.

¹⁶ Utriainen 1992, s. 16.

¹⁷ Lappi-Seppälä 1982, s. 142.

on kausaalisten lainalaisuuksien ulkopuolella ja että kausaaliset lainalaisuudet ja vapaus sulkevat toisensa pois.¹⁸ Sosiologinen koulukunta näki rikollisuuden johtuvan rikoksentekijän henkisistä ja biologisista ominaisuuksista, kuten vaarallisuudesta, tai rikoksentekijän ympäristöstä¹⁹. Sen opeissa oli olennaista rikoksentekijöiden luokittaminen hänen henkilökohtaisten ominaisuuksiensa mukaisesti, ja rangaistusten vaikutusten kytkeminen tähän luokitteluun²⁰. Samalla sosiologinen koulukunta uskoi, että rikoksentekijän vaarallisuutta voidaan luotettavasti ennustaa.

Sosiologisen koulukunnan rikosoikeus oli tekijärikosoikeutta. Sen mukaan rikoksesta tuomittavan rangaistus tuli yhtäläisen kohtelun sijaan määrätä rikoksentekijän erityislaadun eli hänen yksilöllisten ominaisuuksien pohjalta noudattaen erityisestäävyyden periaatteita.²¹ Rangaistuksen preventiivinen teho tuli näin suunnata tulevaisuuteen, jotta rikoksentekijä ei enää jäljempänä syyllistyisi toistuvasti rikoksiin²². Sosiologinen koulukunnan tavoitteena oli myös syrjäyttää klassisen koulukunnan korostama sovitusoppi, jonka mukaan rangaistus on ensisijaisesti tehdyn rikoksen oikeudenmukainen sovitus. Sovitusopin sijasta se pyrki rangaistusten tavoitteellisuuteen yhteiskunnan ja oikeushyvien kannalta. Rangaistuksen tarkoituksena rikoksentekijän hoitaminen oli rikoksen sovittamista tärkeämpi päämäärä.²³ Rangaistuksen tavoitteeksi esitettiin rikoksentekijän parantaminen yhteiskuntakelpoiseksi kansalaiseksi ja seuraamusten käytön johtavaksi kriteeriksi niiden oletettu vaikutus ja preventio.

Rikoksentekijän vaarallisuusajattelun kehittymiselle oli erittäin merkityksellistä sosiologisen koulukunnan johtohahmon Franz von Lisztin Marburgin yliopistossa vuonna 1882 pitämä virkaanastujaisesityelmä ”Der Zweckgedanke im Strafrecht”, jota kutsutaan myös Marburgin julistukseksi²⁴. Julistuksessaan Liszt luokitteli rikolliset kolmeen ryhmään lähtökohtanaan rangaistuksen määrääminen eri rikoksentekijäryhmille rankaisemisen tavoitteen ja tarkoituksen mukaan. Ensimmäinen ryhmä rikollisista olivat parantamiskykyiset ja parannusta tarvitsevat rikoksentekijät, jotka pystyttiin parantamaan hoidolla sekä varoituksella. Toinen ryhmä olivat parannusta tarvitsemattomat tilapäisrikolliset, joita oli varoitettava heidän tekonsa moitittavuudesta ehdollisella rangaistuksella, ja kolmanteen ryhmään kuuluivat parantumattomat, krooniset uusintarikolliset, jotka tuli pitää eristyksessä ja tehdä vaarattomaksi niin kauan kuin he olivat vaarallisia.²⁵

¹⁸ Backman 1976, s. 118–119.

¹⁹ Pihlajamäki 1990, s. 1.

²⁰ Backman 1976, s. 150–151.

²¹ Pihlajamäki 1990, s. 1.

²² Utraiainen 1992, s. 49.

²³ Backman 1976, s. 134–142.

²⁴ Ks. Liszt 1905, s. 126–179.

²⁵ Liszt 1905, s. 166–171.

Lisztin tarkoituksenmukaisuusperiaatteelle pohjautuvan kriminaalipoliitiikan päätehtävänä oli taistelu parantumattomia rikoksentekijöitä ja uusintarikollisuutta vastaan²⁶. Rankaisemisen tarkoituksena nähtiin erityisestiävän vaikutuksen saaminen rikoksentekijään eli rikoksentekijän estäminen uusimasta rikoksiaan²⁷. Lisztin näkemyksen mukaan rangaistuksen pituuden tai täytännönpanotavan ei pitänyt määräytyä rikoksentekijän teollaan osoittaman syyllisyyden johdosta vaan hänen vaarallisuutensa tai hoidettavuutensa mukaan sillä perusteella, millaista erityisestiävää käsittelyä rikoksentekijä tarvitsi²⁸. Kriminaalipoliittinen teho edellytti suhteellisen yksinkertaisen kriteeristön löytämistä kullekin rikoksentekijäryhmälle sopiviksi katsotuille toimenpiteille²⁹. Liszt oli sitä mieltä, että rikollisuutta vastaan käytävässä taistelussa tuli perinteisen rangaistuksen sijaan olla tehokkaampia ja sopivampia suojautumiskeinoja ja että yhteiskuntaa oli rangaistusten ohella tai sijaan suojeltava myös erilaisilla kasvatus- ja turvaamistoimenpiteillä³⁰.

Koska sosiologinen koulukunta piti rangaistuksen kohteena rikoksentekijätyyppejä, se merkitsi lainsäädännön tasolla sen hyväksymistä, että siirryttiin selkeistä ja kiinteistä rikostunnusmerkistöistä tuomarin suuremman harkintavallan salliviin säännöksiin. Rangaistuksen määräämisessä klassisen rikosoikeuden vaatimus rangaistuksen oikeudenmukaisuudesta ja suhteellisuudesta rikokseen nähden joutui väistymään sen käsityksen tieltä, että rikoksentekijän vaarallisuus oli ratkaiseva seikka. Rangaistuksen sisältöä koskevaksi päävaatimukseksi tuli siten yhtäläisen kohtelun sijaan rangaistuksen individualisointi rikoksentekijätyypin mukaan. Tämä tarkoitti samalla myös ajaltaan epämääräisen vapausrangaistuksen hyväksymistä.³¹

Sosiologisen koulukunnan keskeisiin vaatimuksiin kuului yhteiskunnan suojeleminen eristämällä vaaralliset rikoksentekijät epämääräiseksi ajaksi yhteiskunnan ulkopuolelle. Näin koulukunta korosti voimakkaasti yhteiskunnan turvallisuutta rikosoikeudellisen vastuun sijaan. Rikosoikeudellisen tutkimuksen sosiologinen koulukunta perusti empiirisesti koeteltuun tutkimustietoon. Kokemusperäisen empirian kehitys liittyikin samaan aikaan tapahtuneeseen luonnontieteiden ja lääketieteen, ennen kaikkea psykiatrian, voimakkaaseen kehitykseen 1900-luvun alkupuolella. Ihmisen käyttäytymisestä saadut uudet tutkimustiedot loivat uskoa, että myös poikkeavaa käyttäytymistä oli mahdollista säännellä luonnontieteellisin menetelmin. Lisäksi korostettiin sitä, että rangaistuslaitokseen eristäminen tapahtuu rikoksentekijän itsensä parhaaksi ja mahdollisesti

²⁶ Backman 1976, s. 138.

²⁷ Anttila et al. 1974, s. 97.

²⁸ Pihlajamäki 1990, s. 21–22.

²⁹ Backman 1992, s. 59.

³⁰ Ellilä 1956, s. 36.

³¹ Backman 1976, s. 150.

parantamiseksi, mikä edesauttoi hyväksymään siihen liittyvät toimenpiteet.³²

Suomessa vuonna 1889 säädettyyn RL:iin ei sen voimaantullessa sisällynyt minkäänlaisia säännöksiä vaarallisista rikoksenteikijöistä tai vaarallisuudesta rangaistuksen perusteena, eikä niistä ollut säädetty tuolloin mitään erityislainsäädäntöäkään. Sosiologinen koulukunta ei vielä tuolloin ollut saanut voimakasta jalansijaa täällä, joten RL:n korostamat klassisen koulukunnan piirteet, kuten näkemys rangaistuksesta rikollisen teon oikeudenmukaisena sovituksena, eivät antaneet juurikaan merkitystä vaarallisten rikoksenteikijöiden erityisluomiolle. Toistuvalla rikollisuudella pohjautuvaa vaarallisuutta ei tuon ajan Suomessa nähty vielä niin merkitykselliseksi ongelmaksi, että vaaralliset rikoksenteikijät olisi pitänyt asettaa tiettyyn erityisasemaan tai että heille olisi pitänyt perustaa jokin erityislaitos. Tuonaikaiset pitkä vankeusrangaistukset tosiasiallisesti kuitenkin eristivät vaarallisia rikoksenteikijöitä yhteiskunnasta³³. Kehitystä kohti vaarallisten rikoksenteikijöiden erityisaseman huomioimista osoitti kuitenkin se, että rikosoikeuden professori Jaakko Forsman totesi jo vuonna 1893, että voimakkaasti kasvanutta rikollisuutta vastaan olisi kiinnitettävä huomiota ”yhteiskunnan pahimmiksi vihamiehiksi katsottaviin tavanomaisiin rikollisiin”³⁴. Hän ei kuitenkaan vielä tuolloin esittänyt mitään tarkempaa ehdotusta vaarallisia rikoksenteikijöitä kohtaan.

Kansainvälinen kriminalistiyhdistys (saksaksi *Internationale Kriminalistische Vereinigung*) perustettiin vuonna 1889 ajamaan sosiologisen koulukunnan uudistuksia, jonka vaikutuksesta koulukunnan näkemykset levisivät nopeasti myös Suomeen³⁵. Laajemmin keskustelu vaarallisista rikoksenteikijöistä alkoi Suomessa vuosisadan vaihduttua, ja ajatus uusintarikollisten erityisluomuksista sekä heille tarkoitettusta omasta laitoksesta tuli esille voimakkaasti 1900-luvun alkuvuosina³⁶. Erityisesti professori Serlachiukselta tuli tiettyjen sosiologisen koulukunnan käsitysten, etenkin erityispreventiivisten vaarallisten rikoksenteikijöille kohdistettujen ajaltaan epämääräisten rangaistusseurauksien kannattaja. Hän ehdotti jo vuonna 1907 erityisen laitoksen perustamista ”henkisesti vaja-arvoisille” rikoksenuusijoille. Serlachius katsoi, että tällaisille rikoksenteikijöille on perustettava rangaistus, jossa huomioidaan heidän erityislaatunsa.³⁷ Serlachiuksen mielestä ajaltaan epämääräinen rangaistus soveltui hyvin parantumattomiin rikoksenteikijöihin, ja tällaisia rangaistuksia tarvittiin, koska oli yhtä järjetöntä päästää parantumaton rikoksenteikijä pois vankilasta kuin sairaus ulos sairaalasta. Serlachiuksen käsityksen mukaan tiede ei kuiten-

³² Lappi-Seppälä 1982, s. 143–144. Ks. myös Elwin et al. 1975, s. 69.

³³ Anttila – Heinonen 1977, s. 207.

³⁴ Forsman 1893, s. 478.

³⁵ Hannula 2004, s. 205.

³⁶ Anttila 1971, s. 438–439.

³⁷ Serlachius 1907b, s. 170–171.

kaan ollut edennyt vielä sille tasolle, että rikoksentekijän vaarallisuus olisi ollut millään varmuudella ennustettavissa. Hänen mukaansa siinä asiassa oli vain luotettava tuomarin ja täytäntöönpanoviranomaisten arvostelukykyyn ja vais-
toon³⁸.

Serlachius otti vaarallisten rikoksentekijöiden eristämistä koskevia säännöksiä mukaan myös ehdotukseensa uudeksi rikoslaiksi vuonna 1920³⁹, jonka luonnoksen laatimisen oikeusministeriö oli antanut hänelle tehtäväksi. Ehdotuksen tarkoitus oli toimia luonnoksena RL:n kokonaisuudistukselle. Myös tässä rikoslakiehdotuksessaan hänen lähtökohtanaan oli, että parantumattomille ja yleiselle turvallisuudelle vaarallisille rikoksenuusijoille tarvitaan asianmukaiset, itsenäiset erityislaitokset, joihin heidät täytyy määrätä epämääräiseksi ajaksi⁴⁰. Koko rangaistuksen mittaamisjärjestelmää Serlachius ei kuitenkaan ollut valmis uudistamaan sosiologisen koulun mallin mukaiseksi. Hänen mukaansa tämän esti yleinen oikeustaju, joka tulisi aina vaatimaan tietyistä rikoksista oikeudenmukaista sovitusta.⁴¹ Serlachiuksen rikoslakiehdotus ei tuolloin johtanut laajempaan RL:n uudistukseen. Myöskään Serlachiuksen ehdotus vaarallisille rikoksentekijöille suunnatuista itsenäisistä erityislaitoksista ei koskaan toteutunut sellaisenaan, mutta monet hänen ajatuksensa vaikuttivat merkittävästi myöhempiin lainsäädäntöuudistuksiin ja myös vaarallisista rikoksenuusijoista säädettyyn lakiin.

2.3 RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUS UHKANA YKSITYISELLE TAI YLEISELLE TURVALLISUUDELLE – LAKI VAARALLISISTA RIKOKSENUUSIJOISTA 1932

Kysymys vaarallisten rikoksentekijöiden erityisasemasta Suomen rikoslainsäädännössä jäi Serlachiuksen vuoden 1920 rikoslakiehdotuksen jälkeen vuosiksi itämään, eikä asiaan 1920-luvulla liittynyt muita merkittäviä lainsäädäntöhankkeita. Henkeen ja ruumiilliseen koskemattomuuteen kohdistuvien rikosten sekä omaisuusrikosten määrä lisääntyi kuitenkin Suomen itsenäistymisen jälkeen ja erityisesti alkoholia koskevan kieltolain aikana 1919–1932 voimakkaasti. Tästä syystä vaarallisia rikoksentekijöitä koskeva erityisseuraamus nähtiin 1930-luvun alussa yhä välttämättömämmäksi. Erityisesti taistelua uusintarikollisuutta vastaan pidettiin erityisen tärkeänä, ja siihen yhteiskunnassa haluttiin järeämmät keinot käyttöön. Näiden käytännössä havaittujen tarpeiden myötävaiku-

³⁸ Serlachius 1907a, s. 9–17.

³⁹ Ks. Serlachius 1920.

⁴⁰ Serlachius 1920, s. 6.

⁴¹ Ks. Pihlajamäki 1991, s. 273.

tuksesta hallitus antoi esityksensä turvasäilölaista eduskunnalle vuonna 1931⁴².

Hallituksen kyseisen esityksen lähtökohta oli, että parantumattomat rikoksentekijät tuli saattaa vaarattomiksi eristämällä heidät vain heitä varten perustettuun rangaistuslaitokseen normaalia rangaistusaikaa pitemmäksi ajaksi. Esityksen mukaan vapausrangaistuksilla, jotka eivät olleet elinkautisia tai erityisen pitkiä, ei ollut toistuvan rikollisuuden estävää vaikutusta muutoin kuin rangaistuslaitokseen sulkemisen ajaksi ja vapauduttuaan vanki jatkoi usein rikollista elämäntapaansa.⁴³ Tämän johdosta katsottiin, että yhteiskunnan kannalta on haitallista ja vaarallista päästää rikoksentekijät heille tuomitun rangaistusajan päätyttyä palaamaan yhteiskuntaan, jos heistä voidaan mitään suurimmalla todennäköisyydellä päätellä, että he tulevat jatkuvasti syyllistymään uusiin rikoksiin⁴⁴. Turvasäilö nähtiin ainoaksi tavaksi estää rikoksentekijän vapaudessa mahdollisesti tekemät uudet rikokset ja oli tarkoitettu rangaistuksen täydennykseksi silloin, kun vankeusrangaistus ei riittänyt suojelemaan yhteiskuntaa⁴⁵.

Hallituksen esityksen pohjalta säädettiin laki vaarallisista rikoksenuusijoista vuonna 1932⁴⁶. Vaarallisen rikoksenuusijan tuli suorittaa kaikki tuomitut rangaistukset kokonaisuudessaan rangaistuslaitoksessa, eikä häntä päästetty säännönmukaiseen ehdonalaiseen vapauteen. Lainsäädännöllisesti Suomen rikoslainsäädännössä hyväksyttiin näin ensi kertaa ajatus yksilöidyn rangaistuksen ideologiasta eli siitä, että osa rikoksentekijöistä on vaarallisia rikoksentekijöitä, joiden seuraamusten täytyy yhteiskunnan suojelemiseksi olla erityinen. Uuden lain myötä luotu pakkolaitosinstituutio siirsi vaaralliset rikoksenuusijat pois tavanomaisesta yhteiskunnan kiertokulusta pakkolaitokseen epämääräiseksi ajaksi ja teki heidät sillä tavoin toimintakyvyttömiksi⁴⁷. Pakkolaitokseen eristämällä katsottiin voitavan toteuttaa Lisztin Marburgin julistuksessaan esiintuoma näkemys siitä, että parantumattomat uusintarikolliset tuli pitää eristyksessä niin kauan kuin he olivat vaarallisia.

⁴² Hallituksen esityksessä (HE 91/1931 vp, s. 6) ehdotettiin turvasäilöä normaalien rikoksenuusijoiden lisäksi myös epänormaaleille eli alentuneesti syyntakeisille rikoksentekijöille. KKO totesi kuitenkin HE:stä antamassaan lausunnossaan (HE 91/1931 vp, s. 12), että lakia säädettäessä nämä ryhmät täytyi pitää selvästi erillään toisistaan, koska paatuneen rikoksentekijän osalta yhteiskunta pyrki vain suojelemaan itseään rikoksentekijältä, eikä hänen kasvattamistaan turvasäilössä nähty oleelliseksi. Tämän johdosta eduskunnan suuri valiokunta katsoi, että alentuneesti syyntakeisia rikoksentekijöitä ei tule eristää kyseisen lain nojalla vaan heidät on laitettava pakko-hoitolaan, jossa heitä pyritään parantamaan ja kasvattamaan. Lain soveltamisen kavennuttua vain tavanomaisiin uusijoihin myös turvasäilön nimi muutettiin eduskuntakäsittelyssä pakkolaitokseksi.

⁴³ HE 91/1931 vp, s. 1.

⁴⁴ Ståhlberg 1966, s. 129.

⁴⁵ HE 91/1931 vp, s. 5.

⁴⁶ Laki vaarallisista rikoksenuusijoista 27.5.1932/180.

⁴⁷ Minkkinen – Pihlajamäki 1987, s. 16.

Sosiologisen koulun voimakas vaikutus lakiin oli ilmeistä⁴⁸. Erityisestävän ajattelutavan mukaisesti pakkolaitokseen määrättiin rikoksentekijät, joita ei vankilassa ollut onnistuttu parantamaan yhteiskuntakelpoisiksi kansalaisiksi. Vaarallisia rikoksenuusijoita koskevalla lailla pyrittiin ensisijaisesti suojelemaan yhteiskuntaa ”kroonillisilta”, parantumattomilta rikoksentekijöiltä ja vaikuttamaan heihin yksilöllisesti rikosoikeuden sosiologisen koulukunnan oppien mukaisesti, koska millään muulla vankeuden muodolla ei nähty olevan minkäänlaista erityisestävää vaikutusta⁴⁹. Pakkolaitosjärjestelmän lähtökohtana oli yhteiskunnan suojeleminen rikoksentekijän eristysaikana. Tällaisia pakkolaitokseen eristettyjä, vaarallisia rikoksentekijöitä alettiin kutsua nimikkeillä pakkolaitosvangit ja pakkolaitokseen eristetyt, jotka luonnehtivat näitä rikoksentekijöitä ominaisuuksiltaan niin vaaralliseksi, että heidät täytyi eristää normaalista yhteiskuntaelämästä.

Koska pakkolaitos katsottiin ensisijaisesti erityiseksi rikosoikeudelliseksi turvaamistoimenpiteeksi, rikoksen ja rangaistuksen välisestä perinteisestä suhteellisuuspriaatteesta ei tarvinnut huolehtia. Sen perusteena ei ollut tehty rikos vaan uusien rikosten tekemisen vaara⁵⁰. Tämä mahdollisti rikoksentekijän eristämisen vankeusrangaistuksen päätyttyä määräämättömäksi ajaksi, mikä ei normaalin rangaistuksen kautta olisi ollut mahdollista⁵¹. Koska eristäminen riippui rikoksentekijän vaarallisuudesta, se pystyi jatkumaan vaikka loppuelämän ajan, jos vaarallisuus katsottiin pysyväksi⁵². Turvaamistoimeksi tarkoitettu vapauden menetys muodostuikin rikoksentekijän kannalta siinä mielessä lisärangaistukseksi⁵³.

Jotta turvaamistoimenpide oli oikeassa suhteessa rikoksentekijöiden rikollisuuden osoittamaan vaarallisuuteen, pakkolaitokseen eristämisen edellytykset

⁴⁸ Sosiologisen koulukunnan vaikutus oli nähtävissä Suomessa erityisesti neljässä laissa, jotka rakentuivat rikoksentekijöiden luokittelulle ja ilmensivät voimakkaasti erityisestävyyssnäkökulmaa. Näitä olivat laki ehdollisesta rangaistustuomiosta (20.6.1918/44), laki vaarallisista rikoksenuusijoista (27.5.1932/180), laki nuorista rikoksentekijöistä (31.5.1940/262) ja laki vaarallisten rikoksentekijöiden eristämisestä (9.7.1953/317). Sosiologinen koulukunta ei kuitenkaan koskaan täysin syrjäyttänyt klassisen koulukunnan peruslähtökohtia Suomessa (Pihlajamäki 1990, s. 70, 145).

⁴⁹ HE 91/1931 vp, s. 1.

⁵⁰ Anttila – Heinonen 1974, s. 183–184.

⁵¹ HE 91/1931 vp, s. 1.

⁵² Pakkolaitoslainsäädännön aikaan katsottiin, että pakkolaitokseen eristäminen oli seuraamuksena tosiasiallisesti ankarampi kuin elinkautinen vankeus (ks. mm. Heinonen 1984, s. 1002), ja pakkolaitosvankien keskimääräinen vapaudenmenetyisaika oli pitempi kuin elinkautisvangilla (Heinonen 1984, s. 1009). Tästä syystä esimerkiksi Heinonen katsoi pakkolaitokseen eristämisen erittäin vahingolliseksi. Hän totesi, että elinkautinen perustuu teon tuomitsemiseen, mutta pakkolaitokseen eristäminen tekijän tuomitsemiseen. Heinosen mukaan eristäminen merkitsi tekijän persoonallisuuden toteamista epäonnistuneeksi, eikä elinkautinen järkyttänyt samalla tavalla tekijän itsetuntoa ja minäkuvaa. (Heinonen 1980, s. 38).

⁵³ Komiteanmietintö 1969:B 72, s. 19.

pyrittiin asettamaan ahtaiksi⁵⁴. Edellytykset määriteltiin vaarallisista rikoksenuusijoista annetun lain 1 §:ssä. Sen mukaisesti tuomittu voitiin määrätä pidettäväksi pakkolaitoksessa, jos hänet oli tuomittu aiemmin ainakin kolmesta rikoksesta ehdottomaan vapausrangaistukseen, joista vähintään yhdestä hänelle oli määrätty kuritushuonetta minimissään yksi vuosi, tai jos hän oli ennen uutta rikostaan kärsinyt kuritushuonetta yhdessä tai useammassa erässä yhteensä vähintään kymmenen vuotta ja sen jälkeen hänet tuomittiin uudesta rikoksesta vähintään kolmeksi vuodeksi kuritushuoneeseen. Lisäksi tuomioistuin saattoi tehdä tällaisen päätöksen, jos uusi rikos oli tehty viiden vuoden kuluessa siitä, kun tekijä oli päästetty ehdottomasti vapaaksi pakkolaitoksesta ja hänet tuomittiin rikoksesta kuritushuoneeseen vähintään vuodeksi. Lisäksi edellytettiin molemmissa tapauksessa, että rikosentekijää oli ilmaantuneiden asianhaaran perusteella pidettävä vaarallisena yleiselle tai yksityiselle turvallisuudelle. Pakkolaitokseen eristämisen edellytyksinä olivat siten aikaisempi rikoshistoria, uusi rikos ja siitä määrättävä rangaistus ja rikosentekijän vaarallisuus.

Pakkolaitoksen eristämisvalta jaettiin tuomioistuimen ja vankilaoikeuden välillä. Tuomioistuimen tehtävänä ei ollut lopullinen pakkolaitokseen määrääminen, vaan sen tehtävänä oli antaa lausunto siitä, oliko rikosentekijä lain tarkoittamalla tavalla vaarallinen ja voitiinko hänet eristää pakkolaitokseen. Vankilaoikeus oli koko maata varten perustettu oikeushallinnollinen toimielin, jonka tehtävät liittyivät vankeusrangaistusten täytäntöönpanoon⁵⁵. Tuomioistuimessa ensin rajattiin muodollisilla edellytyksillä abstraktisesti vaarallisten joukko ja sen jälkeen vankilaoikeuden tuli aineellisten edellytysten perusteella erottaa tästä konkreettisesti vaaralliset⁵⁶. Tuomioistuimelle kuului näin ollen rikosentekijän vaarallisuuden ja vankilaoikeudelle rangaistuksen tehottomuuden toteaminen⁵⁷.

Kysymys eristämisestä otettiin vankilaoikeudessa harkittavaksi siinä vaiheessa, kun rikosentekijällä oli mahdollisuus päästä ehdonalaiseen vapauteen. Eristämistuomion tuomioistuimesta saanut rikosentekijä joutui tämän johdosta olemaan pitkään epävarmuuden tilassa mahdollisesta eristetyksi joutumisestaan.⁵⁸ Pakkolaitokseen eristämisen lisäksi vankilaoikeuden toimivaltaan kuului myös pakkolaitoksesta vapauttaminen. Tuolloin nähtiin olevan luonnollista,

⁵⁴ Lahti 1977a, s. 16.

⁵⁵ HE 91/1931 vp, s. 6.

⁵⁶ Heinonen – Perovuori 1969, s. 435.

⁵⁷ Komiteamietintö 1945:17, s. 9. HE:n (91/1931 vp, s. 6) mukaan näkemys vankilaoikeuden keskeisestä roolista johtui siitä, että se seurasi vankien elämää läheltä ja tunsu sen myötä erityisesti vankeinhoitoa ja vapausrangaistusten täytäntöönpanoa. Vankilaoikeudella oli näin tuomioistuimeen verrattuna parempi kyky arvioida rikosentekijän vaarallisuutta. Lainsäädännössä ei kuitenkaan ollut määritetty perusteita, joilla vankilaoikeuden tuli ratkaista kysymys tuomioistuimen vaaralliseksi arvioiman rikosentekijän vaarallisuudesta.

⁵⁸ HE 176/1970 vp, s. 3.

että sama elin, joka päättää pakkolaitokseen eristämisestä, ratkaisee myös sen, milloin rikoksentekijä on käynyt vaarattomaksi yhteiskunnalle ja hänet on mahdollista vapauttaa.⁵⁹

Rikoksentekijän oikeusturva vaati, että pakkolaitokseen eristämiseen ei saanut ryhtyä pelkästään vähäisistä rikoksista, vaan tapahtuneiden rikosten oli oltava niin törkeitä, että niiden perusteella rikoksentekijän parantumattomuutta ja vaarallisuutta oli pidettävä ilmeisenä⁶⁰. Tämä ei kuitenkaan ollut vaikeaa, koska lain voimaantullessa rikokset katsottiin vielä erittäin helposti törkeiksi ja rangaistustaso oli korkea. Omaisuusrikoksista vähintään kolmannenkertainen varkaus oli laadultaan riittävän törkeä rikos, jonka perusteella rikoksentekijä pystyttiin tuomitsemaan pakkolaitokseen, jos lisäksi edellytys rikoksentekijän vaarallisuudesta yksityiselle tai yleiselle turvallisuudelle täyttyi. Yhteiskunnassa vallitsi kokonaisuudessaan tiukka kontrollipolitiikka ja yhteiskunnallinen järjestys. 1930-luvulla rangaistuksia kovennettiin muun muassa kiristyneen yleispoliittisen ilmapiiriin sekä kieltolain ja pula-ajan johdosta pahentuneen rikollisuustilanteen takia. Vaarallisista rikoksenuusijoista annettu laki sopi tällaiseen ilmapiiriin mainiosti.

Vaarallisista rikoksenuusijoista annettu laki oli Suomessa ensimmäinen, jossa rikoksentekijän vaarallisuutta käytettiin rangaistuksen perusteena ja jossa tuomioistuimen tehtäväksi tuli arvioida normatiivisesti rikoksentekijän vaarallisuutta. Vielä tuossa vaiheessa tuomioistuimet eivät lain vaatimuksesta käyttäneet vaarallisuuden arvioinnissa apunaan ulkopuolista oikeuspsykiatrista asiantuntemusta. Vaarallisista rikoksenuusijoista annettuun lakiin liittyvän asetuksen N:o 181 mukaan vankilan johtokunnan täytyi kuitenkin toimittaa vankilaoikeudelle perusteltu lausunto rangaistuksen vaikutuksesta vankiin, joka tarvittaessa hyödynsi kyseistä lausuntoa omassa eristämispäätöksessään.

Vaarallisuus nähtiin tulevaisuuteen suuntautuvana uhkana yleiselle tai yksityiselle turvallisuudelle. Edellytys vaarallisuudesta yleiselle tai yksityiselle turvallisuudelle jätti kuitenkin tuomioistuimelle erittäin paljon tulkinnanvaraa, koska käsitteitä ei ollut määritelty lainsäädännössä eikä lain esitöissä juuri mitenkään. Vaarallisista rikoksenuusijoista annetun lain mukaan vaarallisuuden arviointi tapahtui ”ilmaantuneiden asianhaaran perusteella”. Vaarallisuuden ennustaminen perustui näyttöön menneisyydestä. Voidaankin väittää, että vaarallisuutta yleiselle tai yksityiselle turvallisuudelle arvioitiin tuolloin suhteellisen mielivaltaisesti. Osaltaan siinä oli kysymys tekemättömien rikosten vaarasta, ja vaarallinen rikoksentekijä eristettiin pakkolaitokseen uusien rikosten tekemisen vaaran vuoksi.

Vaarallisuus tarkoitti lähtökohtaisesti minkä tahansa törkeän rikoksen uusi-

⁵⁹ HE 91/1931 vp, s. 7.

⁶⁰ HE 91/1931 vp, s. 1.

misriskiä⁶¹. Laki oli siinä mielessä yleisluonteinen, että eristämisen edellytyksenä olleelle uudelle rikokselle ei määritelty törkeyden lisäksi minkäänlaisia vaatimuksia. Myöskään minkäänlaista törkeiden rikosten luetteloa ei ollut yksilöity, joten kaikki tarvittavan törkeät rikokset rikoslajista riippumatta huomioitiin vaarallisuusarvioinnissa⁶². Vaarallisuus ei näin ollen ollut rajoitettu esimerkiksi fyysisiin väkivaltarikoksiin, vaan vaaralliseksi pystyttiin arvioimaan minkä tahansa riittävän törkeän rikoksen tekijä. Tuohon aikaan, ensimmäisen maailmansodan ja kansalaissodan jälkeisessä yhteiskunnassa ajatus oli lähtökohtaisesti se, että useasti jo aikaisemmin tuomittu rikosentekijä on uhka, ja vaarallisuus liitettiin siten minkä tahansa oikeushyvän loukkaamiseen. Sääntely heijasti yleistä käsitystä vaarallisuudesta yksilön pysyvänä ominaisuutena uusia jokin törkeä rikos. Vuosina 1932–1940 noin 80 % pakkolaitostuomion saaneista oli kuitenkin pelkästään varkausrikoksista tuomittuja⁶³. Lain puitteisessa vaarallisena nähtiin myös ainoastaan syyntakeiset rikosentekijät, ei alentuoneesti syyntakeisia rikosentekijöitä.

Tuolloiselle sosiologisen koulukunnan ideologian mukaiselle kontrollipolitiikalle oli ominaista, että pelkän laitoksessa olon uskottiin vaikuttavan positii-visesti ja hoitavan muun muassa alkoholisteja ja rikollisia⁶⁴. Koska kriminaalipolitiikassa painotettiin vaarattomaksi tekemistä, pakkolaitokseen eristäminen sopi siten tuon ajan ajankuvaan erittäin hyvin, vaikka itse pakkolaitoksen hoitavaan ja parantavaan vaikutukseen ei kuitenkaan juuri uskottu. Rikosentekijän vaarallisuus nähtiin yksilössä vahvasti pysyvänä luonteenpiirteenä, jonka esiintyvyys ja jatkuvuus riippui yksilöllisesti kustakin rikosentekijästä, ja sitä pystyttiin harvoin rangaistuslaitoksessa hoitamaan tai parantamaan⁶⁵. Esimerkiksi HE 91/1931 vp:ssä todettiin, että käytännössä normaalia ja alentuneesti syyntakeista rikoksenuusijaa on useimmissa tapauksissa mahdotonta parantaa. Honkasalo katsoi kuitenkin tärkeäksi yrittää hoitaa vaarallisuutta mahdollisuuksien mukaan. Hän totesi seuraavasti: ”Kun eristämistä ei indisoi niinkään paljon teko kuin se vaarallisuus, joka tekijässä ilmenee ja josta teko on vain yhtenä symptomina, vaatii oikeudenmukaisuus, että mainittu tekijässä piilevä vaarallisuus yhteiskunnan toimesta yritetään poistaa, mikäli se käytettävissä olevin psykologisin ja psykiatrisin menetelmin on poistettavissa.”⁶⁶

⁶¹ Heinonen – Perovuori 1969, s. 432.

⁶² Vaarallisista rikoksenuusijoista annetun lain 2 §:ssä säädettiin kuitenkin tietyistä rikoksista, joihin lakia ei sovellettu. Nämä olivat erityisesti ns. poliittisia rikoksia.

⁶³ HE 101/1952 vp, s. 2–3.

⁶⁴ Wagner-Prenner 2000, s. 46.

⁶⁵ HE 91/1931 vp, s. 7.

⁶⁶ Honkasalo 1952, s. 207.

2.4 RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUS TOISTUVANA RIKOLLISUUTENA – LAKI VAARALLISTEN RIKOKSENUUSIJAIN ERISTÄMISESTÄ 1953

Vuoden 1932 lakia vaarallisista rikoksenuusijoista sovellettiin sen ajan näkemyksen mukaan ahdasrajaisesti ja muodollisesti⁶⁷. Erityisesti vuonna 1939 RL:iin tehty uusimissäntöjä ja rangaistusasteikkoja koskenut lakimuutos rajoitti vaarallisista rikoksenuusijoista annetun lain soveltamisalaa⁶⁸. Uudistuksen myötä vaarallisista rikoksenuusijoista annetun lain edellytykset muuttuivat tiukoiksi, koska uudistuksen seurauksena rangaistusasteikot lievenivät. Jo 1940-luvun alkupuolella havaittiinkin, että vaarallisista rikoksenuusijoista annettua lakia pystyttiin soveltamaan enää harvoin, eikä pakkolaitokseen eristäminen ollut siten juurikaan mahdollista. Lailla ei siten voitu toteuttaa täysin sille annettua tehtävää yhteiskunnan suojaamista vaarallisilta uusintarikollisilta⁶⁹. Pakkolaitosvangit vähenivät huomattavasti ennen kaikkea varkaudesta tuomittujen osalta, vaikka juuri omaisuusrikollisuus lisääntyi huomattavasti sodan jälkeen. Pakkolaitokseen tuomitsemista rajoitti myös se, että alentuneesti syyntakeisten rikoksenteekijöiden eristäminen pakkolaitokseen ei vaarallisista rikoksenuusijoista annetun lain mukaan ollut mahdollista.

Vuoden 1932 laki vaarallisista rikoksenuusijoista ei tuon ajan käsityksen mukaan vastannut enää rikoksenteekijän oikeusturvalle ja yhteiskunnan suojelulle asetettuja vaatimuksia. Lailla ei voitu toteuttaa täysin sille annettua tehtävää yhteiskunnan suojaamista uusintarikollisilta, joten sen aikaisen näkemyksen mukaan yhteiskunta oli jäänyt vaille sitä turvaa, jota kyseisen lain ja pakkolaitoksen olisi pitänyt sille osaltaan taata.⁷⁰ Lakiaukkojen johdosta rikoksenuusijoiden eristämismahdollisuuksia haluttiin lisätä ja pakkolaitossäädös ulottaa myös toistuvasti omaisuusrikoksiin, erityisesti varkausrikoksiin syyllistyyviin ja alentuneesti syyntakeisiin rikoksenteekijöihin. Näiden syiden johdosta hallitus antoikin vuonna 1952 esityksensä eduskunnalle laiksi vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä.

Hallituksen esityksen pohjalta säädettiin vuonna 1953 uusi laki vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä⁷¹ ja se tuli voimaan heinäkuun alussa 1954. Uusi laki laajennettiin käsittämään alentuneesti syyntakeiset vaaralliset rikoksenteekijät, joiden eristämisedellytykset olivat lievemmat kuin normaaleilla rikok-

⁶⁷ HE 101/1952 vp, s. 1.

⁶⁸ RL:n muutos 402/1939 ja siihen liittyvä HE 9/1939 vp rikosten uusimista ja rangaistusten yhdistämistä koskevan lainsäädännön uudistamisesta.

⁶⁹ HE 101/1952 vp, s. 3.

⁷⁰ HE 101/1952 vp, s. 3.

⁷¹ Laki vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä 9.7.1953/317. Lakia täydensi asetus vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain täytäntöönpanosta ja soveltamisesta (277/1954).

senuusijoilla. HE:ssä katsottiin, että alentunut syyntakeisuus lisää rikoksente-
kijän vaarallisuutta ja tekee rikoksen uusimisen todennäköiseksi, jonka vuoksi
tällaisen rikoksente-
kijän eristäminen lievemmin edellytyksin on paikallaan. Lain soveltamisalan laajentaminen myös omaisuusrikosten uusijoihin katsottiin
välttämättömäksi, jotta laki pystyi täyttämään sille asetetun tehtävän yhteiskun-
nan suojelemisesta. Tuolloin ajateltiin, ettei normaaleilla rangaistuksilla ollut
tehoa omaisuusrikoksia jatkuvasti tekeviin henkilöihin.⁷² Kaikki parantumatto-
mat rikoksente-
kijät pyrittiin alkuperäisen tavoitteen mukaisesti tekemään vaa-
rattomiksi. Anttilan mukaan lakiuudistuksella tavoiteltiinkin kahta erillistä pää-
määrää: normaalia ankarampaa seuraamusta tavallisille rikoksenuusijoille ja
erityisseuraamusta vaarallisille alentuneesti syyntakeisille rikoksente-
kijöille⁷³.

Vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain 1 §:ssä määritel-
tiin edellytykset vaaralliselle rikoksente-
kijälle ja hänen pakkolaitoseristykselle. Niiden mukaan, jos tuomittu, joka oli kärsinyt kahdesta tai useammasta rikok-
sesta joko kuritushuone- tai välittömästi tuomittua vankeusrangaistusta vähin-
tään kolme vuotta, teki uuden rikoksen, josta hänet tuomittiin rikoksenuusijana
määräajaksi, vähintään yhdeksi vuodeksi kuritushuoneeseen, tai jos tuomittu,
joka oli kärsinyt kuritushuone- tai välittömästi tuomittua vankeusrangaistus-
ta vähintään vuoden, teki uuden rikoksen, josta hänet tuomittiin alentuneesti
syyntakeisena vähintään yhden vuoden vapausrangaistukseen, ja jos tuomittua
hänen aikaisemman elämänsä, rikoksensa vaikutinten tai sen teossa ilmaantu-
neiden asianhaarain taikka mielentilansa perusteella oli pidettävä yleiselle tai
yksityiselle turvallisuudelle vaarallisena, tuomioistuimen tuli tuomitessaan hä-
net rangaistukseen samalla päättää, että tuomittu voitiin määrätä eristettäväksi
pakkolaitokseen. Säännöksessä ei asetettu uudelle rikokselle rangaistuksen vä-
himmäiskeston lisäksi minkäänlaisia muita laatu- tai lajivaatimuksia. Se saattoi
siten olla myös rikoksen yritys, täytetty teko, osallisuus tai tekijäntoimi rikok-
seen. Sen ei myöskään täytynyt olla tahallinen rikos tai samankaltainen aikai-
semman rikollisuuden kanssa.⁷⁴ Rikoksiin toistuvasti syyllistyvä rikoksente-
kijä oli siten eristettävissä pakkolaitokseen vähäisemmän aikaisemman rikollisuu-
den ja myös lievemmän uuden rangaistuksen johdosta kuin edellisen lain mu-
kaan oli mahdollista.

Pakkolaitokseen eristämisen kriteerinä säilyi vanhan lain mukaisesti vaa-
rallisuus yleiselle tai yksityiselle turvallisuudelle. Samoin kuin aikaisemmas-
sa laissa, myös tässä laissa edellytys vaarallisuudesta yleiselle tai yksityisel-
le turvallisuudelle oli epämääräinen, eikä sitä ollut määritelty lainkaan laissa.
Arvioitaessa rikoksente-
kijän vaarallisuutta yleiselle tai yksityiselle turvallisuu-
delle huomiota oli lain mukaan kiinnitettävä tuomitun aikaisempaan elämään,

⁷² HE 101/1952 vp, s. 6–7.

⁷³ Anttila 1971, s. 438.

⁷⁴ Ståhlberg 1966, s. 151.

rikoksen vaikuttimiin, sen tekotavan vaarallisuuteen, teon törkeysasteeseen ja rikoksentekijän mielentilaan. Käytännössä rikoksentekijän vaarallisuutta enustettiin paljon rikoksentekijän uuden rikoksen sekä rikoshistorian perusteella, ja vaarallisuus merkitsi lähinnä kvalifioitua uusimisriskiä⁷⁵.

Rikoksentekijän vaarallisuus nähtiin lähtökohtaisesti toistuvana rikollisuutena, jossa tekojen törkeydelle ei juurikaan annettu merkitystä. Vaarallisuutta pidettiin siten rikollisuutta, jotka syyllistyivät toistuviin rikoksiin. Vaarallisuuden arviointiin vaikutti näin ollen lähinnä rikosten määrä, ei laatu. Rikoksentekijän vaarallisuudessa ei myöskään ollut kyse pelkästään ihmisen hengen ja koskemattomuuden loukkauksen uhasta vaan merkittävästi myös omaisuuden menettämisen uhasta. Osaltaan tähän vaikutti se, että tuohon aikaan konkreettiselle omaisuudelle annettiin merkittävää arvoa, omaisuus vaikutti merkittävästi omistajan sosiaaliseen asemaan ja vakuutusmarkkinatkin olivat vasta kehitysmässä⁷⁶.

Yhteiskunnan ilmapiiri ja kontrollipolitiikka vaarallisuutta kohtaan oli erittäin tiukkaa, joten ajallisesti epämääräisten rangaistusten katsottiin täyttävän merkittäviä yhteiskunnallisia tarpeita. Inkapasaatioideologia oli voimissaan. Pakkolaitokseen eristämällä nähtiin olevan huomattava erityisestävä merkitys, ja samalla muille kansalaisille pystyttiin luomaan turvallisuuden tunne siitä, että vaaralliset rikoksentekijät olivat pakkolaitoksessa niin kauan, kunnes heidät oli todettu vaarattomiksi. Merkitystä annettiin erityisesti yhteiskunnan suojelulle, ei rikoksentekijän oikeusturvalla. Lisäksi pakkolaitosseuraamuksella katsottiin olevan myös todellinen yleisestäväkin merkitys, koska rikoksentekijät pelkäsivät pitkäaikaista ajaltaan epämääräistä eristämistä enemmän kuin tavanomaisia vankeusrangaistuksia.⁷⁷ Vaarallisten rikoksentekijöiden eristäminen, uusintarikollisuuden vähentäminen ja yhteiskunnan suojeleminen nähtiin tavoitteina, joiden rinnalla muut yhteiskunnan arvot saivat osaltaan väistyä, ja vastaavasti yksilön edut saivat väistyä yhteiskunnan edun ja turvallisuuden tieltä silloin, kun nämä edut eivät olleet yhteen sovittavissa⁷⁸.

Uuden lain johdosta pakkolaitokseen eristämisen edellytykset väljentyivät ja tuomioistuimen antamien pakkolaitoslausumien sekä vankilaoikeuden pakkolaitokseen eristettäväksi määräämien rikoksenuusijoiden lukumäärä kasvoi huomattavasti⁷⁹. Enimmillään pakkolaitokseen eristettynä 1960-luvun lopulla oli noin 6 % kaikista vangeista⁸⁰. Huomattava osa yhteiskunnalle uhaksi arvioiduista pakkolaitosvangeista oli alkoholisoituneita taparikollisia, jotka

⁷⁵ Heinonen – Perovuo 1969, s. 432.

⁷⁶ Ks. esim. Pratt 2000, s. 43.

⁷⁷ Anttila 1975a, s. 781.

⁷⁸ Honkasalo 1952, s. 207.

⁷⁹ Anttila 1971, s. 444.

⁸⁰ HE 176/1970 vp, s. 2.

toistuvasti syyllistyivät omaisuusrikoksiin rahoittaen niillä elämäntapaansa⁸¹. Rikoksentekijän rikoksillaan aiheuttamien vahinkojen määrä saattoi olla mitättömän pieni suhteessa siihen, mitä hänen eristämisensä tuli yhteiskunnalle maksamaan⁸². Pakkolaitokseen eristämisen lisääntymiseen vaikutti osaltaan se, että vaaralliseksi arvioiminen ja eristäminen tapahtuivat tietoisesti lähinnä muodollisin perustein. Epäkohta oli se, että eristämistä alettiin käyttää kaavamaisesti viimeistään silloin, kun rikoksentekijä oli kärsinyt rangaistustaan vankilassa määrätyn ajan, noin 6–8 vuotta, ja oli aina vapauduttuaan syyllistynyt uusiin rikoksiin⁸³. Laki vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä ei enää vastannut Lisztin alun perin esittämää ajatusta vain parantumattomien uusintarikollisten eristämisestä, vaan eristämisestä tehtiin tietoisesti asteittain ankarammaksi käyvän seuraamusjärjestelmän viimeinen vaihe⁸⁴.

Vaarallisen rikoksenuusijan lopullisesta määräämisestä pakkolaitokseen päätti uuden lain myötä yhä vankilaoikeus. Lakiuudistuksen myötä vankilaoikeuden tai sen määräämän henkilön tuli kuitenkin tutkia vanki ennen lopullisen eristämispäätöksen antamista oikeusturvallisuuden varmistamiseksi, jotta pystyttiin selvittämään rangaistuksen täytäntöönpanon mahdollinen parantava vaikutus. Rikoksentekijää oli täytynyt yrittää parantaa vankilassa riittävän pitkän ajan ennen eristämismenettelyyn ryhtymistä. Tutkimus käsitti tutkittavan ja hänen mielentilansa perinpohjaisen tutkimisen ja tarkkailun. Sitä hyväksikäyttäen vankilan johtokunnan tuli antaa vankilaoikeudelle perusteltu lausunto rangaistuksen vaikutuksesta vankiin, ja saamiensa tietojen avulla vankilaoikeus yritti tehdä mahdollisimman luotettavan päätöksen.⁸⁵

2.5 RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUS UHKANA TOISEN HENGELLE TAI TERVEYDELLE – VUODEN 1971 LAKIMUUTOS VAARALLISTEN RIKOKSENUUSIJAIN ERISTÄMISESTÄ ANNETTUUN LAKIIN

1960-luvun puolivälin jälkeen tapahtuneen yhteiskunnan liberalisoitumisen ja oikeusvaltioajattelun vahvistumisen johdosta maassa vallinnutta ankaraa kontrollijärjestelmää, rangaistuspolitiikkaa ja laitosvaltaa alettiin arvostella voimakkaasti. Kritiikki kohdistui merkittävästi myös sosiologisen koulukunnan mukaisiin yksilöllisesti määräytyviin rangaistusseuraamuksiin ja erityisesti kri-

⁸¹ HE 101/1952 vp, s. 6; HE 176/1970 vp, s. 3.

⁸² Anttila – Heinonen 1974, s. 182–183.

⁸³ Heinonen – Perovuo 1969, s. 436.

⁸⁴ Heinonen 1980, s. 30.

⁸⁵ HE 101/1952 vp, s. 9.

minaalipoliittisesti haasteelliseen pakkolaitokseen⁸⁶. Vaarallisuusajattelua ja vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annettua lakia vastaan kritisoivat muun muassa viranomaiset sekä erilaiset järjestöt, kuten valtakunnallinen van-
kiliitto KRIM ja vuonna 1967 perustettu Marraskuun liike.

Vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annettua lakia arvosteltiin erityisesti pakkolaitokseen eristämisen edellytyksistä, vaarallisuuskriteerin mieli-
valtaisuudesta, rangaistuksen parantavasta vaikutuksesta ja koko järjestelmän toimivuudesta⁸⁷. Pakkolaitosjärjestelmässä pidettiin epäkohtina muun muas-
sa sitä, että vankilaoikeudessa tutkittavana ollut vanki ei voinut saada itselleen puolustusasianajajaa valtion varoista, eikä vankilaoikeuden eristämispäätök-
seen voinut hakea muutosta, koska valitusoikeutta ei ollut. Näistä syistä pakko-
laitosta pidettiin kovana, tehottomana ja epäoikeudenmukaisena⁸⁸. Merkittävänä
haasteena nähtiin myös pakkolaitokseen valikoitumiseen liittyvät ongelmat. Olennaiselta osin pakkolaitosarvosteluun ja kritiikkiin vaikutti pakkolaitos-
vankien merkittävästi lisääntyneen kokonaismäärän lisäksi se, että omaisuus-
rikollisten osuus pakkolaitosvangeista oli 1960-luvulla kohonnut erityisen hu-
omattavaksi. Esimerkiksi vuonna 1967 pakkolaitokseen eristetyistä 74 % oli
omaisuusrikosten tekijöitä ja ainoastaan 21 % väkivaltarikosten tekijöitä. Tästä
johtuen erityisesti omaisuusrikoksiin syyllistyneiden vaarallisuus yhteiskun-
nalle asetettiin kyseenalaiseksi.⁸⁹

Kritiikin seurauksena kysymys rikoksentekijän vaarallisuudesta ja pakkolai-
toslaista politisoitui ja siihen alettiin pohtia ratkaisua lainsäädäntötasolla. Pak-
kolaitosjärjestelmää uudistamaan asetettiin vuonna 1967 eristämislakikomi-
tea, joka antoi mietintönsä 1969:B 72 kesäkuussa 1969. Mietintö sisälsi HE:n
muotoon laaditun ehdotuksen laiksi vakavan uusintarikollisuuden estämistoi-
menpiteistä. Komitea tuli työssään siihen tulokseen, että taistelussa uusinta-
rikollisuutta vastaan yhteiskunnan suojelemiseksi on normaalien rangaistusseu-
raamusten lisäksi oltava käytettävissä erityistoimenpiteitä, mutta niiden tulisi
olla vasta toissijaisia rangaistukseen nähden. Samoin mietinnön mukaan ri-
koksentekijän pakkolaitokseen eristämistä olisi ”käytettävä ainoastaan niissä
tapauksissa, joissa valvomalla rikoksentekijää laitoksen ulkopuolella ei saa-
da riittävää suojaa yhteiskunnalle rikoksentekijän taholta uhkaavalta vakaval-
ta rikollisuudelta.”⁹⁰ Eristäminen laitokseen tuli siten rajoittaa ainoastaan niihin
tapauksiin, joissa muut toimenpiteet eivät antaneet yhteiskunnalle tarpeellista
ennakkoturvaa vakavaa rikollisuutta vastaan⁹¹.

⁸⁶ Ks. esim. Anttila 1967, s. 245–251; Anttila 1975b, s. 281–287.

⁸⁷ Anttila 1975a, s. 782. ALAVIITE 201 PUUTTUU???

⁸⁸ Anttila 1971, s. 443.

⁸⁹ HE 176/1970 vp, s. 2.

⁹⁰ Komiteanmietintö 1969:B 72, s. 3.

⁹¹ Komiteanmietintö 1969:B 72, s. 32.

Komitean mukaan jatkuvasti vähämerkityksellisiin omaisuusrikoksiin syyllistyvät rikoksentekijät eivät olleet yhteiskunnan ja sen asukkaiden kannalta vaarallisia. Mietinnössä katsottiin, että varkausrikoksia ei voida pitää vaarallisina siinä mielessä, mitä vaarallisuudella yleensä tarkoitetaan, kun omaisuuden arvo ei ole suuri tai rikokseen ei liity väkivaltaisia piirteitä. Törkeiden omaisuusrikosten tekijöillä, joiden toiminta oli ammattimaista, tavanomaista tai joilla oli luonteenlaatunsa vuoksi taipumusta muuhun vakavaan rikollisuuteen, tuli kuitenkin säilyttää mahdollisuus pakkolaitokseen eristämiseen. Mietintöön sisältyneessä lakiesityksessään komitea ei käyttänyt vaarallisuuskäsitettä vaan eristämisen kriteeriksi otettiin siinä vakavina pidettäviin rikoksiin syyllistymisen vaara.⁹²

Rikoksentekijän vaarallisuuskäsitystä kohtaan esitetty arvostelu ei ollut kuitenkaan pelkästään suomalainen ilmiö, vaan siinä heijastui erityisesti kriminaalipolitiikassa tapahtunut merkittävä arvotietoisuuden kehittyminen⁹³. Yhteiskunnan arvot olivat vuosisadan alkuvuosikymmenistä muuttuneet merkittävästi, minkä seurauksena rikoslainsäädäntö katsottiin osin vanhentuneeksi. Yhteiskunta alkoi vapautua, mikä vaikutti myös niin kriminaalipolitiikkaan kuin yleensäkin suhtautumiseen poikkeavaan käyttäytymiseen⁹⁴. Oikeusvaltioajattelun vahvistumisen myötä lainsäädännön keskeisiksi uudistusperiaatteiksi nimettiin perusoikeuksien loukkaamattomuus ja yksilöllisen oikeusturvan kehittäminen⁹⁵. Yhteiskunnassa haluttiin antaa enemmän merkitystä rikoksentekijän oikeusturvalle kuin yhteiskunnan ja sen asukkaiden suojelulle.

Lisäksi Suomessa erityisesti rikosoikeuden professori Inkeri Anttila suhtautui kriittisesti vaarallisia rikoksentekijöitä koskevaan erityislainsäädäntöön ja toi voimakkaasti esille rikosoikeudelle vaihtoehtoisia kriminaalipolitiikan keinoja⁹⁶. Klassisen koulukunnan näkökulmat tulivatkin voimakkaasti takaisin Suomen rikosoikeuteen uusklassismina tunnetun koulukunnan nimellä 1960- ja 1970-luvuilla. Uusklassisen koulukunnan ajattelussa korostuivat oikeudenmukaisuuden, laillisuusperiaatteen, yleisestäävyyden ja ennustettavuuden periaatteet. Keskeistä siinä oli rikosoikeudellinen yhdenvertaisuusperiaate eli samasta teosta täytyi seurata sama rangaistus kaikille. Lisäksi uusklassinen koulukunta painotti tekorikosoikeutta, rangaistuksen tehtävää moitteena sekä rangaistuksen ja hoidon erottamista toisistaan. Sen lähtökohtana oli yksinkertainen ja selkeä seuraamusjärjestelmä, jossa vältetään pitkiä rangaistuksia. Samalla sosiologisen koulukunnan erityisestäävyyttä, tekijärikosoikeutta koskevat periaatteet ja hoitoideologia menettivät suurimmalta osin jäljellä olleen merkityksensä.

⁹² Komiteamietintö 1969:B 72, s. 14, 30–31.

⁹³ Heinonen – Perovuo 1969, s. 436–437.

⁹⁴ Lappi-Seppälä 1982, s. 121.

⁹⁵ Jyränki 2000, s. 23.

⁹⁶ Ks. esim. Anttila 1967, s. 245–251.

Keskustelun johdosta yhteiskunnassa havahduttiin myös siihen, että omaisuusrikollisten eristämällä ei pystytty tuomaan suojaa rikollisuuteen, eikä eristäminen parantanut rikoksentekejöitä. Myöskään sen aikainen kriminologinen tutkimustieto ei tukenut väitettä siitä, että eristämiskeinot olisivat vähentäneet rikosten uusimisalttiutta. Ymmärrettiin, että omaisuusrikollisten tekeminen vaarattomaksi eristämällä heidät yhteiskunnasta ei onnistu. Lisäksi yksilöllisten, vaarallisuuden mukaan määräytyvien ajaltaan epämääräisten seuraamusten katsottiin olevan ristiriidassa useiden rikosoikeudellisten oikeusperiaatteiden, kuten suhteellisuuden, yhdenvertaisuuden ja ennustettavuuden kanssa.⁹⁷ Vangin tilanne oli koko vankeusajan epävarma ja sinänsä riski oikeusturvan toteutumiseksi.

Kriminaalipolitiikassa alettiin nähdä olennaisempana antaa suojaa väkivalta-rikoksia vastaan kuin omaisuusrikoksia vastaan⁹⁸. Muutos aikaisempaan asennoitumiseen oli merkittävä. Vaarallisuusajattelussa siirryttiin näkemään rikoksente kijän vaarallisuus enemmän törkeään väkivaltakäyttäytymiseen liittyvänä ominaisuutena. Pakkolaitosvankien vähentämistä tuki myös se, että samaan aikaan yhteiskunnan kriminaalipoliittisena tavoitteena oli rajoittaa vankilarangastuksen käyttöä⁹⁹. Jo aivan 1960-luvun lopulla eristettyjen määrä laski voimakkaasti erityisesti eristämiskäytännössä tapahtuneiden muutosten seurauksena¹⁰⁰.

Poikkeuksellisen huomattavan julkisen keskustelun nojalla ryhdyttiin laajoihin ja reaktiivisiin lainsäädäntötoimiin. Vuonna 1970 annetussa HE:ssä vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain muuttamisesta (176/1970) kyseenalaistettiin koko pakkolaitos ja sen tarpeellisuus. HE:ssä katsottiin, että sen aikainen järjestelmä ei ollut ainoa eikä ehkä tarkoituksenmukaisinkaan keino vaarallisiksi katsottujen rikoksente kijöiden saattamiseksi yhteiskunnalle vaarattomiksi. Hallitus totesi kuitenkin, että järjestelmän poistaminen edellyttäisi vaarallisten psykopaattien hoitomahdollisuuksien selvittämistyötä sekä syyntakeisuutta ja rikoksen uusimista koskevien säännösten uusimista. Niiden johdosta hallitus näki tuossa vaiheessa tarpeelliseksi pakkolaitoksen säilyttämisen, mutta muotoili pakkolaitosrangaistuksen käytön perusteet uudelleen. Eristämismahdollisuus katsottiin tarkoituksenmukaiseksi rajata koskemaan ainoastaan yhteiskunnalle todella vaarallisia rikoksente kijöitä, eikä sellaisina voitu pitää varallisuusrikoksiin syyllistyneitä.¹⁰¹

Vuonna 1971 toteutetulla lakimuutoksella rikoksente kijän vaarallisuuden ja pakkolaitokseen eristämisen edellytyksiä kavennettiin olennaisesti¹⁰². Samalla

⁹⁷ Lahti 1977a, s. 29–30.

⁹⁸ Heinonen – Perovuo 1969, s. 437.

⁹⁹ Lappi-Seppälä 2006, s. 181. Ks. myös Lappi-Seppälä 2011, s. 194–195.

¹⁰⁰ HE 176/1970 vp, s. 1.

¹⁰¹ HE 176/1970 vp, s. 2–3.

¹⁰² Muutos vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annettuun lakiin 23.4.1971/303. Teknisesti lakimuutos tehtiin niin, että vuoden 1953 lakia vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä

hyväksyttiin ajatus yhteiskunnassa olevasta pienestä vaarallisten rikoksenteiki-
jöiden joukosta, joiden vaarallisuus kohdistuu lähinnä toisen ihmisen henkeen
ja terveyteen. Pakkolaitokseen eristäminen katsottiin lakimuutoksen jälkeen
mahdolliseksi, kun rikoksenteikijä tuomittiin määräaikaiseen, vähintään kah-
den vuoden vankeusrangaistukseen murhasta, taposta, surmasta, törkeästä pa-
hoinpitelystä, törkeästä ryöstöstä, törkeästä tuhotyöstä, törkeää väkivaltaa käyt-
täen tehdystä väkisinmakaamisesta taikka muusta törkeää väkivaltaisuutta tai
erityistä vaarallisuutta toisen hengelle tai terveydelle osoittavasta rikoksesta ja
edellä tarkoitettua väkivaltaisuutta tai vaarallisuutta osoittavan rikoksen yrityk-
sestä tai osallisuudesta rikokseen.

Ensimmäistä kertaa vaarallisuuden mukaan määräytyvään seuraamussään-
nöксеen otettiin määritelmä tietyistä rikoksista, jotka saattoivat johtaa rikok-
senteikijän arvioimiseen vaaralliseksi, mutta se jätettiin kuitenkin yleislausek-
keen avulla avoimeksi. Lisäedellytyksenä vaadittiin, että rikoksenteikijä oli
rikosta edeltäneiden kymmenen vuoden aikana syyllistynyt törkeää väkivaltai-
suutta tai erityistä vaarallisuutta toisen hengelle tai terveydelle osoittavaan ri-
kokseen sekä että häntä oli hänen rikoksistaan ilmenevien seikkojen ja muun
hänen henkilöllisyydestään saadun selvityksen perusteella ilmeisesti pidettä-
vä erittäin vaarallisena toisen hengelle tai terveydelle. Sanalla ”ilmeisesti” il-
maistiin vaadittava todennäköisyyden aste ja sanonnalla ”erittäin vaarallinen”
rikoksenteikijän vaarallisuuden laatu. ”Ilmeisesti” tarkoitti hyvin suurta koke-
musperäistä varmuutta rikoksenteikijän vaarallisuudesta. ”Erittäin vaarallisella”
tarkoitettiin sitä, ettei lievä tai tavallinen vaarallisuus riittänyt vaaralliseksi ar-
vioimiseen, vaan vaadittiin mahdollisuutta toisten ihmisten hengen ja terveyden
kannalta erittäin vaarallisiin tekoihin.¹⁰³

Rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointi perustui aikaisempien lakien tapaan
eristämisrikosta edeltävään rikollisuuteen, kysymyksessä olevaan rikokseen ja
siitä määrättävään rangaistukseen ja rikoksenteikijän henkilöön. Rikoksenteiki-
jän henkilöä arvioitaessa huomio oli kiinnitettävä asianomaisen luonteenlaa-
tuun, asenteisiin ja psykofyysiseen tilaan. HE:n mukaan nämä seikat ilmeni-
vät ainakin osittain henkilön aikaisemmasta rikollisuudesta, elämäntavoista ja
kyseessä olevasta rikoksesta. Ensimmäistä kertaa vaarallisuuden arvioinnissa
oli huomioitava vaarallisuuden kohdistuminen tulevaisuuteen eli rikoksenteiki-
jän mahdollinen syyllistyminen vakaviin väkivaltarikoksiin myöhemmin. Esi-
tyksessä mainittiin myös, että yleensä pakkolaitokseen eristämistä harkittaessa
oli tarkoituksenmukaista turvautua lääketieteelliseen asiantuntemukseen.¹⁰⁴ En-
nen eristämispäätöksen tekemistä tuomioistuimen tuli hankkia rikoksenteikijäs-

uudistettiin osittain. Lakia täydensivät asetus vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun
lain täytäntöönpanosta ja soveltamisesta (277/1954) sekä asetus pakkolaitoksesta (448/1971).

¹⁰³ HE 176/1970 vp, s. 6.

¹⁰⁴ HE 176/1970 vp, s. 5.

tä Lääkintöhallituksen lääketieteellistä asiantuntemusta edustava lausunto, jos tuomioistuimien katsoi sellaisen selvityksen tarpeelliseksi¹⁰⁵. Lisäksi vankilaoikeus hankki yleensä lausunnot rikoksenteikijästä vankilapsykiatrilta, -psykologilta ja vankilan johtajalta. Vankilaoikeudella oli myös käytettävissään se kirjallinen aineisto, joka oli kertynyt henkilön väkivaltarikosten tuomioistuinkäsittelyssä. Vankilaoikeuden päätöksissä eristämistä perusteltiin viittaamalla rikoksista ilmenevään vaarallisuuteen sekä hankituista lausunnoista ilmeneviin eristämistä perusteleviin seikkoihin. Käytännössä vaarallisuusarvio lausunnot perustuivat keskeisiltä osiltaan rikoksenteikijän tekemiin rikoksiin. Jos uusi rikos ja aikaisemmat rikokset ilmensivät yhdensuuntaista vaarallisuutta toisen hengelle ja terveydelle sekä lausunnoissa päädyttiin pitämään syytettyä erittäin vaarallisena, vankilaoikeus yleensä päätyi eristämiseen.¹⁰⁶

Lainsäädännössä rikoksenteikijän vaarallisuus muuttui lähinnä väkivaltarikoksella osoitetuksi vaarallisuudeksi, joten ainoastaan toisen hengelle tai terveydelle vaaralliset rikokset tulivat vaarallisuudelle merkityksellisiksi. Aikaisemmin vaarallisuudessa merkittävänä ollut edellytys rikoksenteikijän epämääräisestä uhasta yleiselle tai yksityiselle turvallisuudelle poistettiin ja merkitystä annettiin ainoastaan toisen hengelle tai terveydelle merkittävien oikeushyvien loukkauksen uhalle. Vaarallisena rikoksenteikijänä pidettiin lähtökohtaisesti ainoastaan törkeän väkivaltarikoksen uusijaa, ja vaarallisuus nähtiin luonteessa olevana pysyvänä ominaisuutena, jota pakkolaitosseuraamuksen ei enää uskottu millään tavalla hoitavan tai parantavan. Tapahtuneiden rikosten tuli olla laadultaan niin törkeitä, että niiden vaarallisuus antoi oikeutuksen pakkolaitokselle. Eristämisen määrääväksi tekijäksi tuli näin ollen rikollisuuden laatu. Ratkaisevaa ei ollut rikostyyppi, vaan kysymyksessä olevan teon vaarallisuus toisten ihmisten hengelle tai terveydelle¹⁰⁷. Kriminaalipoliittinen ajattelu ei ollut enää suojele tällaiselle pakkolaitokselle¹⁰⁸, samoin inkapasitaatioideologia menetti merkitystään. Mielenkiintoista oli kuitenkin se, että tietyt huumausainerikolliset ja liikenne rikolliset saatettiin nähdä vielä toisen terveydelle vaarallisten rikosten tekijöinä. Jo aikaisemmin 1960-luvun loppupuolella tapahtuneen vankimäärän laskun lisäksi pakkolaitosvankien määrä väheni lakimuutoksen seurauksena dramaattisesti, kun suurin osa aikaisemmista, omaisuusrikoksista tuomituista pakkolaitosvangeista alettiin nähdä suurelta osin vaarattomina pikkurikollisina tai järjestelmän sijaiskärsijöinä¹⁰⁹.

Lakiuudistuksessa oli nähtävissä selkeästi uusklassisen koulukunnan merki-

¹⁰⁵ Lääkintöhallitus oli Suomen valtion keskusvirasto, joka ohjasi, valvoi ja kehitti terveyden- ja sairaanhoitoasioita. Se toimi eri nimillä vuosina 1811–1991. Nykyään samoista asioista vastaa pääasiassa THL.

¹⁰⁶ Heironen 1980, s. 32–33.

¹⁰⁷ HE 176/1970 vp, s. 5–6.

¹⁰⁸ Anttila 1975a, s. 785.

¹⁰⁹ Anttila 1971, s. 445.

tyksen kasvu. Se painotti erityisesti rikosoikeudellisen järjestelmän yleisestä vää vaikutusta rangaistusten yksilöllistämisen kustannuksella. Erityisestävää ajattelusta luovuttiin pääosin, kun erityisestäväksi tarkoitettu pakkolaitos rajattiin ainoastaan erittäin pienelle joukolle. Yleisestävyyden ohella painotettiin rikoksentekijän oikeusturvaa ja rangaistuksen oikeudenmukaisuuden ajatusta. Oleellisena nähtiin yksittäinen rikos ja siitä ilmenevä rikoksentekijän syyllisyys. Tekijän persoonallisuus rikoshistorian ja tulevan kehityssuunnan kanssa siirtyivät taka-alalle.¹¹⁰ Pakkolaitoksen parantavaan vaikutukseen tai muiden hoitotoimenpiteiden onnistumiseen ei vaarallisten rikoksentekijöiden osalta enää uskottu. Tähän vaikutti esimerkiksi tieteellisten tutkimusten havainnot hoitotoimenpiteiden vähäisestä vaikutuksesta uusintarikollisuuteen. Ymmärrettiin, että rikoksen uusimiseen ei niillä keinoilla pystytä vaikuttamaan. Toisaalta hyvinvointivaltion sosiaalinenäkökohdat alettiin kokea tärkeiksi, joten esimerkiksi pitkäaikaisvankien terveydellisiin ja koulutuksellisiin ongelmiin kiinnitettiin aikaisempaa suuremman määrän huomiota ja heihin kohdistettiin erilaisia sosiaalipoliittisia erityistoimenpiteitä.¹¹¹ Rikosoikeudellisessa ajattelussa korostettiin erityisesti humanisuutta ja oikeudenmukaisuutta. Sen mukaisesti rikosoikeuden ja sen soveltamisen piti olla ennustettavaa, yhdenvertaista ja rankaisemisen oikeasuhtaista sekä kohtuuttomuuksia välttävää¹¹². Tämä johdatti siihen, että ainoastaan hyvin harvojen rikoksentekijöiden kohdalla katsottiin olevan oikeutettua pitää heitä vankilassa mahdollisesti tulevaisuudessa tapahtuvien tekojen takia.

Pakkolaitokseen sijoittamisen keskeinen sisältö oli yhä se, että vanki suoritti kaikki hänelle tuomitut rangaistukset vankilassa. Vasta tämän jälkeen hänet vapautettiin ehdonalaan vapauteen. Laki mahdollisti aikaisempien lakien tavoin myös sen, että eristetty voitiin pitää vankilassa epämääräisen ajan yli tuomioistuimen määräämän rangaistuksen. Käytännössä vankilaoikeus ei kuitenkaan kertaakaan vuoden 1971 jälkeen määrännyt tuomittua pidettäväksi pakkolaitoksessa yli tuomioistuimen määräämän rangaistusajan¹¹³. Kokonaisuudessaan pakkolaitokseen eristäminen poikkesi Suomessa useista muista läntisistä maista siinä, että Suomessa pakkolaitokseen määrääminen vaikutti rangaistuksen pituuteen mutta ei todellisuudessa sen sisältöön. Mitään erillistä pakkolaitosta ei Suomessa ollut¹¹⁴, eikä siitä missään vaiheessa kehittynyt hoi-

¹¹⁰ Grönqvist – Lindholm 1977, s. 3.

¹¹¹ Komiteanmietintö 1976:72, s. 63–64.

¹¹² Anttila 1975a, s. 785.

¹¹³ Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 3/1994, s. 46.

¹¹⁴ HE 262/2004 vp, s. 27. Muissa Pohjoismaissa rangaistuslaitokseen eristäminen vaikutti myös rangaistuksen sisältöön lähinnä hoidollisesti. Eroa Suomen ja muiden Pohjoismaiden välillä voidaan selittää sekä ideologisilla perusteilla että resurssien vähäisyydellä. Suomessa pitäydettiin voimakkaasti rikosoikeuden klassisen koulukunnan periaatteissa ja näkökulmissa, jolloin rangaistusta pidettiin ensisijaisena seuraamuksena. Suomessa resurssien vähäisyys tuli esille siinä,

dollista laitosta¹¹⁵. Käytännössä pakkolaitokseen eristetyt asuivat samoilla osastoilla muiden vankeusvankien kanssa muutamissa vankiloissa. Merkityksellistä oli rikoksentekijän säilyttäminen vankilassa, suojassa muilta yhteiskunnan jäseniltä.¹¹⁶

Lakiuudistuksessa muuttui myös vankilaoikeuden käytäntö. Uudistuksen myötä kysymys rikoksentekijän eristämisestä tuli ottaa vankilaoikeudessa esille viipymättä sen jälkeen kun tuomioistuimen tuomio, jonka mukaan rikoksentekijä voidaan määrätä eristettäväksi pakkolaitokseen, oli saanut lainvoiman, ja vankilaoikeus oli saanut hankittua asiassa tarvittavan selvityksen. Erillistä vapauttamisharkintaa ei ollut. Edeltävä laki perustui voimakkaasti näkemykseen, että joissakin tapauksissa rangaistuksella saattoi olla parantava vaikutus ja että rangaistusaikana rikoksentekijässä ja hänen olosuhteissaan saattoi tapahtua muutoksia, joiden johdosta eristämisseuraamus kävi tarpeettomaksi. Paranemiset katsottiin kuitenkin erittäin harvinaisiksi, joten rikoksentekijöiden mielenterveyden ja asian käsittelyn kannalta katsottiin perustelluksi ratkaista eristämiskysymys mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.¹¹⁷ Toisaalta muutos aiheutti juuri sen ongelman, että arvio rikoksenuusijan vaarallisuudesta tehtiin vain rangaistuksen alkuvaiheessa, jolloin vapauttamiseen oli yleensä pitkä aika. Kerran tehtyä vaarallisuusarviota ei uusittu myöhemmin uudelleen, joten rangaistusaikana vangin vaarallisuudessa mahdollisesti tapahtuneiden muutosten ja niiden vaikutusten arviointi oli sen johdosta käytännössä mahdotonta.

2.6 RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUS RISKINÄ TÖRKEÄÄN VÄKIVALTARIKOKSEEN – SÄÄNNÖS KOKO RANGAISTUKSEN SUORITTAMISESTA VANKILASSA VUONNA 2006

Erityisesti perus- ja ihmisoikeuslähtöisen kriminaalipolitiikan merkityksen kasvaessa 1990-luvun alkupuolella laki vaarallisten rikoksenuusijoiden eristämisestä ja siihen liittynyt pakkolaitos alettiin nähdä Suomen seuraamusjärjestelmässä erittäin ongelmalliseksi. Katsottiin, että pakkolaitoslainsäädäntö ei vastannut perusoikeuksien ja kansainvälisen ihmisoikeuskehityksen edellyttämiä vaatimuksia, joten lakiin vaadittiin muutosta monesta syystä¹¹⁸. Suu-

että toisen maailmansodan jälkeen täällä vallitsi psykiatriapula, joka osaltaan vaikutti siihen, ettei kriminaalipsykiatrista koulukuntaa päässyt täällä syntymään. (Anttila 1975a, s. 780).

¹¹⁵ Anttila 1971, s. 443.

¹¹⁶ HE 262/2004 vp, s. 26.

¹¹⁷ HE 176/1970 vp, s. 7.

¹¹⁸ EIS:n noudattamista valvonut Euroopan ihmisoikeustoimikunta totesi kuitenkin ratkaisuisaan Koskinen v. Suomi (1994) ja Koskinen v. Suomi (1997), että pakkolaitosrangaistuksen täysimääräinen kärsiminen ei ollut EIS:n vastaista.

rimmaksi haasteeksi koettiin se, että rikoksenteleijän eristämistä pakkolaitokseen pidettiin pituutensa vuoksi hyvin ankarana ja psykologisesti raskaana seuraamuksena, johon liittyi lisäksi voimakas kielteinen leimaantuminen. Ankaruutta lisäsi seuraamukseen liittyvä epä määräisen rangaistusajan mahdollisuus. Lisäksi pakkolaitostuomion saaminen tuomioistuimesta saattoi olla hyvin sattumanvaraista, eikä tuomareilla ja syyttäjillä ollut useinkaan vankkaa asiantuntemusta vaarallisista rikoksenteleijöistä. Myöskään vankilaoikeutta ei voitu pitää riippumattomana ja puolueettomana tuomioistuimena, eikä sen tekemään eristämispäätökseen voinut hakea muutosta.

Erityisesti näiden vaatimusten johdosta vaarallisia rikoksenteleijöitä koskevan lainsäädännön uudistamista pohdittiin useissa yhteyksissä sekä 1990- että 2000-luvuilla. Esimerkkinä voidaan mainita oikeusministeriön rikoslakiprojektilla vuonna 1994 saama ehdotus RL:n vankeutta ja ehdonalaista vapautta koskevista säännöksistä. Siinä vaarallisten rikoksenuusijain eristämistä koskeva lainsäädäntö ehdotettiin kumottavaksi, ja sen sijaan esitettiin, että tietyt rikoksenteleijät voitaisiin määrätä suorittamaan koko rangaistus aika vankilassa.¹¹⁹ Kyseinen rikoslakiprojektin ehdotus jäi tuloksettomaksi, mutta vaarallisia rikoksenteleijöitä koskevan lainsäädännön uudistaminen tuli osaksi vuonna 1999 asetetun muun muassa vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja ehdonalaista vapautumista koskevan lainsäädännön uudistamista pohtineen vankeusrangaistuskomitean tehtäväkuvaa. Vuonna 2001 antamassaan mietinnössään 2001:6 komitea ehdotti rikoslakiprojektin tavoin, että pakkolaitokseen eristäminen korvattaisiin rangaistusajan suorittamisella kokonaan, siten että koko rangaistuksen suorittamisen edellytykset vastaisivat pääpiirteissään silloisia pakkolaitossäännöksiä. Lisäksi mietinnössä ehdotettiin muun muassa vankilaoikeuden lakkauttamista ja koko rangaistuksen vankilassa suorittamista koskevien päätösten siirtämistä yleiseen tuomioistuimeen.¹²⁰

Vankeusrangaistuskomitean mietintö oli pohjana, kun hallitus laati esityksensä 262/2004 eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi. HE:ssä ehdotettiin vaarallisten rikoksenuusijain eristämistä pakkolaitokseen muutettavaksi vastaavasti koko rangaistuksen suorittamiseksi vankilassa. Ehdotus koko rangaistuksen suorittamisesta vankilassa oli osa laajaa vankeusrangaistuksen kokonaisuudistusta. Vankeuslainsäädännön uudistuksen merkittävimpanä ajatuksena oli vangin oikeuksien ja velvollisuuksien korostaminen. Lainsäädäntöuudistuksessa pyrittiin erityisesti tehostamaan vankeusrangaistuksen suunnitelmallisuutta ja yksilöllistä prosessia sekä turvaamaan ja kunnioittamaan vangin oikeuksia rangaistusajana, ja takaamaan hänelle hallittu sijoittuminen yhteiskuntaan rangaistusajan jälkeen. Tavoitteena oli lisätä valmiuksia rikoksettomaan elämään ja luoda sellaiset edellytykset,

¹¹⁹ Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 3/1994, s. 51–52.

¹²⁰ Komiteamietintö 2001:6, s. 1–2.

jotka vähentäisivät vangin riskiä syyllistyä uusiin rikoksiin.¹²¹

Yksilön perusoikeuksien ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten merkityksen ja painoarvon kasvu suomalaisessa yhteiskunnassa ja lainsäädännössä oli tärkein peruste vaarallisia rikoksentekejiä ja pakkolaitosta koskevalle lakiuudistukselle. Esimerkkejä kansainvälisten ihmisoikeussopimusten vaikutuksesta Suomen vankeuslainsäädännön pakkolaitosta koskevaan lakiuudistukseen ja erityisesti koko rangaistusta vankilassa suorittavalle annettu mahdollisuus uudesta vaarallisuusarviosta hänen suorittuaan rangaistustaan viisi kuukauden osaa ovat EIT:n tuomiot *Stafford v. Yhdistynyt kuningaskunta* (2002) ja *Husain v. Yhdistynyt kuningaskunta* (1996). Näissä tuomioissa EIT katsoi, että jos rikoksenteelijän eristäminen perustuu sellaisiin mahdollisesti muuttuviin syihin kuten henkilön vaarallisuus, rikoksenteelijällä tulee olla mahdollisuus saattaa eristämisen laillisuus tuomioistuimen tutkittavaksi tietyn ajan kuluttua eristämisen alkamisesta ja sen jälkeen kohtuullisin väliajoin. Määräajan pituuden osalta EIT ei ole asettanut mitään tarkkaa rajaa, vaan harkinta kohtuullisesta määräajasta on tapauskohtaista. Vastaavasti Euroopan neuvoston ministerikomitea totesi elinkautisvankien ja muiden pitkäaikaisvankien rangaistusten täytäntöönpanon järjestämisestä antamansa suosituksen Rec (2003) 23 säännössä 16, että koska vaarallisuus ja rikollista käyttäytymistä aiheuttavat tekijät eivät ole tekijän pysyviä piirteitä, rikoksenteelijöiden riski- ja tarvearviot tulisi toistaa tietyin väliajoin.

Vankeuslainsäädännön muutos tapahtui koko rangaistuksen vankilassa suorittamismääräyksen osalta siinä mielessä vaivihkaa, että perus- ja ihmisoikeuksien kasvaneesta merkityksestä huolimatta koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvän lakiuudistuksen kriittiset kohdat, kuten oikeussäännöksen epämääräisyys, eivät saaneet huomiota, ja laaja-alainen yhteiskunnallinen keskustelu esimerkiksi rikoksenteelijän vaarallisuudesta ja siihen liittyvistä kriteereistä jäi käymättä. Osaltaan tähän varmasti vaikutti se, että vaaralliseksi arvioitavien rikoksenteelijöiden määrä kaikista rikoksenteelijöistä on Suomessa hyvin pieni, joten rikoksenteelijän vaarallisuuden laajemmalle tarkastelulle ei annettu uudistuksessa suurta painoarvoa. Vankeuslain uudistus kokonaisuudessaan oli hyvin laaja tehtävä, jossa pyrittiin keskittymään olennaisimpien epäkohtien korjaamiseen.

Laki vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä oli voimassa kokonaisuudessaan reilut viisikymmentä vuotta, ja vasta lokakuun alussa 2006 voimaantulleessa vankeuslainsäädännön kokonaisuudistuksessa laki kumottiin ja Suomessa luovuttiin pakkolaitoksesta. Samassa yhteydessä RL:n vankeutta koskevaan 2c-lukuun otettiin aineelliset säännökset koko rangaistuksen suorittamisesta vankilassa vakavissa rikoksen uusimistapauksessa¹²². Koko rangaistuksen van-

¹²¹ HE 263/2004 vp, s. 1.

¹²² RL:n muutos 780/2005 ja siihen liittyvä HE 262/2004 vp eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi.

kilassa suorittamisen sääntelyn voimaantulon yhteydessä luovuttiin vuodesta 1932 lähtien Suomessa voimassa olleesta käytännöstä, jonka mukaisesti tuomioistuin antoi rikoksenteikijästä ainoastaan pakkolaitostuomion, ja vankilaoikeus teki vaarallisuusarvionsa pohjalta myöhemmin rikoksenteikijän lopullisen eristämispäätöksen. Lakiuudistuksessa vankilaoikeus lakkautettiin, ja tämänhetkisen lainsäädännön mukaisesti tuomioistuin tekee rikosjutun käsittelyn yhteydessä syyttäjän vaatimuksesta päätöksen siitä, joutuuko rikoksenteikijä suorittamaan koko rangaistuksensa vankilassa. Tuomioistuin käsittelee sekä ratkaisee asian kokonaisuudessaan itse jo tuomioistuinkäsittelyssä, ei täytäntöönpanon aikana. Tällöin rikoksenteikijällä ei ole epäselvyyttä siitä, kuinka pitkä hänen rangaistusajansa on. Toisaalta koko rangaistusajaa suorittamaan määrätty voidaan kuitenkin päästää ehdonalaiseen vapauteen hänen suoritettuaan rangaistuksesta viisi kuudesosaa, jos häntä ei enää silloin ole pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle¹²³. Missään tilanteessa vankia ei ole mahdollista pitää vangittuna yli hänelle tuomitun rangaistusajan.

Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen edellytykset vastaavat pitkälti aikaisemman vaarallisten rikoksenuusijoiden eristämisestä annetun lain edellytyksiä. RL 2c:11.1:n 1 kohdan mukaan koko rangaistuksen suorittaminen vankilassa edellyttää tiettyä säännöksessä mainittua törkeäksi luettavaa rikosta toisen hengelle tai terveydelle. RL 2c:11.1:n 2 kohdan mukaan koko rangaistusajan vankilassa suorittamisen toisena edellytyksenä on, että rikoksenteikijä on rikosta edeltäneiden kymmenen vuoden aikana syyllistynyt 1 kohdassa mainittuun rikokseen taikka kyseinen rikos on tehty kolmen vuoden kuluessa siitä, kun hän on vapautunut suorittamasta koko rangaistusajaa vankilassa tai elinkautista vankeutta tai hänet on päästetty ehdonalaiseen vapauteen hänen suoritettuaan viisi kuudesosaa tuomiostaan. RL 2c:11.1:n 3 kohdan edellytyksenä koko rangaistuksen suorittamiselle vankilassa on lisäksi, että rikoksenteikijää on rikoksista ilmenevien seikkojen ja OK 17:37.3:n mukaisen selvityksen eli mielentilatutkimuksen perusteella pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Tämä merkitsee sitä, että edellytyksenä koko rangaistuksen suorittamiselle on mielentilatutkimus ja vaarallisuuden arvioin-

¹²³ Tavallaan lakiuudistus merkitsi vaarallisuuskäsittelyn toisen ajankohdan osalta tilannetta, joka vallitsi ennen vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain muutoksen voimaantuloa 1.8.1971. Ennen tuota ajankohtaa kysymys rikoksenteikijän vaarallisuudesta ja eristämisestä tuli yleensä harkittavaksi ainoastaan rangaistusajan loppupuolella. Aikaisemmasta poiketen nykyään vaarallisuusarvioita voidaan tehdä kaksi, joista toinen tehdään jo tuomitsemisvaiheessa. Toinen arvio tehdään rangaistusajan loppupuolella rikoksenteikijän suoritettua rangaistuksestaan viisi kuudesosaa. Lähellä mahdollista vapautumisajankohtaa laaditun vaarallisuusarvion avulla HHO:lla on mahdollisuus arvioida sitä, onko tapahtunut myönteisiä muutoksia niissä rikoksenteikijän vaarallisuuden sisällöllisissä tekijöissä, joiden perusteella hänen on aikanaan katsottu olevan erittäin vaarallinen.

ti. Tarkemmin koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen edellytyksiä käsitellään tämän tutkimuksen luvussa 3.2 ja vankeudesta mahdolliseen ehdonalaiseen vapautumista luvussa 3.3.

Huolimatta aikaisempien rikoksentekijän vaarallisuuteen liittyvien säädösten yli 70-vuotisesta historiasta, vaatimus oikeuspsykiatrisesta vaarallisuusarviosta kirjattiin lakiin vasta tässä lakiuudistuksessa. Aikaisemmin tuomioistuin pystyi halutessaan ilman laissa säädettyä velvollisuutta pyytämään lausunnon rikoksentekijän vaarallisuudesta, jos se katsoi lisäselvityksen hänestä tarpeelliseksi, ja vankilaoikeudella oli myös mahdollisuus hankkia esimerkiksi vankilapsykiatrin, -psykologin ja vankilan johtajan lausunnot asian ratkaisemiseksi. Nyt arvion tekemisestä on säädetty pakottavasti laissa, ja tuomioistuimen näkemyks rikoksentekijän vaarallisuudesta on usein yhteneväinen asiantuntijan laatiman lausunnon kanssa.

Ongelmallista uudistuksessa oli se, että RL 2c:11.1:n 3 kohdassa esille tullutta käsitettä erittäin vaarallinen ei ole lainkaan rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta huolimatta määritelty lainsäädännössä, eikä sille ole myöskään mitään kansainvälisesti hyväksyttyä, yksiselitteistä määritelmää. Käytännössä 'erittäin vaarallisella' viitataan tässä yhteydessä vaarallisuuden laatuun, ja se tarkoittaa sitä, ettei minkäänlainen lievä tai tavallinenkaan riski väkivaltarikoksiin riitä, vaan vaaditaan vähintään korkeaa riskiä muiden ihmisten hengen, terveyden tai vapauden kannalta törkeisiin rikoksiin. Tässä yhteydessä laissa ei myöskään enää ilmaista rikoksentekijän vaarallisuudelta vaadittavaa todennäköisyyden astetta. Erittäin vaarallinen -käsitteen merkitys riippuu sitä arvioivan henkilön omista näkemyksistä ja arvostuksista, joten säännöksen teksti on hyvin tulkinnanvarainen. Säännöksen tulkinnanvaraisuus ei kuitenkaan saisi missään nimessä johtaa siihen, että lainsäädäntövaltaa delegoidaan tuomioistuimille. De lege ferenda lainkäytön yhtenäisyyden kannalta erittäin vaarallisen rikoksentekijän määritelmä olisi aiheellista lisätä säännökseen yksityiskohtaisesti ja täsmällisesti. Vaarallisuuskäsitteen epätasällisyydestä johtuen siinä pitäisi puhua rikoksentekijän väkivaltariskistä ja sen arvioimisesta.

Vaarallisuuskäsitteen epätasällisyydestä huolimatta muutoin koko rangaistuksen suorittamista edellyttävät normatiiviset kriteerit ja prosessia koskeva sääntely on tarkentunut, ja rikosoikeuden perusperiaatteiden näkökulmasta uusi lainsäädäntö on aikaisempaa parempi. Nykyiset koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen muodolliset edellytykset on säädetty aikaisempia pakkolaitoslakeja korostetusti tiukemmin ja yksityiskohtaisemmin, minkä lisäksi ne ovat yksiselitteisiä, eikä lainkohta jätä uuden ja vanhan rikoksen edellytyksistä tulkinnanvaraa. Tätä edellyttää myös nykyinen perus- ja ihmisoikeuslainsäädäntö. Seuraamuksen edellytysten ainoa tulkinnanvarainen asia on edellä mainittu epämääräinen vaarallisuuden vaatimus. Vaikka rikoksentekijän vaarallisuuden huomioiva seuraamus koko rangaistuksen suorittamisesta vankilassa on suu-

rimalta osin sidottu rikosoikeusjärjestelmän perusratkaisuihin, se on kuitenkin osoitus jonkin asteisesta tekijärikosoikeudellisesta ajattelusta ja yksilöidyn rankaisun huomioimisesta Suomen rikosoikeusjärjestelmässä.

Aikaisemmin vaarallisuus nähtiin voimakkaasti rikoksenteijässä olevana pysyvänä ominaisuutena tai luonteenpiirteenä, joka aikakaudesta riippuen ilmenei lähinnä eri lajisten rikosten uusimisina. Rikoksenteijän vaarallisuus keskittyi täysin yksilöön ja se merkitsi lähinnä kaksijakoista tilaa; joko rikoksenteijä oli vaarallinen tai sitten ei. Tällä tarkoitettiin sitä, että vaarallisuus vaikutti rikoksenteijässä ennalta tietämättömään hetkeen tulevaisuuteen ja poistui joskus tulevaisuudessa yhtäkkiä kokonaan. Lakimuutoksen myötä vaarallisuus alettiin myös suomalaisessa rikosoikeustieteessä nähdä entistä voimakkaammin kansainvälisen kehityksen mukaisesti riskinä uusia törkeä väkivaltarikos ja riskin arvioinnin merkitys vaarallisuusajattelussa on korostunut¹²⁴.

Monella tapaa ristiriitaisen vaarallisuustermin sijaan nykyään puhutaan yhä enemmän todennäköisyyttä korostavasta väkivaltariskin käsitteestä ja aikaisemmasta vaarallisuuteen liittyvästä dikotomisesta *joko-tai*-näkemyksestä on osittain luovuttu. Erityisesti mediassa ja julkisessa keskustelussa sekä osin myös lainsäädännössä puhutaan yleensä vielä vaarallisuudesta, kun taas tieteessä puolletaan enenevässä määrin näkemystä vaarallisuudesta korkeana väkivaltariskinä. Vaikka vaarallisuus ei ole dikotominen ilmiö, rikosoikeudellisessa mielessä rikoksenteijän vaarallisuus ja sen vaikutus tuomioon on dikotominen; joko rikoksenteijä on vaarallinen tai hänellä on korkea tai erittäin korkea väkivaltariski tai sitten hän ei ole vaarallinen, eikä hänellä ole korkeaa tai erittäin korkeaa väkivaltariskiä.

Nykyään on ymmärretty, että rikoksenteijän vaarallisuudesta ei voida koskaan antaa täyttä varmuutta, eikä vaarallisuutta voida katsoa enää yksilön yksiselitteisenä ja pysyvänä piirteenä tai ominaisuutena vaan yksilössä esimerkiksi ajan, tilanteiden ja olosuhteiden myötä vaihtelevana väkivaltariskinä, johon vaikuttavat muun muassa erilaiset riskitekijät ja suojaavat tekijät. Sama rikoksenteijä saattaa muodostaa suuremman tai pienemmän riskin toisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle esimerkiksi ajasta ja ympäristöstä riippuen. Rikosoikeudellinen rikoksenteijän vaarallisuus ei siten ole dikotomisesti luokiteltavissa vaan siinä on aina aste-eroja. Oleellista on rikoksenteijässä olevat ja siihen vaikuttavat tekijät, ei niinkään itse yksilö ja hänen luonteenpiirteensä ja muut ominaisuutensa. Jokaisella rikoksenteijällä väkivaltariskin määrä on yksilöllinen. Tämän käsitemuutoksen johdosta myös RL:ssa pitäisi puhua törkeiden väkivaltarikosten riskistä, ei rikoksenteijän vaarallisuudesta.

¹²⁴ Erityisesti lääketieteessä on jo pitkään puhuttu yksilön väkivaltariskistä, josta riskikäsitteen käyttö on levinnyt kansainvälisesti myös rikoksenteijän vaarallisuutta koskevaan juridiseen keskusteluun. Kansainvälisesti väkivaltariskin arvioinnista alettiin puhua vaarallisuuden ennustamisen ja vaarallisuuden arvioinnin sijaan huomattavassa määrin jo 1990-luvun alussa.

2.7 RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUSAJATTELUN RENESSANSSI¹²⁵ JA VAARALLISUUSARVIOIDEN KÄYTTÖALAN LAAJENTUMINEN – VUODEN 2011 LAKIMUUTOS ELINKAUTISVANKIEN PAKOLLISESTA VÄKIVALTARISKIN ARVIOINNISTA

Kesällä 2010 Porvoon McDonald'sin autokaistalla vasta vankilasta elinkautisvankeudesta vapautunut mies ampui kolme hänelle tuntematonta ihmistä kuoliaaksi, ja tekijä oli aiemminkin syyllistynyt useisiin törkeisiin väkivaltarikoksiin. Osaltaan tämän tapahtuman seurauksena Suomessa ryhdyttiin välittömästi merkittävään rikoksentekijän vaarallisuutta koskevaan lainsäädäntötoimeen¹²⁶. Sen johdosta 1.9.2011 VapL:iin tuli voimaan muutos, jossa elinkautisvankien vapauttamismenettelyyn lisättiin vangin väkivaltariskien oikeuspsykiatrinen arviointi¹²⁷. Muutoksen seurauksena VapL 1.2:ssa vaaditaan, että elinkautiseen vankeuteen tuomittua koskevaan lausuntoon on liitettävä asiantuntijoiden laatima oikeuspsykiatrinen arvio vangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen. Väkivaltarikoksen uusimisriskiin vaikuttavia tekijöitä koskeva arviointi eli vaarallisuuden arviointi on uudistuksen seurauksena nykyään osa normaalia vapauttamisasian valmistelua vastaavasti kuin koko rangaistusta vankilassa suoritavilla, ja se tehdään kaikille elinkautisvangeille Psykiatrisessa vankisairaalassa.

Lakimuutos tarkoittaa käytännössä sitä, että RISEn keskushallintoyksikön elinkautisvangin ehdonalaista vapauttamisesta HHO:lle annettavaan lausuntoon liitetään aina oikeuspsykiatriseen ja -psykologiseen riskinarviointiin perustuva arvio vangin riskistä käyttäytyä väkivaltaisesti tulevaisuudessa, joka antaa HHO:lle lisää tietoa vangin vapauttamisharkinnan tueksi. Jo ennen tätä uudistusta HHO:n tuli vapauttamisharkinnassaan RL 2c:9.2:n mukaisesti kiinnittää huomiota elinkautisvangin ilmeiseen vaaraan syyllistyä uudelleen hen-

¹²⁵ Jo vuonna 1977 Bottoms toi esille vaarallisuusajattelun uudelleentulon, renessanssin, anglosaksisissa maissa (Bottoms 1977, s. 71). Vaarallisten rikoksentekijöiden erityisaseman kehitys Suomessa on yleensä seurannut kansainvälisiä virtauksia ja erilaiset uudistukset ovat tulleet tänne yleensä ainakin osittain maailmalla tehtyjen uudistusten seurauksena, joskus hyvinkin pitkän ajan kuluessa.

¹²⁶ Lakimuutoksen valmistelu aloitettiin Porvoon tapauksen jälkeen, vaikka tarve myös elinkautisvankien väkivaltariskin arvioimiselle oli tiedossa Oikeusministeriössä jo ennen kyseistä tapahtumaa. Erityisesti uudistuksella pyrittiin rauhoittelemaan kansalaisia surmatöistä nousseen valtavan kohun jälkeen, ja luomaan kuva, että tällaisiin törkeisiin tekoihin suhtaudutaan vakavasti. Voimakas keskustelu yhteiskunnan toimien riittävydestä tai riittämättömyydestä vaarallisia rikoksentekijöitä kohtaan tulee mediassa esiin usein, kun joku rikoksentekijä uusii törkeän väkivaltarikoksen.

¹²⁷ VapL:n muutos 17.6.2011/737 ja siihen liittyvä HE 279/2010 vp eduskunnalle rikosseuramusalan organisaatiouudistukseen liittyvien lakien muuttamiseksi.

keä, terveyttä tai vapautta törkeästi loukkaavaan rikokseen. Arvio elinkautisvangin väkivaltaisuudesta perustui kuitenkin ainoastaan vankilan henkilökunnan konkreettisiin havaintoihin asiassa. Vaatimusta oikeuspsykiatrisen väkivaltariiskiarvion tekemisestä ei ollut, eikä niitä käytännössä tehty elinkautisvangeille. Elinkautisvankien väkivaltariskin arvioiminen yhtenäisesti elinkautisvankien ja koko rangaistusta vankilassa suorittavien vankien vapauttamismenettelyä sekä tehosti elinkautisvangin vapautteen valmistautumista¹²⁸. Tarkemmin elinkautisvangin vapauttamisharkinnan perusteita käsitellään tämän tutkimuksen luvussa 3.4.

Lakiin sisältyvät elinkautisvangin vapauttamisharkinnan perusteet eivät muuttuneet lakiuudistuksen myötä vaan ne säilytettiin samoina. Elinkautisvangin väkivaltariiskiarviolla voi lakiuudistuksen johdosta olla kuitenkin aikaisempaa merkittävämpi rooli ehdonalaisen vapauden lykkäämisessä. Jos elinkautisvangilla on ehdonalaiseen vapautteen hakiessa korkea väkivaltariski, HHO voi edellä mainitun RL 2c:9.2:n nojalla evätä hänen pääsýnsä ehdonalaiseen vapautteen, jolloin vangin elinkautisen vankeusrangaistuksen täytántöönpanoa jatketaan vankilassa. Jos vankia ei päästetä ehdonalaiseen vapautteen, asia voidaan saattaa uudelleen HHO:n ratkaistavaksi vuoden kuluttua hylkäävästä päätöksestä. Lakimuutoksen myötä elinkautisvanki voi ainakin teoriassa korkean väkivaltariskinsä johdosta joutua kuitenkin suorittamaan vankeusrangaistustaan koko loppuelämänsä, vaikkakin Suomessa vankeusrangaistusjärjestelmän läh-tökohtainen tarkoitus on, että jokainen vanki vapautetaan vankilasta jossakin vaiheessa.

Suomalaisessa rikoslainsäädännössä viime vuosina tapahtunutta riskiajattelun merkittävää esiintuloa ja sisäistämistä osoittaa se, että vielä vuonna 2006 voimaantulleessa koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvän lain-säädännön yhteydessä puhutaan vaarallisuudesta ja vaarallisuusarviosta. Elinkautisvankien osalta vuonna 2011 toteutetussa VapL:n uudistuksessa ei enää puhuta suoranaisesti vaarallisuudesta vaan riskistä syyllistyä väkivaltariikokseen. Vaarallisuuskäsitettä on arvosteltu liian epätarkaksi¹²⁹, epämääräiseksi ja yleistäväksi asiassa, jossa kohteen tulisi olla selkeästi määritelty¹³⁰. Vaarallisuuden käsite ei esimerkiksi täsmennä sitä, mistä ja keneen kuuluvasta vaarasta on kysymys. Vaarallisuuden käsitteestä on tästä syystä siirrytty väkivaltariiskin käsitteeseen, joka vaarallisuuden synonyymina tulee samalla tavalla osaksi normia, rangaistuksen perustetta. Vastaavasti kuin rikoksentekijän vaarallisuudella, väkivaltariskillä kuvataan yksilön mahdollisesta väkivaltaisesta käyttäytymisestä koituvia negatiivisia seurauksia ja niiden toteutumiseen liittyvää epävarmuutta. Väki-valtariskillä tarkoitetaan siten vaarallisuuden tavoin yksilön

¹²⁸ HE 279/2010 vp, s. 16.

¹²⁹ Ks. esim. Williams – Arrigo 2002, s. 104–105.

¹³⁰ Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 37/2012, s. 32.

riskiä syöllistyä uudelleen törkeisiin väkivaltarikoksiin eli väkivaltakäyttäytymisen mahdollisuutta, ja vaarallisuuden ennustamisen ja arvioinnin sijaan arvioidaan rikoksenteikijän väkivaltariskiä. Erittäin vaarallisen rikoksenteikijän synonyyminä voidaan käyttää rikoksenteikijää, jolla on korkea väkivaltariskin taso. Väkivaltariskin arviointi käsitteenä tuo kuitenkin selkeämmin esille sen, mistä vaarallisuuden arvioinnissa on perimmältään kysymys.¹³¹ Merkityksellistä siinä on rikoksenteikijän törkeän väkivaltakäyttäytymisen riski- ja suojaavat tekijät, mahdollisen väkivaltakäyttäytymisen vakavuus ja todennäköisyys törkeällä väkivaltarikokselle.

Vaarallisten rikoksenteikijöiden viime vuosien aikana tekemien väkivaltarikosten johdosta ilmapiiri vaarallisia rikoksenteikijöitä kohtaan on Suomessa tiukentunut, ja lisääntyvän väkivaltariskiarvioiden käytön katsotaan täyttävän yhteiskunnallisia tarpeita uusintarikollisuuden vähentämisestä. Vaarallisuusarvioiden käyttöalan laajentuminen ei myöskään ole herättänyt samanlaista kriittistä julkista keskustelua kuin 1960- ja 1970- luvuilla vaarallisten rikossuusijoiden erityiskohtelun luopumisesta. Ihmiset vaativat yhteiskunnalta nykyään parempaa ja kattavampaa turvaa, ja samanaikaisesti lainsäätäjä etsii uusia keinoja suojella ihmisiä aikaisempaa paremmin. Yhteiskunnan suojelulle on taas alettu antaa yhä enemmän merkitystä, ja samalla vaarallisuusarviot nähdään yhteiskunnassa entistä hyväksyttävämpinä riskinhallintavälineinä.

Lakiin pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä tehty muutos elinkautisvankien väkivaltariskiarviosta tuo selkeästi esille vankipopulaation kasvavan hallintatarpeen, jonka katsotaan kohdistuvan tällä hetkellä erityisesti vaarallisiin rikoksenteikijöihin. Tämä ilmenee siinä, että yhteiskunnan tulee eri keinoin etsiä mahdollisuuksia vaikuttaa törkeän väkivaltarikollisuuden uusimisen vähentämiseen. Lakimuutos on samalla osoitus lainsäätäjän kielteisemmästä suhtautumisesta törkeään väkivaltaan. Nykyisen seuraamusjärjestelmän merkittävänä tavoitteena voidaankin nähdä korkean väkivaltariskin omaavien henkilöiden identifiointi ja tunnistaminen laajasta rikollispopulaatiosta. Oikeuspsykiatrinen väkivaltariskiarvio nähdään tällöin yhtenä välineenä vähentää uusimisriskiä, jonka avulla pyritään paremmin takaamaan perusoikeuksiin luetavaa turvallisuutta yhteiskuntaan ja sen asukkaisiin. Tällä elinkautisvankeihin kohdistuvalla uudella sääntelyllä pyritäänkin vankien riskienhallinnan kautta lisäämään yhteiskunnan turvallisuutta. Samalla edistetään elinkautisesta vankeudesta vapautuneen mahdollisuuksia elää rikoksetonta elämää¹³².

Eri vankiryhmien väkivaltariskin arvioimisen lisääntynyt tarve on osaltaan osoitus siitä, että tuomioistuinta varten tehtyä oikeuspsykiatrasta riskin arviointia ja sen pohjalta tehtyä rikoksenteikijöiden luokittelua merkityksellisempää on arvioinnin jälkeinen riskinhallinta ja siihen liittyvät toimet, joihin riskiarvioin-

¹³¹ Pohjola 2012, s. 165.

¹³² HE 279/2010 vp, s. 9.

ti on ennakkoodellytys. Oikeuspsykiatrinen väkivaltariskiarvio palvelee riskinhallintatoimenpiteitä siinä mielessä, että siinä selvitetään jossakin määrin myös toimenpiteitä, joilla voidaan pyrkiä vähentämään vakavaan väkivaltarikokseen syyllistyneen riskiä uusia väkivaltarikos. Elinkautisvangille tehty väkivaltarin arvio saattaa esimerkiksi tuoda esille uusia keinoja vangin riskien hallitsemiseksi, joita sitten hyväksikäytetään vankeusaikana ja valvonnassa ehdonalaisten vapauden aikana. Tällaisia keinoja ovat erimerkiksi erilaiset vangeille järjestettävät hoito-ohjelmat ja terapiat, joille annetaan nykyään aikaisemmasta poiketen suurempi merkitys. Törkeän väkivaltarikoksen synnyttämät kustannukset yhteiskunnalle ovat hyvin huomattavat, joten yhdenkin törkeän väkivaltarikoksen estäminen on taloudellisesti merkittävä toimi.

Rikoslain ja Suomessa perinteisesti vallitsevan tekorikosoikeuden perusteella rikosentekijää rangaistaan lähtökohtaisesti teosta, ei rikosentekijän vaarallisuudesta. Rikosentekijän vaarallisuuden huomioiva rankaiseminen pelkäästään tehdyn teon sijaan on kuitenkin noussut viimeaikaisten lakiuudistusten myötä esille ja kiinnostaa selvästi lainsäätäjää. Vaarallisuusarvioiden lisääntyminen ja niiden merkityksen kasvu ovatkin osaltaan osoitus siitä, että suomalaisessa kriminaalipolitiikassa on nostettu uudestaan esille tekijärikosoikeus ja erityispreventiivinen rikosentekijään vaikuttaminen, jota korostettiin voimakkaasti vaarallisia rikosenuusijoita koskevan lain voimaantullessa 1930-luvulla. Tätä on edesauttanut muun muassa se, että seuraamusten valikoimaa on yleisesti monipuolistettu¹³³. Rikosseuraamusten yksilöllistämisen tavoitteena on rikosentekijän vaarattomaksi tekeminen, eikä rikosoikeudelliselle suhteellisuus- ja yhdenvertaisuusperiaatteelle tässä yhteydessä anneta yhtä paljon merkitystä kuin aikaisemmin. Näiden seuraamusjärjestelmän erityisestävien menetelmien, kuten vaarallisuusarvioiden käyttämisen, haaste on kuitenkin siinä, että ne suuntautuvat pois rikosoikeudessa perinteisesti myös vangille sovellettavista peruseriaateista: yhdenvertaisuudesta, suhteellisuudesta, selkeydestä ja ennustettavuudesta¹³⁴.

Väkivaltariskin arvioimisella pyritään yhä voimakkaammin ehkäisemään elinkautisvankeja syylistymästä uusiin rikoksiin eli tekemään heidät vaarattomiksi, ja samalla suojellaan muita kansalaisia joutumasta rikosten uhreiksi. Yhteiskunnan turvallisuus mielletään nykyään myös erittäin merkittäväksi arvoksi, jonka myötä rikosentekijöiden arviointi nähdään yhä hyväksyttävämpänä muiden ihmisten suojelun keinona¹³⁵. Turvallisuusparadigma on näin korostunut. Vaarallisuusarvioiden käyttämisellä halutaan viestittää ihmisille, että yh-

¹³³ Tapani – Tolvanen 2011, s. 359. Erityisesti yhdyskuntapalvelu (1997) ja nuorisorangaistus (2004) ovat esimerkkejä uudenaikaisista erityisestävistä seuraamuksista, jotka ovat tulleet Suomen rikosoikeudelliseen seuraamusvalikoimaan 1990- ja 2000-luvuilla.

¹³⁴ Tapani – Tolvanen 2011, s. 293.

¹³⁵ Pohjola 2012, s. 152.

teiskunta pyrkii huolehtimaan asukkaidensa turvallisuudesta. Samalla uusklassinen, tekorikos pohjainen rikosoikeusajattelu on 1990-luvulta lähtien selvästi väljentynyt. Keskusteluun vaarallisuusarvioiden käyttöalan laajentamisesta ja niiden perusteltavuudesta ovat osaksi vaikuttaneet näkemykset siitä, että vaarallisuuden arviointimenetelmät ja -työkalut ovat viime vuosikymmeninä kehittyneet huomattavasti, ja lisäksi vaarallisuuteen liittyvien riski- ja suojatekijöiden identifiointi on myös tarkentunut.

2.8 VAARALLISUUDESTA VÄKIVALTARISKIN ARVIOINTIIN – JOHTOPÄÄTÖKSIÄ RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUSKÄSITYKSEN JA VAARALLISUUTTA EDELLYTTÄVIEN SEURAAMUSTEN SEKÄ MÄÄRÄYSTEN HISTORIAALISESTA KEHITYKSESTÄ

Rikoksentekijän vaarallisuus, sen kriteerit ja arviointi sekä vaarallisuuden käyttö seuraamuksen, siihen liittyvän määräyksen tai rangaistuksen täytäntöönpanon jatkamisen perusteena ovat olleet Suomen rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän haasteita siitä lähtien, kun vaaralliset rikoksenuusijat on huomioitu erikseen tietyissä rikoslainsäädännön mukaisissa seuraamuksissa ja niiden täytäntöönpanoissa. Kaikissa rikoksentekijän vaarallisuutta koskevissa laeissa vaaralliseksi rikoksentekijäksi arvioimisen edellytykset: rikoksentekijän määrätynlainen rikoshistoria eli hänen entisyytensä, uusi rikos ja siitä seuraava rangaistus sekä aineellinen vaarallisuus ovat lähtökohtaisesti pysyneet samoina, mutta niiden yksityiskohtaiset sisällöt ja tulkinnat ovat vaihdelleet eri lakien aikana.

Rikoksentekijän vaarallisuutta edellyttävät rangaistukset ovat näiden kriteerien johdosta kohdistuneet eri aikoina hyvin erilaisiin rikoslajeihin ja rikoksentekijöihin, ja vaarallisuus on merkinnyt kustakin ajasta riippuen eri asioita. Historian saatossa on tuomioistuimissa arvioitu vaaralliseksi esimerkiksi sellaisia rikoksentekijöitä, jotka ovat olleet tavanomaiseen yhteiskunnan eloon sopimattomina. Monet aikaisemmin vaaralliseksi rikoksentekijäksi arvioimisen aiheuttaneet rikosteot ovatkin nykyään ei-vaarallista, oikeudenvastaista käytöstä. Vaarallisuuteen liittyvät seuraamukset ovat olleet kulloisenkin politiikan tulosta ja ne ovat muokkaantuneet ja sopeutuneet aina kunkin aikaisen kriminaalipolitiikan ja muun yhteiskunnallisen keskustelun osoittamien tarpeiden mukaan. Toisaalta yhteiskunnassa on myös tiedostettu ja havaittu lakeihin liittyviä epäkohtia, joihin on puututtu lakiuudistuksin. Viime vuosina oikeuspsykiatrisessa arviointityössä tapahtunut merkittävä tieteellinen kehitys ja tulevaisuudessa vaarallisuuden arvioinnin tutkimuksista saatavat tulokset täytyy kuitenkin ottaa

aikaisempaa nopeammin huomioon vaarallisuutta ja sen arviointia koskevaan rikoslainsäädäntöön.

Yhteiskunnassa koettu turvallisuuden tunne, erilaiset uhkakuvat ja väkivalan pelko heijastuvat rikosoikeusjärjestelmään. Rikoslainsäädännön kautta yhteiskunnassa päätetään aina siitä, minkälainen rikoksenteikijän väkivaltariski on hyväksyttävissä ja minkälainen ei. Rikoksenteikijän vaarallisuuskäsitys ja vaarallisiin rikoksenteikijöihin sovellettavat lainsäädännöt Suomessa ovat viimeksi kuluneiden yli 80 vuoden aikana käyneet valtavan muutoksen. Huomionarvoista kehityksessä on se, että suomalainen rikoksenteikijän vaarallisuuskäsityksen kehitys on seurannut voimakkaasti kansainvälistä kehitystä, joskin usein melko jälkijättöisesti¹³⁶. Käsitys rikoksenteikijän vaarallisuudesta perustuu vahvasti oikeudellisiin arvoihin ja arvostuksiin sekä on sidoksissa yhteiskunnan muutokseen. Näkemykset vaarallisesta käyttäytymisestä ovat vaihdelleet muun muassa yhteiskunnan tilanteista, tarpeista ja arvoista riippuen sekä siitä, miten rikokset, rikoksenteikijät ja uhrit on yhteiskunnassa nähty. Rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioimisen perusteltavuus on kunakin aikana ollut jonkinlainen oikeusideologisen ja yhteiskuntapolitiittisen arvovalinnan sekä yhteiskunnan suvaitsevaisuuden tason tulos¹³⁷. Lisäksi lisääntyneellä psykiatrisella tietämyksellä yksilön väkivaltariskistä sekä sen arvioimisesta on ajan myötä ollut merkityksensä rikoksenteikijän vaarallisuuskäsityksen määrittämisessä¹³⁸. Jokaisena aikana vaarallisuudesta on rakentunut ajanmukainen rikosoikeudellinen konstruktio.

Rikoksenteikijän vaarallisuusnäkemys kehitys voidaankin karkeasti tyypitellä kolmeen kauteen. Ensimmäisellä kaudella, joka kesti 1900-luvun alkupuolelta 1960-luvun loppupuolelle, rikoksenteikijän vaarallisuus oli uhka yhteiskuntaa vastaan. Vaarallisuuskäsitys konstruointiin yhteiskunnan suojelemiseksi. Vaaralliset rikoksenteikijät eristettiin pakkolaitokseen, koska heidän parantamisessaan ei ollut vankilassa onnistuttu. Vaarallisten rikoksenteikijöiden uhka muita yhteiskunnan jäseniä kohtaan oikeutti pakkolaitosjärjestelmän olemassaolon. Vaarallisuus oli mielivalentainen ja muuttuva käsite. Yhteiskunnan suojeleminen ymmärrettiin nykyistä paljon laajemmaksi ja käsitti muun muassa omaisuuden suojan. Toisessa periodissa, joka kesti 1960-luvun lopulta 2000-luvun alkuun, rikoksenteikijän vaarallisuus merkitsi erityisesti uhkaa yksilön koskemattomuudelle ja hengelle. Suhteellisuusperiaatteen merkitys vaarallisuusajattelussa korostui tuona aikana, eikä vaarallisille rikoksenteikijöille hyväksyty enää epämääräisiä rangaistusaikoja. Rikosoikeusideologiassa oli

¹³⁶ Pohjoismaiden tasolla on vaarallisuusideologiassa havaittavissa samanlainen kehitys. Yleensä vaarallisiin rikoksenteikijöihin liittyvät lait ovat tulleet voimaan tai niitä on ryhdytty uudistamaan jokseenkin samanaikaisesti eri Pohjoismaissa. Ks. esim. Norjan ja Tanskan eristämislainsäädäntöön liittyen Johnsen – Engbo 2015.

¹³⁷ Ks. myös Lahti 2013, s. 29.

¹³⁸ Suomessa moderni psykiatria alkoi kehittyä voimakkaasti omana lääketieteen alana 1950-luvulla. Ks. Hyvönen 2008, s. 65–66.

tuolloin vahvana lisäksi ihmisarvon ja humanisuuden näkökohdat, jotka vaikuttivat myös vaarallisuuskeskusteluun. Vaaralliset rikoksentekijät olivat melko harvinaisia. Vaatimus yhteiskunnan suojelusta ei ollut niin vahva kuin ensimmäisellä kaudella ja tämänhetkiselä kolmannella kaudella.

Kolmas jakso käsittää nykyisen ajan 2000-luvun alkupuolelta lähtien, jolloin rikoksentekijän vaarallisuus nähdään riskinä uusia törkeä väkivaltarikos, joka voi olla myös seksuaalirikos, ja merkityksellistä on rikoksentekijän vaarallisuus toisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Rikoksentekijän vaarallisuuden merkitys on vahvistunut rikosoikeudellisen syyllisyyden kustannuksella. Inkapasitaatioaate on uudelleen muodissa ja vaarallisten rikoksentekijöiden vaarattomaksi tekemistä on taas alettu käyttää aktiivisesti seuraamusjärjestelmässä. Tällä kolmannella jaksolla vaarallisuuden arviointia leimaa perus- ja ihmisoikeuksien vahva merkitys, joka tulee erityisesti huomioida rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa. Lisäksi nykyään myös näkemys yhteiskunnan suojelemisesta on korostunut, mikä vahvistaa vaarallisuusideologian huomiointia nyky-yhteiskunnassa. Systemisesti yhteiskunnassa ollaan nyt valmiita käyttämään aikaisempaa enemmän keinoja törkeän väkivaltarikollisuuden torjumiseksi ja vaarallisten rikoksentekijöiden hallinnan mahdollistajaksi. Vaarallisten rikoksentekijöiden uhka muita yhteiskunnan jäseniä kohtaan oikeuttaa siten yhä vaarallisuuden huomioivat seuraamukset.

Vaarallisten rikoksentekijöiden pakkolaitos puhutti yhteiskunnassa vuosikymmenien aikana erittäin paljon, vaikkakin siihen eristämistä käytettiin rikossenuusijoilla kokonaisuudessaan suhteellisen vähän lähinnä 1960-lukua lukuun ottamatta. Pakkolaitoksella olikin paljon symbolista ja poliittista arvoa. Pakkolaitoslainsäädännön symbolinen ja poliittinen merkitys korostui siinä, että todellisuudessa sen olemassaoloa pidettiin tärkeämpänä kuin sen todellista rationaalista käyttöä. Tätä osoittaa muun muassa sen suhteellinen vähäinen käyttö historiansa aikana. Pakkolaitokseen eristettyjen vankien määrä vaihteli huomattavasti vuosikymmenien aikana, mutta vaarallisten rikoksentekijöiden kokonaismäärät eivät kuitenkaan tiettyjä poikkeuskausia lukuun ottamatta nousseet vankiluvun kannalta koskaan kovinkaan suuriksi. Pakkolaitoksen historiassa on mielenkiintoinen Anttilan havainto siitä, että pakkolaitokseen määrättiin tavallista suurempi määrä rikossenuusijoita aikoina, jolloin tapahtui paljon huomiota herättäneitä selvittämättä jääneitä henkirikoksia¹³⁹. Näiden rikosten synnyttämä aggressiivisuus laajentui siten kohdistumaan yleisesti rikoksentekijöihin, josta Anttila ja Törnudd käyttävät käsitettä ”syntipukkimentaliteetti”¹⁴⁰. Pakkolaitokseen joutuneet olivat yleensä alkoholisoituneita omaisuusrikosten tekijöitä eli he joutuivat täysin toisten rikollisten sijaiskärsijöiksi. Pyrkimys vaarattomaksi tekemiseen oli näin ollen ajasta riippuvaista.

¹³⁹ Anttila 1975a, s. 782.

¹⁴⁰ Anttila – Törnudd 1983, s. 207.

Todellisten vaarallisten rikoksenteikijöiden oikea määrä ei Suomessa vaihdellut niin voimakkaasti kuin pakkolaitokseen eristettyjen vankien määrä antaisi ymmärtää, vaan vaarallisten vankien muuttuvan määrän selittäjä on juuri vaarallisuuskäsityksen vaihtelu yhteiskunnassa¹⁴¹. Kulloinkin näkemys vaarallisuudesta vaikutti voimakkaasti rikoksenteikijöiden pakkolaitokseen valikoitumiseen. Vaaralliset rikoksenteikijät ovat näin olleet oman aikansa yhteiskunnan yhteisöllisesti tuotettuja rikosoikeudellisen järjestelmän tuotteita. Vankeuslainsäädännön kokonaisuudistuksen myötä Suomen rikoslainsäädännössä ei puhuta enää vankilaan eristämisestä, eikä sille ole enää tilaustakaan nykyisin vallalla olevan perus- ja ihmisoikeuksia painottavan kriminaalipolitiikan aikakaudella.

Tarkasteltaessa vaarallisia rikoksenteikijöitä koskevien lakien muutoksia, niiden kehityshistoria näyttää tempoilevalta. Toisaalta vaarallisia rikoksenteikijöitä koskevan lainsäädännön kriminaalipoliittiset tavoitteet ovat kuitenkin säilyneet vahvana läpi kaikkien eri vaarallisuuslakien ja kriminaalipoliittisten ideologioiden. Samoin pidemmän ajan rikoksenteikijän perus- ja ihmisoikeuksia korostava trendi piirtyy kehityshistoriasta selvästi esiin. Yhä edelleen suomalainen kriminaalipolitiikka ja myös siihen kytkeytyvä vankeinhoitojärjestelmä korostavat tavoitteinaan törkeän uusintarikollisuuden ehkäisemistä ja yhteiskunnan turvallisuuden lisäämistä vaarallisilta rikoksenteikijöiltä. Niiden tarkoituksena on ennen kaikkea vähentää uusintarikollisuutta ja suojella yhteiskunnan jäseniä tulevilta väkivallanteoilta. Suomessa lait ovatkin kohdistuneet aina rikoksenuusijoihin eikä vaaralliseksi ole arvioitu ensikertalaista. Vuoden 1953 laki vaarallisten rikoksenuusijoiden eristämisestä pyrki kriminaalipoliittisiin tavoitteisiin voimakkaasti ja kontrolloi rikoksenteikijöitä liiankin ankarasti. Vaaralliseksi arvioimisen kriteerit olivat silloin väljiä. Vuoden 1971 lakiuudistuksen jälkeen rangaistusten ankaruuden painopiste alkoi siirtyä henkeen, terveyteen ja seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuviin rikoksiin ja vaarallisten vankien osuus Suomen vankilapopulaatiosta pieneni häviävän pieneksi.

Viime vuosikymmeninä perus- ja ihmisoikeuksien merkityksen kasvun myötä edellytykset vaaralliseksi arvioimiseksi ovat tiukentuneet ja selkiytyneet. Vaarallisuuteen liittyen rikosten ala on yksilöitynyt. Lähimenneisyydessä tapahtuneiden lainsäädäntömuutosten myötä seuraamuksia on muutettu taas niin, että erityisprevention asettamia vaatimuksia voidaan huomioida seuraamusvalinnassa enemmän. Tämä tarkoittaa sitä, että tiukentuneista vaaralliseksi arvioimisen edellytyksistä huolimatta vaaralliseksi on mahdollista arvioida laajempi skaala vankeja. Samoin Suomen kriminaalipolitiikassa on jo merkkejä siitä, että nyt on taas alettu korostaa rangaistukseen kohdistuvia hoidollisia

¹⁴¹ Heinonen 1984, s. 1008.

seikkoja. Rikoksentekijän vaarallisuuteen pyritään vaikuttamaan vankeusrangaistuksen aikana erilaisin hoito- ja kuntoutuskeinoin, eikä pelkän vankeusrangaistuksen ilman minkäänlaisia muita vankiin kohdistuvia hoito- ja kuntoutustoimenpiteitä katsota yleensä vaikuttavan alentavasti vangin törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöihin. Samanaikaisesti vaaralliseksi arvioitujen rikoksentekijöiden määrä on hiljalleen kasvanut.

Viime vuosien aikana vaaralliseksi on arvioitu huomattavasti enemmän rikoksentekijöitä kuin useisiin aikaisempiin vuosikymmeniin. Voidaan sanoa, että vaarallisuuteen liittyvien riskien hyväksyttävä määrä on nyt yhteiskunnassa alhainen ja ajatus yhteiskunnan turvallisuudesta korkealla. Yhteiskunnan suojelulle ja yleiselle turvallisuuden tunteelle annetaan nykyään suuri merkitys. Näiden avulla oikeutetaan vaarallisuusarvioiden laaja käyttö. Kehityksen on osaltaan mahdollistanut se, että toisin kuin 1960-luvulla, yksilön oikeusturvaa koskevaa laajaa julkista keskustelua ja perusteellista harkintaa viime vuosien uudistukset eivät ole synnyttäneet. Samalla yhteiskunnan kontrolli korkean väkivaltariskin omaavia kohtaan on vahvistunut. Kontrollipolitiikassa on tässä suhteessa tapahtunut siten selvä muutos ankarampaan suuntaan. Tätä osoittavat esimerkiksi elinkautisvankien ja koko rangaistusta vankilassa suorittavien vankien viime vuosikymmenenä kasvaneet määrät¹⁴².

Rikoksentekijän vaarallisuuden merkityksen kasvun myötä tuomioistuimen lainkäyttötehtävät ovat monipuolistuneet ja niille on annettu uudentyyppisiä lainkäyttötehtäviä, kuten rikoksentekijän vaarallisuuden arviointi ehdonalaisten vapauden harkinnassa. Kyse on juridisesta päätöksenteosta, joka vaikuttaa yksittäisen yksilön vapauteen ja jolla pyritään vaikuttamaan yhteiskunnan turvallisuuteen. Viime vuosina on noussut esille ajatus siitä, pitäisikö vaarallisuusarviot ottaa vielä laajempaan käyttöön vankilapopulaation tarkastelussa. Vaarallisuusarvioiden laajentaminen eri vankiryhmille on kriminaalipoliittinen ratkaisu, jolla on merkittävät vaikutukset yksilötason lisäksi erityisesti rikosioikeudelliseen seuraamusjärjestelmään.

Vaikka nykyinen kriminaalipolitiikka suosii ehdottoman vankeuden sijaan avoimempia, vankiloiden ulkopuolella suoritettavia seuraamuksia ja vaikka tämänhetkisen kriminaalipolitiikan mukaan yhteiskunnan tulisi ehkäistä rikollisuutta lähtökohtaisesti muiden käytettävissä olevien keinojen avulla, lainsäätäjän puolelta nähdään tällä hetkellä kuitenkin tarvetta laajentaa vaarallisuusarvioiden käyttöalaa ja sitä kautta mahdollisuutta pitää vaarallisia vanke-

¹⁴² Ks. RISE 2015. Esimerkiksi vuoden 2006 lopussa koko rangaistusta vankilassa suorittavia vankeja oli 18 ja vuoden 2015 lopussa 36, joten koko rangaistusta vankilassa suorittavien vankien määrä on kaksinkertaistunut. Elinkautisvankien määrä on vuodesta 1970 (23 elinkautisvankia) vuoden 2015 loppuun melkein 9-kertaistunut, ja vuoden 2015 lopussa elinkautisvankeja oli Suomen vankiloissa yhteensä 202. Nämä vankilukujen kehitykset ovat mielenkiintoisia erityisesti siitä näkökulmasta, että henkirikosten määrä on samaan aikaan laskenut. (Rise 2015). Ks. myös Hartoneva et al. 2015, s. 450.

ja pitempään vankilassa¹⁴³. Tämänhetkinen näkemys on, että lainsäätäjällä tulee olla riittävät keinot törkeän väkivaltarikollisuuden uusimisen vastustamiseen, ja tästä syystä vaarallisuusarviot ovat tällä hetkellä poliittisesti hyvin suosittuja. Vaarallisuusarvioiden käyttöalan laajentuminen viimeisen kymmenen vuoden aikana ja mahdollinen tuleva laajentaminen on erityisen mielenkiintoinen kehityskulku siitä näkökulmasta, että esimerkiksi henkirikollisuus on viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana selvästi vähentynyt¹⁴⁴. Kysymys on yhteiskunnan yleisestä ilmapiiristä, joka vaikuttaa käsityksiin vaarallisista rikosentekijöistä ja heidän väkivaltariskiensa huomioon ottamista. Tämä heijastuu esimerkiksi kriminaalipoliittisessa julkisessa keskustelussa sekä mediassa, ja siten vääjäämättä tuomioistuimen ratkaisutoimintaan ja lainsäädäntöön. Merkittävää tieteellistä tutkimusta vaarallisuusarvioiden ja niiden rikosoikeudellisen huomioimisen vaikutuksesta törkeiden rikosten ehkäisemiseksi ei Suomessa ole kuitenkaan vielä tehty.

¹⁴³ Ks. esim. Ratkaisujen Suomi 2015, s. 34; Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 37/2012, s. 53.

¹⁴⁴ Ks. esim. Lehti 2016, s. 1; Suomen virallinen tilasto (SVT): Rikos- ja pakkokeinotilasto 13 2015.

3 Rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia edellyttävät rikoslainsäädännön rangaistus- ja täytäntöönpanomääräykset sekä niihin liittyvät oikeuspsykiatriset ja oikeudelliset vaarallisuuden arviointiprosessit

3.1 RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUDEN ARVIOINTIA EDELLYTTÄVÄT RANGAISTUS- JA TÄYTÄNTÖÖNPANOMÄÄRÄYKSET

”Koska turvallisuus on jokaisen oikeusyhteisön ensisijainen päämäärä, on välttämätöntä rangaista jokaiselle kansalaiselle kuuluvan turvallisuuden rikkominen jollakin lain ankarammista rangaistuksista.”

Cesare Beccaria¹

Rikosoikeusjärjestelmän tehtävänä on suojella yhteiskuntaa ja sen asukkaita kaikelta rikolliselta toiminnalta. Tästä syystä yksilön lainvastaiseen toimintaan, kuten oikeudettomaan väkivaltakäyttäytymiseen, pyritään vaikuttamaan kriminalisoinneilla eli teon rangaistavaksi säätämällä². Koska pelkkä oikeusnormi ei pysty estämään sen vastaista toimintaa, siihen pyrkivää säätelyä tehostetaan rikoslainsäädännön erilaisilla seuraamuksilla. Seuraamus määrätään lain nojalla normin vastaiseen käyttäytymiseen, kuten väkivaltarikokseen syyllistyneelle rikosprosessissa, ja seuraamus sisältää tekijään kohdistuvan moraalisen syyllisyysmoitteen³. RL:n mukaisista oikeudellisista seuraamuksista keskeisin on rangaistus, joka muodollisesti määriteltynä tarkoittaa laissa rangaistukseksi määriteltä seuraamusta.

Suomen rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä on keskittynyt erityisesti varallisuusrangaistuksiin eli sakkoihin ja vapausrangaistuksiin eli vankeuteen. Vapausrangaistusten tulee olla viimesijaisia suhteessa muihin rangaistuksiin⁴.

¹ Beccaria 1998, s. 46.

² Kriminalisoinnilla puututaan vahvasti yksilön perusoikeuksiin ja tämän vuoksi kriminalisoinnille pitää aina olla vahvat perusteet. Kriminalisoitaessa tekoa tulee huomioon ottaa yleiset kriminalisointiperiaatteet, jotka yhdessä rikosoikeuden perusperiaatteiden kanssa määrittelevät oikeudelliset reunaehdot ja minimivaatimukset oikeutetulle kriminalisoinnille. (Ks. tarkemmin Melander 2008; Melander 2002 s. 938–961).

³ Lappi-Seppälä 2009a, s. 95.

⁴ Rikosoikeudellisesta ultima ratio -periaatteesta ks. esim. Lahti 2012, s. 97–116; Melander 2008, s. 389–394; Jareborg 2003, s. 89–102.

Seuraamusjärjestelmän ankarin rangaistuslaji ja samalla valtion voimakkain keino puuttua kansalaisen vapauteen on ehdoton vankeus. Vankeutta voidaan tuomita joko elinkaudeksi tai määräajaksi. Elinkautinen vankeus on rikoksesta tuomitulle määrättävä ankarin lain tuntema rangaistus. Elinkautisen vankeuden vankeusaika on jokaisella vangilla yksilöllinen, ja se on ajaltaan epämääräinen eli enimmäispituudeltaan määrittelemätön. Määräaikaisena tuomitun vankeusrangaistuksen yleinen vähimmäispituus on 14 vuorokautta ja enimmäispituus 12 vuotta. Useammasta rikoksesta tuomittavan yhteisen määräaikaisen vankeusrangaistuksen pituus ei saa ylittää 15 vuotta. Jos suoritettavaksi tulee samalla kertaa useampia vankeusrangaistuksia, rangaistukset lasketaan rangaistuslaitoksessa yhteen. Määräaikaisen vankeusrangaistuksen yhteenlaskettu aika ei kuitenkaan saa ylittää 20 vuotta. Tämän tutkimuksen teeman kannalta merkityksellisessä koko rangaistuksen vankilassa suorittamisessa ei rikosoikeudellisesti ole kysymys itsenäisestä rangaistuksesta, vaan tuomioistuimen määräämistä rangaistuksen täytäntöönpanoon kuuluvasta määräyksestä. Tässä tutkimuksessa koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta käytetään kuitenkin määräyksen lisäksi rangaistuksen käsitettä, koska käytännössä se tarkoittaa ajallisesti pitkän ehdottoman vankeusrangaistuksen suorittamista.

Rangaistusjärjestelmät jaetaan yleisesti reaalarangaistusjärjestelmiin ja ehdonalaisen vapauden järjestelmiin. Reaalarangaistusjärjestelmässä tuomioistuin määrää rangaistuslaitoksessa suoritettavan ajan pituuden, jolloin rangaistuksen pituus merkitsee samaa kuin rangaistuslaitoksessa täytäntöön pantava aika. Suomessa on vankeusrangaistusten osalta lähtökohtaisesti käytössä ehdonalaisen vapauden järjestelmä, joka tarkoittaa sitä, että tuomioistuimen määräämään rangaistukseen sisältyy ehdonalaisen vapauden aika ja rangaistus päättyy yleensä ehdonalaisessa vapaudessa. Tämä tarkoittaa sitä, että ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittu vanki päästetään suorittamaan loppuosa rangaistuksesta vapaudessa. Näin tapahtuu esimerkiksi elinkautisessa vankeusrangaistuksessa. Ehdonalaisen vapauttamisen järjestelmän keskeisenä ajatuksena on näin ollen vangin asteittainen vapautuminen ja yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen⁵.

Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen voidaan sanoa olevan sekoitus molempia järjestelmiä. Koko rangaistusta vankilassa suorittavalla vangilla on mahdollisuus ehdonalaiseen vapauteen suorittuaan rangaistusta viisi kuudesosaa, jos häntä ei ole enää pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Toisaalta rangaistus näyttäytyy reaalarangaistuksena, jos vankia hänen suorittua rangaistustaan viisi kuudesosaa on pidettävä yhä erittäin vaarallisena, eikä hän sen johdosta pääse ehdonalaiseen vapauteen.

Tuomioistuimella on aina tapauskohtaista harkintavaltaa siihen, minkälaisen

⁵ HE 262/2004 vp, s. 17.

rangaistuksen se rikoksenteikijälle määrää. Rangaistusta määrättäessä tuomioistuimen tulee vahvistaa rangaistusasteikko, päättää rangaistuslajin valinnasta, rangaistuksen mittaamisesta, mahdollisista vähennyksistä sekä muista rangaistusta koskevista lausumista. RL 6:3.1:n mukaan rangaistusta määrättäessä on otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Rangaistuksen mittaamisella tarkoitetaan rangaistuksen ankaruutta koskevaa ratkaisua. Kyse on tällöin määrällisesti mitattavista suureista, kuten vankeusrangaistuksen pituudesta.⁶ RL 6:4:n mukaan rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Rikoksenteikijän vaarallisuuden osalta rangaistuksen määräämisessä merkityksellistä on erityisesti muu rangaistusta koskeva lausuma, joka perustuu voimassaolevan seuraamusjärjestelmän sisältöön. Sillä tarkoitetaan esimerkiksi päätöstä siitä, että rikoksenteikijän tulee suorittaa koko rangaistuksensa vankilassa⁷. Rikoksenteikijän arvioimisella vaaralliseksi ei ole suoraa vaikutusta muihin rangaistuksen määräämisen osaratkaisuihin.

Suomen seuraamusjärjestelmä perustuu ajatukseen asteittain ankaroituvasta rangaistusjärjestelmästä, jotta rikoksiin syyllistyneet pidättyisivät tulevaisuudessa rikosten tekemisestä ankaramman rangaistuksen uhkaamana. Rikoksen uusiminen osoittaa, että rikoksensa jo saamastaan varoituksesta huolimatta uusinut henkilö ei piittaa oikeusjärjestyksen asettamista kielloista ja velvoitteista sekä toisten oikeudellisesti suojatuista intresseistä. Samalla rikoksen uusiminen osoittaa piittaamattomuutta tekijään itseensä kohdistetusta moitteesta ja hänelle annetusta varoituksesta. Rikoksen uusimisen voidaan katsoa osoittavan myös välinpitämättömyyttä toisten ihmisten lailla suojattuja oikeushyviä kohtaan.⁸ Toistuva rikoksiin syyllistyminen kertoo myös tekijän vaarallisuudesta tai ainakin taipumuksesta syyllistyä laittomuuksiin myös tulevaisuudessa⁹.

Suomen rikosoikeusjärjestelmässä rikoksen uusiminen perustuu lähtökohtaisesti tekosyyllisyydelle¹⁰. Rikoksen uusimiselle voidaan antaa merkittävä vaikutus rangaistuksen mittaamisessa, rangaistuksen lajivalinnassa ja erilaisissa rangaistuksen täytäntöönpanoratkaisussa. Rangaistuksen mittaamisessa käytännössä tärkein ja yleisin koventamisperuste on rikoksen uusiminen, joka vaikuttaa rangaistuksen mittaamiseen rangaistusasteikon sisällä. RL 6:5:n mukaan tekijän aikaisempi rikollisuus on rangaistuksen koventamisperuste, jos sen ja

⁶ Ks. HE 44/2002 vp, s. 12, 205.

⁷ Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen lisäksi muita tällaisia rangaistusta koskevia lausumia ovat esimerkiksi ehdonalaisen vapauden menettäminen ja ehdollisen vankeusrangaistuksen täytäntöönpano.

⁸ Lappi-Seppälä 2000, s. 344–345

⁹ HE 44/2002 vp, s. 193.

¹⁰ Ks. esim. Lahti 1977b, s. 46–47.

uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Uusiminen ei automaattisesti kovenna rangaistusta¹¹, vaan kyse on erityisesti uuden ja aikaisemman rikoksen välisen suhteen arvioinnista, jossa huomioidaan tekojen samankaltaisuus tai muu piittaamattomuus. Kyseiseen lainkohtaan liittyvän rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevien esitöiden mukaan rikoksen uusimisen koventavaa vaikutusta voidaan perustella sillä, että rikoksensa jo saamastaan varoituksestaan huolimatta toistanut henkilö osoittaa piittaamattomuutta oikeusjärjestyksen normeista ja toisten oikeudellisesti suojatuista intresseistä eli oikeushyvistä. Samoin uusiminen osoittaa myös piittaamattomuutta tekijän itseensä kohdistetusta moitteesta ja varoituksesta. Lisäksi esitöiden mukaan toistuva rikosten teko kertoo myös tekijän vaarallisuudesta tai ainakin taipumuksesta syyllistyä laittomuuksiin myös tulevaisuudessa.¹² Tapani ja Tolvanen ovat yleisenä peukalosääntönä rangaistuksen koventamisperiaatteeseen esittäneet, että viiden vuoden välein tehdyt rikokset eivät osoita ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä¹³.

RL 6 luvun mittaamissäännösten ohella rangaistuksen määräämistä rikoksenuusintatilanteessa ohjaavat eri rangaistuslajien käyttöä koskevat lajinvalintanormit. Tuomitulle rangaistuksen määräämisen keskeisin ratkaisu on usein päätös sovellettavasta rangaistuslajista. Lajinvalinnassa noudatetaan osin samankaltaisia kriteerejä kuin rangaistuksen mittaamisessa eli rikoksen vakaavuutta, rikoksesta ilmenevää tekijän syyllisyyttä tai tekijän aikaisempaa rikollisuutta. Rikoksen uusiminen voi olla este lievemmän rangaistuslajin käytölle, sillä uusiminen voi estää vankeuden tuomitsemisen ehdollisena (RL 6:9) tai yhdyskuntapalvelun tuomitsemisen ehdottoman vankeuden sijaan (RL 6:11.1). Lainsäätäjä on muotoillut lajinvalintaa ja mittaamista koskevat säännökset hyvin avoimiksi, eikä lain esitöistäkään löydy konkreettista tietoa säännösten soveltamiselle käytännössä. Myöskään oikeuskirjallisuus tai -käytäntö eivät ole pystyneet luomaan mitään kovin yleispäteviä ohjeita lain soveltamisesta.¹⁴

Ehdottomaan vankeuteen johtavan rikoksen tekeminen koeajalla mahdollistaa ehdollisen vankeusrangaistuksen tai jäänösrangaistuksen määräämisen täytäntöön pantavaksi (RL 2b:5, RL 2c:14). Lisäksi rikoksenuusimisen merkitys on huomioitava ehdonalaiseen vapauteen päästämisen järjestelmässä. Siinä rikoksenuusijaa kohdellaan ankarammin (RL 2c:5.2). Erittäin merkityksellinen menettely törkeimpien väkivalta- ja seksuaalirikosten uusimistilanteissa on jo tässä tutkimuksessa useaan kertaan esille tuotu määräys koko rangaistuksen suorittamisesta vankilassa. Rikosoikeudellisen ultima ratio -periaatteen mukai-

¹¹ Tapani – Tolvanen 2011, s. 85.

¹² HE 44/2002 vp, s. 193.

¹³ Tapani – Tolvanen 2011, s. 86–87.

¹⁴ Voss-Lagerlund 2012, s. 6–7.

sesti rikoksenteelijän vaarallisuuden huomioiminen ja rikoksenteelijän vaarallisuuden arviointia edellyttävä rikoslainsäädäntö edellyttää, että tällainen lainsäädäntö voidaan ottaa käyttöön ainoastaan, jos käsillä ei ole jotakin toista yhtä tehokasta yhteiskuntaa ja sen asukkaita suojelevaa rikosoikeudellista rangaistusta tai muuta keinoa, joka vaarallisuuden huomioimista lievemmin kajoaa yksilön vapausoikeuteen. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen mahdollisuus on luotu siksi, että se huomioi törkeimmätkin väkivalta- ja seksuaalirikosten uusijat, joihin edellä mainitut lievemmät rikoksen uusimisen vaikutukset eivät käytännössä toimi.

Oman haasteensa rikoksen uusimista koskevaan problematiikkaan tuo se, että se ei kaikissa tilanteissa merkitse käsitteenä samaa asiaa. Esimerkiksi ehdonalaiseen vapauteen päästämistä määriteltäessä sovelletaan ankarampaa 2/3:n määräosaa 1/2:n määräosan sijaan, jos kyseessä on uusija eli henkilö, joka rikosta edeltäneiden kolmen vuoden aikana on suorittanut vankeusrangaistusta vankilassa (RL 2c:5.2). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että rikoksenuusijat eli vangit, jotka kärsivät rangaistusta sellaisesta rikoksesta, jonka tekoa edeltäneen kolmen vuoden aikana he ovat suorittaneet rangaistusta vankilassa, vapautetaan kahden kolmasosan jälkeen.¹⁵ Lisäksi nuoria rikoksenteelijöitä koskevat omat määräosat. Sen sijaan rangaistuksen määräämistä koskevissa säännöksissä rikoksen uusiminen käsitteenä määritellään aina tapauskohtaisesti kyseisten lainkohtien ollessa hyvin avoimia uusimiskriteerin suhteen¹⁶. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen yhteydessä rikoksen uusiminen merkitsee ajallisesti sitä, että rikoksenteelija on rikosta edeltäneiden kymmenen vuoden aikana syyllistynyt törkeään rikokseen taikka kyseinen rikos on tehty kolmen vuoden kuluessa siitä, kun hän on vapautunut suorittamasta koko rangaistusajaa vankilassa tai elinkautista vankeutta. Rikosoikeusjärjestelmän näkökulmasta haasteellista on se, että RL:ssa säädettyjä rikoksenuusimisen eri vaikutuksia ei ole koskaan synkronoitu keskenään. Kun johonkin rikoksen uusimisen vaikutukseen on tehty rikoslainsäädännöllisiä muutoksia, huomioon ei ole otettu sitä, mitä se vaikuttaa muihin mahdollisuuksiin.

Suomen rikosoikeusjärjestelmässä lähtökohtaisesti vallitsevan tekorikosoikeuden periaatteen mukaan rikoksenteelijää rangaistaan teosta¹⁷, ja rangaistus on ensisijaisesti tehdyn rikoksen oikeudenmukainen sovitus. Tekorikosoikeudella tarkoitetaan sitä, että arvostelu rikoksenteelijän syyllisyydestä kiinnitetty määrättyihin, ulkoisesti havaittaviin konkreettisiin tekoihin, tekosarjoihin tai laiminlyönteihin, ja rangaistus ulottuu vain siihen asti kuin rikoksenteeki-

¹⁵ Kolmen vuoden määräaika tässä yhteydessä pohjautuu luultavimmin siihen, että suoritettua vankeusrangaistuksen jälkeen ensimmäiset kolme vuotta ovat kriittisimmät rikoksen uusimisen näkökannalta (ks. esim Hypén 2004, s. 34, 38, 53, 59; Paanila 2004, s. 26–27).

¹⁶ Voss-Lagerlund 2012, s. 7–8.

¹⁷ Ks. esim. Nuutila 1997, s. 67–69.

jän syyllisyyskin ulottuu. Tekorikosoikeudessa oikeudelliseen arviointiin ei vaikuta rikoksenteikijän henkilöön liittyvät seikat tai tekijät, kuten rikoksenteikijän vaarallisuus¹⁸. Tekorikosoikeudessa ei näin ollen ole sijaa rikoksenteikijän vaarallisuuden mukaan määräytyvään rangaistukseen. Tekorikosoikeutta ja tekosyyllisyysperiaatetta pidetään tavanomaisesti erittäin tärkeänä ja oleellisena myös silloin, vaikka henkilö olisi syyllistynyt rikoksiin kuinka monta kertaa aikaisemminkin. Rangaistuksen määrään voi kuitenkin vaikuttaa edellä käsitellyt rikoslainsäädännössä esitetyt mahdollisuudet tietyissä rikoksenuusimistilanteissa. Tekorikosoikeutta määrittävät voimakkaasti rikosoikeudellinen yhdenvertaisuusperiaate ja suhteellisuusperiaate, joita käsitellään tämän tutkimuksen luvussa 5.

Päinvastoin kuin tekorikosoikeudessa, tekijärikosoikeudessa rangaistavuus kohdistetaan yksittäisen rikoksen sijaan rikoksenteikijään liittyviin seikkoihin kuten hänen väkivaltariskiinsä, ja rikos käsitetään tekijän henkilökohtaisten ominaisuuksien oireeksi. Tällöin rikoksenteikijän vaarallisuudelle annetaan merkitystä rikosoikeudellisen syyllisyyden kustannuksella, eivätkä rikosoikeudellinen yhdenvertaisuusperiaate ja suhteellisuusperiaate ole puhtaasti määrittämässä rangaistusta. Rangaistus määrätään sen arvioinnin perusteella, joka tekijän vaarallisuudesta muodostuu. Rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioiva tekijärikosoikeus merkitsee siten sitä, että rangaistuksen määräämisessä ei huomioida ainoastaan rikoksenteikijän menneisyydessä tekemää rikosta ja tekijän syyllisyyttä siihen, vaan siinä huomioidaan myös rikoksenteikijän riski syyllistyä uusiin törkeisiin väkivaltarikoksiin tulevaisuudessa. Rikoksenteikijän rankaiseminen perustuu näin ollen osin siihen, miten hänen arvioidaan käyttäytyvän tulevaisuudessa, ei pelkästään siihen, miten hän on aikaisemmin käyttäytynyt. Rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioonottavan rangaistusseuraamuksen voikin rikoksenteikijän vaarallisuudesta johtuvan rangaistuksen pitenemisen osalta rinnastaa tekosyyllisyyden näkökulmasta ainakin jossakin määrin syyttömän henkilön tuomitsemiseen.

Jo vuodesta 1932 lähtien Suomen rikoslainsäädännössä on vallitsevasta tekorikosoikeusajattelusta huolimatta ollut konkreettisessa käytössä tällaisia rangaistuksia, joissa rangaistuksen määräämisen tai sen täytäntöönpanon jatkamisen yhtenä perusteena on rikoksenteikijän vaarallisuus. Tällaiset rangaistukset perustuvat käsitykselle siitä, että jotkut rikoksenteikijät ovat niin vaarallisia, että rangaistus suhteutettuna tekoon olisi riittämätön estämään rikoksenteikijää syylistymästä törkeisiin tekoihin myös tulevaisuudessa. Faktisesti tämä tarkoittaa sitä, että rikoksenteikijää rangaistaan rikoksen lisäksi myös hänen väkivaltariskistään. Tällaisissa rangaistuksissa voidaan katsoa, että osa rangaistuksesta on kovempaa rangaistusta, jonka rikoksenteikijä olisi muutenkin saanut uusittuaan

¹⁸ HE 44/2002 vp, s. 188–189.

törkeän rikoksen, mutta osa rangaistuksen pituudesta on vaarallisuudesta syntyvä lisärangaistus, jonka tarkoituksena on estää se, että rikoksentekijä ei kykene pitkän rangaistusajan aikana syyllistymään uudelleen rikokseen. Vastaavasti ehdonalaisen vapauden epäämisen osalta pitkäaikaisvankia rangaistaan tosiasiallisesti siitä, että hän ei ole kyennyt alentamaan korkeaa väkivaltariskiään¹⁹. Vaikka rikoksentekijän vaarallisuuden huomioivat seuraamukset ovat suurimmalta osin sidottu rikosoikeusjärjestelmän perusratkaisuihin, ne ovat kuitenkin osoitus jonkinasteisesta tekijärikosoikeudellisesta ajattelusta ja yksilöidyn rangaistuksen huomioimisesta Suomen rikosoikeusjärjestelmässä.

Rikosvastuun ja rikosprosessin toteuttamisen viimeistä vaihetta edustaa rangaistuksen täytäntöönpano. Ehdottoman vankeuden täytäntöönpanon aloittamisesta säädetään VankeusL 2.2:ssä, VankeusL 3.3:ssä, Pohjoismaisen luovuttamislain 4.64:ssä sekä EU-luovuttamislain 4.67:ssä. Rangaistuksen täytäntöönpanolla on läheisin yhteys rangaistuksen tosiasiallisiin vaikutuksiin ja rikoksentekijän elämään²⁰. Rangaistuksen täytäntöönpanon osalta rikoksentekijää pelotetaan syyllistymästä uudestaan rikokseen, ja ehdotonta vankeusrangaistusta suorittava rikoksentekijä estyy täytäntöönpanon ajaksi jatkamasta kiellettyä toimintaansa. Rikoksesta seuraavan tuomion ja rangaistuksen täytäntöönpanon oletetaan osoittavan myös muille ihmisille, että rangaistusuhka tulee ottaa vakavasti²¹.

Ehdottoman vankeuden täytäntöönpano tulee nähdä tavoitteellisena ja suunnitelmallisena prosessina, joka edistää vangin suoriutumista vapaudessa²². Tämä on erityisen tärkeää pitkäaikaisvankien tapauksessa, koska heidän suorittamansa rangaistukset saattavat olla hyvinkin pitkiä ja heidän laitostumisriskinsä on siitä johtuen erittäin suuri. Rangaistuksen täytäntöönpanon tehtävänä on näin ollen osaltaan huolehtia yhteiskunnan turvallisuudesta. Käytännössä vaaralliseksi arvioidun rikoksentekijän rangaistuksen täytäntöönpano ei tavanomaisessa vankilatoiminnassa eroa vaarattoman rikoksentekijän ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanosta muuten kuin rangaistuksen pituuden osalta.

Ehdoton vankeusrangaistus pannaan täytäntöön rangaistuslaitoksessa, rangaistuksen alkuvaiheessa yleensä suljetussa vankilassa. VankeusL 3.1:n mu-

¹⁹ Ks. myös Fox 2005, s. 117.

²⁰ Lappi-Seppälä 2000, s. 46. Vankila-aika vaikuttaa merkittävästi vangin minäkuvaan ja hänen tapansa hahmottaa suhdettaan ympäröivään maailmaan. Yleensä pitkää rangaistusta vankilassa suorittavat laitostuvat, jolla tarkoitetaan erityisesti vangin tapaa sisäistää ja omaksua vangin rooli osaksi identiteettiään ja tottumista vankilan rutiineihin. (Lappi-Seppälä 2009a, s. 102). Pitkään vankilassa olleiden yhteiskuntaan uudelleen sijoittuminen on yleensä erittäin haastavaa, koska laitososuhteet heikentävät vangin valmiuksia toimia vankilan ulkopuolella sekä vaikuttavat negatiivisesti myös hänen sosiaalisiin siteisiinsä ja tukiverkostoihinsa. (Lappi-Seppälä 2000, s. 346).

²¹ Matikkala 1995, s. 28.

²² HE 263/2004 vp, s. 123.

kaan vankeusrangaistuksen sisältönä on vapauden menetys tai sen rajoittaminen, eli se merkitsee aina puuttumista yksilölle normaalisti kuuluviin perus- ja ihmisoikeuksiin²³. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon tavoitteena on VankeusL 1.2:n mukaan lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä hänen elämänhallintaansa ja sijoittumistaan yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaikana. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa rikoksentekijän perus- ja ihmisoikeuksia ei tule rajoittaa enempää kuin rangaistuksen täytäntöön panemiseksi on välttämätöntä, vaan sen aikana tulee pyrkiä takaamaan myös vangin oikeudet, olosuhteet, koskemattomuus, terveys ja toimintakyky sekä henkilökohtainen turvallisuus²⁴. Vankilan tehtävä on pyrkiä huolehtimaan siitä, että vanki ei vankeusvuosien aikana tulisi entistä vaarallisemmaksi. Tätä tulee edesauttaa siten, että vanki voi osallistua hoito- ja kuntoutustoimiin, työhön sekä muihin vankilan toimintoihin. Vankeus on myös pantava täytäntöön siten, että täytäntöönpano on turvallista yhteiskunnalle, henkilökunnalle ja muille vangeille. Vangin henkilökohtaisten ominaisuuksien ja kehityksen mukaan hänen vartiointiaan saatetaan vähentää asteittain ja vangin omaa vastuunottoa voidaan lisätä esimerkiksi lomien ja avolaitossijoituksen muodossa.

Seuraavissa luvussa esitellään ne kolme tällä hetkellä rikoslainsäädännössä säädettyä tilannetta, joissa rikoksentekijän vaarallisuus tai korkea väkivaltariski saattaa vaikuttaa rikoksentekijälle määrättävään rangaistukseen tai sen täytäntöönpanon jatkamiseen ja joissa rikoksentekijän vaarallisuutta joudutaan arvioimaan sekä oikeuspsykiatrisesti että normatiivisesti. Suomen nykyisen rikoslainsäädännön mukaan rikoksentekijän vaarallisuus on yhtenä edellytyksenä, jotta rikoksentekijä voidaan määrätä suorittamaan koko rangaistuksensa vankilassa. Syyttäjän vaatiessa rikoksentekijälle koko rangaistuksen suorittamista vankilassa näitä prosesseja edeltää läpikäyty rikosprosessi välituomioon asti, mutta näitä edeltäviä prosesseja ei tässä yhteydessä enää käydä läpi vaan ne oletetaan suoritetuksi. Lisäksi tämänhetkisen lainsäädännön mukaan rikoksentekijän korkea väkivaltariski voi olla perusteena siihen, että elinkautisvangin vankeusrangaistuksen täytäntöönpano jatkuu ehdottomana hänen ehdonalaisvapaushakemuksestaan huolimatta.

Asiassa sovellettavan rikoslainsäädännön lisäksi tässä luvussa esitetään rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnin tuomioistuinprosessi ja oikeuspsykiatrinen arviointiprosessi prosessikaaviona eli tehtäväketjuna kaikissa kolmessa rikoslainsäädännön vaatimassa vaarallisuuden ja väkivaltariskin arviointitilanteessa. Asianosaisten yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi on olennaisen tärkeää, että kaikki toimijat tiedostavat menettelyn ja noudattavat prosesseja mahdollisimman yhdenmukaisella tavalla. Yksittäisen tuomioistuin- ja oikeuspsykiatri-

²³ Lappi-Seppälä 1987, s. 60.

²⁴ Ks. VankeusL 3 §.

sen arviointiprosessin sekä kokonaisvaltaisen vaarallisuuden arviointiprosessin ymmärtäminen ja näiden prosessien läpinäkyvyys ovat sekä juridiikan että mielenterveysalan ammattilaiselle ensiarvoisen tärkeitä, jotta he tiedostavat niiden roolin ja merkityksen eri vaiheissa. Tämä auttaa myös siihen, että prosessin asianosaiset ovat tietoisia siitä, miten päätöksiä tehdään, ja voivat siten arvioida tehtyjen päätösten oikeellisuutta. Yksityiskohtaisemmin itse oikeuspsykiatrieseen arviointiprosessiin sekä tuomioistuinprosessiin kuuluvia vaarallisuuden arviointeja ja niiden toteuttamista tarkastellaan tutkimuksen luvuissa 6 ja 7.

3.2 PÄÄTÖS KOKO RANGAISTUKSEN SUORITTAMISESTA VANKILASSA (RL 2C:11)

Rikoslain 2c:11.1:n mukaan tuomioistuin voi rangaistukseen tuomitessaan syyttäjän vaatimuksesta päättää, että tuomittu vapautuu vankilasta vasta hänen suoritettuaan tuomitun rangaistusajan kokonaan. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisella tarkoitetaan rangaistuksen täytäntöönpanoon kuuluvaa tuomioistuimen määräystä, jonka mukaan rikoksenteikijä ei pääse säännönmukaiseen ehdonalaiseen vapauteen, vaan hänen tulee suorittaa koko rangaistusajansa rangaistuslaitoksessa. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen määräys on tarkoitettu erityisesti tilanteisiin, joissa törkeästä väkivaltarikoksesta jo aikaisemmin tuomittu henkilö tuomitaan uudestaan törkeästä väkivaltarikoksesta pitkään vankeusrangaistukseen ja hänet arvioidaan erittäin vaaralliseksi toisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen taustalla on näkemys siitä, että rikoksenteikijän henkilökohtaisten riskitekijöiden aiheuttama, vaikuttava tai yläläpitävä korkea väkivaltariski muiden ihmisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle täytyy vaikuttaa hänelle tuomittavan rangaistuksen täytäntöönpanoon niin, että rikoksenteikijän vankilassaoloaika on tavanomaista vankeusrangaistusta pidempi. Toisin kuin pakkolaitosta, koko rangaistuksen vankilassa suorittamista ei pidetä rikosoikeudellisenä turvaamistoimenpiteenä. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen määräyksessä on kuitenkin säännönmukaisen ehdonalaisvapauttamisajan ylittävältä osin sisään rakennettuna turvaamistoimenpiteen piirteitä.

Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen säännöksen soveltamisen kanalta syyttäjän rooli ja hänen syytteessä esittämänsä vaatimuksen merkitys ovat oleellisia. Tuomioistuin ei tavanomaisesti ole sidottu syyttäjän esittämään rangaistusehdotukseen, vaan valta määrätä rangaistuksesta kuuluu tuomioistuimelle. Koko rangaistuksen vankilassa suorittaminen poikkeaa kuitenkin tästä pääsäännöstä, sillä tuomioistuin ei voi ilman syyttäjän vaatimusta päättää

koko rangaistuksen suorittamisesta vankilassa²⁵. Kysymys rikoksenteikijän vaarallisuudesta ei tästä johtuen ole suunnattu ainoastaan tuomioistuimelle, vaan se ulottuu oleellisesti myös syyttäjän tehtäväkenttään.

Rikoksenteikijöiden yhdenvertaisuuden varmistamiseksi syyttäjien tulee huolehtia siitä, että kaikille RL 2c:11:n edellytykset täyttävälle vastaajalle vaaditaan koko rangaistuksen suorittamista vankilassa, ettei tätä seuraamusmääräystä sen johdosta menetetä tuomioistuimessa. Syyttäjällä ei kuitenkaan ole ehdotonta velvollisuutta vaatia vastaajalle koko rangaistuksen vankilassa suorittamista. Vaatimus on syyttäjän harkintavallassa siinäkin tapauksessa, että syytteenalainen teko ja aikaisempi teko täyttävät RL 2c:11:ssä säädetyt edellytykset. Syyttäjälle annettu harkintavalta ja päätösvalta vaatia vastaajalle koko rangaistuksen vankilassa suorittamista vaikuttaa siihen, että kaikkia vaarallisia rikoksenteikijöitä ei päästä oikeuspsykiatrisesti arvioimaan vaarallisiksi ja sen myötä päättämään heidän osaltaan koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta. Yleinen tuntuma on, että eri syyttäjät käyttävät eri tavoin mahdollisuutta määrätä syytetty mielentilatutkimukseen ja vaarallisuusarvioon. Yksittäisen syyttäjän kohdalla rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevat tapaukset ovat harvinaisia, mikä vaikuttaa myös ammattiosaamiseen ja sitä kautta syyttäjän toimintaan. He eivät kaikissa mahdollisissa tilanteissa osaa vaatia vastaajalle koko rangaistuksen vankilassa suorittamista. Erityisen ongelmallista syyttäjän ammattitaidottomuus on siksi, että vaaralliseksi arvioiminen voi tämän johdosta tapahtua alueittain ja tuomioistuimittain epätasaisesti vastoin rikosoikeudellista yhdenvertaisuusperiaatetta.

Vaatimus koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta merkitsee samalla vaatimusta mielentilatutkimukseen²⁶ ja vaarallisuusarvioon määrittämistä. Rikoksenteikijän määrittäminen mielentilatutkimukseen ja vaarallisuuden arviointiin ennen rangaistukseen tuomitsemista on katsottava tärkeäksi, jotta vakavista mielenterveyden häiriöistä kärsivät sekä vähintään korkean väkivaltariskitason omaavat rikoksenteikijät voidaan seuloa jo tässä vaiheessa²⁷. Rikoksenteikijän mielentilan tutkimisella ja vaarallisuuden arvioinnilla voi olla merkittävä vai-

²⁵ Esim. tuomioistuin voi määrätä rikoksenteikijän pelkästään mielentilatutkimukseen ilman syyttäjän vaatimusta, jos mielentilan tutkiminen on perusteltua (Ks. OK 17:37.1).

²⁶ Mielentilatutkimus on tuomioistuimen määräämä psykiatrinen ja psykologinen tutkimus, joka tehdään rikoksesta syytetyn syyntakeisuuden selvittämiseksi. Siinä otetaan kantaa rikoksesta syytetyn syyntakeisuuteen rikoksen tekohetkellä sekä hänen hoidon tarpeeseensa tutkimuksen päättyessä. Lisäksi siinä tutkitaan, ovatko tietyt lääketieteelliset seikat vaikuttaneet rikoksenteikijän havaintoihin, motivaatioon tai toisintoimimiskykyyn siten, ettei hän ole ymmärtänyt tekonsa tosiasiallista luonnetta tai teon oikeudenvastaisuutta tai ettei hän ole kyennyt sääntelemään käyttäytymistään. (Ks. RL 3:4).

²⁷ Mohell – Pajujoja 2006, s. 326. Törkeiden väkivaltarikosten uusijoilla esiintyy runsaasti vakavia mielenterveyden häiriöitä. Esimerkiksi vuosina 1980–2000 pakkolaitokseen eristetyistä vangeista 13 %:lla rangaistuksen täytäntöönpano keskeytettiin ja heidät sijoitettiin mielisairaalaanhoon. (HE 262/2004 vp, s. 49).

kus rikoksenteikijää koskevaan lopputulokseen. Mikäli rikoksenteikijä katsotaan syyntakeiseksi ja erittäin vaaralliseksi, hän joutuu suorittamaan koko rangaistuksensa vankilassa. Jos rikoksenteikijä katsotaan syyntakeettomaksi, hänen vaarallisuudelleen ei anneta tuomioistuimessa merkitystä, vaan hänet hoidontarpeensa annetaan THL:n ratkaistavaksi. Nämä ratkaisut voivat siten johtaa joko pitkään vankeusrangaistukseen tai syyntakeettoman tapauksessa siihen, että häntä ei rangaista lainkaan.

Rikoksenteikijä voidaan OK 37:1:n 3 kohdan mukaan määrätä mielentilatutkimukseen vastoin hänen tahtoaan, jos hän on vangittuna tai rikoksesta voi seurata hänelle ankarampi rangaistus kuin yksi vuosi vankeutta. Rikoksenteikijän määräämistä vaarallisuusarvioon vastoin hänen tahtoaan ei ole erikseen OK:ssa säännelty, mutta OK 37:1:n 3 kohta ei näillä edellytyksillä rajaa sellaisen rikoksenteikijän määräämistä mielentilatutkimukseen ja vaarallisuusarvioon, jolle syyttäjä vaatii koko rangaistuksen vankilassa suorittamista. Edellytykset kyseisen säännöksen osalta täyttyvät aina. Törkeän väkivalta- tai seksuaalirikoksen tapauksessa vastaaja on yleensä aina vangittuna, jolloin hänen suostumuksensa ei ole tarpeen. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvä lainsäädäntö edellyttää jo syytevaiheessa arviota vähintään kolmen vuoden rangaistuksesta rikoksesta eli vastaajalle seuraa ankarampi rangaistus kuin yksi vuosi vankeutta.

Mielentilatutkimukseen ja vaarallisuusarvioon määrääminen poikkeavat tavanomaisesta ihmisoikeussopimusten näkökannasta, jonka mukaan tuomioistuim ei saa määrätä hankittavaksi näyttöä syytteen tueksi²⁸. Tuomioistuimen omia todistelukeinoja ei tässä yhteydessä poikkeuksellisesti rajoiteta, vaan tuomioistuimen tulee huolehtia siitä, että rikoksenteikijän vaarallisuus saadaan selvitettyä. Ainoastaan tuomioistuin voi määrätä rikoksenteikijän mielentilatutkimukseen ja vaarallisuuden arviointiin ja oikeudenkäynnissä syyttäjä vetoaa tuomioistuimen hankkimaan näyttöön eli mielentila- ja vaarallisuusarviolausuntoihin. Mikäli syyttäjä on haastehakemuksessaan vaatinut, että vastaaja määrätään suorittamaan koko rangaistus vankilassa, mutta ei ole tämän lisäksi esittänyt erikseen vaatimusta mielentilatutkimukseen ja vaarallisuusarvioon määräämisestä, syyttäjän vaatimukseen voidaan katsoa sisältyvän vaatimus myös mielentilatutkimuksen ja vaarallisuusarvion teettämisestä. Pirkanmaan KO tulkitsi antamassaan tuomiossa 2.1.2013 (asia R 12/6247) asiaa toisin, ja tuomioistuin hylkäsi syyttäjän vaatimuksen koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta sillä perusteella, että vastaajan mielentilaa ei ollut määrätty tutkittavaksi. Turun HO määräsi tähän tuomioon annetun valituksen myötä 27.11.2013 antamassaan välituomiossa (asia R 13/395) vastaajan mielentilan tutkittavaksi ja vaarallisuuden arvioitavaksi, ja katsoi, että tuomioistuin voi

²⁸ Ks. Jokela 2000, s. 252–253.

määrätä rikosasian vastaajan mielentilan tutkittavaksi omasta aloitteestaan ilman syyttäjän tai muun asianosaisen esittämää vaatimusta. RL 2c:11.1:n tilanteessa tuomioistuimella ei kuitenkaan tällaista omasta aloitteestaan tapahtuvaa mahdollisuutta ole. Tässä Turun HO:n jutussa lopputulos oli kuitenkin täysin sama, koska syyttäjä oli tuonut molemmissa oikeusasteissa selkeästi esiin vaatimuksensa koko rangaistuksen suorittamisesta vankilassa, joka siten tuomioistuimenkin näkemyksen mukaan sisälsi vaatimuksen vastaajan mielentilan tutkimisesta ja vaarallisuuden arvioimisesta.

Seuraavaksi tässä luvussa selvitetään RL:ssa rikokselle ja rikoksentekijälle asetetut tietyt edellytykset sille, että tuomioistuin voi päättää rikoksentekijän suorittamaan koko rangaistuksen vankilassa. Edellytykset ovat ehdottomat ja niihin ei sisälly harkinnanvaraa. RL 2c:11.1:n 1 kohdan mukaan koko rangaistuksen suorittaminen vankilassa edellyttää ensiksi tiettyä törkeäksi luettavaa väkivaltaan liittyvää rikosta. Kyseessä on uutta tietyyntyyppistä rikosta koskeva muodollinen edellytys²⁹. Säädöksen mukaan rikoksentekijä tulee tuomita vankeusrangaistukseen murhasta, taposta, surmasta, törkeästä pahoinpitelystä, törkeästä raiskauksesta, törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, törkeästä ryöstöstä, törkeästä tuhotyöstä, joukkotuhonnasta, rikoksesta ihmisyyttä vastaan, törkeästä rikoksesta ihmisyyttä vastaan, hyökkäysrikoksesta, sotarikoksesta, törkeästä sotarikoksesta, törkeästä ihmiskaupasta, panttivangin ottamisesta, törkeästä terveyden vaarantamisesta, ydinräjähdერიkoksesta, kaappauksesta, terroristisessa tarkoituksessa tehdystä rikoksesta taikka sellaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta sellaiseen rikokseen.

Aikaisemmasta vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetusta laista poiketen luettelo mahdollisista seuraamukseen johtavista rikoksista on tyhjentävä, eli tuomioistuimen tuomiovalta koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen on rajattu ennalta määrättyihin rikoksiin. Tämä on erityisen perusteltua rikoksentekijän oikeusturvan ja rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta, koska silloin tuomiovalta ei pääse holtittomasti laajenemaan muihin rikoksiin. Murhasta ja joukkotuhonnasta tuomittaviin tekijöihin säännöstä voidaan soveltaa vain silloin, kun rangaistukseksi ei tuomita elinkautista vankeusrangaistusta. Niissä rikoksissa muuhun kuin elinkautiseen rangaistukseen on mahdollista tuomita lähinnä silloin, kun teko on jäänyt yritykseksi tai tekijä on ollut täyttä ymmärrystä vailla. Mainittujen rikosten luettelo on laajempi kuin aikaisempi pakkolaitoskäytäntö, mutta sen lisäämisellä lainsäädäntöön ei kuitenkaan ollut tarkoitus muuttaa merkittävästi viimeaikaista pakkolaitoskäytäntöä.³⁰

Vaarallisiksi rikoksentekijöiksi voidaan arvioida ainoastaan tiettyjen ennalta säädettyjen törkeiden väkivalta- tai seksuaalirikosten uusijoita, jotka ovat erittäin vaarallisia toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Yhteiskunnassa on

²⁹ Matikkala 2010, s. 36.

³⁰ HE 262/2004 vp, s. 48–49.

lainsäätäjän toimesta näin ollen määritelty etukäteen ne törkeät väkivalta- ja seksuaalirikokset, jotka toistuvina voivat viitata henkilön vähintään korkeaan väkivaltariskiin, ja tässä mielessä rikosoikeudessa tehdään selkeä ero vaarallisen ja ei-vaarallisen välille. Yleensä koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen kannalta merkityksellisiä rikoksia ovat tappo, surma, törkeä pahoinpitely sekä törkeät seksuaalirikokset, jotka sisältävät myös törkeää väkivaltaa, ja ovat sen johdosta luettavissa myös törkeiksi väkivaltarikoksiksi³¹. Törkeässä tuhotyössä, seksuaalirikosten osalta törkeässä lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä ja törkeässä raiskauksessa ei tekijältä vaadita väkivallan käyttöä. Merkittävää oikeudellista harkintaa koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen määräykseen liittyen tuomioistuimien tekee silloin, kun se pohtii, täyttääkö jokin väkivaltarikos kvalifioitun tekemuodon, jolla on merkitystä siihen, täyttääkö väkivaltarikos rikoksen laadun osalta edellytykset koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen.

Tuomioistuimien asiantuntemus koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen määrittämiseen johtavista rikoksista ei aina ole kohdillaan. Esimerkiksi Länsi-Uudenmaan KO jätti 19.3.2013 antamassaan tuomiossaan (asia R13/343) syyttäjän vaatimuksesta huolimatta vastaajan määräämättä mielentilatutkimukseen ja vaarallisuusarvioon ja katsoi tuomiossaan, että pääsäännön mukaan taposta tuomittua ei määrätä suorittamaan rangaistustaan kokonaisuudessaan ja että tässä asiassa ei ole ilmennyt syitä poiketa tästä pääsäännöstä. Asia kuitenkin korjaantui, kun Turun HO määräsi 25.6.2014 antamassaan tuomiossaan (asia R13/800) kyseisen vastaajan mielentilatutkimukseen ja vaarallisuuden arviointiin.

Edellä lueteltujen lainsäädännössä säädettyjen rikosten lisäksi rikokseen liittyvänä edellytyksenä on, että rikoksenteikijä tuomitaan siitä vähintään kolmen vuoden määräaikaiseen rangaistukseen. Koko rangaistuksen vankilassa suorittaminen on järkevää rajata vähintään kolmen vuoden määräaikaisiin rangaistuksiin erityisesti sen vuoksi, että vaaralliseksi rikoksenteikijäksi leimaantumisen ei koskisi lyhyitä rangaistuksia. Jos rikoksenteikijä tuomitaan suorittamaan koko rangaistus vankilassa ja rangaistuksen pituus on kolme vuotta, hän ei hyödy mahdollisuudesta päästä ehdonalaiseen vapauteen. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen näkökulmasta lyhyiden, erityisesti 3–4 vuotta kestävien rangaistusten pituus on tuomioistuimen menettelyn kannalta ongelmallista myös siinä mielessä, että rikoksenteikijä saattaa olla suuren osan tuosta ajasta tutkintavankeudessa. Tämä voi johtaa esimerkiksi siihen, että koko rangaistus koskeva tuomio ei ole vielä lainvoimainen, kun rikoksenteikijä hakee jo pääsyä ehdonalaiseen vapauteen. Tällöin hänelle ei myöskään ehditä mahdollisesti aloittaa vankilassa tiettyjä vaarallisuuden vähentämiseen tähtäviä hoito- ja tukikeinoja. Törkeiden väkivaltarikosten osalta tämä ei kuitenkaan ole merkittävä ongelma, ja erityisesti henkirikoksissa rangaistus aika on yleensä huomattavas-

³¹ Ks. myös tämän tutkimuksen luku 8.3.2, jossa tuodaan esille empiirisessä tutkimuksessa tutkittujen rikoksenteikijöiden päärikoksia ja aikaisempaa rikollisuutta.

ti pitempi³². Kun useasta rikoksesta määrätään määräaikainen yhteinen rangaistus, on RL 2c:11.2:n mukaan koko rangaistusajan suorittamista koskevan päätöksen edellytyksenä, että ainakin yksi rikoksista on 1 momentissa määrätty rikos ja että siitä rikoksesta erikseen tuomittaessa seuraa määräaikainen, vähintään kolmen vuoden pituinen vankeusrangaistus. Riittävää ei siis ole se että rikoskokonaisuus yhteensä nostaa tuomion vähintään kolmen vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen.

Toinen koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvä muodollinen edellytys koskee vanhaa, aikaisemmin tehtyä rikosta tai rangaistusta. RL 2c:11.1:n 2 kohdan mukaan koko rangaistusajan vankilassa suorittamisen edellytyksenä on, että rikoksenteijä on rikosta edeltäneiden kymmenen vuoden aikana syylistynyt RL 2c:11.1:n 1 kohdassa mainittuun törkeään rikokseen taikka kyseinen rikos on tehty kolmen vuoden kuluessa siitä, kun hän on vapautunut suorittamasta koko rangaistusajaa vankilassa tai elinkautista vankeutta tai hänet on päästetty ehdonalaan vapautteen hänen suoritettuaan viisi kuudesosaa tuomiostaan. Kriteeri sisältää siis kaksi vaihtoehtoista määräaika: kymmenen vuoden aika kahden RL 2c:11.1:n 1 kohdassa tarkoitetun törkeän rikoksen välillä tai kolmen vuoden aika tällaisen rikoksen ja sen välillä, että rikoksenteijä on vapautunut suorittamasta rangaistusta yllä mainituin tavoin. Nämä tiettyihin määräaikoihin liittyvät edellytykset heijastavat voimakkaasti käsitystä siitä, että rikoksenteijän vaarallisuudessa on oleellista törkeiden väkivaltarikosten uusintarikollisuus.

Sanamuodon mukaan edellytystä voidaan tulkita niin, ettei kuitenkaan voida, että rikoksenteijä olisi aikaisemmin tuomittu tekemästään RL 2c:11.1:n 1 kohdan rikoksesta. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi se, että vankeusrangaistukseen johtava uusi rikos on tehty jo ennen kuin ensimmäisestä rikoksesta on määrätty tuomiota tai että rikoksenteijä on jätetty syyntakeettomana rangaistukseen tuomitsematta. Käytännössä vanhaa rikosta koskeva edellytys täyttyy rikoksenteijän tultua tuomituksi samalla tuomiolla uuden rikoksen kanssa. Kuitenkin, jos rikoksenteijä on tuomioistuimessa syytettynä samalla kertaa useammasta törkeästä väkivaltarikoksesta, jotka ovat tapahtuneet samanaikaisessa rikossarjassa tai muutoin hyvin lyhyellä aikavälillä, kysymyksessä ei voida katsoa olevan RL 2c:11:ssa edellytetty aikaisempi rikollisuus. Tällöin rikoksenteijää ei voida tuomita suorittamaan koko rangaistusta vankilassa, vaikka hän olisi nyt syytteessä olevien tekojen osalta syylistynyt useaan lainkohdas-

³² HE 262/2004 vp, s. 49. Esimerkiksi vuonna 2012 keskirangaistus täytetystä taposta (RL 21:1) oli yhden rikoksen osalta 8,4 vuotta ja kaikkien rikosten osalta 8,7 vuotta, tapon yritysten yhden rikoksen osalta 3,5 vuotta ja kaikkien rikosten osalta 3,9 vuotta, murhan (RL 21:2) yrityksestä yhden rikoksen osalta 7,0 vuotta ja kaikkien rikosten osalta 8,7 vuotta. Törkeän pahoinpitelyn osalta keskirangaistus oli ehdottomien vankeusrangaistusten osalta yksittäisen rikoksen ollessa kysymyksessä 21,7 kuukautta ja useamman rikoksen ollessa kysymyksessä 24,3 kuukautta. (Ks. lisää Rikollisuustilanne 2013, s. 349–353).

sa mainittuun rikokseen. Lisäksi on johdonmukaista tulkita aikaisemmin tehdyn rikoksen vaatimusta niin, että edellytys täyttyy, jos henkilö on mainituissa aikarajoissa syyllistynyt johonkin RL 2c:11.1:n 1 kohdassa lueteltuun rikokseen. Tällöin edellytykseksi riittää se, että henkilö on tuomittu aikaisemmin johonkin edellä lueteltuun rikokseen, vaikka rangaistusaika olisi alle kolme vuotta.³³

Tuomioistuimen käsitys rikoksentekijän aikaisemmasta törkeästä väkivaltarikoksesta on aiheuttanut epäselvyyttä ainakin yhdessä koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvässä jutussa. Vantaan KO:n 30.11.2012 antamassa tuomiossa (asia R 12/678) KO katsoi, että koska rikoksentekijälle RL 2c:11.1:n 2 kohdassa tarkoitettu syyksiluettu teko oli tuomittu vasta samassa oikeudenkäynnissä missä hänelle vaadittiin rangaistusta myös toisesta törkeästä väkivaltarikoksesta ja sen myötä koko rangaistuksen vankilassa suorittamista, rikoksentekijällä ei sen johdosta täyttynyt edellä mainitun lainkohdan edellytys aikaisemmasta rikoksesta. Helsingin HO korjasi tämän KO:n tuomion 30.8.2013 antamassaan tuomiossaan (asia R 13/215) ja katsoi, että rikoksentekijän vanhaa rikosta koskeva edellytys täyttyi hänen tultua tuomituksi samalla tuomiolla uuden rikoksen kanssa. Aikaa kyseisten rikosten tekoajan välillä oli kulunut yli kaksi vuotta eli kysymyksessä ei ollut myöskään samanaikaisessa rikossarjassa tai muutoin hyvin lyhyellä aikavälillä tapahtuneet rikokset.

RL 2c:14.1:n mukaan tuomioistuin voi syyttäjän vaatimuksesta määrätä jäännösrangaistuksen pantavaksi täytäntöön joko kokonaan tai osittain, jos tuomittu tekee koeaikana rikoksen, josta tuomioistuimen harkinnan mukaan hänet olisi tuomittava ehdottomaan vankeuteen ja josta syyte on nostettu vuoden kuluessa koeajan päättymisestä³⁴. Täytäntöön pantavasta jäännösrangaistuksesta ja koeajalla tehdystä rikoksesta tuomittavasta rangaistuksesta määrätään yhteinen ehdoton vankeusrangaistus muista rikoksista samalla kertaa tuomitettavien vankeusrangaistusten kanssa RL 7 luvun mukaisesti. Näin menetellään myös silloin, kun rikoksentekijä määrätään RL 2c:11:n nojalla suorittamaan koko tuomittu rangaistusaika vankilassa ja samalla määrätään jäännösrangaistus täytäntöön pantavaksi. Jäännösrangaistus vaikuttaa siten korottavasti jutussa tuomittavaan ja tuomiosta välittömästi ilmenevään rangaistukseen. Jäännösrangaistusta ei kuitenkaan ole pidettävä RL 7:5.2:ssa tarkoitettuna ankarimpana

³³ LaVM 9/2005 vp, s. 7.

³⁴ RL 2c:11:n voimaantulo 1.10.2006 vaikutti rikoksentekijälle täytäntöön pantavaksi määrättävään jäännösrangaistukseen kahdella tavalla riippuen jäännösrangaistuksen täytäntöönpanon määräämisen ajankohdasta. Ennen kyseisen lain voimaantuloa rikoksentekijöille täytäntöön pantavaksi määrätty jäännösrangaistus, joka tuli täytäntöön pantavaksi vasta koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvän lakiuudistuksen voimaantulon jälkeen, tuli lain siirtymäsäännöksen nojalla silloisten pakkolaitosvankien suorittaa kokonaan. Ks. KKO 2008:100. Ne rikoksentekijät, joille jäännösrangaistus on määrätty täytäntöön pantavaksi RL 2c:11:n voimaantulon jälkeen, suorittavat jäännösrangaistuksen joko kokonaan tai osittain tuomioistuimen harkinnan mukaisesti.

rangaistuksena. Jäännösrangaistuksen määrääminen täytäntöön pantavaksi voi koskea vain niitä koko rangaistuksen vankilassa suorittaneita, jotka on päästetty ehdonalaiseen vapauteen heidän suorittuaan 5/6 rangaistuksesta. Niillä vangeilla, jotka ovat suorittaneet koko rangaistuksensa vankilassa ilman pääsyä ehdonalaiseen vapauteen, ei ole vapautuessaan enää jäännösrangaistusta. RL 2c:13.2:n mukaan, jos koko rangaistuksen vankilassa suorittanut tekee sellaisen rikoksen, josta on määrättävä jäännösrangaistus pantavaksi täytäntöön (RL 2c:14.1) kolmen vuoden aikana siitä, kun hän on vapautunut suorittamasta koko rangaistusaikaa vankilassa, se on rangaistuksen koventamisperuste. Tällä tarkoitetaan uutta rikosta, joka johtaa ehdottomaan vankeusrangaistukseen.

RL 7:5.2:n 4 kohdan mukaan jäännösrangaistus voidaan jättää määräämättä täytäntöön pantavaksi erityisesti silloin, jos tekijälle koeajalla tehdystä rikoksesta johtuvan tai tuomiosta aiheutuvan muun seurauksen vuoksi jäännösrangaistuksesta ja uusista rikoksista määrättävä yhteinen rangaistus johtaisi kohtuuttomaan lopputulokseen. HE 262/2004 vp:ssä on tuotu esille se, että määrättäessä jäännösrangaistusta täytäntöön pantavaksi on vaarana sanktiokumulaatio. Tämä tarkoittaa sitä, että sama peruste eli rikoksen uusiminen voi koventaa rangaistusta samanaikaisesti monella eri tavoin, mikä ei vastaa rikosoikeusjärjestelmän peruseriaatteita. Esimerkki tilanteesta, jossa sanktiokumulaation vaara on olemassa, on muun muassa silloin, kun tekijän aikaisempi rikollisuus on syynä koko rangaistuksen suorittamiseen vankilassa.³⁵ RL 2c:14.2:a ei tule kuitenkaan lukea siten, että kovennettaessa rangaistusta uusimisen perusteella jäännösrangaistusta ei tule määrätä täytäntöön. Kyse on siitä, muodostaako uusimisen perusteella kovennettu rangaistus yhdessä jäännösrangaistuksen kanssa kohtuuttoman kokonaisuuden.³⁶ Tuomioistuimen tulee jäännösrangaistuksen täytäntöönpanoa yksittäistapauksessa harkitessaan kiinnittää huomiota paitsi kuhunkin seikkaan erikseen myös niiden yhdessä muodostaamaan kokonaisuuteen³⁷. Kysymyksessä ovat lain mukaan määräytyvät seuraamukset, joiden mukainen lopputulos voi siten olla rikosoikeusjärjestelmän peruseriaatteiden mukainen.³⁸

Tuomioistuin ei voi olla määräämättä vastaajaa mielentilatutkimukseen ja vaarallisuuden arviointiin, mikäli syyttäjä vaatii rikoksentekijälle koko rangaistuksen suorittamista vankilassa, hänen RL 2c:11:ssä säädetyt 1 ja 2 kohdan edellytykset vastaajan aikaisemman rikoksen ja nyt syytteenalaisen rikosteen osalta täyttyvät ja tuomioistuin on välituomiossaan³⁹ katsonut syytetyn syyllis-

³⁵ HE 262/2004 vp, s. 52.

³⁶ Lappi-Seppälä 2009a, s. 456.

³⁷ LaVM 9/2005 vp, s. 9–11.

³⁸ Ks. myös KKO 2008:72.

³⁹ HE 271/2004 vp, s. 64. Ks. myös Wagner-Prenner 2000, s. 107. Välituomion vaatimuksella pyritään siihen, että mielentilatutkimukseen ja vaarallisuusarvioon ei voida määrätä henkilöä, joka myöhemmin todetaan syyttömäksi itse tekoon. Rikokseen syyllistymisen tulee siten syyttömyys-

tyneen syytteessä mainittuun tekoon. Tuomioistuimella ei siten ole asiassa näiden edellytysten täytyessä itsenäistä harkintavaltaa. Porin KO on 9.11.2009 antamassaan tuomiossaan (asia R 09/1513) tulkinnut harkintavaltaansa toisin, eikä ole määrännyt rikoksenteikijää mielentilatutkimukseen ja vaarallisuusarvioon, vaikka RL 2c:11:ssä säädetty edellytykset aikaisemmasta rikoksesta ja syyksiluettavasta rikoksesta olisivat täyttyneet. Tuomioissa on virheellisesti ilman kattavampia perusteluja todettu, että edellytyksiä RL 2c:11:n mukaiselle määräykselle ei ole, ja syyttäjän vaatimus hylätään. Vaasan HO on kyseiseen ratkaisuun tehdyn valituksen johdosta antanut 9.7.2010 tuomion (asia R 10/91). Tuomioissa Vaasan HO on viitannut HE 262/2004 vp:een, jossa todetaan, että tulevien tekojen ennustamiseen liittyy pysyvä tieteellinen epävarmuus ja sen vuoksi vaarallisuusarvioon perustuvaa järjestelmää tulee käyttää suppeasti. Tuomioissa tuotiin esille myös se, että kyseisen HE:n mukaan pakkolaitokseen eristetyn ovat aiemmin syyllistyneet pääsääntöisesti henkirikoksiin, eikä lakimuutoksen tarkoituksena ollut olennaisesti muuttaa vallitsevaa käytäntöä. Tähän HE:een pohjautuen Vaasan HO on katsonut, että koska tässä tapauksessa ei ollut kysymys henkirikoksesta, nyt kysymyksessä olevista rikoksista ja vastaajasta muutoin saadusta selvityksestä ei ilmene sellaisia seikkoja, joiden vuoksi olisi aihetta määrätä vastaaja suorittamaan koko hänelle tuomittu rangaistus vankilassa, ja määrätä tätä varten tehtäväksi vastaajasta vaarallisuusarvio.

Tuomioistuin ei voi kuitenkaan määrätä rikoksenteikijää mielentilatutkimukseen ja vaarallisuuden arviointiin, jos rikoksenteikijä ei täytä RL 2c:11.1:ssä säädettyjä edellytyksiä. Tällöin syyttäjän vaatimus koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta on lakiin perustumaton. Esimerkiksi Kouvolan KO määräsi 8.9.2008 antamassaan tuomiossaan (asia R 08/147)) rikoksenteikijän mielentilatutkimukseen ja vaarallisuuden arviointiin, vaikka rikoksenteikijän aikaisempi rikollisuus ei täyttänyt RL 2c:11.1:n 2 kohdan mukaista edellytystä. Kouvolan HO korjasi tämän 20.2.2009 antamassaan tuomiossa (asia R 08/1042), ja katsoi RL 2c:11.1:n 2 kohdan mukaisesti, että rikoksenteikijän tekemät rikokset eivät olleet RL 2c:11.1 1 kohdassa mainittuja rikoksia, koska niissä ei ollut kysymys törkeästä tekemuodosta. Vastaajan aikaisempi rikollisuus ei siten täyttänyt lainkohdan edellytystä.

Kolmantena edellytyksenä koko rangaistuksen vankilassa suorittamiselle on aineellinen vaarallisuusedellytys. RL 2c:11.1:n mukaan rikoksenteikijää on rikoksista ilmenevien seikkojen ja OK 17:37.3:n mukaisen selvityksen eli mielentilatutkimuksen perusteella pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Määräys koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta liittyy siten rangaistukseen, joka määrätään jo tehdyistä rikoksista, mutta samalla edellyttää kuitenkin tulevaisuuteen kohdistuvaa arviota siitä, tulee-

olettaman ja syytetyn oikeusturvan vuoksi olla selvitettyinä ennen kyseisiin tutkimuksiin määrittämistä. Näin voi kuitenkin käydä tuomion muutoksenhaun myötä.

ko rikoksentekijä arvion mukaan käyttäytymään törkeän väkivaltaisesti myös tulevaisuudessa. Rikoksentekijän mielentilatutkimus yksin ei riitä rikoksentekijän vaarallisuuden arvioimiseksi, vaan arvio vaarallisuudesta edellyttää aina mielentilatutkimuksesta erillistä rikoksentekijän vaarallisuuden tutkimista kliinisessä ympäristössä. Oikeuspsykiatristen mielentila- ja vaarallisuusarvotutkimusten tekeminen ulkoistetaan psykiatrian ja psykologian, erityisesti oikeuspsykiatrian ja -psykologian asiantuntijoille, koska tuomioistuimelta puuttuu asiaan vaadittava syvälinen oikeuspsykiatrinen asiantuntemus mielentilan tutkimisesta sekä vaarallisuuden arvioimisesta⁴⁰. Rikoksentekijän vaarallisuusedellytyksellä ei tarvitse olla minkäänlaista syy-yhteyttä tehtyyn tekoon, ja käytännössä sen näyttäminen toteen olisi myös täysin mahdotonta.

Arviota rikoksentekijän vaarallisuudesta ei voi perustaa hänestä aikaisemmin annettuun mielentilalausuntoon tai vaarallisuusarviolausuntoon. Näin olivat virheellisesti tulkinneet asiaa Lahden KO 30.3.2007 antamassaan tuomiossaan (asia R 07/523) ja toisena asteena Kouvolan HO 25.10.2007 antamassaan tuomiossaan (asia R 07/531). KKO:n 28.10.2009 antamassa tuomiossa (asia R 2007/1235) kuitenkin katsottiin oikein, että arviota syytetyn vaarallisuudesta ei saanut perustaa hänestä aikaisemmin, toisessa rikosprosessissa tehtyyn mielentilatutkimukseen ja siihen sisältyvään vaarallisuusarvioon vaan KKO määräsi ensiasteena rikoksentekijän vasta tässä vaiheessa mielentilatutkimukseen ja vaarallisuuden arviointiin (asia R 2007/1235).

Tuomioistuimen arvioidessa rikoksentekijän vaarallisuutta sen tulee rikoksentekijästä laadittujen vaarallisuusarviolausuntojen lisäksi huomioida ratkaisussaan, onko rikoksentekijää rikoksesta ilmenevien seikkojen perusteella pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Vaatimus, että rikoksentekijää on pidettävä erittäin vaarallisena myös rikoksesta ilmenevien seikkojen perusteella, on kuitenkin harvoin esteenä vaaralliseksi arvioimiselle. Tehty rikos on tässä yhteydessä aina törkeä väkivalta- tai seksuaalirikos ja siten sen voidaan väittää aina olevan vaaraksi toisille ihmisille. Laissa ei määritellä tarkempia rikokselta vaadittavia seikkoja, vaan edellytys kiinnittyy väkivaltarikoksen törkeyteen. Tuomioistuimen tuomareilla tulee olla asiantuntemusta ja kokemusta arvioida erityisesti niitä rikoksentekijästä ja rikoksesta ilmeneviä seikkoja, jotka viittaavat rikoksentekijän vaarallisuuteen. Rikoksiin liittyviä seikkoja, jotka saattavat osoittaa rikoksentekijässä vaarallisuutta ovat muiden muassa rikoksen tekotapa, uhrin ja tekijän reagoititapa konfliktitilanteessa. Oleellista on se, että myös nämä rikoksesta ilmenevät seikat, jotka luonnehtivat rikoksentekijän vaarallisuutta, tulee tuoda esille ja perustella tuomioistuimen ratkaisussa.

Kaikkien kolmen edellä mainitun RL 2c:11.1:n edellytysten täytyessä tuo-

⁴⁰ HE 262/2004 vp, s. 49.

mioistuun tekee oman normatiivisen ratkaisunsa mahdollisesta koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta. Harkittaessa rikoksenteikijälle määräystä koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta kaikkien edellä mainittujen edellytysten täytyä täytyä, mutta oleellisin merkitys ja painoarvo tulee antaa rikoksenteikijän vaarallisuuteen liittyville näkökohdille. Tämä tarkoittaa sitä, että kun rikoksenteikijän vaarallisuuden muodolliset edellytykset ovat täyttyneet, rikoksenteikijän vaarallisuudelle pitäisi näissä tilanteissa antaa korotettu painoarvo. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen määräys ei ole mahdollista ilman rikoksenteikijässä arvioitua korkeaa väkivaltariskiä, joten sillä tulee olla painavin merkitys päätösharkinnassa. Tuomioistuun tekee oman normatiivisen ratkaisunsa rikoksenteikijän vaarallisuudesta vapaan todistelun periaatteen mukaisesti, eikä tuomioistuimen päätöksen rikoksenteikijän vaarallisuudesta tule vaikuttaa tuomioistuimen rangaistuksen mittaamista koskevaan harkintaan. Koska koko rangaistuksen vankilassa suorittamista koskeva määräys ei vaikuta rangaistuksen mittaamiseen, siinä ei tule myöskään huomioiduksi tavanomainen normaalirangaistusajattelu.

Mohell ja Pajuoja tulkitsevat rikoksenteikijän vaarallisuusvaatimuksen merkitystä koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvässä päätösharkinnassa rajoittavasti. Heidän mielestään koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvä päätösharkinta tulisi tehdä niin, että painopiste tulisi olla rikosten oikeudellisessa harkinnassa eikä vaarallisuusharkinnassa. Heidän näkemyksensä on se, että koska rikosten uusiminen korottaa rangaistusta, erilaisia uusimisedellytyksiä hyväksikäyttämällä pitäisi pidentää törkeiden rikosten uusijoiden vankeusrangaistusta. Mohellin ja Pajuojan mukaan vaarallisuusarvion luotettavuuteen liittyvän epävarmuuden takia vaarallisuusharkintaa tulisi käyttää rangaistusjärjestelmässä hyvin harkiten.⁴¹ Tällainen tulkinta koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvästä vaarallisuusharkinnan hyvin harkitusta käytöstä on kuitenkin erikoinen, koska lainsäädännössä oleellista on juuri kvalifioitu vaarallisuusedellytys ja sen perusteltu analysointi. Rikoksen uusiminen on rangaistuksen koventamisperuste, ja se vaikuttaa sitä kautta usein rangaistuksen mittaamiseen ilman vaarallisuusedellytystäkään. Rikosten uusiminen ei voi kuitenkaan nykyisen rikoslainsäädännön mukaan vaikuttaa rangaistuksen pituuteen enempää kuin laki mahdollistaa, ja lain mahdollisuudet ovat rajoitetut. Koko rangaistuksen vankilassa suorittaminen on tarkoitettu sellaisille törkeitä väkivaltarikoksia useasti tehneille rikoksenteikijöille, joille muut uusimisedellytysten käytöt eivät ole tehonneet. Rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioiminen mahdollistaa tavanomaisten keinojen jälkeen huomattavan ajallisen pidennyksen rangaistukseen.

Mohellin ja Pajuojan tulkinnan ymmärtää siinä mielessä, että RL mahdollis-

⁴¹ Mohell – Pajuoja 2006, s. 328.

taa jo useita eri keinoja rangaistuksen ankaroitumiseen ja että rikoksentekijän vaarallisuusedellytyksen käyttäminen rangaistuksen ankaroittamisen muotona on jossakin määrin ongelmallista vaarallisuusarvioiden luotettavuuden takia. Vaarallisuusarvioiden reliabiliteetti ja validiteetti ovat kuitenkin ainakin jossakin määrin kehittyneet viime vuosikymmenien aikana. Vaarallisuuden arviointiin liittyvät lainsäädännökset ovat täysin turhia, jos vaarallisuusarvioiden luotettavuuteen yksilötasolla ei voida riittävästi vielä luottaa, eikä niitä sen johdosta pystyttäisi ollenkaan käyttämään oikeudellisissa yhteyksissä. Toki harkinnassa on aina muistettava vaarallisuusarvioihin liittyvät ongelmakohdat ja niiden merkitys yksilötasolla ja yksittäisiin lausuntoihin. Toisaalta vaarallisuudesta annettu arvio on vain yksi oikeudelliseen ratkaisuun vaikuttava seikka muun todistelun rinnalla.

Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen määräyksen kannalta oikeusministeriössä on tätä tutkimusta tehtäessä vireillä merkittävä lainsäädäntöhanke, jonka taustalla on oikeusministeriön asettaman vakavan väkivallan vähentämistä koskevan työryhmän mietintö⁴² ja siitä saadut lausuntopalautteet⁴³. Huhtikuussa 2016 ministeriössä valmistui luonnos hallituksen esitykseksi yhdistelmä-rangaistusta koskevaksi lainsäädännöksi, ja tätä tutkimusta syyskuussa 2016 tehtäessä arvio on, että hallituksen esitys yhdistelmä-rangaistuksesta annetaan vielä syysistuntokaudella 2016. Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi uudesta rangaistuksesta, joka koostuisi ehdottomasta vankeudesta ja sen jälkeisestä valvonta-ajasta.

Yhdistelmä-rangaistus korvaisi tämän tutkimuksen kannalta merkityksellisen koko rangaistuksen suorittamisen vankilassa. Vastaavasti kuin koko rangaistuksen suorittaminen vankilassa, yhdistelmä-rangaistus voitaisiin tuomita vakavan rikoksen uusijalle, jota on pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Yhdistelmä-rangaistuksen tuomitsemisen edellytykset olisivat samat kuin koko rangaistuksen tuomitsemisen edellytykset, ja tämänhetkinen koko rangaistuksen suorittamista koskeva määräys pysyisi ehdotettavaa valvonta-aikaa lukuun ottamatta lähes nykyisellään. Yhdistelmä-rangaistuksen vankeusaikaan sovellettaisiin VankeusL:n säännöksiä.⁴⁴

Rikoksentekijälle asetettava valvonta-aika olisi osa yhdistelmä-rangaistusta koskevaa tuomiota, josta säädettäisiin yhdistelmä-rangaistuksen täytäntöönpanosta annetussa laissa. Valvonta-aika ei olisi itse seuraamuksesta erillinen osaseuraamus vaan se olisi osa yhdistelmä-rangaistusta koskevaa tuomiota ja kuuluisi kiinteästi rangaistuksen täytäntöönpanoon. Yhdistelmä-rangaistuksen aikana valvottavalla olisi erilaisia velvollisuuksia. Yhdistelmä-rangaistuksen

⁴² Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 37/2012.

⁴³ Oikeusministeriön mietintöjä ja julkaisuja 70/2012.

⁴⁴ Luonnos hallituksen esityksi eduskunnalle yhdistelmä-rangaistusta koskevaksi lainsäädännöksi 6.4.2016, s. 1, 4.

valvonta-aika sisältäisi neljä valvottavalle asetettavaa lakisääteistä velvollisuutta: asunnossa pysymisen, päihtetömyyden, toimintaan osallistumisen sekä seuraamisen valvontaan sitoutumisen. Valvonta-aika olisi yksi vuosi. Valvonnan sisältönä olisi tekninen valvonta sekä valvottavan ja valvojan välinen henkilökohtainen yhteydenpito. Valvonnan sisältö määriteltäisiin tarkemmin vangin yksilöllisen riskiarvion perusteella. Valvontamääräysten törkeästä rikkomisesta voitaisiin tuomita enintään kuusi kuukautta vankeutta.

Vaaralliseksi arvioitujen vankien korkea törkeiden väkivaltarikosten uusi-
misriski puoltaa tällaisten erilaisten valvontakeinojen käyttöä heidän sijoit-
tuessa vankila-ajan jälkeen takaisin yhteiskuntaan. Valvonta-ajan tarkoituksena
olisi seurata vangin sopeutumista yhteiskuntaan ja auttaa häntä elämään rikok-
setonta elämää. Rikoksentehtäjän valvonnan lisäämisen tarkoituksena olisi näin
turvata se, ettei rikoksentehtäjä pitkän rangaistuksen suorittamisen jälkeen jää
vaille tarvitsemaansa tukea. Tällä tavalla näiden vankien osalta voitaisiin pa-
remmin huolehtia siitä, ettei tekijä uusi törkeitä väkivallan tekojaan.

Yhdistelmä-rangaistuksen käyttöönotto merkitsisi sääntelyn ankaroitumista,
koska nykyiseen koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen sisältyvää harkin-
nanvaraista ehdonalaista vapauttamista ja valvottua koevapautta ei esityksen mu-
kaan enää olisi, vaan ne korvaisi juuri vankeutta seuraava valvonta-aika⁴⁵. Oman
haasteensa yhdistelmä-rangaistuksen käyttöön voi näin ollen aiheuttaa rikosoikeu-
dellinen suhteellisuusperiaate, joka edellyttää teon vahingollisuuden sekä moitit-
tavuuden ja rangaistuksen väliseltä suhteelta oikeudenmukaisuutta. Valvonta-ajan
lisääminen rangaistusaikaan voi mahdollisesti johtaa siihen, että rangaistus ei ole
enää rikoksen ja rangaistuksen suhteen missään määrin oikeudenmukainen.

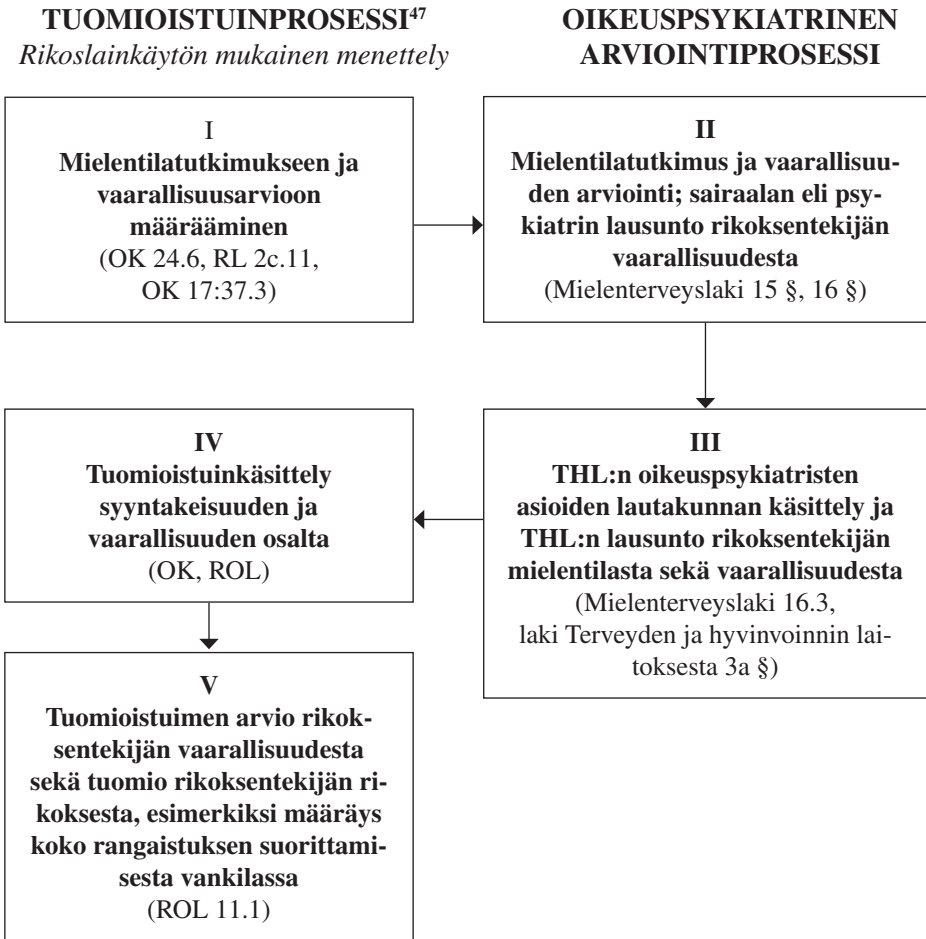
Yhdistelmä-rangaistuksen käyttöönotto ei poista myöskään valvotussa koe-
vapaudessa esiintyvää ongelmaa siitä, että vanki kieltäytyy hänelle määrätyistä
valvontatoimista. Ehdotetussa yhdistelmä-rangaistuksessa tuomioistuimen olisi
tällaisessa tilanteessa muutettava valvonta-aika enintään vuoden vankeudeksi.
Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on yhdistelmä-rangaistusta koskevassa lau-
sunnossaan kommentoinutkin, että samaan lopputulokseen päästäisiin paljon
yksinkertaisemmin luopumalla yhdistelmä-rangaistuksesta ja muuttamalla koko
rangaistuksen vankilassa suorittamisen järjestelmää niin, että RISEn velvolli-
suutena olisi järjestää valvottu koevapaus mutta vangilla olisi kuitenkin aina
säädetty oikeus kieltäytyä siitä ja suorittaa sellaisessa tilanteessa rangaistuk-
sensa loppuun vankilassa. Tällöin koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen
järjestelmä sekä siihen liittyvän valvotun koevapauden säilyttäminen lisättynä
vapauttamisen jälkeisillä valvontatoimilla olisi parempi vaihtoehto. Menettely
olisi myös prosessuaalisesti yksinkertaista.⁴⁶

⁴⁵ Luonnos hallituksen esityksi eduskunnalle yhdistelmä-rangaistusta koskevaksi lainsäädännöksi
6.4.2016, s. 12–14.

⁴⁶ Ks. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen Jussi Pajuojan lausunto oikeusministeriölle

3.2.1 Vaarallisuuden arviointiprosessit tuomiota määrättäessä törkeän väkivaltarikoksen uusijalle, jolle syyttäjä vaatii koko rangaistuksen suorittamista vankilassa

Taulukko 6. Vaarallisuuden arviointiprosessit tuomiota määrättäessä törkeän väkivaltarikoksen uusijalle, jolle syyttäjä vaatii koko rangaistuksen suorittamista vankilassa.

10.5.2016 luonnoksesta hallituksen esitykseksi yhdistelmä-rangaistusta koskevaksi lainsäädännöksi.

⁴⁷ Tuomioistuinprosessin tehtävänä on luoda kehykset tuomioistuimen onnistuneelle ratkaisuharkinnalle koskien rikosentekijän vaarallisuutta tai väkivaltariskiä. Näitä prosesseja edeltää rikosprosessissa tehdyn rikoksen esitutkinta, syyteharkinta ja ennen mielentilatutkimukseen ja vaarallisuusarvioon määräämistä koskevat toimet itse oikeudenkäynnissä välituomioon asti.

I Ennen kuin tuomioistuin määrää rikosasian vastaajan mielentilan ja vaarallisuuden oikeuspsykiatrisesti tutkittavaksi, syyttäjän tulee oikeudenkäynnissä vaatia rikoksesta syytetylle koko rangaistuksen suorittamista vankilassa. Sen jälkeen tuomioistuimen on oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL) 11.5a:n mukaisessa välituomiossaan ratkaistava kysymys siitä, onko syytetyt näytetty menetelleen syytteessä kuvatulla rangaistavaksi säädetyllä tavalla⁴⁸. Jos tuomioistuin katsoo syytetyt menetelleen syytteessä kuvatulla tavalla, tuomioistuin määrää rikoksenteelijän mielentilatutkimukseen ja vaarallisuuden arviointiin. Oikeuspsykiatriseen vaarallisuuden arviointiin määrääminen voi tapahtua missä oikeusasteessa tahansa. Yleensä asiaa käsitellään kuitenkin ensimmäisen kerran jo yleisessä alioikeustasolla eli KO:ssa. Mielentilan tutkimista ja vaarallisuuden arviointia koskevaan päätökseen ei saa erikseen hakea muutosta valittamalla, mutta mielentilatutkimukseen ja vaarallisuuden arviointiin määrätty rikoksenteelija saa kannella päätöksestä. Tutkimusmääräyksen antettuaan tuomioistuin toimittaa asiakirjat THL:lle, joka määrää MTL 16.1:n nojalla, missä rikoksenteelijän mielentila- ja vaarallisuusarviotutkimukset suoritetaan⁴⁹.

II Mielentilatutkimuksen arviointiprosessia säätelee MTL. Oikeuspsykiatrisesta vaarallisuuden arvioinnista ei ole säädetty erityisiä lain säännöksiä, mutta mielentilatutkimuksen kanssa yhtäaikaaisesti tehtävää vaarallisuusarviota koskevat MTL:n säännökset. Mielentilatutkimukseen ja vaarallisuuden arviointiin määrätty otetaan MTL 15 §:n mukaan tutkimuksen suorittamista varten THL:n

⁴⁸ OK 17:37.2:n mukaan tuomioistuin voi syyttäjän tai rikoksesta epäillyn tai tämän edunvalvojan esityksestä määrätä epäillyn mielentilan ja vaarallisuuden tutkittavaksi jo esitutinnan aikana tai ennen pääkäsittelyä. Mielentilatutkimuksen ja vaarallisuusarvion edellytys ennen pääkäsittelyä on se, että rikoksesta epäilty on esitutinnassa tunnustanut syyllistyneensä rangaistavaksi säädettyyn tekoon tai että mielentilatutkimuksen tarve on muutoin selvä. HE 271/2004 vp:n mukaan käytännössä edellytyksen soveltaminen edellyttää myös sitä, että tunnustamisen luotettavuutta ei ole aihetta epäillä. Joissakin tilanteissa mielentilatutkimuksen ja vaarallisuuden arvioinnin esitutinnan aikana saattaa johtaa siihen, ettei tuomioistuinkäsittelylle tule tarvetta ollenkaan, koska syyttäjät jättää tutkimuksista annettujen lausuntojen perusteella syytteen nostamatta. (HE 271/2004, s. 65)

⁴⁹ THL on sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalla toimiva tutkimus- ja kehittämislaitos, jonka tehtävänä on väestön hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen, sairauksien ja sosiaalisten ongelmien ehkäiseminen sekä sosiaali- ja terveyspalveluiden kehittäminen (ks. lisää Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, URL: <http://www.thl.fi>). THL:sta ja sen tehtävistä säädetään Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksesta annetusta laista 31.10.2008/668 ja erityislaeissa. THL:lla on keskeinen rooli ja asiantuntemus ylimmällä hallinnollisella tasolla tapahtuvien oikeuslääketieteellisten asioiden käsittelyssä. Se koordinoi mielentilatutkimuksiin ja vaarallisuusarvioihin liittyvää toimintaa ja sen tehtävänä on huolehtia mielentilatutkimuslausuntojen laadusta sekä yhdenmukaisesta syntyakeisuuden ja vaarallisuuden arvioinnista (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:67, s. 16). THL:n mielenterveysongelmat ja päihdepalvelut -yksikön päällikkö ratkaisee mielentilatutkimusten aikaa, paikkaa ja mahdollista tutkimusajan pidennystä koskevat asiat sekä koko rangaistuksen vankilassa suorittamaan määrätyn henkilön vaarallisuusarvion suorittamisai-kaa ja -paikkaa koskevat asiat (THL:n työjärjestys 2.0, kohta 13.2).

osoittamaan tutkimussairaalaan. Käytännössä mielentilatutkimukset ja samassa yhteydessä tehtävät vaarallisuusarviot tehdään valtion ylläpitämissä psykiatrisissa sairaaloissa eli Kuopiossa Niuvanniemen sairaalassa ja Vaasassa Vanhan Vaasan sairaalassa⁵⁰. Näiden lisäksi tutkimuksia voidaan tehdä Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin Hyvinkään sairaanhoitoalueen Kellokosken sairaalassa, yliopistollisissa sairaaloissa Tampereella ja Oulussa sekä THL:n vankiterveydenhuollon yksikön Psykiatrisen vankisairaalan yksiköissä. Tutkimusprosessi noudattaa yleisesti mielentilatutkimuksen käytäntöä, mutta syyn-takeisuuden arvioinnin lisäksi siinä arvioidaan rikoksenteelijän vaarallisuutta. Tutkimukset tehdään moniammatillisena yhteistyönä siten, että tutkimusta johtaa oikeuspsykiatri tai oikeuspsykiatriaan erikoistuva lääkäri, jolla on apunaan psykologi, psykiatriset sairaanhoitajat, mahdollisesti sosiaalityöntekijä ja muu sairaalan henkilökunta⁵¹. Mielentilalausunnon sekä vaarallisuusarviolausunnon laatii rikoksenteelijää tutkinut oikeuspsykiatri, ja siihen lisätään psykologin lausunto joko kokonaisuudessaan tai yhteenveto siitä⁵².

Oikeuspsykiatrinen vaarallisuuden arviointi perustuu kliinisiin lääketieteellisiin ja psykologisiin tutkimuksiin ja strukturoitujen kliinisten arviointityökalujen (esim. PCL-R, HCR-20, SAPROF) avulla suoritettuun arvioon henkilön vaarallisuudesta⁵³. Lisäksi arvioinnissa on mahdollista käyttää myös muita tilanteeseen sopivia työkaluja ja psykologisia testejä. Oikeuspsykiatrisessa vaarallisuusarviolausunnossa kuvataan esitiedoista, rikos- ja sairaushistoriasta, aiemmasta väkivaltaisesta käyttäytymisestä ja sen luonteesta, tutkittavan strukturoimattomista ja strukturoiduista haastatteluista ja psyykkisestä statuksesta sekä psykologin tutkimuksen vaarallisuuteen liittyvistä havainnoista ja johtopäätelmistä ilmenevät vaarallisuuden arvioinnin kannalta keskeiset tiedot. Johtopäätöksissä lausutaan, onko tutkittavaa pidettävä erityisen vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.⁵⁴

Oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarviolausunnon aikataulusta ei ole omaa sääntelyä. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvän tuomitsemisvaiheessa tapahtuvan vaarallisuusarvion osalta tämä on yhteneväinen mielentilatutkimuksen ja siitä annettavan lausunnon kanssa. MTL 16 §:n mukaan mielentilatutkimus on toimitettava ja lausunto annettava THL:lle viimeistään kahden kuukauden kuluttua mielentilatutkimuksen aloittamisesta. Tavallisesti tutkimus kestää sairaalassa noin 1–2 kuukautta⁵⁵. Tutkimuksen jälkeen sairaal-

⁵⁰ Valtion mielisairaalat ovat valtion mielisairaaloista annetun lain 1 §:n perusteella THL:n alaisia sairaaloita. Näiden sairaaloiden erityistehtäviin kuuluu mielentilatutkimukset ja kriminaalipotilaiden hoito (Ks. MTL 6 §; laki valtion mielisairaaloista 1 §).

⁵¹ Ks. esim. Eronen et al. 2012, s. 1824.

⁵² Konttila 2008, s. 425–426.

⁵³ Eronen et al. 2012, s. 1825.

⁵⁴ Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2011, s. 17.

⁵⁵ Tämän tutkimuksen empiirisessä osassa havaittiin, että mielentilatutkimus vaarallisuusarvioi-

la toimittaa psykiatrin laatiman mielentila- ja vaarallisuusarviolausunnon lausunnolle THL:een.

III THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta käsittelee mielentilatutkimuksen ja vaarallisuuden arvioinnin perusteella tutkimusyksilössä laaditun mielentila- ja vaarallisuusarviolausunnon. Psykiatrin laatima vaarallisuusarviolausunto toimii THL:n päätöksenteon pohjana, mutta se ei sido sen päätöksentekoa. Oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta antaa tutkimuksesta sekä tutkittavan mielentilasta ja vaarallisuudesta oman vaarallisuusarviolausuntonsa. Käytännössä tässä vaarallisuusarviolausunnossa THL ottaa kantaa yleensä ainoastaan siihen, onko tutkittavaa sen mielestä pidettävä vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. THL toimittaa oman lausuntonsa lisäksi myös rikoksenteikijän tutkineen psykiatrin laatiman vaarallisuusarviolausunnon asian ratkaisevalle tuomioistuimelle.

IV Tuomioistuin saa oikeuspsykiatrisen arviointiprosessin seurauksena rikoksenteikijästä käytännössä kaksi mielentila- ja vaarallisuusarviolausuntoa käyttöönsä; rikoksenteikijän tutkineen psykiatrin antaman laajan lausunnon ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan antaman lyhyen lausunnon. Kontradiktorisen eli vastapuolen kuulemisen periaatteen mukaisesti kaikille asianosaisille, kuten rikoksenteikijälle, on pääkäsittelyssä varattava todellinen tilaisuus lausua näistä lausunnoista ja muista asian ratkaisemiseen vaikuttavista seikoista. OK 17:36.2:n nojalla myös vaarallisuusarviolausunnon laatintua asiantuntijaa voidaan kuulla tuomioistuimessa suullisesti, jos asianosainen sitä vaatii eikä hänen kuulemisensa ole ilmeisesti merkityksetöntä, taikka jos tuomioistuin pitää asiantuntijan kuulemistarpeellisenä.

V Mielentilatutkimuksessa ja vaarallisuusarviossa esitetyt asiantuntija-arviot rikoksenteikijän syyntakeisuudesta ja vaarallisuudesta eivät sido tuomioistuinta, joka voi oikeudellisessa arvioinnissaan tulla asiantuntijoiden psykiatris-psykologisesta vaarallisuusarviolausunnoista poikkeavaan lopputulokseen. Tuomioistuin katsoo rikoksenteikijän dikotomisesti joko erittäin vaaralliseksi toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle tai sitten ei-vaaralliseksi. Tuomioistuin tekee asiassa oman itsenäisen ratkaisunsa rikoksenteikijän vaarallisuudesta sekä syyntakeisuudesta ja antaa lopullisen tuomion rikoksesta ottaen huomioon tekemänsä vaarallisuusratkaisun. Näin ollen tuomioistuin päättää tuomiossaan myös siitä, vapautuuko rikoksenteikijä vankilasta vasta suoritettuaan hänelle tuomitun rangaistusajan kokonaan vai tuomitaanko rikoksenteikijälle jokin muu rangaistus.

neen kesti keskimäärin 57 päivää (Ks. tämän tutkimuksen luku 8.3.4). THL voi perustellusta syystä pidentää tutkimusaikaa enintään kahdella kuukaudella. Mielentilatutkimus- ja vaarallisuusarviolausuntojen laatimisohteiden (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2011, s. 5) mukaan perusteltuja syitä voivat olla esimerkiksi tarpeellisiksi katsottujen tutkimusten vaatima lisäaika, tarve havainnoida tutkittavaa riittävän pitkän lääkkeettömän tai päihteettömän jakson ajan sekä tutkittavan äkillinen somaattinen sairastuminen ja sen mahdollisesti vaatima hoito toisessa sairaalassa.

3.3 KOKO RANGAISTUSTA VANKILASSA SUORITTAVAN EHDONALAINEN VAPAUTTAMINEN (RL 2C:12)

Koko rangaistusajan vankilassa suorittavan rikoksenteikijän vankilassaoloajat ovat yleensä hyvin pitkiä ja sen määräämiseen olennaisesti vaikuttava peruste rikoksenteikijän vaarallisuudesta voi pitkän rangaistusajan kuluessa muuttua. Tämän vuoksi vankeuslainsäädännön kokonaisuudistuksessa annettiin koko rangaistusta vankilassa suorittaville mahdollisuus ehdonalaiseen vapautumiseen.⁵⁶ Koko rangaistusta vankilassa suorittavan ehdonalaisen vapauttamisen aineellisista perusteista säädetään RL 2c:12.1:ssa. Säännöksen mukaan koko rangaistusaikaa suorittamaan määrätty päästetään ehdonalaiseen vapauteen hänen suoritettuaan rangaistuksesta viisi kuudesosaa, jos häntä ei enää ole pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Harkinnassa voidaan myös ottaa huomioon vangin sitoutuminen noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain 4 §:ssä tarkoitettua läikehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja. Ehdonalainen vapauttaminen koko rangaistuksen suorittamisesta vankilassa voi tämän momentin mukaan tapahtua aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kolme vuotta⁵⁷. Säännös tarkoittaa siten sitä, että koko rangaistusta vankilassa suorittava vanki voi suotuisan omaan vaarallisuuteensa liittyvän henkilökohtaisen kehityksensä ansiosta päästä HHO:n päätöksellä ehdonalaiseen vapauteen. Suoritettuaan rangaistustaan vankilassa viisi kuudesosaa koko rangaistusta vankilassa suoritavilla vangeilla on tavallisesti noin 1–3 vuotta jäljellä tuomiostaan.

RL 2c:5.1:n mukaan ehdonalainen vapauttaminen tarkoittaa ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitun vangin päästämistä suorittamaan loppuosa rangaistuksesta vapaudessa. Kun vanki päästetään ehdonalaiseen vapauteen, alkaa RL 2c:13:n mukainen koeaika. Koeaika on jäljellä olevan jäännösrangaistuksen pituinen, kuitenkin enintään kolme vuotta. Koeaikana rikokseen syyllistynvä voi menettää ehdonalaisen vapautensa, jolloin hänen jäännösrang-

⁵⁶ HE 262/2004 vp, s. 49. HHO:n mahdollistaman ehdonalaisen vapauttamisen lisäksi tasavallan presidentillä on edelleen oikeus yksittäisessä tapauksessa myöntää armahdus rangaistuksesta PL 105 §:n mukaisesti. Presidentti on vuonna 2010 armahtanut yhden koko rangaistuksen vankilassa suorittamaan määrätyn (RISE 2016). Merkittävä ero pitkäaikaisvangin vapauttamisessa joko HHO:n päätöksellä tai tasavallan presidentin armahtaessa on siinä, että presidentin armahtaessa vanki ei voi päästä valvottuun koevapauteen.

⁵⁷ Vankeusrangaistuksen alkaessa on laskettava ajankohta, jolloin vanki voi aikaisintaan lain perusteella päästä ehdonalaiseen vapauteen. Vankeudesta annetun asetuksen 16 §:n mukaan vankilassaoloajaksi luetaan rangaistusaika vapautumiseen saakka vapautumispäivä mukaan lukien. Mikäli koko rangaistuksen vankilassa suorittavalla vangilla on täytántöön pantavana myös muita määrääkaikaisia vankeusrangaistuksia otetaan ne huomioon RL 2c:7.1:n mukaan vapautumisaikaa määrättäessä laskemalla yhteen kustakin rangaistuksesta suoritettava aika siihen vaikuttavan RL 2c:5.2:ssa tarkoitettun määrääosan mukaan.

gaistuksensa pannaan täytäntöön. RL 2c:12.2:ssa säädetään koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin ehdonalaisen vapauttamisen peruuttamisesta. Sen mukaan jos RISE katsoo, että ennen ehdonalaista vapauttamista ilmi tulleen rikoksen tai valvotusta koevapaudesta annetun lain 23.1:ssä tarkoitetun seksuaalirikollisen lääkahoitoon annetun suostumuksen peruuttamisen tai 26.1:ssä tarkoitetun ehtojen törkeästä tai tahallisesta rikkomisesta johtuvan koevapauden peruuttamisen vuoksi RL 2c:12.1:ssä tarkoitettua vapauttamista on harkittava uudelleen, sen on saatettava asia HHO:n uudelleen käsiteltäväksi.

Koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin vapauttaminen ehdonalaiseen vapauteen on harkinnanvaraista, ja siinä on kysymys lähtökohtaisesti rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnista. Hakemus ehdonalaiseen pääsemisestä edellyttää uutta oikeuspsykiatrista vaarallisuusarviota. Tämä tarkoittaa sitä, että HHO:n on OK 17:37.4:n mukaisesti pyydettävä lausunto siitä, onko koko rangaistusaikaa suorittavaa enää pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Rikoksenteikijän vaarallisuudesta ei pystytä koskaan esittämään pysyvää vaarallisuuskannanottoa, joten rangaistuksen täytäntöönpanon aikana tehtävä uusi oikeuspsykiatrinen vaarallisuuden arviointi tehdään, jotta saadaan tieto rikoksenteikijän senhetkisestä väkivaltariskistä. Uusi arvio rikoksenteikijän vaarallisuudesta tehdään samoin edellytyksin kuin päätettäessä koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta⁵⁸. Tässä vaiheessa kysymys ei ole enää normaalista rikoksenteikijän rikosvastuusta, vaan siltä osin asia on käsitelty asiaa koskevassa oikeudenkäynnissä.

Koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin vapauttamisharkinnassa tuomioistuimen harkinnan keskiössä on rikoksenteikijän oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarviolausunnon ja muiden todisteiden pohjalta tapahtuva tuomioistuimen normatiivinen arviointi rikoksenteikijän vaarallisuudesta. Tämä tarkoittaa sitä, että rikoksenteikijän vaarallisuudella tulee olla koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin vapauttamisharkinnassa ratkaiseva merkitys. Se rikos tai ne rikokset, jotka alun perin ovat osaltaan vaikuttaneet siihen, että rikoksenteikijä on arvioitu erittäin vaaralliseksi, ovat ainoastaan tausta-aineiston asemassa.⁵⁹ Aikaisemmin rikoksenteikijästä tehdyt psykiatriset ja normatiiviset vaarallisuusarviot ovat tuomioistuimessa vertailukohtana arvioitaessa sitä, onko vankia edelleen pidettävä vaarallisena. Lisäksi tausta-aineistona vapauttamisharkinnassa voidaan ottaa huomioon rikoksenteikijän käyttäytyminen vankilassaoloaikana ja muu vaarallisuuden arviointiin liittyvä aineisto.

Mikäli koko rangaistusta vankilassa suorittava vanki ei anna suostumustaan THL:lle uuden vaarallisuusarvion tekemiseksi Psykiatrisessa vankisairaalas-
sa, THL ei voi antaa OK 17:37.3:ssä tarkoitettua vaarallisuusarviolausuntoa. HHO:n muulla tavoin saama selvitys koko rangaistusta suorittavan vangin vaa-

⁵⁸ HE 262/2004 vp, s. 34–35.

⁵⁹ Rautio 2007, s. 454.

rallisuudesta ei voi korvata laissa edellytetyn vaarallisuusarviolausannon sisältöä. Tästä seuraa se, että HHO:lla ei ole laissa tarkoitettuja edellytyksiä tutkia koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin hakemusta ehdonalaiseen vapautteen pääsystä. Rikoksenteikijälle aikaisemmin tehdyn vaarallisuusarvion ja sen perusteella laaditun vaarallisuusarviolausannon käyttö myöhemmän tuomioistuinkäsittelyn, kuten ehdonalaishakemuksen käsittelyn, yhteydessä olisi eettisesti arveluttavaa, eikä siten ole mahdollista.

Vuoden 2014 alusta lähtien pitkäaikaivankien vapauttamisharkinnassa on voitu huomioida myös seksuaalirikoksesta tuomitun vangin sitoutuminen noudattamaan hänelle yksilöllisesti määrättyä lääke- ja muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja⁶⁰. Yksilöllisesti määrättävä lääkehoito parantaa vangin edellytyksiä rikoksettomaan elämään vapaudessa, joten lääkkeiden käyttö on perusteltua erityisesti seksuaalirikoksista tuomittujen pitkäaikaivankien osalta. Erityisesti tällaisena harkinnassa merkityksellisenä lääkityksenä pidetään disulfiraamilääkitystä⁶¹, mutta myös muita mahdollisia vangille määrättyjä lääkkeitä. Mielenkiintoista on nähdä tulevaisuudessa, miten lääkityksen käyttö vaikuttaa seksuaalirikoksesta tuomittujen vaaralliseksi arvioitujen pitkäaikaivankien vapauttamiseen. Lainsäädännön pohjalta on selvää, että jos vanki on jo vankeusaikanaan käyttänyt lääkehoitoa ja sitoutunut noudattamaan sitä myös vapaudessa, sille voidaan antaa oleellista merkitystä koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin vapauttamisharkinnassa. Sitoutuminen lääkehoitoon ja siihen liittyvään muuhun hoitoon ja ehtoihin on merkittävä suojaava tekijä vangin väkivaltariskin arvioinnissa, ja vaikuttaa sitä kautta myönteisesti vangin vapauttamisharkintaan.

Tässä yhteydessä on hyvä huomioida myös se, että säännöksessä käytetään sanamuotoa 'päästetään' ehdonalaiseen vapauteen. Syynä on se, että vastoin koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin suostumusta vaarallisuusperus-

⁶⁰ Valvotusta koevapaudesta annetun lain 4 §:n mukaan seksuaalirikoksesta tuomitun vangin tulee sitoutua noudattamaan RISEn lääkärin hänelle asettamia seksuaalirikoksen uusimisen ehkäisemiseksi tarkoitettua lääkehoitoa koskevia määräyksiä ja sitoutua tällaisen lääkehoidon valvontaan. Lääkehoitoa koskevien määräysten noudattamisen lisäksi ehdoksi voidaan asettaa, että vanki sitoutuu noudattamaan psykososiaalista hoitoa ja tukea koskevia määräyksiä. Tällöin ehdoksi asetetaan myös, että vanki sitoutuu jatkamaan lääkehoitoa sekä siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea sekä suostuu niistä koskevien määräysten noudattamisen valvontaan myös ehdonalaisessa vapaudessa. Kyseisen säännöksen ja lasten suojelemisesta seksuaalista riis-toa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan annetun Euroopan neuvoston yleissopimuksen (SopS 88/2011) mukaan lääkehoidon tulee aina perustua rikoksenteikijän suostumukselle. Vastoin rikoksenteikijän suostumusta toteutettava lääkehoito on Suomen rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän perusteiden vastainen ruumiillinen rangaistus.

⁶¹ Disulfiraami on kauppanimeltään Antabus. Antabus-lääkityksen tarkoituksena on estää aldehydidehydrogenaasia. Lääkitys toimii niin, että elimistöön kertyy asetaldehydiä, joka pysäyttää alkoholin palamisen ihmisen elimistössä siihen vaiheeseen, jossa krapulan oireet ilmaantuvat. Samalla lääkitys estää myös dopamiini-β-hydroksylaasin toimintaa ja vähentää noradrenaliinin muodostumista. Ks. esim. Alho – Hyytiä 2009, s. 912.

teella tapahtuva ehdonalaisten vapauttamisen lykkääminen ei uudessa vaarallisuusarvioilanteessa ole mahdollista RL 2c:9.2:n mukaisesti, jos tuomioistuin nimenomaisesti toteaa, että vankia ei enää ole pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle tai terveydelle⁶². Sen sijaan vangin ehdonalaista vapauttamista voidaan vangin suostumuksella lykätä RL 2c:9.1:n säännösten mukaisesti. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen enimmäiskeston määrää alun perin tuomitun rangaistuksen pituus, eikä erillistä vapauttamisharkintaa rangaistuksen lopussa ole silloin, kun rangaistus on suoritettu päivästä päivään ilman ehdonalaista vapautumista.

Päätöksenteko VapL:ssa tarkoitettujen kaikkien pitkäaikaisvankien ehdonalaista vapauttamisesta on keskitetty ensiasteena HHO:een⁶³. Kyseessä on ainoastaan HHO:lle kuuluva erityistehtävä, jota ei käsitellä muissa HO:issa. Syynä siihen, että päätöksenteko on keskitetty yhteen tuomioistuimeen, on se, että pitkäaikaisvankeihin liittyviä vapauttamispäätöksiä tehdään vuosittain maksimissaan vain muutamia kymmeniä ja keskittäminen päätöksenteko yhteen HO:een mahdollistaa pohjan yhtenäiselle oikeuskäytännölle. Keskittämistä HHO:een puoltaa tuomioistuimessa riittävän asiantuntemuksen takaaminen oikeuspsykiatriaan liittyvissä asioissa ja se, että pääkaupunkiseudulla on pitkäaikaisvankien säilyttämiseen soveltuvia vankiloita, joiden avulla vapauttamista koskeva tuomioistuinprosessi voidaan järjestää joustavasti.⁶⁴

Prosessilajiltaan pitkäaikaisvankien vapauttamisasiä on HHO:n tuomioistuinmenettelyssä rikosprosessuaalinen hakemusasia, ja se käsitellään menettelylajiltaan hakemusasioiden käsittelyjärjestyksessä⁶⁵. Prosessuaalisesti pitkäaikaisvankien vapauttamisasiat kuuluvat indispositiivisiin asioihin, joissa sopimusvapautta ei ole. Pitkäaikaisvangin ehdonalaista vapauttamista koskeva oikeudenkäynti on todistuskeinoiltaan ja asianosaisten suullisen kuulemisen osalta normaali rikosprosessi. Siinä noudatetaan ensisijaisesti asiaa koskevaa erityislakia eli VapL:a ja soveltuvin osin OK:n, erityisesti sen 8 luvun, voimassa olevia säännöksiä. Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyssä rikoksen tekijältä puuttuu asiassa selvä vastapuoli. Rikoksen tekijä valvoo asiassa omaa etuaan ja oikeuttaan. Virallinen syyttäjä ei ole pitkäaikaisvankien vapauttamisasiäissä asianosainen, eikä hänellä ole mitään roolia. RISEn keskushallinto-

⁶² HE 262/2004 vp, s. 49.

⁶³ HE 262/2004 vp, s. 35. KKO toimii ensisijaisesti ennakkopäätöstuomioistuimena, joten päätöksenteko pitkäaikaisvankien vapauttamisesta ei sovellu sen toimenkuvaan (Mohell – Pajuoja 2006, s. 318). HHO:n antamaan päätökseen saa kuitenkin hakea muutosta KKO:sta valittamalla, jos KKO OK 30:3:n nojalla myöntää valitusluvan.

⁶⁴ HE 262/2004 vp, s. 35; Mohell – Pajuoja 2006, s. 318–319.

⁶⁵ Tässä tutkimuksessa hakemuslainkäytöllä tarkoitetaan yleisen tuomioistuimen toimintaa sen ratkaistessa toimivaltaansa kuuluvia hakemusasioita. Vapauttamismenettelyä koskevalla ratkaisulla on rikoksen tekijän tulevaisuuteen vaikuttava luonne, joka on yleisesti katsottu hakemuslainkäytölle tyypilliseksi piirteeksi. Samalla tuomioistuimen tehtävänä on tässä yhteydessä tulevaan tapahtumaan vaikuttaminen. (Ks. Kuuliala 2004, s. 648, 658).

yksikön tehtävänä on toimia julkisen vallan edustajana ja asian esittelijänä tuomioistuimessa⁶⁶. Vaikka RISE on asiassa asianosainen, kyseessä ei kuitenkaan ole puhtaasti kahden asianosaisen suhde⁶⁷. Pitkäaikaisvankien vapauttamisasioiden käsittelymenettely onkin sui generis -tyyppinen, jossa asianosaisuus ja prosessi määräytyvät tavanomaisesta prosessista poikkeavalla tavalla.

Rikoksenteikijän ehdonalaista vapautta edistetään vapautteen liittyvällä valvonnalla, jonka tarkoituksena on ennaltaehkäistä uusintarikollisuutta lisäämällä rikoksenteikijän valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan ja sitä kautta lisätä yhteiskunnan turvallisuutta⁶⁸. Ehdonalaisen vapauden valvonnasta annetun lain perusteella ehdonalaisesti vapautettava vanki määrätään valvontaan, jos vankeudesta suorittamatta jäävä osa on pidempi kuin yksi vuosi, rikos on tehty kahtakymmentäyhtä vuotta nuorempana tai rikoksenteikijä sitä itse pyytää. Lainsäätäjä on katsonut, että erityisesti pitkään vankilassa olleiden vankien ehdonalainen vapauttaminen ei voi tapahtua laitospääntymällä ilman vapaudessa tehtävää valvontaa ja siihen liittyviä toimenpiteitä. Ehdonalaisen vapauden valvonnasta annetun lain 5 §:n mukaan valvontaan voi sisältyä valvontatapaamisten ohella sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä tai ohjelmia. Valvontatapaamisia sekä valvontaan kuuluvia tehtäviä ja ohjelmia saa kuukausittain olla enintään 12 tuntia ja erityisen tuen ja valvonnan tarpeessa olevalla väkivaltarikoksiin syyllistyneellä valvottavalla enintään 30 tuntia⁶⁹.

Koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin mahdollisuus päästä ehdonalaiseen vapauteen tukee VankeusL 1:2:n ajattelua, jonka mukaan vankia tulee pyrkiä eri tavoin kannustamaan rikoksettomaan elämäntapaan ja sopeutumaan yhteiskuntaan. Pitkään vankilassa olleiden vankien sijoittuminen takaisin yhteiskuntaan on erittäin vaikeaa, koska pitkäaikainen vankeus heikentää vangin valmiuksia toimia rangaistuslaitoksen ulkopuolisessa yhteiskunnassa, ja vangin muut sosiaaliset suhteet, siteet ja tukiverkostot voivat olla täysin olemattomia⁷⁰.

Koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvä ehdonalaisen vapauttamisen järjestelmä noudattaa myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) periaatteita ja EIT:n ratkaisukäytäntöä EIS:n 5 artiklasta, joka koskee jokaisen

⁶⁶ Se, että julkista valtaa edustaa RISEn keskushallintoyksikkö eikä syyttäjä, johtuu HE:n (262/2004 vp, s. 35) mukaan käsiteltävien asioiden luonteesta. RISE:ssä tunnetaan vangit ja pystytään sen johdosta arvioimaan heidän vankeusaikaista ja vapauttamisajankohdan aikaista käyttäytymistä parhaiten (Hartoneva et al. 2015, s. 451).

⁶⁷ RISEn keskushallintoyksikön asianosaisasemaa ei ole VapL:ssa selvästi ilmaistu, mutta se voidaan päätellä kyseisen lain 3.3:stä. Periaatteessa RISE on asiassa vangin vastapuoli, mutta se voi myös tehdä hakemuksen vangin puolesta, ja puoltaa tai olla puoltamatta vangin itse tekemää hakemusta. RISEllä on lisäksi muutoksenhakuoikeus, myös vangin eduksi, HO:n päätökseen, jos se on tehnyt hakemuksen vangin puolesta. (HE 262/2004 vp, s. 57).

⁶⁸ LaVM 9/2005, s. 3. Ehdonalaisen vapauden valvonnan järjestämisestä ja toimeenpanosta vastaa RISE.

⁶⁹ HE 279/2010 vp s. 16.

⁷⁰ Mohell – Pajuja 2006, s. 318.

oikeutta vapauteen ja turvallisuuteen. EIT on katsonut useissa ratkaisuisaan, että tuomioistuimen kerran antama ratkaisu rikoksenteikijän vaarallisuudesta ei aina ole riittävä⁷¹. Erityisesti jos vankeus sisältää vaarallisille rikoksenteikijöille tarkoitettua psykiatrista tai muuta hoidollista sisältöä, siihen liittyy yleensä ajatus siitä, että rikoksenteikijän vaarallisuus voi hoidon ansiosta tai muista syistä muuttua vankeusaikana⁷². Tästä syystä, jos rangaistuksen perusteena on henkilön vaarallisuus, tulee se ja sitä kautta vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon laillisuus tutkia kohtuullisin määräajoin. Ainoastaan tällä tavoin voidaan huomioida vangissa täytäntöönpanon aikana tapahtuvat myönteiset muutokset⁷³.

Esimerkiksi asiassa H.W. v. Saksa (2013) antamassaan tuomiossa EIT katsoi, että EIS:n artiklaa 5(1) oli loukattu, koska rikoksenteikijän vaarallisuutta ei ollut tutkittu uudelleen tietyn määräajan jälkeen. Tapaus koski Saksan tuomioistuinten tekemää päätöstä sijoittaa rikoksenteikijä pakkolaitosta vastaavaan rangaistukseen yli kaksitoista vuotta aikaisemmin. EIT totesi erityisesti, että Saksan tuomioistuinten päätös pitää H.W. pakkolaitosta vastaavassa saksalaisessa rangaistuksessa tietyn määräajan päättymisen jälkeen oli mielivaltainen ja että lääketieteen asiantuntijalta olisi tullut pyytää tuore arvio H.W.:n vaarallisuudesta.

VankeusL:n yksi keskeisistä periaatteista on vangin vaiheittainen vapauttaminen. Asteittain tapahtuva, hallittu ja suunnitelmallinen vapauttaminen on oleellinen osa pyrkimystä vähentää vangin vaarallisuutta ja siten samalla myös yhteiskunnan turvallisuuden parantamista erityisesti pitkien rangaistusten osalta. Tästä syystä pitkään vankilassa olleiden vankien vapauttamissuunnittelussa tulee käyttää hyväksi erilaisia riskiä mahdollisesti alentavia järjestelyjä, kuten avovankilasijoitusta, vapauttamisyksikön toimintaa sekä valvottua koevapautta. Esimerkiksi koko rangaistusta vankilassa suorittavien vankien yhteiskuntaan sijoittuminen vaatii erityistä huomiota ja huolellista valmistelua, jotta riski uusiin törkeisiin väkivaltarikoksiin olisi mahdollisimman vähäinen.

Koko rangaistusta vankilassa suorittavien vankien valvottua koevapautta perustellaan erityisesti vangin yhteiskuntaan sijoittumisen edistämisellä ja valvonnallisilla syillä, ja sen tarkoituksena on taata tarpeeksi pitkä ja valvottu siirtymä vankilasta vapauteen⁷⁴. Koko rangaistusta vankilassa suorittava vanki voidaan sijoittaa valvottuun koevapauteen vangin yhteiskuntaan sijoittumisen edistämiseksi ennen ehdonalaista vapauttamista ja koevapauden aika on normaalisti enintään kuusi kuukautta. Valvottu koevapaus on yksi osoitus siitä, että

⁷¹ Ks. esim. EIT:n tuomiot Thynne, Wilson ja Gunnell v. Yhdistynyt kuningaskunta (1990); Weeks v. Yhdistynyt kuningaskunta (1987); Stafford v. Yhdistynyt kuningaskunta (2002); Vinter, Bamber ja Moore v. Yhdistynyt kuningaskunta (2013) ja Bodein v. Ranska (2014).

⁷² Ks. myös Emmerson - Ashworth 2001, s. 488.

⁷³ HE 262/2004 vp, s. 50.

⁷⁴ Valvotusta koevapaudesta tarkemmin ks. esim. Mäkipää 2010.

vaarallisten rikostentekijöiden osalta on aiempaa kokonaisvaltaisemmin alettu korostaa riskinhallinnan näkökohtia. Valvotussa koevapaudessa vanki sijoitetaan vankilan ulkopuolelle, jossa hänet asetetaan lähtökohtaisesti teknisin välinein suoritettavaan valvontaan. Jos vankilassa kokonaan rangaistusta suorittava ei vapauteta ehdonalaiseen vapauteen hänen suorittuaan rangaistustaan viisi kuudesosaa, valvottu koevapaus voi alkaa 3 kuukautta ennen koko rangaistuksen loppuun suorittamista. Päästäminen valvottuun koevapauteen on aina harkinnanvaraista. Pitkäaikaisvankien osalta siitä päättää RISEn keskushallintoyksikkö arviointikeskuksen esityksestä. Valvotun koevapauden sisältönä on koevapauteen sijoitetulle rangaistusajan suunnitelmassa määrätty velvollisuus pysyä asunnossaan, osallistua hänelle määrättyyn toimintaan ja noudattaa muita laissa säädettyjä velvollisuuksia, kuten päihteettömyyttä.

Valvottuun koevapauteen sijoittamisen edellytykset määritellään RL 2c:8:ssa ja valvotusta koevapaudesta annetun lain 3 §:ssä. RL 2c:12:ssä oli aikaisemmin säännös koko rangaistusta suorittavien sijoittamisesta pakolliseen valvottuun koevapauteen kolme kuukautta ennen rangaistusajan päättymistä. Säännös kuitenkin kumottiin valvotusta koevapaudesta annetun lain säätämisen yhteydessä, joka tuli voimaan vuoden 2014 alussa.⁷⁵ Vangin valvottuun koevapauteen sijoittamisen edellytyksenä on, että koevapaus edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista ja vanki suostuu kyseisen lain 7 §:ssä tarkoitettuun valvontaan; vangin käyttäytymisestä rangaistusaikana sekä hänen henkilöstään ja rikollisuudestaan saatujen tietojen perusteella koevapauden ehtojen noudattamista voidaan pitää todennäköisenä; vangilla on käytössään koevapauden täytäntöönpanoon soveltuva asunto tai muu 2 §:ssä tarkoitettu paikka; vanki sitoutuu noudattamaan 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia määräyksiä, jos sellainen asetetaan koevapauden ehdoksi; vanki suostuu kirjallisesti siihen, että RISE on tarpeen mukaan yhteydessä koevapauden täytäntöönpanoon liittyviin viranomaisiin, yksityisiin yhteisöihin ja henkilöihin koevapauden edellytysten selvittämistä taikka ehtojen noudattamista koskevissa asioissa sekä että nämä voivat salassapitoa koskevien säännösten estämättä ilmoittaa RISElle ehtojen rikkomisesta; vanki sitoutuu noudattamaan yhteydenpitoa koskevia määräyksiä ja muita 2 §:ssä tarkoitettua asunnon ulkopuolella liikkumiseen ja toimintaan liittyviä välttämättömiä kirjallisia ehtoja; vanki sitoutuu olemaan käyttämättä päihdyttäviä aineita ja RL 44:16:ssä tarkoitettuja dopingaineita koevapauden aikana sekä sitoutuu tässä laissa säädettyyn päihteettömyyden valvontaan; sekä vanki suostuu siihen, että RISE selvittää 2 §:ssä tarkoitettua asunnon ja 7.3:ssa tarkoitettua toi-

⁷⁵ Pakollisesta valvotusta koevapaudesta luopuminen johtui siitä, että järjestelmän pakollisuus osoittautui käytännössä erittäin hankalaksi sellaisissa tilanteissa, joissa vanki kieltäytyi koevapaudesta eli hän ei halunnut osallistua koevapauden valmisteluun ja sitoutua koevapauden tavoitteisiin. (Ks. HE 140/2012 vp, s. 13–14).

mintaan osallistumispaikan soveltuvuuden koevapauden täytäntöönpanoon.

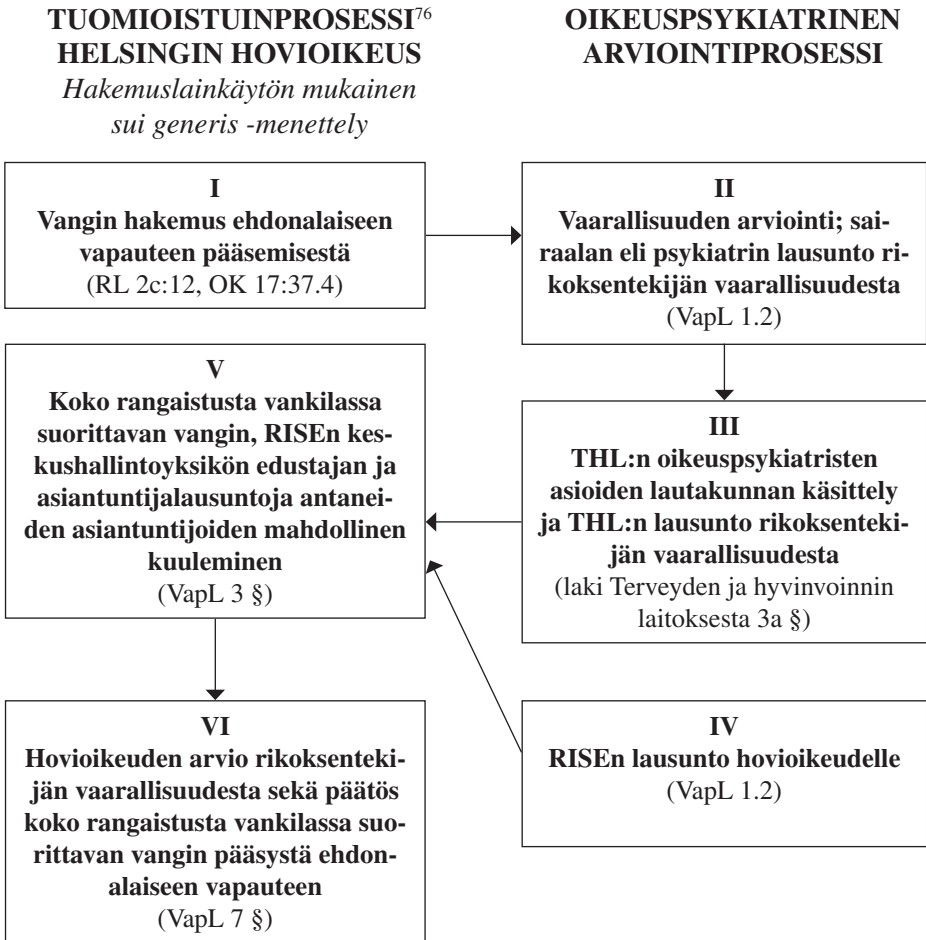
Erityisen haasteen rikosoikeusjärjestelmään tuovat sellaiset vangit, jotka kieltäytyvät lähtemästä lainkaan valvottuun koevapauteen. Yleensä he ovat väkivaltariskin näkökulmasta juuri ongelmallisimpia ja hankalimpia vankeja, jotka tarvisivat kaikista eniten valvonta- ja tukitoimia yhteiskunnassa selviytymiseen vapautumisensa jälkeen.

Mikäli rikoksenteijä suorittaa koko rangaistuksensa vankilassa eikä pääse ehdonalaiseen vapauteen, hänellä ei rangaistuksen suorittamisen jälkeen huolimatta mahdollisesta korkeasta todennäköisyydestä syyllistyä uudelleen törkeisiin väkivaltarikoksiin ole mitään velvollisuutta mihinkään hänen väkivaltariskiään vähentäviin toimenpiteisiin, kuten valvonta- ja tukitoimiin vapauteen päästyään, eikä kenelläkään viranomaisellakaan ole minkäänlaista mahdollisuutta kontrolloida tai valvoa tällaista henkilöä. Rikoksenteijän suoritettua koko rangaistuksensa vankilassa hän on sovittanut rikoksensa ja vaarallisuutensa perusteella määrätyn rangaistuksensa eikä hänen vapauteensa voida enää vankilasta vapautumisen jälkeen rikosoikeudellisin keinoin puuttua. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen järjestelmää tulisikin kehittää niin, että jos rikoksenteijä on vielä 5/6 rangaistuksestaan suoritettuaan erittäin vaarallinen toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle, vaarallisuudelle tulisi antaa huomattava merkitys suunniteltaessa rikoksenteijän vapautumista. Oleellista olisi, että suoritettuaan koko rangaistuksensa vankilassa rikoksenteijä pystyttäisiin määräämään tietyntyyppiseen pakolliseen valvontaan. Tällainen ehdottoman vankeuden jälkeinen ehdoton valvonta-aika tulee pakolliseksi koko rangaistusta vankilassa suorittaville vangeille, mikäli aikaisemmin tässä tutkimuksessa luvussa 3.2 esille tuotu hanke yhdistelmä-rangaistuksesta etenee suunnitelman mukaisesti.

Jos koko rangaistusta vankilassa suorittava vanki ei hae pääsyä ehdonalaiseen vapauteen, hänen vaarallisuuttaan ei tämänhetkisen lainsäädännön puitteissa enää arvioida uudelleen rangaistuksen täytäntöönpanon loppuvaiheessa. Tältä osin lainsäädäntöä tulisi muuttaa niin, että vaarallisuusarvio laadittaisiin siitä huolimatta, että rikoksenteijä ei hae pääsyä ehdonalaiseen vapauteen. Arvio antaisi viranomaisille tietoa vangin tämänhetkisestä väkivaltariskistä, ja tietoa voitaisiin käyttää hyväksi vangin valvonnassa, jos sellainen otetaan koko rangaistusta vankilassa suorittavilla käyttöön.

3.3.1 Koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin vaarallisuuden arviointiprosessit hänen haettua pääsyä ehdonalaiseen vapauteen suoritettuaan rangaistustaan viisi kuudesosaa

Taulukko 7. Koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin vaarallisuuden arviointiprosessit hänen haettua pääsyä ehdonalaiseen vapauteen suoritettuaan rangaistustaan viisi kuudesosaa.

⁷⁶ Vuonna 2015 HHO:ssa tehtyjen koko rangaistuksen vankilassa suorittavien vankien vapauttamismenettelyä koskevien hakemusasioiden päätösten käsittely kesti tuomioistuimessa kokonaisuudessaan keskimäärin 353 päivää eli vajaa 12 kuukautta.

I Koko rangaistusaikaa vankilassa suorittamaan määrätty rikoksenteikijä voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen hänen suoritettuaan rangaistuksestaan viisi kuudesosaa, jos häntä ei ole enää pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Ehdonalainen vapauttaminen voi kuitenkin tapahtua aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kolme vuotta. Koko rangaistusta vankilassa suorittavan ehdonalaista vapautumista koskevan asian käsittely HHO:ssa käynnistyy yleensä rikoksenteikijän omalla vapaamuotoisella hakemuksella⁷⁷. Asia käsitellään hakemuskäyttöasiana⁷⁸. Hakemus on mahdollista toimittaa HHO:een aikaisintaan kaksi vuotta ennen mahdollista vapauttamisajankohtaa. Ehdonalaishakemuksen seurauksena HHO määrää rikoksenteikijän uuteen oikeuspsykiatriseen vaarallisuusarvioon. Vaarallisuusarvion tekemistä HHO pyytää THL:lta.

II Oikeuspsykiatriseen vaarallisuuden arviointiin määrätty otetaan tutkimuksen suorittamista varten THL:n osoittamaan tutkimuspaikkaan. Käytännössä tutkimuspaikka on THL:n vankiterveydenhuollon yksikön Psykiatrisen vankisairaalan Turun tai Vantaan yksikkö. Näitä vaarallisuusarvioita varten tarvitaan vangin suostumus, toisin kuin vaarallisuusarviota tehtäessä vasta tuomiota määrättäessä⁷⁹. Rangaistuksen loppuvaiheessa suoritettavalle vaarallisuusarviolle ei ole lainsäädännössä samanlaisia säädöksiä kuin mielentilatutkimuksen suorittamisesta, eikä muutenkaan ennalta määrättyä rakennetta. Täten myöskään MTL tai mikään muukaan lainsäädäntö VapL:n lisäksi ei säätele tätä oikeuspsykiatrista arviointiprosessia⁸⁰. Tutkimus itsessään on kuitenkin mie-

⁷⁷ Jotta pitkäaikaisvangit ovat yhdenvertaisessa asemassa ehdonalaudessa vapauttamisen suhteen, vangin terveydentila, aloitteellisuus ja muut henkilökohtaiset seikat ja ominaisuudet eivät saa olla vapauttamiskäsittelyn käynnistämisen esteenä (HE 262/2004 vp, s. 54). Tämän johdosta pitkäaikaisvangin ehdonalaista vapauttamista koskevan hakemuksen voi VapL 1.3 §:n mukaan tehdä myös RISE, jos kysymys on VankeusL 10:3:ssä tarkoitettua tilanteesta eli kun vanki on vapautettu vankilasta laitoksen ulkopuolella tapahtuvaa hoitoa varten, tai jos käsillä on muu erityinen syy. Tällainen voi olla lähinnä vangin vakava sairaus, vamma tai korkea ikä. Säännöstä on tähän mennessä sovellettu tapauksessa, jossa pitkään rangaistusta suorittanut elinkautisvanki oli tahdosta riippumattomassa hoidossa valtion mielisairaalassa (RISE 2015). Tässä yhteydessä ei kuitenkaan käsitellä enempää prosessia liittyen RISEn keskushallintoyksikön tekemään hakemukseen, vaan keskitytään prosessiin, jossa elinkautisvanki itse hakee pääsyä ehdonalaiseen vapauteen.

⁷⁸ Hakemuksen sisällön tulee lähtökohtaisesti täyttää OK 8:2:ssä mainitut edellytykset. Sen mukaisesti hakemuksessa on ilmoitettava hakijan yksilöity vaatimus perusteineen ja tarvittaessa todisteet todistusteemoineen, toimivaltainen tuomioistuim, hakijan ja hänen asiamiehensä yhteystiedot sekä prosessiosoite. Hakemukseen tulee liittää myös mahdolliset kirjalliset todisteet, joihin hakija vetoaa. Käytännössä hakemusten sisällöt vaihtelevat suuresti (Hartoneva et al. 2015, s. 452).

⁷⁹ Toisaalta koko rangaistusta vankilassa suorittava vanki yleensä itse hakee pääsyä ehdonalaiseen vapauteen ja hän tietää, että edellytyksenä vapauttamisharkinnalle on hänestä tehtävä vaarallisuusarvio.

⁸⁰ OK 17:37.4:ssä ei määrätä siitä, keneltä vaarallisuusarviolausuntoa on pyydetävä ja kenen tutkimus on tehtävä. Koska säännöksessä muutoin puhutaan mielentilan tutkimisesta, säännöstä voidaan tulkita niin, että asiassa sovelletaan MTL 16 §:ää. Asia ei ole kuitenkaan selkeästi tuotu

lentilatutkimuksen kaltainen ja se toteutetaan samoin periaattein kuin mielen-tilatutkimus, mutta on sisällöltään jonkin verran täysimittaista mielen-tilatutkimusta suppeampi.

Oikeuspsykiatrisessa vaarallisuuden arvioinnissa käytetään apuna muun muassa tilastollista ja kliinistä arviointia sekä strukturoituja kliinisiä arviointityökaluja, joissa tarkastellaan muun muassa henkilön aiempaa väkivaltaisuutta, ajankohtaisia riskitekijöitä sekä väkivaltaan liittyviä riskitekijöitä tulevaisuutta ajatellen⁸¹. Tutkimus osastolla kestää keskimäärin noin 3,5 viikkoa⁸². Vaarallisuusarviolausunnon johtopäätöksissä esitetään kannanotto henkilön vaarallisuudesta muiden hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Tutkimuksen jälkeen oikeuspsykiatrin laatima vaarallisuusarviolausunto koko rangaistusta vankilassa suoritettavasta toimitetaan lausunnolle THL:een.

III THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta antaa koko rangaistusta vankilassa suoritettavan vangin vaarallisuudesta oman lausuntonsa. Tässä vaarallisuusarviolausunnossa THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta ottaa kantaa rikoksentekijän tutkineen lääkärin vaarallisuusarviolausunnon ja muiden rikoksentekijästä saatujen asiakirjojen pohjalta ja perusteella yleensä pelkäänsä siihen, onko rikoksentekijää sen mielestä pidettävä vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

IV HHO pyytää VapL 1.2:n mukaisesti lausunnon RISEn keskushallintoyksiköltä siitä, puoltaako vai vastustaako se RL 2c:10:ssä tarkoitettua ehdonalaista vapauttamista ja onko vanki määrättävä valvottuun koevapauteen. RISEn keskushallintoyksikkö antaa lausuntonsa saatuaan ensin käyttöönsä THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan laatiman lausunnon. RISEn lausunto ei ole nimeltään tai sisällöltään varsinainen vaarallisuusarvio vaan vankilan viranomaisten selvitys vangin käyttäytymisestä vankilassa. Lausuntoon tulee liittää RISEn keskushallintoyksikön arvio vapauttamisen edellytyksistä ja asian ratkaisemiseksi muu tarpeellinen vankia koskeva selvitys. Muu tarpeellinen vankia koskeva selvitys tarkoittaa vankilan johtajan lausuntoa, arviointikeskuksen johtajan selvitystä VankeusL 4:6:ssä tarkoitetun rangaistusajan suunnitelman toteutumisesta ja noudattamisesta, lausuntoa valvotun koevapauden edellytysten täyttymisestä sekä esimerkiksi psykologin lausuntoa niissä tilanteissa, joissa vangilla on ollut potilassuhde psykologiin. Lausunnossa arvioidaan muun muassa vangin väkivaltarikosten uusimisriskiin vaikuttavia tekijöitä ja riskitekijöiden muuttumista koko rangaistusta vankilassa suoritettavan vangin vankilassaoloaikana⁸³. Lausuntojen ohella RISEn keskushallintoyksikkö liittää

esiin lainsäädännössä.

⁸¹ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2011, s. 17.

⁸² Tämän tutkimuksen empiirisessä osassa havaittiin, että koko rangaistusta vankilassa suorittavalle tehtävä vaarallisuusarvio kesti keskimäärin 25 päivää (Ks. tämän tutkimuksen luku 8.3.4).

⁸³ Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 2.

lausuntoonsa myös vangin riski- ja tarvearvion, rangaistusajan suunnitelman, vapauttamissuunnitelman ja nimilehdestä ilmenevät tiedot vangin vankilassa-oloajasta⁸⁴. Sen on annettava laatimansa lausunto tiedoksi kaikkine liitteineen koko rangaistusta vankilassa suorittavalle vangille.

V Kun HHO saa RISEn keskushallintoyksikön lausunnon ja muun mahdollisen sen itse hankkiman asiantuntijatodistelun, sen on varattava vangille, RISEn keskushallintoyksikölle ja mahdollisesti asiantuntijatodistajille tilaisuus tulla kuulluksi. Kuuleminen voi tapahtua kirjallisesti tai suullisessa käsittelyssä. VapL 3.3:n mukaan koko rangaistuksen vankilassa suorittamaan määrätyn ehdonalaista vapauttamista koskevassa asiassa on järjestettävä suullinen käsittely, jos vanki sitä vaatii, ja muutoinkin, jollei se ole selvästi tarpeetonta. Suullisessa käsittelyssä voidaan kuulla vankia, RISEn keskushallintoyksikön edustajaa, todistajaa tai muuta henkilöä ja ottaa vastaan muuta selvitystä. Jos vanki ei saavu suulliseen käsittelyyn, asia voidaan ratkaista hänen poissaolostaan huolimatta, jollei HHO pidä hänen henkilökohtaista kuulemistaan tarpeellisena. Asia käsitellään suljetuin ovin. Asiassa järjestettävä suullinen käsittely ei ole luonteeltaan pääkäsittely eikä siihen sovelleta OK 26 luvun säännöksiä pääkäsittelyn toimittamisesta HO:ssa, vaan asian käsittely on melko vapaamuotoista. Suullisen käsittelyn tarkoituksena on täydentää asiassa esitettyä kirjallista oikeudenkäyntiaineistoa, joten istunnossa ei noudateta rikosasian pääkäsittelylle ominaisia säännöksiä laillisesta oikeudenkäyntiaineistosta.⁸⁵

VI HHO saa käytännössä käyttöönsä rikoksenteijästä kaksi eri lausuntoa: rikoksenteijän tutkineen lääkärin vaarallisuusarviolausunnon ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan antaman lausunnon. Näiden lisäksi HO:lla on käytettävissään myös edellä mainittu RISEn keskushallintoyksikön lausunto muiden siihen sisältyvien muiden selvitysten ja tietojen kanssa. Kaiken asiassa esitetyn kirjallisen ja suullisen oikeudenkäyntiaineiston perusteella HHO tekee esittelystä päätöksensä rikoksenteijän vaarallisuudesta ja hänen ehdonalaisesta vapauttamisestaan.

Pitkäaikaisvangin ehdonalaista vapauttamista koskeva hakemusasia on aina käsiteltävä kiireellisenä, ja HHO on päätösvaltainen kolmijäsenisenä⁸⁶. HHO:n tulee asiaa valmistellessaan pyrkiä siihen, että asia on ratkaistavissa heti suullisen käsittelyn jälkeen. Asian kiireellisyyden vuoksi on tarkoituksenmukaista,

⁸⁴ Vangin nimilehdestä ilmenevät esimerkiksi vangin henkilötiedot, tuomioistuinkäsittelyt, tuomiotiedot, rangaistuksen täytäntöönpanotiedot, rangaistusajalaskelma, vankilaan saapumiset ja siirrot, sijoittelupäätökset, muut passitukset, vapauttamispäätökset, muut tiedot kuten esimerkiksi tasavallan presidentille tehdyt armonanomukset, kertymätiedot kuten esimerkiksi poistumisluvat, lomapäivät, opintoluvat ja karkaamiset sekä luvatta poistumiset.

⁸⁵ HE 262/2004 vp, s. 55–56.

⁸⁶ Vapauttamisharkinnan käsittelystä HO:ssa säädetään VapL:ssa. Pitkäaikaisvankien vapauttamista koskevassa asiassa hovioikeuslain 9 §:ssä tarkoitettu esittelijän sisältävä HO:n kevennetty kokoonpano ei ole sallittu.

että kaikki asiassa tarpeellinen selvitys esitetään viimeistään suullisessa käsittelyssä, jossa asianosaisia voidaan esitetyn selvityksen johdosta myös kuulla. Suullisen käsittelyn jälkeen selvitystä voidaan esittää tai hankkia vain erityisestä syystä.⁸⁷ Jos vankia ei ole pidettävä enää erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle, hänet voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen⁸⁸. Jos vankia on HHO:n mukaan edelleen pidettävä vaarallisena, rangaistuksen suorittamista jatketaan normaaliin tapaan, eikä häntä päästetä ehdonalaiseen vapauteen. Tällöin asia voidaan ottaa hakemuksesta HHO:ssa uudelleen käsittelyyn vuoden kuluttua päätöspäivästä. Annettuun päätökseen saa hakea muutosta KKO:lta valittamalla, jos se OK 30:3:n nojalla myöntää valitusluvan. Muutosta voi pitkäaikaisvangin lisäksi hakea RISE.⁸⁹

3.4 ELINKAUTISVANGIN EHDONALAINEN VAPAUTTAMINEN (VAPL 1.2)

Suomen rikosoikeusjärjestelmän mukaan kaikkien vankeusrangaistukseen tuomittujen lähtökohtana on vapautuminen rangaistuksen suorittamisen jälkeen. Myöskään elinkautinen vankeus ei ole täällä koskaan tarkoittanut sitä, että tuomio kestäisi vangin kuolemaan asti, vaan siitä on aina ollut mahdollisuus vapautua ehdonalaiseen vapauteen. Elinkautisen vankeusrangaistuksen saaneiden osalta rangaistus on kuitenkin ajallisesti määrittelemätön. Tämä tarkoittaa sitä, että rangaistuksen päättymisajankohta ei tuomiota määrätessä ole elinkautisvangin tiedossa, vaan sen pituus määräytyy rikoksenteikijän rangaistuksen täytäntöönpanoajan kuluessa. VankeusL:n uudistuksessa vuonna 2006 muutettiin elinkautisvankien vapauttamismenettelyä. Siinä lähtökohta on, että vapauttamisprosessi käynnistyy vangin hakemuksella ehdonalaiseen vapauteen.

⁸⁷ HE 262/2004 vp, s. 56.

⁸⁸ VapL 7§:n mukaan asiassa on annettava päätös 30 päivän kuluessa suullisen käsittelyn päättymisestä, mikäli asiassa järjestetään suullinen käsittely. Jos ratkaisua ei voida erityisestä syystä antaa sanotussa määräajassa, se on annettava niin pian kuin mahdollista.

⁸⁹ Asian käsittelyssä KKO:ssa noudatetaan, mitä muutoksenhausta HO:n toisena oikeusasteena käsittelemistä asioista säädetään. Pitkäaikaisvankien vapauttamisasian kielteinen ratkaisu ei saa oikeusvoimaa ennen kuin rangaistus on suoritettu kokonaan, ja sen johdosta hakemus tuomioistuimeen voidaan tehdä yhä uudestaan. Uuden hakemuksen yhteydessä vaarallisuuden arvioiminen uudelleen on rikoksenteikijän oikeusturvan kannalta ehdottoman tärkeää. Vähintään yhden vuoden väli ehdonalaishakemusten välillä on katsottava perus- ja ihmisoikeudetkin huomioiden kohtuulliseksi ja riittäväksi, koska vaikka vaarallisuuden riskitekijät yksilössä muuttuvat ja vaihtuvat, muutokset saattavat olla hitaita ja vaativat työtä sekä rikoksenteikijältä itseltään että vankeinhoidolta erilaisten hoito- ja kuntoutuskeinojen avulla. Kun otetaan huomioon vuoden karenssiaika, asian käsittelyyn HHO:ssa kuluva aika sekä valvotun koepauden ja sen valmistelun vaatima aika, vanki voi käytännössä vapautua aikaisintaan noin kahden ja puolen vuoden kuluttua kielteisestä päätöksestä. Asian käsittelyyn kuluvaan aikaan vaikuttaa merkittävästi HHO:n työtilanteen lisäksi myös RISEn keskushallintoyksikön ja Psykiatrisen vankisairaalan kulloinenkin työtilanne. (Hartoneva et al. 2015, s. 455).

RL 2c:10:n mukaan vanki voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen aikaisintaan hänen suoritettuaan rangaistustaan kaksitoista vuotta. Alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta elinkautiseen vankeuteen tuomittu vanki voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kymmenen vuotta. Vankilassaoloaika tarkoittaa tosiasiallista vapaudenmenetyksen aikaa. Elinkautista rangaistusta suorittavan vangin vankilassaoloajaksi luetaan näin ollen RL 2c:10a:n mukaan rangaistusaika sekä aika, jonka vanki on ollut pidätettynä, vangittuna tai muuten vapautensa menettäneenä elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtaneen rikoksen vuoksi ennen rangaistuksen suorittamisen aloittamista. Vankilassaoloajan perusteella määritetään se aikaisin ajankohta, jona elinkautista vankeusrangaistusta suorittava vanki voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen. Vapauttamismenettelyn uudistamisen yhtenä tarkoituksena oli, että elinkautisvangin vapauttamisajankohta muodostuu aikaisempaa ennustettavammaksi ja tuomioistuinvetoisena prosessina hallitummaksi⁹⁰.

Elinkautisvangin ehdonalaiseen vapauteen päästämislle ei ole laissa asetettu ehdottomia kriteereitä. Ehdonalainen vapauttaminen perustuu HHO:n kokonaisuarkintaan, jossa tulee huomioida RL 2c:10.2:ssa asetetut kriteerit. Kyseisen säännöksen mukaan harkittaessa kysymystä ehdonalaisesta vapauttamisesta kiinnitetään huomiota elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtaneen rikoksen tai rikosten laatuun, muihin rangaistuksiin, jotka elinkautinen vankeusrangaistus käsittää tai jotka on suoritettu RL 2c:10a:ssä tarkoitettuna vankilassaoloaikana, tuomitun muuhun mahdolliseen myöhempään rikollisuuteen sekä RL 2c:9.2:ssa tarkoitettuihin seikkoihin. Vapauttamisharkinnassa tulee ottaa huomioon VankeusL 4:6:ssä tarkoitetun rangaistusajan suunnitelman toteutuminen ja vankila-aikainen käyttäytyminen muutenkin. Harkinnassa voidaan myös ottaa huomioon vangin sitoutuminen noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja.

Edellä mainitun perusteella elinkautisvangin vapauttamisharkinnassa tulee huomioida elinkautiseen johtaneen rikoksen tai rikosten rangaistusarvo eli laatu ja törkeys⁹¹. Arvioitavaksi tulee siten se, kuinka ankaran rangaistuksen rikoksentekijä ansaitsee tekemänsä rikoksen tai rikosten perusteella⁹². Tältä osin kyse ei saa kuitenkaan olla missään tapauksessa uuden rangaistusvaatimuksen tekemisestä. Koska elinkautiseen vankeuteen sisältyvät kaikki tuomitut rangaistukset, on mahdollista, että rangaistukseen sisältyy runsaasti muita rikoksia, mahdollisesti myös useita henkirikoksia. Näin ollen vapauttamisharkintaan vaikuttaa merkittävästi se, kuinka paljon ja millaisia rikoksia laadultaan elin-

⁹⁰ Mohell – Pajuoja 2006, s. 305.

⁹¹ Hartoneva et al. 2015, s. 464.

⁹² Matikkala 2010, s. 32–33.

kautiseen vankeusrangaistukseen alun perin sisältyy. Merkitystä harkinnassa annetaan erityisesti sille, onko vanki syyllistynyt sellaisiin rikoksiin, jotka indikoivat uusia rikoksia. Erityistä painoa voidaan harkinnassa antaa vangin tekemille erittäin raaioille ja julmille väkivaltarikoksille, lapsiin kohdistuneisiin rikoksiin sekä rikosten korkealle määrälle. Rangaistusajankautena mahdollisesti tehdyt rikokset eivät muutoin vaikuta rangaistukseen, koska elinkautiseen vankeuteen sisältyvät RL 2c:4.2:n mukaan kaikki tuomitut rangaistukset. Elinkautisvangin vapauttamisharkinnassa kiinnitetään näin ollen huomiota myös sellaisiin rikoksiin, jotka elinkautinen vankeusrangaistus käsittää mutta jotka on tehty ennen elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtanutta rikosta.

Alkuperäisen rikoksen lisäksi vapauttamisharkinnassa tulee kiinnittää huomiota tuomitun myöhäisempään rikollisuuteen. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi tilanteita, joissa rikollinen toiminta jatkuu vankeuden täytäntöönpanon aikana.⁹³ Elinkautisvangin vapauttamisharkinnassa voidaan ottaa huomioon esimerkiksi järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaan osallistuminen elinkautiseen vankeuteen johtanutta rikosta, myöhempää vankila-aikaista rikollisuutta ja vapautumisajankohdan tilannetta arvioitaessa. Toisaalta alkuperäistä rikosta ja myöhempää rikollisuutta arvioitaessa voidaan ottaa huomioon vankeusajalla ilmenevät myönteiset kehityspiirteet.

Tämän tutkimuksen näkökulmasta oleellista on se, että vapauttamisharkinnassa on huomioitava RL 2c:9.2:n mukaisesti ilmeinen uuden törkeän väkivaltarikoksen vaara. Kyseisen säännöksen mukaan elinkautisvangin ehdonalaista vapauttamista voidaan lykätä ilman vangin suostumusta mahdollisten rikoksen estämiseksi, jos vangin käyttäytymisen tai hänen esittämiensä uhkausten johdosta on olemassa vaara uusien rikosten tekemisestä eli, että vanki vapaututtuaan syyllistyy henkeä, terveyttä tai vapautta törkeästi loukkaavaan rikokseen. Tämän tulee tarkoittaa sitä, että elinkautisvankia ei voi päästää ehdonalaiseen vapauteen, jos rikoksenteijällä on vähintään korkea todennäköisyys uusien törkeiden väkivaltarikosten tekemiseen hänen käyttäytymisensä tai esittämiensä uhkausten johdosta. Joissakin tapauksissa esimerkiksi uhkaukset eivät ehkä täytä rikoksen tunnusmerkistöjä, mutta niiden lukuisuus saattaa olla merkki korkean väkivaltarikoksen läsnäolosta. Voi olla myös niin, että uhkailusta ei ole saatavissa rikostuomion perusteeksi riittävää näyttöä, mutta toisten vankeiden tai muiden uhatuksi itsensä kokevien käyttäytyminen viittaa vahvasti vähintään korkean väkivaltarikoksen olemassaoloon. Säännöksen soveltaminen ei siten edellytä konkreettista rikoksen vaaraa.⁹⁴

VapL 1.2:n mukaan elinkautiseen vankeuteen tuomittua koskevaan RISEn keskushallintoyksikön lausuntoon on lisäksi liitettävä arvio vangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen, joka HHO:n tulee ottaa huomioon elinkautis-

⁹³ Hartoneva et al. 2015, s. 464.

⁹⁴ HE 262/2004 vp, s. 46–48.

vangin vapauttamisharkinnassa. Syksyllä 2011 voimaantulleen lakimuutoksen myötä elinkautisvangin väkivaltarikoksen uusimisriskiä ja siihen vaikuttavia tekijöitä koskeva arviointi on osa normaalia vapauttamisasian valmistelua vastaavasti kuin vaarallisuuteen liittyvä arviointi on koko rangaistusta suorittavilla, ja se antaa HHO:lle lisää tietoa vapauttamisharkinnan tueksi. Elinkautisvangin väkivaltariskiarviolla tarkoitetaan oikeuspsykiatrista vaarallisuuden arviointia vastaavasti kuin koko rangaistusta vankilassa suorittamista määrättäville sekä siitä ehdonalaiseen vapauteen pyrkiville. Elinkautisvangin väkivaltariskiarvion tarkoituksena on arvioida elinkautisvangin riskiä syyllistyä väkivaltarikokseen tulevaisuudessa rikosentekijän vaarallisuuden sisällöllisten tekijöiden kautta.

Oikeuspsykiatrisessa väkivaltariskin arvioinnissa voi elinkautisvangista tulla esiin seikkoja, jotka eivät muissa vangista laadituissa lausunnoissa tai asiakirjoissa tule esille. Elinkautisvangin oikeuspsykiatrisessa väkivaltariskin arviosta kiinnitetään huomioita erityisesti mahdolliseen toistuvaan väkivaltaisuuden uusimiseen, persoonallisuuden häiriintyneisyyteen sekä vangin mahdolliseen haluttomuuteen muuttaa elämäntyyliään.⁹⁵ Jollei vankia päästetä ehdonalaiseen vapauteen, hänestä laadittua oikeuspsykiatista väkivaltariskiarviota voidaan hyödyntää suunniteltaessa hänelle vankilassa väkivallan vähentämiseen tähtääviä ja muita käyttäytymiseen vaikuttavia toimintoja ja toimintaohjelmia. Jos taas vanki päästetään ehdonalaiseen vapauteen, väkivaltariskiarvioinnin tuloksia voidaan käyttää hyväksi valvonta-ajan toimenpiteiden suunnittelussa ja toteuttamisessa. Tavoitteena on, että oikeuspsykiatrinen riskiarviointi – yhdistettynä tehostettuun valvontaan ja siihen mahdollisesti sisällytettäviin päihteiden ja väkivallan käytön vähentämiseen tähtääviin toimintaohjelmiin – edistää rikosentekijän mahdollisuuksia elää rikoksetonta elämää, mikä lisää näin yhteiskunnan turvallisuutta.⁹⁶

Edellä mainittujen kriteerien lisäksi elinkautisvankien vapauttamisharkinnassa tulee kiinnittää huomiota vangin rangaistusajan suunnitelman toteutumiseen ja vankila-aikaiseen käyttäytymiseen. Elinkautisvanki voi hyvällä käyttäytymisellään ja tunnollisesti toteutetulla rangaistusajan suunnitelmalla vaikuttaa omaan ehdonalaiseen vapauttamiseensa. Tuomioistuimen tehtävänä on pohtia sitä, voidaanko vankilan lisävuosilla vähentää elinkautisvangin riskiä syyllistyä törkeään väkivaltarikokseen uudelleen. Alkuperäistä rikosta ja rikollisuutta arvioitaessa voidaan ottaa huomioon esimerkiksi vankeusaikana ilmenevät kehityspiirteet⁹⁷. Vastaavasti piittaamattomuus rangaistusajan suunnitelmaa ja sen toteuttamista kohtaan voi vaikuttaa kielteisesti vapauttamiseen, vaikka alkuperäinen rikos tai myöhempi rikollisuus eivät olisi poikkeuksellisia.⁹⁸

⁹⁵ Hartoneva et al. 2015, s. 454.

⁹⁶ HE 279/2010 vp, s. 9, 16.

⁹⁷ Hartoneva et al. 2015, s. 465.

⁹⁸ HE 262/2004 vp, s. 48.

Vastaavasti kuin koko rangaistusta vankilassa suorittavilla vangeilla, myös elinkautisvangilla, jonka rangaistus sisältää myös seksuaalirikoksia, voidaan vapauttamisharkinnassa huomioida positiivisesti vangin sitoutuminen yksilölliseen lääkehoitoon ja sen valvontaan sekä siihen mahdollisesti liitettyyn muihunkin hoitoon ja tukeen. Lääkehoitoa koskevien määräysten noudattamisen lisäksi ehdoksi voidaan asettaa, että vanki sitoutuu noudattamaan psykososiaalista hoitoa ja tukea koskevia määräyksiä. Tällöin ehdoksi asetetaan myös, että vanki sitoutuu jatkamaan lääkehoitoa sekä siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea sekä suostuu niitä koskevien määräysten noudattamisen valvontaan myös ehdonalaisessa vapaudessa.⁹⁹

Edellä mainitun mukaisesti elinkautisvankien vapauttamisharkinnassa tarkastelun kohteena on vangin väkivaltariskin lisäksi muut vapauttamisharkinnassa lain mukaan huomioitavat asiat kuten vankeuteen alunperin johtanut rikos. Kokonaisuutena merkittävä painoarvo vapauttamisharkinnassa tulee kuitenkin antaa rikoksenteelijän väkivaltariskitason tarkastelulle. VapL ei tässä yhteydessä selvästi osoita, että HHO:lla on itse velvollisuus arvioida elinkautisvangin väkivaltariskiä. HHO:n tehtävä edellyttää kuitenkin sitä, että se itsenäisesti arvioi elinkautisvangin väkivaltariskiä käyttäen hyväkseen asiantuntijatodisteluna saamaansa oikeuspsykiatrista väkivaltariskiarviota ja muuta mahdollisesti vangin väkivaltariskistä esitettyä todistelua, ja harkitsee kaiken asiassa esitetyn näytön pohjalta elinkautisvangin ehdonalaiseseen vapauttamiseen liittyvien edellytysten täyttymistä. De lege ferenda VapL:ia tulee muuttaa elinkautisvangin ehdonalaisen vapauttamisen osalta niin, että laissa selkeästi todetaan HHO:n velvollisuus arvioida itsenäisesti myös elinkautisvangin väkivaltariskiä sille asiassa esitetyn näytön pohjalta.

Elinkautisvangin vähintään korkea väkivaltariski puoltaa elinkautisvankeuden täytäntöönpanon jatkumista, ja keskitasoinen tai matala väkivaltariski puoltaa ehdonalaiseseen vapauteen pääsemistä. Muiden edellytysten täytyessä elinkautisvanki on näin ollen päästettävä ehdonalaiseseen vapauteen, kun tuomioistuimien on katsonut, että hänellä ei enää ole laissa tarkoitettua vähintään korkea väkivaltariskiä. Erittäin tärkeää elinkautisvangin vapauttamismenettelyssä on se, että menettely tapahtuu järjestelmällisesti ja että RL 2c:10:ssä selvitettyjä kriteereitä tulkitaan ja sovelletaan kaikkien vankien osalta samalla tavalla. Vapauttaminen heti elinkautisen vankeuden vähimmäisajan jälkeen tai sen välittömässä läheisyydessä edellyttää yleensä sitä, että rikoksen laadussa ei ole mitään erityistä, rikoksessa on ollut kyse lähinnä poikkeuksellisessa elämäntilanteesta tehdystä ainutkertaisesta teosta, elinkautisvangin vankila-aikainen käyttäytyminen on ollut moitteetonta ja että rikoksenteelijällä ei ole korkea väkivaltariskiä.

⁹⁹ Hartoneva et al. 2015, s. 465.

Tämän tutkimuksen yhteydessä läpikäydyn oikeuskäytännön perusteella vaikuttaa merkittävästi siltä, että elinkautisvankien ehdonalaisen vapauttamisen osalta HHO mittaa todellisuudessa rikoksen rangaistavuutta. HHO ei anna keskeistä ja ratkaisevaa merkitystä vapauttamisharkinnassa elinkautisvangin väkivaltariskille, vaan erityistä merkitystä harkinnassa annetaan vankeudessa vietetylle rangaistusajalle. HHO:n päätöksistä on selkeästi nähtävissä, että 20 vuoden vankilassaoloajan täytyminen alkaa muodostua sellaiseksi rajaksi, että sen jälkeen vankilassaoloajan pituuden merkitys vapauttamisharkinnassa saa yhä suuremman merkityksen. Elinkautisvankeja on tällöin määrätty vapauttavaksi, vaikka vapauttamisharkinnan edellytykset eivät muilta osin, kuten elinkautisvangin väkivaltariskin osalta, olisi täysin täyttyneetkään.¹⁰⁰ Yhteiskunnan turvallisuuden näkökulmasta tällaisen selvän rajan tekeminen tiettyyn vankilassaoloaikaan on rikosoikeudellisesta suhteellisuusperiaatteesta huolimatta haasteellista eikä se ole myöskään RL 2c:10:n tavoitteiden mukaista.

Elinkautisesta vankeudesta ehdonalaisesti vapautettava vanki voidaan sijoittaa valvottuun koevapauteen aikaisintaan, kun hän on kärsinyt rangaistuksesta yksitoista vuotta kuusi kuukautta. Kahtakymmentäyhtä vuotta nuorempana tehdystä rikoksesta elinkautiseen vankeuteen tuomitun aikaisin valvotun koevapauden alkamisajankohta on yhdeksän vuotta kuusi kuukautta. Vastaavasti kuin koko rangaistusta suorittavan vangin osalta, myös elinkautisvangin valvottu koevapaus voi kestää enintään kuusi kuukautta. Valvottua koevapautta perustellaan elinkautisen vankeusrangaistuksen kohdalla erityisesti sillä, että elinkautisvanki tarvitsee huomattavasti tavanomaisia vankeusvankeja enemmän tukea ja kontrollia vapauteen siirtymisessä johtuen pitkästä rangaistusajasta ja sen tuomasta laitostumisesta. Koevapaus antaa pitkäaikaisvangeille kontrolloidun mahdollisuuden totuttautua vapauteen ennen vankeusajan päättymistä.

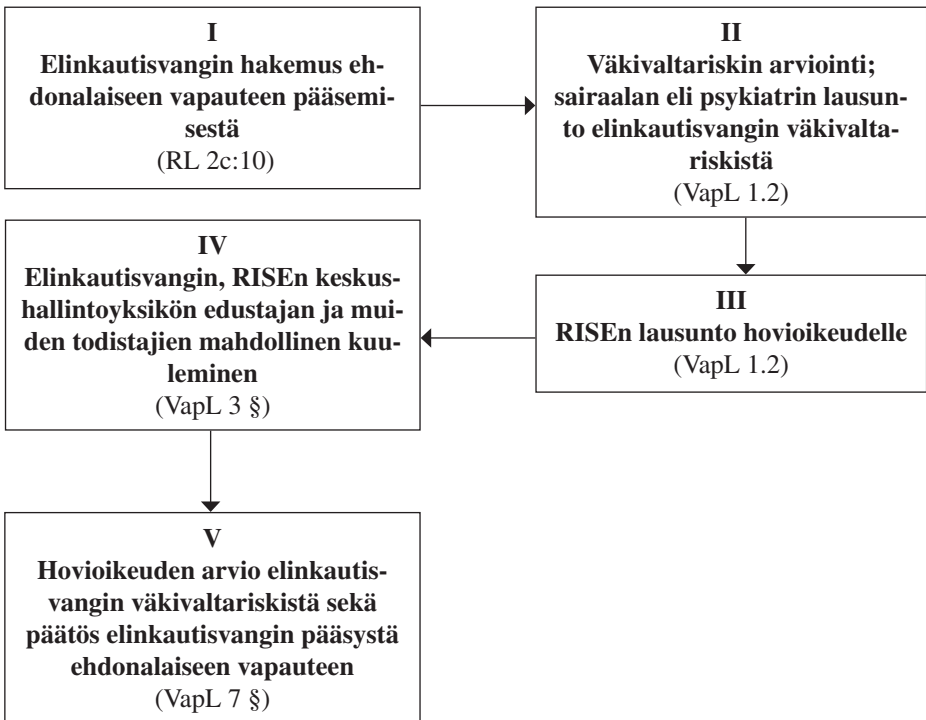
¹⁰⁰ Ks. esim. HHO:n 24.4.2015 antama päätös (asia V 13/2495). Ks. myös Hartoneva et al. 2015, s. 467.

3.4.1 Elinkautisvangin väkivaltariskin arviointiprosessit hänen haettuun pääsyä ehdonalaiseen vapauteen

Taulukko 8. Elinkautisvangin väkivaltariskin arviointiprosessit hänen haettuun pääsyä ehdonalaiseen vapauteen¹⁰¹.

TUOMIOISTUINPROSESSI ¹⁰²
HELSINGIN HOVIOIKEUS
*Hakemuskäytön mukainen
 sui generis -menettely*

**OIKEUSPSYKIATRINEN
 ARVIOINTIPROSESSI**

¹⁰¹ Sekä koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin että elinkautisvangin ehdonalaista vapauttamista säädellään VapL:ssa, ja menettelyt ovat molemmissa vankiryhmissä hyvin samanlaiset. Tässä luvussa selvitetään tarkemmin ainoastaan niitä elinkautisvangin vapauttamismenettelyyn liittyvien tuomioistuinprosessin ja oikeuspsykiatrisen arviointiprosessin poikkeuksia, joista säädetään toisin kuin koko rangaistusta vankilassa suorittavien vankien osalta.

¹⁰² Vuonna 2015 HHO:ssa tehtyjen elinkautisvankien vapauttamismenettelyä koskevien hakemusasioiden päätösten käsittely kokonaisuudessaan tuomioistuimessa kesti keskimäärin 618 päivää eli vajaa 21 kuukautta silloin, kun elinkautisvangin hakemus kulki läpi koko hakemusprosessin.

I Elinkautisvangin suoritettua hänelle määrättyä tuomiota vähintään 12 vuotta hän voi kerran vuodessa pyytää päästä ehdonalaiseen vapauteen. Alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta elinkautiseen vankeuteen tuomittu voi hakea pääsyä ehdonalaiseen vapauteen aikaisintaan hänen suoritettuaan rangaistuksestaan kymmenen vuotta. Jos hakemus elinkautisvangin ehdonalaisesta vapauttamisesta saapuu tuomioistuimeen ennen aikaisimpia mahdollisia määräaikoja, asia voidaan jättää odottamaan, eikä mihinkään valmisteleviin toimenpiteisiin, kuten oikeusavusta päättämiseen, tarvitse vielä ryhtyä. Jos elinkautisvanki tekee hakemuksen kuitenkin merkittävästi liian aikaisin, esimerkiksi vuoden päästä vankilaan saapumisesta, hakemus hylätään ennenaikaisena tai jätetään tutkimatta oikeudellisen intressin puuttumisen vuoksi.

II Elinkautisvangin ehdonalaista vankeutta koskevan hakemuksen johdosta RISEn on annettava lausunto HHO:lle, johon tulee liittää arvio vangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen. Tätä arviota varten RISEn keskushallintoyksikkö pyytää väkivaltariskiarvion tekemistä elinkautisvangista THL:n vankiterveydenhuoltoyksikön Psykiatrisen vankisairaalan joko Turun tai Vantaan yksiköltä, jotka toimivat koko rangaistuksen vankilassa suorittavien vankien tavoin elinkautisvankien oikeuspsykiatrisen väkivaltariskiarvioinnin tutkimuspaikkoina. Väkivaltariskiarvion tekemiseen kuluu aikaa keskimäärin noin kaksi viikkoa ja työpäiviä 10¹⁰³.

III Saatuaan Psykiatrisen vankisairaalan laatiman väkivaltariskiarviolausunnon, RISEn keskushallintoyksikkö antaa lausunnon HHO:lle. RISEn keskushallintoyksikön tulee lausunnossaan ottaa kantaa siihen, täyttyvätkö laissa säädetyt vapauttamisen edellytykset. RISEn keskushallintoyksikön on tämän johdosta lausuttava, puoltaako vai vastustaako se RL 2c:10:ssä tarkoitettua ehdonalaista vapauttamista ja onko vanki määrättävä RL 2c:8:ssä tarkoitettuun valvottuun koevapauteen. Lisäksi lausuntoon tulee liittää RISEn keskushallintoyksikön arvio vapauttamisen edellytyksistä ja asian ratkaisemiseksi muu tarpeellinen vankia koskeva selvitys sekä edellä II-kohdassa mainittu, Psykiatrisessa vankisairaalassa laadittu väkivaltariskiarviolausunto. Muu tarpeellinen vankia koskeva selvitys tarkoittaa erityisesti vankilan johtajan lausuntoa, arviointikeskuksen johtajan selvitystä VankeusL 4:6:ssä tarkoitetun rangaistus-

¹⁰³ Psykiatrisen vankisairaala 2016. HE:ssä (279/2010 vp, s. 16) arvioitiin, että elinkautisvangin väkivaltariskinarvion tekeminen kestäisi yhteensä kahdesta viiteen psykiatrin tai psykologin työpäivää, kun arvioinnin tukena ja tietolähteenä on vangin ennestään jo hyvin tunteva henkilökunta. Elinkautisvangin etukäteistunteminen saattaa kuitenkin tuoda ongelmia myös väkivaltariskiarvioinnin luotettavuuteen. Psykiatrisen vankisairaalan mukaan elinkautisvanki viettää väkivaltariskiarviossa sairaalassa keskimäärin yhteensä noin puolitoista – kaksi viikkoa. Käytännössä elinkautisvangeille tehtävät väkivaltariskiarviot ovat olleet varsin perusteellisia ja niiden ero koko rangaistusta vankilassa suorittaville vangeille tehtävään vaarallisuusarvioon ei ole ollut sisällöllisesti niin merkittävä kuin HE:ssä alunperin arvioitiin (Psykiatrisen vankisairaala 2016; HE 279/2010 vp, s. 16; Hartoneva et al. 2015, s. 453–454).

ajan suunnitelman toteutumisesta ja noudattamisesta, lausuntoa valvotun koevapauden edellytysten täyttymisestä sekä yleensä psykologin lausuntoa niissä tilanteissa, joissa vangilla on ollut potilassuhde psykologiin. Lausuntojen ohella RISEn keskushallintoyksikkö liittää lausuntoonsa myös vangin riski- ja tarvearvion, rangaistusajan suunnitelman, vapauttamissuunnitelman ja nimilehdestä ilmenevät tiedot vangin vankilassaoloajasta. RISEn on annettava laatimansa lausunto kaikkine liitteineen elinkautisvangille tiedoksi. RISEn lausunosta yksityiskohtaisemmin luvussa 6.7.

IV Kirjallisen ja suullisen kuulemisen osalta elinkautisvankien vapauttamismenettely on lähtökohtaisesti samanlainen kuin koko rangaistusta vankilassa suorittavalla vangilla, mutta näiden vankien vapauttamisperusteet eroavat toisistaan. Jos RISE tekee hakemuksen vangin puolesta, RISEn keskushallintoyksikön lausunto tarvittavien liitteiden kanssa liitetään hakemukseen, ja vangille on annettava mahdollisuus kuulemiseen sekä hakemuksen että siihen liittyvän lausunnon johdosta.

V Asiassa esitetyn kirjallisen ja suullisen oikeudenkäyntiaineiston perusteella HHO tekee ratkaisun elinkautisvangin ehdonalaisesta vapauttamisesta. Jos elinkautisvanki päästetään ehdonalaiseen vapauteen, päätöksessä on määrättävä vapauttamispäivä sekä lausuttava mahdollisesta koevapaudesta. Jos vankia ei päästetä ehdonalaiseen vapauteen, asia voidaan saattaa HHO:n uudelleen ratkaistavaksi vuoden kuluttua hylkäävästä päätöksestä¹⁰⁴. RL 2c:10.3:n mukaan jos RISEn keskushallintoyksikkö katsoo, että ennen ehdonalaista vapauttamista ilmi tulleen rikoksen tai valvotusta koevapaudesta annetun lain 23.1:ssä tarkoitetun suostumuksen peruuttamisen tai 26.1:ssä tarkoitetun koevapauden peruuttamisen vuoksi vangin ehdonalaista vapauttamista on harkittava uudelleen, sen on saatettava asia HHO:n uudelleen käsiteltäväksi. Elinkautisvangin ehdonalaiseen vapauteen pääsemisestä annettu päätös on mahdollista viedä uudelleen HHO:n käsiteltäväksi kuitenkin ainoastaan sellaisen rikoksen perusteella, joka on tullut ilmi sen jälkeen, kun päätös elinkautisvangin ehdonalaisesta vapauttamisesta on tehty. Olennaista on siten se, että rikos on tullut ilmi niin, ettei sitä ole voitu ottaa huomioon alkuperäisessä vapauttamisharkinnassa. Edellytyksenä ei ole lainvoimaista tuomiota, vaan uudelleenkäsittely voi perustua myös rikosepäilyyn. Kynnys peruuttaa ehdonalainen vapauttaminen pelkän rikosepäilyn vuoksi on kuitenkin korkeampi kuin silloin, jos vanki on tuomittu lainvoimaisella tuomiolla uudesta rikoksesta.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Yleinen tuntuma on, että vuoden karenssiajasta ja käsittelyaikojen tosiasiallisesta pituudesta johtuen elinkautisvangin hakemusta ehdonalaiseen vapauteen pääsemistä käsitellään käytännössä yleensä noin kahden vuoden päästä edellisestä hakemuksesta. HHO:n istunnossa vangille kerrotaan tarvittaessa mahdollisuudesta peruuttaa hakemus, jolloin vuoden karenssiaikaa ei tule.

¹⁰⁵ HE 54/2010 vp, s. 14.

4 Rikoksenteikijän vaarallisuus tämänhetkisen vaarallisuuden arviointia edellyttävän rikoslainsäädännön kontekstissa

4.1 RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUS

Huolimatta siitä, että rikoksenteikijän vaarallisuuteen liittyy rikoslainsäännöksiin yhdistyneenä merkittäviä oikeusvaikutuksia rikoksenteikijälle, suomalaisessa rikosoikeustieteessä ei ole juurikaan käyty syvällistä keskustelua siitä, mitä rikoksenteikijän vaarallisuudella tarkoitetaan ja mitkä ovat sen lainsäädännölliset lähtökohdat ja rajoitteet, eikä tieteenalalla ole myöskään pohdittu sitä, mistä ulkoisista ja sisäisistä tekijöistä rikoksenteikijän vaarallisuus rakentuu. Kansainvälisesti vaarallisuutta on vuosikymmenien aikana määritelty usealla eri tavalla, ja käsitys rikoksenteikijän vaarallisuudesta näyttäytyy usein epätarkkana ja joustavana. Rikoksenteikijän vaarallisuuden yksityiskohtainen määrittäminen suomalaisen rikosoikeusjärjestelmän lähtökohtiin ja lainsäädäntöön perustuen on näistä syistä johtuen erityisen tärkeää. Rikoksenteikijän arvioiminen vaaralliseksi vaikuttaa merkittävästi rikoksenteikijälle määrättävään rangaistukseen tai sen täytäntöönpanoon, joten ymmärrys arvioitavan rikoksenteikijän vaarallisuuden olemuksesta, erityisesti sen ulkoisesta ja sisäisistä tekijöistä on erityisesti yksilön perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta ensiarvoisen tärkeää.

Rikoksenteikijän vaarallisuudella tarkoitetaan rikoksenteikijän korkeaa tai erittäin korkeaa väkivaltariskiä syyllistyä törkeään väkivaltarikokseen tulevaisuudessa. Rikosoikeudellisesti tämä merkitsee sitä, että rikoksenteikijän voidaan sanoa olevan vaarallinen, kun hänellä arvioidaan olevan vähintään korkea riski siihen, että hän syyllistyy uudelleen törkeäksi luokiteltuun väkivaltarikokseen. Tällaista poikkeuksellista vaarallisuutta voidaan sen erityislaatuisuutensa vuoksi luonnehtia kvalifioituksi vaarallisuudeksi. Korkean väkivaltariskin vuoksi rikoksenteikijän riski syyllistyä törkeisiin väkivaltarikoksiin on vähintään korkea ja rikoksen aiheuttamat vahingot muille ihmisille voivat olla erittäin vakavia, jopa kuolettavia. Tämä rikoksenteikijän korkea väkivaltariski viittaa yleensä oleellisesti siihen, että rikoksenteikijä syyllistyy uudelleen törkeään väkivaltarikokseen. Tästä syystä joissakin yhteyksissä rikoksenteikijän vaarallisuuden tai väkivaltariskin sijaan puhutaankin rikoksenteikijän väkivaltaisuudesta tai väkivalta-alttiudesta. Rikoksenteikijän vaarallisuus ei edellytä rikoksenteikijältä konkreettista vaaraa törkeästä väkivaltarikoksesta tiettyä henkilöä kohtaan vaan vaarallisuus sisältää abstraktin vaaran toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

Rikoksenteijän vaarallisuuden ydin on törkeä väkivaltakäyttäytyminen. Se on samalla myös rikoksenteijän vaarallisuuden ainoa ulkoinen tekijä. Rikoksenteijän vaarallisuutta ei siten ole, eikä sitä voi arvioida ilman väkivaltaisista käyttäytymistä. Väkivaltakäyttäytyminen on aina monien rikoksenteijään eri tavoin liittyvien tekijöiden summa. Erityisesti siinä on kysymys yksilön geneettisen ja sosiaalisen perimän, persoonallisuuden sekä hänellä olevien väkivaltakäyttäytymisen riski- ja suojaavien tekijöiden yhteisvaikutuksesta¹. Väkivaltakäyttäytymiselle ei ole mahdollista antaa tarkkarajaista merkityssisältöä, eikä sitä pystytä määrittelemään ainoastaan yhdellä hyväksyttävällä tavalla. Sanalla väkivalta viitataan eri yhteyksissä erilaisiin aggressiivisen vuorovaikutuksen muotoihin, ja väkivalta liittyy läheisesti aggression ja aggressiivisuuden käsitteisiin². Väkivallan sisältö vaihtelee näkökulmasta ja kontekstista riippuen. Väkivaltakäyttäytymisen määritelmä saattaa sisältää tietyissä tilanteissa esimerkiksi omaisuusvahingot, sanalliset uhkaukset tai uhrin kokeman vahingon vakavuuden. Lisäksi määritelmässä saatetaan tehdä ero seksuaalisen ja ei-seksuaalisen väkivallan välillä.³

Kielitoimiston sanakirjan määritelmän mukaan väkivalta on ”jonkun ruumiillista koskemattomuutta, oikeuksia tai etuja loukkaava tai jotakuta tai jotakin vahingoittava voimakeinojen (varsinkin ruumiillisen voiman) käyttö”. WHO:n määritelmän mukaan väkivalta on tietoista fyysisen voiman tai vallan tahallista käyttöä tai sillä uhkaamista, joka kohdistuu ihmiseen itseensä, toiseen ihmiseen tai ihmisryhmään tai yhteisöön ja joka johtaa tai joka voi hyvin todennäköisesti johtaa kuolemaan, fyysiseen tai psyykkiseen vammaan syntymiseen, kehityksen häiriintymiseen tai perustarpeiden tyydyttämättä jättämiseen. WHO:n väkivallan määritelmä on erittäin laaja ja monitahoinen ja siinä väkivalta yhdistetään itse tekoon eikä sen lopputulokseen.⁴ Euroopan neuvoston ministerikomitea on helmikuussa 2014 antamassaan vaarallisia rikoksenteijöitä koskevan suosituksen Rec(2014)3 säännössä 1b määritellyt väkivallan tarkoitukselliseksi muihin ihmisiin kohdistuvaksi fyysisen voiman uhaksi tai todelliseksi käytöksi, joka joko johtaa tai sillä on korkea todennäköisyys johtaa vammaan, henkiseen vaurioon tai kuolemaan. Keskeistä on tällöin tekijän tietoinen

¹ Ks. esim. Schulman 2004, s. 149.

² Kaltiala-Heino 2013, s. 72. Lagerspetz (1992, s. 214) on katsonut, että aggressiossa on aina pyrkimys toisen tahalliseen ja tarkoitukselliseen vahingoittamiseen, kun taas väkivallassa on kyse yksilön vahingoittamisesta tai pakottamisesta johonkin vastoin hänen tahtoaan. Kaltiala-Heinon mukaan aggressiivinen käyttäytyminen tarkoittaa kaikkea käyttäytymistä, jonka tavoitteena on vahingoittaa. Kaikki aggressiivinen käyttäytyminen ei kuitenkaan ole väkivaltaista. Aggressiivinen käyttäytyminen voidaan jakaa reaktiiviseen ja proaktiiviseen väkivaltakäyttäytymiseen. Reaktiivinen väkivalta tapahtuu reaktiona todelliseen uhkaan tai virheellisesti uhkaavaksi koettuun tilanteeseen. Proaktiivinen, eli välineellinen väkivalta, tapahtuu jonkun tavoitteen saavuttamiseksi. (Kaltiala-Heino 2013, s. 72–74).

³ Hart 1998, s. 127.

⁴ Krug et al. 2002, s. 5–7.

päätös toimia väkivaltaisesti.⁵ Samoin kuin WHO:n määritelmä, myös tämä typologia tunnistaa neljä väkivallan aiheuttamistapaa: fyysinen, seksuaalinen ja henkinen väkivalta sekä vapauden menetys. Webster ja kumppanit ovat omassa väkivallan määritelmässään katsoneet, että väkivalta on tarkoituksellista ja vastoin uhrin tahtoa tehtyä fyysistä vahinkoa, joka on toteutunut, jäänyt yritykseksi tai uhkailun asteelle⁶.

Rikoksentekijän vaarallisuutta arvioitaessa väkivaltakäyttäytymisen tarkka määrittäminen on erityisen oleellista, koska vaarallisuutta arvioivien psykiatrien, psykologien ja tuomareiden on oleellista tietää, minkälaisesta käyttäytymisestä on kysymys ja minkälaista väkivaltakäyttäytymistä vaarallisuuden arvioinnissa todellisuudessa arvioidaan. Lisäksi väkivaltakäyttäytymisen määrittäminen riittävän yksityiskohtaisesti on oleellista siksi, että rikoksentekijän väkivaltariskiä on turha arvioida, ellei ensin ole määritelty sitä, minkälaista väkivaltakäyttäytymistä arvioidaan⁷. Rikoksentekijän vaarallisuuden osalta törkeä väkivaltakäyttäytyminen määritellään käyttäytymisen tulosten pohjalta, ja merkitystä annetaan tarkoitukselliselle oikeudettomalle ihmisten väliselle, törkeäksi luokiteltavalle fyysiselle ja seksuaaliselle voiman käytölle, joka johtaa kuolemaan tai fyysisen vamman syntymiseen. Tällainen väkivaltakäyttäytyminen on siten sen uhriksi joutuneelle yksilölle yleensä hyvin vahingollista, usein jopa tuhoisaa. Websterin ja kumppaneiden väkivallan määritelmästä on hyvä huomioida se, että rikoksentekijän vaarallisuudessa myös yrityksen asteelle jääneellä väkivallalla on merkitystä, sillä se ilmentää rikoksentekijän tietoista päätöstä väkivallan käytöstä. Rikosta yrittänyt saattaa olla yhtä vaarallinen kuin rikoksentekijä, joka onnistuu rikoksen täyttämässä. Valmistelun tai uhkailun asteelle jääneelle väkivallalle ei rikoksentekijän vaarallisuudessa anneta merkitystä.

Vaikka törkeä väkivaltakäyttäytyminen on oleellista vaarallisuudessa, se on kuitenkin eri asia kuin vaarallisuus. Ihminen voi käyttäytyä väkivaltaisesti, vaikka häntä ei olekaan rikosoikeudellisesta näkökulmasta pidettävä vaarallisena. Rikosoikeudessa vaarallisuus ei viittaa yksittäiseen väkivallan tekoon, vaikka se olisi törkeäkin. Tällöin kyse on lähinnä kertaluonteisesta väkivallasta, kun taas vaarallisuudessa on lähtökohtaisesti kyse toistuvammasta törkeästä käyttäytymisestä⁸. Rikoksentekijän vaarallisuudessa rikoksen uusimisen kriteeri on

⁵ Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus Rec(2014)3.

⁶ Webster et al. 1997, s. 24.

⁷ Tietyissä poikkeuksellisissa tilanteissa yksilön ruumiilliseen koskemattomuuteen puuttuminen ja jopa väkivaltaan turvautuminen voi olla hyväksyttyä. Esimerkiksi poliisin käyttämä väkivalta tietyissä lainsäädännössä määritetyissä tilanteissa saattaa olla mahdollista.

⁸ Suomen rikoslainsäädännön mukaisesti sellaisissa törkeissä väkivaltarikoksissa, joista rikoksentekijälle on määrätty elinkautinen vankeusrangaistus, elinkautisvanki voidaan vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon aikana arvioida vaaralliseksi jo yhden rikosteen jälkeen (ks. tämän tutkimuksen luku 3.4). Useissa tapauksessa tällaisilla rikoksentekijöillä on kuitenkin taustallaan

näin ollen keskeisessä asemassa. Sitä ei voida kuitenkaan perustaa pelkästään rikosten uusimiseen, koska yksinomaan rikosten uusiminen ei osoita rikoksentekijän vaarallisuutta⁹.

Rikosoikeudellisesti ero vaarallisen ja vaarattoman rikoksentekijän välillä on siinä, että vaarallisella rikoksentekijällä on korkea riski syyllistyä uudelleen törkeään väkivaltarikokseen. Raja vaarallisen ja vaarattoman rikoksentekijän välillä määritellään tällöin normatiiviseen vaarallisuuskriteeriin perustuen. Rikosoikeudessa yksittäisten törkeiden rikosten tekijöitä, jopa tällaisten rikosten pahimpia tapauksia, ei saa sekoittaa vaarallisiin rikoksentekijöihin, joilla on korkea todennäköisyys syyllistyä yhä uudelleen erittäin vakaviin rikoksiin¹⁰. Rikoksentekijä ei näin ollen ole vaarallinen, vaikka hän olisi syyllistynyt törkeään väkivaltarikokseen, jos hänellä ei ole korkeaa riskiä syyllistyä siihen uudelleen. Oleellista on myös huomata se, että rikoksentekijän vaarallisuus itsessään ei ole eikä sitä voidakaan lainsäädännössä määritellä rikokseksi.

Vaarallisten rikoksentekijöiden ja yksittäisten törkeiden väkivaltarikosten tekijöiden ryhmät saattavat kuitenkin mennä päällekkäin niin, että jotkut yksittäisten törkeiden rikosten tekijät voivat todennäköisesti syyllistyä vakavaan rikokseen uudestaan tulevaisuudessa. Oman haasteensa tämä erottelu aiheuttaa siinä, että esimerkiksi erittäin törkeiden kouluampumisten tai terroristisessa tarkoituksessa tehtyjen rikosten tekijöitä ei välttämättä rikoslainsäädännön näkökulmasta pidetä vaarallisina, jos he ovat tehneet tekonsa yhdellä ainoalla kerralla. Inhimillisessä mielessä olisi kuitenkin luonnollista pitää esimerkiksi merkittävien terroristitekojen tekijöitä rikosoikeudellisesti vaarallisina, ja usein yhteiskunnassa heitä kutsutaankin vaarallisiksi rikoslainsäädännön kriteereistä huolimatta.

Rikoksentekijän vaarallisuuden käsite viittaa erityisesti väkivaltarikosten tekijään, ei itse väkivaltatekoihin. Rikoksentekijän vaarallisuus ei siten kohdistu mihinkään ulkopuoliseen: teotkin ovat törkeitä ja voivat itsessään olla vaarallisia, mutta vaarallisuuden kannalta olennaista on vaarallinen rikoksentekijä. Rikoksentekijöillä väkivaltakäyttäytymisen määrä ja laatu vaihtelevat, mutta nykyään rikoksentekijän vaarallisuus on rajoitettu koskemaan vain väkivaltarikosten tekijöitä, ja väkivaltarikokset kattavat tässä yhteydessä myös seksuaalirikokset. Rikoksentekijän vaarallisuuden näkökulmasta merkityksellisiä ovat erityisesti tietyt RL 20, 21 ja 25 lukujen rikokset, jotka ovat seksuaalirikoksia sekä yksilön henkeen, terveyteen ja vapauteen kohdistuvia rikoksia. Koska tavanomaisen väkivaltarikoksen tekijän tavoitin törkeä seksuaalirikos sisältää lähes aina myös törkeää väkivaltaa, seksuaalirikosten osalta vaarallisuudessa on

myös muita törkeitä väkivaltarikoksia, eikä elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtanut teko ole aina tekijän ainutkertainen väkivaltateko.

⁹ Ks. myös Heinonen 1984, s. 1012–1013.

¹⁰ Floud 1982, s. 216.

kyse väkivaltariskistä, eritoten seksuaalisen väkivallan riskistä¹¹. Näille rikostyypeille on yhteistä se, että ne kohdistuvat ihmisen fyysiseen koskemattomuuteen. Ne uhkaavat henkeä, terveyttä, vapautta tai seksuaalista itsemääräämisoikeutta.

Rikoksenteijän vaarallisuus liittyy huoleen ja kannanottoon yksilön mahdollisesta törkeästä väkivaltakäyttäytymisestä tulevaisuudessa. Rikoksenteijän arvioiminen vaaralliseksi toisen ihmisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle sisältää näin ollen ennusteen siitä, että rikoksenteijä todennäköisesti syyllistyy tulevaisuudessa väkivallantekoihin jotakin muuta ihmistä kohtaan. Vaarallisuudessa on siten kyse vielä tekemättömän väkivaltarikoksen vaarasta, joka tapahtuu mahdollisesti myöhemmin. Vaarallisuus suuntautuu tulevaisuuteen, ja tarkoittaa riskiä siitä, että törkeä teko tapahtuu joskus myöhemmin¹². Tästä syystä rikoksenteijän vaarallisuutta ei voida arvioida pelkästään esimerkiksi menneisyydessä tapahtuneen törkeän väkivallan teon seurauksena aiheutuneen uhrin kuoleman perusteella.

Rikoksenteijän vaarallisuus rikoksenteijäkohdella ei ole tuomioistuinta kiinnostava kysymys, koska tapahtuneesta törkeästä väkivaltarikoksesta voidaan selkeästi päätellä rikoksenteijän olleen silloin väkivaltainen. Tuomioistuimen mielenkiinto kohdistuu rikoksenteijän vaarallisuuteen tulevaisuudessa eli siihen, onko väkivaltakäyttäytyminen hänen normaali toimintatapansa myös myöhemmin. Oikeudellinen näkökulma edustaa tällöin poikkileikkaustarkastelun sijaan pitkittäistarkastelua, joka suuntautuu tulevaisuuden tapahtumiin. Vaarallisuuden luonne on näin ollen todennäköisyyttä korostava. Kyseessä on aina todennäköisyys törkeän väkivaltakäyttäytymisen toteutumisesta, joten vaarallisuus on siinä mielessä epävarmuustekijä. Rikoksenteijän vaarallisuudessa muiden ihmisten altistuminen vaaralle on yleensä täysin yllätyksellistä. Castel on osuvasti todennut, että rikoksenteijän vaarallisuus on sekä salaperäinen että paradoksaalinen käsite. Se merkitsee samanaikaisesti sen myöntämistä, että rikoksenteijä on vaarallinen ja toisaalta kyseessä on kuitenkin ainoastaan todennäköisyys¹³. Rikoksenteijän tulevan käyttäytymisen arviointiin liittyvät kaikki tavanomaiset tulevaisuuden ennustamiseen liittyvät vaikeudet. Varma näyttö vaarallisuudesta voidaan saada vasta sen jälkeen, kun törkeä väkivallanteko on tapahtunut uudelleen.

¹¹ Poikkeuksena yleiseen törkeän väkivallan vaatimukseen, törkeää väkivaltaa ei kuitenkaan edellytetä törkeän tuhotyön, törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön eikä törkeän raiskauksen osalta, jos kohteena on kahdeksaatoista vuotta nuorempi lapsi. Törkeä tuhotyö on ymmärrettävästi mukana siksi, että sellaisella teolla voidaan aiheuttaa suurelle ihmismäärälle vakavaa hengen tai terveyden vaaraa tai aiheuttaa jollekin yhteiskunnan tärkeälle toiminnolle uhkaavan vahingon pitkäaikaisuuden tai laaja-alaisuuden vuoksi taikka muusta syystä erityisen vakavaa vaaraa. Näihin poikkeuksiin ei tässä yhteydessä paneuduta kuitenkaan tarkemmin.

¹² Nash 2006, s. 19.

¹³ Castel 1991, s. 283.

Huolimatta siitä, että rikoksenteelijän vaarallisuus ei merkitse joitakin menneisyydessä tehtyjä väkivallantekoja, vaaralliseksi arvioiminen ei rikosoikeudellisesti ole mahdollista ilman menneisyydessä, tiettyjen aikarajojen sisällä tehtyä törkeää väkivaltarikosta. Vaarallisuudessa on siten kysymys aina mahdollisesta rikoksen uusimisesta, ja rikoksenteelijän tekemä vähintään yksi törkeä väkivaltarikos on ennakoedellytys vaaralliseksi arvioimiselle. Jos jollakulla henkilöllä on korkea väkivaltariski, mutta hän ei ole syyllistynyt törkeään väkivaltarikokseen, hänen mahdollista vaarallisuuttaan ei voida huomioida rangaistusseuraamuksessa. Nykyisen Suomen lainsäädännön mukaan rikosoikeudessa vaarallisuudella kuvataan riskiä mahdollisesta törkeästä rikoksesta tulevaisuudessa, eikä yksinomaan väkivaltatekojen uhasta ilman aikaisemmin tehtyjä väkivallan tekoja voida rangaista. Rikoksenteelijän vaarallisuuden ala ei kata myöskään pelkästään teon valmistelun perusteella rangaistavia tekoja. Suuria määriä ihmisiä ei voida eristää vankilaan pelkästään vaarallisuusepäilyn takia, jo pelkästään siitä syystä, että kustannukset olisivat valtavat ja suhteettomat sillä estettäviin riskeihin¹⁴. Rankaiseminen liittyy aina väärin tekemiseen, joten pelkästään uhkaa yksilön vaarallisuudesta ei siten ole mahdollista eikä myöskään tarvetta rikosoikeudellisesti rangaista.

Rikoksenteelijän vaarallisuudessa on huomioitava rajatun ajan merkitys. Arvioitaessa rikoksenteelijän vaarallisuutta otetaan kantaa rikoksenteelijän tutkimushetkiseen väkivaltariskiin, jolla on tietty pysyvyys tietylle aikajaksolle tulevaisuudessa. Väkivaltariskin taso ei yleensä voi merkittävästi muuttua lyhyessä ajassa, vaan siihen vaikuttavat muutokset vaativat tavanomaisesti pitkähkön ajan¹⁵. Kerran vaaralliseksi arvioitua rikoksenteelijää ei voida kuitenkaan hänen loppuelämänsä pitää vaarallisena, joten ajallisesti pysyvää vaarallisuuskannanottoa rikoksenteelijästä ei voida koskaan esittää. Arvio rikoksenteelijän vaarallisuudesta on yleensä sitä epätarkempi, mitä kauemmaksi tulevaisuuteen rikoksenteelijän väkivaltaista käyttäytymistä yritetään ennustaa. Tarvittaessa rikoksenteelijän vaarallisuus tulee tutkia uudelleen sen varmistamiseksi, onko henkilöllä yhä edelleen erittäin korkea väkivaltariski.

Rikoksenteelijän vaarallisuus viittaa ainoastaan toisen ihmisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle aiheutettuihin seurauksiin ja vahinkoihin, ei lainkaan itselle, omaisuudelle tai ympäristöön kohdistuneisiin vahinkoihin¹⁶. Väkivaltakäyttäytymisen kohteena voi siten olla ainoastaan toinen ihminen. Toisen ihmisen henki, terveys ja vapaus ovat rikosoikeudessa suojeltavia keskeisiä oikeushyviä, ja rikosoikeudellisesti yhdenkin toisen ihmisen hengen, terveyden tai vapauden vaara riittää arvioimaan rikoksenteelijän vaaralliseksi. Vaarallisuusajattelussa ei anneta merkitystä rikoksenteelijän itseensä tai omaisuuteen kohdistamalle

¹⁴ Castel 1991, s. 284.

¹⁵ Hartoneva et al. 2015, s. 454.

¹⁶ Vallotton 2010, s. 3.

mahdolliselle väkivallalle, sillä paternalistisen rikoslainsäädännön käyttämisen kieltö estää sen, että oman hengen tai terveyden vahingoittamisesta voitaisiin rangaista. Rikoksentekijän vaarallisuuskäsite kohdistuu myös ainoastaan yksilöihin, ei yrityksiin tai yhteisöihin. Aiheuttamiensa seurausten näkökulmasta esimerkiksi jotkut yritykset saattavat olla erittäinkin vaarallisia ja aiheuttaa erittäin paljon vahinkoa esimerkiksi tekemillään ympäristö- tai talousrikoksilla. RL:n näkökulmasta tällaisiakaan rikoksia tekevät yritykset eivät kuitenkaan voi olla vaarallisia. Rikoksentekijän vaarallisuuskäsityksen mukaan pelkästään ihmisen voidaan arvioida vaaralliseksi. Rikoksentekijän vaarallisuuskäsite on siinä mielessä laaja-alainen, että se ei tee eroa uhrikategoriolla vaan rikoksentekijän väkivalta voi kohdistua yhtä hyvin hänen läheiseensä kuin keneen tahansa muuhun toiseen ihmiseen. Vaarallisuus voi siten kohdistua yhteen tai useampaan tiettyyn henkilöön tai määrältään ja muilta ominaisuuksiltaan määrittelemättömään, ennalta rajoittamattomaan ihmisjoukkoon. Rikoksentekijän vaarallisuus viittaa myöskin vain tiettyjen, ennalta määrättyjen törkeiden rikosten tekijään. RL:ssä määritellään ne tietyt väkivaltarikokset, joihin syylistynyt voidaan arvioida vaaralliseksi koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyen. Vastaavasti kaikki elinkautiseen rangaistukseen johtavat rikokset mahdollistavat rikoksentekijän arvioimisen vaaralliseksi, mutta käytännössä lähinnä murhalla on merkitystä elinkautisvankien väkivaltarikosin arvioinnissa.

Rikoksentekijän vaarallisuuden tarkastelussa tulee huomioida myös muut vaarallisuutta tutkivat ja tulkitsevat tieteenalat ja näkökulmat, koska riippumatta tarkastelukulmasta ne kohtaavat aina toisensa. Rikoksentekijän vaarallisuuden näkökulmasta merkitystä tulee antaa erityisesti lääketieteelliselle ja psykologiselle vaarallisuuskäsitteelle. Erot eri tieteenalojen vaarallisuuskäsitteiden välillä ovat merkittäviltä osin epistemologisia eli tietoteoreettisia¹⁷, mistä syystä ne arvostuvat sisällöltään ja näyttäytyvät jossakin määrin erilaisina. Esimerkiksi rikosoikeudessa vaarallisuus on erityisesti aikaisemmin nähty ennustettavana, dikotomisena ja rikoksentekijän pysyvänä ominaisuutena, kun taas lääketieteellisessä eli psykiatrisessa sekä psykologisessa vaarallisuuskäsitteessä vaarallisuus on todennäköisyyteen perustuva esimerkiksi ajan mukana vaihtuva piirre, jossa rikoksentekijän staattiset ja dynaamiset riskitekijät vaikuttavat väkivaltarikosin tasoon. Sekä lääketieteellinen että psykologinen vaarallisuuskäsite korostaa myös rikoksentekijän vaarallisuudesta poiketen merkittävästi enemmän yksilön hallintaa. Lisäksi lääketieteellinen tai psykologinen näkemys vaarallisuudesta ei anna rikosoikeudellisen näkemyksen tavoin niin suurta merkitystä tehtyjen törkeiden väkivaltarikosten lukumäärälle, ja tehtyjen väkivaltarikosten lisäksi kysymys voi olla yksinomaan törkeiden väkivaltarikosten uhasta.

¹⁷ Ks. mm. Wahlberg 2010, s. 19–20. Epistemologiasta yleisesti ks. esim. Lammenranta 1993.

Rikoksenteikijän vaarallisuus on rikosoikeudessa luotu juridinen konstruktio, kun taas lääketieteellinen vaarallisuuskäsitys perustuu lähinnä empiirisiin lääketieteellisiin ja luonnontieteellisiin tutkimuksiin ja psykologinen vaarallisuuskäsitys sekä empiirisiin lääketieteellisiin että psykologisiin tutkimuksiin¹⁸. Rikoksenteikijän vaarallisuudessa yhdistyvät siten erityisesti oikeustiede ja psykiatria sekä psykologia, ja näiden tieteiden käsitykset sekä näkemykset vaarallisuudesta ja sen tekijöistä. Tällainen eri tieteiden yhdistyminen rikoksenteikijän vaarallisuuskonstruktiossa on haasteellista siksi, että rikosoikeus joutuu vieraalle alueelle, kun lääketieteen ja psykologian lainalaisuuksia ja tutkimustuloksia joudutaan ottamaan huomioon oikeudellisesti¹⁹. Tämä haaste tulee esille esimerkiksi tieteenalojen tarkastelutasoilla. Lääketieteellinen ja psykologinen empiirinen tutkimustieto koskee lähtökohtaisesti yleensä ryhmätasoa, ja juridisessa päätöksenteossa kiinnostus on lähinnä yksilökohtaisessa käyttäytymisessä.

Rikoksenteikijän vaarallisuus on sidoksissa ja saa merkityksensä kulloinkin sovellettavien rikosoikeudellisten normien kautta, ja sen tulee määrittelyssään sitoutua aina jollakin tavalla lakiin. Huolimatta siitä, että vaarallisuus on normatiivinen käsite, sitä ei ole kuitenkaan määritelty tämänhetkisessä Suomen rikoslainsäädännössä eikä täsmennetty oikeuskäytännössä. Oikeudellisesta luonteestaan huolimatta vaarallisuuden sisältö jää normien pohjalta hyvin epä-määräiseksi. Laissa ei myöskään edellytetä, että rikosoikeudellinen käsitys vaarallisuudesta vastaisi lääketieteellistä käsitystä vaarallisuudesta²⁰. Rikoslainsäädännön säännökset eivät näin ollen ota suoraan kantaa siihen, mitä vaarallisuus rikoslainsäädännöllisissä yhteyksissä tarkoittaa. Tämä tarkoittaa sitä, että rikoksenteikijän vaarallisuus on käsite, jonka merkityssisällön täsmentämiseen tarvitaan siten muutakin kuin rikosoikeudellista tietoa ja osaamista. Rikoksenteikijän vaarallisuus vaatiikin aina lääketieteellistä, erityisesti psykiatrista, sekä mahdollisesti psykologista asiantuntemusta, eikä siten ole puhdas oikeudellinen käsite. Tästä johtuen rikoksenteikijän vaarallisuuden olemus ja sen sisältökäsitteet eivät käytännössä aukene yksinomaan rikoslainsäädännön säännöksiä lukemalla, vaan määrittäminen täytyy tapahtua osin lääketieteellisten diagnostisten kriteerien avustuksella, joita lääketieteessä vaarallisuudelta edellytetään.

Lääketieteellinen vaarallisuuskäsitys ei ole sidottu lakeihin eikä sitä ohjaa normit vaan kunkinaikainen lääketieteellinen näkemys vaarallisuuden olemuksesta. Lähtökohtaisesti lääketieteessä käytetään vaarallisuudesta käsitettä yk-

¹⁸ Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan perehdytä yksityiskohtaisesti psykologiseen vaarallisuusnäkemykseen, koska se perustuu merkittävästi lääketieteelliseen vaarallisuuteen. Rikoksenteikijän vaarallisuuden näkökulmasta merkittävämpää on lääketieteellisen vaarallisuuden sisältö ja edellytykset.

¹⁹ Ks. myös Saarenpää 2000, s. 38.

²⁰ Ks. Grisso 2003, s. 12.

silön korkea väkivaltariski, ei vaarallisuus, ja vaarallisuuden arvioinnin sijaan puhutaan erityisesti väkivaltariskin arvioimisesta. Lääketieteellisesti väkivaltariskin käsite liittyy läheisesti yksilön mielenterveyteen ja sen häiriöihin sekä niiden hallintaan, ja sitä pidetään usein tahdosta riippumattoman psykiatrisen hoidon kriteerinä²¹. Yksilön vaarallisuutta ei kuitenkaan ole määritelty esimerkiksi MTL:ssa. Lääketieteellisestä näkökulmasta yksilön vaarallisuus on ominaisuus, joka tietyissä tilanteissa ja olosuhteissa ilmenee väkivaltaisena käyttäytymisenä tai sen uhkana, mutta väkivaltakäyttäytymiseltä ei edellytetä niin törkeää vakavuutta tai välttämättä törkeää väkivaltarikosta toisin kuin rikosoikeuden näkökulmasta.

Lääketieteellinen näkemys vaarallisuudesta ei vaadi yksilön syyllistymistä törkeään väkivaltarikokseen, ja se voi kohdistua muiden ihmisten lisäksi rikoksentekijään itseensä. Pelkästään lääketieteellisiin tarkoituksiin laadituissa vaarallisuuden arvioinneissa tutkimuskohteena on lähtökohtaisesti potilas, ei rikoksentekijä. Potilas voi kuitenkin olla myös rikoksentekijä, mutta potilaan asemalle ei anneta niin merkittävää painoarvoa kuin juridisissa yhteyksissä tehtävissä arvioinneissa. Lääketieteellinen vaarallisuus on siten rikosoikeudellista rikoksentekijän vaarallisuusnäkemystä väljempi ja sidottu erityisesti erilaisiin kliinisiin ja tieteellisiin käsityksiin väkivaltariskistä ja sen kriminologisista risikitekijöistä sekä tieteellisistä tutkimuksista saatuihin empiirisiin tuloksiin, joita saadaan yksilöä tutkimalla ja havainnoimalla.

Sekä rikosoikeudellisesti että lääketieteellisesti vaarallisuus ei ole yksilön fyysinen ominaisuus, jota voitaisiin arvioida rikoksentekijästä riippumatta objektiivisesti, vaan se on arvioitsijan subjektiivinen käsitys. Vastaavasti kuin rikosoikeudellinen rikoksentekijän vaarallisuus, myöskään lääketieteellinen vaarallisuus ei edellytä suoraan mitään lääketieteellistä, erityisesti psykiatrista, diagnoosia²², eikä sitä voida yhdistää mihinkään tiettyyn syndroomaan tai sairauteen. Lääketieteellinen vaarallisuus ei siten ole yksiselitteisesti ymmärrettävä, selkeä ja määritelty diagnoosi mistään mielen sairaudesta tai muusta vammasta, eikä pelkkien lääketieteellisten diagnoosien perusteella voi päätellä yksilön vaarallisuutta. Lääketieteellistä vaarallisuutta ei ole myöskään mahdollista sellaisenaan havaita kenessäkään yksilössä, eikä sitä voida empiirisesti koetella eli testata tai havaita millään lääketieteellisillä kokeilla tai testeillä. Lääketieteellisissä yhteyksissä yksilön korkea väkivaltariski määritellään kuitenkin usein usealla kansainvälisen tautiluokituksen diagnoosilla²³, joista yleisimpiä ovat eri persoonallisuushäiriöt yhdistettynä alkoholi- tai muuhun päih-

²¹ Kaltiala-Heino 2013, s. 89.

²² Floyd – Young 1981, s. xiii.

²³ Diagnoosilla tässä yhteydessä tarkoitetaan lääkärin tekemää lääketieteelliseen tietoon perustuvaa käsitystä terveydellisen ongelman, sairauden tai tautitilan syistä eli yksilön oireiden perusteella tehtyä päätelmää niiden aiheuttajasta (ks. esim. McReynolds 1989, s. 84).

deriippuvuuteen. Pelkästään tällaisten diagnoosien perusteella ei kuitenkaan koskaan saa tehdä yksiselitteistä arviota rikoksenteelijän vaarallisuudesta tai väkivaltariskin tasosta. Lääketieteellisessä vaarallisuudessa tiettyihin diagnooseihin tai sairauksiin viittaaminen ei ole järkevää myöskään siksi, että lääketieteelliset kriteerit vaarallisuudesta saattavat kehittyä ajan myötä ja silloin tietyt diagnoosit rajoittavat vaarallisuuskriteerien soveltamista.

Vaikka psykiatria ja psykologia antavat oikeudellisille normeille sisältöä rikoksenteelijän vaarallisuutta arvioitaessa, lääketieteelliselle vaarallisuudelle ei ole myöskään mitään eksakteja, kansainvälisesti hyväksytyjä kriteereitä. Käytännössä oikeuspsykiatrisessa työssä rikoksenteelijän vaarallisuudella tarkoitetaan henkilön ominaisuutta, joka ilmenee fyysisen väkivallan käyttämisenä tai sen uhkana²⁴. Vaarallisuuden ja väkivaltariskin käsitteet eivät näin ollen ole myöskään puhtaita lääketieteellisiä käsitteitä, ja säilyvät epämääräisenä niin kauan kuin rikoksenteelijän vaarallisuuden arvioinnilta puuttuu riittävä tieteellinen näyttö siitä, että vaarallisuutta pystytään aina tietyllä menetelmällä arvioimaan riittävän luotettavasti.

Lääketieteellinen vaarallisuus ja rikoksenteelijän vaarallisuus eivät kuitenkaan eroa niin merkittävällä tavalla toisistaan, että ne vaarallisuuden arviointilanteessa johtaisivat usein erilaisiin lopputuloksiin. Rikoksenteelijän vaarallisuuden kriteerit määräytyvät väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöiden osalta kokonaan oikeusjärjestyksen ulkopuolelta. Rikoksenteelijän vaarallisuuskäytännönkin perustana on aina senhetkinen lääketieteellinen tietämys väkivaltariskistä, vaikka rikosoikeudessa vaaralliseksi arvioimiselle ei kuitenkaan ole asetettu minkäänlaisia lääketieteellisiä diagnoosivaatimuksia. Keskeisimmän arvion rikoksenteelijän vaarallisuudesta tekee yleensä asiantuntijatodistelun kautta psykiatrian ja mahdollisesti psykologian asiantuntija tiettyjen oikeudellisten olettamuksien pohjalta. Juridinen arviointi rakentuu näin ollen väistämättä voimakkaasti lääketieteelliselle perustalle. Tuomioistuimen arvioidessa rikoksenteelijän vaarallisuutta nousee lääketieteellisten ja psykologisten asiantuntijoiden osaaminen vaarallisuuteen liittyvistä kokemussäännöistä yleensä merkittävään rooliin.

Rikoksenteelijän vaarallisuutta arvioitaessa lääketieteen asiantuntijoiden ei ole tarkoitus ottaa kantaa rikosoikeudelliseen rikoksenteelijän vaarallisuuteen ja rajankäyntiin vaarallisen ja ei-vaarallisen välillä, vaan esittää näkemyksensä rikoksenteelijän lääketieteellisestä väkivaltariskistä tuomioistuimelle sen juridisen ratkaisun avuksi. Lääketieteen tai psykologian asiantuntija ei myöskään kykene, eikä hänen edellytetä, huomioimaan omassa vaarallisuuskäytännössään rikosoikeudellisia oikeusperiaatteita, kuten yhdenvertaisuus- tai suhteellisuusperiaatteita. Muistettava on myös se, että varmaa tietoa kenenkään

²⁴ Eronen et al. 2007, s. 2375.

vaarallisuudesta ei voida milloinkaan antaa. Kysymys on pohjimmiltaan riskien arvioimisesta, jossa arvioidaan erityisesti eri törkeän väkivaltakäyttämisen riskitekijöiden yhteyttä mahdollisiin tulevaisuuden tapahtumiin. Mitä harvinaisempaa törkeä väkivaltakäyttämisen on väestössä, sitä epätarkempaa arviointi on käytännössä. Psykiatris-psykologinen vaarallisuuden arviointi tarjoaa kuitenkin erittäin hyvän pohjan tuomioistuimen normatiiviselle väkivaltariskin arvioinnille. Toisaalta rikoslainsäädännön kannalta ei myöskään ole tarkoituksenmukaista eikä edes mahdollista määritellä ja arvioida vaarallisuutta koskaan kokonaan lääketieteellisin tai psykologisin perustein. Lääketieteellisten ja psykologisten perusteiden täytyy olla lopulta rikosoikeudelle alistaisia, ja sen vuoksi oma merkityksensä on aina annettava vaarallisuuden rikosoikeudelliselle tarkastelulle.

Suomen rikoslainsäädännössä rikoksentekijän vaarallisuudelle ei ole luotu minkäänlaista systemaattista asteikkorakennetta vastaavasti kuin syyntakeisuudelle²⁵. Molemmissa koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvissä vaarallisuuden arviointitilanteissa vaarallisuusarviolausunnon yhteenvetona psykiatri lausuu johtopäätöksensä, onko henkilöä pidettävä vaarallisena muiden ihmisten hengelle, terveydelle ja vapaudelle. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyen vaarallisuuden asteikkorakenteen voidaan siten sanoa olevan kategorisesti kaksiportainen; joko henkilöä on pidettävä erittäin vaarallisena toisen henkilön terveydelle, hengelle tai vapaudelle, jolloin hänellä on hyvin korkea riski syyllistyä törkeisiin väkivaltarikoksiin tulevaisuudessa, tai sitten häntä ei ole pidettävä erittäin vaarallisena, jolloin hänellä ei myöskään ole korkeaa riskiä tulevaisuuden väkivaltarikoksiin. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvä vaarallisuuden dikotominen *joko-tai*-näkemys saattaa aiheuttaa virhepäätelmiä, kun vaarallisuusarviolausuntoa käsitellään tuomioistuimessa. Ongelma on lisäksi se, että tällaisessa dikotomisessa argumentaatiossa merkittävä painoarvo annetaan ainoastaan rikoksentekijän väkivaltakäyttämisen todennäköisyydelle, eikä huomiota anneta juurikaan muille rikoksentekijän vaarallisuuden sisällöllisille tekijöille eli rikoksentekijän riskiä suojaaville tekijöille sekä väkivaltakäyttämisen vakavuudelle.²⁶

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelylain 1.2:n mukaan elinkautiseen vankeuteen tuomittua koskevaan RISEn keskushallintoyksikön lausuntoon on liitettävä arvio vangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen. Elinkautisvankien osalta rikoslainsäädäntö ei anna viitteitä siitä, miten elinkautisvangin väkivaltariskiä pitäisi arvioida oikeuspsykiatrisessa arvioissa tai normatiivisesti. Oikeuspsykiatrisessa väkivaltariskiarvioissa elinkautisvangin väkivaltariskiä arvioidaan tällä hetkellä laadullisella kolmiportaisella todennäköisyysasteikolla: matala,

²⁵ Syyntakeisuutta arvioidaan tuomioistuimessa asteikolla syyntakeinen – alentuneesti syyntakeinen – syyntakeeton (ks. RL 3:4.1–3).

²⁶ Ks. myös Steadman 2000, s. 267.

keskitasoinen ja korkea. Rajanveto eri vaarallisuusluokkien välissä voi kaikissa näissä tilanteissa olla psykiatrilta, psykologille ja tuomarille erittäin vaikeaa. Yksityiskohtaisemman tiedon saamiseksi elinkautisvankien väkivaltariskitason luokitukseen pitäisikin liittää erittäin korkean riskitason todennäköisyysluokka ja tulisi olla käytössä sekä oikeuspsykiatrisessa että tuomioistuimen oikeudellisessa arvioinnissa. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyen rikoksentekijän vaarallisuutta pitäisi arvioida väkivaltariskin tasojen avulla samanlaisella todennäköisyysluokituksella kuin elinkautisvankien väkivaltariskiä.

Rikoksentekijän vaarallisuuden lisäksi rikosoikeudessa käytetään vaarallisen rikoksentekijän käsitettä. Suomalaisessa rikoslainsäädännössäkin vaarallisen rikoksentekijän käsite on esiintynyt jo vuodesta 1932. Nykyisin Suomen rikoslainsäädännössä ei enää luokitella rikoksentekijää selkeästi vaaralliseksi vaan vaarallisen rikoksentekijän määritelmä täytyy tulkita lakitekstistä. Sen mukaan vaaralliseksi rikoksentekijäksi voidaan katsoa henkilö, joka on tuomittu erittäin vakavasta seksuaali- tai väkivaltarikoksesta ja jolla on vähintään korkea todennäköisyys uusaa törkeää seksuaali- tai väkivaltarikos. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyen rikoksentekijältä vaaditaan vähintään kaksi törkeää väkivaltarikosta tietyllä aikavälillä, ja elinkautisvangilla voidaan arvioida olevan erittäin korkea väkivaltariski jo yhden väkivaltarikoksen jälkeen. Vaarallisen rikoksentekijän määrittäminen jätetään siten kussakin yksittäistapauksessa tuomioistuimelle.

Vaarallisen rikoksentekijän käsitteellä tarkoitetaan vähintään kerran törkeään väkivaltarikokseen syyllistynyttä yksilöä, jolla on arvioitu olevan erittäin korkea riski syyllistyä uudelleen törkeään väkivaltarikokseen. Euroopan neuvoston ministerikomitea on helmikuussa 2014 antamassaan vaarallisia rikoksentekijöitä koskevassa suosituksessa Rec(2014)3 määritellyt vaarallisen rikoksentekijän henkilöksi, joka on tuomittu muita ihmisiä kohtaan tehdystä erittäin törkeästä seksuaali- tai väkivaltarikoksesta ja jolla on korkea todennäköisyys syyllistyä uudelleen erittäin törkeään seksuaali- tai väkivaltarikokseen²⁷. Ministerikomitean suosituksessa korostetaan, että vaaralliseksi rikoksentekijäksi määrittämisen kriteereissä tulee noudattaa varovaisuutta. Samalla täytyy huomioida se, että kyseessä on erittäin pieni rikoksentekijöiden ryhmä laajasta rikoksentekijöiden joukosta. Suosituksen mukaan vaaralliseksi arvioimisen kriteereihin täytyy sisällyttää näyttö rikoksentekijän aikaisemmasta törkeästä väkivalta- tai seksuaalirikoksesta, rikoksentekijän ja hänen tekemänsä rikoksen piirteet, jot-

²⁷ Vaarallisia rikoksentekijöitä koskevassa suosituksessa Rec(2014) erittäin törkeällä väkivalta- tai seksuaalirikoksella viitataan kunkin maan kansallisen rikoslain mukaiseen virallisen syytteen alaiseen rikokseen. Rikoksentekijöitä, joiden vaarallisuus määritellään liittyvän heidän osallisuuteensa organisoiduissa rikollisryhmissä ja/tai terrorismissa ei käsitellä suosituksessa, vaan näiden rikoksentekijäryhmien käsittely on Euroopan neuvoston rikosoikeudellisen komitean tehtävä tulevaisuudessa.

ka osoittavat merkittävän ja jatkuvan väkivaltarikos- tai seksuaalirikosriskin todennäköisyyttä sekä näyttöä rikoksentekijään aikaisemmin kohdistuneiden lievempien rangaistusten riittämättömyydestä, kuten rikoksentekijän osoittama piittaamattomuus tekojensa seurauksista. Rikoksentekijälle tuomitun rangaistuksen pituus tai rikoksentekijän yleinen rikoksenuusimisalttius ei siten saa muodostua oleelliseksi kriteeriksi määriteltäessä rikoksentekijä vaaralliseksi.

Rikoksentekijän vaarallisuuden näkökulmasta oleellista on se, että rikoksentekijä on syntyakeinen tai enintään alentuneesti syntyakeinen. Tämä tarkoittaa sitä, että rikoksentekijän tulee olla kykeneväinen ymmärtämään tekonsa tosiasiallista ja oikeudenvastaista luonnetta sekä hallitsemaan käyttäytymistään tai että hänen kykynsä ymmärtää tekonsa tosiasiallinen luonne tai oikeudenvastaisuus taikka säädellä käyttäytymistään on mielisairauden, vajaamielisyyden taikka mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi tekohtekellä alentunut, mutta ei kuitenkaan ratkaisevasti heikentynyt (ks. RL 3:4)²⁸. Vaarallisesta rikoksentekijästä on todettu, että kyseessä ei voi olla pätkähullu, mutta ei myöskään täysijärkinen²⁹. Rikoksentekijä voidaan kuitenkin arvioida vaaralliseksi, vaikka häntä ei lääketieteellisesti diagnosoida mielisairaaksi. Vaaralliseksi ei rikosoikeudellisessa yhteydessä käsitetä myöskään henkilöitä, jotka ovat jossakin terveydenhuollon prosessissa arvioitu vaarallisiksi, mutta eivät kuitenkaan ole syyllistyneet lainsäädännössä vaadittaviin törkeisiin väkivaltarikoksiin, tai ovat muita MTL:n alaisuudessa hoidettavia vaarallisia potilaita. Tuomioistuinten syntyakeettomaksi arvioima rikoksentekijä saattaa siten olla myös vaarallinen, mutta tämä syntyakeettomien, vaarallisten rikoksentekijöiden ryhmä ei ole tämän tutkimuksen kohteena.

Vaarallisuuteen ja vaarallisiin rikoksentekijöihin liittyvät käsitykset ja merkitykset voivat törmätä ammattikunnan sisällä, eri ammattikuntien ja toisaalta suuren yleisön ja asiantuntijoiden välillä. Terveystieteiden ammattikunta, erityisesti psykiatrit, ja psykologit eivät professionaalisuutensa varmistamana aina edusta täysin yhtenäistä ja ristiriidatonta näkemystä tieteenalansa vaarallisuuteen ja sen arviointiin liittyvistä kokemussäännöistä. Myöskään tuomareiden ja muiden juristien keskuudessa ei varmasti ole yksiselitteistä, minkä väkivaltariskitason omaavaa henkilöä voidaan pitää rikosoikeudellisesti vaarallisena. Tuomarin henkilökohtaiset näkemykset ja käsitykset rikoksentekijän vaarallisuudesta vaikuttavat varmasti ainakin jollakin tasolla siihen, millaisen merkityksen hän antaa käsiteltävänä olevassa asiassa rikoksentekijän vaarallisuudelle. Käsitykset voivat olla niin kaukana toisistaan, että keskustelu vaarallisuudesta on vaikeaa. Vaarallisuuden ja korkean väkivaltariskin määrittäminen lääketieteellisesti ja juridisesti saattavat tämänkin johdosta poiketa toisistaan. Rikosoikeuden haas-

²⁸ Tarkemmin syntyakeisuutta koskevasta oikeustieteellisistä tutkimuksesta esim. Pajuoja 1995; Wagner-Prenner 2000.

²⁹ Kozol et al. 1972, s. 378–381.

te on estää epätarkkojen ja epäjohtonmukaisten vaarallisuuskäsitteiden ja -käsitteiden käyttö, joka voi aiheuttaa merkittävää haittaa. Epätarkat käsitteet ja käsitteet ovat avoimia esimerkiksi erilaisille tulkinnoille ja käsityksille, eivätkä ne vastaa millään tavalla kysymyksiin seuraamusjärjestelmässä vaadittavasta rikoksentekijän vaarallisuudesta tai väkivaltariskin tasosta³⁰. Lisäksi rikoksentekijän väkivaltariskejä voidaan esimerkiksi arvioida erilaisilla, mahdollisesti ristiriitaisillakin menetelmillä, joiden avulla saatetaan pyrkiä oikeuttamaan erilaisia näkemyksiä yksilön vaarallisuudesta³¹.

Koska rikoksentekijän vaarallisuuskäsitys ei koostu pelkästään lain säännöksistä, vaan merkittävästi myös siitä, miten vaarallisuus eri professionissa ymmärretään ja miten sitä koskevia säännöksiä sovelletaan, tuomareilla, psykiatreilla ja psykologeilla tulisi olla mahdollisimman tarkka, selkeä ja yhtenäinen näkemys rikoksentekijän vaarallisuuden sisällöstä, vaarallisen ja ei-vaarallisen rikoksentekijän eroista, väkivaltariskin tasoista sekä riskin arvioinnista. Tämä auttaisi siihen, että asiaan liittyviä säännöksiä ja menettelytapoja voitaisiin toteuttaa ja panna täytäntöön onnistuneesti³². Rikoksentekijän vaarallisuuden huomioimisen ja sen arvioinnin tavoitteet ovat professionilla yleensä yhteiset. Tästä syystä näiden eri professionien tulisikin enenevässä määrin kohdata toistensa ajatustapoja, tiivistää asiaan liittyvää vuorovaikutusta ja sovittaa yhteen erilaisia vaarallisuuskäsitteitä. Integroituminen tällaiseen yhteistyöhön eri professionien kanssa merkitsisi rikoksentekijän vaarallisuuden arviointia koskevalle tutkimukselle mahdollisuutta tieteellisesti uudelleen tutkimusongelmiin ja -tuloksiin. Seuraavassa luvussa muodostetaan käsitys rikoksentekijän vaarallisuuden sisällöllisistä tekijöistä, jotta samanlainen ymmärrys niistä mahdollistaa rikoksentekijän vaarallisuuskäsitteen oikeanlaisen käytön ja sen myötä luotettavan rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnin.

4.2 RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUDEN SISÄLLÖLLISET TEKIJÄT

Rikoksentekijän vaarallisuudessa on kyse rikoksentekijään ja hänen ympäristöönsä liittyvistä törkeän väkivaltakäyttäytymisen riski- ja suojaavista tekijöistä, joiden korkea yhteisvaikutus ilmentää väkivaltakäyttäytymisen vakavuutta ja määrää sekä todennäköisyyttä, ja sitä kautta ilmenee vähintään korkeana todennäköisyytenä syyllistyä törkeään väkivaltarikokseen. Rikoksentekijän vaarallisuuden voidaan siten sanoa rakentuvan kolmesta sisällöllisestä tekijästä: törkeän väkivaltakäyttäytymisen riski- ja suojaavien tekijöiden yhteisvaiku-

³⁰ Pohjola 2012, s. 168.

³¹ Brown 2000, s. 93.

³² Kemshall 1998, s. 4.

tuksesta, väkivaltakäyttäjymisen vakavuudesta ja väkivaltakäyttäjymisen todennäköisyydestä³³. Kaikki nämä rikoksentekijän vaarallisuuden sisällölliset tekijät ovat kiinteässä vuorovaikutuksessa toisiinsa, ja ovat siitä syystä merkityksellisiä tekijöitä, kun rikoksentekijän väkivaltariskin tasoa arvioidaan sekä oikeuspsykiatrisessa että normatiivisessa vaarallisuuden arvioinnissa. Rikoksentekijän vaarallisuuden sisällölliset tekijät osoittavat sen, että rikoksentekijän vaarallisuus voi aktualisoitua vain silloin, kun rikoksentekijällä on merkittäviä väkivaltakäyttäjymisen riskitekijöitä, hänen ennakoitu väkivaltakäyttäjymisensä on laadultaan vakavaa eli todennäköisten väkivaltarikosten tulee olla törkeitä, ja väkivaltakäyttäjymisen todennäköisyys on vähintään korkea. Näitä rikoksentekijän vaarallisuuden sisällöllisiä tekijöitä käsitellään yksityiskohtaisesti tässä luvussa.

4.2.1 Törkeän väkivaltakäyttäjymisen riski- ja suojaavat tekijät

Pyrittäessä myötävaikuttamaan törkeän väkivaltarikollisuuden uusimisen vähentämiseen keskeistä on tunnistaa törkeään väkivaltakäyttäjymiseen liittyvät riski- ja suojaavat tekijät, sillä ne ovat rikoksentekijän vaarallisuuden sisällöllisistä tekijöistä merkittävimmät. Rikoksentekijän vaarallisuus edellyttää merkittäviä törkeän väkivaltakäyttäjymisen riskitekijöitä ja enintään vähäistä määrää törkeän väkivaltakäyttäjymiseltä suojaavia tekijöitä. Väkivaltakäyttäjymisen riskitekijällä tarkoitetaan esimerkiksi rikoksentekijän piirrettä, taipumusta, ominaisuutta, olosuhdetta tai tapahtumaa, joka tietyissä olosuhteissa aiheuttaa, vaikuttaa, ylläpitää tai lisää rikoksentekijän rikollisen väkivaltakäyttäjymisen todennäköisyyttä³⁴. Väkivaltakäyttäjymisen riskitekijöiden olemassaolo rikoksentekijällä lisää väkivaltakäyttäjymisen todennäköisyyttä verrattuna sellaiseen rikoksentekijään, jolla ei ainakaan merkittäviä väkivaltakäyttäjymisen riskitekijöitä löydy.

Törkeän väkivaltakäyttäjymisen riskitekijöissä on kyse erityisesti rikoksentekijässä olevista tai rikoksentekijään vaikuttavista törkeän väkivaltarikollisuuden riskitekijöistä, jotka ovat hänessä enemmän tai vähemmän pysyviä.

³³ Rikoksentekijän vaarallisuudesta ks. vastaavasti esim. Monahan – Steadman 1994, s. 2; Steadman et al. 1994, s. 297; Kramer – Heilbrun 2000, s. 18–20; Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 3. Yleisesti riskin arvioimisesta huomioiden vastaavasti erityisesti riskitekijät sekä mahdollisen vahingon vakavuus ja todennäköisyys ks. National Research Council 1989.

³⁴ Riskitekijän määrittelystä ks. esim. Kraemer et al. 1997, s. 337–342; Hart 2008, s. 8–9, 14–15. Väkivaltakäyttäjymisen riskitekijöiden tunnistaminen juontaa juurensa kriminologian (Lombroso 1887) ja psykiatrian kehittämiseen (Freud 1915). Erityisen voimakkaasti väkivaltakäyttäjymisen riskitekijöitä alettiin tutkia aktuaaristen menetelmien kehityksen myötä 1980-luvulla (ks. tämän tutkimuksen luku 6.1.2).

Joissakin yhteyksissä väkivaltakäyttäytymistä aiheuttavista riskitekijöistä käytetään käsitettä kriminogeeniset riskitekijät. Väkivaltakäyttäytymisen riskitekijät ovat yksilöllisiä ja vaihtelevat jokaisella rikoksentekijällä. Yksittäisen riskitekijän vaikuttavuuteen ja merkittävyyteen vaikuttaa erityisesti riskitekijän laatu. Myös erityyppisiin rikoksiin saattavat vaikuttaa erilaiset riskitekijät: samalla henkilöllä riski syyllistyä väkivaltaan puolisoaan kohtaan johtuu ainakin osittain eri riskitekijöistä kuin riski kohdistaa pahoinpitely lapseen³⁵. Väestötasolla tarkasteltuna väkivallan riskitekijät saattavat vaihdella esimerkiksi eri etnisissä ryhmissä³⁶.

Väkivaltakäyttäytymisen riskitekijät jaetaan staattisiin ja dynaamisiin riskitekijöihin, jotka molemmat tulee huomioida rikoksentekijän väkivaltariskin riskitekijöiden tunnistamisessa ja määrittelyssä. Staattiset tekijät ovat rikoksentekijään liittyviä historiallisia ja muuttumattomia, eikä niihin voida enää vaikuttaa.³⁷ Esimerkkejä staattisista tekijöistä ovat ikä, sukupuoli, varhain alkanut rikoshistoria, rikosten määrä, laji ja aikaisemmat tuomiot, aiemmat väkivaltaja- ja seksuaalirikokset, vankilakertalaisuus, karkaamiset, uhrityyppi ja uhrien määrä ja aikaisempien rikosten syy. Dynaamiset riskitekijät ovat päinvastoin esimerkiksi psykologisia tai käyttäytymiseen liittyviä piirteitä tai häiriöitä, joihin voidaan erilaisten tekijöiden ja suunniteltujen toimenpiteiden avulla pyrkiä vaikuttamaan. Dynaamiset tekijät ovat tämänhetkisiä ja niiden arvot muuttuvat elämäntilanteiden mukaan.³⁸ Dynaamisia tekijöitä edustavat esimerkiksi sosiaaliset tekijät kuten siviilisäätö, perheolot, päihdeongelma, lääketieteelliset diagnoosit kuten persoonallisuushäiriö, tilannesidonnaiset tekijät kuten työllisyys ja taloudellinen tilanne, puutteet koulutuksessa ja/tai työhistoriassa, vapaa-ajan harrastukset, impulsiivinen käyttäytyminen, rikosmyönteinen kaveripiiri ja päihteiden käyttö, rikosmyönteinen ajattelu ja asenne sekä rikoksille altistavat sosiaaliset sidokset.

Dynaamisissa riskitekijöissä voidaan edelleen erottaa vakaat ja akuutit riskitekijät. Vakaisissa riskitekijöissä, kuten asenteissa ei tapahdu muutosta ajan myötä ellei niihin kohdisteta interventiota. Akuutit riskitekijät – kuten tietynlaiset ajatukset, asenteet, tunnetilat, heikot ongelmanratkaisutaidot ja päihtymys – ovat tilannesidonnaisempia ja laukaisevat helpommin rikollisen käyttäytymisen.³⁹ Lisäksi on otettava huomioon, että yksittäisellä riskitekijällä voi olla pysyväksi katsotun ominaisuutensa lisäksi myös dynaaminen luonteensa; esimerkiksi mielenterveyden häiriöt ovat usein tällaisia⁴⁰.

³⁵ Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 37/2012, s. 31.

³⁶ Weizmann-Henelius – Konttila 2008, s. 366.

³⁷ Ks. esim. Huss 2009, s. 116. Ks. myös Gardner et al. 1996, s. 40–44.

³⁸ Ks. esim. Klepfisz 2016, s. 125–134; Huss 2009, s. 117; Douglas – Skeem 2005, s. 351; Ward – Beech 2015, s. 101; Andrews 1989, s. 11–17.

³⁹ Andrews – Bonta 2010, s. 27; Hanson – Harris 2000, s. 21–33; Nurminen et al. 2008, s. 10.

⁴⁰ Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 37/2012, s. 31.

Staattisten ja dynaamisten riskitekijöiden ennustearvoista törkeän väkivaltakäyttäjyksen ennustajana on eri tutkimuksissa saatu erisuuntaista näyttöä. Philipse kollegoineen havaitsi tutkimuksessaan, että ainoastaan pieni osa staattisista riskitekijöistä ylsi hyvään ennustearvoon arvioitaessa tulevaisuuden väkivaltarikoksen uusimista, kun taas dynaamiset riskitekijät eivät lisänneet ennustearvoa ollenkaan⁴¹. Toisaalta Andrews ja Bonta katsoivat, että dynaamisiin riskitekijöihin vaikuttaminen on merkittävin tapa alentaa rikoksenteelijän väkivaltariskin tasoa ja vaikuttaa sitä kautta rikoksenteelijän todennäköisyyteen syyllistyä uuteen törkeään väkivaltakäyttäjytykseen⁴². Vastaavasti Wood on tutkimuksessaan todennut, että staattisilla riskitekijöillä on väkivaltariskin arvioinnissa merkitystä, mutta dynaamiset riskitekijät ovat siinä korvaamattomia⁴³.

Pelkästään törkeän väkivaltakäyttäjyksen riskitekijöiden laatu ja määrä eivät ole rikoksenteelijän vaarallisuutta yksinomaan määrittävä tekijä, vaikkakaan rikoksenteelijä ei voi olla vaarallinen, jos hänellä ei ole voimakkaita väkivaltarikollisuutta tukevia riskitekijöitä. Rikoksenteelijän elämässä voi myös olla olemassa olevia suojaavia tekijöitä tai sellaisia suojaavia tekijöitä, joita rikoksenteelijässä voidaan kehittää, jotka antavat hänelle tarvittavan tuen ja niiden kautta törkeiden väkivaltarikosten teko estyy. Suojaaviksi tekijöiksi kutsutaan yksilöön, hänen lähisuhteisiinsa, ympäristöönsä tai tiettyihin tilanteisiin liittyviä positiivisia ominaisuuksia, luonteenpiirteitä tai tekijöitä, jotka vaikuttavat riskitekijöiltä kompensoivasti tai suojaavasti ja vähentävät siten väkivaltakäyttäjyksen riskiä ja siten osoittavat merkittävää roolia kokonaisriskin arvioinnissa⁴⁴. Kun vaarallisuuden arvioinnissa kartoitetaan rikoksenteelijän riskitekijöitä, täytyy aina tarkastella samalla suojaavien tekijöiden vaikutusta ja määrää hänen elämässään⁴⁵. Tällöin saavutetaan kokonaisvaltaisempi arvio hänen väkivaltakäyttäjyksen riskitasosta.

Väkivaltakäyttäjykseltä suojaavat tekijät vaihtelevat yksilöillä henkilöllisistä ja tilannesidonnaisista tekijöistä riippuen. Vaaralliseksi arvioidun henkilön väkivallanteoilta suojaavia tekijöitä ovat esimerkiksi työpaikka, opiskelupaikka, parisuhde, tukea antava läheisverkosto, hoitomyönteisyys ja -motivaatio, hoitoon sitoutuminen, päihteettömyys, ja realistiset tulevaisuuden suunnitelmat. Väkivaltakäyttäjykseltä suojaaviksi tekijöiksi voidaan identifioida tar-

⁴¹ Philipse et al. 2006, s. 319–323.

⁴² Andrews – Bonta 2010, s. 27–28. Ks. myös esim. Bucklen – Zajac 2009, s. 251–259.

⁴³ Wood 2006, s. 318.

⁴⁴ Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 4; de Vogel et al. 2012, s. 23; de Vries Robbé 2014, s. 26.

⁴⁵ Suojaavien riskitekijöiden tarkastelu on kuitenkin merkittävämmässä asemassa sellaisissa väkivaltariskin arviointitilanteissa, jotka eivät perustu rikoslainsäädäntöön. Niissä tilanteissa yksilön väkivaltariskin alentaminen ja hoito- ja kuntoutuskeinojen löytämisen sekä väkivaltariskin alentamiseksi että hallitsemiseksi on ensiarvoisen tärkeää.

kemmin staattisia eli pysyviä ja dynaamisia eli muuttuvia tekijöitä. Staattiset suojaavat tekijät sisältävät henkilöhistorialliset muuttujat, kuten älykkyyden ja turvallisen lapsuuden kiintymyssuhteen. Dynaamiset suojaavat tekijät ovat sisäisiä henkilöllisiä piirteitä, kuten selviytyminen ja itsekontrolli, motivaatioon liittyvät henkilölliset tekijät kuten työ ja vapaa-ajan aktiviteetit sekä motivaatio suhteessa hoitoon samoin kuin ulkoiset, ympäristöön liittyvät tekijät, kuten sosiaalinen verkosto ja ammatillinen huolenpito. Suojaavat tekijät voidaan lisäksi jaotella tarkemmin esimerkiksi sisäisiin suojaaviin tekijöihin, motivaatio-naalisiin suojaaviin tekijöihin ja ulkoiisiin suojaaviin tekijöihin.⁴⁶ Erittäin vaarallisella rikoksentekijällä suojaavia tekijöitä on varsin vähän tai ei ollenkaan.

Mitä enemmän rikoksentekijällä on väkivaltarikollisuutta tukevia riskitekijöitä ja mitä vähemmän suojaavia tekijöitä, sitä korkeampi on yleensä hänen väkivaltariskinsä. Vastaavasti, mitä korkeampi on rikoksentekijän väkivaltariski, sitä todennäköisemmin hän syyllistyy törkeisiin väkivaltarikoksiin myös tulevaisuudessa. Vaarallisella rikoksentekijällä tarkoitetaan siten rikoksentekijää, jolla on merkittävä määrä sellaisia törkeän väkivaltakäyttötymisen riskitekijöitä, jotka altistavat sekä myötävaikuttavat törkeälle ja hyvin todennäköiselle väkivaltakäyttötymiselle. Jos rikoksentekijän väkivaltakäyttötymisen riskitekijät ovat merkittäviä tai riskitekijöitä on useita, rikoksentekijän väkivaltariskiin tulee puuttua, vaikka hänellä olisi myös oleellisia suojaavia tekijöitä. Jos rikoksentekijän riskinarvioinnissa keskitytään pelkästään riskitekijöihin eikä huomioida hänen suojaavia tekijöitään, se saattaa johtaa rikoksentekijän väkivaltariskitason yliarviointiin. Tämä voi olla kohtalokasta rikoksentekijälle ottaen huomioon henkilökohtaisen vapauden menettämisen sekä yhteiskunnalle erityisesti vankeudesta aiheutuvan taloudellisen taakan.⁴⁷

Väkivaltarikollisuuden riskitekijöihin liittyvä epidemiologinen tutkimus on tärkeää, jotta oikeuspsykiatrisessa vaarallisuuden arvioinnissa voidaan löytää juuri ne rikoksentekijät, joilla törkeän väkivaltakäyttötymisen riskitekijät ovat merkittävät. Suomessa ja muissa Pohjoismaissa on muuhun maailmaan verrattuna erityisen hyvät mahdollisuudet väkivaltakäyttötymisen riskitekijöihin liittyvälle tutkimukselle, koska törkeiden väkivaltarikosten selvitysprosentti on hyvin korkea⁴⁸, ja Suomessa on lisäksi maailman perusteellisin mielentilatutkimuskäytäntö. Lisäksi Suomen väestö on suhteellisen hyvin paikallaan pysyvää sekä tavoitettavissa olevaa, ja käytettävissä on erilaisia kattavia rekisteritietoja

⁴⁶ de Vries Robbé 2014, s. 26–29. Ks. myös Stouthamer-Loeber et al. 2004.

⁴⁷ Miller 2006, s. 769.

⁴⁸ Rikosten selvitysprosentti vaihtelee rikostyypeittäin. Kaikista henkeen ja terveyteen kohdistuneista rikoksista selvitetiin Suomessa vuonna 2015 yhteensä 70,5 %. Tapahtuneista henkirikoksista kyseisenä vuonna selvitetiin 77,1 % rikoksista ja pahoinpitelyrikoksista 70,2 % (Suomen virallinen tilasto (SVT): Rikos- ja pakkokeinoilasto 13 2015). Suuri osa henkirikoksista ja huomattava määrä muitakin rikoksia selvitetään kuitenkin tietoon tulovuotta seuranneina vuosina, joten pitkällä aikavälillä selvitysprosentit ovat korkeampia.

ihmisistä. Toisaalta asiaan liittyvä ongelma on se, että henkirikoksia lievemmistä rikoksista on hankala saada edustavaa aineistoa, joten laadukkaan tieteellisen tiedon saaminen muista väkivaltarikoksista on haasteellista.⁴⁹ Rikoksentekijän väkivaltariskin arvioimisen tulee perustua sellaisten kriittisten riskitekijöiden tutkimiseen ja selvittämiseen, joiden empiirinen tutkimus on osoittanut olevan yhteydessä törkeään väkivaltariskiin⁵⁰. Haasteena on erityisesti sen selvittäminen, mitkä riskitekijät, missä määrin ja miten lisäävät törkeän väkivaltaisen käyttäytymisen riskiä⁵¹.

Viime vuosikymmeninä on tapahtunut merkittävää kehitystä törkeiden väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöiden määrittämisessä⁵², mutta törkeän väkivaltakäyttäytymisen syitä ei ole kokonaan ratkaistu. Tavoitteena on, että tulevaisuudessa tutkimukset pystyisivät yhä vahvemmin osoittamaan ne merkittävät riski- ja suojaavat tekijät, jotka ovat yhteydessä törkeään väkivaltaiseen käyttäytymiseen, selittämään sitä, kuinka nämä tekijät suhteutuvat toisiinsa. Esimerkiksi vaikeiden persoonallisuushäiriöiden diagnosointi, yksilön lapsuuden ympäristön arviointi, alkoholikulutuksen tarkka kartoitus ja monoamiinioksidiaasi A (MAOA) -geenin määrittäminen voivat tulevaisuudessa tarkentaa väkivaltarikollisten vaarallisuuden arviointia⁵³.

Laadukas tieteellinen tutkimus väkivaltaisuuden epidemiologiasta on erittäin vaikeaa⁵⁴, eikä täydellistä varmuutta törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöistä tulla luultavasti koskaan täysin ratkaisemaan. Mitä enemmän rikoksentekijän törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöistä kuitenkin tiedetään, sitä paremmin osataan rikoksentekijälle suunnata ennaltaehkäisevää hoitoa, toimintaa ja tukea, jotka siten osaltaan mahdollistavat paremmin törkeän väkivallan uusiutumisen estämisen.

Mitä harvinaisempaa törkeä väkivaltakäyttäytyminen on tietyssä populaatiossa eli mitä alempi on törkeän väkivaltakäyttäytymisen perusfrekvenssi⁵⁵,

⁴⁹ Tiihonen 2011, s. 613.

⁵⁰ Lindberg et al. 2013, s. 1699.

⁵¹ Yleisin ja metodologisesti vahvin tutkimusmenetelmä väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöiden tutkimisessa on kohorttitutkimus (ks. mm. Ahlbom – Norell 1990, s. 47–50; Tiihonen 2011, s. 613; Eronen 1997, s. 15). Kohorttitutkimuksessa seurataan laajoja kohorttiaineistoja, joissa tiedot kerätään kaikista tutkittavista kattavasti samalla tavalla. Esimerkiksi törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöitä tutkittaessa rikoksentekijöitä ja heidän lähipiiriinsä ja ympäristöönsä liittyviä tekijöitä arvioidaan ja seurataan jollakin aikavälillä, jotta voidaan määrittää törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöitä. Sen jälkeen pyritään selvittämään kunkin törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijän ennustevoiman tilastotieteellinen indeksi. (Ks. Hart 1998, s. 126; Tiihonen 2011, s. 613).

⁵² Ks. esim. Monahan 2003, s. 530–533; Douglas – Skeem 2005, s. 347.

⁵³ Tikkanen 2009, s. 4.

⁵⁴ Ks. esim. Tiihonen 2011, s. 613.

⁵⁵ Perusfrekvenssiksi kutsutaan osuutta tai yleisyyttä väestöstä, joka harjoittaa jotakin kiinnostuksen alaista toimintaa. Esimerkiksi henkirikokseen syyllistyneiden perusfrekvenssi koko väestöstä voi vuodessa olla tasoltaan 1,5/100 000. Rikoksentekijän vaarallisuuden yhteydessä on tär-

sitä epätarkempaa on törkeiden väkivaltarikosten riskitekijöiden arviointi käytännössä. Törkeät väkivaltarikokset, erityisesti henkirikokset, ovat suhteellisesti erittäin harvinaisia, joten niiden perusfrekvenssi on hyvin matala. Törkeän väkivaltakäyttäytymisen alhainen perusfrekvenssi tekee rikoksenteelijän vaarallisuuden arvioinnista erityisen vaikean, koska ei ole olemassa niin laajoja tietokantoja, joista voitaisiin laatia tilastotieteellisiä korrelaatioita tiettyssä rikoksenteelijässä havaittujen riskitekijöiden ja hänen törkeän väkivaltakäyttäytymisensä välillä.⁵⁶ Tästä syystä tarvittaisiin suuria törkeisiin väkivaltarikoksiin syyllistyneitä ihmisjoukkoja, jotta kyettäisiin luotettavasti arvioimaan eri riskitekijöiden suhteellista tärkeyttä törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijänä⁵⁷.

Yleisesti kattavaa selitystä törkeälle väkivaltarikollisuudelle ei voida antaa, eikä vaarallisuus ole selitettävissä pelkästään yhdestä näkökulmasta tai teoriasista käsin. Tutkimukset eivät ole osoittaneet näyttöä yhdestäkään maailmanlaajuisesta riskitekijästä, joka aina altistaisi yksilön törkeään väkivaltaan tietyissä yhteyksissä⁵⁸. Tämä tarkoittaa sitä, että lääketieteellisesti mikään riskitekijä yksinään ei ole riittävä tai välttämätön selittämään törkeää väkivaltakäyttäytymistä⁵⁹. Myöskään rikoksenteelijän vaarallisuus ei lainsäädännössä tai oikeuskäytännössä edellytä rikoksenteelijältä mitään tiettyä riskitekijää, sairautta tai muuta ennalta määrättyä diagnoosia. Yksittäisen tai useammankaan riskitekijän olemassaolo ei näin ollen tarkoita yksiselitteisesti sitä, että rikoksenteelijän riski syyllistyä törkeään väkivaltarikokseen olisi korkea. Yksittäinen riskitekijä saattaa kuitenkin muuttua olennaiseksi esimerkiksi jonkin toisen riskitekijän ilmenemisessä samanaikaisesti tai vaihtoehtoisesti jonkin riskitekijän merkitys saattaa vähentyä jonkin toisen tekijän ilmestyessä. Jotkut väkivaltakäyttäytymisen riskitekijät vaikuttavat yksilöön suorasti, kun taas toisten tapa vaikuttaa on enemmänkin epäsuora ja välillinen. Lisäksi jotkut riskitekijät saattavat olla merkityksellisiä ainoastaan yhdelle mahdolliselle vahingolle tai seuraukselle, kun taas toiset tekijät saattavat olla oleellisia useammille rikoksenteelijän mahdollisille vahingoille tai seurauksille.⁶⁰ Rikoksenteelijän vaarallisuudessa törkeän vä-

keä hahmottaa se perusfrekvenssi, mihin rikoksenteelijä kuuluu. Tässä yhteydessä perusfrekvenssillä tarkoitetaan siten väestössä törkeitä väkivaltarikoksia uusivia rikoksenteelijöitä. Väkivaltakäyttäytymisen perusfrekvenssin laskeminen tietyssä väestössä edellyttää tiedot väestömäärästä, arvioitavan käyttäytymisen määritelmän ja toteutumatasen sekä ajallisen ulottuvuuden huomioidun (Monahan 1981, s. 24, 33–35). Törkeän väkivaltausimisen alhainen perusfrekvenssi vaikuttaa vaarallisuusarvion luotettavuuteen. Esimerkiksi, jos vain 50 yksilöä 1000 hengen väestöstä on todellisuudessa vaarallisia eli syyllistyy tulevaisuudessa väkivaltarikokseen, arvio siitä, että kukaan ei ole vaarallinen olisi ainoastaan 95 %:sesti tarkka. (Ks. esim. Harris et al. 2015, s. 43–44; Quinsey et al. 1998, s. 40–41).

⁵⁶ Hirsch – Ashworth 1992, s. 116, 118.

⁵⁷ Tiihonen 2011, s. 613.

⁵⁸ Hart 1998, s. 123.

⁵⁹ Weizmann-Henelius – Konttila 2008, s. 357.

⁶⁰ Ks. esim. Douglas – Skeem 2005, s. 368; Kraemer et al. 1997, s. 338, 340–341; Hart 2008, s. 14–15; Cooke – Michie 2013, s. 19–20.

kivaltakäyttäjymisen riskitekijöiltä ei voida vaatia kausaalista syy-yhteyttä väkivallan tekoihin, koska tulevaisuuden tapahtumilla ei voi niiden tulevaisuuteen suuntautuvan luonteensa vuoksi olla kausaliteettia. Törkeän väkivaltakäyttäjymisen selittävä tekijä ei siten ole syy, vaan sen sijaan riskitekijät mahdollistavat eli edistävät tai myötävaikuttavat törkeisiin väkivallan tekoihin.

Väkivallantekoon johtavat riskitekijät sekä ympäristön tilanteet vaihtelevat laajasti, ja väkivallanteko ilmenee vain silloin, kun niiden yhteisvaikutus on riittävä⁶¹. Oleellista on siten se, mikä kaikkien riski- ja suojaavien tekijöiden merkitys on, kun rikoksenteikijän väkivaltariskin kokonaisuutta arvioidaan. Rikoksenteikijän vaarallisuutta arvioitaessa pitäisi pystyä ottamaan huomioon kaikki riskitekijät, vaikka ne painottuvatkin eri tavoin riippuen siitä, missä olosuhteissa ja yhteyksissä ne esiintyvät⁶². Haaste on siinä, että tutkimuksissa väkivaltakäyttäjymisen riskitekijöitä arvioidaan ryhmätasolla, joten yksilötasolla arvion tekeminen näiden riskitekijöiden merkityksestä ja vaikutuksesta rikoksenteikijään on aina huomattavasti epävarmempaa. Koska erilaisia riskitekijöitä, suojaavia tekijöitä ja myös rikoksenteikijään vaikuttavia tilannesidonnaisia tekijöitä on lukuisia, vaarallisen käyttäjymisen arviointi on yleensä haastavaa.⁶³

Rikoksenteikijän vaarallisuuden ja väkivaltakäyttäjymisen riskitekijöiden ymmärtäminen edellyttää tietoa useilta eri tieteenaloilta. Asiantuntijoiden näkemykset rikollisen käyttäjymisen luonteesta voivat vaihdella, eivätkä väkivaltakäyttäjymisen riskitekijät ole yksiselitteisiä. Riskitekijöistä saatava tieto on rajoitettua, ja vielä osaksi ratkaisematon väkivallan etiologia vaikeuttaa väkivaltariskin arviointia. Myöskin vain osa väkivaltaisuudesta on selitettävissä lääketieteen tutkimuskeinoin⁶⁴, ja osa väkivaltakäyttäjymisestä on aina ennakoimaton. Lisäksi väkivallan riskitekijät saattavat ilmetä eri tutkimuksissa toisistaan poikkeavalla tavalla, koska vertailuryhmän valinta vaikuttaa myös tutkimuksesta saataviin tuloksiin⁶⁵.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ole pyrkiä tyhjentävään analyysiin törkeän väkivaltakäyttäjymisen riski- ja suojaavista tekijöistä. Koska törkeä väkivaltakäyttäjyminen on hyvin monimuotoista, kaikille ihmisille yhteisiä törkeän väkivaltakäyttäjymisen riskitekijöitä ei ole edes mahdollista löytää. Kokonaisvaltaista selvitystä törkeän väkivaltakäyttäjymisen riskitekijöistä onkin tässä tutkimuksessa sen rajallisen tilan sekä tekijöiden monimuotoisuuden ja laajuuden takia mahdoton tehdä. Toisaalta tutkimuksen tekijä ei myöskään esiinny tässä psykiatrian tai psykologian erikoisasiantuntijana, joten lääketieteen tai psykologian näkökulmasta riskitekijöiden selvitys ei ole yksityis-

⁶¹ Hakola et al. 1994, s. 1808.

⁶² Ks. Mattila 1988, s. 7.

⁶³ Haapasalo 2008, s. 141–143.

⁶⁴ Ks. esim. Eronen et al. 2007, s. 2375.

⁶⁵ Mattila 1988, s. 7.

kohtaista. Tämän sijaan tarkoituksena on valottaa nykytutkimusten mukaisia törkeän väkivaltakäyttäytymisen merkittävimpiä riskitekijöitä, minkä vuoksi huomattava määrä väkivaltakäyttäytymisen muita riskitekijöitä väistämättä jää tarkastelun ulkopuolelle. Seksuaalirikollisilla seksuaalisen väkivallan riskitekijät ovat törkeän fyysisen väkivallan tekijöihin verrattuna yleensä ainakin jossakin määrin erilaiset, eikä niihin tässä yhteydessä paneuduta lainkaan.

Tutkijat jakavat väkivaltakäyttäytymisen riskitekijät useasti neljään luokkaan: yksilölliset, kontekstuaaliset, historialliset ja kliiniset riskitekijät. Yksilöllisiin riskitekijöihin kuuluvat esimerkiksi sukupuoli, ikä, psykopatia ja epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö. Kontekstuaalisia riskitekijöitä ovat esimerkiksi aseiden saatavuus ja sosiaalisen tuen saaminen. Historiallisia tekijöitä ovat esimerkiksi väkivaltahistoria, matala ikä epäsosiaalisen käyttäytymisen alkaessa ja käytöshäiriöt. Kliinisiä tekijöitä ovat esimerkiksi mielisairaudet ja alkoholi- tai muu päihderiippuvuus.⁶⁶ Tässä tutkimuksessa esiteltävät rikoksentekijän törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijät on rajattu nykytutkimusten mukaan kriittisiin riskitekijöihin luokittelematta niitä tarkemmin edellä mainittuihin luokkiin.

Tämänhetkisen tutkimustiedon mukaan tällaisia törkeän väkivallan uusimista ennustavia riskitekijöitä ovat erityisesti aikaisempi väkivaltarikollisuus, alkoholi- ja muut päihderiippuvuudet, psykopatia ja epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö sekä mielenterveyden häiriöt⁶⁷. Näitä tekijöitä käsitellään tässä tutkimuksessa lyhyesti yksityiskohtaisemmin seuraavaksi. Lisäksi väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöistä tarkemmin tässä tutkimuksessa käsitellään biologisia tekijöitä, joita koskeva tutkimus on melko uutta, mutta voi tuoda tulevaisuudessa merkittävää lisätietoa rikoksentekijöitä koskevaan vaarallisuuden arviointiin. Edellä mainittujen kriittisten törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöiden lisäksi keskeisiä riskitekijöitä ovat erityisesti miessukupuoli⁶⁸, nuoruus⁶⁹, matala ikä epäsosiaalisen käytöksen alkaessa⁷⁰, sosioekonominen status⁷¹, heikko impulssikontrolli sekä puutteet tunteiden tunnistamisessa ja hallinnassa⁷².

Väkivaltaisuutta ennustavista demografisista tekijöistä sukupuolten välinen ero on selvä ja johdonmukainen. Törkeän väkivaltakäyttäytymisen perusfrek-

⁶⁶ Ks. esim. Melton et al. 2007, s. 315–319; Steadman et al. 1994, s. 302–304; Haapasalo 2008, s. 148.

⁶⁷ Ks. esim. Steadman et al. 2000, s. 87–88; Melton et al. 2007, s. 314–319; Hakola et al. 1994, s. 1809–1811; Eronen et al. 2007, s. 2375; Van Dorn et al. 2012, s. 490–501. Ks. myös Monahan et al. 2001, s. 61–90, 163–168.

⁶⁸ Ks. esim. Swanson et al. 2006, s. 495; Scully – Thornhill 2008, s. 21; Putkonen 2007, s. 15; Swanson et al. 1990, s. 764.

⁶⁹ Ks. esim. Huebner – Berg 2011, s. 148; Swanson et al. 1990, s. 764

⁷⁰ Ks. esim. Patterson – Yoerger 1993, s. 140–142, 150–151; Tolan 1987, s. 47–64.

⁷¹ Ks. esim. Hastings – Hamberger 1997, s. 323–335.

⁷² Ks. esim. Witt et al. 2013, s. 5–13; Scully – Thornhill 2008, s. 21.

venssi on miehillä korkeampi kuin naisilla. Miehet tekevät törkeitä väkivaltarikoksia huomattavasti paljon enemmän kuin naiset.⁷³ Esimerkiksi Suomessa naiset tekevät henkirikoksista vajaa 15 %⁷⁴. Yksilötasolla sukupuolten välinen ero törkeän väkivaltakäyttämisen riskissä ei ole kuitenkaan näin yksinkertaista. Väkivaltaisuuden tultua ilmi sukupuoliero miesten ja naisten välillä tasoittuu. Siten esimerkiksi aikaisempiin rikoksiin ja psyykkisiin sairauksiin liittyvä henkirikosriski nousee naisillakin hyvin korkealle.⁷⁵ Naisilla törkeän väkivaltakäyttämisen riskitekijöitä ovat edellä mainittujen yleisten kriittisten riskitekijöiden lisäksi erityisesti parisuhteiden epävakaus⁷⁶, alhainen itsetunto ja itsemurhayritykset⁷⁷.

Tutkimusten mukaan myös etniset tekijät saattavat lisätä yksilön väkivaltariskiä huomattavasti⁷⁸. Esimerkiksi Yhdysvalloissa tummaihoisten ja latinoiden ja Suomessa romanien henkirikosriski on huomattavasti korkeampi yleisväestöön verrattuna. Vastaavasti eräiden vähemmistöryhmien riski on matala. Yhdysvalloissa tällaisia ryhmiä ovat esimerkiksi kiinalaiset sekä japanilaiset ja Suomessa saamelaisvähemmistöt.⁷⁹ Väkivaltaiseen käyttäytymiseen vaikuttaa yksilön ominaisuuksien lisäksi esimerkiksi ympäristö⁸⁰. Väkivaltakäytöksen etiologian suhteen pätee se, että mitä vakaampi, rauhallisempi ja oikeudenmukaisempi ympäristö on, sitä tärkeämpiä ovat yksilön henkilökohtaiset ja tilannesidonnaiset riskitekijät väkivaltakäyttämisen selittäjänä. Kuitenkin näennäisen rauhallisissa yhteiskunnallisissa oloissa on paikallisia eroja siten, että ympäristön väkivaltaisuus ja päihteiden käyttö sekä väkivallan uhriksi joutuminen saattavat lisätä esimerkiksi mielisairaiden tekemiä pahoinpitelyjä.⁸¹

4.2.1.1 Aikaisempi väkivaltaisuus

Tieteelliset tutkimukset yksilön väkivaltakäyttämisen riskitekijöistä osoittavat aiemman väkivaltaisen käyttämisen määrän ja laadun olevan keskeisin tulevaan törkeään väkivaltaiseen käyttämiseen liittyvä riskitekijä, ja rikoksentekijän väkivaltariskin arvioinnissa aiempi väkivaltainen käyttäytyminen on yleensä tärkein ennakkotieto⁸². Esimerkiksi kun tavallisen suomalaisen elämän-

⁷³ Ks. esim. Appelbaum – Gutheil 2007, s. 57; Sampson – Lauritsen 1994, s. 19.

⁷⁴ Lehti 2016, s. 8.

⁷⁵ Hakola et al. 1994, s. 1811. Ks. myös Steadman et al. 1994, s. 309–310; Lidz et al. 1993, s. 1010.

⁷⁶ Ks. esim. Van Voorhis et al. 2010, s. 264. Ks. myös Putkonen 2011, s. 1212–1216.

⁷⁷ Ks. esim. Blanchette – Browen 2006, s. 85.

⁷⁸ Ks. esim. Appelbaum – Gutheil 2007, s. 57.

⁷⁹ Ks. esim. Wehrman 2010, s. 539–541, 543; Steen – Opsal 2007, s. 356–364; Monahan et al. 2001, s. 56–58; Hakola et al. 1994, s. 1811.

⁸⁰ Ks. esim. Tiihonen 2011, s. 613–614.

⁸¹ Tiihonen 2004, s. 296.

⁸² Ks. esim. Appelbaum – Gutheil 2007, s. 56–57; Tardiff 1992, s. 495; Klassen – O’Connor

aikainen riski tehdä henkirikos on keskimäärin 2 ‰ (miehillä 3,6 ‰ ja naisilla 0,4 ‰) ja vuodessa 1:40 000, yhden henkirikoksen jo tehneillä riski on lähes kolmekymmenkertainen ja uusitun henkirikoksen tekijöillä kaksisataakertainen. Yleistäen voidaan sanoa, että mitä useammin ja mitä törkeämpänä väkivaltakäyttäytyminen ilmenee, sitä vaarallisempaa se on ja sitä todennäköisemmin tekijä myös uusii tekonsa.⁸³

4.2.1.2 Alkoholi- ja muu päihderiippuvuus

Selkeä törkeää väkivaltakäyttäytymistä ennustava riskitekijä on alkoholin väärinkäyttö ja riippuvuusoireyhtymä⁸⁴. Väkivaltarikoksen tekohetken päihtymystilalla on yleensä huomattava merkitys väkivaltaisen käyttäytymisen laukaisijana⁸⁵. Suomessa suuri osa väkivaltarikoksista tehdään impulsiivisesti akuutissa alkoholimyrkytyksessä tai muiden päihteiden vaikutuksen alaisena. Esimerkiksi 2003–2014 aikana tehdyistä henkirikoksista vajaa 80 % tehtiin alkoholihumalassa. Humalassa rikoshetkellä olleista miesepäillyistä 72 % oli pelkästään alkoholihumalassa ja 28 % alkoholin ja jonkin muun (tai useampien muiden päihteiden) vaikutuksen alaisena. Naisepäillyistä vastaavat osuudet olivat 70 % ja 30 %.⁸⁶ Törkeän väkivaltarikoksen tekijät kärsivät usein II-tyyppin alkoholismista. II-tyyppin alkoholismiin kuuluu yleensä varhain aloitettu alkoholin käyttö, voimakas impulsiivisuus, aggressiivisuus ja antisosiaalinen käyttäytyminen. Tällainen alkoholisti ei useinkaan koe alkoholin käyttöä ongelmana eikä siksi itse pyri raitistumaan. II-tyyppin alkoholismin esiintyvyys on yleisempää miehillä, ja ympäristötekijöistä riippumatta tyyppin II alkoholistien pojilla on yleensä korkea riski sairastua alkoholismiin.⁸⁷

Myös huumausaineiden kuten kannabiksen käyttö on tutkimuksissa yhdistetty törkeään väkivaltarikollisuuteen, vaikkakaan huumeiden merkitys törkeän väkivallan riskitekijänä ei ole niin huomattava kuin alkoholiriippuvuuden⁸⁸. Esimerkiksi huumeiden käyttäjien osuus henkirikoksesta epäillyistä vuosina 2003–2014 oli 29,3 %, kun taas alkoholin käyttäjien osuus oli 52,9 %⁸⁹. Huu-

1988, s. 150; Monahan et al. 2011, s. 44–47; Scully – Thornhill 2008, s. 22.

⁸³ Hakola 1993, s. 235; Hakola et al. 1994, s. 1809.

⁸⁴ Ks. esim. McClelland – Teplin 2001, s. 71; Monahan 1992, s. 516; Lundholm 2013, s. 19–23; Pahlen – Eriksson 2003, s. 2488–2490.

⁸⁵ Hakola et al. 1994, s. 1810.

⁸⁶ Lehti 2016, s. 19.

⁸⁷ Cloninger 1987, s. 411–415; Devor – Cloninger 1989, s. 23–27. Alkoholismin I- ja II-tyypeistä tarkemmin ks. esim. Cloninger 1987. Vastaavasti alkoholismin A- ja B-tyypeistä ks. Babor et al. 1992.

⁸⁸ Ks. esim. Schoeler et al. 2016, s. 1663–1677; Norström – Rossow 2014, s. 358–363; Swartz et al. 1998, s. S78.

⁸⁹ Lehti 2016, s. 37. Vankien huumausaineriippuvuuksista ks. esim. Joukamaa et al. 2010, s. 48–49.

mausaineiden merkitys törkeän väkivaltakäyttäjyksen riskitekijänä kasvaa huomattavasti kun se yhdistyy komorbidina alkoholiriippuvuuteen⁹⁰. Esimerkiksi henkirikosten yhteydessä esiintyy huumausaineiden käyttöä merkittävästi erityisesti yhdessä alkoholin kanssa käytettynä⁹¹. Muusta päihderiippuvuudesta on hyvä mainita erityisesti bentsodiatsepiinien tarkoituksenvastainen käyttö erityisesti yhdistettynä alkoholin käyttöön, joka on huomattava törkeän väkivallan riskitekijä⁹².

4.2.1.3 Psykopatia

Psykopatialla tarkoitetaan oireyhtymäluonnehäiriötä, jota luonnehtivat erilaiset interpersoonalliset, affektiiviset ja elämäntyyliin liittyvät piirteet sekä antisosiaaliset käyttäytymisaipeet, ja niiden myötä se on tutkimuksissa havaittu yhdeksi törkeän väkivaltakäyttäjyksen merkittäväksi riskitekijäksi⁹³. Psykopatian interpersoonallisia piirteitä ovat vuorovaikutuksessa ilmenevä grandioottisuus, petollisuus, dominoivuus ja manipulatiivisuus. Psykopatian affektiivisiin piirteisiin kuuluvat tunne-elämän pinnallisuus, kyvyttömyys muodostaa tunnesiteitä muihin ihmisiin sekä puutteet kyvyssä tunkea empatiaa, syyllisyyttä ja katumusta. Näiden persoonallisuuteen liittyvien ominaisuuksien lisäksi psykopatian määritelmään kuuluu rikollinen tai muulla tavoin sosiaalisesti poikkeava elämäntyyli. Tämä tarkoittaa sitä, että psykopaateilla on taipumus rikkoa toistuvasti yhteiskunnassa tai muissa sosiaalisissa yhteyksissä määrittäjä sääntöjä ja ohjeita sekä syyllistyä usein impulsiivisesti muun muassa väkivaltarikoksiin.⁹⁴ Tällä hetkellä käytössä olevat länsimaiden viralliset tautiluokitukset DSM-IV ja ICD-10 eivät sisällä erillisenä diagnoosina psykopatiaa tai psykopaattista persoonallisuutta. Tämä tarkoittaa sitä, että vielä tällä hetkellä ei ole olemassa standardoitua käytäntöä siitä, kuinka psykopatia tulisi diagnosoida, vaan psykopaattiset henkilöt saavat useimmiten tautiluokituksen mukaiseksi diagnoosikseen epäsosiaalisen persoonallisuuden.⁹⁵

Psykopatia ei synny pelkästään sosiaalisten tekijöiden ja ympäristön vaikutuksesta, vaan sen tausta on neurobiologinen⁹⁶. Psykopatian piirteitä on yleensä havaittavissa jo lapsuudessa ja nuoruudessa⁹⁷. Psykopaattisen persoonallisuuden

⁹⁰ Ks. esim. Swartz et al. 1998, s. S78.

⁹¹ Lehti 2016, s. 21.

⁹² Ks. esim. Jones et al. 2011, s. 863–864; Ben-Porath – Taylor 2002, s. 173–176; Daderman – Lidberg 1999, s. 94–97. Ks. myös Lauerma 2016, s. 182–183; Tiihonen et al. 2015a, s. 246.

⁹³ Hare et al. 2000, s. 627–628; Hare – Hart 1993, s. 104, 106–110; Porter – Porter 2007, s. 288–289.

⁹⁴ Ks. esim. Hare – Neumann 2009, s. 792; Nyholm – Häkkänen-Nyholm 2009, s. 409; Hare et al. 2012, s. 483–484.

⁹⁵ Repo-Tiihonen 2007, s. 2371.

⁹⁶ Hare 2002, s. 29; Repo-Tiihonen et al. 2009, s. 99–101.

⁹⁷ Frick et al. 1994, s. 700–706; Porter – Porter 2007, s. 288–289.

den piirteiden ja temperamentin syntyyn vaikuttavat siten merkittävästi geneettiset tekijät ja niiden yhteisvaikutus ympäristötekijöiden kanssa⁹⁸. Psykopaattisille henkilöille on ominaista esimerkiksi aivojen rakenteelliset poikkeavuudet mantelitulmakkeessa, etuaivolohkossa ja ohimolohkossa, aivojen toiminnalliset poikkeavuudet kuten heikko serotoniiniaineenvaihdunta sekä autonomisen hermoston toiminnan poikkeavuudet.⁹⁹ Psykopatiapiirteet täyttävillä ihmisillä on myös tavallista enemmän alkoholin ja muiden pähteiden riippuvuutta¹⁰⁰.

Psykopatian perusfrekvenssin väestöstä arvioidaan olevan aikuisilla noin 0.75–2 %¹⁰¹. Psykopatiaa esiintyy useammin miehillä kuin naisilla niin normaaliväestössä kuin vankilapopulaatiossakin¹⁰². Täysi-ikäisillä miesvangeilla psykopatiaa arvioidaan olevan noin 15–25 %:lla¹⁰³, ja naisvangeilla psykopatian esiintyvyys vaihtelee 9–23 %:n välillä¹⁰⁴. Psykopatian esiintyvyys vaihtelee myös rikollisryhmittäin. Erityisen paljon psykopaatteja on seksuaalirikollisten ja törkeiden väkivaltarikosten tekijöiden joukossa. Arvioiden mukaan jopa yli 50 % kaikista vakavista rikoksista on psykopaattien tekemiä ja psykopaatit syyllistyvät noin kaksinkertaiseen määrään väkivaltarikoksia. Eri tutkimuksista tehdyn yhteenvedon mukaan sarjamurhaajista 90 %, seksuaalimurhien tekijöistä 50–60 %, henkirikoksen tekijöistä 30–35 % ja raiskaajista 25–45 % on psykopaatteja.¹⁰⁵

Psykopaatit eroavat tavanomaisista rikoksentekijöistä sekä rikollisuuden määrän että rikollisuuden luonteen suhteen. Psykopaateilla rikollisuus alkaa yleensä jo nuorena, vaikeimmissa tapauksissa heti väkivaltarikoksilla. Psykopaateille kertyy elinaikana paljon erityyppisiä rikoksia, ja hankalimmat psykopaatit selviävät huonosti vankeusrangaistuksista syyllistyen usein uusiin rikoksiin vankilomillaan tai ehdonalaudessa vapaudessa.¹⁰⁶ Psykopaatin väkivaltainen käyttäytyminen on yhteydessä esimerkiksi kykyyn käsitellä tunteita herättäviä ärsykeitä, ja psykopaattien joukossa on tavallista enemmän ihmisiä, joille ei synny tavanomaista fysiologista reaktiota esimerkiksi ahdistumista tai pelkoa herättävissä tilanteissa. Lisäksi psykopatiaan liittyy olennaisesti halukkuus etsiä uutta, jännittävää ja vaihtelevaa toimintaa, mikä voi ilmetä rikollisen käyttäytymisen motiivina.¹⁰⁷

⁹⁸ Hare 2002, s. 29; Repo-Tiihonen et al. 2009, s. 99–101.

⁹⁹ Ks. esim. Repo-Tiihonen 2007, s. 2369; Repo-Tiihonen 2009, s. 104–105.

¹⁰⁰ Ks. esim. Mailloux et al. 1997, s. 1–2.

¹⁰¹ Ks. esim. Hare 1996, s. 25; Dolan 2004, s. 466; Ogloff 2006, s. 524; Viding et al. 2014, s. R872.

¹⁰² Nicholls et al. 2005, s. 779; Salekin et al. 1997, s. 580.

¹⁰³ Ks. esim. Hare 1996, s. 25; Dolan 2004, s. 466; Hare et al. 1991, s. 396.

¹⁰⁴ Ks. esim. Vitale et al. 2002, s. 205.

¹⁰⁵ Häkkänen-Nyholm 2009, s. 200–201.

¹⁰⁶ Repo-Tiihonen 2007, s. 2369.

¹⁰⁷ Häkkänen 2008, s. 92–93.

Psykopatian arvioimiseksi käytetään yleisesti kanadalaisen psykologian professorin Robert Haren vuonna 1991 kehittämää Psychopathy Checklist-Revised (PCL-R) -työkalua¹⁰⁸. PCL-R koostuu erilaisista osioista, joiden sopivuutta arvioitavan persoonallisuuteen ja käyttäytymiseen arvioidaan haastattelua ja asiakirjatietoja käyttäen. Työkalussa on 20 arvioitavaa kohtaa, joiden perusteella voidaan pisteittää psykopatialle tyypillisiä persoonallisuuden piirteitä. PCL-R-työkalun antama pistemäärä kuvastaa, missä määrin arvioita henkilö muistuttaa tavanomaista psykopaattia.¹⁰⁹

4.2.1.4 Epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö

Persoonallisuushäiriöllä tarkoitetaan ihmisen persoonallisuudessa ja käyttäytymisessä esiintyviä vakavia häiriöitä, jotka ilmenevät tavallisesti useilla persoonallisuuden alueilla¹¹⁰. Erilaiset persoonallisuushäiriöt saattavat nostaa merkittävästi törkeän väkivaltakäyttämisen riskiä, mutta kaikki persoonallisuushäiriöt eivät kuitenkaan liity väkivaltaisuuteen. Yhteys törkeään väkivaltakäyttämiseen on havaittu tutkimuksissa selväksi erityisesti epäsosiaalisessa persoonallisuushäiriössä, narsistisessa persoonallisuushäiriössä ja paranoidisessa persoonallisuushäiriössä.¹¹¹

Persoonallisuushäiriöistä törkeän väkivaltakäyttämisen riskitekijöistä merkittävin on epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö, josta käytetään myös nimeä antisosiaalinen persoonallisuushäiriö¹¹². Se on persoonallisuuden häiriö, johon kuuluvat erityisesti ennen 15 ikävuoden ikää ilmenevä käytöshäiriö sekä tietyt diagnostiset kriteerit täyttävä toistuva vakava epäsosiaalinen käyttäytymisen aikuisiällä¹¹³. Tällaiselle epäsosiaaliselle käyttäymiselle on ominaista piittaamattomuus sosiaalisista velvollisuuksista ja välinpitämättömyys toisten tunteita kohtaan, mitkä liittyessään lainvastaiseen käyttäytymiseen ilmenevät toistuvina rikoksina. Käyttäytymisen ja vallitsevien sosiaalisten normien välillä on karkea epäsuhta ja epämiellyttävät kokemukset kuten rangaistukset eivät helposti muuta tällaista käyttäytymistä. Turhaumien sietokyky on alhainen, samoin kuin aggressiivisen ja väkivaltaisen käyttäytymisen kynnyks. Henkilöllä on taipumus moittia muita tai puolustella kaunistelevin järjestyksin käytöstä, joka johtaa hänet ongelmiin yhteiskunnassa. Muita piirteitä ovat muiden muassa empatiakyvyttömyys, manipulatiivisuus sekä impulsiivisuus.¹¹⁴ Epäsosiaaliseen persoonallisuushäiriöön liittyy poikkeavuutta aivokurkiaisien muodossa ja

¹⁰⁸ Hare 1991.

¹⁰⁹ PCL-R-työkalusta tarkemmin ks. tämän tutkimuksen luku 6.4.2.

¹¹⁰ Ks. esim. Marttunen et al. 2011, s. 482–485.

¹¹¹ Ks. esim. Berman et al. 1998, s. 652–657; Coid et al. 1999, s. 529–535.

¹¹² Ks. esim. Robins 1993, s. 185–186; Eronen et al. 1996c, s. 498–499.

¹¹³ Tiihonen 2002, s. 553.

¹¹⁴ Marttunen et al. 2011, s. 489–491.

koossa sekä otsalohkon volyymikatoa, joka ei selity pelkästään päihteiden käytöllä¹¹⁵. Epäsosiaaliseen persoonallisuushäiriöön liittyy komorbidina usein II-tyypin alkoholismi¹¹⁶.

Epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö esiintyy 1–4 %:lla väestöstä ja se on miehillä noin kolme–neljä kertaa yleisempää kuin naisilla¹¹⁷. Fazelin ja Daneshin vuonna 2002 laatiman meta-analyysin mukaan epäsosiaalisen persoonallisuushäiriö oli löydettävissä 47 %:lla miesvankipopulaatiosta¹¹⁸. Joillakin henkilöillä epäsosiaalisen persoonallisuuden häiriö vähenee iän myötä. Osittain epäsosiaalisen persoonallisuuden niukkuus vanhoilla ihmisillä johtuu kuitenkin pitkälti epäsosiaalisen persoonallisuuden omaavien henkilöiden ylikuolleisuudella.¹¹⁹

Tikkasen tutkimuksen mukaan epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö kaksinkertaistaa riskin väkivaltarikoksen uusimiseen¹²⁰. Hakolan ja kollegoiden mukaan epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö kasvattaa henkirikosriskin yleisväestöön verrattuna miehillä 15-kertaiseksi ja naisilla jopa 75-kertaiseksi, ja persoonallisuushäiriö nostaa henkirikosriskin komorbidina alkoholismiin miehillä 15-kertaiseksi ja naisilla 66-kertaiseksi¹²¹. Eronen ja kollegoiden mukaan henkirikoksen uusijoista noin 60–70 %:lla on epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö liittyneenä II-tyypin alkoholismiin¹²². Tiihosen mukaan alkoholiriippuvuus ja epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö kasvattavat yleisesti väkivaltatekojen riskiä luultavasti vielä huomattavasti enemmänkin kuin eri tutkimusten mukaan voidaan olettaa. Tämä johtuu siitä, että persoonallisuushäiriöt saattavat jäädä tutkimuksissa alidiagnosoiduiksi.¹²³

Psykopatia ja epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö eivät ole synonyymeja, vaikka ne menevätkin osittain päällekkäin. Tutkimukset osoittavat psykopatian PCL-R:llä mitattuna korreloivan epäsosiaalisen persoonallisuushäiriön kanssa¹²⁴. Lähes kaikki psykopaatit ovat sijoitettavissa tautiluokituksessa epäsosiaalisen persoonallisuushäiriön ryhmään, mutta ainoastaan noin neljäsosan epäsosiaalisen persoonallisuushäiriön omaavista katsotaan kuuluvan psykopaatien ryhmään¹²⁵. Kossonin ja kumppaneiden tekemän tutkimuksen mukaan sekä psykopatiaa että epäsosiaalista persoonallisuushäiriötä sairastavilla oli yleensä

¹¹⁵ Tiihonen 2011, s. 614.

¹¹⁶ Ks. esim. Cloninger 1987, s. 411; Lewis 2011, s. 667–674; Tiihonen et al. 1993, s. 918.

¹¹⁷ Ks. esim. First et al. 1997, s. 28; Marttunen et al. 2011, s. 490; Putkonen 2007, s. 21–22.

¹¹⁸ Fazel – Danesh 2002, s. 546–547.

¹¹⁹ Ks. esim. Marttunen et al. 2011, s. 490.

¹²⁰ Tikkanen 2009, s. 47.

¹²¹ Hakola et al. 1994, s. 1809–1810.

¹²² Eronen et al. 1996a, s. 405. Ks. myös muista tutkimuksista liittyen epäsosiaaliseen persoonallisuushäiriöön ja henkirikosriskiin Eronen et al. 1996c, s. 498–499; Tiihonen et al. 1993, s. 918.

¹²³ Tiihonen 2011, s. 613.

¹²⁴ Weizmann-Henelius 2008, s. 362.

¹²⁵ Repo-Tiihonen et al. 2009, s. 100; Auvinen-Lintunen 2008, s. 279.

mittavampi rikoshistoria, suurempi rikosten uusimisriski ja vaikeampia emotionaalisen informaation prosessointivaikeuksia kuin ainoastaan epäsosiaalista persoonallisuushäiriötä sairastavilla.¹²⁶ Ahdistuksen kokemista on pidetty yhtenä merkittävämpänä erona psykopatian ja epäsosiaalisen persoonallisuushäiriön välillä, ja ahdistuneisuushäiriöt ovat hyvin yleisiä epäsosiaalisen persoonallisuushäiriön omaavilla henkilöillä¹²⁷. Epäsosiaalisessa persoonallisuudessa korostuu kontrolloimaton, rikollinen käyttäytyminen, mutta eivät välttämättä psykopaatin tunne-elämän empatiattomuus ja kapea-alaisuus¹²⁸.

4.2.1.5 Mielenterveyden häiriöt

Mielenterveyshäiriöiden ja törkeän väkivaltakäyttäjymisen välinen yhteys on tunnistettu antiikista lähtien ja on herättänyt keskustelua jo pitkään¹²⁹. Aihe onkin ollut yksi kaikkein kiistanalaisimpia oikeuspsykiatrisessa tutkimuksessa¹³⁰. Huolimatta siitä, että mielenterveyden häiriöillä ja väkivaltakäyttäjymisellä on tutkimuksissa havaittu tietty tilastollinen yhteys, kaikki mielenterveyshäiriöisten väkivaltaisuus ei ole seurausta itse sairaudesta¹³¹. Törkeä väkivaltakäyttö mielenterveyshäiriöisellä voi siten tavanomaisesti liittyä osaltaan hoitamattomaan sairauteen ja osaltaan samoihin väkivaltakäyttäjymisen riskitekijöihin kuin muilla ihmisillä. Tiihosen tutkimuksen mukaan vakavaan mielenterveyshäiriöön, joka käsittää lähinnä skitsofrenian, maanisdepressiivisen mielisairauden, psykoottisen masennuksen ja älyllisen kehitysvammaisuuden, liittyy keskimäärin 4,5-kertainen väkivaltarikosriski yleisväestöön verrattuna¹³². Hakolan ja kollegoiden mukaan vakava depressio kaksinkertaistaa henkirikosriskin sekä miehillä että naisilla. Toisaalta neuroottisiin häiriöihin liittyy alentunut henkirikosriski; riski pienenee miehillä vajaan kolmasosaan ja naisilla vajaan kymmenesosaan yleisväestön riskistä.¹³³

Törkeän väkivaltakäyttäjymisen kannalta tärkein vakavien mielenterveyshäiriöiden sairaus on skitsofrenia¹³⁴. Skitsofrenia on yleensä nuorella iällä alkava ja psykoosiksi luokiteltava mielisairaus, jossa henkilö arvioi ja tulkitsee ulkoista todellisuutta selvästi muista ihmisistä poikkeavalla tavalla ja hänellä esiintyy esimerkiksi harhaluuloja sekä aistiharhoja. Erosen ja kollegoiden tutki-

¹²⁶ Kossou et al. 2006, s. 803–804.

¹²⁷ Hicklin – Widiger 2005, s. 326–327.

¹²⁸ Repo-Tiihonen et al. 2009, s. 100.

¹²⁹ Ks. esim. Tiihonen 2011, s. 612; Marzuk 1996, s. 481; Swanson et al. 1990, s. 761; Szmukler – Rose 2013, s. 125.

¹³⁰ Ks. esim. Van Dorn et al. 2012, s. 487–488; Tiihonen 2011, s. 612.

¹³¹ Eronen 2000, s. 694. Ks. myös Link et al. 1992, s. 286–289.

¹³² Tiihonen 2004, s. 296. Ks. myös Swanson et al. 1990, s. 764–769.

¹³³ Hakola et al. 1994, s. 1809–1810.

¹³⁴ Ks. esim. Wallace et al. 2004, s. 723–726; Soyka 1993, s. 3–6; Eronen et al. 1996c, s. 498–499.

muksessa skitsofreniapotilaiden osuus henkirikoksiin syyllistyneistä Suomessa 12 vuoden tutkimusjaksolla oli noin 6,5 %¹³⁵ ja henkirikoksen uusijoista noin 10–20 %:lla havaittiin skitsofrenia¹³⁶. Erityisesti skitsofrenia lisää törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskiä komorbidina alkoholismiin¹³⁷. Esimerkiksi Tiihonen havaitsi tutkimuksissaan, että skitsofrenia ja skitsofreniformiset psykoosit lisäsivät henkirikoksen riskiä miehillä 5–10-kertaiseksi yleisväestöön verrattuna, mutta samanaikaisesti esiintyvä alkoholismi lisäsi sitä 25-kertaiseksi.¹³⁸

4.2.1.6 *Biologiset tekijät*

Muutaman viime vuosikymmenen aikana törkeän väkivaltakäyttäytymisen korkea riski on useissa tutkimuksissa alettu liittää osaltaan yksilön biologisiin riskitekijöihin, vaikkakaan mikään yksittäinen geeni itsessään ei voi täysin määrätä yksilön riskiä törkeään väkivaltaan. Tutkimukset ovat osoittaneet, että geenit ja erityiset geenien alleelit saattavat vaikuttaa yksilön erityisesti väkivaltakäyttäytymiseen neurobiologisten, psykologisten ja sosiaalisten tekijöiden yhteisvaikutusten välityksellä.¹³⁹ Aivojen rakenteellisilla kuvantamismenetelmillä on 1990-luvulta lähtien pystytty kuvantamaan väkivaltarikoksiin syyllistyneiden aivojen toimintaan liittyviä muutoksia. Biologisina tekijöinä väkivaltarikoksiin syyllistyneillä on havaittu erityisesti aivojen hermovälittäjäaineiden järjestelmissä eli serotoniini- ja dopamiinijärjestelmissä poikkeavuuksia. Jo 1980- ja 1990-luvuilla tutkimuksissa havaittiin, että toistuvasti impulsiivisilla väkivaltarikollisilla aivo-selkäydinnesteen 5-hydroksi-indolietikkahapon 5-HIAA:n ja 3-metoksi-4-hydroksifenyyliglykolin MHPG pitoisuudet olivat alhaisia muihin ihmisiin verrattuna. Nämä tutkimustulokset tarkoittavat erityisesti sitä, että törkeään väkivaltarikokseen syyllistyneen aivojen serotoniini- ja dopamiinijärjestelmien toiminta saattaa poiketa väkivaltarikokseen syyllistymättömän ihmisen aivoista.¹⁴⁰

Tähän mennessä aivojen vähäisen serotoniinimetabolian ja vähäisen nonoksidatiivisen glukoosiaineenvaihdunnan on katsottu olevan geenitasolla hyviä indikaattoreita törkeään väkivaltakäyttäytymisen riskistä¹⁴¹. Impulsiivisiin väkivaltarikoksiin on pystytty yhdistämään myös esimerkiksi serotoniini-reseptoria

¹³⁵ Eronen et al. 1996b, s. 85. Ks. myös Eronen et al. 1996c, s. 499.

¹³⁶ Eronen et al. 1996a, s. 406.

¹³⁷ Ks. esim. Swanson et al. 1990, s. 764–769; Cuffel et al. 1994, s. 706–708; Tiihonen et al. 1997, s. 841–844; Wallace et al. 1998, s. 478–482; Fazel et al. 2009b, s. 2019–2022.

¹³⁸ Tiihonen 2004, s. 296. Ks. myös Fazel et al. 2009a, s. 5–12; Swanson et al. 1990, s. 764–769; Räsänen et al. 1997, s. 437–440.

¹³⁹ Ks. esim. Glenn – Raine 2014, s. 54–57.

¹⁴⁰ Virkkunen – Linnoila 1992, s. 230–236; Virkkunen et al. 1989, s. 600–603; Virkkunen et al. 1996, s. 527–529.

¹⁴¹ Ks. esim. Virkkunen et al. 1996, s. 527–529, Virkkunen et al. 2009, s. 29–30; Virkkunen et al. 2007, s. 292–293.

koodaavan HTR2B-geenin harvinainen inaktivoiva variantti (HTR2B Q20stop), jota esiintyi 7 %:lla rikoksenteijöistä verrattuna 2 %:n verrokkijoukkoon¹⁴². Väkivaltarikoksiin syyllistyneillä on lisäksi havaittu, että otsalohkon aineenvaihdunta ja verenkierto ovat säännönmukaisesti alentuneet. Väkivaltarikoksiin syyllistyneillä henkilöillä on todettu poikkeavuutta hippokampuksen ja amygdalan anatomiassa sekä vahva negatiivinen korrelaatio psykopaattisten piirteiden ja hippokampuksen koon välillä. Henkirikosten esiintyvyydessä on samantapaista vuodenaikavaihtelua kuin väkivaltaisten itsemurhien esiintyvyydessä. Yhteinen selittävä tekijä tähän lienee vuodenaikavaihtelun vaikutus elimistön serotoniiniaineenvaihduntaan.¹⁴³

Lisäksi tutkimuksissa on havaittu biologisista tekijöistä esimerkiksi suhteellisen luotettava korrelaatio aivojen välittäjäaineita hajottavan entsyymin MAOA-geenin ja alkoholiehtoisen väkivallan välillä¹⁴⁴. MAOA-geeni tuottaa entsyymiä, joka hajottaa muun muassa serotoniinia, noradrenaliinia ja dopamiinia. Se on polymorfinen eli siitä on olemassa useita toisistaan poikkeavia geenimuotoja; joissakin muodoissa geenin toiminta on yliaktiivista ja joissakin taas vaimentunutta. Tikkanen ja kollegoiden tutkimuksessa on osoitettu, että sekä yliaktiivisella että vaimentuneella MAOA-geenillä on yhteys aggressiivisuuteen ja väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Kyseisen tutkimuksen mukaan MAOA-H-geenimuoto yhdistettynä huomattavaan alkoholinkäyttöön altistaa väkivaltarikosten uusimiselle, vaikkakin taipumus alkoholiehtoiseen väkivaltaan heikkenee iän myötä merkittävästi.¹⁴⁵ Huomattavaa tosin on, että matala-aktiivisen MAOA-geenin kantajilla voi olla myös muita väkivaltaisen käyttäytymisen riskitekijöitä. Tutkimuksissa on esimerkiksi saatu viitteitä siitä, että lapsuudenaikainen kaltoinkohtelu voisi olla erittäin vahingollista nimenomaan matala-aktiivisen MAOA-geenin kantajilla¹⁴⁶.

Tikkanen ja kollegoiden tutkimuksessa havaittiin myös, että useista väkivaltarikoksista tuomituilla oli perimässään verrokkiaineistoa useammin hermoverkkoihin vaikuttava Cadherin-13 (CDH13) -geenin muunnos. CDH13-proteiini liittyy toiminnallisesti hermosolujen välisten kontaktien muodostumiseen ja solunsisäiseen signalointiin. Muunnos on yhdistetty jo aiemmissa tutkimuksissa impulsiiviseen käytökseen.¹⁴⁷ Onkin väitetty, että 5–10 % kaikista väkivaltarikoksista Suomessa selittyisi MAOA- ja CDH13-geenien yhdistelmällä¹⁴⁸.

Huolimatta siitä että geenit selkeästi vaikuttavat yksilön väkivaltakäyttäytymiseen, niiden selitysosuus törkeästä väkivaltakäyttäytymisestä on tähänastisen

¹⁴² Bevilacqua et al. 2010, s. 1061–1066.

¹⁴³ Tiihonen 2011, s. 614.

¹⁴⁴ Ks. esim. Tikkanen et al. 2009, s. 429–430;

¹⁴⁵ Tikkanen et al. 2009, s. 431–432.

¹⁴⁶ Ks. esim. Tikkanen et al. 2010, s. 855–858; Fergusson et al. 2011, s. 457–462.

¹⁴⁷ Tikkanen et al. 2009, s. 428, 431.

¹⁴⁸ Tiihonen et al. 2015b, s. 788–792.

tutkimuksen valossa kuitenkin vielä suhteellisen pieni¹⁴⁹. Yksilön törkeään väkivaltakäyttäytymiseen vaikuttavia genejä on ilmeisesti useita kymmeniä tai jopa satoja, joten tarkkojen biologisten riskitekijöiden löytämiseen menee vielä pitkä aika¹⁵⁰. Näistä syistä johtuen yksilön biologisiin riskitekijöihin liittyvä tutkimus on vielä tällä hetkellä liian alkuvaiheessa siinä mielessä, että sitä koskeville tutkimustiedoille voitaisiin antaa suurta merkitystä oikeuspsykiatrisessa tai normatiivisessa rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa. Siitä huolimatta esimerkiksi MAOA-geenin määräitys voisi olla hyödyllistä tehdä rikoksentekijälle aina oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarvion osana.

4.2.2 Väkivaltakäyttäytymisen vakavuus

Toinen rikoksentekijän vaarallisuuden sisällöllinen tekijä on mahdollisen tulevan väkivaltakäyttäytymisen vakavuus, joka vaihtelee yksilöllisesti jokaisella henkilöllä. Väkivaltakäyttäytymisen yhteydessä vakavuudella viitataan ennen kaikkea ulkoiseen teon kuvaan eli uhrille aiheutettavaan vahinkoon (kvaliteetti) ja väkivaltakäyttäytymisen määrään eli toistuvuuteen (kvantiteetti). Rikoksentekijän vaarallisuudessa väkivaltakäyttäytymisen vakavuutta ei määritellä tavanomaisten vakavuustasojen mukaan, vaan käytännössä se ilmaistaan tekojen vakavuuden rikosoikeudellisen arvioinnin pohjalta. Tavanomaisesti rikosoikeudessa rikostekojen vakavuus jaetaan lieviin, tavanomaisiin ja törkeisiin tekoihin. Rikoksentekijän vaarallisuudessa väkivaltakäyttäytymisen vakavuus on yhteydessä suojeltavaan oikeushyvään: väkivaltakäyttäytyminen on sitä vakavampaa, mitä syvemmälle uhrin suojeltavaan oikeushyvään siinä puututaan.

Rikoksentekijän vaarallisuudessa väkivaltakäyttäytymisen vakavuus viittaa ensi sijassa rikosteon ulkoiseen teonkuvaan, ennen kaikkea sillä uhrille aiheutettuun vahinkoon tai teolla uhrille tuotettuun vaaraan ja väkivallan määrään. Rikoksentekijän vaarallisuudessa väkivaltakäyttäytymisen vakavuutta pyritään arvioimaan aina objektiivisesti ilman minkäänlaisia ennakkokäsityksiä, vaikka todellisuudessa väkivaltakäyttäytymisen vakavuuden kokeminen ja ymmärtäminen vaihtelee uhrista riippuen ja riippuu uhrin erilaisista tilanteista kuten iästä, sukupuolesta ja hänen kokemusmaailmastaan¹⁵¹. Rikoksentekijän vaarallisuudessa merkitystä annetaan ainoastaan erittäin vakaviin tekoihin eli törkeisiin väkivaltarikoksiin. Tekoon täytyy siten soveltua vähintään yksi kvalifointiperuste sekä kokonaistörkeysvaatimus. Tällainen törkeä väkivaltakäyttäytyminen kajoaa voimakkaasti yksilön lainsäädännössä suojattuihin intresseihin. Tämä tarkoittaa sitä, että rikosoikeudellisesti ainoastaan vakavalla

¹⁴⁹ Glenn – Raine 2014, s. 54

¹⁵⁰ Tiihonen 2011, s. 614.

¹⁵¹ Petrunik 2005, s. 50.

vahingolla eli törkeällä fyysisellä ja seksuaalisella väkivallalla on vaarallisuuden sisällöllisessä ulottuvuudessa merkitystä. Tällaiselle väkivallalle on ominaista, että se aiheuttaa uhrille vakavia fyysisiä ruumiinvammoja tai hän peräti kuolee. Esimerkiksi Suomen rikoslainsäädännön mukaiseen koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvällä käsitteellä ”erittäin vaarallinen rikosentekijä” tarkoitetaan väkivaltakäyttäjyksen vakavuuden osalta sitä, ettei matala tai kohtalainen vaarallisuuden taso riitä rikosoikeudellisesti vaaralliseksi arvioimiseen, vaan vaaditaan riskiä toisten ihmisten hengen, terveyden tai vapauden kannalta erittäin törkeisiin väkivaltatekoihin.

Väkivaltakäyttäjyksen vakavuuden ainoana kriteerinä eivät ole edellä mainitut rikoslaji ja sen mukaisen rikosteon törkeys, vaan vakavuuden arviointiin vaikuttavat lisäksi erityisesti mahdollisen väkivallan luonne, kuten proaktiivinen tai reaktiivinen väkivalta, uhkaavuus, välittömyys ja kesto. Väkivaltakäyttäjyksen uhkaavuudella viitataan siihen, miten uhkaavaa mahdollinen väkivalta on. Väkivallan välittömyys tarkoittaa sitä, miten pian väkivaltaa voi mahdollisesti tapahtua uudelleen, ja kestolla viitataan väkivaltatekojen määrään tai ajalliseen pituuteen. Nämä kaikki tulee huomioida väkivaltakäyttäjyksen vakavuutta arvioitaessa.

Rikosentekijän vaarallisuudessa väkivaltakäyttäjyksen vakavuus väkivallan määrän osalta tarkoittaa toistuvuutta. Tällä tarkoitetaan arviota siitä, miten toistuvia rikosentekijän väkivallanteot saattavat olla eli kuinka usein sitä voi tapahtua lukumäärällisesti. Kuten aikaisemmin on jo tullut esille, rikosentekijän vaarallisuus vaatii vähintään yhden törkeän väkivaltarikoksen rikosentekijän rikoshistoriassa. Väkivaltakäyttäjyksen määrää ei rikosentekijän vaarallisuudessa rajoiteta enimmäismäärällisesti, vaan väkivallan määrän lisääntyminen viittaa voimakkaammin rikosentekijän vaarallisuuden todennäköisyyteen. Rajanveto väkivallan vakavuuksien välillä saattaa aiheuttaa haasteita, koska lieväkin väkivalta voi ennakoita törkeän väkivallan riskiä ja uhkailu toteutuvaa väkivaltaa¹⁵². Rikosteon törkeyden lisäksi väkivaltakäyttäjyksen vakavuutta voidaan määrittellä rikosteosta seuraavalla rangaistuksella. Yleistäen voidaan sanoa, että mitä pidempi rangaistus, sitä vakavampaa on rikosentekijän väkivaltakäyttäjyminen.

4.2.3 Väkivaltakäyttäjyksen todennäköisyys

Kolmas merkittävä rikosentekijän vaarallisuuden sisällöllinen tekijä on väkivaltakäyttäjyksen todennäköisyys, jolla kuvataan väkivaltakäyttäjyksen kohdistumista tulevaisuuteen ja sen myötä väkivaltakäyttäjyksen tapahtumi-

¹⁵² Hakola et al. 1994, s. 1809.

sen epävarmuutta. Ennen kuin jokin väkivallanteko on tosiasiaa tapahtunut, sitä ei voida tarkastella varmasti tulevaisuudessa tapahtuvana, vaan ainoastaan epävarmana tapahtumana. Epävarmaa tapahtumaa eli tapahtuman poikkeamista odotetusta tapahtumasta arvioidaan todennäköisyyden avulla. Todennäköisyys sisältää siten tapahtuman toisenlaisen mahdollisuuden, ja sille on ominaista se, että eri vaihtoehtojen toteutuminen on luonteeltaan satunnaista.

Rikoksenteikijän vaarallisuuden sisällöllisenä tekijänä todennäköisyydellä tarkoitetaan sellaisen käyttäytymisen mahdollisuutta, jossa lopputuloksena on väkivaltarikos, mutta tarkkojen tietojen ja reunaehtojen puuttuessa sen toteutumista ei voida tarkasti ennustaa. Väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyyttä voidaan kuvata kvantitatiivisella eli numeerisella todennäköisyysakselilla, jossa mahdolloman teon todennäköisyys on 0 % ja varman teon 100 %, tai kvalitatiivisella eli laadullisella todennäköisyysasteikolla, esimerkiksi matala, kohdalainen, korkea ja erittäin korkea.

Todennäköisyyden arvioinnissa voidaan erottaa todennäköisyyden tilastollinen ja subjektiivinen tulkinta. Tilastollinen todennäköisyys viittaa ilmiön tai tapahtuman esiintymistiheyteen, kuten vaarallisten rikoksenteikijöiden osuuteen jossakin populaatiossa. Tilastollinen todennäköisyys on siten raja-arvo, jota tapahtuman suhteellinen osuus koesarjassa lähestyy, kun koetta tai ilmiötä toistetaan loputtomiin. Tilastollinen todennäköisyys voidaan laskea matemaattisesti, mikäli kaikki siihen vaikuttavat tekijät ovat tiedossa. Suuri tietojen määrä mahdollistaa luotettavien johtopäätöksiä tekemisen. Jotta laskennasta saatava tulos olisi luotettava, siinä on käytettävä riittävän laajaa aineistoa. Tilastollinen todennäköisyys ei takaa tietoa yksittäisessä tapauksessa, mutta lisää valistuneen tulkinnan varmuutta¹⁵³.

Subjektiivinen todennäköisyys viittaa tilanteeseen, jossa todellista epämääräisyyttä ei välttämättä ole lainkaan, vaan yksittäinen henkilö esittää todennäköisyysarvostelman jonkin tapahtuman todennäköisyydestä¹⁵⁴. Subjektiivisessa todennäköisyydessä on siten kyse tiettyyn näyttöön perustuvasta rationaalisesta luottamuksen asteesta, ja siinä arvioidaan numeraalisesti ainutlaatuisten tapahtumien todennäköisyyttä ilman, että tarkastellaan vastaavia yleisluontoisia tapahtumia¹⁵⁵. Todennäköisyysarvio voidaan tällöin kohdistaa esimerkiksi yhteen rikoksenteikijään. Kun rikoksenteikijän väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyyttä arvioidaan yksittäisessä rikoksenteikijässä, todennäköisyyttä tulkitaan subjektiivisesti. Todennäköisyys ilmoittaa tällöin rikoksenteikijän väkivaltakäyttäytymisen uskottavuuden asteen. Subjektiivisessa todennäköisyysarviossa lopputulos saadaan subjektiivisesti päättelemällä ja tulos on siten riippuvainen siitä, kuka sen tekee. Subjektiivinen todennäköisyys on näin ollen aina arvo,

¹⁵³ Tomunen 2015, s. 33.

¹⁵⁴ Tieteen termipankki: Filosofia: todennäköisyys.

¹⁵⁵ Niiniluoto 1975, s. 101.

jonka arvioitsija jonkin tapahtuman todennäköisyydelle antaa. Tästä syystä todennäköisyyden arvioimiseen vaikuttaa esimerkiksi arvioitsijan koulutus, työkokemus ja ammattitaito. Subjektiiivisessa todennäköisyyden arvioinnissa arvioinnin epävarmuustekijät lisääntyvät näistä seikoista johtuen huomattavasti tilastolliseen todennäköisyyesarviointiin verrattuna. Subjektiiivinen todennäköisyyden arviointi edellyttää kuitenkin yhtenäisyyttä muiden vastaavien arvioiden todennäköisyyesarvioille, joten arviointi ei voi olla missään tapauksessa mielivaltaista

Väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyyden arviointi edellyttää subjektiiivista todennäköisyyden arviointia siitä, voiko törkeitä väkivallantekoja tapahtua tulevaisuudessa, missä olosuhteissa niitä voi tapahtua, milloin niitä voi tapahtua ja kuinka usein niitä voi tapahtua. Todennäköisyyteen vaikuttavat siten muun muassa mahdollisuudet ehkäistä käyttäytyminen, mahdollisuudet ennakoida käyttäytyminen, esiintymistiheys ja kesto. Väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyyttä ei voida koskaan tietää täysin varmuudella, vaan kyseessä on aina jonkinasteinen tiedollinen epävarmuus väkivaltakäyttäytymisen tapahtumisesta. Tästä syystä sen määrittäminen ei ole myöskään fakta, vaan väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyys on yksilöllisesti muuttuva tulkintamääre.

Väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyyttä voidaan arvioida ainoastaan tiettyjen olettamuksien varassa. Esimerkki tällaisesta olettamuksesta on se, että tiettyjen riskitekijöiden olemassaolo yksilöllä lisää väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyyttä, ja tiettyjen suojaavien tekijöiden olemassaolo yksilöllä vähentää väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyyttä. Väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyyttä arvioitaessa huomioidaan siten riski- ja suojaavien tekijöiden yhteyttä mahdollisiin tulevaisuuden tapahtumiin. Myös esimerkiksi mahdollisten hoito- ja kuntoutuskeinojen vaikutus tulee huomioida väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyyttä arvioitaessa. Väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyyden arviointiin sisältyy teoreettisia ja käytännöllisiä ongelmia. Väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyyttä ei voida koskaan arvioida niin luotettavasti, etteikö johonkin kohtaan jää kysymysmerkki. Täydellistä varmuutta kenenkään henkilön väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyydestä ei siten voida koskaan antaa.

Rikoksenteikijän väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyys tulee määritellä joko kvalitatiivisella todennäköisyyssasteikolla: 1) matala todennäköisyys, 2) kohtalainen todennäköisyys, 3) korkea todennäköisyys ja 4) erittäin korkea todennäköisyys, tai kvantitatiivisella todennäköisyydellä, jolloin todennäköisyys ilmastaan yksittäisenä todennäköisyysprosenttina, tai kategorisella, numeerisella todennäköisyyssasteikolla. Rikoksenteikijän väkivaltakäyttäytymisen numeerisessa todennäköisyydessä mahdottoman väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyys on 0 % ja varman väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyys 100 %.

Matala kvalitatiivinen todennäköisyys tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että rikoksenteikijän todennäköisyys väkivaltakäyttäytymiseen ei ole todennäköistä.

Käytännössä se johtuu siitä, että rikoksentekijällä ei ole juurikaan törkeän väkivaltaikäyttämisen riskitekijöitä ja hänellä on merkittävästi väkivaltaikäyttämismiseltä suojaavia tekijöitä. Numeerisena todennäköisyytenä tämä tarkoittaa todennäköisyyttä 0–30 %:n välillä. Kohtalainen kvalitatiivinen todennäköisyys tarkoittaa sitä, että väkivaltaikäyttämisen saattaa tietyissä tilanteissa olla mahdollista. Rikoksentekijässä on tunnistettavissa joitakin törkeän väkivaltaikäyttämisen riskitekijöitä, mutta sen lisäksi hänellä on kuitenkin myös selvästi väkivaltaikäyttämismiseltä suojaavia tekijöitä. Numeerinen todennäköisyys on tällöin yli 30–60 %:n välillä. Korkea väkivaltaikäyttämisen kvalitatiivinen todennäköisyys merkitsee sitä, että rikoksentekijän törkeä väkivaltaikäyttämisen on todennäköistä. Rikoksentekijällä on paljon törkeän väkivaltaikäyttämisen riskitekijöitä, eikä hänellä ole juurikaan väkivaltaikäyttämismiseltä suojaavia tekijöitä. Numeerinen todennäköisyys on tällöin yli 60–85 %:n välillä. Erittäin korkea väkivaltaikäyttämisen kvalitatiivinen todennäköisyys tarkoittaa sitä, että törkeä väkivaltaikäyttämisen on erittäin todennäköistä. Rikoksentekijällä on erittäin paljon törkeän väkivaltaikäyttämisen riskitekijöitä, eikä hänellä ole juuri yhtään väkivaltaikäyttämismiseltä suojaavia tekijöitä. Numeerisen todennäköisyyden on tällöin oltava yli 85 prosenttia.

Toisin kuin vuoden 1953 laissa vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä, nykyisessä rikoksentekijän vaarallisuutta koskevassa rikoslainsäädännössä ei enää selkeästi ilmaista rikoksentekijän vaarallisuudelta vaadittavaa todennäköisyyden astetta. Käytännössä todennäköisyyden aste on korkea. Rikoksentekijän arvioimiseen vaaralliseksi ei siten riitä minkäänlainen matala tai kohtalainen todennäköisyys törkeään väkivaltaikäyttämiseen, vaan rikoksentekijän vaarallisuudessa vaaditaan vähintään korkeaa todennäköisyyttä muiden ihmisten hengen, terveyden tai vapauden kannalta törkeisiin rikoksiin.

5 Rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia edellyttävä lainsäädäntö rikosoikeuden oikeusperiaatteiden sekä perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta

5.1 RIKOSOIKEUDELLISTEN OIKEUSPERIAATTEIDEN MERKITYS RIKOKSENTEIKIJÄN VAARALLISUUDEN ARVIOINTIA EDELLYTTÄVÄN LAINSÄÄDÄNNÖN NÄKÖKULMASTA

Oikeusvaltiossa lainsäädäntö asettaa rajat lainkäytön mielivallalle. PL 2.3:ssä säädetyn oikeusvaltioperiaatteen mukaan kaiken julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin, ja kaikessa julkisessa toiminnassa on aina noudatettava lakia. Oikeusvaltioperiaatetta tarkennetaan PL 80 §:ssä, jonka mukaan lailla on säädettävä yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista. Erityisesti rikosojärjestelmässä lainsäädännöllä ja muilla oikeusvaltiollisilla rajoitteilla on keskeinen rooli, koska ne sääntelevät rikoksesta seuraavan rangaistuksen langettamista, siitä tuomittavaa rangaistusta ja sen täytäntöönpanoa. Lainsäädännön lisäksi merkittäviä oikeusvaltiollisia rajoitteita ovat erityisesti oikeusperiaatteet, joilla tarkoitetaan oikeusjärjestelmään sisältyviä keskeisiä normatiivisia arvoja ja tavoitteita. Oikeusperiaatteet ohjaavat ratkaisun suuntaa, mutta eivät yleensä suoraan määrittele lopputulosta. Niitä voidaan pitää eräänlaisina optimointikäskyinä, jotka käskevät toteuttamaan tietyn tavoitteen tai arvon niin täydellisesti kuin se on mahdollista erilaiset oikeudelliset ja tosiasialliset rajoitukset huomioon ottaen.¹ Oikeusperiaatteet ovat arvo- ja tavoitesidonnaisia ja niiden soveltuvuus tiettyyn asiaan vaihtelee. Oikeusperiaatteen ratkaisuarvon määrittämiseksi sen ilmentäviä yhteiskunnallisia arvo- ja tavoitenäkökohtia tulee punnita aina kunkin tapauksen ratkaisukontekstissa ja sanotut näkökohdat tulee tasapainottaa muiden asiaan vaikuttavien oikeusperiaatteiden vastaavien yhteiskunnallisten tausta-arvojen ja tavoitteiden kanssa².

Rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioiva avoin ja arvostuksenvarainen rikoslainsäädäntö pakottaa punnitsemaan ja soveltamaan rikosoikeudellisia oikeusperiaatteita yhdessä lainsäädännön kanssa³, eikä rikoksenteikijän vaaral-

¹ Virolainen – Koulu 2012, s. 118.

² Nurmi 2005, s. 201. Ks. myös Pölönen 2003, s. 39–46.

³ Ks. esim. Huovila 2005, s. 50–52.

lisuuden arvioimista edellyttävä lainsäädäntö voi poistaa niiden huomioon ottamista. Tämä tarkoittaa sitä, että tuomioistuimen vaarallisuuden arviointia koskevassa ratkaisutoiminnassa tulee lainsäädännön lisäksi ottaa huomioon myös rikosoikeudelliset oikeusperiaatteet ja niiden täytyy tietyt rajoitukset huomioiden lähtökohtaisesti toteutua myös sellaisilla rikoksenteijöillä, jotka määrätään suorittamaan koko rangaistus vankilassa tai kun arvioidaan pitkäaikaisvankien pääsyä ehdonalaiseen vapauteen. Rikoksenteijän vaarallisuuden huomioimisen ja vaarallisuuden arvioinnin näkökulmasta merkityksellisiä oikeusperiaatteita ovat erityisesti rikosoikeudelliset laillisuus-, suhteellisuus-, yhdenvertaisuus- ja ihmisarvon loukkaamattomuuden periaatteet. Tällä hetkellä rikoksenteijän vaarallisuuden huomioiva rikoslainsäädäntö on jossakin määrin ristiriidassa näiden tiettyjen rikosoikeudellisten oikeusperiaatteiden sovelustilanteissa. Tällaisessa ristiriitatilanteessa tuomioistuin joutuu punnitsemaan lainsäädännön ja oikeusperiaatteiden suhdetta kussakin yksittäistapauksessa sen erityispiirteet huomioiden.

Vankeusrangaistuksella puututaan aina rikoksenteijän PL:ssa turvattuun henkilökohtaiseen vapauteen. Tästä syystä rikoksenteijän vaarallisuuden huomioivassa lainsäädännössä on kyse tilanteista, joilla on suuri merkitys rikoksenteijän perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseksi. Rikoksenteijän arviointi vaaralliseksi johtaa edellä kerrotuin tavoin siihen, että rikoksenteijän vankilassa suoritettava rangaistusaika pitenee tavanomaisesta vankeusrangaistuksesta. Rikoksenteijän korkean väkivaltariskin vuoksi lainsäätäjällä on Suomessa kuitenkin katsonut, että yhteiskunnalla on oikeus puuttua rikoksenteijän vapauteen ennen kuin mahdollisesti odotettavissa olevia uusia törkeitä väkivaltarikoksia tapahtuu.

Rikoksenteijän vaarallisuuden arviointia edellyttävä rikoslainsäädäntö ilmentää lainsäätäjän käsitystä törkeiden väkivaltarikosten uusimisen vahingollisuudesta, ja sillä pyritään osaltaan estämään tällaisten rikosten uusimista. Tästä syystä on katsottu painavan yhteiskunnallisen tarpeen näkökulmasta perustelluksi vaikuttaa rikoksenteijän väkivaltariskiin. Rikoksenteijän vaarallisuus nähdään riskinä yhteiskunnan hyvinvoinnille ja turvallisuudelle⁴, minkä vuoksi hänen mahdolliseen tulevaan väkivaltakäyttäytymiseen pyritään puuttumaan jo etukäteen ja tuottamaan sitä kautta yhteiskunnan asukkaille hyvinvointia ja turvallisuutta. Tällainen lainsäädäntö pyritään näin ollen oikeuttamaan merkittävässä määrin paternalistisen rikosoikeuden yhteiskunnan suojeluun tähtäävästä näkökulmasta. Rikoksenteijän vaarallisuuden arviointia edellyttävään rikoslainsäädäntöön liittyvistä haasteista ja ongelmista huolimatta lainsäätäjällä on Suomessa katsonut, että rikoksenteijän vaarallisuuden huomioiminen ja vaarallisten rikoksenteijöiden erityissäätely ovat välttämättömiä ja

⁴ Pratt 1997, s. 2.

saavat oikeutuksensa erityisesti yhteiskunnan suojelusta ja uusintarikollisuuden vähentämistavoitteesta. On kuitenkin tärkeää, että oikeutusta rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioon ottavasta rikoslainsäädännöstä ja rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioimista rangaistuksen määräämisessä sekä sen täytäntöönpanossa koetellaan kriminaalipolitiikassa jatkuvasti eikä oteta annettuna.

Tässä tutkimuksen viidennessä luvussa rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia edellyttävän rikoslainsäädännön sallittavuutta tarkastellaan rikosoikeuden oikeusperiaatteiden ja yksilön perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta. Rikosoikeuden oikeusperiaatteiden ja perus- ja ihmisoikeuksien välitön merkitys rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia edellyttävän rikoslainsäädännön soveltamisessa korostuu erityisesti kiperissä tapauksissa. Näiltä osin kyse on siitä, missä puitteissa rikosoikeudessa voidaan huomioida rikoksenteikijän vaarallisuus rangaistuksen tai sen täytäntöönpanon jatkamisen perusteena ja sitä kautta edellyttää rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia ennen tiettyä tuomioistuimen päätöksentekoa. Koska rikoksenteikijän arvioiminen vaaralliseksi johtaa tämänhetkisen rikoslainsäädäntömme puitteissa siihen, että rikoksenteikijää rangaistaan osittain sellaisesta, mitä hän ei ole vielä tehnyt, siihen vaaditaan erittäin vahvat rikosoikeudelliset perusteet. Tästä johtuen rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioiminen rikoslainsäädännössä edellyttää, että sitä koskevassa sääntelyssä otetaan huomioon oikeusvarmuus.

Rikosoikeuden oikeusperiaatteet määrittelevät oikeudelliset reunaehdot oikeutetulle vaarallisuuden huomioimiselle ja tarjoavat sitä kautta työkalun rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin hyväksyttävyydelle kussakin yksittäisessä tapauksessa. Yksilön perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta rikoksenteikijän vaaralliseksi arvioiminen aiheuttaa sen, että yhteiskunnan muiden asukkaiden turvallisuus sekä yksilön oikeus vapautteen perus- ja ihmisoikeuksina kollisioivat toistensa kanssa. Rikosoikeudellisten oikeusperiaatteiden sekä perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioimisen tekee kiperäksi välttämättömyys punnita keskenään rikoksenteikijän vaarallisuuden sisällöllisiä tekijöitä, muodollista ja aineellista oikeudenmukaisuutta sekä yleistä oikeusvarmuutta. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia edellyttävässä lainsäädännössä näitä ei voi korvata toinen toisillaan, vaan niiden kanssa on tasapainoiltava. Haasteen tähän tuo myös se, että näiden asioiden arvottaminen ja keskinäinen punninta sisältää väistämättä subjektiivisia elementtejä.

5.1.1 Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate

Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate on rikosoikeuden keskeisin normatiivinen periaate⁵. Laillisuusperiaate, jota kutsutaan myös legaliteettiperiaatteeksi, ei kuitenkaan ole yksinomaan rikosoikeudellinen periaate vaan myös PL 8 §:ssä ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, kuten EIS:ssa turvattu perus- ja ihmisoikeus. Tämä merkitsee sitä, että rikosoikeudellista laillisuusperiaatetta ei tule tulkita yksinomaan rikosoikeudellisesti vaan sille on annettava merkitysisältöä myös yksilön perus- ja ihmisoikeutena. Tästä syystä laillisuusperiaatetta on tulkittava perusoikeusjärjestelmän arvoperusta ja etenkin PL 1.2:ssa tarkoitettu ihmisarvon loukkaamattomuus huomioon ottaen. Myös PL:ssa säädetty yhdenvertaisuusperiaate vaikuttaa rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen tulkintaan yhdenvertaisuuden sisältyessä perusoikeuden käsitteeseen ja näin vahvistaessa laillisuusperiaatteen asemaa yleisesti kaikille kuuluvana perusoikeutena⁶.

Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate määritellään RL 3:1:ssä. Säännöksen mukaan rikokseen syylliseksi saadaan katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohtekellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi, ja rangaistuksen sekä muun rikosoikeudellisen seuraamuksen on perustuttava lakiin. PL 8 §:n mukaan ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perustella, jota ei tekohtekellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Rikoksesta ei saa myöskään tuomita ankarampaa rangaistusta kuin tekohtekellä laissa on säädetty. EIS 7 artiklan mukaan ketään ei ole pidettävä syyppäänä rikokseen sellaisen teon tai laiminlyönnin perusteella, joka ei ollut tekohtekellä kansallisen lainsäädännön tai kansainvälisen oikeuden mukaan rikos. Rikoksen tekohtekellä sovellettavissa ollutta rangaistusta ankarampaa rangaistusta ei saa määrätä. Mikään tässä artiklassa ei estä ryhtymästä oikeudenkäyntiin henkilöä vastaan ja tuomitsemasta häntä rangaistukseen teosta tai laiminlyönnistä, joka sivistyskansojen hyväksymien yleisten oikeusperiaatteiden mukaisesti oli tekohtekellä rikollinen teko.

Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate vaikuttaa siihen, millaisia oikeuslähteitä tuomioistuimissa voidaan hyödyntää ja miten laintulkintaoppi konstruoidaan⁷. Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen katsotaan sisältävän neljä alaperiaatetta. Ensimmäinen alaperiaate on taannehtivuuskielto: lainsäätäjät ei saa säätää taannehtivaa lakia syytetyn vahingoksi eikä tuomioistuin saa soveltaa lakia taannehtivasti syytetyn vahingoksi. Toinen alaperiaate on epätasällisyyskielto: lainsäätäjät ei saa säätää epätasällistä rangaistussäännöstä syytetyn vahingoksi. Lainsäätäjän tulee huolehtia ja olla vastuussa siitä, että säännök-

⁵ Ks. esim. Melander 2015, s. 644.

⁶ Melander 2011, s. 179.

⁷ Frände 2004, s. 31–34.

sen tunnusmerkistökategoriat ovat selkeät ja riittävän kattavat. Kolmas alaperiaate koskee laintasoisuusvaatimusta: lainsäätäjä ei saa säätää kriminalisointia lakia alemman asteisessa säädöksessä. Neljäntenä alaperiaatteena laillisuusperiaate rajoittaa tuomioistuinta kieltämällä analogisen tulkinnan sekä lain sanamuodon ylittämisen syytetyin vahingoksi.⁸

Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate ei sinänsä aseta estettä rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioivalle lainsäädännölle silloin kun sääntely täyttää laillisuusperiaatteen edellyttämät vaatimukset. Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta vaarallisuuden huomioivan rikoslainsäädännön osalta merkitystä on annettava erityisesti laintasoisuusvaatimukselle ja epätas- mällisyyskiellolle. Lailla säätämisen vaatimus rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioivan lainsäädännön osalta merkitsee sitä, että lainsäätäjä ei saa delegoi- da valtaa säätää rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioimisesta rikoslainsäädännössä muulla kuin laintasoisella säädöksellä. Asetus tai muu alemman as- teinen säädös ei siten ole riittävä taso, mikäli lainsäädännössä halutaan määrätä rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioimisesta ja sen myötä vaarallisuuden ar- vioimisesta. Lailla säätämisen vaatimus ei tällä hetkellä rikoksenteikijän vaaral- lisuuden arvioinnin osalta ole ongelma, koska siitä on säädetty lain tasolla sekä RL:ssa että VapL:ssa.

Laillisuusperiaatteeseen sisältyvä sääntelyn täsmällisyysvaatimus edellyt- tää rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia edellyttävältä sääntelyltä riittävää täsmällisyyttä ja tarkkarajaisuutta. De lege lata rikoksenteikijän vaarallisuuden käyttö rangaistuksen tai sen täytäntöönpanon jatkamisen perusteena on haas- teellinen täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimuksen osalta siinä, että koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen lainsäädäntöön liittyvää erittäin vaaral- lisen -käsitettä ja elinkautisvankeihin liittyvää väkivaltariskin käsitettä ei ole täsmällisesti ja tarkkarajaisesti avattu lainsäädännössä, vaan nämä lainkohdat ovat hyvin epätas- mällisiä. Tätä problematiikkaa on avattu jo tämän tutkimuk- sen luvussa 2. Toisaalta huomioon on otettava se, että lainsäädännössä ei voi- da tyhjentävästi määritellä kaikkea, koska se laajentaisi lainsäädännön valta- viin mittasuhteisiin. Tietyn käsitteen tai laajemmin tunnusmerkistön sisältö voi täsmentyä myös oikeuskäytännössä.⁹ Mitä keskeisemmin lainsäädäntö vaikut- taa yksilön oikeusasemaan, sitä täsmällisempää ja tarkempaa sen tulisi kuiten- kin olla¹⁰.

⁸ Ks. esim. Nuutila 1997, s. 47–48; Frände 2004, s. 34–59; Melander 2015, s. 646–657. In dubio pro reo -sääntö täydentää rikosoikeudellista laillisuusperiaatetta. Jollei in dubio pro reo -sääntöä noudatettaisi, laillisuusperiaatteen teho jäisi helposti vajavaiseksi. Jos rikoksenteikijä voidaan tuomita tietyistä RL:n kriminalisoinnista teosta rangaistukseen riittävien selvitysten puuttuessa, olisi käsillä vaara tulla tuomituksi muusta kuin RL:ssa säädetystä käyttäytymisestä. (Halila 1975, s. 291).

⁹ Melander 2015, s. 646–647.

¹⁰ Ks. esim. Tala 2010, s. 14.

Tämänhetkisistä säännöksistä ei lainkaan selviä, eivätkä lain esityöt juurikaan anna viitteitä siitä, minkälaisen rikoksenteelijän voidaan katsoa olevan erittäin vaarallinen tai mitä väkivaltariskillä yksityiskohtaisesti tarkoitetaan. Vaarallisuus- ja väkivaltariskikäsitteiden ollessa tämänhetkisen rikoslainsäädännön mukaan epämääräisiä rikosoikeudellinen laillisuusperiaate edellyttää sitä, että niitä tulkitaan supistavasti. Vähimmäisvaatimuksena säännöksessä tulisi kuitenkin määritellä lyhyesti, että erittäin vaarallisella tarkoitetaan henkilöä, jolla on erittäin korkea riski syyllistyä törkeisiin väkivaltarikoksiin tulevaisuudessa eli väkivaltariski. Tällaiset epätasällisyydet saattavat aiheuttaa tuomioistuimelle merkittäviä tulkintaongelmia ja johtaa rikoksenteelijän arviointiin vaaralliseksi hyvin tulkinnanvaraisin perustein. De lege ferenda rikoksenteelijän vaarallisuuden arviointia edellyttävä lainsäädäntö tulee laatia täsmälliseen ja tarkkarajaiseen muotoon mahdollisimman pikaisesti.

Rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen sisältyvään taannehtivuuskieltoon liittyen EIT on antanut tuomion M. v. Saksa (2009), jossa käsiteltiin rikoksenteelijän oikeuksia suhteessa pakkolaitostuomion muuttamiseen. Ratkaisussa todettiin, että määritellyn kestoisen pakkolaitostuomion (maksimissaan 10 vuotta) korvaaminen määrittämättömän pituisella pakkolaitostuomiolla Saksan laissa tapahtuneen muutoksen seurauksena, ei johtanut pelkästään rangaistuksen täytäntöönpanon muuttamiseen, vaan myös lisärangaistukseen, joka tuomittiin takautuvasti vastoin EIS artiklaa 7(1). EIT katsoi, että jos tuomioistuin muuttaa rangaistustaan alkuperäisen tuomion antamisen jälkeen, jälkimmäinen päätös ei täytä EIS 5(1a) artiklan vaatimusta tuomioon liittyen, koska siinä ei ratkaista syyllisyyskysymystä.

5.1.2 Ihmisarvon loukkaamattomuuden periaate

Ihmisarvolla tarkoitetaan jokaisella ihmisellä olevaa arvoa, jonka vuoksi häntä tulee kohdella kaikissa tilanteissa kunnioittavasti ja inhimillisesti¹¹. Ihmisarvo on sekä moraalinen että juridinen käsite, ja sitä pidetään kaikkien perus- ja ihmisoikeuksien perustana ja taustalla vaikuttavana arvona¹², joka sisältävää julkiselle vallalle asetetun yleisen turvaamisvelvollisuuden. Ihmisarvon loukkaamattomuuden perustalta luodaan konkreettiset perus- ja ihmisoikeudet sekä niiden tulkintakäytäntö. Ihmisarvon loukkaamattomuuden periaate asettaa ihanteen, että kaikilla kansalaisilla on samat perus- ja ihmisoikeudet, ja viittaa siten erityisesti perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen vaatimukseen. Ihmisarvon loukkaamattomuus turvataan Suomen valtiosäädännössä, jonka arvo-perustasta säädetään PL 1.2:ssa. Sen mukaan valtiosääntö turvaa ihmisarvon

¹¹ Cuesta 2011, s. 457.

¹² Melander 2008, s. 74.

loukkaamattomuutta, yksilön vapauksia ja oikeuksia sekä edistää oikeudenmukaisuutta. Ihmisarvon loukkaamattomuus mainitaan myös useissa varsinaisissa perusoikeussäännöksissä. Esimerkiksi PL 7.2:n mukaan ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa tai muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti.

Ihmisarvon loukkaamattomuuden periaatteella on tärkeä asema myös useissa kansainvälisissä ihmisoikeusvelvoitteissa. EIS:ssa ihmisarvoa ei suoranaisesti mainita, mutta ihmisarvon kunnioittamisen on katsottu olevan sen perusta. Lisäksi EIS:n johdannossa viitataan YK:n ihmisoikeuksien julistukseen, ja EIT on oikeuskäytännössään todennut ihmisarvon olevan yksi EIS:ssa tunnustettu- ja oikeuksia tukevista arvoista¹³. Ihmisarvon loukkaamattomuus vahvistetaan myös Euroopan unionin perusoikeuskirjan 1 artiklassa¹⁴. Sen mukaan ihmisarvo on loukkaamaton ja sitä on kunnioitettava ja suojeltava. Artiklassa ilmaistaan ihmisarvon yleisinhimillinen perusta ja viitataan kaikkien ihmisyksilöiden periaatteelliseen yhdenvertaisuuteen¹⁵. Ihmisarvon loukkaamattomuuden vaatimusta ilmentää esimerkiksi PL:ssa, EIS:ssa ja Euroopan unionin perusoikeuskirjassa erikseen mainittu kidutuksen sekä epäinhimillisen tai halventavan rangaistuksen ja kohtelun kieltoa koskevat säännökset. RL:ssa puhdas ihmisarvon käsite löytyy ainoastaan ihmiskauppaa koskevassa 25:3:ssä.

Rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä ihmisarvon loukkaamattomuuden periaatteella on merkitystä erityisesti ehdottoman vankeusrangaistuksen määräämisen osalta. Ihmisarvon loukkaamattomuuden periaate huomioi yksilön kunnioittamisen myös hänen vapauten ja muihin oikeuksiin puututtaessa¹⁶. Periaate edellyttää rajoittamaan yksilön toimintavapauden rajoittamisen minimiin. Ehdottoman vankeuden täytäntöönpano ei siten saa aiheuttaa vangin oikeuksiin tai olosuhteisiin muita rajoituksia kuin niitä, joista säädetään lailla tai jotka välttämättä seuraavat rangaistuksesta. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että vaaralliseksi arvioidun rikoksenteikijän vapautta ei tule rajoittaa enempää kuin vangitsemisen tarkoitus törkeän väkivaltarikosten uusimisen estämisestä ja muun yhteiskunnan turvallisuudesta sekä vankilassa pitämisen varmuus ja järjestyksen säilyminen sitä edellyttävät. Ainoastaan tällainen menettely mahdollistaa rikosoikeusjärjestelmän humanisuuden ja rangaistusten inhimillisyyden huomioimisen sekä sitä kautta ihmisarvon loukkaamattomuuden.

Ihmisarvon loukkaamattomuuden periaate velvoittaa pidättäytymään käyttämästä ihmisarvoa loukkaavia rikosoikeudellisia seuraamuksia¹⁷. Tällaisia seuraamuksia ovat erityisesti kuolemanrangaistus, kidutus tai muu epäinhimillinen

¹³ Ks. esim. EIT:n tuomio *Pretty v. Yhdistynyt kuningaskunta* (2002).

¹⁴ Euroopan unionin perusoikeuskirjan 1 artiklan selitysosassa todetaan: ”Ihmisarvo ei ole ainoastaan yksi perusoikeuksista vaan myös kaikkien perusoikeuksien perusta” (EU:n perusoikeuskirjan selitysteksti, s. 3).

¹⁵ Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 37/2013, s. 26.

¹⁶ Seelmann 2004, s. 213.

¹⁷ Melander 2008, s. 308.

tai halventava rangaistus. Ajallisesti pitkän vankeusrangaistuksen voidaan katsoa loukkaavaan ihmisarvoa siltä osin, että se vaikuttaa vankiin ja hänen lähiympäristöönsä monin tavoin, erityisesti psykologisesti ja sosiaalisesti¹⁸. Suomen rikoslainsäädännön näkökulmasta tässä suhteessa pitkäaikaisia rangaistuksia ovat lähinnä elinkautinen vankeus ja koko rangaistuksen suorittaminen vankilassa. Erityisesti elinkautisen vankeuden osalta rangaistuksen keston epämääräisyys sekä epävarmuus siitä, pääseekö vanki koskaan vapauteen, lisää rangaistuksen epäinhimillisyyttä ja sen voidaan sitä kautta katsoa loukkaavan yksilön ihmisarvoa. EIT:n oikeuskäytännössä onkin katsottu nykyään, että elinkautisvangeilla tulee olla ainakin jonkinlainen mahdollisuus päästä tietyn ajan kuluttua vapaaksi. Tässä suhteessa vankeuslainsäädännön kokonaisuudistuksessa vuonna 2006 elinkautisvangeille ja koko rangaistusta vankilassa suorittaville vangeille mahdollistettu pääsy ehdonalaiseen vapauteen HHO:n päätöksellä oli vangin ihmisarvon näkökulmasta odotettu muutos. Mitä pidempi ehdoton vankeusrangaistus on, sitä vahvempia perusteita rikoksenteelijän vankilassa pitämiseen tulee ihmisarvon loukkaamattomuuden näkökulmasta olla. Tämä edellyttää siten sitä, että rikoksenteelijän väkivaltariskiä tulee pyrkiä arvioimaan luotettavasti, jotta pitkäaikaisvankia ei pidetä turhaan hänen oletetun vaarallisuutensa takia vankilassa.

Ihmisarvon loukkaamattomuuden periaate vahvistaa Suomessa jo kauan vallalla ollutta rationaalialia ja humaania kriminaalipolitiikkaa. Lainsäätäjän tulee kriminalisointia laatiessaan ottaa huomioon ihmisten mahdollisesti ristiriitaiset arvo-orientaatiot sekä hyvää elämää koskevat näkemykset ja pyrkiä sovittamaan nämä yhteen tavalla, joka ei aiheuta ongelmia ihmisten kesken¹⁹. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa koskevissa säädöksissä ja käytännöissä tulee huomioida perusoikeuksien täytäntöönpanotoimenpiteille asettamat rajoitukset. Ihmisarvon loukkaamattomuuden periaate velvoittaa siten vankilaviranomaisia huolehtimaan myös siitä, että vankeusrangaistusta suorittavan vaaralliseksi arvioitun vangin ihmisarvoa ei vankilassa loukata. Ihmisarvon loukkaamattomuuden periaate asettaa näin ollen tiettyjä edellytyksiä esimerkiksi vankilan olosuhteille. Ihmisarvon loukkaamattomuuden periaatteella on yhteys myös subjektiivisen rangaistusvastuun kieltoon. Tämä tarkoittaa sitä, että rikoksesta on tuomittava ainoastaan tahallisena tai tuottamuksellisena. Mitä tärkeämmästä oikeushyvän loukkauksesta on kysymys, sitä helpommin rangaistavuuden alaraja voidaan laskea tuottamuksen tasolle. Esimerkiksi rikoksenteelijän vaarallisuudessa olennaiset henkeen, terveyteen ja vapauteen kohdistuvat rikokset loukkaavat merkittävästi yksilön oikeushyviä, joten ne ovat yleensä tuottamuksellisina tekoina rangaistavia.²⁰

¹⁸ Ks. Cuesta 2011, s. 464–469. Ks. myös esim. EIT:n tuomio Weeks v. Yhdistynyt kuningaskunta (1987).

¹⁹ Melander 2008, s. 289–290.

²⁰ Nuutila 1996, s. 78.

Lisäksi ihmisarvon loukkaamattomuuden periaatteessa tulee huomioida se, että kaikkia ihmisiä on kohdeltava yhdenvertaisina. Yhdenvertaisuusperiaatetta selvitetään myöhemmin tässä luvussa, mutta tältä osin yhdenvertaisella kohdella viitataan erityisesti rangaistuskäytännön yhteneväisyyteen. Rangaistuskäytännön yhteneväisyys ihmisarvon loukkaamattomuuden näkökulmasta on erityisen tärkeää niissä rikosoikeusjärjestelmän tilanteissa, joissa rikosentekijän vaarallisuus voi vaikuttaa rikoksesta langetettavan rangaistuksen määräämiseen tai rangaistuksen täytäntöönpanoon. Tätä on tuotu tässä tutkimuksessa jo aikaisemmin esille viitaten syyttäjällä olevaan harkintavaltaan koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen määräyksen yhteydessä.

5.1.3 Rikosoikeudellinen suhteellisuusperiaate

Rikosoikeudellisen suhteellisuusperiaatteen juuret ovat johdettavissa perusoikeusjärjestelmästä, jonka mukaan valtiovalta ei saa puuttua yksilön perusoikeuksiin mielivaltaisesti eikä rajoittamattomasti²¹. Sitä voidaan kutsua eräänlaiseksi rikosoikeuden metaperiaateeksi, jota tulee käyttää vertailtaessa konkreettisia oikeushyviä ja punnittaessa vastakkain muita rikosoikeudellisia periaatteita sekä yksilön perus- ja ihmisoikeuksia. Rikosoikeudellisen suhteellisuusperiaatteen tarkoituksena on toimia rajoitteena rikosoikeuden käytölle ja se on erityisen oleellinen rangaistuksen määräämisen näkökulmasta. RL 6:4:ssä säädetty mittamuksen perussäännös toimii normatiivisena perustana rikosoikeudelliselle suhteellisuusperiaatteelle. Kyseisen säännöksen mukaan rangaistuksen on oltava oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. RL 6:4:n mukaan määräytyvää rikosoikeudellista suhteellisuusperiaatetta voidaan kutsua myös syyllisyyden perusteella määräytyväksi retrospektiiviseksi suhteellisuusperiaateksi²². Retrospektiivisessä suhteellisuusperiaatteessa on erotettavissa relatiivinen ja absoluuttinen näkökulma. Relatiivisella suhteellisuudella tarkoitetaan sitä, että rikosten törkeyttä verrataan toisiin rikoksiin ja vastaavasti rangaistusten ankaruutta toisiin rangaistuksiin. Absoluuttisella suhteellisuudella tarkoitetaan puolestaan sitä, kuinka paljon yhteiskunnassa katsotaan tietyn teon yleisesti ansaitsevan rangaistusta.²³ Retrospektiivisen suhteellisuusperiaatteen lisäksi rikosoikeudellisessa suhteellisuusperiaatteessa voidaan erottaa prospektiivinen suhteellisuusperiaate. Se suuntautuu tulevaisuuteen ja sillä tarkoitetaan sitä, että rangaistuksen määräämisessä tulee aina valita lievin mahdollinen perusteltavissa oleva seuraamusvaihtoehto, jolla tavoiteltu pää-

²¹ Ks. esim. Melander 2002, s. 943–944.

²² Ks. esim. Lahti 2012, s. 104; Asp 2007, s. 207–219.

²³ Lappi-Seppälä 1987, s. 120–123.

määrä voidaan todennäköisesti saavuttaa.

Rikosoikeudellisesta suhteellisuusperiaatteesta ei voida johtaa tuomioistuimelle täsmällisiä toimintaedellytyksiä yksittäiseen tapaukseen, mutta sen tulee toimia yleisenä ohjaavana tekijänä tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa. Suhteellisuusperiaate edellyttää, että tuomioistuin harjoittaa valittavissa olevien rangaistusten välillä punnintaa ja että rikoksentekijän vapautta ei rajoiteta enempää kuin rikoksen vahingollisuus ja vaarallisuus sekä rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys edellyttävät. Suhteellisuusperiaate aiheuttaa näin ollen tiettyjä odotuksia rangaistustasosta, eivätkä rangaistukset saa ylittää huomattavasti näitä odotuksia²⁴. Periaate suojaa rikoksentekijää siten liian kovalta rangaistukselta²⁵. Suhteellisuusperiaate edellyttää kuitenkin myös sitä, että rikoksen uusimisessa tulee voida huomioida suhteellisuuden periaate; mitä suurempi rikosten määrä, sitä ankarampi rangaistus tulee voida määrätä²⁶.

Rikosoikeudellinen suhteellisuusperiaate on tekokeskeinen periaate. Tämä tarkoittaa sitä, että suhteellisuusperiaate rajoittaa rankaisemisen määräämisen liittyvän teon moitittavuuteen kuten törkeyteen eikä salli tekijän vaarallisuuden laajempaa huomioon ottamista. Rangaistuksen määrä ilmaisee sen moitteen määrää eli tekijän syyllisyyden suuruutta, joka tekoon kohdistuu. Rikoksen törkeys määritetään suhteessa toisiin rikoksiin ja niiden arvioituun törkeyteen, ja vastaavasti rangaistuksen ankaruus määritetään suhteessa toisten rangaistusten ankaruuteen.²⁷ Rangaistusten tulee erota toisistaan tavalla, josta ilmenevät oikeasuhtaisesti eri rikosten moitittavuusasteissa olevat erot.

Kun rikoksentekijän vaarallisuutta käytetään rankaisemisen tai vankeuden täytäntöönpanon jatkamisen perusteena perusperiaate rikosoikeudellisen suhteellisuuden vaatimuksesta ei toteudu, koska siinä rikoksentekijän vaarallisuus otetaan huomioon rangaistuksen pituutta ankaroitavana seikkana²⁸. Vaaralliseksi arvioitua rikoksentekijää pidetään vankilassa kauemmin kuin olisi oikeudenmukaista ja kohtuullista suhteessa hänen tekemäänsä rikokseen. Tämä tarkoittaa sitä, että rikoksentekijän vaarallisuuden huomioonottavassa rikosseuraamuksessa poiketaan tekosyyllisyysperiaatteesta, joka on retrospektiivisen suhteellisuusperiaatteen mittapuu. Yksilötasolla kysymys on yksilölle kuuluvan perusoikeuden eli vapauden rajoittamisesta pitempään kuin suhteellisuusperiaatteen mukaan on kohtuullista. Jotkut tutkijat ovatkin katsoneet, että osaksikin suhteellisuusperiaatteen vastaiset rangaistukset ovat loukkaus rikoksentekijän ihmisoikeuksia vastaan²⁹.

²⁴ Zimring – Hawkins 1973, s. 41–42.

²⁵ Nuotio 2005a, s. 181. Ks. suhteellisuusperiaatteesta liittyen pitkiin rangaistukseen Emerson et al. 2007, s. 663–676.

²⁶ Ks. myös Lappi-Seppälä 2002b, s. 404–406.

²⁷ Nuotio 2005a, s. 178. Ks. myös Lappi-Seppälä 2002b, s. 403–404.

²⁸ Ks. myös Lappi-Seppälä 2002b, s. 411–412.

²⁹ Ks. esim. Van Zyl Smit – Ashworth 2004, s. 552.

Rikosoikeudellisen suhteellisuusperiaatteen näkökulmasta rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioon ottavan rikoslainsäädännön tulee edellyttää, että lainsäädäntö huomioidaan ja sitä käytetään asianmukaisesti, että se on sopu-suinnussa sille asetettujen kriminaalipoliittisten tavoitteiden kanssa, että nou-datetaan rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioivien rangaistusten eli elinkautisvankeuden ja koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen oikeasuhtaisuutta ja että perustellaan näiden rangaistusten tarpeellisuus ja välttämättömyys rikok-senteikijän inkapasitaatiotavoitteen kannalta.

Elinkautinen vankeus ja koko rangaistuksen suorittaminen vankilassa ovat Suomen seuraamusjärjestelmän ankarimpiä rangaistuksia. Näiden rangaistus-ten kesto ja ankaruus eivät ole oikeasuhtaisia rikoksenteikijän tekosyöllisyyteen nähden, koska niissä ilmenee vahvasti seuraamuksen sisältämän inkapasitaat-ion tavoite³⁰. Koko rangaistuksen suorittamisessa vankilassa ja elinkautisvan-keudessa on näin ollen sisään rakennettuina turvaamistoimenpiteen piirteitä. Rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioon ottavien rangaistusten osalta suhtel-lisuusperiaate huomioi siten rangaistusten tarpeellisuuden ja välttämättömyy-den lähinnä rikoksenteikijän inkapasitaatiotavoitteen kannalta. Rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioivan lainsäädännön osalta on oleellista harkita tällaisen lainsäädännön välttämättömyys rikoksenteikijän ehdonalaisen vapauden menet-tämisen ja sen myötä pitkän vankeusrangaistuksen osalta. Tältä osin rikoksen-tekijän vaarallisuuden lainsäädännöllisen huomioimisen asianmukaisuudella ja soveltuvuudella tarkoitetaan, että tällaisten keinojen tulee olla tarpeellisia ja palvella tavoitteita yhteiskunnan turvallisuudesta ja törkeän väkivaltarikosten uusimisen vähentämisestä.

Rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioivan rikoslainsäädännön näkökul-masta suhteellisuusperiaate edellyttää sitä, että rikoksenteikijän vaarallisuus voidaan otetaan huomioon rikosprosessissa ainoastaan, jos sillä saavutetta-va etu tai tavoiteltu päämäärä on kohtuullisessa suhteessa vaarallisuuden hu-omioimisesta aiheutuviin haittoihin, vastakkaisiin etuihin tai arvoihin. Tuomio-istuimessa rikoksenteikijän vaarallisuutta ei voida arvioida pelkästään ottamalla huomioon hänen riski- ja suojaavat tekijänsä, väkivaltakäyttäytymisen vaka-vuuden ja todennäköisyyden vaan normatiivisessa vaarallisuuden arvioinnissa täytyy huomioida rikoksenteikijän vaarallisuus suhteessa toisiin rikoksenteiki-jöihin ja suhteessa siihen, mitä vaarallisuuden huomioimisella seuraamusjär-jestelmässä tavoitellaan. Suhteellisuusperiaatteen vastaiseen rangaistukseen ei voida kuitenkaan vedota, jollei se ole tietyssä suhteessa sekä rikoksente-

³⁰ Elinkautisvankeuden sisältämästä inkapasitaatiotavoitteesta johtuen rikoksenteikijälle tuomit-tavan rangaistuksen kannalta murhan ja tapon välinen rajanveto on erityisen merkittävä. Ehdon-alaisen vapauden säännöistä johtuen tavanomainen taposta tuomittu rikoksenteikijä selviää yleensä yli puolta lyhyemmällä rangaistuksella kuin elinkautiseen vankeuteen murhasta tuomittu ri-koksenteikijä.

kijän aikaisempaan rikollisuuteen ja oletettuun uusimisriskiin, jonka hänen vaarallisuutensa aiheuttaa yhteiskuntaan. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa osittaista suhteellisuusperiaatteesta luopumista perustellaan sillä, että rikoksenteikijä katsotaan vaaralliseksi toisten keskeisille oikeushyville³¹, jolloin yhteiskunnan turvallisuuden vuoksi on oikeutettua pitää häntä tavanomaista kauemmin rangaistuslaitoksessa. Tämä tarkoittaa sitä, että rikoksenteikijän vaarallisuus voidaan huomioida rangaistuksen määräämisessä tai sen täytäntöönpanon jatkamisessa ainoastaan kun otetaan huomioon sen tärkeys toisten ihmisten hengen, terveyden tai vapauden suojelemiseksi. Suhteellisuusperiaatteen huomioiminen rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioimisessa rangaistuksen tai sen jatkamisen täytäntöönpanossa edellyttää näin ollen vertailua rikoksenteikijälle aiheutuvan haitan ja toisaalta vaarallisuuden huomioimisesta yhteiskunnalle syntyvän hyödyn välillä. Suhteellisuusperiaatteen mukaan rangaistusten on oltava sitä ankarampia, mitä moitittavampana rikollista käyttäytymistä pidetään. Koska toistuva väkivaltakäyttäytyminen on erityisen moitittavaa, voidaan suhteellisuusperiaatteella toisaalta tukea vaarallisuuden huomioimista rangaistuksen määräämisessä, ja sitä kautta oikeuttaa vaarallisten rikosten tekijöiden tavanomaista pidemmät rangaistusten täytäntöönpanot.

Suhteellisuusperiaatteen täytyy toimia siinä mielessä rajoittavana periaatteena rikoksenteikijän vaarallisuutta arvioitaessa, että myös rikoksenteikijän vaarallisuudesta seuraavan rangaistuksen täytäntöönpanoajan tulee olla jonkinlaisessa oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksenteikijän vaarallisuuteen. Suhteellisuusperiaatteen mukaisesti tuomioistuimen tulee suhteuttaa vaarallisuuspäätöksensä voimakkuus siten, että rikoksenteikijän vapautta rajoitetaan mahdollisimman vähän. Rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioivan lainsäädännön soveltaminen tuomioistuimessa edellyttää sitä, että rikosoikeusjärjestelmässä käytetään rikoksenteikijän osalta ensiksi lievempiä keinoja, joilla tavoiteltu päämäärä voidaan todennäköisesti saavuttaa. Tämä tarkoittaa sitä, että rikoksenteikijän vaarallisuutta huomioitaessa tulee olla ensiksi tavanomaiset rikossuusiutuksen vaikutusmahdollisuudet käytetty, ja jos niiden käyttämisen jälkeen on käytännön elämässä havaittu törkeän väkivaltarikoksen uusimisen kautta, että niillä ei ole vaikutusta, vasta sen jälkeen rangaistuksen määräämisessä voidaan siirtyä huomioimaan rikoksenteikijän vaarallisuus.

Koska rikosoikeudessa on lähtökohtana, että rangaistuksena on käytettävä lievintä mahdollista keinoa, pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyssä on arvioitava vaarallisuuden kriteereitä sitä tiukemmin, mitä pidempään rikoksenteikijä on ollut vankilassa. Tuomari joutuu tällöin punnitsemaan päätöksensä merkitystä ja asettamaan sen seuraukset oikeudenmukaiseen suhteeseen verrattuna toisten rangaistusten ankaruuteen, toisiin vaarallisiin sekä vaarattomiin rikok-

³¹ Matikkala 2010, s. 38. Ks. myös Lappi-Seppälä 2002a, s. 215, 217–218.

sentekijöihin nähden. Rikoksentekijän vaarallisuutta koskevia päätöksiä täytyy tämän johdosta perustella niin, että niissä on avoimesti suhteellisuusperiaatteen mukaista vertailua. Perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta rangaistusten ja turvaamistoimien välillä ei pidä tehdä erottelua, jotta turvaamistoimien laajamittaisella käyttämisellä ei voida mahdollistaa suhteellisuusperiaatteen täydellistä sivuuttamista.

Rangaistuksen ankaruus määritetään suhteessa toisten rangaistusten ankaruuteen. Se, mikä yksittäistapauksessa on oikea, puolustettava tai järkevä suhde, ratkaistaan kulloinkin yhteiskunnassa vallitsevien arvojen perusteella³². Suhteellisuusperiaatteen mukaisesti myös rangaistuksen tulee poiketa saman verran keskimääräisestä normaalirangaistuksesta. Ei siis toisin sanoen riitä, että rangaistus poikkeaa keskimääräisestä rangaistuksesta, vaan sen tulee poiketa keskimääräisestä rangaistuksesta myös oikeassa suhteessa³³. Suhteellisuusperiaate antaa tuomioistuimelle mahdollisuuden olla huomioimatta rikoksentekijän vaarallisuutta rangaistusta määrättäessä tai sen täytäntöönpanossa, jos sen huomioonottaminen voi johtaa tavoiteltavaan tulokseen nähden kohtuuttomiin seurauksiin.

Rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnin merkityksen kasvun myötä prospektiivisen suhteellisuusperiaatteen merkitystä on hyvä korostaa. Suhteellisuusperiaatteen näkökulmasta erittäin osuva kysymys on, kyetäänkö vaaralliset rikoksentekijät erottelemaan muista törkeiden rikosten tekijöistä tarpeeksi luotettavasti yhdenvertaisuuden ja ennustettavuuden periaatteet huomioivalta tavalla. Esimerkiksi Tiihonen on katsonut, että väkivaltariskiarviot eivät toimi, eikä niitä tulisi huomioida rikosoikeusprosesseissa. Hän katsoo, että mikäli vakavien väkivaltarikosten uusimisessa rikoksentekijän pitäminen vankilassa tavanomaista vankia pitempään on tärkeä uusintarikollisuuden ehkäisyn komponentti, olisi tarkoituksenmukaista ja oikeudenmukaista määrittää rangaistusseuraamus niin, että rikoksenuusijan rangaistusaikaa pidennetään aina progressiivisesti tehtyjen rikosten määrän mukaisesti.³⁴ Koska tuomioistuimen tehtävänä on huolehtia rikoksentekijän oikeusturvasta, on tärkeää, että tuomioistuin arvioidessaan rikoksentekijän vaarallisuutta selvittää itsenäisesti ne tosiasiatiedot, joihin rikoksentekijän vaarallisuus voi perustua. Näin ollen yksin syyttäjän vaatimusta rikoksentekijän vaarallisuudesta tai rikoksentekijän tut-

³² Helminen et al. 2012, s. 96.

³³ KKO on antanut suhteellisuusperiaatteen mukaisesta poikkeamisesta ennakkoratkaisun KKO 1986 II 65. Vastaajille syyksi luetusta törkeästä huumausaineen salakuljetuksesta kummallekin tuomittu 6,5 vuoden vankeusrangaistus ei ollut olennaisesti lievempi kuin ne rangaistukset, joita oikeuskäytännössä oli tuomittu sanottuja rikoksia selvästi törkeämmistä huumausainerikoksista. Rangaistukset olivat näin ollen liian ankaria. KKO käytti termejä ”olennainen” ja ”selvä” osoittamaan vertailua, jonka mukaan selvästi törkeämmästä teosta tulee tuomita myös olennaisesti ankarampaan rangaistukseen.

³⁴ Tiihonen 2011, s. 622.

kineen lääkärin tai THL:n oikeuspsykiatrisen asioiden lautakunnan lausuntoa rikoksentekijän vaarallisuudesta ei voida pitää riittävänä selvityksenä rikoksentekijän vaarallisuudesta. Koska suhteellisuusperiaatteen huomioiva ajattelu vaikuttaa olevan oikeuspsykiatrisessa prosessissa vieras, eivätkä psykiatrit ja psykologit oikeuspsykiatrisia johtopäätöksiä tehdessään voi ymmärtää sen merkitystä rikosoikeuden näkökulmasta, tuomioistuimen suhteellisuusperiaatteen huomioiminen ja arvottaminen on erityisen tärkeää.

5.1.4 Yhdenvertaisuusperiaate

Yhdenvertaisuusperiaate on PL:n ja rikosoikeuden keskeisimpiä periaatteita³⁵, ja se ilmaistaan sekä PL 6 §:ssä että RL 6:3:ssä. PL 6.1-2:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä, ja ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Vastaavasti rangaistuksen määräämisen lähtökohtia koskeva RL 6:3.1 asettaa lähtökohtaisesti jokaisen yhdenvertaiseen asemaan. Kyseisen säännöksen mukaan rangaistusta määrättäessä on otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä myös rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Yhdenvertaisuuden ajatus sisältyy myös itse perusoikeuden käsitteeseen, koska perusoikeuksia koskevat säännökset on pääsääntöisesti kirjoitettu kaikkia koskeviksi³⁶. Lisäksi ihmisten yhdenvertaisuus turvataan Euroopan unionin perusoikeuskirjan 20 artiklassa, jonka mukaan kaikki ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Nämä säännökset asettavat viranomaisille velvollisuuden kaikin mahdollisin tavoin edistää ihmisten yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa.

Yhdenvertaisuuden periaate edellyttää edellä mainittujen säännösten mukaisesti, että ilman hyväksyttävää perustetta yksilöiden oikeuksia ei voida asettaa eri asemaan keskenään. Yhdenvertaisuus edellyttää näin ollen paitsi samanlaisia kohtelua samanlaisissa tapauksissa myös erilaista kohtelua erilaisissa tapauksissa. Yhdenvertaisuus ei tyhjene yhteiskunnassa eikä rikosoikeusjärjestelmässä kuitenkaan pelkästään muodolliseen yhdenvertaisuuteen lain edessä, vaan niiden näkökulmasta tarvitaan myös tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutumista³⁷.

Koska rikosoikeuden keinoin voidaan kajota yksilön oikeusasemaan merkittävällä tavalla, yhdenvertaisen kohtelun asettamat vaatimukset korostuvat rikosoikeudessa. Rikosoikeusjärjestelmän oikeudenmukaisen toimivuuden kannalta yhdenvertaisuusperiaatteella on siten merkittävä asema. Epäyhden-

³⁵ Ks. esim. Anttila – Törnudd 1970, s. 186–187.

³⁶ HE 309/1993 vp, s. 16.

³⁷ Muodollisesta ja tosiasiallisesta yhdenvertaisuudesta ks. esim. Kulla 2004, s. 103–110.

vertaisesti toimiva, esimerkiksi vaaralliseksi arvioituille rikoksenteikijöille perusteettomasti ankarampia seuraamuksia jakava rikosoikeudellinen järjestelmä loukkaa yhdenvertaisuutta³⁸. Perinteisesti rangaistuksen määräämisessä yhdenvertaisuutta on pyritty toteuttamaan kiinnittämällä huomiota rangaistuskäytännön yhtenäisyyteen tuomioistuimessa³⁹. Rangaistuksen määräämisessä yhdenvertaisuussäännös edellyttää, että kun tapaukset vastaavat riittävässä määrin toisiaan, niistä tulee lähtökohtaisesti tuomita samanlainen rangaistus siitä riippumatta, kuka on rikoksen tekijä⁴⁰. Täyden vastaavuuden sijasta yhdenvertaisuusperiaatteen kannalta riittävänä ehtona tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa voidaan kuitenkin pitää sitä, että olennaisissa kohdin samanlaisia tapauksia kohdellaan samalla tavalla.⁴¹ Täydellistä yhdenvertaisuutta ei ole kuitenkaan koskaan mahdollista saavuttaa. Poikkeukset rangaistuksen määräämisestä koskevaan pääsääntöön RL 6:3.1 ovat mahdollisia lähinnä aineellisen yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi taikka kohtuus- tai tarkoituksenmukaisuussyistä⁴².

Yhdenvertaisuuden periaatteeseen liittyy myös vaatimus rikosoikeusjärjestelmän ennakoitavuudesta⁴³. Rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioivan lain-säädännön osalta tämä edellyttää erityisesti sitä, että tuomioistuimen toiminta on rikoksenteikijän näkökulmasta ennakoitavaa. Yhdenvertaisuusperiaate korostaa näin ollen rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin sekä sen huomioon ottavien seuraamusten ennakoitavuuden ja oikeuskäytännössä muotoutuneiden linjojen jatkuvuutta. Seuraamusjärjestelmän näkökulmasta rangaistusten täytäntöönpanon yhtenäisyyden toteutuminen on myös keino taata yhdenvertaisuusperiaatteen toteutuminen tosiasiallisesti⁴⁴. Tämä tarkoittaa sitä, että vankilaviranomaisten tulee panna vankeusrangaistukset täytäntöön samalla tavalla.

Yhdenvertaisuusnäkökulmalla on korostunut merkitys rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioonottavassa rikoslainsäädännössä, jonka seurauksena vaarallisuudella saattaa olla vaikutuksensa rikoksenteikijälle määrättävään rangaistukseen tai sen täytäntöönpanoon. Rikosoikeudellisten rangaistusten kaavamaisuus lisää yksilöiden yhdenvertaisuutta ja ennustettavuutta, kun taas rangaistusten rikoksenteikijän vaarallisuuteen perustuva yksilöinti ylläpitää osaltaan eriarvoisuutta⁴⁵. Tästä johtuen rikoksenteikijän vaarallisuuden aiheuttama rangaistuksen täytäntöönpanoajan pidennys on ristiriidassa tai ainakin jännitteisessä suhtees-

³⁸ Melander 2011, s. 175–176.

³⁹ Jo vuonna 1976 mietintönsä antanut rikosoikeuskomitea tähdensi, että rikoksista seuraavat seuraamukset eivät saa loukata yhdenvertaisuusperiaatetta (Komiteamietintö 1976:72, s. 67–72). Perustuslakivaliokunta on korostanut yhdenvertaisuusperiaatteen merkitystä rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän osalta (ks. PeVL 59/2001 vp).

⁴⁰ Lappi-Seppälä 2000, s. 318; Tapani – Tolvanen 2011, s. 20.

⁴¹ Rautiainen 2008, s. 20.

⁴² Ks. esim. PeVL 59/2001 vp, s. 2.

⁴³ Hahto 2004, s. 147.

⁴⁴ Rautiainen 2008, s. 23.

⁴⁵ Rautiainen 2008, s. 97.

sa yhdenvertaisuuden kanssa. Rikosoikeudessa vaarallisuuden huomioivaa lainsäädäntöä perustellaan yleisesti tarkoituksenmukaisuusnäkökohdilla.

Vaarallisuuden huomioiminen rangaistuksen määräämisessä tai sen täytäntöönpanossa toteuttaa tämänhetkistä kriminaalipoliittista tavoitetta törkeän väkivaltarikosten uusimisen vähentämisestä ja yhteiskunnan turvallisuudesta, joten sen käyttö on tietyissä tilanteissa katsottu tarkoituksenmukaiseksi siitä huolimatta, että tällainen rikosentekijän vaarallisuuden huomioiva lainsäädäntö kohdistuu varsin rajattuun henkilöryhmään. Rikosoikeudellisesta yhdenvertaisuusperiaatteesta huolimatta vaaralliset rikosentekijät on nähty rikosoikeusjärjestelmässä ryhmäksi, johon on jo pitkään katsottu voitavan soveltaa poikkeavaa, ennen muuta ankarampaa erityiskohtelua, koska he ovat aikaisemmin syyllistyneet jo vähintään yhteen törkeään väkivaltarikokseen ja heillä on arvioitu olevan huomattava määrä sellaisia törkeän väkivaltakäyttötymisen riskitekijöitä, minkä johdosta heillä on vähintään korkea riski syyllistyä uudelleen törkeisiin väkivaltarikoksiin.

Rikosentekijän vaarallisuuden huomioivan lainsäädännön painoarvoa tulee arvioida rangaistuksen käytön yhdenvertaisuuden ja menettelyllisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta. Vaarallisuuden huomioivan rikoslainsäädännön käytön tulisi olla yhdenvertaista. Yksilöiden yhdenvertaisuuden toteutumisen varmistamiseksi rikosentekijän vaarallisuuden huomioivan rangaistuksen määräämiselle tai sen täytäntöönpanon jatkamiselle tulee olla tarkat perusteet, jotta vältytään tuomioistuinten mielivallalta.⁴⁶ Säännöksiä ja ohjeistuksia ei rikosoikeusjärjestelmässä voida kuitenkaan laatia täydellisiksi, vaan ne ovat yleisluontoisia, jotta niitä voidaan soveltaa. Niissä on huomioitava keskeisimmät ja tavallisimmat tapauspiirteet.⁴⁷

Rikosentekijän vaarallisuuden arviointiin liittyvän näytön arvioinnin kannalta yhdenvertaisuus tarkoittaa sitä, että syyttäjät vaativat kaikkien RL 2c:11:ssa säädetyt edellytykset täyttävien rikosentekijöiden määräämistä vaarallisuuden arvioon ja että tuomarit arvioivat rikosentekijän vaarallisuudesta saatua näyttöä yhtäläisin kriteerein. Tuomarin tulee tiedostaa olevansa itsenäinen ja riippumaton osa rikosoikeudellista jatkumoa ja tiedostaa rikosentekijän vaarallisuuden arvioinnin olevan osa yksilön perus- ja ihmisoikeuksiin liittyvää punnintaa ja harkintaa⁴⁸. Rangaistuskäytännön yhtenäisyyden takaminen edellyttää luonnollisesti riittävää tietoa vallitsevasta oikeuskäytännöstä. Rikosentekijöiden yhdenvertaisuus edellyttää myös, että tuomarit tuntevat rikosentekijän vaarallisuuden arviointiin keskeisesti liittyvät oikeuspsykiatriset kokemussäännöt, jotta he pystyvät itsenäisesti arvioimaan rikosentekijän vaarallisuutta käyttäessään apunaan oikeuspsykiatrista vaarallisuusarvioilua.

⁴⁶ Ks. myös Lappi-Seppälä 2000, s. 317–319.

⁴⁷ Rautiainen 2008, s. 16.

⁴⁸ Melander 2011, s. 196.

5.2 RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUDEN ARVIOINTIA EDELLYTTÄVÄ LAINSÄÄDÄNTÖ PERUS- JA IHMISOIKEUKSIEN NÄKÖKULMASTA

Perus- ja ihmisoikeuksilla tarkoitetaan jokaiselle yksilölle kuuluvia, tärkeideltään perustavanlaatuisia oikeuksia, jotka Suomen valtio on taannut kansalaisilleen ja muille sen oikeudenkäyttöpiirissä oleville. Perusoikeudet ovat olennainen osa oikeusvaltion tunnusmerkkejä, joihin sisältyy vaatimus sekä kansalaisvapauksien että oikeusturvan takaamisesta valtiosäännön tasolla⁴⁹. Perusoikeudet ilmenevät PL:n toisessa luvussa, ja ne ovat luonteeltaan pysyviä ja juridisia⁵⁰. Perusoikeussääntelyn lähtökohtana on yksilön vapauspiirin suojaaminen valtiovallan taholta tulevilta puuttumisilta sekä julkisen vallan käytön rajoittaminen yksilön oikeuksien hyväksi⁵¹. Päävastuu perusoikeuksien toteuttamisesta on lainsäätäjällä. Perusoikeudet pohjautuvat yksilön vapauden ja hyvinvoinnin ydinarvoihin⁵², ja takaavat jokaiselle oikeuden esimerkiksi yhdenvertaisuuteen, itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen, ihmisarvoiseen kohteluun, henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Perusoikeuksien tarkoituksena on näin ollen parantaa yksilön oikeusturvaa, laajentaa ja vahvistaa yksilön oikeuksien perustuslaintasoista turvaa sekä lisätä tosiasiallista tasa-arvoa yhteiskunnassa. Lisäksi perusoikeuksilla pyritään luomaan edellytykset, että yksilöllä on tosiasiallisesti mahdollisuus vaikuttaa itseään ja omaa ympäristöään koskeviin asioihin.⁵³

Ihmisoikeuksilla tarkoitetaan kansainvälisen tason sopimuksilla yksilöille turvattuja oikeuksia, ja ne kuuluvat kaikille tiettyyn ihmisoikeussopimukseen liittyneiden sopimusvaltioiden asukkailla⁵⁴. Ihmisoikeusvelvoitteissa asetetaan yleensä ihmisoikeuksien oikeudellisen suojan vähimmäistaso, johon nähden kotimaiset perusoikeussäännökset menevät usein pidemmälle ja perusoikeuksien suojan taso on siten korkeammalla. Ihmisoikeussopimusten vaatimukset

⁴⁹ Hallberg 2011, s. 30.

⁵⁰ Perusoikeudet sisältyivät jo itsenäisen Suomen ensimmäiseen hallitusmuotoon vuonna 1919, ja ne pysyivät siinä lähes muuttumattomina aina vuoteen 1995 asti, jolloin uudet perusoikeussäännökset tulivat voimaan. Nämä perusoikeudet sisällytettiin vuonna 2000 voimaan tulleeseen uuteen PL:iin.

⁵¹ HE 309/1993 vp, s. 15.

⁵² Ward – Birgden 2007, s. 632–634.

⁵³ Perusoikeuksista voidaan johtaa lainsäätäjälle aktiivisia toimintavelvoitteita. Perusoikeussäännös voi siten yleisesti ohjata tai suunnata lainsäädäntötoimintaa tai sisältää nimenomaisen toimiksiannon tietyn lainsäädännön toteuttamiseksi. (HE 309/1993 vp, s. 26). Julkisen vallan tehtävänä on esimerkiksi huolehtia siitä, että oikeudet kuten oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja ruumiilliseen koskemattomuuteen toteutuvat täysimääräisesti yhteiskunnassa.

⁵⁴ Ihmisoikeudet ovat yleensä luonteeltaan ohjelmallisia ja julistuksenomaisia. Myös niiden prosessuaaliset määräykset ovat sanamuodoltaan väljempää, yleisluonteisempia ja periaatteellisempia kuin suomalaisessa lainsäädännössä on totuttu. (Virolainen – Pölonen 2003, s. 58).

täydentävät ja ohjaavat vakiintuneesti laintulkintaa sekä soveltamista. Esimerkiksi Suomea velvoittavasta kansainvälisesti merkittävästä ihmisoikeussopimuksesta on Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus (EIS), joka on yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi⁵⁵. PL:ssa turvatut perusoikeudet ja Suomea velvoittavissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvatut ihmisoikeudet muodostavat toisiaan täydentävän oikeudellisen suojajärjestelmän, toiminnallisen kokonaisuuden eli perus- ja ihmisoikeudet. Vaikka perus- ja ihmisoikeudet eivät ole sisällöltään yhteneviä, niitä on syytä tulkita kokonaisuutena harmonisesti. Koska toisesta on vaikea puhua ilman toista, on mielekästä käyttää näistä yhdistelmänimikettä perus- ja ihmisoikeudet.⁵⁶ Tässä tutkimuksessa perus- ja ihmisoikeuksien tarkastelu rajataan nimenomaisesti kotimaisen perusoikeussääntelyn ja lähinnä EIS:n valossa tehtäväksi. EIS:lla on ollut merkittävä rooli kotimaisen perusoikeussääntelyn kehittymiselle ja sen sisältöä tulkitaan jatkuvasti PL 22 §:n mukaan.

Perus- ja ihmisoikeuksien rooli ja asema suomalaisessa lainkäytössä on vahvistunut merkittävästi viime vuosikymmenien aikana erityisesti perusoikeus uudistuksen ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten, etenkin EIS:n, voimaansaattamisen myötä. Sekä perusoikeuksien että ihmisoikeusvelvoitteiden erityisaseman suojana on edellä mainittu PL 22 §, jonka mukaan julkisen vallan tulee turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Tämä tarkoittaa sitä, että tuomioistuimen tulee valita erilaisista laintulkintavaihtoehdoista se, joka parhaiten edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Näkemys siitä, että julkisen vallan tulee kunnioittaa ja suojella perus- ja ihmisoikeuksia sekä taata niiden mahdollisimman laaja toteutuminen yhteiskunnassa sekä vertikaalisessa että horisontaalisessa suhteessa on viime vuosikymmenien aikana kasvanut merkittävästi. Valtion on siten toimittava niin, että se noudattaa perus- ja ihmisoikeuksia suhteessa kansalaisiinsa ja että se samalla takaa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen myös kansalaisten välisissä suhteissa. Perus- ja ihmisoikeudet nähdään nykyään oikeuksina, joiden pitää yhteiskunnassa konkretisoitua myös käytännössä eikä vain periaatetasolla.

Perus- ja ihmisoikeudet eivät kuitenkaan voi olla ehdottomia, vaan niihin voidaan puuttua tai niitä rajoittaa tarkoin määrättyin edellytyksin. Keskeisen aseman rajoitusten sallittavuuden arvioinnissa on saanut eduskunnan perustuslakivaliokunnan perusoikeusuudistusta koskevaan mietintöönsä kirjaama perusoikeuksien yleisten rajoitusperusteiden luettelo⁵⁷. Perus- ja ihmisoikeuksien

⁵⁵ EIS:n merkitystä lisää erityisesti EIT, jonka päätöksiä sopimusvaltiot ovat sitoutuneet EIS 46 artiklan mukaan noudattamaan. EIT:n tehtävänä on valvoa, ettei sopimuksen määrittelemää ihmisoikeuksien vähimmäissuojan tasoa aliteta (Pellonpää et al. 2012, s. 261).

⁵⁶ Lehtimaja 1999, s. 898–899.

⁵⁷ Viljanen 2001, s. 37. Perustuslakivaliokunnan luomat yleiset perusoikeuksien rajoittamista koskevat vaatimukset voidaan tiivistää seuraavasti: 1. Lailla säätämisen vaatimus: rajoitusten tulee perustua eduskuntalakiin. 2. Täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus: rajoitusten tulee olla

kunnioitus on myös niiden rajoittamisen kunnioittamista, joten yksilön perusoikeusturvan kannalta on tärkeää, että niitä koskevat rajoitukset kyetään pitämään mahdollisimman vähäisinä⁵⁸. Perusoikeuden hyväksyttävänä rajoitusperusteenä voi olla esimerkiksi tarve turvata jonkin toisen perusoikeuden toteutuminen. Kyse on tällöin kahden tai useamman eri perusoikeuden välisestä kollisiotilanteesta. Perusoikeuksien välisellä kollisiotilanteella tarkoitetaan sitä, että yksilö ei voi vaatia perusoikeudelleen niin ehdotonta suojaa, että se johtaa toisen yksilön perusoikeuksien loukkaukseen.

Kriminaalipolitiikka on yksi keino toteuttaa perus- ja ihmisoikeuksien ilmentämiä arvoja ja päämääriä⁵⁹. Nykyisen kriminaalipolitiikan yhtenä päämääränä on perus- ja ihmisoikeuksien takaaminen, jolloin perus- ja ihmisoikeudet tarjoavat sen arvoperustan, jolle kriminaalipolitiikkaa Suomessa rakennetaan. Kysymys on kokonaisvaltaisesta perus- ja ihmisoikeusajattelusta, jonka tulee läpäistä koko yhteiskunnan lainsäädäntö ja -käyttö siten, että oikeudet toteutuvat myös käytännössä yksilöiden elämässä.⁶⁰ Kriminaalipolitiikan kautta perus- ja ihmisoikeudet ulottavat vaikutuksensa merkittävästi myös rikosoikeuteen, koska perus- ja ihmisoikeudet edellyttävät turvakseen toimivan rikosoikeusjärjestelmän⁶¹. Toimiva rikosoikeusjärjestelmä pyrkii osaltaan suojaamaan ja toteuttamaan yksilön perustavaa laatua olevia perus- ja ihmisoikeuksia. Rikosoikeuden yhteys yksilön perus- ja ihmisoikeuksiin on kaksiosainen: se antaa luvan puuttua perus- ja ihmisoikeuksiin, mutta samalla se toimii niiden turvana⁶².

Perus- ja ihmisoikeudet korostavat julkisen vallan toimintavelvollisuutta riikosten ehkäisyssä. Kriminalisoinneilla pyritään suojaamaan yksilön perus- ja ihmisoikeuksia vaikuttamalla ennalta estävästi ihmisten käyttäytymiseen. RL:n mukaiset rangaistukset merkitsevät puuttumista yksilön perus- ja ihmisoikeuksiin. Esimerkiksi ehdoton vankeusrangaistus, erityisesti vielä ilman mahdollisuutta päästä säännönmukaiseen ehdonalaiseen vapauteen, merkitsee vakavaa puuttumista yksilön perus- ja ihmisoikeuksiin. Tällöin erityisesti yksilön oikeu-

täsmällisiä ja riittävän tarkkarajaisesti määriteltyjä. 3. Rajoitusperusteen hyväksyttävyyksivaatimus: rajoitusperusteiden tulee olla hyväksyttäviä eli painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatimia. Rajoitusperuste voi olla hyväksyttävä sillä perusteella, että se voidaan kiinnittää perusoikeusjärjestelmän sisällä johonkin toiseen perusoikeuteen. 4. Ydinalueen koskemattomuuden vaatimus: perusoikeuden ytimeen ulottuvaa rajoitusta ei voida säätää tavallisella lailla. 5. Suhteellisuusvaatimus: perusoikeusrajoitusten tulee olla välttämättömiä ja oikeasuhtaisia tavoitteen saavuttamiseksi. 6. Oikeusturvavaatimus: Riittävästä oikeusturvajärjestelystä on huolehdittava. 7. Ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen vaatimus: Rajoitukset eivät saa olla ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. (Viljanen 2001, s. 37–39; PeVM 25/1994 vp, s. 4–5).

⁵⁸ HE 309/1993 vp, s. 29.

⁵⁹ Nuutila 1999, s. 9.

⁶⁰ Utriainen 2011, s. 264.

⁶¹ Ks. myös Hyttinen 2015, s. 6.

⁶² Lappi-Seppälä 1997, s. 189–190; Lappi-Seppälä 2009b, s. 78. Ks. myös Floud 1982, s. 221–225.

det vapauteen, perhe-elämään tai liikkumisvapauteen eivät voi toteutua. Toisaalta perus- ja ihmisoikeusajatteluun tukeutuminen merkitsee sitä, että rikosoikeudelle haetaan rajoituksia perus- ja ihmisoikeuksista. Rikosoikeuden keinoin ei voi evätä yksilön oikeutta vapauteen millä tavalla tahansa. Perus- ja ihmisoikeuksien kannalta rikosoikeus sisältää siten aina jännitteen, koska sillä on samalla mahdollisuus toteuttaa ja rikkoa perusoikeuksia⁶³. Perus- ja ihmisoikeudet eivät sanele rikoslainsäädännön aineellista sisältöä, mutta lainsäädännön tulee olla sopusoinnussa perus- ja ihmisoikeuksien kanssa.

Perus- ja ihmisoikeudet vaikuttavat rikosoikeuteen myös perusoikeuksien rajoitusedellytysten välityksellä. Rikoksenteelijän perusoikeuksia on mahdollista rajoittaa ainoastaan niiden edellytysten vallitessa, jotka yleensäkin määrittelevät sallittuja perusoikeusrajoituksia. Niiden mukaan esimerkiksi yhteiskunnallisen tarpeen vuoksi perusoikeuksiin voidaan tehdä rajoituksia. Tästä syystä yhteiskunnan muiden asukkaiden perusoikeuksien toteuttaminen voi rajoittaa rikoksenteelijän perusoikeuksien täysimääräistä toteutumista. Tämä tarkoittaa käytännössä esimerkiksi sitä, että muiden asukkaiden turvallisuus oikeuden turvaaminen edellyttää vaarallisen rikoksenteelijän vapausoikeuden rajoittamista. Ympäröivän yhteiskunnan turvallisuuden suojelemiseksi vaaralliseksi arvioitun rikoksenteelijän perus- ja ihmisoikeuksia ei voida kuitenkaan rajoittaa mitenkään pitkälle tahansa, vaan myös vaarallisen rikoksenteelijän oikeuksien osalta tulevat sovellettaviksi normaalit laissa säädetyt perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Yhteiskunnallisesti hyväksyttävän intressin on perustuslakivaliokunnan mietinnön mukaan oltava painava, jotta rajoitus voidaan tehdä.⁶⁴ Vaarallisten rikoksenteelijöiden osalta tämä tarkoittaisi sitä, että heidän määränsä ja yhteiskuntaan asettaman uhan täytyisi olla huomattavasti nykyistä korkeampi, jotta heidän perusoikeuksiaan voitaisiin aikaisempaa enemmän rajata.

Vankeusrangaistusta suorittavan oikeuksista säädetään PL:ssa, ja myös VankeusL:ssa säädelään vankeuden täytäntöönpanon periaatteista yksilön perusoikeuksia turvaavasti. Perus- ja ihmisoikeudet kuuluvat täysimääräisesti myös vapautensa menettäneelle vaaralliseksi arvioitulle rikoksenteelijälle sillä osin kuin niitä ei ole hyväksyttävällä tavalla rajoitettu. Yksinomaan vankeja koskevaa sitovaa ihmisoikeussopimusta ei ole solmittu, mutta vapautensa menettäneen kohtelua koskevia kansainvälisiä suosituksia on useita muun muassa sekä YK:n että Euroopan neuvoston piirissä⁶⁵. Rikoksenteelijän vaarallisuuden

⁶³ Pirjatanniemi 2011, s. 154.

⁶⁴ PeVM 25/1994 vp, s. 4.

⁶⁵ Näiltä osin merkityksellisiä ovat Yhdistyneiden Kansakuntien kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai alentavan kohtelun vastainen yleissopimus (SopS 59–60/1989) ja Eurooppalainen yleissopimus kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen kieltämiseksi (SopS 16–17/1991). Vastaavasti useilla Suomen ratifioimilla ihmisoikeussopimuksilla on jollakin tasolla merkitystä vankien oikeuksiin ja kohteluun. Näistä esimerkkinä voidaan mainita YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 7–8/1976).

arvioinnista tai vaaralliseksi arvioituista rikoksentekeijöistä ei ole erityisiä säännöksiä perus- ja ihmisoikeuksissa. Myöskään Suomea sitovaa kansainvälistä sopimusta, joka koskisi yksinomaan vaarallisia rikoksentekeijöitä, ei ole solmittu. Rikoksentekeijän vaarallisuuden huomioon ottavan ja sen arviointia edellyttävän lainsäädännön osalta ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen vaatimus liittyy erityisesti siihen, että kun rikoksentekeijän vaarallisuus huomioidaan rangaistuksen tai sen täytäntöönpanon jatkamisen perusteena rikoslainsäädännössä, se ei saa olla ristiriidassa Suomea sitovien ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. Tässä mielessä kansainväliset ihmisoikeussopimukset määrittävät yksilön oikeuksien suojan vähimmäistason⁶⁶, joka tulee huomioida myös rikoksentekeijän vaarallisuutta edellyttävässä kansallisessa lainsäädännössä.

Itsessään rikoksentekeijän vaarallisuuden arviointia edellyttäviä rangaistuksia, koko rangaistuksen täysimääräistä suorittamista vankilassa tai elinkautista vankeutta ei voida pitää perus- ja ihmisoikeuksien vastaisena. EIS:n mukaan vapaudenriisto on laillinen niin kauan kuin se säilyy tuomioistuimen määräämän tuomion puitteissa myös siinä tilanteessa, että tuomitun päästäminen ehdonalaiseen vapauteen esimerkiksi rikoksentekeijän vaarallisuuden johdosta lykkääntyy⁶⁷. Esimerkiksi EIS:n noudattamista valvonut Euroopan ihmisoikeustoimikunta totesi ratkaisuisaan Koskinen v. Suomi (1994) ja Koskinen v. Suomi (1997), että pakkolaitosrangaistuksen täysimääräinen kärsiminen ei ole EIS:n vastaista. Rikoksentekeijän vaarallisuutta rangaistuksen tai sen täytäntöönpanon jatkamisen perusteena edellyttävät rangaistukset puuttuvat kuitenkin muita rikoslainsäädännössä säädettyjä seuraamuksia voimakkaammin rangaistuksen ajallisen keston vuoksi yksilön PL:ssa suojattuihin oikeuksiin. Tästä syystä EIT on katsonut, että tuomioistuimen kerran antama ratkaisu rikoksentekeijän vaarallisuudesta ei aina ole riittävä, vaan vaarallisuusarvio tulee tarvittaessa tehdä rikoksentekeijälle uudestaan. Tällä tavalla voidaan huomioida vanhin vaarallisuudessa täytäntöönpanon aikana tapahtuvat myönteiset muutokset. Esimerkkinä tästä voidaan mainita EIT:n vuonna 2013 antama ratkaisu Vinter, Bamber ja Moore v. Yhdistynyt kuningaskunta.⁶⁸

Kyseisessä tuomioissa Vinter, Bamber ja Moore v. Yhdistynyt kuningaskunta EIS katsoi Yhdistyneen kuningaskunnan loukanneen EIS:n artiklaa 3, koska vapautuminen elinkautisesta vankeudesta ei ollut mahdollista muuten kuin Justice Secretaryn myöntämästä armahduksesta. Armahdus puolestaan edellytti vakavaa sairautta tai muuta sellaista syytä, joka estää vankeuden suorittamisen van-

⁶⁶ Viljanen 2001, s. 283.

⁶⁷ Pellonpää et al. 2012, s. 396. Ks. myös EIT:n tuomio Ezeh ja Connors v. Yhdistynyt kuningaskunta (2003), jossa ehdonalaiseen vapauteen pääsyn lykkääntyminen kurinpidollisena seuraamuksena katsottiin vapaudenriistoksi.

⁶⁸ Muita EIT:n tuomioita asiaan liittyen ovat esim. Thynne, Wilson ja Gunnell v. Yhdistynyt kuningaskunta (1990); Weeks v. Yhdistynyt kuningaskunta (1987); Strafford v. Yhdistynyt kuningaskunta (2002), ja Bodein v. Ranska (2014).

kilassa. Tuomion mukaan elinkautiseen vankeuteen tuomittujen vankien tulee voida hakea vapauttamista rangaistuksen täytäntöönpanon aikana. EIT totesi, ettei vankeuden jatkamista puoltavien seikkojen painoarvossa tapahtuvia muutoksia voida arvioida lopullisesti tuomionantohetkellä. Rikoksen sovittaminen voi olla mahdotonta, jos vankeusaikana tapahtuvaa positiivista kehitystä ei oteta huomioon. On myös ihmisarvon vastaista riistää henkilöltä vapaus antamatta hänelle vähintään mahdollisuutta saada vapautensa jonakin päivänä takaisin. EIT ei ottanut ratkaisussaan kantaa siihen, milloin vankeuden jatkamista koskevan uudelleenarvioinnin tulee tapahtua. Se totesi kuitenkin, että EIS:n allekirjoittajamaiden lainsäädännöstä ja kansainvälisten rikostuomioistuimien säännöistä on löydettävissä tukea sille, että arviointi tulisi suorittaa ensimmäisen kerran viimeistään 25 vuoden kuluttua tuomion langettamisesta ja myöhemmin säännöllisin väliajoin. EIS:n tuomio ei kuitenkaan tarkoita velvollisuutta vapauttaa vankia tietyn vankeuden täytäntöönpanoajan jälkeen, vaan ainoastaan velvollisuutta arvioida vankeuden jatkamista puoltavia seikkoja rangaistuksen täytäntöönpanon aikana⁶⁹.

Rikoksenteikijän vaarallisuuden oikeuspsykiatrisessa arvioinnissa aktualisoi tuu merkittäviä perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä. Rikoksenteikijälle suoritettavalla vaarallisuuden arvioimisella puututaan hänen perus- ja ihmisoikeuksiinsa, kuten henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja vapauteen sekä itsemääräämisoikeuteen esimerkiksi rajoittamalla liikkumisvapautta, hankkimalla häneltä arkaluonteisia terveystietoja ja pakottamalla rikoksenteikijä moninaisesti terveydentilaa koskeviin tutkimuksiin⁷⁰. Lähtökohtana oikeuspsykiatrisessa vaarallisuuden arviointiprosessissa on pidettävä tutkittavan rikoksenteikijän perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittamista, suojelua ja toteuttamista siinä määrin kuin se arvioinnin tarkoitus toteutuen on mahdollista. Rikoksenteikijän perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta on olennaista varmistaa, että oikeuspsykiatrisen vaarallisuuden arviointi tehdään rikoksenteikijää kunnioittaen, asiantuntevasti ja läpinäkyvästi ja että sen tekemisessä käytetään luotettavaksi arvioituja vaarallisuuden arviointiin kehitettyjä työkaluja. Perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta asianmukaista oikeuspsykiatrista arviointiprosessia käydään tarkemmin läpi tämän tutkimuksen luvussa 6.2 sekä perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta asianmukaista vaarallisuusarvioilautuntoa selvitetään tämän tutkimuksen luvussa 6.5.

⁶⁹ EIT on korostanut tuomiossaan *László Magyar v. Unkari* (2014), että jokaisen sopimusvaltion kansallisissa lainsäädännöissä tulee olla luotuna sellaiset mekanismit, jotka tarvittaessa mahdollistavat rikoksenteikijän vapautumisen.

⁷⁰ Laine 2016, s. 260. Mielentilatutkimuksessa olevien henkilöiden perusoikeuksien rajoittamisesta säädetään MTL 4a luvussa. Kyseisessä luvussa ei puhuta rikoslainsäädännön vaatimuksen mukaisessa vaarallisuuden arvioinnissa olevien rikoksenteikijöiden perusoikeuksien rajoittamisesta, mutta heille soveltuvat samat säännökset kuin yksinomaan mielentilatutkimuksessa oleviin henkilöihin.

Rikoksenteijän perus- ja ihmisoikeudet asettuvat erityisasemaan myös rikoksenteijän normatiivisessa vaarallisuuden arvioinnissa, ja tuomioistuimen tulee pyrkiä koko tuomioistuinprosessin ajan turvaamaan rikoksenteijän perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen mahdollisimman hyvin. Rikoksenteijän vaarallisuuden normatiivista arviointia on tarkasteltava rikoksenteijän perus- ja ihmisoikeuksien kautta. PL ja ihmisoikeussopimukset muodostavat rajat hyväksyttävälle rikoksenteijän vaarallisuuden huomioimiselle seuraamusjärjestelmässä ja asettavat vaatimukset myös vaarallisia rikoksenteijöitä sekä heidän seuraamuksiaan koskevalle sääntelylle. Erityisesti korkean väkivaltariskin omaavien elinkautisvankien osalta merkittävä kysymys on se, miten kauan hän on oikein pitää vankilassa sillä oletuksella, että hän saattaa syyllistyä uuteen rikokseen tulevaisuudessa. Tällä hetkellä Suomen rikoslainsäädäntö mahdollistaa ainakin teoreettisesti sen, että korkean väkivaltariskin omaava elinkautisvanki ei pääse koskaan ehdonalaiseen vapauteen.

Rikoksenteijöiden vaarallisuusarvioiden kasvava määrä ja niiden käyttöalan laajentaminen aiheuttavat huolta rikoksenteijän perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta myös siinä mielessä, että rikoksenteijän tulevaisuudessa tapahtuvien törkeiden väkivaltatekojen arvioimisessa on tavanomaiset tulevaisuuden ennustamiseen liittyvät vaikeutensa. Perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta rikoksenteijän vaarallisuuden arvioinnissa on haasteensa erityisesti rikoksenteijän vaarallisuudesta tehdyn arvion luotettavuuteen liittyvästä problematiikasta, jota käsitellään tarkemmin tämän tutkimuksen luvussa 6.3.1. Rikoksenteijän vaarallisuus ei saisi jäädä arvioitsijalta huomaamatta, vaan kaikkien rikollisten joukosta pitäisi pystyä löytämään juuri ne, joilla oikeasti on erittäin korkea väkivaltariski. Psykiatrin ja psykologin lisäksi myös tuomioistuimen tulee huolehtia siitä, että se ei erehdy rikoksenteijän vaarallisuuspäätöksessä. Vaaralliseksi arvioitu henkilö leimautuu erittäin vahvasti, joten vaarallisuudesta tulee kuitenkin olla huomattava näyttö ennen rikoksenteijän arvioimista vaaralliseksi.

Perus- ja ihmisoikeuskeskustelussa on huomioitava myös se, että rikoksenteijän perus- ja ihmisoikeuksien korostaminen saattaa tuoda esiin ongelman siitä, että PL:ssa määritellyt yksilön oikeudet ja arvot ovat voimakkaammin esillä kuin yhteiskunnan tavoitteet. Tämä saattaa johtaa sellaiseen tilanteeseen, että vaarallisista rikoksenteijöistä tehdään liian yksipuolisia oikeudellisia tulkintoja ja päätöksiä.⁷¹ Tällöin yksittäisen rikoksenteijän oikeudelle vapauteen saatetaan antaa suurempi merkitys kuin yleisesti yhteiskunnan oikeudelle turvallisuuteen siitä huolimatta, että erityisesti yhteiskunnan oikeus turvallisuuteen tulee olla korostunut. Tätä kautta rikoksenteijän vahvat perus- ja ihmisoikeudet saattavat sisältää piirteitä, jotka voivat uhata yhteiskunnan turvallisuutta ja yhteiskuntarauhaa.

⁷¹ Nuotio 1998, s. 158.

5.3 RIKOKSENTEKIJÄN OIKEUS HENKILÖ-KOHTAISEEN VAPAUTEEN VAI YHTEISKUNNAN MUIDEN ASUKKAIDEN OIKEUS HENKILÖ-KOHTAISEEN TURVALLISUUTEEN? – PERUS- JA IHMISOIKEUKSIEN VÄLINEN JÄNNITE RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUDEN ARVIOINTIA EDELLYTTÄVÄN LAINSÄÄDÄNNÖN NÄKÖKULMASTA

Rikoksentekijän vaarallisuuden huomioon ottavan lainsäädännön ja sen edellyttämän vaatimuksen johdosta tehtävän vaarallisuuden arvioimisen tarkoituksena on suojata yksilölle kuuluvia perus- ja ihmisoikeuksia. Rikoksentekijän vaarallisuuden huomioon ottavan lainsäädännön näkökulmasta erityisen merkityksellisiä perusoikeuksia ovat PL 7.1 ja PL 7.3 sekä ihmisoikeuksista EIS:n 5 artikla. PL 7.1:n mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Tämä perusoikeus antaa turvaa ennen kaikkea henkeen, vapauteen ja koskemattomuuteen kohdistuvia oikeudenvastaisia tekoja vastaan, eli sen nojalla yksi yhteiskunnan keskeisistä tehtävistä on aktiivisen suojan ja suojelun tarjoaminen sen asukkaille perus- ja ihmisoikeuksien loukkauksia, kuten oikeudenvastaista väkivaltakäyttäytymistä, vastaan. PL 7.1 turvaa oikeushyviä julkisen vallan itse toimeenpanemilta loukkauksilta, ja edellyttää samalla, että valtio lainsäädäntötoimin turvaa näitä oikeuksia myös muita ulkopuolisia loukkauksia vastaan. Käytännössä suojaa annetaan kriminalisoimalla tällaiset loukkaukset RL:ssa.⁷² Vastaavasti EIS:n 5(1):n mukaan jokaisella on oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Tässä yhteydessä oikeudesta vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen käytetään yhteisenä nimityksenä käsitettä henkilökohtainen turvallisuus, joka mielletään tässä yhteydessä sekä kollektiiviseksi että yksilölliseksi turvallisuudeksi.

PL 7.3:n mukaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuim. Muun vapaudenmenetyksen laillisuus voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Vapaudenmenetys merkitsee voimakasta puuttumista henkilön oikeuksiin ja vapauksiin, mutta vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla. PL 7.3:ssa säädetty henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaa henkilön fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan⁷³. Vastaavasti EIS:n 5(1):ssa todetaan, että keneltäkään ei saa

⁷² HE 309/1993 vp, s. 46.

⁷³ HE 309/1993 vp, s. 48–49.

riistää hänen vapauttaan, paitsi kyseisessä artiklassa luetelluissa tapauksissa ja lain määräämässä järjestyksessä. Kyseisen artiklan luettelon a-kohdan mukaan vapaudenriisto on oikeutettu, kun henkilö vangitaan lain nojalla sen jälkeen, kun hänet on tuomittu toimivaltaisessa tuomioistuimessa. Tässä tutkimuksessa tästä yksilön oikeudesta käytetään yleisesti nimitystä henkilökohtainen vapaus.

Lakeja säädettäessä ja konkreettisissa lainsoveltamistilanteissa syntyy vääjäämättä tilanteita, joissa kaksi tai useampi perus- ja ihmisoikeus ovat keskenään ristiriidassa. Tällaiset tilanteet ratkaistaan tavanomaisesti punninnalla⁷⁴. Perus- ja ihmisoikeuspunninnassa on kysymys tasapainoilusta ja optimoinnista eri suuntiin käyvien näkökohtien välillä. Jos jotakin perus- ja ihmisoikeutta kunnioitetaan liian pitkälle, voi oikeuksien välinen tasapaino kärsiä ja jokin toinen perus- ja ihmisoikeusnäkökohta jäädä aiheettomasti ilman riittävää kunnioitusta.⁷⁵ Esimerkiksi vangin vapauksien liiallinen suojaaminen voi merkitä sitä, että yhteiskunnan muiden asukkaiden turvallisuus ja vapaudet vaarantuvat. Punnintatilanteessa pyritään päättämään ratkaisuun, joka mahdollisimman hyvin turvaa kaikkien kilpailevien perusoikeuksien samanaikaisen toteutumisen. Tavoitteena on saavuttaa mahdollisimman hyvä tasapainotila yhteen sovitettavien perus- ja ihmisoikeusintressien kesken.⁷⁶

Perus- ja ihmisoikeuksien välisiä kollisionia joudutaan ratkaisemaan sekä yleisellä tasolla lakeja säädettäessä että konkreettisissa lainsoveltamistilanteissa. Konkreettisissa tapauksissa tuomioistuin lainkäyttäjänä joutuu punnitsemaan oikeuksien keskinäisiä painoarvoja. PL:iin tai EIS:een ei sisälly säännöstä perus- tai ihmisoikeuksien keskinäisestä hierarkiasta tai etusijajärjestyksestä ristiriitatilanteessa. Yksittäisten perus- ja ihmisoikeuksien välillä ei siis vallitse mitään lakiin tai EIS:een kirjattua säännöstä etusija- tai tärkeysjärjestyksestä. Kaikki perus- ja ihmisoikeudet ovat näin ollen hierarkkisesti lähtökohtaisesti samalla tasolla. Tämänhetkinen oikeuskäytäntö ei myöskään juurikaan tarjoa tulkintaohjeita tällaiselle punninnalle.

Rikoksenteijän vaarallisuuden arviointia edellyttävässä lainsäädännössä vaaralliseksi arvioidun rikoksenteijän ja yhteiskunnan muiden asukkaiden turvallisuuden välisen ristiriidan selvittämisessä tärkeimmät punnittavat periaatteet ovat ihmisarvon kunnioittamiseen palautuvan yksilön henkilökohtaisen vapauden ja yhteiskunnan turvallisuutta edustavan julkisen intressin välillä. Tässä yhteydessä yksilön vapauden menettämisellä tarkoitetaan sitä, että rikoksenteijä joutuu suorittamaan koko rangaistuksensa vankilassa eli hän ei pääse tavanomukaiseen ehdonalaan vapauteen tai että hän ei vapaudu elinkautisvankeudesta niin nopeasti kuin matalan väkivaltariskin elinkautisvangit.

Yksilön henkilökohtaisen vapauden ja yksilön henkilökohtaisen turvallisuus-

⁷⁴ Viljanen 1999, s. 157, 164, 171.

⁷⁵ Länsineva 1998, s. 113.

⁷⁶ Viljanen 2001, s. 12–13.

den välinen kollisio on esimerkki siitä, kuinka yhteiskunnassa tasapainoillaan eri perus- ja ihmisoikeuksien välillä ja samalla pohditaan sitä, mitkä oikeudet tulisi huomioida ensin: yksilön oikeudet saada elää turvassa vaarallisen rikoksentekijän törkeiltä väkivallan teoilta vai rikoksentekijän oikeus olla menettä-mättä osin oikeuttaan vapauteen sellaisen väkivaltakäyttäytymisen takia, johon hän ei ole vielä syyllistynyt. Kysymys on siten siitä, missä menee yksilön oikeuksien ja yhteiskunnan suojelun raja. Rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnin osalta tällöin merkittävin kysymys on se, määrätäänkö rikoksentekijä hänen vaarallisuutensa johdosta suorittamaan koko rangaistus vankilassa ja toisaalta se, voidaanko häntä hänen väkivaltariskinsä takia vapauttaa vielä vankilasta.

Yksilön henkilökohtainen vapaus on perustavaa laatua oleva perus- ja ihmis-oikeus eikä sitä tule rikkoa ilman perusteellista juridista oikeutusta. Vetoamalla yksilön henkilökohtaisella oikeudella vapauteen ei voi kuitenkaan loukata muiden yhteiskunnan asukkaiden oikeutta henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Valtiolla on samaan aikaan velvollisuus suojata yhteiskunnan muita asukkai-ta vaarallisilta rikoksentekijöiltä ja tarjota heille turvallisuutta. Esimerkiksi rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa tuomioistuimen on kussakin yksittäistapauksessa harkittava, kuinka paljon annetaan painoarvoa yhtäältä yksi-lön henkilökohtaiselle vapaudelle eli mahdollisuudelle suorittaa tavanomainen vankeusrangaistus tai päästä ehdonalaiseen vapauteen, ja toisaalta yhteiskun-nan muiden asukkaisen oikeudelle henkilökohtaiseen turvallisuuteen eli sil-le, että vaarallinen rikoksentekijä ei pääse uusimaan törkeitä väkivaltarikoksia. Perus- ja ihmisoikeussäännöksiä tarkoituksena on tällöinkin mahdollisimman hyvin turvata kunkin rikoksentekijän oikeuksien toteutuminen. Periaatteita py-ritään toteuttamaan niin pitkälle kuin se on oikeudellisesti ja tosiasiallisesti mahdollista. Eri periaatteiden välisessä kollisiotilanteessa on olennaista kaik-kien kilpailevien perusoikeuksien mahdollisimman kattava samanaikainen to-teutuminen.⁷⁷ Tästä syystä lainsäätäjän on kaiken aikaa pyrittävä soveliaaseen sääntelytasoon, jossa eri perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen on koh-tuullisessa tasapainossa⁷⁸. Rikoksentekijän vaarallisuuden huomioon ottava ri-koslainsäädäntö kohdistuu utilitarismin keskiöön, johon tulisi löytää kaikkien osapuolten kannalta mahdollisimman oikeudenmukainen ratkaisu ja asianmu-kainen tasapaino⁷⁹.

Voidaan kuitenkin perustellusti väittää, että perus- ja ihmisoikeusjärjestel-

⁷⁷ Ojanen 2003, s. 67.

⁷⁸ Länsineva 1998, s. 113.

⁷⁹ Kyseessä on yhteiskunnan ja yksittäisen rikoksentekijän välinen utilitaristinen kamppailu sii-tä, kumman oikeudet ovat vahvemmat. Utilitarismi korostaa rangaistusta hyödyn näkökulmasta, jolloin se nähdään hyödyllisenä erityisesti yhteiskunnalle. Sen avulla pyritään rajaamaan turval-lisuutta vähentävät tekijät pois yhteisöstä ja samalla vaarallisia rikoksentekijöitä pystytään käyt-tämään pelotevaikutuksena muille.

mien perusajatuksena on ajatus yksilöllisen oikeuden prima facie -luonteisesta etusijasta suhteessa niitä rajoittaviin kollektiivisiin hyviin. Jotta kollektiivinen hyvä voisi toimia yksilön perus- ja ihmisoikeuden rajoitusperusteena ja menestyä punninnassa tätä vastaan, edellytetään erityisperusteita. Jos tällaisia ei ole, etusija on annettava yksilön oikeudelle, ei kollektiiviselle hyvälle.⁸⁰ Tästä syystä voidaankin katsoa, että oikeus elämään on oikeuksista siinä mielessä tärkein, että se on edellytys kaikille muille perus- ja ihmisoikeuksille ja niiden toteutumiseksi käytännössä. Lisäksi eri perus- ja ihmisoikeuksien välisissä kollisio-tilanteissa muillakin PL 7.1:ssä ja EIS 5(1):ssä määritellyillä henkilökohtaista turvallisuutta koskevilla oikeuksilla on vahva painoarvo ja vähäiset muihin perus- ja ihmisoikeuksiin tehtävät rajoitukset ovat suhteellisen helposti hyväksyttävissä, jos niiden tehtävänä on suojella näitä oikeuksia.⁸¹ Esimerkiksi Floud on ehdottanut, että törkeä väkivaltainen käytös poistaisi olettamuksen vaarattomuudesta ja sen tähden oikeuttaisi rikoksenteikijän ihmisoikeuksien rajoittamiseen. Tällöin muiden yhteiskunnan asukkaiden suojeleminen menisi yksilön oikeuksien edelle.⁸² Vastaavasti EIT:n oikeuskäytännössä on katsottu, että valtiolla on velvoitteita yhteiskunnan asukkaiden turvallisuuden suojaamiseksi rikoksilta ja muilta heihin kohdistuvilta oikeudenvastaisilta teoilta.

Esimerkiksi EIT teki vuonna 2009 antamassaan tuomiossa *Maiorano ja muut v. Italia* EIT selväksi sen, että valtiolla on velvollisuus suojella sen kansalaisia vaarallisilta rikoksenteikijöiltä. Valtiolla ei ole vain ensisijaista velvollisuutta taata oikeutta elämään asettamalla erityislainsäädäntöä vaarallisille rikoksenteikijöille, vaan hyvin määritellyissä tilanteissa valtion tulee myös toteuttaa EIS 2 artiklan mukaisia ehkäiseviä positiivisia toimenpiteitä suojellakseen henkilöä, jonka henkeä uhataan rikollisilla toimilla. Tämä vaatimus on kuitenkin olemassa vain tilanteissa, joissa viranomaiset tiesivät tai heidän olisi pitänyt tietää yhden tai useamman henkilön todellisesta ja välittömästä hengenvaarasta. Ongelmallista tällaisessa valtion velvollisuudessa huolehtia yhteiskunnan turvallisuudesta on, että se voi mahdollistaa esimerkiksi rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioivan lainsäädännön laajentamisen liian laajaksi.

Edellä mainittu EIT:n tuomio huomioonottaen on katsottavissa, että niin kauan kuin rikoksenteikijän vaarallisuus huomioidaan rikoslainsäädännössä

⁸⁰ Viljanen 2001, s. 167–170.

⁸¹ Pellonpää 2011, s. 281–282. Maaliskuun alussa 2016 Suomessa tuli voimaan VankeusL 19:4:n uudistus, jonka mukaan henkeen, terveyteen, vapauteen tai rauhaan kohdistuneen rikoksen tai seksuaalirikoksen uhrilla on halutessaan oikeus saada ilmoitus vangin tai tutkintavangin vapauttamisesta ja tietyin edellytyksin muusta vankilasta poistumisesta. Tämä koskee VankeusL:ssa erikseen lueteltuja rikoksia, joissa ilmoittamista voidaan pitää perusteltuna rikoksen luonne ja vakavuus huomioon ottaen. Uhrille ilmoittamisen edellytyksenä on, että ilmoittamisesta ei arvioida aiheutuvan vaaraa vapautettavan hengelle tai terveydelle. (Lakiuudistuksesta ks. tarkemmin HE 66/2015 vp).

⁸² Floud 1982, s. 221–225.

rangaistuksen tai sen täytäntöönpanon jatkamisen perusteena, muun yhteiskunnan oikeus turvallisuuteen on voimakkaampi kuin rikoksentekijän oikeus vapauteen. Vaaralliseksi arvioidun rikoksentekijän ja yhteiskunnan turvallisuuden välisen ristiriidan ratkaisussa on kyse yksilön ja yhteiskunnan kokonaisarvioinnista, jossa henkilökohtaisen vapauden ja yhteiskunnan turvallisuuden suhde ei kuitenkaan voi olla nollasummapelejä. Lopullisesti eri suuntiin johtavien perus- ja ihmisoikeuksien painoarvot määräytyvät konkreettisessa yksittäistapauksessa ilmenevien seikkojen perusteella. Tuomarin tulisi kuitenkin ratkaisutoiminnassaan huolehtia siitä, että hän ei perus- ja ihmisoikeuksien välisen jännitteen korostuessa jää kahden ristiriitaisen vaatimuksen vangiksi.

6 Rikoksentekijän vaarallisuuden oikeuspsykiatrinen arviointi

”Sään ennustaminen on helppoa verrattuna väkivallan ennustamiseen.”

Monahan – Steadman¹

6.1 VAARALLISUUDEN ARVIOINNIN TUTKIMUKSEN JA VAARALLISUUDEN ARVIOINNISSA KÄYTETTYJEN ARVIOINTIMENETELMIEN HISTORIALLINEN KEHITYS

Yksilön vaarallisuuden arvioinnilla on pitkä historia. Huolimatta siitä, että psykiatrista ja psykologista vaarallisuuden arviointia on pidetty jo kauan haastavana ja osin hyvinkin epäluotettavana, psykiatrian ja psykologian asiantuntijat ovat sekä kansainvälisesti että osin myös Suomessa joutuneet jo kauan arvioimaan yksilön vaarallisuutta tuomioistuimien vaatimuksista erilaisiin rikos- ja hallintoprosessien tarpeisiin. Kiinnostus psykiatrisen ja psykologisen vaarallisuuden arvioinnin ja vaarallisuusarviolausuntojen tutkimista kohtaan alkoi kehittyä vasta 1960-luvun lopulla vuonna 1966 annetun Yhdysvaltojen korkeimman oikeuden Baxstrom-ratkaisun vaikutuksesta².

Kyseisen ratkaisun uuden laintulkinnan johdosta 967 vaarallisuutensa takia tahdonvastaisessa hoidossa pidettyä rikoksentekijää, 47 naista ja 920 miestä, vapautettiin erityisen turvallisuustason vankimielisairaalaan tavanomaisiin psykiatrisiin yksiköihin ja sieltä osa heistä vapaasti yhteiskunnan jäseneksi. Ratkaisu mahdollisti merkittäväällä tavalla tutkimukset yksilöiden vaarallisuusarvioiden onnistumisesta, ja potilaiden vapauttamisten myötä aloitettiin ensimmäisen sukupolven tutkimukset vaarallisuusarvioiden luotettavuudesta ja tarkkuudesta. Näistä tutkimuksista saadut tulokset mahdollistivat vaarallisuuden arviointiin liittyvien menetelmien merkittävän kehittämisen. Viime vii-

¹ Monahan – Steadman 1996, s. 932.

² Johnnie K. Baxstrom v. R. E. Herold 383 US 107 (1966). Tässä ratkaisussa Yhdysvaltojen korkein oikeus katsoi, että rikoksentekijän vaarallisuuden oikeudellinen arviointi oli välttämätöntä, jotta voitiin sallia hänen tahdonvastainen sairaalahoitonsa vielä rangaistuksen suorittamisen jälkeen. Toinen merkittävästi vaarallisuuden arvioinnin tutkimuksen kehittymiseen vaikuttanut oikeustapaus oli Dixon v. Attorney General of the Commonwealth of Pennsylvania 313 (1970). Siinä Pennsylvanian osavaltion oikeuslaitos päätti, että mielenterveys- ja kehitysvammalaki, joka salli mielenterveyshäiriöisen rikoksentekijän tahdonvastaisen sairaalahoidon rangaistuksen suorittamisen jälkeen ilman hänen tuomioistuinmenettelyä, oli perustuslain vastainen.

denkymmenen vuoden aikana sekä tieteellinen että kliininen osaaminen yksilön vaarallisuuden arvioimisessa onkin kehittynyt valtavasti, ja rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnin tutkimuksen tarkoituksena on tukea sitä, että vaarallisuusarvioita voidaan parhaalla mahdollisella tavalla käyttää hyväksi niihin liittyvien oikeudellisten kysymysten ratkaisemisessa.

Vaarallisuuden arviointimenetelmät jaetaan yleisesti 1) kliiniseen, 2) aktuaariseen ja 3) strukturoituun kliiniseen arviointimenetelmään, jotka voidaan vastaavasti jakaa kolmeen sukupolveen eli aikakauteen, joissa kussakin vaarallisuuden arviointitutkimuksen tavoitteena on ollut kehittää arviointimenetelmiä ja -työkaluja ja edistää sitä kautta vaarallisuuden arvioinnin pätevyyttä ja luotettavuutta. Seuraavaksi tässä luvussa käydään läpi pääpiirteittäin vaarallisuuden arvioinnin tutkimuksen ja vaarallisuuden arvioinnissa käytettyjen arviointimenetelmien historiaa 1960-luvun loppupuolelta lähtien. Eri vaarallisuuden arvioinnin menetelmien ja myös niiden historiallisen kehityksen tunteminen on erittäin tärkeää kliinisten arvioitsijoiden lisäksi juridisen maailman toimijoille, erityisesti tuomioistuimen tuomareille, jotta he pystyvät arvioimaan arvioitsijan asiantuntemusta sekä tehdyn vaarallisuuden arvioinnin ja sen pohjalta laaditun vaarallisuusarviolausunnon luotettavuutta³.

6.1.1 Strukturoimaton kliininen menetelmä – ensimmäisen sukupolven vaarallisuuden ennustaminen

1960-luvulta 1980-luvun alkupuolelle asti tehtyjä vaarallisuuden arviointiin liittyviä tutkimuksia kutsutaan ensimmäisen sukupolven vaarallisuusarviotutkimuksiksi. Tuolloin tehdyt vaarallisuusarviotutkimukset keskittyivät strukturoimattomalla kliinisellä menetelmällä tehtyjen ajallisesti pitkien vaarallisuusarvioiden luotettavuuden arviointiin. Silloin ajateltiin voimakkaasti, että vaarallinen ja ei-vaarallinen henkilö voitiin selvästi erottaa. Erityisesti tutkijoita kiinnosti vaarallisuusarvioiden luotettavuus väärin positiivisten arvioiden määrän näkökulmasta⁴. Kliinisellä menetelmällä tarkoitetaan ammattihenkilön kliiniseen harkintaan perustuvaa, ei-strukturoitua vaarallisuuden arviointia, jota menetelmää käyttäen vaarallisuusarviot tehtiin kansainvälisesti aina 1980-luvulle saakka.

Kliinisellä menetelmällä tehtävässä vaarallisuuden arvioinnissa arvioitsija tekee päätelmiä henkilön vaarallisuudesta intuitiivisesti luottamalla kliinisiin

³ Chicagon yliopistossa työskennellyt sosiologi Ernest Burgess kehitti vuonna 1928 ensimmäisen tilastotieteellisen keinon arvioida uusintarikollisuuden riskiä (Burgess 1928). Ensimmäinen mielenterveysalan asiantuntijan laatima laaja vaarallisuuden arvioinnin tieteellistä tutkimusta käsittelevä kirja oli John Monahanin ”The Clinical Prediction of Violent Behavior” vuodelta 1981 (Monahan 1981).

⁴ Melton et al. 2007, s. 303.

tietoihinsa: omaan subjektiiviseen kykyynsä, kokemukseensa ja arviokykyynsä, eikä hän käytä minkäänlaista, tieteellisten tutkimusten pohjalta kehitettyä vaarallisuuden arvioinnin työkalua arvion tekemiseen⁵. Myöskään empiirisesti todetuille vaarallisuuden riskitekijöille ei kliinisessä menetelmässä anneta oleellista merkitystä, vaan vaarallisuusarvio perustuu kokonaisuudessaan arvioitsijan henkilökohtaiseen näkemykseen ja intuitioon⁶. Ensimmäisen sukupolven vaarallisuuden arviointia voidaankin luonnehtia erityisesti vaarallisuuden ennustamiseksi, jossa yksilön tulevaisuutta ennustettiin lähinnä pysyvien riskitekijöiden avulla. Rikoksentekijän vaarallisuus katsottiin rikoksentekijässä olevaksi pysyväksi piirteeksi. Tällöin vaarallisuuden arvioiminen keskittyi erityisesti yksilön luokitteluun dikotomisesti joko vaaralliseksi tai vaarattomaksi⁷. Todellisuudessa kyseessä ei ollut arviointi, vaan pikemminkin vaarallisuuden ennustaminen. Tällä tarkoitettiin erityisesti sitä, että arvioitsijat olivat kiinnostuneita lähinnä passiivisesta havainnoimisesta eivät juurikaan rikoksentekijän väkivaltariskiä vaikuttamisesta.

Ensimmäisen sukupolven vaarallisuusarviotutkimukset keskittyivät merkittävästi edellä mainitun Baxstrom-ratkaisun myötä tahdonvastaisessa hoidossa olleiden ja sieltä vapautettujen mielenterveyspotilaiden tutkimiseen⁸. Näistä tutkimuksista saadut tulokset vaarallisuuden arvioinnin osuvuudesta eivät olleet rohkaisevia. Niissä tuli merkittävästi esille psykiatrien ja psykologien vähäinen osaaminen vaarallisuuden arvioinnissa. Esimerkiksi Steadmanin ja Halfonin tutkimuksen mukaan kolmen seuraavan vuoden jälkeen vapauttamisesta vuonna 1970 ainoastaan 39,6 % potilaista oli vielä laitoksissa vapautensa menettäneenä. Vuosien 1966–1970 aikana ainoastaan 21 potilasta 967:stä syyllistyi niin törkeään väkivaltaiseen käyttäytymiseen, että heidät sijoitettiin syyn- takeettomana sairaalaan. Merkittävä osa potilaista ei siten tosiasiallisesti ollut vaarallisia.⁹

Steadman ja Cocozza raportoivat neljän vuoden ajalta, että suurin osa psykiatrien vaaralliseksi arvioimista potilaista ei syyllistynyt rikoksiin sairaalasta vapauduttuaan. Heidän mukaansa ainoastaan noin 20 % vapautuneista oli tuomittu uudelleen vankilaan ja heistäkin suurin osa ei-väkivaltarikoksista.¹⁰ Vuonna 1974 Ennis ja Litwack päätyivät tutkimuksissaan siihen, että kliinisellä menetelmällä vaarallisuutta yliarvioitiin: vaaralliseksi arvioiduista 65 % – 95 % oli vääriä positiivisia arvioita. Heidän mukaansa vaarallisuusarviointien luotet-

⁵ Monahan 1984, s. 10–11.

⁶ Grove – Meehl 1996, s. 293–294.

⁷ Ks. esim. Steadman 2000, s. 266.

⁸ Ks. esim. Steadman – Halfon 1971; Kozol et al. 1972; Ennis – Litwack 1974; Steadman – Cocozza 1974; Cocozza – Steadman 1974; Cocozza – Steadman 1976; Steadman 1977; Thornberry – Jacoby 1979.

⁹ Steadman – Halfon 1971, s. 381–385.

¹⁰ Steadman – Cocozza 1974, s. 139.

tavuus oli kuin kolikon heittoa oikeussalissa.¹¹ Vastaavasti, vuonna 1979 Thornberry ja Jacoby julkaisivat Yhdysvaltojen korkeimman oikeuden Dixon-ratkaisun¹² vaikutusten pohjalta hyvin samanlaisen tutkimuksen. He päätyivät siihen, että psykiatrien ja psykologien arviot eivät olleet sen täsmällisempiä kuin maalikoidenkaan tekemät arviot.¹³

Strukturoimattoman kliinisen menetelmän käytön etu rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa on sen joustavuus. Arvioitsija voi räätälöidä arvioinnin tietyille yksilölle sopivaksi, ja ottaa huomioon kyseiset yksilön tapauksessa oleelliset seikat. Strukturoimattoman kliinisen menetelmän eduksi voidaan mainita myös sen halpuus, koska siinä ei tarvitse hankkia mitään erityisiä vaarallisuuden arviointiin kehitettyjä työkaluja.¹⁴ Strukturoimattomalla kliinisellä menetelmällä tehtyä rikoksentekijän vaarallisuuden arviointia on kritisoitu paljon, koska edellä mainitulla tavalla puhtaasti kliiniseen tutkimukseen perustuvan arvion tarkkuuden, luotettavuuden ja johdonmukaisuuden ei ole todettu olevan hyvä¹⁵. Kliinisellä menetelmällä tehtyjen arviointien heikkous on arvioitsijan kyky identifioida ja käyttää hyväksi rikoksentekijään soveltuvia törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöitä¹⁶. Arvioitsija saattaa painottaa erilaisia riskitekijöitä intuitiivisin perustein. Hän voi kokea rikoksentekijän merkittäväksi riskitekijäksi esimerkiksi sellaisen tekijän, joka ei todellisuudessa empiiristen tutkimusten mukaan ennusta lainkaan vaarallisuutta. Kliinisessä menetelmässä tietoa voidaan arvioida hyvin subjektiivisesti, esimerkiksi niin, että se sopii ennalta muodostettuun käsitykseen rikoksentekijän vaarallisuudesta¹⁷. Tällöin vaarallisuuden arvioinnissa voidaan antaa liikaa painoarvoa esimerkiksi rikoksentekijän aikaisemmin tekemien väkivaltarikosten tarkastelulle. Kliiniset menetelmät eivät myöskään huomioi törkeän väkivaltakäyttäytymisen perusfrekvenssiä väestössä. Käytännön kokemukseen perustuva vaarallisuuden arviointi saattaa tästä johtuen helposti yliarvioida vaarallisuutta¹⁸. Tämän on näytetty johtavan suureen määrään vääriä positiivisia vaarallisuusarvioita, eli tällöin rikoksentekijöitä on arvioitu vaarallisiksi, vaikka he eivät vapauduttuaan ole syyllistyneetkään uudelleen rikoksiin. Kliininen menetelmä ei myöskään ole testattavissa tai arviointi toistettavissa. Näistä syistä on päädytty siihen, että

¹¹ Ennis – Litwack 1974, s. 693–715.

¹² Dixon v. Attorney General of the Commonwealth of Pennsylvania 325 F. Supp. 966 (1971).

¹³ Thornberry – Jacoby 1979, s. 178–198.

¹⁴ Brown – Singh 2014, s. 51.

¹⁵ Ks. esim. Monahan – Steadman 1994, s. 5–13; Melton et al. 2007, s. 305. Ks. kuitenkin myös Mossman 1994, s. 788–790; Litwack 2001, s. 409, 424; joiden mukaan kliinisellä menetelmällä tehdyt vaarallisuuden arvioinnit eivät kuitenkaan ole niin epäluotettavia kuin alun perin tutkittiin. Kliinisellä menetelmällä tehtävien ajallisesti lyhyiden vaarallisuusarvioiden luotettavuudesta ks. McNiel et al. 1998, s. 660–667.

¹⁶ Ks. esim. Grove – Meehl 1996, s. 293–294.

¹⁷ Haapasalo 2008, s. 143; Harris et al. 2015, s. 176.

¹⁸ Ks. esim. Skeem et al. 2000, s. 608–609, 622.

kliininen menetelmä ei yleensä onnistu sattumaa paremmin.¹⁹

Kliinisellä menetelmällä tehtyjen vaarallisuusarvioiden luotettavuudesta 1960- ja 1970-luvuilla saadut tutkimustulokset merkitsivät huomattavaa vaarallisuusarvioiden merkityksen vähenemistä tuomioistuimissa. Tuohon aikaan oli voimakkaana ajatus, että väkivaltaista käyttäytymistä ei voi ennustaa²⁰. Esimerkiksi American Psychiatric Association suositteli vuonna 1974 ja American Psychological Association vuonna 1978, että mielenterveysalan asiantuntijoiden pitäisi välttää antamasta vaarallisuusarviolausuntoja²¹. Vastaavasti Ennis ja Litwack katsoivat, että tuomareiden ei pitäisi antaa merkitystä vaarallisuusarviolausunnoille, koska niiltä puuttuu tarvittava reliabiliteetti ja validiteetti²². Ilmapiiri vaarallisuuden arviointia kohtaan olikin koko 1970-luvun erittäin kriittinen. Monahan katsoi vuonna 1976, että vaarallisuuden arviointi oli melkein tuohon tuomittu²³, ja vuonna 1981 Monahan raportoi, että psykiatrit ja psykologit olivat tarkkoja ainoastaan yhdessä kolmasosassa vaarallisuusarvioista sellaisten henkilöiden osalta, jotka olivat syyllistyneet väkivaltaan aikaisemmin ja jotka oli diagnosoitu mielisairaiksi²⁴. Tästä syystä vaarallisuusarvioita pidettiin osaltaan perustuslain vastaisina²⁵.

Nykyään strukturoimatonta kliinistä menetelmää ei pidetä lainkaan hyväksyttävänä rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointimenetelmänä. Yleinen näkemys on, että sen käyttö rikoksenteikijöiden arvioinnissa on epäpätevää ja jopa epäeettistä²⁶. Koska tuomioistuimessa asiantuntijatodistelun näyttöarvoon vaikuttaa asiantuntijalausunnon perustuminen yleisesti tieteessä hyväksytyyn tietoon, ei kliiniseen arviointiin nojautuvaa vaarallisuusarviolausuntoa pidä hyväksyä oikeudenkäynnissä asiantuntijalausuntona²⁷.

¹⁹ Ks. esim. Hanson – Morton-Bourgon 2009, s. 6–8. Yhdysvaltalaisessa Barefoot v. Estelle (1983) tapauksessa kaksi syyttäjän psykiatriasiantuntijaa todisti syytettyä lainkaan tutkimatta, että hän on 100 %:lla todennäköisyydellä vaarallinen, ja syytetty tuomittiin murhasta kuolemaan. Siitä huolimatta, että puolustus vetosi oikeudessa strukturoimattomalla kliinisellä menetelmällä tehdyn vaarallisuusarviolausunnon epätarkkuuteen ja vaarallisuusarviossa tehtyihin virheisiin, tuomio pysyi Yhdysvaltojen korkeimmassa oikeudessa.

²⁰ Monahan 1984, s. 10.

²¹ American Psychiatric Association 1974, s. 33; American Psychological Association 1978, s. 1110.

²² Ennis – Litwack 1974, s. 696.

²³ Monahan 1976, s. 21, 27.

²⁴ Monahan 1981, s. 47–49.

²⁵ Developments in the Law 1974, s. 1245. Ks. myös Monahan 1996, s. 108.

²⁶ Ks. esim. Grisso 2009, s. xvi.

²⁷ Ks. myös Haapasalo 2008, s. 143.

6.1.2 Aktuaarinen menetelmä – toisen sukupolven vaarallisuuden arviointi

Strukturoimattoman kliinisen vaarallisuuden arviointimenetelmän osoittautua tieteellisten tutkimusten myötä käytännön työssä epäluotettavaksi ja subjektiiviseksi, voimakas yhteiskunnallinen tarve erilaisiin vaaralliseksi arvioituja henkilöitä koskeviin toimenpiteisiin pakotti alan tutkijat etsimään vaarallisuuden arviointiin luotettavampia ja standardoituja menetelmiä²⁸. Tämän seurauksena 1980-luvun alkupuolella vaarallisuuden arvioinnin tutkimustoiminnassa alettiin selvittää väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöitä ja kehittää niiden pohjalta empiirisiin tieteellisiin tutkimuksiin perustuvia tilastollisia eli aktuaarisia menetelmiä²⁹. Samanaikaisesti kansainvälisesti tapahtunut automaattisen tietojenkäsittelyn ja ohjelmistojen merkittävä kehitys mahdollisti erilaisten tietojen laajapohjaisen tilastollisen arvioinnin, joka edesauttoi aktuaaristen väkivaltariskiarviomenetelmien kehittämistä. Näiden toisen sukupolven vaarallisuusarviotutkimusten keskeinen tavoite oli kehittää sellaisia objektiivisia väkivallan arviointityökaluja, joiden perusteella voitiin arvioida rikoksentekijän riskitekijöillä olevan tilastollisesti merkittävä yhteys syyllistyä uuteen väkivallan tekkoon riippumatta siitä, kuka henkilöä arvioi³⁰. Aktuaarinen vaarallisuuden arvioinnin menetelmä voidaankin näin ollen rinnastaa vakuutusmatematiikan ajatteluun, jossa lasketaan vahinkotapausten todennäköisiä riskejä³¹.

Aktuaariset menetelmät ovat tilastollisia menetelmiä, jotka antavat arvion väkivaltaan uudelleen syyllistymisen todennäköisyydestä tietyllä aikavälillä. Ne perustuvat numeerisiin arviointeihin, jolloin sekä arvio että päätöksenteko pohjautuvat sellaisten riskitekijöiden kartoittamiseen ja käyttöön, joilla on havaittu olevan tilastollisesti merkitsevä yhteys väkivaltarikoksen uusimiseen³². Aktuaariset menetelmät keräävät rikoksentekijästä historiallisia riskitekijöitä ja pyrkivät sitä kautta arvioimaan väkivaltariskiä. Tavoitteena on, että väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöitä yhdistämällä saadaan mahdollisimman luo-

²⁸ Luotettavampien vaarallisuuden arviointimenetelmien kehittämiseen vaikutti osaltaan merkittävästi Yhdysvaltojen korkeimman oikeuden tapaus *Tarasoff v. Regents of the University of California* vuodelta 1976. Kyseisessä tapauksessa luotiin velvollisuus suojella -periaate, jonka mukaan, jos mielenterveysalan asiantuntija, kuten psykiatri tai psykologi, tietää hänen potilaansa todennäköisesti vahingoittavan jotakin henkilöä, asiantuntijalla on laissa säädetty velvollisuus suojella mahdollista, yksilöitävissä olevaa uhria, ja varoittaa häntä tällaisesta riskistä. Vuonna 1983 Yhdysvaltojen korkein oikeus otti tapauksessaan *Barefoot v. Estelle* kantaa siihen, että mielenterveysalan asiantuntijoiden laatimat vaarallisuusarviolausunnot eivät ole perustuslain vastaisia, ja että tällainen asiantuntija voi antaa tuomioistuimelle asiantuntijalausunnon siitä, onko rikoksentekijällä korkea riski syyllistyä vakavaan väkivaltarikokseen tulevaisuudessa.

²⁹ Ks. esim. Monahan et al. 2001, s. 5–8.

³⁰ Hart 2008, s. 10.

³¹ Eronen et al. 2007, s. 276.

³² Ks. esim. Hart 2001, s. 20; Melton et al. 2007, s. 308.

tettava arvio siitä todennäköisyydestä, jolla henkilö syyllistyy uudelleen väkivaltaan³³. Aktuaariset menetelmät arvioivat yksilön väkivaltariskiä käyttäen hyväkseen ryhmätasolta hankittua tietoa, ja yksilön väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyyttä arvioidaan antamalla numeerisia arvoja rikoksenteikijään liittyville riskitekijöille. Tällöin voidaan tilastollisesti ennustaa, kuinka moni tiettyyn ryhmään kuuluvasta henkilöstä syyllistyy tulevaisuudessa törkeään väkivaltarikokseen. Esimerkiksi sadasta vaarallisesta rikoksenteikijästä arvioidaan tietyn prosenttimäärän syyllistyvän tulevaisuudessa uudelleen törkeään väkivaltarikokseen. Tällöin ei kuitenkaan tiedetä sitä, ketkä yksilöt kuuluvat tuohon joukkoon.

Aktuaaristen menetelmien riskinarvioinnin merkittävä hyöty on ollut se, että vaarallisuuden arvioinnin fokus on siirtynyt väkivaltariskiajatteluun aikaisemman vaarallisuuden joko-tai-näkemyksen sijaan³⁴. Dikotomisen vaarallisuuden arvioinnin sijaan aktuaaristen menetelmien myötä alettiin puhua väkivaltakäyttäytymisen riskin arvioimisesta, jolla pyritään kokonaisvaltaisemmin rikoksenteikijän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöiden ja riskitason arviointiin. Aktuaarisen menetelmän tavoitteena on yrittää taata se, että jokaista yksilöä arvioidaan samoilla kriteereillä ja tämän johdosta samalla menetelmällä arvioituja voidaan verrata toisiinsa riippumatta siitä, kuka tutkimuksen tekee. Toisin kuin kliinisellä menetelmällä tehtävät vaarallisuusarviot, aktuaariset menetelmät eivät ota huomioon arvioitsijan kliinistä päätöksentekoa³⁵. Tästä syystä niitä voidaan pitää objektiivisina ja riskinarviointiprosessin näkökulmasta läpinäkyvinä. Ne vähentävät arviointien mielivaltaisuutta ja arvioitsijan inhimillisiä arviointivirheitä käyttämällä ryhmiä koskevia tilastollisia todennäköisyyslaskelmia yksilöitä koskevassa päätöksenteossa ja sitä kautta parantavat väkivaltariskiarvioiden luotettavuutta³⁶. Lisäksi aktuaarisia menetelmiä voidaan pitää arvioitsijan työn näkökulmasta yleensä nopeina. Ne vaativat rikoksenteikijästä lähinnä staattisia historiatietoja, jotka ovat yleensä suhteellisen nopeasti saatavissa eri lähteistä.

Aktuaaristen menetelmien käyttöä voidaan kritisoida erityisesti siksi, koska väkivaltaisuus on monimuotoisuudessaan ilmiö, joka ei selity pelkästään yksilön staattisilla väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöillä. Aktuaariset menetelmät perustuvat staattisiin, muuttumattomiin riskitekijöihin eli sen määrittelemiseen, onko yksittäisellä rikoksenteikijällä samat luonteenpiirteet tai riskitekijät kuin tyypillisellä rikoksenteikijällä.³⁷ Tällöin dynaamiset eli ajan myötä vaihtu-

³³ Eronen 2009, s. 276.

³⁴ Steadman 2000, s. 266.

³⁵ Grove – Meehl 1996, s. 293.

³⁶ Weizmann-Henelius – Konttila 2008, s. 353.

³⁷ Weizmann-Henelius – Konttila 2008, s. 353–354; Monahan 2006, s. 413–427. Ks. myös Campbell 2003, s. 271.

vat riskitekijät jäävät huomiotta. Aktuaariset menetelmät eivät myöskään sisällä kliinisiä riskitekijöitä eivätkä ympäristöön ja tulevaisuuteen liittyviä riskitekijöitä. Lisäksi aktuaariset menetelmät saattavat sivuuttaa yksilön tarpeet ja yksilölliset eroavaisuudet³⁸. Ne eivät myöskään ota huomioon muita vaarallisuuden sisällöllisiä tekijöitä, kuten tulevan väkivaltakäyttäytymisen vakavuutta. Aktuaarisissa menetelmissä on vaikea tai mahdotonta ottaa huomioon harvinaisia tai poikkeuksellisia riskitekijöitä, jotka eivät tule esiin laajoissa populaatioissa. Yksittäisen rikoksentekijän kohdalla tällaisilla riskitekijöillä voi kuitenkin olla huomattava merkitys vaarallisuuden arvioinnissa. Nämä menetelmät eivät myöskään kiinnitä huomiota rikoksentekijää suojaaviin tekijöihin. Ne huomioivat harvoin esimerkiksi lapsuuden elinympäristön ja henkilön sosiaalisen lähiverkoston olemassaolon, joilla molemmilla on varmasti vaikutusta väkivaltaiseen käyttäytymiseen.

Aktuaaristen menetelmien merkittävä haitta liittyy myös niiden kyvyttömyyteen soveltaa ryhmätasoisia tietoja yksittäisiin rikoksentekijöihin. Aktuaariset menetelmät eivät kykene luomaan tapauskohtaista tietoa, joten niiden ongelmana on yleistettävyyden eli kyky tarkasti arvioida käyttäytymistä erilaisessa viiteryhmässä. Aktuaaristen menetelmien tarkkuus rajoittuu sellaisiin rikoksentekijöihin, jotka ovat juuri samanlaisia kuin ne yksilöt, joiden tietojen perusteella tilastollinen data on luotu. Tästä syystä menetelmät ennustavat väkivaltaisuutta vain siinä ryhmässä, josta väkivaltakäyttäytymisen riskitekijät on tutkimuksessa otettu. Aktuaariseen menetelmään perustuvasta arviointityökalusta tulee epäluotettava, kun sitä käytetään sellaiselle viiteryhmälle, jolle sitä ei ole tarkoitettu. Näiden lisäksi, uusien muuttujien lisääminen tai vanhojen poistaminen vaarallisuusarviotyökalusta voi heikentää niiden validiteettia.³⁹ Aktuaarisen työkalun tuottama pisteitys ei myöskään ole väkivaltariskin arviointia. Arvioitsijan tulee aina tehdä erillinen arvio siitä, edustaako yksittäisen rikoksentekijän saama pistemäärä todellisesti hänen riskiään toisen hengelle, terveydelle tai vauhdelle. Aktuaarisista menetelmistä saatavien tulosten kliniset tulkinnat ovat väistämättömiä ja tästä syystä eri menetelmien tulokset saattavat vaihdella⁴⁰.

Aktuaaristen menetelmien luotettavuutta on tutkittu arvioimalla väkivaltaisen käyttäytymisen virhemahdollisuutta sekä ryhmä- että yksilötasolla. Tutkimukset ovat osoittaneet, että aktuaarisiin menetelmiin pohjautuvat väkivaltariskin arvioinnit ovat tarkempia ja luotettavampia kuin strukturoimattomaan kliiniseen menetelmään perustuvat arviot⁴¹. Niiden luotettavuus on parantunut erityisesti sitä mukaa kuin rikoksentekijän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöistä on viime vuosikymmenten aikana saatu lisää tutkimustietoa. Aktuaaris-

³⁸ Steadman 2000, s. 266.

³⁹ Hart et al. 2007, s. 60–64; Singh et al. 2014, s. 180, 184–185.

⁴⁰ Barbaree et al. 2006, s. 215–224.

⁴¹ Ks. esim. Grove et al. 2000, s. 25; Harris et al. 2002, s. 378, 390–391.

ten menetelmien käyttöönoton myötä psykiatreilla ja psykologeilla katsotaan nykyään olevan jonkin verran kykyä arvioida rikoksenteikijän väkivaltariskiä⁴². Aktuaaristen menetelmien ennustetarkkuus on yleensä kuitenkin jäänyt suhteellisen matalaksi ja se on vaihdellut merkittävästi tutkimusasetelmista riippuen⁴³. Yleisesti voidaan sanoa, että menetelmät toimivat tilastollisesti ja ennustavat tulevaa väkivaltariskiä hyvin ryhmätasolla⁴⁴. Yksilötasolla voi kuitenkin aina tapahtua poikkeamia. Väkivaltariskin ennustaminen yksilötasolla ei näin ollen ole sama asia kuin menetelmän kyky ennustaa väkivaltaista käyttäytymistä ryhmätasolla⁴⁵. Tämänhetkisen asiantuntemuksen mukaan aktuaarinen menetelmä ei ole riittävän tarkka arvioinnin tekemiseen yksilötasolla, ja asiassa saatujen tutkimustulosten mukaan aktuaarisia menetelmiä ei tulisi käyttää arvioitaessa yksilön riskiä törkeään väkivaltakäyttäytymiseen tulevaisuudessa⁴⁶. Riskiarviot voivat jaotella yksilön ryhmän sisällä luotettavasti esimerkiksi korkeaan riskiin, kohtalaiseen riskiin tai matalaan riskiin, mutta ne eivät voi sanoa missä ryhmässä tietty yksittäinen yksilö on, ja siksi ei voida identifioida tarkasti yksilön väkivaltariskiä. Ryhmän piirteisiin pohjautuva yksittäisen rikoksenteikijän riskin arviointi voi sen johdosta synnyttää epätarkkoja arvioita⁴⁷.

Aktuaarisia arviointityökaluja ovat muun muassa rikoksen uusimisriskiä mittaava Statistical Information on Residivism Scale (SIR-R)⁴⁸, väkivaltariskiä mittaava Violence Risk Appraisal Guide (VRAG)⁴⁹ sekä seksuaalirikoksesta tuomittujen uusimisriskiä mittaavat Sex Offender Risk Appraisal Guide (SORAG)⁵⁰ ja STATIC-99⁵¹. Lisäksi esimerkiksi RISEn arviointikeskuksissa käytettävä ARAT⁵² (Actuarial Risk Assessment Tool) on aktuaarinen työkalu.

⁴² Otto 1994, s. 64.

⁴³ Ks. esim. Litwack 2001, s. 414–416; Monahan et al. 2001, s. 7–10.

⁴⁴ Hart et al. 2007, s. 62–64.

⁴⁵ Weizmann-Henelius – Konttila 2008, s. 366.

⁴⁶ Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 6.

⁴⁷ Janus – Prentky 2003, s. 36–38.

⁴⁸ SIR-R-työkalun kehitti Joan Nuffield vuonna 1989, ja siitä päivitettiin SIR-R1 -versio vuonna 1996 (Nuffield 1989).

⁴⁹ VRAG:in kehittivät alun perin Grant T. Harris, Marnie E. Rice ja Vernon L. Quinsey vuonna 1993 (Harris et al. 1993). Työkalun päivittivät Quinsey, Harris, Rice ja Catherine A. Cormier vuonna 1998. VRAG perustaa arvion rikoksenteikijän väkivaltariskistä kymmeneen staattiseen muuttujaan, eikä ota huomioon esimerkiksi yksilön kehittymisen, elämäntapamuutosten, hoidon ja psykososiaalisen tuen suotuisaa vaikutusta hänen väkivaltariskiinsä.

⁵⁰ SORAG:in kehittivät Vernon L. Quinsey, Grant T. Harris, Marnie E. Rice ja Catherine A. Cormier vuonna 1998 (Quinsey et al. 1998).

⁵¹ Static-99-työkalun kehittivät Robert K. Hanson ja David Thornton vuonna 1999 (Hanson – Thornton 1999). STATIC-99 on päivitetty vuonna 2003 Andrew J.R. Harrisin, Amy Phenixin, Hansonin ja Thorntonin toimesta.

⁵² ARAT on kehitetty Suomessa SIR-R1-työkalun (Statistical Information on Recidivism – Revised 1) pohjalta ja siinä rikoksen uusimisen todennäköisyyttä pyritään arvioimaan erityisesti rikoksenteikijän rikoshistorian ja sosiodemografisten tietojen pohjalta (Ks. Tyni 2015, s. 80–86).

6.1.3 Strukturoitu kliininen menetelmä – kolmannen sukupolven vaarallisuuden arviointitutkimus⁵³

Strukturoituja kliinisiä vaarallisuuden arviointimenetelmiä alettiin kehittää 1990-luvun loppupuolella, jotta pystyttiin pääsemään yli sekä kliinisen että aktuaarisen menetelmän rajoituksista ja heikkouksista. Strukturoituun kliiniseen menetelmään perustuvaa tutkimusta kutsutaankin kolmannen sukupolven vaarallisuuden arviointitutkimukseksi, jonka empiiriset tutkimukset keskittyvät pääasiassa yksilön väkivaltakäyttäytymisten riskitekijöiden tunnistamiseen sekä vaarallisuuden arviointiin kehitettyjen työkalujen luotettavuuden tutkimiseen. Strukturoidussa kliinisessä menetelmässä yhdistyvät sekä aktuaarinen että kliininen menetelmä eli empiirisiin tutkimuksiin perustuvien väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöiden tilastollinen arvioiminen ja arvioitsijan kliininen asiantuntemus rikoksentekijän väkivaltariskiarvioinnista. Strukturoidussa kliinisessä menetelmässä arvioitsija arvioi erityisesti rikoksentekijän törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöitä sekä suojaavia tekijöitä käyttämällä kliinisten tutkimustensa lisäksi apuvälineinä vähintään yhtä vaarallisuuden arviointiin kehitettyä strukturoitua työkalua, ja pyrkii oman arviointinsa kautta muodostamaan käsityksen rikoksentekijän törkeän väkivaltakäyttäytymisen vakavuudesta ja todennäköisyydestä. Strukturoitu työkalu auttaa ohjaamaan vaarallisuuden arviointiprosessia niin, että arvioinnissa saadaan kerättyä rikoksentekijästä ja hänen ympäristöstään väkivaltariskin kannalta kaikki olennainen tieto. Strukturoidussa kliinisessä menetelmässä riskitekijöitä yhdistellään ammatillisen intuition perusteella kuten yleensäkin kliinisessä arvioissa⁵⁴. Hyvä riskin arviointi perustuu arvioitsijan kliiniseen tilannearvioon ja olemassa olevien tietojen arviointiin. Tarkoituksena on, että mikään tekijä ei tämän avulla jää huomiotta.⁵⁵

Strukturoidut arviointityökalut antavat struktuurin yksilön vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioimista varten. Tällaisia työkaluja on kehitetty esimerkiksi eri populaatioille, eri-ikäisille ja eri sukupuolta oleville sekä muihin erityisky-symyksiin⁵⁶. Ilman menetelmän strukturoitua rakennetta intuition ja tunne pyrkivät merkittävästi ohjaamaan päättelyä ja tutkimuksessa löydetään se, mitä kliinisesti uskotaankin löytyvän⁵⁷. Strukturoitua työkalua käyttäen saadut tulokset kirjataan siihen kehitetylle arviointilomakkeelle työkalun käsikirjan ohjeiden mukaisesti. Yleensä tällaisissa työkaluissa henkilön riski arvioidaan työkalulle laaditun käsikirjan ohjeistuksen mukaisesti joko numeraalisesti tai riskitason

⁵³ Strukturoitujen kliinisten menetelmien osalta puhutaan myös strukturoiduista, tieteelliseen tutkimukseen perustuvasta ammatillisesta arvioinnista (Structured Professional Judgment; SPJ).

⁵⁴ Haapasalo 2008, s. 144.

⁵⁵ Weizmann-Henelius – Konttila 2008, s. 354.

⁵⁶ Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 6.

⁵⁷ Lindberg et al. 2013, s. 1699.

mukaan sille tasolle, mihin arvioitava henkilö sijoittuu. Aktuaariseen menetelmään verrattuna strukturoidun kliinisen menetelmän merkittävin ero on siinä, että strukturoidussa kliinisessä menetelmässä arvioitsija tekee lopullisen arvionsa itse oman harkintansa perusteella kun taas aktuaarisessa menetelmässä saadaan arvioinnin seurauksena pistemäärä, joka edustaa johtopäätöstä tietyn asteikon puitteissa.

Strukturoitua kliinistä menetelmää pidetään väestötasolla kohtalaisen tarkkana ja luotettavana vaarallisuuden arviointimenetelmänä, joka huomioi rikoksenteikijän yksilölliset riskitekijät⁵⁸. Strukturoitu kliininen menetelmä mahdollistaa sen, että arvioitsija ottaa rikoksenteikijän historiallisten riskitekijöiden lisäksi huomioon arvioitavan senhetkiset yksilölliset ja tilanteessa merkitykselliset riskin hallintaan ja tulevaisuuteen kohdistuvat riskitekijät sekä suojaavat tekijät, jotka empiiristen tieteellisten tutkimusten ja ammatillisen kirjallisuuden mukaan liittyvät ja myötävaikuttavat väkivaltariskin todennäköisyyteen. Tällöin mitkään rikoksenteikijän väkivaltariskille olennaiset tekijät eivät jää huomioimatta. Toisin kuin aktuaariset menetelmät, strukturoidut kliiniset menetelmät keskittyvät lähtökohtaisesti yksilöön, eivät ryhmätasolle. Strukturoitu kliininen menetelmä on käyttökelpoinen hyvin erilaisissa olosuhteissa, ja sen tarkoituksena on taata se, että yhdistämällä kliininen käytännön työ ja strukturoitu tilastotieteellinen arvio saadaan rikoksenteikijän vaarallisuudesta reliabelimpi ja validiteetiltaan parempi tulos. Tästä syystä strukturoidun kliinisen menetelmän perusajatus on se, että väkivaltariskin arviota ei voi perustaa pelkästään yhteen yksittäiseen arviointityökaluun.

Strukturoidun kliinisen menetelmän haittapuoliin kuuluu se, että strukturoitua kliinistä menetelmää hyödyntävissä työkaluissa on tiettyjä viitearvoja, jotka kuitenkin ovat parhaimmillaankin vain viitteellisiä esitettäessä arviota yksittäisen rikoksenteikijän vaarallisuudesta. Pelkästään käytetyn työkalun asteikolla saadun pistemäärän perusteella ei siten voida muodostaa kokonaiskäsitystä rikoksenteikijän vaarallisuudesta. Rikoksenteikijän saaman pistemäärän tulee ohjata arviointia, mutta arvioitsijan kliinisen kokemuksen tulee näkyä siinä, että hän kykenee asettamaan yksilöarvioinneissa joillekin riskitekijöille enemmän painoarvoa kuin toisille. Painotuksen sanotaan olevan tulosta kliinisestä päättelystä⁵⁹. Strukturoitu kliininen menetelmä pyrkii minimoimaan kliinisen arvioinnin subjektiivisuuden ja mielivaltaisuuden sekä sattuman mahdollisuuden⁶⁰. Koska strukturoitu kliininen menetelmäkään ei ole puhtaan objektiivinen, siihen sisältyy myös inhimillisen päätöksenteon virhemahdollisuus. Lisäksi strukturoitua kliinistä menetelmää hyödyntävien työkalujen käyttö kestää

⁵⁸ Ks. esim. Weizmann-Henelius – Konttila 2008, s. 352; Harris et al. 2002, s. 378; Fazel et al. 2012, s. 4–9.

⁵⁹ Phillips 2012, s. 475.

⁶⁰ Weizmann-Henelius – Konttila 2008, s. 353.

käytännössä kauemmin kuin aktuaarista menetelmää hyödyntävien työkalujen käyttö.

Nykyisen käsityksen mukaan väkivaltariskin arviointi tulisi tehdä strukturoitua kliinistä menetelmää käyttäen⁶¹. Myös Suomessa oikeuspsykiatrinen vaarallisuusarvio perustuu tällä hetkellä strukturoidulle kliiniselle menetelmälle⁶². Kliiniseen arviointiin kehitettyjä strukturoituja työkaluja ovat esimerkiksi erityisesti psykopatian arviointiin kehitetty PCL-R, historiallisiin, kliinisiin ja riskien hallintaan liittyviin tekijöihin keskittyvä Historical, Clinical and Risk Management Scales (HCR-20), seksuaalirikosten uusimisriskiä arvioiva Sexual Violence Risk (SVR-20)⁶³, nuoruusikäisen väkivaltariskin arviointityökalu Structured Assessment of Violence Risk in Youth (SAVRY)⁶⁴ ja parisuhdeväkivallan riskin arviointityökalu Spousal Assault Risk Assessment (SARA)⁶⁵.

6.2 RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUDEN OIKEUSPSYKIATRINEN ARVIOINTI

*”Prediction is very difficult,
especially about the future.”*

Niels Bohr⁶⁶

Psykiatrisissa ja psykologisissa yhteyksissä vaarallisuuden arvioinnilla tarkoitetaan tietyn yksilön väkivaltaisen käyttäytymisen riskien identifiointia, yksilöimistä ja niiden merkityksen arvioimista. Vaarallisuuden arvioinnissa lähtökohtana on tietty tutkittava yksilö, ja arviointia kuvataankin yksilön niiden riskitekijöiden analysoimiseksi, jotka vaikuttavat hänen todennäköiseen törkeään väkivaltaiseen käyttäytymiseensä. Tarkemmin vaarallisuuden arviointi on prosessi, jossa kerätään monipuolisesti tietoja arvioitavasta henkilöstä, hänen lähisuhteistaan ja ympäristöstään, tunnistetaan hänen staattisia ja dynaamisia vaarallisuuden riskitekijöitään ja vaarallisuudelta suojaavia tekijöitä sekä pyritään arvioimaan niitä ja niiden mahdollisesti synnyttävän, ylläpitävän tai lisäävän väkivaltakäyttäytymisen vakavuutta ja todennäköisyyttä kliinises-

⁶¹ Ks. esim. Roychowdhury – Adshead 2014, s. 81.

⁶² Eronen et al. 2012, s. 1825.

⁶³ SVR-20:n ovat kehittäneet Douglas R. Boer, Stephen D. Hart, P. Randall Kropp ja Christopher D. Webster vuonna 1997 (Boer et al. 1997).

⁶⁴ SAVRY:n ovat kehittäneet vuonna 2000 Randy Borum, Patrick Bartel ja Adelle Forth (Borum et al. 2001).

⁶⁵ SARA:n ovat kehittäneet Randall Kropp, Stephen D. Hart, Christopher D. Webster ja Derek Eaves alun perin vuonna 1994, jonka jälkeen sitä on uudistettu useaan kertaan (Kropp et al. 1994).

⁶⁶ Tanskalainen fyysikko (1885–1962).

ti psykiatrisin ja psykologisin menetelmin tiettyä lainsäädännössä määrättyä päätöksentekoa varten. Vaarallisuuden arviointia voidaan siten kutsua väkivaltariskin arvioinniksi, jossa määritellään ja punnitaan erityisesti rikoksentekijän väkivaltariskiin vaikuttavia tekijöitä puolesta ja vastaan, ja niiden pohjalta muodostetaan arvio rikoksentekijän törkeiden väkivaltarikosten uusimisalttiudesta.

Rikoksentekijän oikeuspsykiatrinen vaarallisuuden arviointi perustuu näkemykselle, että psykiatrit kykenevät tekemään riittävän luotettavia arvioita rikoksentekijän väkivaltariskistä eli arviot aidosti kuvastavat rikoksentekijän todellista vaarallisuutta, ja että arviointi on luotettava, kun myös toiset psykiatrit ovat samaa mieltä arviosta. Yksilön vaarallisuuden tutkimista kutsutaan arvioinniksi, koska vaarallisuutta ei ole minkäänlaisilla työkaluilla tai muilla keinolla mahdollista laskea tai mitata täysin tarkasti. Vaarallisuuden arviointi perustuu aina todennäköisyyksien arviointiin. Mitkään tutkimukset eivät pysty täydellisesti arvioimaan ihmisen tulevaa käyttäytymistä, eikä absoluuttinen varmuus siitä ole mahdollista. Arvioinnista saatava johtopäätös on aina arvionvarainen eli todennäköisyys.

Euroopan neuvoston ministerikomitea on helmikuussa 2014 antamassaan vaarallisia rikoksentekijöitä koskevan suosituksen Rec(2014)3 säännössä 1d määritellyt riskiarvioinnin prosessiksi, jossa tutkitaan rikoksentekijän väkivaltariskiä. Tämä prosessi käsittää rikoksentekijän tekemien rikosten luonteen, vakavuuden ja menettelytapojen tutkimisen, rikoksentekijän rikoksiin johtaneiden piirteiden ja olosuhteiden selvittämisen, sekä lisäksi rikoksentekijään soveltuvien väkivaltariskin vähentämistä edistävien toimenpiteiden selvittämisen sekä kuvaamisen. Väkivaltariskien hallinta on viime vuosikymmenien aikana noussut yleisesti vaarallisuuden arvioinnin merkittäväksi tavoitteeksi⁶⁷. Laadukas väkivaltariskin arviointiprosessi ohjaa myös yksilöä, ja auttaa hallitsemaan yksilön väkivaltariskiä. Väkivaltariskien hallinnan korostunut merkitys näkyy vaarallisuuden arviointiprosessia koskevissa määritelmissä. Esimerkiksi Hart painottaa omassa vaarallisuuden arviointimääritelmässään arviointia riskienhallintakeinona, ja hänen mukaansa väkivaltariskiarviointi on arviointiprosessi, jossa arvioidaan yksilön todennäköisyyttä syyllistyä väkivallantekoihin ja pyritään löytämään ja kehittämään keinoja hallita tai vähentää tätä todennäköisyyttä⁶⁸.

⁶⁷ Tässä tutkimuksessa käsiteltävissä rikosoikeudellisissa yhteyksissä tehtävissä vaarallisuuden arvioinneissa ei riskienhallinnalla ole kuitenkaan ensisijaista merkitystä, koska arviot tehdään lähtökohtaisesti tuomioistuimen käyttöön ja tarpeisiin. Perimmältään kaikkien vaarallisuusarviointien tavoitteena on kuitenkin riskienhallinta. Tästä syystä myös tuomioistuimen käyttöön tehtävissä arvioinneissa toimivien riskienhallintakeinojen identifiointi saattaa olla erittäin mielekästä, mikäli arviota pystytään myöhemmin hyödyntämään rikoksentekijän hoidossa ja tukitoimissa.

⁶⁸ Hart 1998, s. 122.

Suomessa psykiatrista ja psykologista väkivaltariskin arviointia käytetään apuna rikoksenteekijöiden seuraamuksiin ja niiden täytäntöönpanoon liittyvissä tuomioistuimen päätöksissä, ja tässä tutkimuksessa kuvattava oikeuspsykiatrinen arviointiprosessi on yksinomaan rikoksenteekijöihin kohdistuva vaarallisuuden arvioimisen prosessi⁶⁹. Arviointiin määrittämisen perusteet ovat luonteeltaan rikosoikeudelliset, ja arvioitava yksilö on aina vähintään yhteen törkeään väkivaltarikokseen syyllistynyt rikoksenteekijä. Vaarallisuuden oikeuspsykiatrinen arviointi on osa rikosprosessia, ja tarkastelun kohteena siinä on yksinomaan rikoksenteekijän väkivaltariski. Tästä johtuen, kuten jo aikaisemmin on tuotu esille, oikeuspsykiatrisessa arviointiprosessissa on aina oma roolinsa sekä psykiatrisella että psykologisella arvioinnilla, mutta yhteisesti näistä käytetään tässä tutkimuksessa käsitettä oikeuspsykiatrinen arviointi. Metodologisesti sekä psykiatrisin että psykologisin menetelmin tehtävät vaarallisuuden arvioinnit ovat pitkälti yhdenmukaisia. Ne molemmat korostavat rikoksenteekijän objektiivista havainnointia, empiiristä tutkimusta sekä teorian tukea.

Vaarallisuusarvion juridinen konteksti määrittelee sen, miten tietyn yksilön osalta väkivaltariskiä tutkitaan ja arvioidaan sekä kuinka vaarallisuusarviolausunto laaditaan. Rikosoikeudellisessa vaarallisuuden arvioinnissa arvio painottuu rikoksenteekijän vaarallisuuden ja sen sisällöllisten tekijöiden eli väkivaltakäyttäytymisen riski- ja suojaavien tekijöiden, väkivaltakäyttäytymisen vakavuuden ja väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyyden tunnistamiseen, analysointiin ja niiden pohjalta vaarallisuusjohtopäätöksen tekemiseen. Vaarallisuuden arvioinnissa keskitytään rikoksenteekijän väkivaltariskin kannalta olennaisiin asioihin, ei menneisyydessä tapahtuneiden rikostekojen tai rikosvastuun selvittämiseen. Sen sijaan vaarallisuuden arvioinnin kannalta merkittävää on kuitenkin niiden rikostilanteiden ja -tapahtumien analysointi, jotka ovat johtaneet rikoksenteekijän aiempiin väkivaltarikoksiin ja jotka saattavat tulevaisuudessa johtaa samanlaisiin rikoksiin. Tällöin huomiota kiinnitetään erityisesti rikoksenteekijän toistuvaan väkivaltaisuuden uusiutumiseen, persoonallisuuden häiriintyneisyyteen sekä tutkittavan mahdolliseen haluttomuuteen muuttaa elämäntyyliään.⁷⁰ Kaikissa Suomen rikoslainsäädännön edellyttämässä vaarallisuuden arviointitilanteissa rikoksenteekijän vaarallisuuden arviointi tulisi tehdä samalla tavalla tässä luvussa esitettyjä ohjeita ja periaatteita noudattaen.

Oikeuspsykiatrinen vaarallisuuden arviointi on aina lääketieteellinen, erityisesti psykiatrinen, sekä osin myös psykologinen tehtävä. Suomessa oikeuspsykiatrinen arviointi tehdään strukturoitulla kliinisellä arviointimenetelmällä,

⁶⁹ Tavanomaisessa psykiatrisessa työssä tehtävän vaarallisuusarvion tavoitteena on saada tietoa potilaan väkivallan riskitekijöistä sekä hänen väkivaltariskistään kokonaisuudessaan ja niiden kautta vaikuttaa potilaan hoitoon, jotta hänelle laadittavat ja suoritettavat hoitotoimenpiteet olisivat oikeanlaiset ja väkivaltariskiä saataisiin alennettua.

⁷⁰ Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 37/2012, s. 33.

eli se perustuu erityisesti sekä kliiniseen arvioon että soveltuvien strukturoitujen kliinisten arviointityökalujen avulla suoritettuun arvioon henkilön vaarallisuudesta⁷¹. Oikeuspsykiatrinen arviointiprosessi käsittää sekä oikeuspsykiatrisen että rikosseuraamusalalla suoritettavat rikoksentekijän vaarallisuuden arviointiin liittyvät tutkimukset ja sen johdosta laadittavat lausunnot. Toimijoina arviointiprosessissa ovat lähinnä mielentilatutkimuksia ja vaarallisuusarvioita laativat sairaalat, joissa oikeuspsykiatriset ja -psykologiset tutkimukset kokonaisuudessaan tehdään, THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta sekä RISEn keskushallintoyksikkö ja vankilat. Arvioitsija toimii lääketieteellisen tai psykologian alan asiantuntijatodistajana suorittaessaan tarvittavia tutkimuksia ja esittäessään kantansa oikeudellisen päätöksenteon tueksi. Prosessi-oikeudellisesta näkökulmasta arvioitsija toimii tällöin asiantuntijatodistajana. Rikoksentekijän vaarallisuuden arviointi on luonteeltaan tosiasiallista hallinto-toimintaa. Siitä ei tehdä hallintopäätöstä, joten siihen ei voi hakea valittamalla muutosta.

Rikoksentekijän vaarallisuuden arviointia johtavan lääkärin eli oikeuspsykiatrin ja hänen tiiminsä, johon kuuluu yleensä kliininen psykologi, osastolla rikoksentekijää ja hänen käyttäytymistään tarkkailevat hoitajat sekä mahdollisesti sosiaalityöntekijä, keskeinen tehtävä vaarallisuuden arvioinnissa on suorittaa tarvittavat oikeuspsykiatriset ja -psykologiset kliiniset tutkimukset tutkittavalle henkilölle. Psykologin tutkimuksissa keskitytään yleensä rikoksentekijän persoonallisuuden kehityksen, kognitiivisten taitojen ja moraalikäsitusten tutkimiseen hänen väkivaltariskinsä näkökulmasta. Vaarallisuusarvioon liittyvistä tutkimuksista, niiden tuloksista sekä vaarallisuusarviolausunnon sisällöstä ja johtopäätöksistä tiimi keskustelelee yhdessä tutkimusten valmistuttua. Psykologi laatii rikoksentekijän vaarallisuudesta oman arvionsa, ja psykiatri arvioitsijana laatii ja antaa oman asiantuntijalausuntonsa. Käytännössä asiantuntijalausunto annetaan tutkimussairaalan nimissä, mutta rikoksentekijän tutkinut psykiatri laatii ja allekirjoittaa sen. Tästä johtuen tässä tutkimuksessa puhutaan rikoksentekijän tutkineen lääkärin laatimasta asiantuntijalausunnosta. Arvioitsijan riippumattomuuden kannalta oikeuspsykiatrisessa arvioinnissa on keskeistä se, että rikoksentekijän arvioitsija on puolueeton virkamies, ei syyttäjän tai puolustuksen asiantuntija.

Psykiatrin allekirjoittaman lausunnon lisäksi koko rangaistusta vankilassa suorittavien osalta THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta antaa aina lausunnon yksilön vaarallisuudesta lääkärin laatiman oikeuspsykiatrisen arvion perusteella. Lisäksi pitkäaikaisvankien osalta RISEn arviointikeskuksella sekä keskushallintoyksiköllä ja vankilahenkilökunnalla on oikeuspsykiatrisessa arviointiprosessissa oma roolinsa, kun RISE antaa pitkäaikaisvangin vapautta-

⁷¹ Eronen et al. 2012, s. 1825.

misharkinnan yhteydessä oman lausuntonsa tietyistä laissa säädetyistä vapauttamisen edellytysten täyttymisistä HHO:lle. RISEn lausuntoon sisältyy muun muassa vankilan johtajan ja arviointikeskuksen johtajan lausunnot. Tämä luku ei koske THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan ja RISEn lausuntoja, vaan niitä käsitellään erikseen luvuissa 6.6 ja 6.7.

Oikeuspsykiatrinen vaarallisuuden arviointi ja siitä laadittavan lausunnon laatiminen tuomioistuimelle on hyvin paljolti yksittäisen lääkäriarvioitsijan ammattitaidon varassa, vaikka arvioitsijalla onkin oma vaarallisuuden arviointiin keskittynyt tiimi käytettävissään. Tästä johtuen vaarallisuuden arviointi ja vaarallisuusarviolausunnon laatiminen edellyttävät arvioitsijalta vaarallisuusarvioiden tekemiseen soveltuvaa riittävää muodollista teoreettista koulutusta, vankkaa käytännön kokemusta psykiatristen ja psykologisten tutkimusten suorittamisesta sekä asianmukaista perehtyneisyyttä psykiatriisiin ja psykologisiin arviointimenetelmiin, työkaluihin, niiden käyttöön, tulosten arviointiin ja raportointiin⁷². Psykologisia testejä tutkittaville saavat tehdä ainoastaan psykologit. Väkivaltariskin arviointiin kehitetyt standardoidut työkalut ovat kuitenkin ensisijaisesti kysely- ja muistilistamenetelmiä eivätkä psykologisia testejä, ja niitä voivat myös lääkärit käyttää rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa.

Arvioitsijalla on oltava laaja-alaiset tieteelliset tiedot väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöistä, suojaavista tekijöistä ja vankkaa kokemusperäistä kliinistä osaamista. Samoin arvioitsijan tulee olla tietoinen rikoksentekijän vaarallisuuden arvioimiseen liittyvistä tieteellisistä tutkimusmenetelmistä ja -työkaluista, vaarallisuuden arvioinnin luotettavuuteen liittyvistä tutkimustuloksista, kehittyvistä ammattikäytännöistä ja osata soveltaa sekä tulkita näitä tietoja. Tätä varten arvioitsijalla tulee olla tieteellistä tietoa törkeän väkivaltakäyttäytymisen perusfrekvenssistä väestössä, uusimisprosentista ja rikoksen uusimisen todennäköisyydestä.⁷³ Arvioinnissa käytettävät strukturoidut arviointityökalut vaativat lisäksi erityisen käyttökoulutuksen ja riittävästi kokemusta niiden pisteyttämisestä sekä tulkinnasta⁷⁴. Rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa ei kuitenkaan aina voida soveltaa ammattialojen tavanomaisia ammattikäytäntöjä. Esimerkiksi psykologien ammattieettisiä sääntöjä ja ohjeita psykologien tutkimuseettisiksi periaatteiksi ei sellaisinaan voida soveltaa suoraan oikeuspsykologisiin tutkimuksiin, koska niissä joudutaan tekemisiin ristiriidassa olevien intressien ja sosiaalisten normien sekä yksilön rajoitetun itsemääräämisoikeuden kanssa⁷⁵.

Oikeuspsykiatrinen vaarallisuuden arviointi edellyttää myös oikeudellista osaamista; erityisesti ymmärrystä rikoksentekijän vaarallisuuteen, siihen liit-

⁷² Ks. myös Weizmann-Henelius 2008, s. 334 oikeuspsykologisesta kliinisestä tutkimuksesta.

⁷³ Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 5–8.

⁷⁴ Ks. myös Weizmann-Henelius 2008, s. 334 oikeuspsykologisesta kliinisestä tutkimuksesta.

⁷⁵ Weizmann-Henelius 2008, s. 334.

tyviin käsitteisiin ja sen sisällöllisiin tekijöihin, rikoksentekijän vaarallisuuden arviointiin liittyvästä rikoslainsäädännöstä ja rikosoikeudenkäytännön perusteista. Yksityiskohtaisesti arvioitsijan on ymmärrettävä, mitä tuomioistuimen suorittama rikoksentekijän erittäin vaaralliseksi arvioiminen tarkoittaa tutkitavalle rikosoikeudellisesta näkökulmasta. Arvioitsijalla täytyy siten olla kykyä ymmärtää niitä rikoslainsäädännön tilanteita, joihin vaarallisuusarvioita sovelletaan. Muutoin hänen on vaikea ottaa kantaa kaikkiin lausunnossa edellytettäviin seikkoihin. Asiantuntijan tulee myös huolehtia kaiken osaamisensa ylläpitämisestä ja tieteen kehittyessä tieteellisen tiedon päivittämisestä. Tämä tarkoittaa sitä, että arvioitsijan tulee kyetä kyseenalaistamaan ja arvioimaan omaa asiantuntijuuttaan uuden tiedon näkökulmasta. Tämä merkitsee erityisesti psykiatrian ja psykologian tieteellisten tutkimusten ja kliinisten käytäntöjen kehityksen sekä rikoslainsäädännön seuraamista. Toivottavaa olisi myös, että asiantuntijalla olisi omaa tieteellistä tutkimustoimintaa alalta, josta hän antaa lausunnon. Weizmann-Heneliuksen ja Finnilä-Tuohimaan mukaan lausuntoja antavien ja oikeudessa esiintyvien psykologien asiantuntijuus vaihtelee valitettavan suuresti. Tämä voi johtaa siihen, että eri arvioitsijat päätyvät vaarallisuusarviolausunnoissaan toisistaan poikkeaviin johtopäätöksiin, mikä taas vaikuttaa lausunnon reliabiliteettiin. Erityisesti toisen ihmisen tulevaisuuteen vaikuttavissa asioissa, kuten vaarallisuusarvioissa, asiantuntijan tulisi kuitenkin itse ymmärtää, riittääkö asiantuntemus lausunnon tekemiseen, ja ilmaista tarvittaessa asiantuntemuksensa rajat.⁷⁶

Tavanomaisissa lääketieteellisissä ja psykologisissa tutkimuksissa asiantuntijoiden tehtävä ja orientaatio on ensisijaisesti hoidollinen, kun taas vaarallisuusarviotutkimuksissa lääkäri ja psykologi toimivat tuomioistuimen asiantuntijana. Tällöin orientaation tulee olla juridinen. Hoitavan henkilökunnan ja oikeuspsykiatrisia tutkimuksia tekevien työntekijöiden roolien etiikoissa täytyykin olla eroja erityisesti roolien erilaisen vastuun seurauksena⁷⁷, ja eri rooleissa toimivien henkilöiden on tärkeä pitää selvä ero toimissaan. Vaarallisuuden arviointiin liittyvissä tutkimuksissa ei tarvitse miettiä rikoksentekijän parasta. Hänen auttamisensa ei siten ole näiden tutkimusten tarkoitus.⁷⁸ Psykiatrin tai psykologin ja tutkittavan välille ei voi eikä saa muodostua potilaspsykiatri- tai potilas-psykologisuhdetta. Vaarallisuusarviota suorittavan psykiatrin tai psykologin ei myöskään tule asettua tutkittavan terapeutin rooliin. Vaikka vaarallisuuden arvioinnilla saattaa joissakin tilanteissa olla tutkitavalle jonkinlaista terapeutista tai hoitavaa merkitystä, kyseisten tutkimuksen lähtökohtaisena tarkoituksena on antaa tuomioistuimelle vain sen pyytämä asiantun-

⁷⁶ Weizmann-Henelius – Finnilä-Tuohimaa 2008, s. 554.

⁷⁷ Felthous – Sass 2013, s. 307.

⁷⁸ Weizmann-Henelius – Finnilä-Tuohimaa 2008, s. 556. Ks. myös Roychowdhury – Adsheed 2014, s. 75.

tijalausunto. Myöskään terapeuttina toimineen psykologin ei tule tehdä vaarallisuusarviota hänen terapiassaan olevasta tai olleesta henkilöstä, sillä se voi aiheuttaa esimerkiksi tutkimustulosten luotettavuuteen liittyviä ongelmia⁷⁹.

Oikeuspsykiatrisen väkivaltariskiarvioinnin ensisijaisena tarkoituksena on tuottaa asiantuntijalausunto rikoksenteikijän vaarallisuudesta tuomioistuimelle. Vaarallisuuden arviointi on siten tuomioistuimen määräämää asiantuntijatodistelua. Arvioinnin toimeksiantajana on tuomioistuin tai RISEn keskushallintoyksikkö, ei koskaan rikoksenteikijä itse⁸⁰. Asiantuntijan tehtävänä lääketieteellisestä näkökulmasta on saada johtopäätös siitä, onko rikoksenteikijä hänen psykiatriset ja psykologiset sekä muut riskitekijänsä huomioiden arvioitavissa rikosoikeudellisesti vaaralliseksi. Lääketieteelliseen, erityisesti psykiatriseen, sekä psykologiseen asiantuntemukseen perustuvan vaarallisuusarvion ja siitä laaditun lausunnon tulisi antaa tuomioistuimen tuomareille edellytykset arvioida itsenäisesti rikoksenteikijän psykiatris-psykologisten vaarallisuuden kriteereiden täyttymistä. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioimisessa ei siten ole kyse tavanomaisesta psykiatrin tai psykologin suorittamasta kliinisestä tutkimuksesta, vaan siinä keskitytään tutkimaan ainoastaan yksilön väkivaltariskin kannalta olennaisia riski- ja suojaavia tekijöitä, ympäristöä, olosuhteita ja toimintoja. Erityisesti se eroaa tavanomaisesta psykiatrisesta ja psykologisesta arvioinnista siten, että arviossa keskitytään tiettyyn yksilöityyn kysymykseen vastaamiseen, ei tutkittavan ongelmien selvittämiseen ja persoonallisuuden kuvaamiseen⁸¹. Lähtöoletusta rikoksenteikijän vaarallisuudesta ei vaarallisuuteen liittyvissä tutkimuksissa saa kuitenkaan koskaan tehdä. Oikeuspsykiatristen tutkimusten tehtävänä on ainoastaan tutkia rikoksenteikijän vaarallisuutta, joten psykiatri ja psykologi eivät saa pitää vaarallisuusolettamaa lähtökohtanaan.

Rikoksenteikijän oikeuspsykiatrisen vaarallisuuden arvioinnin tarkoituksena ei ole pelkästään hänen väkivaltariskinsä selvittäminen, vaan sen perimmäisenä tavoitteena on tulevaisuudessa tapahtuvan uusintarikollisuuden ehkäiseminen ja väkivallasta johtuvien todennäköisten negatiivisten seurausten minimointi⁸². Rahallisesta näkökulmasta vaarallisuuden arvioinnin tavoitteena on aina törkeistä väkivaltarikoksista aiheutuvien yhteiskunnallisten kokonaiskustannusten

⁷⁹ Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 5.

⁸⁰ Euroopan neuvoston ministerikomitea on helmikuussa 2014 antamassaan vaarallisia rikoksenteikijöitä koskevassa suosituksessaan suositellut, että pyyntö oikeuspsykiatrisesta riskiarvioinnista pitäisi tulla oikeudelliselta viranomaiselta. Suomessa tässä ei ole ongelmaa, koska koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvien vaarallisuusarvioiden osalta arvioinnin pyytää aina tuomioistuin, ja elinkautisvankien osalta väkivaltariskiarvion pyytää käytännössä RISEn keskushallintoyksikkö. Lisäksi tuomioistuimen on viimesijaisesti huolehdittava siitä, että sillä on käytettävissä asiantuntijan laatima arvio. Suomalaisessa rikosprosessissa ei ole myöskään käytäntönä, että rikoksenteikijä pyrkisi itse hankkimaan tuomioistuimelle yksityisen psykiatrin arvion väkivaltariskistään, jolla hän yrittäisi riitauttaa viranomaisen pyytämän lausunnon sisällön.

⁸¹ Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 4.

⁸² Ks. esim. Hart 2008, s. 9; Hart 2001, s. 15.

pienentäminen. Muiden kansalaisten turvallisuuden vuoksi yhteiskunnassa olisi tärkeä tietää, kenellä rikoksenteijällä on korkea riski syyllistyä väkivaltarikokseen uudelleen. Tarkoituksena on, että vaarallisuuden arvioinnista saatavilla rikoksenteijää koskevilla tiedoilla pystyttäisiin vaikuttamaan rikoksenteijän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöihin niin vankeinhoidossa rangaistuksen täytäntöönpanon aikana kuin pitkäaikaisvangin vapauttamisen jälkeisessä työssä, ja niiden kautta onnistuttaisiin estämään erityisesti törkeän väkivallan uusiutuminen⁸³. Myös vaarallisen rikoksenteijän rangaistuksen sisältöön ja suorittamiseen pitäisi kiinnittää aikaisempaa enemmän huomiota. Tavoitteena on, että tällaisen vangin rangaistuksen täytäntöönpano ei olisi pelkkää vapauden riistoa ja eristämistä vaan että hänellä olisi velvollisuus osallistua esimerkiksi vankilan järjestämiin erilaisiin hoito- ja kuntoutusohjelmiin.

Vaarallisuuden arviointiin liittyvät tutkimukset eivät aina ole rikoksenteijän mielestä hänen etunsa mukaisia, joten arvioitsija voi joutua toimimaan vastoin tutkittavan tahtoa suorittaessaan arviointia ja esittäessään näkemyksensä asiantuntijana antamassaan lausunnossa⁸⁴. Rikoksenteijällä ei kuitenkaan ole mitään lakisääteistä velvollisuutta myötävaikuttaa vaarallisuutensa arviointiin. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen ensimmäisen vaiheen osalta tuomioistuimen pyynnöstä tehtävä vaarallisuusarvio ja mielentilatutkimus suoritetaan ja asiantuntijalausunto laaditaan aina, vaikka tutkittava kieltäytyisi yhteistyöstä. Mikäli tutkittavana olevan rikoksenteijän suostumusta ei ole, häntä tulee informoida sen pakottavuudesta sekä siitä, miten yhteistyöstä kieltäytyminen vaikuttaa hänelle tehtävään vaarallisuuden arviointiin ja rikosprosessiin. Hakiessaan pääsyä ehdonalaiseen vapauteen pitkäaikaisvangin tulee antaa suostumus vaarallisuuden arvioon. Käytännössä elinkautisvangit tietävät, että heidän pääsemisensä ehdonalaiseen vapauteen ei ole mahdollista ilman väkivaltariskin arviointia, joten siinä mielessä vastustelua arvioinnin suhteen ei juurikaan esiinny. Antaessaan suostumuksen tutkimuksiin vanki antaa samalla Psykiatriselle vankisairaallalle luvan saada salassapitovelvollisuutta koskevien säännösten estämättä mielentilatutkimuksen suorittamisessa tarvittavat tiedot seuraavilta tahoilta: valtion ja kunnan viranomaiselta sekä muulta julkisoikeudelliselta yhteisöltä, Kansaneläkelaitokselta, Eläketurvakeskukselta, potilasvahinkolautakunnalta, eläkesäätiöltä ja muulta eläkelaitokselta, vakuutuslaitokselta, huoltotoimintaa tai sairaanhoitotoimintaa harjoittavalta yhteisöltä tai laitokselta sekä apteekilta⁸⁵.

Oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarvion suorittamisesta ja muista arvion te-

⁸³ Väkivaltariskin arvioimisella on yhteys rikosoikeudessa käytyyn "What works" -keskusteluun, jossa pohditaan, minkälaisilla keinoilla on vaikutusta rikoksenteijän rikolliseen käyttäytymiseen. What works -keskustelusta ks. mm. Bonta 2003; Farral 2002; Martinson 1974.

⁸⁴ Weizmann-Henelius 2008, s. 334–335.

⁸⁵ Ks. Laki Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksesta 5.5 ja 5.6.

kemiseen liittyvistä menettelytavoista ei Suomen lainsäädännössä tällä hetkellä ole erityisiä säädöksiä toisin kuin MTL:ssä säädettävästä mielentilatutkimuksen suorittamisesta⁸⁶. Lainsäädäntö ei siten anna apua oikeuspsykiatristen vaarallisuusarvioitutumusten suorittamiseen asiaan sisältyvästä juridisesta erityiskysymyksestä huolimatta. Suomessa on vuonna 2011 valmistunut THL:n laatima suositus mielentilatutkimus- ja vaarallisuusarviolausuntojen laatimisohjeiksi. Suosituksen tarkoitus on auttaa vakioimaan nämä oikeuspsykiatriset lausunnot ja sen johdosta opastaa tutkimuksen tekemisen sisällöllisissä ja lausunnon laatimisen rakenteellisissa tekijöissä⁸⁷. Laatimisohjeet keskittyvät kuitenkin lähes täysin mielentilatutkimuslausuntoon. Suosituksesta ainoastaan kaksi sivua käsittelee yksinomaan vaarallisuusarviota. THL:n suositus ei oikeuslähdeopillisesti ole oikeudellisesti velvoittava, mutta sitä voidaan käyttää indikoimaan esimerkiksi vaarallisuudenarviointitutkimuksilta ja niiden pohjalta laadittavalta vaarallisuusarviolausunnolta edellytettävän huolellisuuden tasoa. Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta on lisäksi laatinut psykologeille rikoksentekijöiden vaarallisuuden ja väkivaltariskin arviointia koskevat oikeuspsykologiset yleisohjeet, joiden tarkoituksena on yhdenmukaistaa vaarallisuuden arvioinnin käytäntöjä psykologioiden keskuudessa ja parantaa oikeudelle annettavien psykologioiden lausuntojen laatua lisäämällä niiden vertailukelpoisuutta ja arviointien luotettavuutta⁸⁸. Muita yleisluontoisia, esimerkiksi lääketieteellisiä ohjeita vaarallisuusarvion suorittamisesta ei ole laadittu.

Näiden suositusten ja ohjeistuksien lisäksi rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnin taustalla tulee olla voimassa oleva terveydenhoitoalan lainsäädäntö. Lainsäädännön lisäksi rikoksentekijän vaarallisuuden arviointia tekevän arvioitsijan työn tulee perustua ja sitä tulee ohjata oman ammattikunnan ammattieettiset periaatteet, ohjeet ja säädökset. Sekä lääkäreillä että psykologeilla rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnin tulee perustua oman ammattikuntansa eettisiin ohjeistuksiin⁸⁹. Näillä eri ammattieettisillä ohjeistuksilla on keskeinen merkitys turvattaessa rikoksentekijän oikeutta asiantuntevaan ja luotettavaan vaarallisuuden arviointiin.

Suomessa vaarallisuuden arviointi tehdään yleensä institutionaalisissa sairaalolosuhteissa, joiden tarkoituksena on edesauttaa arvion tekemistä niin, että arviosta tulisi mahdollisimman luotettava. Tuomioistuimelle vaarallisuusarviota suorittavan psykiatrin ja psykologin tulee tutkia rikoksentekijää mahdollisimman objektiivisesti eli siten, että rikoksentekijän vaarallisuutta arvioidaan

⁸⁶ THL 2011, s. 16.

⁸⁷ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2011, s. 2.

⁸⁸ Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011

⁸⁹ Suomen Lääkäriliiton lääkäreitä koskevat eettiset ohjeet ovat uudistettu vuonna 2014, ja Suomen Psykologiliitto on vahvistanut omat ammattieettiset sääntönsä vuonna 1999.

arvioitsijan henkilökohtaisista näkemyksistä riippumattomalla tavalla. Rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnin tulee tapahtua neutraalisti⁹⁰ eli siten, että arvioitsija ei ota kantaa mihinkään rikoksentekijään tai hänen vaarallisuutensa arviointia koskeviin seikkoihin eikä tuo esille niistä omia mielipiteitään. Lisäksi arvioitsijan tulee arvioida vaarallisuutta yhdenvertaisesti. Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että vaarallisuuden arvioinnista saatavat tulokset eivät saa olla riippuvaisia arvioitsijasta, vaan arvioitsijan tulee kohdella ja arvioida kaikkia tutkittavia samanlaisin periaattein. Toisaalta erittäin tärkeää on myös se, että arvioitsijat keskenään ovat arviointiperiaatteissaan yhdenvertaisia, jotta rikoksentekijöiden yhdenvertaisuus ei vaarannu. Koska arvioitavat rikoksentekijät eivät voi koskaan olla vaarallisuuteen liittyvien tekijöiden osalta samanlaisia, on olennaista määritellä ne vaarallisuuden arvioinnissa merkitykselliset tekijät, joiden perusteella rikoksentekijöiden yhdenvertaisuutta arvioidaan. Lisäksi vaarallisuuden arviointi tulee suorittaa niin, että rikoksentekijän yksityisyyttä ja loukkaamattomuutta kunnioitetaan. Tärkeää on lisäksi arvioitsijan kärsivällisyys ja perusteellisuus kaikissa tutkimukseen liittyvissä toimissa⁹¹.

Vaarallisuusarvioon liittyvissä tutkimuksissa täytyy noudattaa oikeuspsykiatristen ja -psykologisten tutkimusten eettisiä perusperiaatteita kuten salassapitoa, luottamuksellisuutta ja ensikäden tiedon käyttämistä lausunnoissa siinä määrin kuin se on näiden tutkimusten tarkoitus huomioiden mahdollista ja asianmukaista⁹². Vaarallisuusarvion suorittava lääkäri toimii tuomioistuimen määräämän asiantuntijatodistajan asemassa, joten salassapitosäännökset ja luottamuksellisuus eivät koske vaarallisuuslausunnon laatimista niiden tietojen osalta, joilla on merkitystä rikoksentekijän vaarallisuuden arvioimisen kannalta. Tällöin kysymys ei ole hoitosuhteen tai potilassuhteeseen liittyvistä asioista eikä potilaan lääkärilleen uskomien seikkojen esiintuonnista, vaan siitä, mitä havaintoja lääkäri on asiantuntijan roolissa tehnyt tutkimuksessaan tapauksessa.⁹³

Vaarallisuusarvion yksityiskohtainen sisältö riippuu siitä, missä vaiheessa rikosprosessia vaarallisuusarvio rikoksentekijästä tehdään, ja sen laajuus määräytyy muutoinkin aina tapauskohtaisesti. Jokainen vaarallisuusarvio on aina josakin määrin tutkittavasta ja häntä koskevien tietojen luotettavuudesta riippuen yksilöllinen. Arvioitavat riskitekijät vaihtelevat yksilöittäin riippuen siitä, mikä kunkin rikoksentekijän tapauksessa vaikuttaa merkitykselliseltä. Rikoksentekijöiden oikeusturvan ja yhdenvertaisuuden takia rikoksentekijän vaarallisuuden

⁹⁰ Ks. Weizmann-Henelius – Finnälä-Tuohimaa 2008, s. 551.

⁹¹ Scott 1977, s. 129.

⁹² Ks. vastaavasti oikeuspsykologisista tutkimuksista yleisesti Weizmann-Henelius – Finnälä-Tuohimaa 2008, s. 556–557.

⁹³ Lääkärin salassapitovelvollisuutta koskevat keskeisimmät säännökset ovat nykyisin potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (785/1992) 13.1:ssä, terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain (59/1994) 17 §:ssä, RL 38.1:ssä ja OK 17:14:ssä.

arvioinnin tilanteisiin tarvitaan selkeä ohjeistus siitä, miten vaarallisuusarvio tulee suorittaa, mitä tutkimuksia rikoksenteikijälle tulee vaarallisuusarvion puitteissa tehdä ja mitä vaarallisuuden arviointiin kehitettyjä työkaluja siinä tulee käyttää apuna. Tutkimuksia suorittavissa yksiköissä tulisi varmistua siitä, että tutkimuskäytännöt, myös psykiatriset ja psykologiset käytännöt, ja vaatimukset ovat yhtenäiset kaikilla vaarallisuutta arvioivilla yksiköillä.

Oikeuspsykiatrisen vaarallisuuden arvioinnin tavoitteena on selvittää, miten ja miksi rikoksenteikijä on aikaisemmin päätenyt käyttäytymään väkivaltaisesti, ja mitkä tekijät saattavat tulevaisuudessa johtaa samanlaiseen käytökseen⁹⁴. Selvittämisen tarkoituksena on vastata kysymyksiin siitä, minkälaista, miten vakavaa, miten usein, miten pian ja millä todennäköisyydellä väkivaltaa voi tutkittavalla rikoksenteikijällä tapahtua tietyllä aikavälillä tulevaisuudessa. Seksuaalirikokseen syyllystyneen rikoksenteikijän vaarallisuutta arvioitaessa täytyy erikseen tarkastella seksuaalirikoksen uusimisriskiä ja ei-seksuaalisen väkivallan uusimisriskiä⁹⁵. Arvioinnin tavoitteisiin perustuen rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioimisen olennaisimpina tehtävinä voidaan erottaa 1) rikoksenteikijän ja hänen ympäristöönsä liittyvien empiirisesti luotettavien riski- ja suojaavien tekijöiden tunnistaminen ja määrittelemine, 2) näiden rikoksenteikijän riski- ja suojaavien tekijöiden analysointi, 3) mahdollisen väkivaltarikoksen vakavuuden arviointi eli uhrille aiheutettavan vahingon vakavuuden ja väkivaltakäyttäytymisen määrän eli toistuvuuden arviointi, 4) rikoksenteikijän törkeän väkivaltaisen käyttäytymisen esiintymisen todennäköisyyden arvioiminen, ja 5) johtopäätös rikoksenteikijän vaarallisuudesta eli hänen törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitason määrittäminen tässä tutkimuksessa luotua väkivaltariskitason asteikkoa käyttäen.

Rikoksenteikijän oikeuspsykiatrisessa vaarallisuuden arvioinnissa yhdistyvät sekä vaarallisuutta koskeva yleinen psykiatrisen ja psykologinen tieto että arvioitavaa rikoksenteikijää koskevat havainnot ja tutkimustulokset. Vaarallisuuden arviointiin liittyvät psykiatriset ja psykologiset tutkimukset ovat laaja kokonaisuus ja muodostuvat useasta tutkimusmenetelmästä. Useiden eri psykiatristen ja psykologisten menetelmien, työkalujen ja tietolähteiden käyttö on välttämätöntä rikoksenteikijän vaarallisuudesta esitetyn väitteen testaamiseksi ja luotettavuuden varmistamiseksi⁹⁶. Kaikissa tilanteissa tutkittavalle tehdään laaja psykiatrisen tutkimus häntä objektiivisesti haastatteleamalla, tutkimalla ja tarkkailemalla.

⁹⁴ Ks. myös Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 37/2012, s. 34.

⁹⁵ Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 5. Tarkemmin seksuaalirikollisten riskiarvioinnista ks. esim. Craig et al. 2008; Beech et al. 2009; Harris et al. 2015, s. 93–112.

⁹⁶ Ks. vastaavasti Weizmann-Henelius 2008, s. 337 oikeuspsykologisesta kliinisestä tutkimuksesta. Tutkimuksissa on havaittu, että arvioitsijoiden käyttämät arviointimenetelmät ja -työkalut vaihtelevat merkittävästi (ks. esim. Lally 2003, s. 493–497).

Vaarallisuusarviotutkimuksissa lääkärin tärkein diagnostinen keino on rikoksentekijästä saataviin asiakirjatietoihin ja muuhun taustamateriaaliin tutustuminen huolellisesti. Erilaisia rikoksentekijään liittyviä seurantatietoja sekä hänen toimintaympäristössään tehtyjä havaintoja kootaan rikoksentekijän historiallisten ja nykytietojen selvittämiseksi. Asiakirjatiedon käyttämisen merkitys korostuu vaarallisuusarviotutkimuksissa rikoksentekijän itsensä antamiin tietoihin eli anamneesiin verrattuna, koska näissä yhteyksissä joudutaan eri tavalla huomioimaan tutkittavan motivaatio, asennoituminen ja pyrkimykset suhteessa tutkimuksen lopputulokseen⁹⁷. Laajaa ja monipuolista kuvaa rikoksentekijän psyykkisestä tilasta pyritään täydentämään huolellisella ja monipuolisella diagnostisella haastattelulla. Rikoksentekijän lisäksi pyritään haastattelemaan jotakin häntä tuntevaa henkilöä⁹⁸. Tutkittavalta tai muualta hänestä saatavaa tietoa tulee verrata kliinisiin löydöksiin ja muihin havaintoihin. Haastattelun ohella tutkitaan aina myös tutkittavan somaattinen terveydentila laaja-alaisesti. Tutkitavalle tehdään psykologin toimesta myös psykologisia tutkimuksia psykologisia tutkimusmenetelmiä käyttäen, joissa arvioidaan erityisesti väkivaltariskien olemassaoloa. Tutkimusten suorittamiseksi sekä lääkäri että psykologi tapaavat tutkittavaa rikoksentekijää useita kertoja. Tutkimusten lisäksi tutkittavaa seurataan vuorokauden ympäri, jotta pystytään jatkuvasti havainnoimaan, miten hän käyttäytyy muissa tilanteissa kuin haastatteluissa.

Kliinisten arvioiden lisäksi psykiatri ja psykologi käyttävät vaarallisuuden arvioinnissa merkittävänä apuna strukturoituja arviointityökaluja. Arviointityökalujen tulee olla tarkoitukseen sopivia, kohdejoukkoon ja arvioitavaan väkivaltatyyppeihin soveltuvia sekä niiden tulee olla myös reliabeleja ja valideja⁹⁹. Tärkeään seksuaalirikokseen syöllistynyttä rikoksentekijää testataan lisäksi erityisillä siihen tarkoitetuilla strukturoiduilla työkaluilla, jotta pystytään tunnistamaan esimerkiksi hänen seksuaalisia mieltymyksiään ja mahdollista seksuaalista poikkeavuutta. Vaarallisuuden arviointiin kehitetyillä arviointityökaluilla on tärkeä rooli vaarallisuuden arvioinnissa, sillä vaarallisuuden arviointiin ei ole olemassa mitään objektiivista koetta tai testiä. Työkalut auttavat arvioitsijaa auttamaan väkivaltariskin arviointityössä.

Koska väkivaltariskiarvio on niin merkityksellinen yksilölle ja hänen tulevaisuudelleen, tulee sen tekemiseen käyttää parhaita mahdollisia tieteellisesti tutkittuja, siihen tarkoitukseen kehitettyjä arviointityökaluja. Arviointityökaluja on useita ja niiden luotettavuus sekä soveltuvuus rikoksentekijän vaaral-

⁹⁷ Weizmann-Henelius 2008, s. 335.

⁹⁸ Yhdysvaltojen liittovaltion todistelua koskeva lainsäädäntö mahdollistaa kolmannen osapuolen antaman tiedon käyttämisen tuomioistuimessa myös asiantuntijalausunnoissa. (Ks. Federal Rules of Evidence, Rule 703). Jos rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa arvioitsija käyttää apunaan kolmannen osapuolen antamia tietoja, kuten kuulopuheita tutkittavasta rikoksentekijästä, hänen tulee tarkkaan arvioida tällaisten tietojen luotettavuus ja käytettävyys.

⁹⁹ Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 6.

lisuuden arviointiin vaihtelevat. Tästä johtuen vaarallisuuden arvioinnissa on tärkeä käyttää sellaisia työkaluja, joiden validiteetti ja reliabiliteetti on useissa tutkimuksissa tutkittu ja hyväksi havaittu. Lisäksi on oleellista käyttää yhtä useampaa vaarallisuuden arviointiin kehitettyä strukturoitua työkalua eikä luottaa pelkän yhden arviointityökalun tuottamaan tulokseen. Yhtenäinen tutkimuskäytäntö, samojen arviointityökalujen ja -perusteiden käyttäminen kaikilla tutkittavilla on erittäin tärkeää rikoksentekijän oikeusturvan kannalta¹⁰⁰. Vaarallisuusarvion läpinäkyvyys ja luotettavuus asettavat vaatimuksia käytettäville arviointityökaluille ja niiden käyttäjille¹⁰¹. Hyvin soveltuvien arviointityökalujen käyttäminen auttaa vaarallisuusarvion luotettavuudessa. Luotettavien ja oikeiden johtopäätösten saavuttamiseksi vaarallisuuden arviointityökalujen tulee olla myös tutkimuksen kannalta oleellisia, soveltuvia ja yleisesti hyväksytyjä.¹⁰² Luotettavat työkalut ovat lisäksi välttämättömiä, jotta väkivaltariskiä pystytään arvioimaan tehokkaasti.

Rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa käytettävien arviointityökalujen tulee olla standardisoituja, mikä tarkoittaa sitä, että niitä käytetään tutkimuksissa määrättyllä tavalla ja tuloksia pyritään vertaamaan mahdollisesti siihen, minkälaisia arvioita ihmiset yleensä tai samaan ryhmään kuuluvat henkilöt saavat arvioista. Lisäksi arviointityökalujen luotettavuudesta ja toistettavuudesta tulee olla tieteellistä tutkimustietoa. Vaikka työkalu on standardisoitu, siihen liittyvä käyttö aiheuttaa arviointiin aina jossakin määrin subjektiivisuutta. Vaarallisuuden arviointiin tarkoitettuista arviointityökaluista saatujen tulosten tulisi kuitenkin olla vain osa rikoksentekijän vaarallisuudesta ja väkivaltariskistä tehtävää kokonaisarviota, eikä johtopäätöstä rikoksentekijän vaarallisuudesta saa koskaan tehdä pelkkään yhteen työkaluun perustuen¹⁰³. Arviointityökalua voidaan käyttää ainoastaan luokittelemaan rikoksentekijä löyhästi tietylle riskitasolle, eikä siitä saatavalla tuloksella voida määritellä rikoksentekijän tulevaisuuden rikoskäyttäytymistä. Erilaiset vaarallisuuden arviointiin kehitetyt strukturoidut työkalut tuovat lisätietoa ja tukevat asiantuntijaa päätöksenteossa, vaikkakaan eivät voi missään tapauksessa korvata arvioitsijan tekemää kliinistä operatiivista arviota ja työtä. Suomessa vaarallisuuden arvioinnissa yleisimmin käytettyjä arviointityökaluja selvitetään tarkemmin luvussa 6.4.

¹⁰⁰ Ks. myös Weizmann-Henelius 2008, s. 345–346. Jotkut lainsäädännöt erityisesti vaativat, että väkivaltariskin arvioinnissa käytetään tiettyä arviointityökalua. Esimerkiksi Yhdysvaltojen Virginian osavaltiossa seksuaalirikollisten väkivaltariskin arviointiin liittyvässä lainsäädännössä on määritelty tietyn arviointityökalun käytön lisäksi rikoksentekijältä vaadittava tietty pistemäärä työkalusta, jotta seksuaalirikollinen voidaan arvioida vaaralliseksi, ja sen johdosta määrätä vankeiluun. Ks. tarkemmin Sexually Violent Predators Act § 37.2-900 et seq.

¹⁰¹ Weizmann-Henelius – Konttila 2008, s. 351–352.

¹⁰² Weizmann-Henelius 2008, s. 338.

¹⁰³ Ks. myös Hartvig et al. 2006, s. 247–248; Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 6.

Oikeuspsykiatrinen vaarallisuuden arviointi on luonteeltaan perusteellinen ja kattava psykiatrinen tutkimus. Käytännössä vaarallisuuden arviointi vaihtelee jonkin verran riippuen siitä, mistä rikosoikeudellisesta rikoksentekijän vaarallisuuden arviointiprosessista on kyse. Kun syyttäjä oikeudenkäynnissä vaatii koko rangaistuksen suorittamista vankilassa, tuomioistuin määrää rikoksentekijän mielentilatutkimukseen ja vaarallisuusarvioon. Rikoksentekijän syyntakeisuus ja vaarallisuus arvioidaan tällöin kahtena erillisenä kysymyksenä. Laajan mielentilatutkimuksen lisäksi rikoksentekijän vaarallisuutta tutkitaan siihen tarkoitetuilla psykiatrisilla ja psykologisilla tutkimuksilla, haastatteluilta ja osastoseurannalla. Vaarallisuusarvio liittyy tällöin läheisesti mielentilatutkimukseen, jossa on hyvin laajasti muitakin tutkittavaan liittyviä tietoja. Jokaisessa mielentilatutkimuksessa kartoitetaan esimerkiksi tutkittavan elämänhistoria ja selvitetään rikoksentekijän aikaisempi rikollisuus. Tietoja pyritään saamaan useasta lähteestä. Toisen kerran vaarallisuusarviota tehtäessä eli rikoksentekijän hakiessa pääsyä ehdonalaiseen vapauteen hänelle tehdään pelkästään psykiatrisilla ja psykologisilla menetelmillä vaarallisuuden arviointi, ei syyntakeisuuden arviointia. Elinkautisvankien vapauttamisharkinnan yhteydessä elinkautisvangille tehdään väkivaltariskiarvio, joka on koko rangaistusta vankilassa suorittavien vaarallisuusarviota suppeampi ja kevyempi tutkimus, mutta kartoittaa kuitenkin laajalti rikoksentekijän riskiä syyllistyä toistuvasti uusiin väkivaltarikoksiin sekä hänen mahdollista haluttomuuttaan muuttaa toimintatapojaan. Yleensä elinkautisvangeille on jo ainakin kertaalleen tehty mielentilatutkimus rikosprosessin aikana, joten siitä laaditusta lausunnosta on myös saatavissa tietoa tässä yhteydessä laadittavaan väkivaltariskiarvioon, vaikkakin aikaisemman, yleensä useita vuosia sitten laaditun lausunnon laajamittaiseen hyväksikäyttöön on suhtauduttava varauksella¹⁰⁴.

Oikeuspsykiatrinen vaarallisuuden arviointi sisältää tarvittavien tietojen keräämisen, niiden analysoinnin, merkityksien arvioinnin sekä johtopäätösten tekemisen ja niiden välittämisen eteenpäin oikealle taholle. Vaarallisuusarvion tekeminen aloitetaan aina rikoksentekijän tietojen keräämisellä useista tietolähteistä; arvioinnin tulee perustua konkreettisiin seikkoihin ja tosiasioihin. Arvioitsijan käytettävissä olevat tiedot ja niiden laatu vaihtelevat rikoksentekijöittäin. Mahdollisimman laajat ja yksityiskohtaiset tiedot rikoksentekijän elämänhistoriasta, sairaushistoriasta ja rikosrekisteristä edesauttavat vaarallisuusarvion laatimista, ja vaikuttavat sitä kautta tutkimusten sisältöön, luotettavuuteen sekä tutkimuksista muodostettavaan johtopäätökseen. Rikoksentekijän tulevaa käyttäytymistä arvioidaan aina osittain hänen menneisyytensä,

¹⁰⁴ Poikkeuksellisessa tilanteessa elinkautisvangin oikeuspsykiatrinen väkivaltariskin arviointi voidaan tehdä pelkästään asiakirjojen perusteella, mikä ei ole mahdollista koko rangaistusta vankilassa suorittavien osalta. Näin voidaan toimia silloin, kun elinkautisvanki on ollut mielisairaalahoidossa tai hänestä on aiemmin tehty mielentilatutkimus.

erityisesti hänen tekemiensä törkeiden väkivaltarikostensa perusteella¹⁰⁵. Törkeän väkivaltakäyttäytymisen yhtenä merkittävimpänä riskitekijänä on aikaisempi törkeä väkivaltakäyttäytyminen. Väkivaltariskin arviointia parantaa, jos ymmärretään, miksi henkilö on aiemmin käyttäytynyt väkivaltaisesti, ja tiedetään, millaiset nykyiset riskitekijät ja olosuhteet arvioitavalla henkilöllä ovat, ja lisäksi saadaan selville millaisilla tekijöillä väkivaltariski voidaan vaikuttaa. Jotta rikoksentekijän väkivaltariskiä voidaan arvioida, täytyy selvittää siten rikoksen teon motiivit ja konteksti, missä väkivaltakäyttäytyminen on tapahtunut sekä olosuhteet, missä rikoksentekijä yleensä syyllistyy rikokseen, kuten päihtymys tai muut ärsykkeet sekä rikoksen uhrin haavoittuvuus ja uhrityyppi. Eri lähteistä saatuja tietoja käyttäen selvitetään, onko rikoksentekijällä huomattavasti korkealle väkivaltariskille ominaisia riskitekijöitä ja onko hänellä mahdollisesti joitakin väkivaltakäyttäytymiseltä suojaavia tekijöitä.

Rikoksentekijän vaarallisuuden arviointi painottuu merkittävästi rikoksentekijän menneiden ja nykyisten riskitekijöiden sekä niiden luonteen, alkuperän ja vaikutusten tunnistamiseen ja arviointiin sekä suojaavien tekijöiden ja muiden yksilöön ja hänen ympäristöönsä vaikuttavien merkityksellisten tekijöiden tunnistamiseen ja arviointiin. Prosessioikeudellisesti kyse on tällöin todistusosiseikkojen selvittämisestä. Mikään seikka yksinään ei voi ratkaista vaarallisuuskysymystä, vaan vaarallisuuden arvioinnissa tulee ottaa monipuolisesti huomioon eri tekijöitä. Tutkimuksessa näistä tekijöistä täytyy kyetä luomaan kokonaiskäsitys. Riski- ja suojaavien tekijöiden tunnistamisen jälkeen arvioidaan tutkittavan mahdollisia tulevaisuuden suunnitelmia, väkivaltakäyttäytymisen skenaarioita ja niiden todennäköisyyttä. Lisäksi arvioitsijan tulee tutkimuksissaan pohtia ja selvittää sitä, voisiko rikoksentekijä hyötyä alkoholin tai muiden päihteiden käyttöä vähentävästä hoidosta, kuten disulfiraamilääkityksestä, joka aiheuttaa hetkellisen yliherkkyyden alkoholin käyttöä vastaan, ja voi siten olla merkittävänä lääkkeellisenä apuna rikoksentekijän väkivaltariskin alentamiseksi¹⁰⁶. Vaarallisuutta arviotaessa on tarkoituksenmukaista ottaa huomioon rikoksentekijän tilanteeseen liittyvät mahdolliset erityispiirteet.

Kaiken käytettävissä olevan tutkimusaineiston pohjalta tekemänsä analyysin perusteella arvioitsija tekee rikoksentekijän törkeän väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyyttä koskevan päätelmän. Johtopäätös perustuu siten arvioitsijan harkintaan ja pohjautuu hänen tieteelliseen koulutukseensa, kokemukseensa ja osaamiseensa. Johtopäätöksen tekeminen on haasteellista, koska vaarallisen ja ei-vaarallisen raja ei ole selkeästi määriteltävissä psykiatrisesti tai psykologisesti. Johtopäätöksen tuleekin nojautua objektiivisiin tieteellisiin kriteereihin sekä arvioitsijan henkilökohtaiseen vakuuttuneisuuteen. Viimeinen vaihe vaa-

¹⁰⁵ Ks. Haapasalo 2008, s. 144.

¹⁰⁶ Ks. lääkityksen yhteys pitkäaikaisvängin ehdonalaisen vapauttamisen perusteisiin tämän tutkimuksen luvuissa 3.3 ja 3.4.

rallisuuden arviointitutkimuksissa on tutkimuksen ja sen johtopäätöksen dokumentointi eli vaarallisuusarviolausunnon laatiminen. Siinä arviointiprosessissa käytettävät tutkimukset, työkalut, tulokset ja johtopäätökset dokumentoidaan selkeästi ja läpinäkyvästi. Vaarallisuusarviolausunto tulee laatia niin tarkasti, että rikoksentekijä kykenee viittaamaan ja vetoamaan siihen tarvittaessa. Lisäksi vaarallisuusarviolausunnon läpinäkyvyys on tärkeää arvioitsijan ja yhteiskunnan kannalta erityisesti sellaisessa tilanteessa, jossa henkilö syyllistyy uuteen törkeään väkivaltarikokseen, vaikka hänellä on vaarallisuusarviotutkimuksissa arvioitu olevan matala tai keskitasoinen riski törkeään väkivaltakäyttäytymiseen. Tällaisessa tilanteessa vaarallisuusarvion tehnyttä arvioitsijaa arvostellaan herkästi.¹⁰⁷

Tämänhetkisen lainsäädännön mukaan koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvissä vaarallisuusarvioinneissa arvioitsija raportoi johtopäätöksensä dikotomisesti asteikolla vaarallinen/ei vaarallinen, ja elinkautisvangeilla arvioitsija raportoi johtopäätöksensä vakiomuotoista väkivaltariskin tason kuvaamiseen tarkoitettua asteikkoa (matala – keskitasoinen – korkea) käyttäen. Nämä sanalliset ilmaisut kuvaavat arvioitsijan tulkintaa siitä rikoksentekijän väkivaltariskin tasosta, jolla hän arvioi tietyn rikoksentekijän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöiden, todennäköisyyden ja vakavuuden suhdetta. Tämänhetkisestä koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvästä dikotomisesta vaatimuksesta huolimatta arvioitsijan tulisi aina selvittää, mikä on rikoksentekijän väkivaltariskin laadullinen ja numeerinen taso tässä tutkimuksessa luotua, luvussa 6.2.1 esitettävää neliportaista väkivaltariskitason asteikkoa hyväksikäyttäen.

Oikeuspsykiatrisen vaarallisuuden arvioinnin tulee noudattaa ajanmukaisia ohjeita sekä perustua parhaisiin rikoksentekijästä ja hänen ympäristöstään saatavissa oleviin tietoihin. Rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa täytyy korostaa rikoksentekijästä käytettävissä olevien tietojen perusteellisuutta eli yksityiskohtaisuutta ja laadukkuutta, johdonmukaisuutta ja luotettavuutta, sillä ne vaikuttavat olennaisesti vaarallisuusarvion luotettavuuteen ja sitä kautta siihen, minkälainen päätös hänen vaarallisuudestaan tuomioistuimessa tehdään. Arvioitsijalla on ammatillinen ja eettinen vastuu siitä, että vaarallisuuden arviointi suoritetaan asiantuntevasti ja luotettavasti.¹⁰⁸ Oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarviotutkimusten tulee olla luotettavia, koska tutkimuksista laadittua lausuntoa hyväksikäyttäen tehdään tuomioistuimessa päätös rikoksentekijän vaarallisuudesta, jolla on oleellinen merkitys hänen rangaistuksensa pituuteen. Arvion voidaan sanoa olevan luotettava, kun esitetty johtopäätös on perustel-

¹⁰⁷ Weizmann-Henelius – Konttila 2008, s. 351–352.

¹⁰⁸ Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 4. Tutkimuksissa on havaittu, että vaarallisuusarvioiden laatu saattaa vaihdella merkittävästi (ks. esim. Heilbrun et al. 2009, s. 41; Rutjes et al. 472–476; Heilbrun et al. 2008, s. 5–14).

tu ja tutkimustulos toistettavissa eli muillakin arvioitsijoilla on mahdollisuus tulla samaan johtopäätökseen samoilla menetelmillä ja tiedoilla. Samalla pyritään mahdollisimman oikeaan osuvuuteen eli siihen, että arvioinnista saatu tulos vastaa rikoksentekijän ennustettavaa käyttäytymistä – esimerkiksi sitä, että korkean riskin omaavaksi arvioitu rikoksentekijä todellisuudessa myös käyttäytyy väkivaltaisesti.¹⁰⁹ Arvion tulee olla luotettava myös siksi, että rangaistuksen pituuden lisäksi muut seuraukset vaaralliseksi arvioimisesta ja sen myötä vaaralliseksi leimautumisesta ovat usein hyvin merkittävät. Vaaralliseksi leimautuminen on ylimääräinen sosiaalinen seuraamus rikoksentekijälle, ja siitä syystä hänelle vahingollista¹¹⁰. Se vaikuttaa voimakkaasti muun muassa yksilön sosiaaliseen elämään, sen rakenteisiin, asumiseen ja työmahdollisuuksiin. Tästä syystä vaaralliseksi arvioituille rikoksentekijöille tulee tarjota myös rangaistusaikana kaikki mahdolliset keinot väkivaltariskin alentamiseksi voidakseen sitä kautta mahdollisesti poistaa vaarallisuuden leimaa¹¹¹.

Oikeuspsykiatrisen vaarallisuuden arvioinnin suuri ongelma on siinä, että vaarallisuutta arvioidaan etukäteen, ja tulevaisuuden käyttäytymisen todennäköisyyttä on aina vaikea täysin luotettavasti arvioida. Psykiatreilla ja psykologeilla ei ole olemassa minkäänlaista työkalua tai mittaria, joka osoittaisi varmasti, kuka rikoksentekijä on vaarallinen. Tästä johtuen heidän arvioidensa oikeellisuus ei ole koskaan samalla tavalla täsmällisesti todettavissa kuin esimerkiksi jonkun toisen erikoisalalan lääkärin tekemät havainnot fyysisistä vammoista. Psykiatrisin menetelmin voidaan arvioida yksilön psyykkistä terveydentilaa ja hoidon tarvetta, mutta puhdas vaarallisuuden arviointi on haasteellisempää. Todellisuudessa kyse on aina todennäköisyсарviosta. Rikoksentekijän oikeuspsykiatrisen arviointi on siinä mielessä normatiivinen kysymys, että sitä ei pystytä välittömästi palauttamaan todellisuuteen empiirisin keinoin. Haasteen vaarallisuuden arvioimiselle aiheuttaakin se, että ainoa tapa saada luotettavia tuloksia vaarallisuuden arvioinnin osuvuudesta on asetelma, jossa rikoksentekijä vapautetaan vankilasta ja tietyn ajan päästä selvitetään, onko hän syyllistynyt uusiin rikoksiin. Vaarallisuuden arvioinnissa psykiatrin täytyy kuitenkin yrittää tehdä luotettavia päätelmiä, jolla tarkoitetaan sitä, että myös toinen asiantuntija olisi samaa mieltä lopputuloksesta ja että nämä päätelmät ovat valideja eli että ne tarkasti kuvaavat todellisuutta¹¹². Vaarallisuuden arvioinnissa rikoksentekijästä ja hänen ympäristöstään havaitut tosiasiat ja arvioitsijan niiden perusteella tekemät tulkinnat ja johtopäätökset on erotettava toisistaan ja tuotava esiin myös vaarallisuusarviolausunnossa.

Rikoksentekijän väkivaltakäyttäytymisen arviointia vaikeuttaa väkivalta-

¹⁰⁹ Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 4.

¹¹⁰ Anttila – Törmudd 1983, s. 37–38, 202–203.

¹¹¹ Padfield 2010, s. 32.

¹¹² Ennis – Litwack 1974, s. 695.

käyttäytymisen ratkaisematon etiologia¹¹³. Huolimatta valtavasta väkivaltakäyttäytymiseen vaikuttavien tekijöiden tutkimustyön kehityksestä, vaarallisuutta aiheuttavat tekijät ja osin siltä suojaavat tekijät ovat edelleen osin epäselviä ja monisäikeisiä, eikä psykiatreilla ja psykologeilla ole riittävää tietoa niistä. Haasteellista vaarallisuuden arvioinnissa on erityisesti dynaamisten eli muuttuvien tekijöiden arviointi. Staattiset, muuttumattomat riskit voidaan arvioida rikoksentekijän historiatietojen ja hänen senhetkisen persoonallisuutensa perusteella, mutta tilannetekijöitä ja ajan kuluessa muuttuvia tekijöitä on merkittävästi vaikeampi ennustaa.¹¹⁴ Arvioitsijan onkin huomioitava kussakin yksittäisessä tapauksessa erikseen ne ratkaisevat yksilölliset riskitekijät tai merkittävimmät suojaavat tekijät, joita esimerkiksi eri arviointityökalut eivät huomioi¹¹⁵. Erityisen hankalaa väkivaltariskin arviointi on esimerkiksi mielenterveysongelmaisten sekä erilaisten kaksois- tai kolmoisdiagnoosin omaavien rikoksentekijöiden kohdalla¹¹⁶. Tulevaisuudessa lääketieteen kehitys saattaa helpottaa arviointien tekemistä. Arvioitsijan tarkkuus ennustaa tulevaisuudessa tapahtuvaa väkivaltaa on riippuvainen myös monista muista tekijöistä, kuten arvioinnin olosuhteista ja tutkittavan henkilön yhteistyöhalukkuudesta¹¹⁷. Yksilötasolla rikoksentekijän vaarallisuutta on mahdotonta arvioida koskaan täysin luotettavasti, eikä arvioinnissa voidakaan pyrkiä täysin absoluuttiseen arvioon.

Rikoksentekijän vaarallisuuden arviointi on haasteellista erityisesti metodologisista ja eettisistä syistä¹¹⁸. Metodologiset vaikeudet, kuten tutkimusaineiston kerääminen, epäyhtenäinen aineisto, väkivallan määrittely, ei-kliinisesti merkittävien tilastollisten työkalujen käyttö sekä ohjailevien tutkimusasetelmien puute saattavat rajoittaa väkivaltariskin arvioimisen luotettavuutta¹¹⁹. Jotta arvioitsijasta johtuvat virheet voidaan minimoida, vaarallisuuden arviointiprosessissa tulee käyttää strukturoitua menetelmää ja vaarallisuuden arviointiin kehitettyjä strukturoituja työkaluja. Jossakin määrin vaarallisuuden arvioinnin ongelma on yhtenäisten arviointiperusteiden puute, koska objektiivisia kriteereitä vaarallisuuden arviointiin ei ole olemassa. Arvioitsijan tekemä arvio on aina jossakin määrin subjektiivinen. Tämä saattaa asettaa arvioitavat rikoksentekijät eri asemaan, ja näin loukata pitkäaikaisvankien yhdenvertaista kohtelua. Lisäksi arvioitsijan tulee olla tietoinen omasta suhtautumisestaan törkeisiin

¹¹³ Ks. esim. Tikkanen 2009, s. 12; tämän tutkimuksen luku 4.2.1.

¹¹⁴ Haapasalo 2008, s. 153.

¹¹⁵ Weizmann-Henelius – Konttila 2008, s. 367.

¹¹⁶ Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 5.

¹¹⁷ Scott – Resnick 2006, s. 608.

¹¹⁸ Rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnin metodologisista ongelmista ks. tarkemmin esim. Roychowdhury – Adshead 2014, s. 78–81; Fazel – Bjørkly 2016, s. 16–25; Faust – Ziskin 1988, s. 31–35; Blumstein et al. 1986, s. 96–108. Eettisistä ongelmista ks. esim. Robertson – Walter 2008, s. 228–230, 232–234; Logan 2003, s. 76–84. Yleisesti riskianalyysiin liittyvistä eettisistä ongelmista ks. esim. Lewens 2007.

¹¹⁹ Tikkanen 2009, s. 12.

väkivaltarikoksiin, omista arvoistaan sekä siitä, miten nämä näkemykset vaikuttavat arvion tekemiseen ja siihen liittyviin johtopäätöksiin¹²⁰. Arvioitsijan täytyy olla myös tietoinen arvioitavana olevan väkivaltakäyttäytymisen perusfrekvenssistä väestössä¹²¹, koska perusfrekvenssi edustaa keskiarvoa ryhmätasolla, ja arviointi tehdään aina yksilötasolla¹²². Lisäksi suhteellisen harvinaiset tapahtumat, kuten henkirikokset, ovat vaikeampia ennustaa kuin useammin tapahtuva lievempi väkivalta, esimerkiksi pahoinpitely¹²³. Eettinen puoli vaarallisuuden arvioinnissa puhuttaa erityisesti siksi, että arviot ovat alttiita henkilökohtaisille arviointivirheille ja päätösharhoille. Rikoksentekijän vaarallisuuden arviointiin sisältyy siten erityisesti vääran positiivisen arvion mahdollisuus¹²⁴, ja sitä kautta rikoksentekijän leimaaminen vaaralliseksi ilman hänen todellista väkivaltariskiään.

Vaarallisuusarviotutkimuksissa on otettava huomioon se, että tällaisiin psykiatriisiin ja psykologisiin tutkimuksiin liittyy yleisesti ihmisen tietoinen ja osin tiedostamaton pyrkimys antaa itsestään tietynlainen vaikutelma. Vaikutelman luonti eli simulointi on tavoitteeseen pyrkivää käyttäytymistä, jonka avulla ihminen pyrkii kontrolloimaan sitä, mitä muut hänestä ajattelevat.¹²⁵ Tämä viittaa erityisesti tietoiseen psykiatristen oireiden tai poikkeavuuden korostamiseen tai salaamiseen. Rikoksentekijä voi pyrkiä antamaan itsestään, teoistaan, sairauksistaan ja vaarallisuudestaan todellisuutta paremman tai huonomman vaikutelman. Rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa tutkimustulosten arvioiminen rikoksentekijän vastaustyylin ja mahdollisten oireiden peittely- ja simulointipyrkimysten valossa on erittäin oleellista. Simulointia voi esiintyä eristeisena. Tutkittava voi esimerkiksi liioitella oireitaan tai hän voi teeskennellä sairautta saavuttaakseen pyrkimyksensä. Tutkittava voi myös pyrkiä peittämään sairauden oireitaan, jolloin kyseessä on dissimulointi.¹²⁶ Näistä syistä rikoksentekijän käyttäytymistä tulee seurata osastolla koko tutkimuksen ajan, jotta erilaiset vaikutelman luonnin mahdollisuudet jäisivät mahdollisimman pieneksi.

Rikoksentekijän vaarallisuuden arviointi on ongelmallista myös silloin, kun rikoksentekijä kieltäytyy riittävästä yhteistyöstä tai vaarallisuuden arviointiin merkittävästi liittyvästä tutkimuksesta. Tällöin hänen kanssaan ei synny riittävää kontaktia tai häntä tutkittaessa ei pystytä käyttämään esimerkiksi strukturoituja kliinisiä työkaluja, jolloin niiden antamat tulokset eivät ole arvioitsijan käytössä. Tavoitteena on, että rikoksentekijän tutkimusolosuhteissa eri yhteyk-

¹²⁰ Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 5.

¹²¹ Monahan 1981, s. 24, 33–35.

¹²² Ks. esim. Hart et al. 2007, s. 60–61.

¹²³ Scott – Resnick 2006, s. 608.

¹²⁴ Ks. tarkemmin tämän tutkimuksen luku 6.3.1.

¹²⁵ Auvinen-Lintunen – Häkkänen-Nyholm 2009, s. 56.

¹²⁶ Weizmann-Henelius 2008, s. 326. Sairauden simulaatiosta tai dissimulaatiosta katso myös esim. Tiiponen – Hakola 2000, s. 324–325.

sisä itsestään antama kuva olisi johdonmukainen ja yhtenevä sekä sopusoinnussa hänestä saatujen taustatietojen kanssa.

Arvioitsijan oman kulttuuritaustan ulkopuolelta vaarallisuusarvioon tulevat rikoksentekijät muodostavat haasteen vaarallisuuden sisällöllisten tekijöiden, mahdollisten kielivaikeuksien, erilaisen kulttuuritaustan sekä vaarallisuusarviointiin kehitettyjen työkalujen mahdollisten kieli- ja kulttuurisidonnaisuuksien takia. Esimerkiksi sanallisten määritelmien tulkinta saattaa olla hyvin tulkinnallista, joten ne pitäisi pystyä tekemään kaikille arvioitaville samansäلتöisiksi. Riskiarviointityökalut on suunniteltu ja validioitu lähes poikkeuksetta länsimaalaisille, aikuisille miehille. Naisia, nuoria henkilöitä ja etnisiä vähemmistöjä ei ole huomioitu työkaluissa riittävässä määrin. Oikeuspsykiatriassa vaarallisuusarviotutkimuksissa tulee kuitenkin aina huomioida rikoksentekijän etnisten, kulttuuri- ja kielikysymysten lisäksi maahanmuuton syy, mahdolliset traumaattiset kokemukset, ikä maahan tullessa ja sopeutuminen uuteen ympäristöön. Tärkeää on myös ottaa huomioon, miten kulttuuri on vaikuttanut rikoksentekijän persoonallisuuden kehitykseen ja mikä on kulttuurin vaikutus esimerkiksi strukturoitujen työkalujen vastauksissa.¹²⁷

Oikeuspsykiatrinen vaarallisuuden arviointi on rikoksentekijälle yleensä raskas prosessi, ja siihen kuluu merkittävästi aikaa. Myös yhteiskunnan kannalta työläiden ja kalliiden tutkimusten tekeminen vie huomattavasti sekä fyysistä että taloudellisia resursseja. Tuomioistuimen määräämä mielentilatutkimus ja vaarallisuuden arviointi kustannetaan aina valtion varoista. Yliopistollisissa sairaaloissa ja valtion mielisairaloissa tehdyt mielentilatutkimukset ja vaarallisuusarviot jäävät sosiaali- ja terveydenhuollon kustannuksiksi. Psykiatriassa vankisairaalassa tehdyt vaarallisuus- ja väkivaltariskiarviot kustannetaan THL:n vankiterveydenhuollon yksikön budjetista. Yhden mielentilatutkimuksen kesto vuonna 2014 oli keskimäärin 56 tutkimuspäivää ja sen kustannukset noin 25.500 euroa¹²⁸. Koko rangaistusta vankilassa suorittavalle tehtävä oikeuspsykiatrinen vaarallisuuden arviointi Psykiatriassa vankisairaalassa hänen hakiessaan pääsyä ehdonalaiseen vapauteen kesti vuonna 2014 keskimäärin 13 tutkimuspäivää ja sen kustannukset olivat keskimäärin noin 5.790 euroa¹²⁹.

¹²⁷ Weizmann-Henelius 2008, s. 344–345.

¹²⁸ THL 2016. Valitettavasti THL ei erittele näissä tiedoissaan sitä, tehdäänkö tutkittavalle mielentilatutkimuksen lisäksi vaarallisuusarvio vai pelkästään mielentilatutkimus. On kuitenkin oletettavaa, että mielentilatutkimuksen lisäksi vaarallisuuden arviointi vaikuttaa mielentilatutkimuksen tutkimuspäiviä pidentävästi ja sen myötä myös kustannukset olisivat hiukan suuremmat.

¹²⁹ Koko rangaistusta vankilassa jo suorittaville tehtävien vaarallisuuden arviointien tutkimuspäivien keskiarvo Psykiatriassa vankisairaalassa on selvästi lyhentynyt. Vuonna 2011 yhteen vaarallisuuden arviointiin käytettiin keskimäärin 27 vuorokautta, vuonna 2012 30 vuorokautta, vuonna 2013 21 vuorokautta ja vuonna 2014 13 vuorokautta. (THL 2016). Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan selvitetty sitä, miksi ja millä keinoilla tutkimuspäivät ovat lyhentyneet noin merkittävästi. Yksi syy tähän voi kuitenkin olla se, että koko rangaistusta vankilassa suorittava voi hakea pääsyä ehdonalaiseen vapauteen aina uudelleen lainsäädännössä määrätyn tauon jälkeen, mi-

Elinkautisvangin oikeuspsykiatrinen väkivaltariskin arviointi Psykiatrisessa vankisairaalassa kesti vuonna 2015 keskimäärin 10 tutkimuspäivää ja sen kustannukset olivat keskimäärin noin 4.300 euroa.¹³⁰

6.2.1 Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa käytettävä väkivaltariskitason asteikko

Rikoksenteikijän väkivaltariski on väkivaltakäyttäytymisen aiheuttaman vahingon vakavuuden ja sen ilmenemisen todennäköisyyden tulo, johon vaikuttaa erityisesti aikaisemmin tässä tutkimuksessa esille tuodut rikoksenteikijän väkivaltakäyttäytymisen riski- ja suojaavat tekijät. Rikoksenteikijän väkivaltariskin arviointi tarkoittaa lähtökohtaisesti rikoksenteikijän väkivaltakäyttäytymisen riskitason määrittämistä. Rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevasta lainsäädännöstä huolimatta rikoksenteikijän väkivaltariskitasoille ei ole tätä tutkimusta aikaisemmin Suomessa ollut minkäänlaista lainsäädännössä asetettua tai oikeuskirjallisuudessa esitettyä määrittelyä eikä riskitason asteikkoa. Poikkeuksena tähän on se, että vuoden 1971 vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain esitöissä määriteltiin rikoksenteikijältä vaadittavalta vaarallisuudelta kuitenkin se, että sanalla ”ilmeisesti” ilmaistiin vaadittava todennäköisyyden aste ja sanonnalla ”erittäin vaarallinen” rikoksenteikijän vaarallisuuden laatu¹³¹.

Yleisesti kielenkäytössä puhutaan rikoksenteikijän vaarallisuudesta siinä merkityksessä, että rikoksenteikijä on vaarallinen. Temaattisesti puhuminen rikoksenteikijän vaarallisuudesta ei kuitenkaan tuo vielä esille sitä, minkälainen rikoksenteikijän väkivaltariskin taso todellisuudessa on. Vastaavasti koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvässä lainsäädännössä edellytettävien vaarallisuusarvioilauseksojen dikotominen argumentaatio ”erittäin vaarallinen–vaaraton” saattaa aiheuttaa tuomioistuimessa merkittäviä virhepäätelmiä, koska vaarallisuus itsessään ei ole luonteeltaan puhtaasti dikotomisesti luokiteltavissa oleva *joko-tai*-ominaisuus, jolla tarkoitetaan sitä, että joko rikoksenteikijä on erittäin vaarallinen tai hän ei ole erittäin vaarallinen, eikä muita vaihtoehtoja väkivaltariskitason osalta ole. Tällöin rikoksenteikijän riskitasojen erottaminen on mahdotonta. Lisäksi elinkautisvankien oikeuspsykiatrisissa väkivaltariskiarvioissa tällä hetkellä käytössä oleva kolmiportainen asteikkorakenne (matala – keskitasoinen – korkea) ei ole rikoksenteikijän väkivaltariskin osalta riittävän erotteleva.

Väkivaltariskitason asteikko on käytännössä mahdollista muodostaa joko

käli hänen hakemuksensa ehdonalaiseen vapauteen pääsystä on hylätty. Tällöin uutta tietoa rikoksenteikijästä ei tarvitse kerätä kuin edellisen tutkimuskerran jälkeen.

¹³⁰ THL 2016; Psykiatrinen vankisairaala 2016.

¹³¹ HE 176/1970 vp, s. 6.

kvalitatiivisella eli laadullisella, kategorisella todennäköisyysluokituksella tai numerotodennäköisyyksinä eli kvantitatiivisina todennäköisyysprosentteina¹³². Laadullinen todennäköisyysasteikko ilmaisee rikoksentekijän väkivaltariskin tietyn todennäköisyysasteikon sisällä esimerkiksi tässä yhteydessä muodostetulla asteikolla erittäin korkea, korkea, kohtalainen tai matala väkivaltariski. Laadullisessa todennäköisyysasteikossa esitetyt väkivaltariskin tasot ilmaisevat tietyn todennäköisyyshaarukan, joka johtaa siihen, että todennäköisyyden tarkkuus ei ole niin tarkka kuin numeerisessa asteikossa. Ongelmana tällaisessa laadullisessa väkivaltariskitasoasteikossa on se, että asteikoilla ei ole luontaista tieteellistä merkitystä, ja siitä syystä se on altis poikkeaville tulkinnoille. Arvioitsijoilla voi olla hyvin erilainen käsitys siitä, mitä riskitasoja eri kategoriat edustavat.¹³³

Numeerinen väkivaltariskitasoasteikko ilmaisee rikoksentekijän väkivaltariskin tarkan arvon asteikon 0–100 %:n sisällä tai vaihtoehtoisesti numeerisen väkivaltariskitasoasteikko voidaan rakentaa kategoristen numeeristen todennäköisyysasteikkojen pohjalta. Esimerkki tarkasta numeerisesta todennäköisyysprosentista on seuraava ”X:llä on 75 %:n todennäköisyys syyllistyä erittäin törkeään väkivaltarikokseen seuraavan kahden vuoden aikana”, ja kategoriselle numeeriselle todennäköisyysasteikolle perustuva esimerkki rikoksentekijän väkivaltariskitasosta on seuraava: ”X:llä on korkea eli 60–85 %:n todennäköisyys syyllistyä erittäin törkeään väkivaltarikokseen seuraavan kahden vuoden aikana”. Rikoksentekijän väkivaltariskin taso ei ole sellainen fyysisen maailman ominaisuus, joka voidaan reaalisesti ja täysin objektiivisesti laskea ja luokitella numeerisesti. Lisäksi rikoksentekijän väkivaltariskitaso vaihtelee ajan myötä riippuen esimerkiksi käytetyistä kriteereistä ja törkeän väkivaltakäyttäytymisen perusfrekvenssistä. Näistä syistä johtuen on tuotu esille, että numeeristen todennäköisyyksien esittämiseen oikeuspsykiatristen vaarallisuusarvioiden yhteydessä on suhtauduttava kriittisesti¹³⁴. Tarkan todennäköisyysprosentin ilmaisemiseen ei rikoksentekijästä ole myöskään yleensä saatavilla riittävästi tietoa¹³⁵. Tietyllä kategorisella suuruusluokkatasolla numeerisen todennäköisyystason ilmaisemisella on siihen liittyvistä haasteista huolimatta etunsa, sillä se auttaa ymmärtämään rikoksentekijän väkivaltariskitasoa paremmin. Numeerisen todennäköisyystason esiintuominen auttaa tuomioistuinta omassa näytönarvioinnissa koskevassa harkinnassaan. Suurempi täsmällisyys to-

¹³² Tutkimusten mukaan kliinistä työtä tekevät psykiatrit ja psykologit suosivat enemmän laadullista riskiasteikkoa kuin numeerista todennäköisyyttä (ks. esim. Heilbrun et al. 2004, s. 189; Grann – Pallvik 2002, s. 119). Tämä oli selvästi nähtävissä psykiatrien ja psykologien käytännön työssä myös tämän tutkimuksen empiirisessä osan tutkimusaineistossa.

¹³³ Hilton et al. 2008, s. 183.

¹³⁴ Ks. esim. Himberg 2002, s. 129. Toisaalta oikeuskirjallisuudessa on myös todettu, että todennäköisyyslaskenta tuo heuristisia välineitä näytön arviointiin (Klami et al. 1987, s. 25–26).

¹³⁵ Hanson 2009, s. 172.

dennäköisyydessä vaatii arvioitsijalta kuitenkin huomattavaa osaamista.

Rikoksentekijän perus- ja ihmisoikeuksien turvaamiseksi kaikissa Suomen rikoslainsäädäntöön perustuvissa vaarallisuuden arviointitilanteissa, sekä oikeuspsykiatrisessa että tuomioistuimen oikeudellisessa arvioinnissa, täytyisi ottaa käyttöön tässä tutkimuksessa luotu asianmukainen ja kaikkiin lainsäädännön vaatimiin arviointitilanteisiin soveltuva, laadullisen ja numeerisen todennäköisyyden yhdistävä väkivaltariskitason asteikko, jossa rikoksentekijän väkivaltariskitaso määritellään edellä selvitettyjen rikoksentekijän vaarallisuuden sisällöllisten tekijöiden kautta. Tässä väkivaltariskitason asteikossa väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyys taulukossa on todennäköisyyttä kuvaava neliportainen asteikko, joka kasvaa alaspäin mentäessä. Laadullinen taso kertoo kategorisen todennäköisyysluokituksen ja numeerinen taulukko tuo konkreettisesti esille todennäköisyyden tason tietyllä kategorisella asteikkovälillä. Väkivaltariskitason asteikossa väkivaltakäyttäytymisen vakavuudella viitataan uhrille aiheutettavaan vahinkoon ja väkivaltakäyttäytymisen määrään eli toistuvuuteen. Koska rikoksentekijän vaarallisuudessa merkitystä annetaan ainoastaan rikoksentekijän törkeälle väkivaltakäyttäytymiselle, tässä rikoksentekijän väkivaltariskitason asteikossa edellytettävä väkivaltakäyttäytymisen vakavuus on vakioitu törkeäksi väkivaltakäyttämiseksi.

Tässä asteikkorakenteessa *erittäin korkea* väkivaltariskin taso on rikoksentekijän korkein mahdollinen riskitaso. Tällöin todennäköisyys rikoksentekijän törkeälle väkivaltakäyttäytymiselle on erittäin todennäköistä. *Korkea* väkivaltariskin taso tarkoittaa sitä, että todennäköisyys rikoksentekijän törkeälle vä-

Taulukko 9. Rikoksentekijän väkivaltariskin taso suhteessa törkeän väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyyteen.

Väkivaltariskin laadullinen taso	Väkivaltariskin numeerinen taso	Väkivaltakäyttäytymisen vakavuus	Väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyys
Matala	0–30 %	Törkeä väkivaltakäyttäytymisen	Matala Rikoksentekijällä ei ole juurikaan törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöitä ja hänellä on tunnistettavissa merkittävästi väkivaltakäyttäytymiseltä suojaavia tekijöitä, joten törkeä väkivaltakäyttäytymisen ei ole todennäköistä

Kohtalainen	Yli 30–60 %	Törkeä väkivaltakäyttäytyminen	Keskitasoinen Rikoksentekijässä tunnistetaan joitakin törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöitä, mutta sen lisäksi hänellä tunnistetaan selvästi myös väkivaltakäyttäytymiseltä suojaavia tekijöitä, joten törkeä väkivaltakäyttäytyminen saattaa tietyissä tilanteissa olla mahdollista
Korkea	Yli 60–85 %	Törkeä väkivaltakäyttäytyminen	Korkea Rikoksentekijällä on paljon törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöitä, eikä hänellä ole tunnistettavissa juurikaan väkivaltakäyttäytymiseltä suojaavia tekijöitä, joten törkeä väkivaltakäyttäytyminen on todennäköistä
Erittäin korkea	Yli 85 %	Törkeä väkivaltakäyttäytyminen	Erittäin korkea Rikoksentekijällä on erittäin paljon törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöitä, eikä hänellä ole tunnistettavissa juuri lainkaan väkivaltakäyttäytymiseltä suojaavia tekijöitä, joten törkeä väkivaltakäyttäytyminen on erittäin todennäköistä

kivaltakäyttäytymiselle on melko todennäköistä. Tietyissä tilanteissa on mahdollista, että törkeää väkivaltakäyttäytymistä ei tapahdu, mutta kokonaisuutena katsottuna rikoksentekijän törkeä väkivaltakäyttäytyminen on kuitenkin hyvin todennäköistä. Lähinnä erittäin korkea väkivaltariskin taso ja korkea väkivaltariskin taso ovat rikosoikeudellisesti merkityksellisiä väkivaltariskin tasoja, ja sellaisten riskitasojen rikoksentekijöihin tulee kohdistaa rikosoikeudellista mielenkiintoa. Korkean ja erittäin korkean väkivaltariskin tason rikoksentekijöihin tulee kohdistaa myös merkittäviä hoito- ja tukitoimia, mutta niihin ei tässä tutkimuksessa paneuduta yksityiskohtaisemmin.

Kohtalainen väkivaltariskin taso tarkoittaa sitä, että rikoksenteijässä on tunnistettavissa joitakin väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöitä ja sitä kautta törkeää väkivaltakäyttäytyminen on mahdollista, mutta todennäköisyys rikoksenteijän törkeälle väkivaltakäyttäytymiselle ei ole kuitenkaan muuta käyttäytymistä todennäköisempää. *Matala* väkivaltariskin taso on matalin riskitaso. Tällöin rikoksenteijän todennäköisyys törkeälle väkivaltakäyttäytymiselle on erittäin matala, eikä hän erittäin todennäköisesti syyllisty törkeään väkivaltarikokseen.

Rikoksenteijän väkivaltariski tulee voida asettaa numeerisen asteikon vaihteluvälille. Numeerisen todennäköisyyden käyttämisellä on omat etunsa, kuten laadullista asteikkoa parempi tarkkuus, mutta se vaatii huomattavaa osaamista ja harkintaa. Absoluuttiset tasot vaihtelevat muun muassa riippuen aikavälistä, käytettävistä väkivaltakäyttäytymisen kriteereistä ja paikallisista väkivaltakäyttäytymisen perusfrekvensseistä. Monissa tapauksissa rikoksenteijän väkivaltariskin tasosta ei ole riittävästi tietoa, jotta pystyttäisiin antamaan täysin tarkkoja todennäköisyyksiä.¹³⁶ Näistä syistä johtuen numeerinen asteikko tulee määritellä karkealla tasolla seuraavasti: ”erittäin korkea väkivaltariskin taso” vastaa yli 85 prosentin todennäköisyyttä, ”korkea väkivaltariskin taso” yli 60 prosentista 85 prosentin todennäköisyyteen, ”kohtalainen väkivaltariskin taso” yli 30 prosentista 60 prosentin todennäköisyyteen ja ”matala väkivaltariskin taso” 0 prosentista 30 prosentin todennäköisyyteen. Tarkemmin katsottuna esimerkiksi yli 85 prosentin todennäköisyys tässä yhteydessä tarkoittaa sitä, että yli 85:ssä tapauksessa 100:sta rikoksenteijä varmuudella syyllistyy uudelleen törkeään väkivaltarikokseen tai vastaavasti alle 15 tapauksessa 100:sta rikoksenteijä ei syyllisty uudelleen törkeään väkivaltarikokseen.

Rajat rikoksenteijän väkivaltariskitasojen välillä eivät voi olla tiukkoja, koska rajanveto tasojen välillä on kuin veteen piirretty viiva. Riskitason rajatapauksissa on syytä antaa merkitystä ja painoa lievemmälle väkivaltariskin riskitasolle rikoksenteijälle kuuluvien perus- ja ihmisoikeuksien sekä oikeusturvan vuoksi. Rikoksenteijän väkivaltariskitason osalta on tärkeä huomata se, että väkivaltariski ei ole rikoksenteijän staattinen ominaisuus, vaan riski on luonteeltaan dynaaminen ja muuttuu esimerkiksi ajan, kontekstin ja rikoksenteijän olosuhteiden sekä paikan myötä¹³⁷. Vaaralliseksikaan arvioitu rikoksenteijä ei käyttäyty törkeään väkivaltaisesti koko ajan, vaan rikoksenteijän väkivaltariski saattaa liikkua väkivaltariskin tasolta toiselle muiden muassa ajan tai tiettyjen tapahtumien myötä, ja voi sen johdosta vaatia uudelleen arviointia säännöllisin välein.

Tämä laadullisen ja numeerisen asteikon yhdistävä neliportainen väkivaltariskitason asteikko tulisi olla käytössä rikoksenteijän vaarallisuuden arvioinnissa sekä oikeuspsykiatrisessa arvioinnissa psykiatreilla ja psykologeilla että

¹³⁶ Hilton et al. 2008, s. 183–186.

¹³⁷ Ks. esim. Steadman et al. 1994, s. 297.

tuomioistuimessa oikeudellisessa vaarallisuuden arvioinnissa niissä Suomen lainsäädännössä edellytetyissä vaarallisuuden arviointitilanteissa, joita on käsitelty edellä tämän tutkimuksen luvuissa 3.2–3.4. Asteikollinen väkivaltariskitason arviointi tukee ajatusta siitä, että arvioitsijan ei tulisi tehdä dikotomisia joko-tai-arvioita rikoksentekijän vaarallisuudesta vaan esittää näkemyksensä riittävän tarkasta rikoksentekijän törkeän väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyystasosta. Asteikon käyttöönotto voi osaltaan poistaa vaarallisuusarvioihin liittyvää subjektiivisuuden ongelmaa. Vähintään neliportaisen asteikon käyttö kolmiportaisen asteikon sijaan tai kokonaan numeerisen väkivaltariskitason käyttöönotto antaa paremman mahdollisuuden tuoda esiin rikoksentekijän tilannetta ja hänessä mahdollisesti tapahtuvia muutoksia. Koska asteikko on tarkempi eli enemmän erotteleva, neliportainen asteikko antaa tuomioistuimelle enemmän arvoa ja sitä kautta helpottaa tuomioistuimen normatiivista arviointia ja samalla mahdollisesti vähentää virheellisten arvioiden mahdollisuutta. Virheellisten vaarallisuusarvioiden minimoiminen edistää rikoksentekijän perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Neliportaisen väkivaltariskitason asteikon käyttöönotto aiheuttaa oikeuspsykiatrisessa arviointiprosessissa enemmän työtä, koska arvioitsijan tulee tarkemmin arvioida rikoksentekijän väkivaltariskitasoa ja pystyä myös perustelemaan se johdonmukaisesti. Rikoksentekijän törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöiden tunnistaminen, määrittäminen ja niiden luotettavuuden arviointi jokaisen rikoksentekijän osalta yksilöllisten tietojen perusteella on haasteellista. Tästä syystä arvioitsija voi nähdä neliportaisen väkivaltariskiasteikon käyttämisen erityisen haasteellisena ja oman vastuunsa kannalta vaikeana. Erityisesti ongelmia tässä väkivaltariskiasteikon käyttämisessä saattaa arvioitsijalle aiheuttaa numeerisen todennäköisyystason arvioiminen.

Vaikka sekä oikeuspsykiatrisessa että oikeudellisessa arvioinnissa tulisi käyttää samaa arviointiasteikkoa rikoksentekijän törkeän väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyysarvioinnissa, tuomioistuimen ei tule ottaa oikeuspsykiatrisesti arvioitua väkivaltariskitasoa annettuna, vaan arvioida riski itsenäisesti normatiivisesta näkökulmasta, jolloin oikeuspsykiatrista väkivaltariskiarviota ja muita rikosprosessissa esiin tulleita, näyttöarvoltaan merkittäviä asiantuntijalausuntoja ja niissä selvitettyjä rikoksentekijän todistustositseikkoja käytetään apuna luvussa 7 esitetyn mukaisesti. Väkivaltariskitason asteikot ovat karkeita, jolloin rajatapauksissa arviointi saattaa olla hyvinkin haasteellisia. Jokaisen yksittäisen rikoksentekijän väkivaltariskin taso on yksilöllinen kunkin riskitason sisällä sen vaihteluvälien puitteissa.

6.3 OIKEUSPSYKIATRINEN VAARALLISUUDEN ARVIOINTI LUOTETTAVUUDEN NÄKÖKULMASTA

”Väärässä on oikeaa ja oikeassa väärää”

Robert Browning¹³⁸

6.3.1 Oikeuspsykiatrisen vaarallisuuden arvioinnin luotettavuus

Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa suurin haaste on vaarallisuusarvion luotettavuus. Koska rikoksenteikijän vaarallisuus on tulevaisuuteen suuntautunut oikeudellinen konstruktio, vaarallisuuden arvioimisen tarkkuus pystytään toteamaan luotettavasti vasta ajallisesti pitkästi sen jälkeen, kun rikoksenteikijä on päässyt rangaistuksen suorittamisensa jälkeen vapauteen. Tästä syystä oikeuspsykiatrisessa vaarallisuuden arviointitutkimuksessa tarkkaa tietoa rikoksenteikijän vaarallisuudesta ei voida saada, joten vaarallisuusarvio joudutaan tekemään aina todennäköisyysarviolla. Viime vuosikymmeninä on tehty valtavasti tutkimustyötä törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöiden löytämiseksi sekä vaarallisuutta luotettavasti arvioivien arviointityökalujen kehittämiseksi. Tällä hetkellä vaarallisuuden arviointi onnistuu väestötasolla jo suhteellisen luotettavasti, mutta yksilötasolla vaarallisuuden arvioinnin luotettavuus ei ole vielä aukotonta.

Vaarallisuuden arvioinnin luotettavuuteen vaikuttaa olennaisesti arviointimenetelmä ja arvioinnissa käytettävät strukturoidut työkalut¹³⁹. Vaarallisuuden arviointiin kehitettyjen strukturoitujen arviointityökalujen tarpeellisuutta kuvastaa esimerkiksi tutkimustulos siitä, että arvioitsijoiden tarkkuus arvioida psykiatrisessa hoidossa olevien miespotilaiden väkivaltaisuuksia oli merkittävästi korkeampi kuin arvioinnit, jotka perustuivat potilaiden itsearviointeihin ja asiakirjatietoihin¹⁴⁰. Tavoitteena on, että psykiatris-psykologinen tietämys rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnista näiden tieteiden aloilla parantuisi niin, että vaarallisuuden virhearvioinnit saataisiin vähennettyä minimiin ja että arvioinnissa saataisiin todella valikoitua juuri ne rikoksenteikijät, joilla todellisuudessaakin on erittäin korkea väkivaltariski.

Oikeuspsykiatrisen vaarallisuuden arvioinnin luotettavuudelta edellytetään validiteettia ja reliabiliteettia. Validiteetti eli oikeellisuus tarkoittaa lähtökohdaisesti sitä, miten kattavasti ja tehokkaasti tutkimuksessa käytetty tutkimusmenetelmä tai -työkalu mittaa juuri sitä tutkittavan ilmiön ominaisuutta, mitä on tarkoituskkin mitata. Tällöin selvitetään sitä, onko näyttö vaarallisuuden arvioin-

¹³⁸ Englantilainen runoilija (1812–1889).

¹³⁹ Konttila 2008, s. 423.

¹⁴⁰ Lidz et al. 1993, s. 1010.

tiin kehitetyn menetelmän tai työkalun tarkkuudesta validia, eli pystyykö vaarallisuuden arviointiin kehitetty menetelmä tai työkalu riittävän tarkasti erottelemaan vaaralliset ei-vaarallisista rikoksentehtävistä. Hyvältä rikoksentehtävien vaarallisuuden arviointiin kehitetyltä menetelmältä ja työkalulta vaaditaan tarkkaa ennustekykyä siten, että se luokittelee suurella todennäköisyydellä ne rikoksentehtävät vaarallisiksi, jotka myös todellisuudessa ovat vaarallisia. Vastavasti menetelmän tai työkalun perusteella tehtävän päätöksen tulee olla validi, eli päätöksen tulee olla rikoksentehtävien vaarallisuudesta tai ei-vaarallisuudesta oikea. Voidakseen olla validi, käytettävän vaarallisuuden arviointimenetelmän ja -työkalun tulee huomioida rikoksentehtävien vaarallisuuden sisällölliset tekijät ja sille lainsäädännössä asetetut kriteerit.

Reliabiliteetti eli toistettavuus tarkoittaa lähtökohtaisesti sitä, miten luotettavasti ja toistettavasti käytetty menetelmä tai työkalu mittaa haluttua ilmiötä, eli ovatko samasta tutkimuskohteesta tehdyt johtopäätökset samanlaisia eri arvioitsijoilla.¹⁴¹ Vastavasti yksittäisen rikoksentehtävästä tehdyn vaarallisuusjohtopäätöksen tulee olla reliabele eli johtopäätös on sama riippumatta arvioitsijasta. Vaarallisuusarvion johtopäätös ei saa olla riippuvainen arvioitsijasta, jotta rikoksentehtävien yhdenvertaisuus ei vaarannu. Realibiliteettia voidaan arvioida empiirisesti monella tavalla. Toistomittausreliabiliteetilla tarkoitetaan sitä, että jos rikoksentehtävien vaarallisuuden arviointi tehdään samalla työkalulla uudestaan ja saadaan sama tulos, työkalu on toistomittausmielessä reliabele. Sisäisellä yhdenmukaisuudella reliabiliteetin arviointitapana tarkoitetaan, kuinka yhdenmukaisia samasta rikoksentehtävästä samalla työkalulla eri ajankohtina tehdyt arviot ovat.¹⁴² Vaarallisuusarvioinnin luotettavuutta arvioidessa pelkkä reliabiliteetti ei riitä, vaan vaarallisuusarviossa käytettävän menetelmän tai työkalun on oltava myös validi.

Viime vuosikymmeninä on tehty valtavasti tutkimuksia ja saatu monenlaisia, myös ristiriitaisia, tuloksia siitä, mitkä vaarallisuuden arviointiin kehitetyt työkalut tuottavat luotettavuudeltaan parhaita tuloksia¹⁴³. Vaarallisuusarviotyökalujen luotettavuuden näkökulmasta ei ole olemassa sellaista yhtä työkalua, joka olisi ylivoimainen muihin työkaluihin verrattuna¹⁴⁴. Tällä hetkellä Suomessa eniten käytetyt vaarallisuuden arviointityökalut PCL-R ja HCR-20 on kansainvälisissä tutkimuksissa lähtökohtaisesti havaittu niiden käytön osalta riittävän valideiksi ja reliabeleiksi oikeuspsykiatriin tutkimustarkoituksiin. PCL-R- ja HCR-20-työkaluilla saatujen pistemäärien on todettu korreloivan ryhmätsollalla törkeän väkivaltarikosten uusimisen kanssa siten, että mitä korkeamman pistemäärän rikoksentehtäjä saa, mitä todennäköisempää on, että hän uusii ri-

¹⁴¹ Hirsjärvi et al. 2009, s. 231–233.

¹⁴² Ketokivi 2015, s. 96–104.

¹⁴³ Ks. tarkemmin Singh – Fazel 2010, s. 970–985.

¹⁴⁴ Fazel et al. 2012, s. 4; Singh et al. 2011, s. 509; Yang et al. 2010, s. 745–762.

koksensa.¹⁴⁵ Vuonna 2010 ilmentyneessä meta-analyysissä tarkasteltiin eniten käytettyjen väkivaltariskin arviointiin kehitettyjen työkalujen luotettavuutta. Parhaiten tulevaa väkivaltaisuutta ennusti HCR-20, jonka ennustearvo eli AUC-arvo oli 0,71. Tämä merkitsee kuitenkin sitä, että vieläkin lähes 30 % tällä työkalulla tehdyistä arvioista oli vääriä.¹⁴⁶ Tässä yhteydessä on kuitenkin hyvä mainita, että yksittäisen työkalun AUC-arvo ei määrää rikoksentekijän vaarallisuudesta tehdyn vaarallisuusarvion luotettavuutta.

Koska vaarallisuuden arviointiin kehitetyt työkalut ovat kansainvälisessä käytössä, arvioitsijan täytyy huomioida arvioinnissa saatujen tulosten yleistettävyys käytetyn työkalun mahdollisen kulttuurisidonnaisuuden takia¹⁴⁷. Nykyisiä yleisimmin käytettyjä standardoituja väkivaltariskin arviointimenetelmiä on tutkittu enemmän miehillä kuin naisilla¹⁴⁸, ja tästä syystä niiden luotettavuudesta naisten väkivaltariskin arvioinnissa ei ole niin selkeää tieteellistä näyttöä. Sen vuoksi esimerkiksi HCR-20-työkaluun on kehitetty naisia koskeva FAM-lisäarviointi¹⁴⁹.

Rikoksentekijän vaarallisuutta arvioivat työkalut arvioivat vaarallisuutta parhaiten silloin kun arviointia voidaan tehdä mahdollisimman pitkällä seuranta-jaksolla. Rikoksentekijän vaarallisuuden arviointi ei voi saavuttaa niin hyvää luotettavuutta, jos arviointi tehdään rikoksentekijän lyhyen seurantajakson perusteella. Lisäksi arvioitsijan tarkkuus arvioida rikoksentekijän väkivaltariskiä on huomattavasti parempi, jos arviointi fokusoidaan ajallisesti lyhyelle ajanjak-solle¹⁵⁰. Vaarallisuusarvion luotettavuus siten huononee pyrittäessä tekemään kauas tulevaisuuteen ulottuvia arvioita väkivaltakäyttäytymisestä.

Rikoksentekijän vaarallisuuden virheellinen arviointi on aina tragedia¹⁵¹ ja riski sekä yksilölle että yhteiskunnalle. Asiantuntijankin tekemänä rikoksentekijän oikeuspsykiatrinen vaarallisuuden arviointi on kuitenkin inhimillistä toimintaa, joten virheiden tapahtuminen on aina mahdollista. Virhe voi tapahtua kahdella tavalla: vääränä positiivisena tai vääränä negatiivisena arviona. Väärä positiivinen arvio tarkoittaa sitä, että rikoksentekijä, jolla arvioidaan olevan vähintään korkea väkivaltariski, ei kuitenkaan syyllisty törkeään väkivaltarikokseen. Tällöin häntä pidetään tarpeettomasti ja epäoikeudenmukaisesti liian pitkään vankilassa. Väärä negatiivinen arvio merkitsee taas sitä, että henkilöllä ei arvioida olevan merkittävästi kohonnutta väkivaltariskiä, mutta siitä huolimatt-

¹⁴⁵ Ks. esim. Douglas – Belfrage 2014; Strub et al. 2014; Storey et al. 2016; Sturup et al. 2014; Kennealy et al. 2007.

¹⁴⁶ Yang et al. 2010, s. 740–767.

¹⁴⁷ Weizmann-Henelius – Konttila 2008, s. 367.

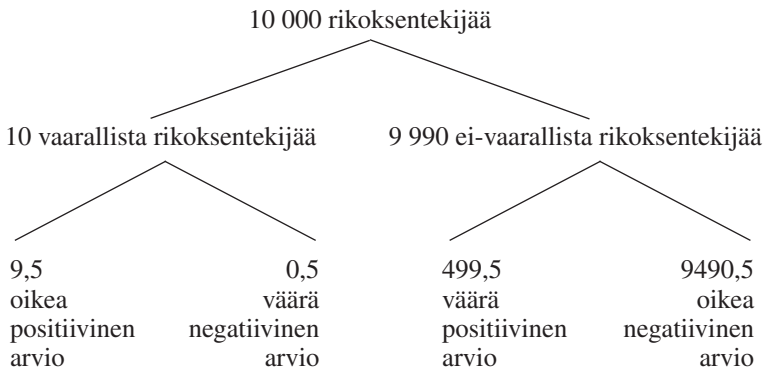
¹⁴⁸ García-Mansilla et al. 2009, s. 50.

¹⁴⁹ FAM-arvioinnin ovat kehittäneet Vivienne de Vogel, Michiel de Vries Robbé, Willemijn van Kalmthout ja Caroline Place vuonna 2009 (ks. lisää de Vogel et al. 2014).

¹⁵⁰ Scott – Resnick 2006, s. 599.

¹⁵¹ Pihlajamäki 1987, s. 54.

ta hän osoittautuukin vaaralliseksi ja syyllistyy törkeään väkivaltarikokseen.¹⁵² Näiden lisäksi arvioinnissa on mahdollista saada lopputuloksina oikea positiivinen arvio ja oikea negatiivinen arvio. Oikea positiivinen arvio tarkoittaa sitä, että rikoksenteikijä, joka arvioidaan ei-vaaralliseksi, osoittautuu käytännössäkin ei-vaaralliseksi eli hän ei syyllisty väkivaltarikokseen. Oikea negatiivinen arvio taas tarkoittaa sitä, että rikoksenteikijä, jolla arvioidaan olevan merkittävästi kohonnut väkivaltariski, on käytännössäkin vaarallinen ja syyllistyy törkeään väkivaltarikokseen. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa tulee pyrkiä maksimoimaan oikeat positiiviset ja oikeat negatiiviset arviot sekä minimoimaan väärät positiiviset ja väärät negatiiviset arviot.

Kuvio 1. Väärien positiivisten ja väärien negatiivisten arvioiden ongelma rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa¹⁵³.

Kuviossa 1 kuvataan vaarallisuuden arvioinnin mahdolliset lopputulokset¹⁵⁴. Kuviossa oletetaan tilanne, jossa vaarallisten rikoksenteikijöiden perusfrekvenssin väestössä arvioidaan olevan vuositasolla 1:1000 ja rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin arvioidaan onnistuvan 95-prosenttisesti¹⁵⁵. Tällöin 10 000 vaarallisuusarvioidun joukosta pitäisi löytyä 10 vaarallista rikoksenteikijää ja

¹⁵² Ks. esim. Hirsch – Ashworth 1992, s. 115–122; Bottoms 1977, s. 76. Ks. myös Hudson 2003, s. 34–37.

¹⁵³ Ks. esim. Melton et al. 2007, s. 302; Monahan 1981, s. 46–49.

¹⁵⁴ Rikoksenteikijöiden pieni määrä suhteessa perusfrekvenssiin sekä vaarallisuusarvioinnin virhemarginaali johtavat siihen, että esimerkiksi joudutaan hyväksymään myös muut kuin tasaluvut.

¹⁵⁵ Yleensä vaarallisuusarvioiden virhemarginaalin eli satunnaisvaihtelusta syntyvän epävarmuustekijän tuloksissa arvioidaan tutkimuksissa olevan 5 % tavanomaisissa tutkimusasetelmissä (Hart et al. 2007, s. 60). Tässä yhteydessä epävarmuustekijä voisi olla myös esimerkiksi edellä mainitussa Yangin ja kollegoiden tekemässä meta-analyysissä HCR-20:n AUC-arvoksi saama tulos 0,71. Tällöin vaarallisuuden arvioinnin mahdolliset lopputulokset väärien positiivisten arvioiden ja väärien negatiivisten arvioiden osalta olisivat vielä paljon huonompia. Ks. Yang et al. 2010, s. 740–767.

9 990 ei-vaarallista rikoksentekejää. Näiden 10 vaarallisen rikoksentekejän osalta 9,5 rikoksentekejästä laadittu vaarallisuusarvio on oikea positiivinen ja 0,5 rikoksentekejän osalta vaarallisuusarvio on väärä negatiivinen. Tämä tarkoittaa sitä, että 9,5 rikoksentekejää arvioidaan oikein vaaralliseksi ja 0,5 vaarallista rikoksentekejää ei vaarallisuudesta tehdystä arviosta huolimatta löydetä. Niiden 9 990 ei-vaarallisen rikoksentekejän osalta, vaarallisuusarvio erehtyy 5 prosentissa tapauksista eli 499,5 kertaa. Tulos on tällöin väärä positiivinen, mikä tarkoittaa sitä, että heidät arvioidaan kuitenkin virheellisesti vaarallisiksi. Väärin positiivisten arvioiden suuri määrä rikoksentekejän vaarallisuuden arvioinnissa johtuu siitä, että rikoksentekejän vaarallisuutta on vaikea arvioida törkeän väkivaltakäyttäytymisen matalan perusfrekvenssin vuoksi. Edellä oletetusta tilanteesta voidaan nähdä, että vaikka 509 rikoksentekejää arvioidaan vaaralliseksi, todellisuudessa ainoastaan 9,5 rikoksentekejää on oikeasti vaarallisia toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

Yksilön perus- ja ihmisoikeuksien kannalta erityisen ongelmallista on väärä positiivinen arvio vaarallisuudesta. Väärin positiivisten arvioiden mahdollisuutta rikoksentekejän vaarallisuuden arvioinnissa pidetäänkin yleensä yhtenä vahvimista perusteista tekorigosoikeudelle ja sen pohjalta näkemykselle siitä, että rikoksentekejän vaarallisuudelle ei rikosoikeusjärjestelmässä pitäisi antaa merkitystä¹⁵⁶. Rikoksentekejän arvioiminen väärin perustein vaaralliseksi aiheuttaa Suomen rikoslainsäädännön mukaisesti sen, että rikoksentekejä määrätään suorittamaan koko rangaistuksensa vankilassa tai että hän ei pääse tietynä aikana ehdonalaiseen vapauteen joko suorittamasta koko rangaistustaan vankilasta tai elinkautisesta vankeudesta. Tavanomaisen ehdonalaisen vapauden menettäminen merkitsee rikoksentekejälle epäoikeudenmukaista vapaudenmenetystä. Pitkän rangaistuksen ollessa kyseessä väärin vaaralliseksi arvioidulle rikoksentekejälle tulee useita vankilavuosia lisää¹⁵⁷. Turha vankilassaoloaika tulee yhteiskunnalle kalliiksi, joten väärin positiivisiin rikoksentekejöihin tuhlautuu tällä tavalla myös yhteiskunnan resursseja. Väärin positiivisten arvioiden haaste on myös siinä, että vaarallisuuden leima on helppo liittää ihmiseen, mutta sitä on erittäin vaikea saada pois¹⁵⁸. Greig on jopa kommentoinut, että yksilön arvioiminen vaaralliseksi on ihmisarvon pois ottamista ja syrjäyttää muut hänen inhimilliset ominaisuutensa¹⁵⁹. Virheellisesti vaaralliseksi arvioitu rikoksentekejä leimautuu turhaan vaaralliseksi ja joutuu sitä kautta turhien ennakkoluulojen ja käsitysten kohteeksi.

Perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta haastava kysymys rikoksentekejän vaarallisuuden arvioinnissa on se, katsotaanko yhteiskunnan suojaamisintressi

¹⁵⁶ Ks. esim. Hudson 2003, s. 34–43.

¹⁵⁷ Pihlajamäki 1987, s. 54.

¹⁵⁸ Scott 1977, s. 127.

¹⁵⁹ Greig 1993, s. 53.

ja yleisen turvallisuudentunteen ylläpitäminen niin painavaksi perusteeksi, että vaarallisuusarviota tehtäessä voidaan hyväksyä tietty määrä mahdollisesti myös väärä positiivisia arvioita, jolloin väärin vaaralliseksi arvioidun rikoksenteikijän perus- ja ihmisoikeudet saavat väistyä yhteiskunnan muiden kansalaisten perus- ja ihmisoikeuksien tieltä.¹⁶⁰ Yhteiskunnan turvallisuuden varmistamiseksi ja muiden kansalaisten suojaamiseksi ei ole yllättävää, jos psykiatrit ja tuomarit saattavat tästä syystä suosia väärä negatiivisia arvioita väärin positiivisten arvioiden kustannuksella. Heillä saattaa olla vahvoja paineita vaarallisuusarvioita kohtaan, joiden osalta vaaditaan ”better safe than sorry”-päätöksiä¹⁶¹.

Suomessa on nähtävissä voimakkaat negatiiviset reaktiot vaarallisten rikoksenteikijöiden vapautumisen jälkeen tekemälle uusintarikollisuudelle, mutta hyvin vähän huolta sellaisten vaarallisuusarvioiden epäonnistumisista, jotka johtavat yksittäisen rikoksenteikijän tarpeettoman pitkään vankeusrangaistukseen. Väärin positiivisten ja väärin negatiivisten arvioiden mahdollisuudesta johtuen oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarvion tekeminen vaatii arvioitsijalta erityistä huolellisuutta, tarkkuutta ja arviointiin liittyvien vaatimusten huomioimista kaikissa arviointiprosessin vaiheissa. Vastaavasti rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa apuna käytettävien vaarallisuuden arviointiin kehitettyjen menetelmien ja työkalujen tulee olla luotettavia, kuten tämän tutkimuksen luvuissa 6.2 ja 6.4 tuodaan esille.

Rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointiin kehitettyjen strukturoitujen arviointityökalujen luotettavuutta tulee huomattavasta tutkimustoiminnasta huolimatta kehittää lisää tulevaisuudessa. Vielä tällä hetkellä rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa käytettävien strukturoitujen työkalujen validiteettia ja reliabiliteettia on Suomessa arvioitava ensisijaisesti ulkomaisten tutkimusten pohjalta, koska täällä ei ole juurikaan tehty tutkimusta, jossa analysoitaisiin sitä, vaihteleeko työkalujen reliabiliteetti tai validiteetti sovellettuna suomalaisiin rikoksenteikijöihin. Toisaalta huomioon on otettava se, että Suomessa eniten vaarallisuuden arvioinnissa apuna käytettävät työkalut, HCR-20 ja PCL-R, ovat myös ulkomailla hyvin vahvasti edustettuina ja niitä on tutkittu erilaisilla rikoksenteikijöiden ryhmillä. Tulevaisuudessa tutkittavaksi siten jää se, onko rikoksenteikijöiden ryhmä Suomessa jotenkin erilainen, ja siitä syystä kansainvälisten tutkimustulosten validiteetti ja reliabiliteetti eivät olisi riittävällä tasolla suomalaisella tutkimusaineistolla. Haaste pelkästään suomalaisella rikoksenteikijäaineistolla tehdyissä tutkimuksissa on se, että niiden tutkimusjoukkojen lukumäärä jää pieneksi. Tällöin tutkimusten tilastollinen voima on heikko, jolloin ne eivät kestä tilastollista testaamista. Tällainen tutkimus ei ole tieteellisesti validia.

¹⁶⁰ Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 3/1994, s. 70.

¹⁶¹ Ks. esim. Shah 1978, s. 228.

Suomalaisessa vaarallisuuden arviointityökalujen tutkimustyössä haasteeksi tulee ottaa arviointityökalujen luotettavuuden suomalaisella aineistolla testaamisen lisäksi se, että vaarallisuuden arviointiin kehitetyt strukturoidut työkalut pystyvät riittävästi erottelemaan sitä, mikä on rikoksentekijän vaarallisuudessa Suomen rikoslainsäädännön mukaan oleellista. Tämä tarkoittaa sitä, että vaarallisuuden arviointiin kehitettyjä työkaluja tulisi Suomessa kehittää niin, että niissä otetaan erityisesti kantaa rikoslainsäädännössä asetettuihin vaarallisuuden juridisiin rajaetoihin eli rikoksentekijän vähintään korkeaan riskiin syylistyä törkeisiin väkivaltarikoksiin.

6.3.2 ROC-käyrä ja AUC-arvo vaarallisuuden arviointiin kehitettyjen arviointityökalujen luotettavuuden tutkimuksen apuna

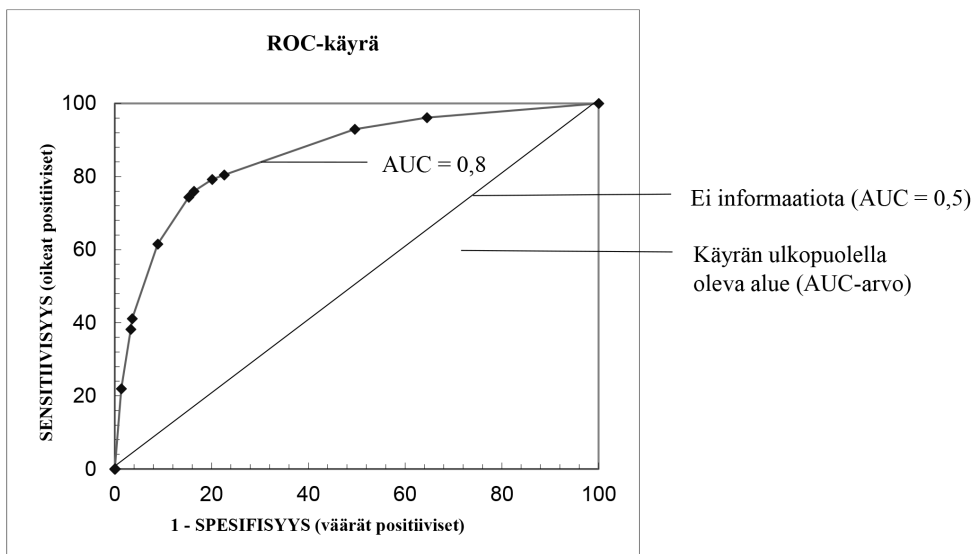
Parin viime vuosikymmenen aikana vaarallisuuden arviointiin liittyvissä tutkimuksissa on alettu yleisesti käyttää erityistä tilastotieteellistä keinoa eli ROC-käyrää (Receiver Operating Curve) ja sen pohjalta laskettavaa AUC-arvoa (Area Under the Curve) keinona arvioida vaarallisuuden arviointiin kehitettyjen työkalujen kykyä arvioida saatujen pistemäärien perusteella tulevaisuudessa tapahtuvaa väkivaltakäyttäytymistä¹⁶². AUC-arvoa pidetään tällä hetkellä parhaana menetelmänä väkivaltariskin arvioimiseen kehitettyjen työkalujen validiteetin arvioimisessa, sillä se tuottaa tietoa, joka on melko riippumaton väkivaltakäyttäytymisen perusfrekvenssistä tietyssä väestössä¹⁶³. AUC-arvoa ei voi kuitenkaan koskaan soveltaa yksilötasolle. Yksittäisen rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnin näkökulmasta AUC-arvolla on merkitystä ainoastaan arvioinnissa käytettyjen työkalujen luotettavuuden osoittimina.

ROC-käyrä on (x, y) -koordinaatistoon piirretty käyrä, missä x-akselina on väärän negatiivisen vaarallisuusarvion todennäköisyys eli spesifisyys, ja y-akselina oikean positiivisen vaarallisuusarvion todennäköisyys eli sensitiivisyys. ROC-käyrän spesifisyydellä tarkoitetaan sitä, kuinka hyvin vaarallisuusarvio tunnistaa ei-vaaralliset yksilöt. Spesifisyys voidaan laskea, jos työkalulla tehtyjen vaarallisuusarvioiden perusteella on tiedossa väärin positiivisten ja oikeiden negatiivisten vaarallisuusarvioiden lukumäärä. ROC-käyrän sensitiivisyydellä tässä yhteydessä tarkoitetaan sitä, kuinka hyvin työkalu tunnistaa vaaralliset yksilöt, ja se voidaan laskea, jos tiedossa on työkalulla tehtyjen oikeiden positiivisten ja väärin positiivisten vaarallisuusarvioiden lukumäärä.¹⁶⁴

¹⁶² Ks. esim. Harris et al. 2015, s. 54–59; Weizmann-Henelius – Konttila 2008, s. 358–360; Mossman 1994, s. 783–785.

¹⁶³ Mossman 1994, s. 790.

¹⁶⁴ Ks. esim. Melton et al. 2007, s. 303.

Kuvio 2. Esimerkki ROC-käyrästä.

ROC-käyrä indikoi valintaa spesifisyyden ja sensitiivisyyden välillä eri tuloksilla. Sensitiivisyys ja spesifisyys ovat vain yksittäisiä lukuja, mutta ROC-käyrä ottaa ne molemmat huomioon. Optimaalinen katkaisupiste on koordinaation vasenta yläkulmaa lähinnä oleva käyrän piste. Mitä enemmän käyrä lähenee tätä vasenta yläkulmaa, sen paremmin työkalu erottelee tuloksia. Jos taas käyrä ei eroa suorasta viivasta, työkalu ei erottele tuloksia.¹⁶⁵

AUC-arvo tarkoittaa ROC-käyrän alle jäävää pinta-alaa eli se mittaa väkivaltariski-arviointiin kehitetyn työkalun luotettavuutta. Tämä tarkoittaa sitä, että mitä suurempi pinta-ala, sitä paremmin työkalu toimii sille tarkoitetussa käytössä. AUC voi saada arvon väliltä 0–1, jolloin arvo 1 osoittaa työkalun parasta mahdollista toimivuutta. Ne väkivaltariskin arvioon kehitetyt työkalut, jotka erottavat erittäin vaaralliset rikoksenteikijät vaarattomista lähes varmalla todennäköisyydellä, saavat arvon läheltä 1:tä. AUC-arvon tulkinnassa yleensä arvot välillä 0,5–0,7 kertovat työkalun matalatasoisesta luotettavuudesta, arvot välillä 0,7–0,9 varsin hyvästä luotettavuudesta, ja arvot yli 0,9 hyvin korkeasta luotettavuudesta¹⁶⁶ Esimerkiksi, jos työkalun AUC-arvo on 0,85, työkalu erottaa erittäin vaarallisen rikoksenteikijän vaarattomasta 85 prosentissa tapauksista. Jos AUC-arvo on 0,5, jolloin ROC-käyrä on suora viiva, työkalu ei pysty erottelemaan rikoksenteikijöitä vaarallisiksi tai vaarattomiksi. Tällöin vaarallisuuden arvioin-

¹⁶⁵ Ks. mm. Weizmann-Henelius – Konttila 2008, s. 360.

¹⁶⁶ Ks. esim. Akobeng 2007, s. 646; Forsström 1995, s. 238.

tiin kehitetyllä työkalulla ei ole parempaa kuin satunnainen ennakoitavuus.¹⁶⁷ AUC-arvon lisäksi tulisi vaarallisuuden arviointiin kehitetyn työkalun osalta ilmoittaa myös vaihteluväli¹⁶⁸ ja tilastollinen merkitsevyys eli p-arvo¹⁶⁹.

6.4 SUOMESSA YLEISIMMIN KÄYTÖSSÄ OLEVAT STRUKTUROIDUT VAARALLISUUDEN ARVIOINTITYÖKALUT

Vaarallisuuden arviointiin kehitettyjen strukturoitujen arviointityökalujen tarkoituksena on tuoda arvioitsijalle lisätietoa rikoksentekijän väkivaltakäyttäytymistä ylläpitävistä tekijöistä ja siltä suojaavista tekijöistä. Seuraavissa kahdessa luvussa esitellään lyhyesti kaksi Suomessa eniten rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa käytettyä strukturoitua arviointityökalua HCR-20 ja PCL-R. Erityisesti väkivaltakäyttäytymistä suojaavien tekijöiden arviointiin on kehitetty yksilön suojaavia tekijöitä arvioiva työkalu SAPROF, jota käydään lyhyesti läpi tämän tutkimuksen luvussa 6.4.3.

6.4.1 HCR-20 – Historical, Clinical and Risk Management Scales

HCR-20-arviointityökalu (Historical, Clinical and Risk Management Scales)¹⁷⁰ on historiallisiin, kliinisiin ja riskien hallintaan liittyviin tekijöihin keskittyvä strukturoidun kliinisen väkivaltariskin arvioinnin työkalu. HCR-20 perustuu empiirisesti todettuihin väkivallantekojen riskitekijöihin, mutta kyseisiä riskitekijöitä arvioidaan ja yhdistellään kliinisen arvioinnin perusteella. HCR-20 on kehitetty väkivaltariskiä arvioivien mielenterveysalan asiantuntijoiden

¹⁶⁷ Ks. esim. Mossman 1994, s. 785.

¹⁶⁸ Vaihteluvälillä, englanniksi *confidence interval*, tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että jos sama tutkimus toistetaan useita kertoja samansuuruisin aineistoin, samoissa olosuhteissa ja samoin menetelmin ja jokaisesta lasketaan kyseisen suureen, esim. suhteellisen osuuden, $100(1-\alpha)\%$:n vaihteluväli, niin $100(1-\alpha)\%$ tapauksia tuntematon perusjoukon suhteellinen osuus sisältyy näihin väleihin.

¹⁶⁹ P-arvo, englanniksi *P-value*, tarkoittaa todennäköisyyttä sille, että tutkimuksen tuloksessa saadaan aikaan vähintäänkin yhtä merkittävä ero käyttämällä nollahypoteesia. Mitä pienempi p-arvo on, sitä suurempi on tilastollinen merkitsevyys. Usein tulosta kutsutaan tilastollisesti merkitseväksi, jos p-arvo alittaa arvon 0,05.

¹⁷⁰ HCR-20-arviointityökalun ovat vuonna 1995 kehittäneet Christopher D. Webster, Kevin S. Douglas, Derek Eaves ja Anne M. Wintrup. Jo ensimmäisessä versiossa tuotiin esille työkalun nopea vanheneminen, ja sitä onkin päivitetty tällä hetkellä jo yhteensä kolme kertaa (Douglas et al. 2014, s. 93–94). HCR-20:n toinen versio julkaistiin vuonna 1997 ja sen laadintaan osallistui edellä mainittujen lisäksi myös Stephen D. Hart. Tällä hetkellä työkalusta on käytössä yleisesti kolmas versio, joka julkaistiin toukokuussa 2013 Kevin S. Douglasin, Stephen D. Hartin, Christopher D. Websterin ja Henrik Belfragen toimesta. Kolmatta versiota kutsutaan nimellä HCR-20V3. Ks. tarkemmin Douglas et al. 2014, s. 93–108.

käyttöön erityisesti vankeinhoidollisiin, oikeuspsykiatriisiin, -psykologisiin ja yleispsykiatriisiin yhteyksiin, ja on tarkoitettu vähintään 18-vuotiaiden aikuisien väkivaltariskin arviointiin. HCR-20 on kansainvälisesti eniten käytetty väkivaltariskiarvioinnin työkalu ja sitä käytetään sekä kliinisessä työssä että tieteellisessä tutkimuksessa¹⁷¹.

HCR-20 on 20 osion muistilista, jossa on 10 henkilön menneisyyttä koskevaa tekijää, viisi kliinistä tekijää ja viisi tulevaisuutta arvioivaa tekijää. Historialliset muuttujat ovat suhteellisen stabiileja ja vastaavat yleisesti aktuaarisien mittareiden muuttujia. Kliiniset ja riskinhallintaan liittyvät muuttujat sen sijaan ovat dynaamisia, ja niiden arvot muuttuvat arvion kohteen elämäntilanteen muutosten mukaan. HCR-20V1:ssä ja HCR-20V2:ssa muuttujat koodataan kolmiportaisella asteikolla sen mukaan, miten vahvasti kyseinen riskitekijä esiintyy rikoksentehtävällä. Muuttujan arvoksi tulee ”0”, kun riskitekijää ei esiinny tai ei juurikaan esiinny. Muuttujan arvoksi tulee ”1”, kun riskitekijä mahdollisesti tai osittain esiintyy. Muuttujan arvo on ”2”, kun riskitekijä ehdottomasti tai selvästi esiintyy. Näiden pohjalta maksimipistemääräksi tulee 40. Kun kaikki muuttujat on pisteitetty, HCR-20-työkalun avulla saatu kokonaispistemäärä antaa arvion siitä, missä määrin tutkittava vastaa prototyyppisen vaarallisen määritelmää. Kokonaispistemäärän mukaisesti tutkittava sijoitetaan alhaisen, keskitason tai korkean riskin ryhmään¹⁷². Alhainen riski viittaa siihen, että tutkittavan henkilön tilanne on hyvä ja hänen kohdallaan riittävät vähäinen tarkkailu ja vähäiset toimenpiteet. Kohtalainen riski merkitsee sitä, että väkivaltariskistä on syytä huolestua sekä tarkkailun ja toimenpiteiden kiireellisyyttä ja intensiteettiä on lisättävä. Kun yhteispistemäärä ylittää 30 pistettä, tutkittavalla on mahdollisesti korkea riski väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Korkea riski viittaa kiireelliseen tilanteeseen ja siihen, että tutkittavan henkilön hoito- ja tukitoimet on aloitettava mahdollisimman nopeasti.¹⁷³

HCR-20V3:n käyttöönoton tavoitteena ja muutoksena oli edistää työkalun käyttöä arvioijille sekä siihen perustuville järjestelmille, lisätä työkalun selvyttä sekä sen oikeudellista ja eettistä hyväksyttävyyttä samoin kuin empiiristä puolustettavuutta¹⁷⁴. HCR-20V3 on käsitteellisesti samanlainen kuin aikaisempi versio. Kuten HCR-20V1 ja HCR-20V2, se keskittyy 20 historiallisen, kliinisen ja riskinhallinnan tekijän avulla tutkittavan menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöihin. HCR-20V3:ssa on siten sama määrä riskitekijöitä kuin aikaisemmin, mutta edellisistä versioista poiketen osa laajemmista ja monimutkaisemmista riskitekijöistä sisältää alakohтия, joiden avulla riskitekijät voidaan paremmin kartoittaa kyseessä ole-

¹⁷¹ Brunero – Lamont 2009, s. 28.

¹⁷² Haapasalo 2008, s. 150–151.

¹⁷³ Riittinen 2000, s. 20.

¹⁷⁴ Douglas et al. 2014, s. 96.

vassa tapauksessa¹⁷⁵. Versiossa 3 otetaan suuremmissa määrin huomioon yksittäisen riskitekijän merkitys yksilötasolla eli käytännössä se, miten riskitekijät toimivat tietyllä arvioitavalle henkilölle¹⁷⁶. Tutkittavan väkivaltakäyttäytymisen riskitekijät arvioidaan edelleen kolmitasoisista järjestelmää käyttäen, mutta niistä ei anneta enää suoraan pisteitä vaan arvioinnissa harkitaan ensiksi niiden olemassaoloa ja toiseksi sen merkitystä. HCR-20V3:ssa edellytetään eettisesti arvioitavan myös hoitomahdollisuuksia, vaikka tuomioistuin ei tällaisia rikoksenteijän hoitomahdollisuuksia pyydä eikä lainsäädännön puolesta tarvitse. Tähän tutkimukseen kuuluvassa empiirisessä tutkimuksessa voitiin havaita se, että HCR-20V3 ei empiirisen tutkimuksen tutkimuskaudella ollut Suomessa vielä yleisessä käytössä. Mikäli empiiriseen tutkimukseen liittyvissä vaarallisuusarvioinneissa käytettiin HCR-20:tä, kyseessä oli sen versio 2. Oletettavaa kuitenkin on se, että tällä hetkellä vaarallisuuden arviointitutkimuksessa kuitenkin käytetään yleisemmin HCR-20V3:a, koska sen julkaisusta on kulunut jo useampi vuosi. Taulukossa 10 selvitetään HCR-20V3-työkalun muuttujat¹⁷⁷.

Useat tutkimukset ovat osoittaneet HCR-20:n sekä reliabiliteetiltaan että validiteetiltaan luotettavaksi väkivaltakäyttäytymisen arviointityökaluksi¹⁷⁸. Useat HCR-20-työkalun muuttujat voidaan kuitenkin nähdä arvoväritteisinä ja monitulkintaisina, joilla on vaikutuksensa sen reliabiliteettiin ja validiteettiin¹⁷⁹. Grayn ja kollegoiden tutkimuksen mukaan HCR-20-työkalu kykenee kokonaisuudessaan ennustamaan tehokkaasti väkivaltaisten rikosten uusiutumista miespuolisilla vankipopulaatioilla. Heidän mukaansa HCR-20:n skaalioissa oli kuitenkin eroja siten, että kliininen osio osoittautui heikommaksi kuin sekä historialliseen että riskin arviointiin liittyvät osiot. Kliininen osio ennustaa lähinnä institutionaalista väkivaltariskiä, mutta pidemmän aikavälin uusintaväkivaltarikoksien arvioinnissa osio on kuitenkin heikompi.¹⁸⁰ Tutkimukset HCR-20-työkalun osalta ovat kuitenkin tyypillisesti olleet seuranta-ajaltaan pisimmillään vain muutamia vuosia, mikä vaikuttaa merkittävästi työkalun toimivuuteen pitkällä aikavälillä. Esimerkiksi tulevaisuuteen suuntautumisen osalta HCR-20:n luotettavuus on havaittu korkeaksi lyhytaikaisissa eli alle yhden vuoden vaarallisuusarvioissa, mutta pidemmissä arvioissa sen luotettavuus on havaittu vaatimattomammaksi¹⁸¹.

¹⁷⁵ Alakohtien käyttämisellä estetään se HCR-20V2:n käytössä esiintynyt ongelma, että arvioijat huomioivat vain osan kunkin riskitekijän osa-alueista toisten jäädessä huomiotta siksi, että arvioija ei välttämättä osaa yhdistää laajaa ja monimutkaista riskitekijää siihen. Alakohtien lisäämisellä saatiin HCR-20-työkaluun myös uutta sisältöä. (Douglas et al. 2014, s. 98).

¹⁷⁶ Douglas et al. 2014, s. 95.

¹⁷⁷ Ks. tarkemmin Douglas et al. 2014, s. 97–99.

¹⁷⁸ Ks. esim. Strub et al. 2014, s. 152–157; Douglas – Belfrage 2014, s. 130–139; Douglas – Reeves 2010, s. 147–185; Douglas – Webster 1999, s. 10–17.

¹⁷⁹ Haapasalo 2008, s. 151.

¹⁸⁰ Gray et al. 2008, s. 386.

¹⁸¹ Gray et al. 2004, s. 525–526, 528.

Taulukko 10. HCR-20V3 -työkalun muuttujat (ilman alamuuttujia).Historialliset muuttujat (Aikaisempia ongelmia)

H1	Väkivaltainen käyttäytyminen
H2	Muu antisosiaalinen käyttäytyminen
H3	Ihmissuhteet
H4	Työsuhteet / työllisyys
H5	Päihteidenkäyttö
H6	Vakava psyykkinen häiriö
H7	Persoonallisuushäiriö
H8	Traumattiset kokemukset
H9	Väkivaltaiset asenteet
H10	Sitoutuminen hoitoon tai hoitovaste

Kliiniset muuttujat (Viimeaikaisia ongelmia)

C1	Oivallus
C2	Väkivallan ihannointi ja aiheet
C3	Vakavan psyykkisen häiriön oireita
C4	Epävakaus
C5	Sitoutuminen hoitoon tai hoitovaste

Riskinhallinnan muuttujat (Tulevia ongelmia)

R1	Viranomaiset ja muut toimijat
R2	Elinolosuhteet
R3	Henkilökohtainen tuki
R4	Sitoutuminen hoitoon tai hoitovaste
R5	Stressi ja stressinhallinta

6.4.2 PCL-R – Psychopathy Checklist-Revised

PCL-R-arviointityökalu on Robert Haren vuonna 1991 kehittämä psykopatian persoonallisuuspiirteitä mittaava muistilistamenetelmä¹⁸², jota käytetään merkittävästi apuna myös yksilön vaarallisuuden arvioinnissa. PCL-R ei siten ole erityisesti törkeän väkivaltariskin arviointiin kehitetty työkalu, vaan sen tarkoituksena on antaa tietoa yksilön persoonallisuushäiriöön liittyvästä psyko-

¹⁸² Hare 1991.

paattisesta käyttäytymisestä. Psykopatia on kuitenkin merkittävä törkeän väkivaltaikäytymisen riskitekijä ja tästä syystä PCL-R-työkalu on osoittautunut hyväksi keinoksi ennustaa väkivaltarikollisuutta. Tämän johdosta psykopatia sisältyykin useaan väkivaltarikon arviointityökaluun.

PCL-R:ssa on 20 henkilön ihmissuhteita, tunne-elämää ja käyttäytymistä kuvaavaa piirrettä, joiden perusteella voidaan pisteyttää psykopatialle tyypillisiä persoonallisuuden piirteitä ja käyttäytymistä, kuten empatian, katumuksen ja syyllisyyden tunteiden puuttumista, itkeskeisyyttä ja impulsiivisuutta. PCL-R muodostuu neljästä vuorovaikutukseen, tunne-elämään, elämäntyyliin ja antisosiaalisuuteen liittyvästä faktorista, jotka ovat keskenään korreloivia.

Taulukossa 11 on kuvattu PCL-R-työkalun piirteet¹⁸³.

Taulukko 11. PCL-R -työkalun piirteet.

1. Lipevyys tai pinnallinen viehätysvoima
2. Vahvalta vaikuttava omanarvontunto
3. Stimulaation tarve tai taipumus ikävystymiseen
4. Patologinen valehtelu
5. Petkuttaminen tai manipulointi
6. Katumuksen ja syyllisyydentunteen puuttuminen
7. Tunteiden pinnallisuus
8. Kovuus ja tunteettomuus tai empatian puuttuminen
9. Loismainen elämäntyyli
10. Heikko käyttäytymisen hallinta
11. Sukupuolielämän holtittomuus
12. Varhaiset käyttäytymisongelmat
13. Pitkän aikavälin realististen päämäärien puuttuminen
14. Impulsiivisuus
15. Vastuuttomuus
16. Kyvyttömyys ottaa vastuuta omasta käyttäytymisestä
17. Useita lyhytaikaisia avo- tai aviosuhteita
18. Nuorisoriikollisuus
19. Ehdonalaisen vapauden menetys
20. Monipuolinen rikollisuus

¹⁸³ Ks. esim. Hare 2003.

Ihmissuhteiden oireita kuvaavat piirteet 1, 2, 4 ja 5 ja tunne-elämän oireita arvioidaan piirteillä 6, 7, 8 ja 16. Elämäntyylin oireita arvioidaan piirteillä 3, 9, 13, 14 ja 15 ja antisosiaalisen käyttäytymisen oireita piirteillä 10, 12, 18, 19 ja 20. Sukupuolielämän holtittomuus eli promiskuiteetti (piirre 11) ja useat lyhytaikaiset avo- tai aviosuhteet (piirre 17) eivät kohdistu millekään näistä neljästä faktorista, mutta ne huomioidaan kokonaispisteissä.¹⁸⁴ Näiden keskenään korreloivien faktoreiden taustalla on esitetty olevan yksi korkeamman tason tekijä, joka liittyy johonkin koko häiriötä määrittelevään yhdistävään piirteeseen¹⁸⁵.

PCL-R -arviointi tehdään tutkittavan haastattelun ja asiakirjatietojen perusteella. Arviointi perustuu henkilön koko elämäntaakkaa koskeviin tietoihin sekä hänen luonteenomaiseen käyttäytymiseensä. Haastattelua varten on olemassa puolistrukturoitu PCL-R-haastatteluvihko, joka pitää sisällään ne alueet, jotka haastattelussa ja tiedonkeruussa tulisi kattaa. Arvioinnissa käytetään apuna perheeltä tai lähiomaisilta saatuja tietoja, kouluviranomaisilta, terveydenhuollosta ja työpaikoilta saatuja asiakirjatietoja sekä rikosrekisteritietoja.¹⁸⁶ Pisteytys voidaan tehdä myös pelkästään asiakirjojen perusteella, mutta tällöin kokonaispisteiden on todettu jäävän pienemmiksi kuin jos arviointi tehdään kattavasti haastattelun ja asiakirjojen perusteella¹⁸⁷.

Vastaavasti kuten HCR-20V1:ssa ja HCR-20V2:ssa, PCL-R-työkalussa pisteitä annetaan sen mukaan, missä määrin piirre sopii arvioitavaan. Kukin osatekijä pisteytetään sen mukaan, luonnehtiiko osatekijä tutkittavan tilannetta selvästi (2 pistettä), jossain määrin (1 piste) vai ei lainkaan (0 pistettä), joten maksimipistemäärä on 40. Työkalun avulla saatu kokonaispistemäärä antaa arvon siitä, missä määrin arvioitava henkilö vastaa prototyyppisen psykopaatin määritelmää.¹⁸⁸ Absoluuttista psykopaattisuuden rajaa ei ole¹⁸⁹, mutta mitä korkeampi pistemäärä, sen todennäköisemmin ja sitä enemmän määrin on kyse psykopatiasta¹⁹⁰. Käytetyt psykopatian raja-arvot vaihtelevat jonkin verran kulttuurista riippuen. Esimerkiksi Pohjois-Amerikassa viitteellisenä psykopatian raja-arvona pidetään yleensä 30 pistettä ja Euroopassa vähintään 25 pistettä¹⁹¹.

Psykopatian arvioimisen lisäksi PCL-R-työkalu on osoittautunut luotettavaksi työkaluksi ennustaa törkeää väkivalta- ja seksuaalirikollisuutta erilaisissa populaatioissa¹⁹². PCL-R-työkalusta saadut tulokset ovat osoittaneet, että

¹⁸⁴ Hare – Neumann 2006, s. 76–77.

¹⁸⁵ Neumann et al. 2007, s. 105–106.

¹⁸⁶ Auvinen-Lintunen – Häkkänen-Nyholm 2009, s. 44–45.

¹⁸⁷ Grann et al. 1998, s. 422–423.

¹⁸⁸ Ks. esim. Hare – Neumann 2009, s. 792–793.

¹⁸⁹ Repo-Tiihonen 2007, s. 2369.

¹⁹⁰ Auvinen-Lintunen – Häkkänen-Nyholm 2009, s. 46.

¹⁹¹ Grann et al. 1998, s. 423; Hare et al. 2000, s. 625.

¹⁹² Ks. esim. Hemphill et al. 1998, s. 139, 151–155, 160–161; Salekin et al. 1996, s. 203; Hare et al. 1990, s. 339–341; Sturup et al. 2014, s. 318–321.

korkeat PCL-R-pisteet ovat yhteydessä rikollisuuteen ja erityisesti väkivaltaiseen käyttäytymiseen¹⁹³. Esimerkiksi Leistico kollegoineen tutki PCL-R-työkalun luotettavuutta väkivaltarikosten arvioinnissa. Heidän tutkimustulostensa mukaan PCL-R-työkalun luotettavuus on keskinkertainen, mutta se vaihteli suuresti eri piirteiden kohdalla. Tutkimuksen mukaan henkilön historialliset tekijät ovat tehokkaampia ennustamaan tulevaa käyttäytymistä kuin henkilön persoonallisuuspiirteet.¹⁹⁴ Tikkanen ja kollegoiden tutkimus osoitti, että alkoholisoituneiden väkivaltarikollisten rikoksen uusimisriskiä pystytään arvioimaan luotettavammin, jos PCL-R-asteikon käyttöön yhdistetään MAOA-geenin määrittäminen¹⁹⁵.

6.4.3 SAPROF – Structured Assessment of Protective Factors for Violence Risk

SAPROF on Hollannissa kehitetty työkalu väkivaltariskiltä suojaavien tekijöiden arvioimiseksi. Sen tarkoituksena on täydentää vaarallisuuden arviointia väkivaltakäyttämisen suojaavilla tekijöillä, jotta arvioinnissa ei otettaisi huomioon pelkästään väkivaltakäyttämisen riskitekijöitä. Tästä syystä SAPROF on tarkoitettu käytettäväksi lähinnä yhdessä väkivaltakäyttämisen riskitekijöitä arvioivien työkalujen, kuten HCR-20:n, kanssa¹⁹⁶. SAPROF on jaettu kolmeen luokkaan: sisäiset tekijät, motivaatioon liittyvät tekijät ja ulkoiset tekijät sen perusteella, mikä on suojaavan tekijän alkuperä. Näissä jokaisessa luokassa on 4–6 arvioinnissa huomioitavaa tekijää. Yhteensä SAPROF sisältää 17 väkivaltakäyttämisen suojaavaa tekijää. Kaksi tekijää ovat staattisia ja ne on sisällytetty työkaluun niiden suojaavaa merkityksellisyyttä osoittavien empiiristen todisteiden takia (älykkyys ja turvallinen kiintymyssuhde lapsuudessa). Muut 15 tekijää ovat dynaamisia, mikä tarkoittaa, että ne voivat toimia riskinhallinnan ja hoitointerventioiden kohteina ja lisäksi voivat olla arvokkaita hoidon arvioinnille. Lisäksi SAPROF tarjoaa mahdollisuuden merkitä tekijöitä erityisen tärkeiksi tietylle henkilölle, joko nykyisen suojan (avaintekijät) tai hoitotavoitteiden (tavoitetekijät) kannalta.

Vastaavasti kuin väkivaltakäyttämisen riskitekijöitä arvioivat HCR-20- ja PCL-R-työkalut, SAPROF on myös muistilistatyökalu. SAPROFissa suojaavat tekijät pisteitetään kolmekohtaiselle arviointiasteikolle, jotta ne ovat helposti verrattavissa muihin vastaavalla tavalla tehtäviin riskin arvioinnin työ-

¹⁹³ Weizmann-Henelius 2008, s. 342.

¹⁹⁴ Leistico et al. 2008, s. 28.

¹⁹⁵ Tikkanen et al. 2011, s. 383–386

¹⁹⁶ SAPROF-työkalun ovat kehittäneet Vivienne de Vogel, Corine de Ruiter, Yvonne H. A. Bouman ja Michiel de Vries Robbé vuonna 2009, ja he ovat päivittäneet työkalua vuonna 2012.

kaluihin. Koska SAPROF keskittyy väkivaltakäyttäytymiseltä suojaamiseen eikä väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöihin, lopullinen arvio suojaavista tekijöistä koskee arviointitilanteessa tutkittavalla olevan suojan tasoa. SAPROFin perusteella saadut tulokset yhdistetään väkivaltakäyttäytymisen arviointityökalulla, kuten HCR-20:llä, saatuihin tuloksiin, jotta päädytään kokonaisvaltaiseen integroituun ja lopulliseen riskiarviointiin.¹⁹⁷ Taulukossa 12 selvitetään SAPROF-työkalun tekijät.

Taulukko 12. SAPROF-työkalun tekijät.

Sisäiset tekijät

1. Älykkyys
2. Turvallinen kiintymyssuhde lapsuudessa
3. Empatia
4. Selviytymisstrategia
5. Itsekontrolli

Motivaatioon liittyvät tekijät

1. Työ
2. Vapaa-ajan aktiviteetit
3. Oman talouden hallinta
4. Motivaatio hoitoon
5. Asennoituminen auktoriteetteihin
6. Elämän tavoitteet
7. Lääkitys

Ulkoiset tekijät

1. Sosiaalinen verkosto
2. Parisuhteet
3. Ammatillinen hoito
4. Elinolosuhteet
5. Ulkopuolinen kontrolli

Tähänastiset tutkimustulokset osoittavat SAPROF-työkalulta hyvää reliabiliteettia ja validiteettia¹⁹⁸. SAPROFin ennustevaliditeetti koskien pidättäytymistä väkivaltakäyttäytymisestä on osoittautunut hyväksi sekä miehillä että naisilla. Eroja on löydettävissä kuitenkin siinä, mitkä tekijät toimivat parhaiten.

¹⁹⁷ de Vries Robbé 2014, s. 29.

¹⁹⁸ de Vries Robbé 2014, s. 62–66; de Vries Robbé et al. 2011, s. 182–184; de Vries Robbé 2013, s. 446–453.

Esimerkiksi miehillä muuttujat itsekontrolli ja asennoituminen auktoriteetteihin ennustivat parhaiten väkivaltaisesta käyttäytymisestä pidättäytymistä, kun taas naisilla tekijät selviytymisstrategia ja älykkyys olivat parhaiten väkivaltaikäyttäytymisestä suojaavia ennustavia tekijöitä¹⁹⁹. Seksuaalisesti väkivaltaisten rikoksentekijöiden suojaavista tekijöistä on olemassa vasta vähän tutkimusta. SAPROFissa esiin tuotuja suojaavia tekijöitä pidetään kuitenkin sopivina käytettäväksi sekä väkivaltaisesti vaarallisille että seksuaalisesti vaarallisille rikoksentekijöille.²⁰⁰

6.5 OIKEUSPSYKIATRISEN VAARALLISUUS-ARVIOLAUSUNNON LAATIMINEN, SISÄLTÖ JA LAADULLISET VAATIMUKSET

Oikeuspsykiatriset ja -psykologiset tutkimukset ja niiden perusteella laadittavat lausunnot poikkeavat tavanomaisista psykiatrin ja psykologin tutkimuksista ja lausunnoista ennen kaikkea tutkimusten tarkoituksen ja niistä saadun tutkimustiedon kommunikoimisen suhteen²⁰¹. Perinteisissä psykiatrisissa ja psykologisissa tutkimuksissa psykiatri ja psykologi osallistuvat tutkittavan henkilön auttamiseen, hoidon suunnitteluun ja hoitamiseen selvittämällä hoitoa edistäviä seikkoja, joista välitetään tutkimustietoa muille terveydenhoitoalan työntekijöille. He keskittyvät potilaan hoitamiseen, auttamiseen ja parantamiseen käyttäen siihen parhaita mahdollisia lääketieteen ja psykologian keinoja. Oikeuspsykiatrisia ja -psykologisia tutkimuksia ja lausuntoja tehdään ensisijaisesti tuomioistuimen käyttöön antamaan objektiivista psykiatrista ja psykologista tietoa tuomioistuimen juridisen päätöksenteon avuksi.²⁰² Niiden ensisijaisena tarkoituksena ei ole hoitaa tai parantaa tutkittavaa, vaan arvioitsija antaa asiantuntijatodisteluna laaditun tieteellisen lausuntonsa avulla oman panoksensa tuomioistuimen ratkaisutoimintaan. Esimerkiksi tuomioistuimen arvioidessa rikoksentekijän vaarallisuutta arvioitsija antaa aina lainsäädännön vaatimuksesta laatimansa asiantuntijalausunnon rikoksentekijän vaarallisuudesta eli vaarallisuusarviolausunnon tuomioistuimen käyttöön.

Vaarallisuusarviolausunto suuntautuu rikoksentekijän tulevaisuuteen, ja siinä kuvataan tutkittavaa ja arvioidaan erityisesti hänen vaarallisuuttaan ja väkivaltariskiään toisiin ihmisiin nähden. Oikeudelliselta kannalta asiantuntijan laatima vaarallisuusarvio on tuomioistuimen apuväline, jonka avulla ja jota hy-

¹⁹⁹ de Vogel et al. 2012, s. 30–36; de Vries Robbé et al. 2012, s. 1261.

²⁰⁰ de Vries Robbé 2014, s. 29–30.

²⁰¹ Ks. esim. Roychowdhury – Adshead 2014, s. 75.

²⁰² Ks. vastaavasti oikeuspsykologisen tutkimuksen tarkoituksesta Weizmann-Henelius – Finnilä-Tuohimaa 2008, s. 551.

väksikäyttäen tuomioistuimen pitäisi pystyä itsenäisesti ja objektiivisesti arvioimaan normatiivisesti rikoksentehtäjän riskiä syyllistyä uudelleen törkeisiin väkivallantekoihin ja tekemään sen avulla muista toimijoista riippumattoman päätöksen rikoksentehtäjän vaarallisuudesta ja seuraamuksesta sen myötä. Tämän mukaisesti vaarallisuusarviolausuntoa käytetään tuomioistuimessa hyväksi ratkaistaessa henkilön tulevaisuuden kannalta erittäin tärkeitä asioita, ja seuraukset päätöksestä saattavat olla yksittäisen ihmisen elämälle huomattavia. Arvioitsija vaarallisuusarviolausunnon laatijana käyttää siten merkittävää valtaa, ja samalla hän ottaa osaa koko yhteiskunnan turvallisuuden kannalta merkittävään tehtävään. Näistä syistä on erittäin tärkeää, että arvioitsija tietää ja ymmärtää aina vaarallisuusarviotutkimusten ja niiden perusteella laadittavan lausunnon luonteen, tarkoituksen ja merkityksen. Oikeuden vaatimuksesta tehtävä vaarallisuusarvio suoritetaan ja asiantuntijalausunto kirjoitetaan huolimatta siitä, vaikka tutkittava kieltäytyisi arvioinnin aikana yhteistyöstä.²⁰³

Koska rikoksentehtäjän vaarallisuuteen liittyvien tutkimusten tarkoitus ja kohde on erilainen kuin tavanomaisissa psykiatrisissa hoitotutkimuksissa, myös siitä annettavan lausunnon laatimiselle asetetut vaatimukset ovat erilaiset²⁰⁴. Rikoksentehtäjistä laaditun oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarviolausunnon keskeinen periaate on, että se laaditaan antamaan lääketieteellis-psykiatrista ja psykologista tietoa rikoksentehtäjän väkivaltariskistä tuomioistuimessa käsiteltävän jutun ratkaisemiseksi, ja palvelee tästä syystä mahdollisimman hyvin tuomioistuimen tarpeita ja päätöksentekoa. Vaarallisuusarviolausunto liittyy siten juridiseen kysymykseen rikoksentehtäjän vaarallisuudesta. Vaarallisuusarviolausunnossa esiintuoduilla lääketieteellisillä, erityisesti psykiatrisilla, ja psykologisilla tiedoilla on yleensä huomattava merkitys tuomioistuimen päätöksen lopputulokseen. Vastaavasti tuomioistuimen päätöksellä siitä, että rikoksentehtäjä on vaarallinen tai että hänellä on erittäin korkea väkivaltariski, on tilanteesta riippuen yleensä merkittävä vaikutus rikoksentehtäjän rangaistusajan pituuteen, ehdonalaiseen vapautumiseen, leimautumiseen ja mahdollisesti hänelle laadittavaan rangaistusajan suunnitelmaan. Tämä lausunnon erityisluonne asettaa huomattavia vaatimuksia tarvittavien tutkimusten tekemiselle, asiantuntijana toimimiselle ja vaarallisuusarviolausunnon laatimiselle.

Oikeuspsykiatriseen vaarallisuusarvioon liittyvien tutkimusten ja niistä laadittavan lausunnon onnistuminen on merkittävästi riippuvainen arvioitsijan asiantuntemuksesta. Arvioitsijalla on ammatillinen ja eettinen vastuu siitä, että vaarallisuusarviolausunto on perusteellinen, pätevä ja luotettava²⁰⁵. Tästä syystä sen laatimiseen on suhtauduttava erityisellä tarkkuudella ja huolellisuudella.

²⁰³ Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 7.

²⁰⁴ Weizmann-Henelius – Finnillä-Tuohimaa 2008, s. 551. Ks. myös Weiner 2006, s. 631–632.

²⁰⁵ Ks. Weizmann-Henelius – Finnillä-Tuohimaa 2008, s. 552 vastaavasti yleisesti oikeuspsykologisista lausunnoista.

Laatijan on tiedettävä ja ymmärrettävä perusteellisesti lausunnon vaatimukset. Erityisesti arvioitsijan tulee tietää, mistä asioista ja minkälaista tietoa tuomioistuon asiassa tarvitsee.

Vaarallisuusarviolausuntoa koskeva ohjeistus on pääosin yleisohjeistusta, joka antaa suosituksia lausunnon laatimista varten. Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta on laatinut vaarallisuuden arviointiin jo aikaisemmin mainitut oikeuspsykologiset yleisohjeet, jotka on kohdistettu vaarallisuuden arviointia tekeville psykologeille, ei psykiatreille, ja niiden yhtenä tarkoituksena on parantaa oikeudelle annettavien lausuntojen laatua niiden vertailukelpoisuuden ja arviointien luotettavuuden lisäämiseksi. Suomen Lääkäriliitto on antanut yleiset ohjeet asiantuntijana ja lausunnonantajana toimivalle lääkärille²⁰⁶. Vastaavasti Suomen Psykologiliitto on antanut ohjeet psykologin lausunnon laadinnasta ja käytöstä²⁰⁷. Lisäksi Lääkäriliiton hyväksymien lääkärin eettisissä ohjeissa huomioidaan lääkärin tehtävä lausunnon antajana. Näiden ohjeiden yhdeksännen kohdan mukaan ”todistuksia ja lausuntoja antaessaan lääkäri toimii yhteiskunnan hyväksymänä puolueettomana asiantuntijana. Lausunnon on perustuttava huolellisen lääketieteellisen arvioinnin antamiin objektiivisiin havaintoihin sekä niiden ja taustatietojen kriittiseen tarkasteluun”. Nämä asiantuntijana toimimiseen ja lausunnon antamiseen liittyvät ohjeet sivat tilanteesta riippuen lääkäriä tai psykologia hänen laatiessaan vaarallisuusarviolausuntoja. Vaarallisuusarviolausuntona toimivalle asiakirjalle ei kuitenkaan ole mitään lainsäädännössä säädettyä rakennetta, formaattia tai sisällöllisiä vaatimuksia. Missään laissa ei siten ole säännöksiä siitä, mitä tietoja vaarallisuusarviolausunnon tulisi sisältää tai miten se tulisi laatia. Vuonna 2011 valmistui THL:n suositus mielentilatutkimus- ja vaarallisuusarviolausuntojen laatimisoheiksi, joka kuitenkin keskittyy lähes kokonaan mielentilatutkimuksen sisältöön ja siitä annettavan lausunnon laatimiseen. Rikoksenteijän vaarallisuuden arvioinnin huomattavan merkityksen vuoksi olisi suotavaa, että myös oikeuspsykiatrisesta vaarallisuuden arvioinnista laadittaisiin yksityiskohtaiset ohjeet, jotta arviointi voisi ainakin teoriassa olla yhdenmukaisempaa.

Syyttäjän vaatiessa rikoksenteijälle koko rangaistuksen suorittamista vankilassa hänelle tehdään sekä mielentilatutkimus että vaarallisuuden arviointi, jolloin tulee sovellettavaksi edellä mainitut kattavat mielentilatutkimuksen laatimisohjeet²⁰⁸. Tässäkin yhteydessä rikoksenteijän vaarallisuudesta tulee kuitenkin antaa oma erillinen lausunto, jossa asiaa selvitetään perusteellisesti. Samoja mielentilatutkimuksen ja siitä laadittavien lausuntojen laatimisoheita on kuitenkin hyvä käyttää myös, kun pelkästään arvioidaan ja laaditaan lau-

²⁰⁶ Suomen Lääkäriliiton ohje asiantuntijana ja lausunnonantajana toimivalle lääkärille (2003).

²⁰⁷ Suomen Psykologiliiton ohjeet psykologin lausunnon laadinnasta ja käytöstä (1999). Ks. myös Heiskari – Salminen 2007.

²⁰⁸ Ks. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2011.

suntoa vaarallisuudesta pitkäaikaisvankien vapauttamisharkintojen yhteyksissä eri arviointimenettelyissä. Lainsäädännön tai muiden selvien ja sitovien viranomaisohjeiden puuttuminen erityisesti vaarallisuusarviolausunnon sisällöllisistä vaatimuksista voi tietyissä tilanteissa aiheuttaa sen, että lausunnon hyödynnettävyys tuomioistuimessa kärsii tai se ei täytä hyvältä asiantuntijalausunnolta edellytetyjä vaatimuksia.

Oikeuspsykiatrinen vaarallisuusarviolausunto on aina laadittava kirjallisesti. Siitä tulee käydä ilmi, mihin tarkoitukseen se on laadittu, kuka sitä on pyytänyt ja kuka on lausunnon vastaanottaja. Siinä tulee selvästi mainita tutkittu henkilö ja tämän henkilötiedot sekä tutkimusten suorittaja(t) ja arvion laatija ammattinimikkeineen ja tutkintoineen. Vaarallisuusarviolausunnosta on käytävä ilmi tiedot, joihin arvio perustuu²⁰⁹. Tutkimuksessa käytetyt oleelliset tietolähteet on tuotava huolellisesti esille, koska kannanotot ja päätelmät voidaan oikeudessa kyseenalaistaa, jos oleelliset tietolähteet puuttuvat.²¹⁰ Arvioitsija voi lausua ainoastaan sellaisista seikoista, joiden paikkansapitävyydestä hän itse on vakuuttunut. Lausunnon tulee perustua arvioitsijan omiin tietoihin kuten tutkimushavaintoihin ja muihin luotettaviin tietolähteisiin, kuten potilasasiakirja- sekä rikosrekisteritietoihin, ei pelkästään rikoksentekijän itse antamiin tietoihin eli anamneesiin.

Vaarallisuusarviolausuntoon tulee merkitä tutkimusajankohdat tarkasti niin, että jokainen tutkimuspäivä merkitään erikseen. Tutkimuksessa käytetyt tietolähteet kuten haastattelut, asiakirjatietolähteet, erityiset vaarallisuuden arviointityökalut, psykiatriset ja psykologiset testit sekä mahdolliset muut tietolähteet luetellaan ja nimetään tarkasti. Oleellista on myös mainita se aikaväli eli tulevaisuuden ajanjakso, jonka vaarallisuuden arviointi on tarkoitettu kattamaan. Vaarallisuusarviolausuntoon tulee myös kirjata, mikäli tutkimus on tehty erityisissä olosuhteissa. Erityisiä olosuhteita ovat esimerkiksi tutkitun henkilön kieltäytyminen yhteistyöstä tai se, ettei ole voitu käyttää joitakin tutkimusmenetelmiä. Näiden erityisolosuhteiden merkitys arvioidaan vaarallisuusarviossa tutkimustulosten ja johtopäätösten kannalta. Vaarallisuusarviolausunnon tulee olla niin selkeästi yleiskielellä laadittu, että sen ymmärtäminen ei edellytä lukijalta psykiatrian tai psykologin koulutusta tai muuta alan osaamista. Lisäksi ammattitermit tulee määritellä ja selittää, mikäli niiden käyttö arviossa on tarpeen.²¹¹ Vaarallisuusarviolausunnossa käytetyllä kielellä saattaa olla tärkeä osa tuomioistuimen todistusharkinnassa. Lausuntoa kirjoitettaessa onkin huomattava pohtia sitä, kykeneekö tuomioistuin ymmärtämään lausunnon kielen ilman erityisosaamista.

Oikeuspsykiatrisessa vaarallisuusarviolausunnossa kartoitetaan ja kuvataan rikoksentekijän historiatiedot: elämänkaari ja lähisuhteet, sairaushistoria, aikaisempi väkivaltainen käyttäytyminen, rikoshistoria ja vankeustuomiot. Nämä

²⁰⁹ Weizmann-Henelius – Konttila 2008, s. 351–352.

²¹⁰ Weizmann-Henelius – Finnilä-Tuohimaa 2008, s. 559.

²¹¹ Weizmann-Henelius – Finnilä-Tuohimaa 2008, s. 558–559.

tiedot on tärkeä kuvata sellaisella tarkkuudella, joka on merkityksellistä kyseessä olevan vaarallisuusarvion kannalta. Yksityiskohtaisesti lausunnossa tuodaan tarkasti esille rikoksentekijästä ilmenevät yksilölliset ja ympäristöön liittyvät staattiset ja dynaamiset riskitekijät, jotka ennustavat väkivaltakäyttäytymisen uusimista. Riskitekijöiden lisäksi kuvataan vaarallisuudelta suojaavia tekijöitä, joilla voi mahdollisesti olla väkivaltaista käyttäytymistä lieventävää vaikutusta, sekä se, miten näiden yhteisvaikutus vähentää väkivaltaisen käyttäytymisen riskiä ja miten tämä käyttäytyminen on yhteydessä sosiaaliseen kontekstiin.²¹² Lisäksi lausunnossa tulee selvittää rikoksentekijän saamat lääketieteelliset diagnoosit, jotka määrittellään kansainvälisen tautiluokituksen termeillä²¹³. Vaarallisuusarviolausunnossa rikoksentekijän vaarallisuutta osoittavien tosiseikkojen eli häntä koskevien mahdollisten väkivaltariskiä lisäävien diagnoosien ja muiden törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöiden tulee olla niin selvästi osoitettavissa, että ne ovat muidenkin kuin lääketieteellisen koulutuksen saaneiden havaittavissa. Lisäksi lausunnossa pyritään antamaan arvio myös mahdollisen vaarallisuuden liittymisestä päihteiden käyttöön²¹⁴. Vaarallisuusarviolausunnossa voidaan mahdollisesti antaa myös suosituksia, hoidollisia ohjeita ja keinoja tutkittavan väkivaltariskin vähentämiseksi ja hallitsemiseksi. Tällaisia keinoja voivat olla esimerkiksi psykelääkityksen tai päihteettömyyttä tukevan lääkityksen jatkuva käyttö ja sen varmistaminen jatkossa²¹⁵. Rikoslainsäädännön edellyttämässä vaarallisuusarviolausunnoissa tällaisia suosituksia ja hoito-ohjeita ei kuitenkaan missään säännöksissä tai ohjeistuksissa edellytetä, koska lausunto tulee ensisijaisesti tuomioistuimen käyttöön.

Rikoksentekijän oikeusturvan takia vaarallisuusarviolausunnon puolueettomuuden ja objektiivisuuden vaatimus korostuu, ja lausuntojen sisällöllinen yh-

²¹² Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 4.

²¹³ Lääketieteellistä diagnoosia kirjattaessa tulee aina käyttää tautikoodia, joka mahdollisimman tarkoin kuvaa senhetkistä käsitystä tutkittavan tilasta (Komulainen et al. 2012, s. 10). International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems (ICD) on Maailman Terveysjärjestön WHO:n kehittämä kansainvälinen tautiluokitusjärjestelmä, joka jakautuu aakkosten mukaisesti luokkiin ja numeroituihin alaluokkiin. Luokkia käytetään diagnooseina erilaisista sairauksista ja vammoista. ICD-10 -luokitusta käytetään kansainvälisenä ja kansallisena referenssinä muun muassa kliinisessä työssä potilasasiakirjan diagnoosimerkintöjä tehtäessä (STM määräys 83:1995). Sairauksien kansainvälinen tilastointi tapahtuu useimmiten kolmen merkin tarkkuudella ilmaistujen luokkien perusteella. ICD-luokituksen luokat A–T käsittävät sairauksia, vammoja ja oireita sekä raskautta. Näiden luokkien ilmiöiden tunnistamiseksi on olemassa lääketieteellisiä menettelytapoja, joilla saadaan suhteellisen varmoja diagnooseja. WHO valmistelee ICD-järjestelmän seuraavaa versiota ICD-11, jonka kansainvälinen versio on tarkoitus julkaista aikaisintaan vuonna 2017. Amerikan Psykiatriyhdistys on kehittänyt oman kriteereihin perustuvan diagnostisen järjestelmänsä nimeltään Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM), jonka uusin versio DSM-V otettiin käyttöön toukokuussa 2013.

²¹⁴ Konttila 2008, s. 425.

²¹⁵ Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 37/2012, s. 33.

teneväisyys eri arvioitsijoiden välillä on erittäin tärkeää²¹⁶. Selkeyden ja ymmärrettävyyden takia lausunnossa tulee esittää vain vaarallisuuden kannalta olennaisia asioita ja seikkoja²¹⁷, ja se tulee antaa aina lääketieteellisen tai psykologisen arvioinnin näkökulmasta. Vaarallisuusarviolausunto muodostuu siten niistä tiedoista, joita arvioitsija pitää rikoksenteikijän vaarallisuuden kannalta merkityksellisinä. Vaarallisuusarviolausunnon tekstin tulee olla neutraalia siten, että siitä ei välity arvioitsijan asenne rikoksenteikijää kohtaan. Lausunnossa esitettyjen asioiden tulee perustua todettuihin tosiseikkoihin sekä tieteelliseen asiantuntemukseen, ja niiden tulee olla objektiivisesti perusteltavissa. Arvioitsija ei voi vaarallisuusarviolausunnossaan tuoda esiin mitään hänen asiantuntemuksensa piiriin kuulumattomia asioita tai lausua omia mielipiteitään. Hänen on siten pysyttävä lausuntoa laatiessaan täysin oman kompetenssialueensa sisäpuolella. Arvioitsijan tulee tehdä rikoksenteikijän vaarallisuudesta oma itsenäinen arvionsa eikä hänen tule missään mielessä ennakoida tuomioistuinten arviota siitä. Arvioitsija ei myöskään saa ajaa lausunnossa rikoksenteikijän rikosasiaa millään tavalla; hänelle ei kuulu rikoksen tunnusmerkistön täyttymisen tai rikosoikeudellisen syyllisyyden selvittäminen.

Rikoksenteikijän väkivaltariskitason ilmaiseminen ja viestittäminen vaarallisuusarviolausunnossa oikealla tavalla on arvioitsijalle tärkeä taito. Arvioitsijan harkinta rikoksenteikijän vaarallisuudesta ilman kattavia vaarallisuusarviolausunnon perusteluja ei ole muiden tiedossa. Tällöin ei voida olla varmoja siitä, kohdellaanko rikoksenteikijöitä yhdenvertaisesti. Kaiken tutkimuksessa käytetyn aineiston avulla arvioitsijan tulee pyrkiä lausunnossa määrittelemään rikoksenteikijän vaarallisuuden todennäköisyyden taso sekä tuomaan se lausunnossa selkeästi esille. Johtopäätöksensä vaarallisuusarviolausunnossa vastataan siten kysymykseen rikoksenteikijän mahdollisesta vaarallisuudesta tai väkivaltariskitasosta rikoslainsäädännöllisestä prosessista riippuen, ja siinä on oltava aikarajaus eli näkemys siitä, kuinka kauan arvio on voimassa²¹⁸. Arvioitsijan tulee perustella rikoksenteikijän väkivaltariskin taso lääketieteellisin, lähinnä psykiatrisin, ja psykologisin perustein.

Mikäli mahdollista, arvioitsijan on lausunnossa pyrittävä ilmaisemaan, kenen suhteen väkivaltaa voi esiintyä; tuoda esiin mahdollisia esimerkki- tai tyyppitilanteita, missä väkivaltaa voi esiintyä; ja antaa mahdollisia tietoja siitä, mikä tekee väkivaltariskistä akuutin tai mikä tai mitkä seikat voivat laukaista rikok-

²¹⁶ Ks. Weizmann-Henelius (2008, s. 345–346), joka arvioi yleisesti oikeuspsykologisen lausuntotyön periaatteita vastaavalla tavalla.

²¹⁷ Ks. Weizmann-Henelius – Finnilä-Tuohimaa (2008, s. 558–559), jotka arvioivat yleisesti oikeuspsykologisen lausuntotyön periaatteita vastaavalla tavalla.

²¹⁸ Psykiatrin ja psykologin velvollisuutta lausua johtopäätöstä yksilön vaarallisuudesta vaarallisuusarviolausunnossa on kritisoitu useissa tutkimuksissa, ja asiasta ei ole tällä hetkellä yleistä konsensusta. Ks. esim. Heilbrun et al. 2004, s. 38.

sentekijän väkivaltaisen käyttäytymisen²¹⁹. Tämän tutkimuksen luvussa 6.2.1 esitettyä väkivaltariskitason asteikkoa hyväksikäyttäen oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarvion johtopäätös täytyisi vaarallisuusarviolausunnossa määritellä ja todeta esimerkiksi näin:

”Rikoksenteijällä arvioidaan olevan erittäin korkea väkivaltariskin taso. Tämä tarkoittaa sitä, että hänellä arvioidaan olevan vähintään 85 %:n todennäköisyys syyllistyä uudelleen törkeään väkivaltarikokseen seuraavan kolmen vuoden aikana.”

Joissakin tilanteissa lausunnossa voi olla mielekästä lausua väkivaltariskitasosta vielä tarkemmin, tai mainita esimerkiksi, että kyseessä on rajatapaus. Tietyissä tilanteissa vaarallisuusarviolausunnossa voi olla hyvä erotella rikoksenteijän väkivaltariskin taso laitosisolosuhteissa ja laitoksen ulkopuolella, strukturoimat-
tomissa olosuhteissa.

Vaarallisuusarviolausuntojen sisältöjen rakenne vaihtelee käytännössä jossakin määrin riippuen siitä, missä arviointiprosessissa rikoksenteijä on arvioitu. Mielentilalausuntojen yhteydessä annettava vaarallisuusarviolausunto saattaa olla rikoksenteijän taustatiedoilla jonkin verran niukka, koska informaatio on saatettu antaa jo mielentilalausunnon yhteydessä. Tällöin vaarallisuudesta annettu lausunto kohdistuu ainoastaan erityisesti rikoksenteijän väkivaltariskiin liittyviin tietoihin. Käytännössä tuomioistuimelle annettavan psykiatrin laatiman vaarallisuus- ja väkivaltariskiarviolausunnon pitäisi noudattaa yleisesti rakenteeltaan seuraavan tyyppistä jaottelua:

1. Johdanto

- henkilötiedot ja relevantti henkilöhistoria
- sairaushistoria ja mahdollisesti annettujen lääkärinlausuntojen referointi
- rikosrekisteritiedot eli aiempi väkivaltarikoshistoria
- tutkimusta varten muualta saadut tiedot
- pitkäaikaisvankien vapauttamisharkintaan liittyvässä väkivaltariski-
arviossa lausuntoon tulee kirjata myös tiettyjä tietoja vankitietojär-
jestelmästä, mukaan lukien esimerkiksi vangille riski- ja tarvearvios-
sa kirjatut uusimisriskitekijät ja vangin vahvuudet

2. Tutkimusmenetelmät ja -havainnot

- haastattelut
- kliiniset lääketieteelliset tutkimukset
- osastoseuranta
- tutkimuksissa käytetyt strukturoidut väkivaltakäyttäytymisen riskiä arvioivat muistilistatyökalut, niiden luotettavuudesta tehdyt viimeaikaiset tutkimukset sekä tutkittavan niistä työkaluista saamat piste-
määrät

²¹⁹ Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 7. Ks. myös Heilbrun et al. 1999, s. 101–103; Weizmann-Henelius – Konttila 2008, s. 361.

3. Väkivaltariskin taso perusteltuine kannanottoineen
 - lääketieteelliset diagnoosit perustuen kansainväliseen tautiluokitukseen
 - väkivaltakäyttäytymisen riskitekijät ja suojaavat tekijät
 - väkivaltakäyttäytymisen vakavuus
 - rikoksenteikijän väkivaltariskin taso tässä tutkimuksessa luodulla neilportaisella väkivaltariskitason asteikolla
 - voidaanko tutkittavaa kuulla oikeudessa ja tarvitseeko hän uskotua miestä oikeudenkäyntiä varten (mielentilatutkimuksen yhteydessä tehtävässä vaarallisuusarviossa)
4. Allekirjoitus ja vakuutus kunnian ja omantunnon kautta
 - vaarallisuusarviolausunnon allekirjoittaa rikoksenteikijän tutkinut lääkäri²²⁰.

Psykologin laatima vaarallisuusarvio liitetään omana liitteenä psykiatrin laatimaan vaarallisuusarviolausuntoon. Tuomioistuimelle annettavan psykologin laatiman vaarallisuus- ja väkivaltariskiarviolausunnon pitäisi noudattaa yleisesti rakenteeltaan seuraaventyypistä jaottelua²²¹:

²²⁰ Laillistetun lääkärin on antaessaan tuomioistuimelle tarkoitettuja todistuksia ja lausuntoja vahvistettava ne sanoilla ”minkä kunniani ja omantuntoni kautta vakuutan”. Tällä tavalla vahvistettu todistus tai lausunto on pätevä ilman valallista vahvistusta, jollei tuomioistuin erityisistä syistä määrää, että se on vahvistettava suullisella valalla tai vakuutuksella. (Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä 23 § (28.6.1994/559)). Psykologien lausunnoissa ei ole vahvistusta kunnian ja omantunnon kautta.

²²¹ Suomen psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta on laatimissaan Rikostekijöiden vaarallisuuden ja väkivaltariskin arviointia koskeissa oikeuspsykologisissa yleisohjeissa suositellut psykologien vaarallisuusarviolausunnon rakennetta seuraavanlaisiksi:

1. Historialliset tekijät, joka sisältää vaarallisuuden kannalta olennaiset tiedot rikoshistoriasta ja mahdollisesti tiivistelmän taustatiedoista, aiemmista psykiatrisista havainnoista ja diagnooseista. Lisäksi lausuntoon on kirjattava, mitkä näistä tekijöistä nostavat riskiä, mitkä alentavat sitä ja miksi.

2. Kliiniset tekijät, joka sisältää mahdolliset toteutuneet kuntoutustoimenpiteet sairaalassa tai vankilassa senhetkisen rikostuomion aikana, havainnot käyttäytymisestä osastolla/vankilassa sekä varsinaisen psykologisen arvioinnin. Lausuntoon kirjataan myös riskiä kohottavat kliiniset tekijät ja riskiä alentavat kliiniset tekijät perusteluineen.

3. Tilannetekijät, joka sisältää tulevaan elinympäristöön liittyvät riskitekijät ja arvion tutkitavan kyvystä selvytyä näistä riskitekijöistä. Lausuntoon kirjataan, mitkä tilannetekijät nostavat väkivaltaisen käyttäytymisen riskiä, mitkä alentavat sitä ja miksi. Mahdollisuuteen selvytyä näistä riskitekijöistä vaikuttaa muun muassa vapautumisen jälkeisten suunnitelmien toteuttamiskelpoisuus, henkilöstön saama tuki, kuntoutusmotivaatio sekä stressin määrä ja sen sietokyky.

4. Johtopäätökset, jossa olennaiset tulokset kootaan yhteenvedoksi ja esitetään johtopäätösten perusteluiksi. Tässä arvioidaan myös tutkimuksen luotettavuus. Johtopäätöksissä psykologi esittää kannanottonsa tutkitun vaarallisuudesta/väkivaltariskin tasosta laadullisesti viitaten tutkitavan kohdalla keskeisiin tutkimuksessa ilmenneisiin väkivaltariskiin yhteydessä oleviin tekijöihin. Esitetyt kannanotot ja päätelmät tulee aina perustella havainnoilla tai tutkimustuloksilla, koska tuomioistuin arvioi päätelmien merkitystä esitettyjen tosiasioiden perusteella. (Suomen Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunta 2011, s. 7–8).

Tähän tutkimukseen sisältyvässä empiirisessä tutkimuksessa havaittiin, että myös osa psykiatreista käytti kyseisenlaista rakennetta vaarallisuusarviolausunnoissaan.

1. Johdanto

- esitiedot; mikäli samaan aikaan annetaan sekä psykiatrin että psykologin lausunto, psykologin lausunnossa ei tarvitse toistaa tutkittavan henkilö-, sairaus- ja rikoshistoriaa
- tapaamiset ja tutkimustilanteet

2. Tutkimusmenetelmät

- kognitiiviset tutkimukset ja niistä saadut tärkeimmät tulokset
- kliiniset psykologiset tutkimukset ja niistä saadut tärkeimmät tulokset
- tutkimuksissa käytetyt strukturoidut väkivaltakäyttäytymisen riskiä arvioivat muistilistat työkalut ja niistä tutkittavan saamat pistemäärät

3. Johtopäätös rikoksenteelijän väkivaltariskin tasosta perusteltuihin.

Vaarallisuusarviolausunnossa esitettyjen johtopäätösten luotettavuuden tulee perustua käytettyjen menetelmien, työkalujen ja tietolähteiden luotettavuuteen. Vaarallisuusarviomenetelmien ja -työkalujen tulee olla yleisesti hyväksytyjä, niistä tulee olla tutkimustietoa ja niiden tulee soveltua kyseessä olevan asian tutkimiseen.²²² Usean tietolähteen käyttö lisää rikoksenteelijästä tehdyn vaarallisuusarvion luotettavuutta, koska saadut löydökset saavat tukea muista tietolähteistä. Vaarallisuusarviolausunnossa voidaan lyhyesti kuvata käytettyjä menetelmiä, työkaluja tai liitteessä voidaan esittää yksityiskohtaisempaa tietoa menetelmien vahvuuksista, rajoituksista ja luotettavuudesta. Rikoksenteelijän perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittamiseksi vaarallisuuden arviointiin kehitettyjen työkalujen heikkoudet, vahvuudet ja olennaiset rajoitukset tuleekin tehdä hyvin selväksi tuomioistuimelle, joka päätöksillään puuttuu yksilön vapauteen tai sen riistoon²²³. Asiaa tuntematon maallikko, kuten tavallinen tuomioistuintuomari, ei kykene arvioimaan tutkimuksen ja menetelmien luotettavuutta, joten niistä tulee kertoa. Tärkeää on kuitenkin muistaa se, että psykiatrisia tai psykologisia testejä, työkaluja ja menetelmiä ei tule yksityiskohtaisesti avata ja kuvata auki, koska niiden käyttö vaikeutuu ja hyöty vähenee, jos vastaukset ja tulkinta ovat yleisesti kaikkien tiedossa²²⁴.

Oikeuspsykiatrisille ja -psykologisille lausunnoille asetetaan tavanomaisia psykiatrisia ja psykologisia lausuntoa korkeammat vaatimukset johtopäätösten luotettavuuden ja päättelyketjujen läpinäkyvyyden suhteen. Asiantuntijan tulee arvioida lausunnossaan itse tekemiensä johtopäätösten luotettavuutta ja ennustearvoa. Tämä on erityisen tärkeää, koska psykiatrisen tai psykologin tieto ei ole luonteeltaan samalla tavoin varmaa kuin luonnontieteellisistä tai somaattisista eli ruumiillisista tutkimuksista saatava tieto. Rikoksenteelijän vaarallisuuden arviointiin liittyvissä tutkimuksissa tehtyjen johtopäätösten paikkansapitävyys

²²² Ks. esim. Gudjonsson – Haward 1998, s. 89.

²²³ Vess 2011, s. 619–624.

²²⁴ Gudjonsson – Haward 1998, s. 99.

on ainoastaan enemmän tai vähemmän todennäköistä. Vaarallisuusarviolausunnon näyttöarvon kannalta on tärkeää arvioida tietojen luotettavuus ja tuoda esille mahdolliset tutkimuksessa käytettyjen vaarallisuusarviotyökalujen luotettavuudesta kertovat viimeaikaiset tutkimustulokset sisältäen virhemarginaalin, tutkimusten epävarmuustekijät sekä mahdolliset virhelähteet. Olennaista on raportoida, kuinka keskeistä osaa kysymyksenasettelun ja hypoteesien kannalta epävarma tieto koskee. Lisäksi vaarallisuusarviolausunnossa pitää selkeästi kertoa ne päättelyketjut, joilla johtopäätöksiin on päädytty. Päätöksentekoprosessi avautuu lukijalle silloin, kun havainnot ja niiden tietolähteet kirjataan loogisesti ja selkeästi sekä liitetään tehtyihin johtopäätöksiin. Arvioitsijan ei tule esimerkiksi esittää kannanottonaan, että rikoksenteikijä on vaarallinen ilman, että hän osoittaa perustellusti, mitkä rikoksenteikijän törkeän väkivaltakäyttäytymisen riski- ja suojaavat tekijät ja mikä aiempi törkeä väkivaltakäyttäytyminen todentaa vaarallisuutta ja mistä tietolähteistä tämä ilmenee. Jotta lausunnossa esitettyjen tietojen luotettavuutta voidaan arvioida, lausunnossa on tuotava esille kaikki tietolähteet. Näin myös rikoksenteikijä voi vedota siihen tarvittaessa.

Vaarallisuusarviolausunnossa esitetyt kannanotot ja johtopäätökset tulee aina perustella havainnoilla tai tutkimustuloksilla, koska tuomioistuimien arvioi niiden merkitystä asiassa esitettyjen tosiasioiden perusteella. Rikoksenteikijälle vaarallisuuden eri arviointityökaluilla tehdyt tutkimukset eivät hyödytä tuomioistuinta, mikäli väkivaltariskiä ei tuoda vaarallisuusarviolausunnossa esille niin, että tuomioistuimien ymmärtää sen²²⁵. Esimerkiksi rikoksenteikijän saamat lääketieteelliset tautiluokitusdiagnoosit tulee tuoda selkeästi esille ja perustella. Jos johtopäätöstä ei ole riittävän selkeästi ja loogisesti perusteltu, vaarallisuusarviolausunnon, siihen liittyvien tutkimustulosten ja johtopäätöksen painoarvo heikkenee tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa. Ilman kattavia perusteluja tuomioistuimien ei voi koetella lausuntojen näyttöarvoa eli lausunnossa selvitettyjen seikkojen arvoa todistusharkinnassaan. Kannanottoja tukemaan voidaan ottaa alan muiden asiantuntijoiden tekemiä tutkimushavaintoja ja -tuloksia asiassa oleelliseen kysymyksenasetteluun liittyen. Tällöin päätelmien ja kannanottojen tueksi voidaan myös esittää empiiristä ja tieteellistä tutkimustietoa.²²⁶ Vaarallisuusarviolausuntoa laadittaessa on otettava huomioon, että tuomarit eivät yleensä pysty arvioimaan eri työkaluja tai niiden tulosten merkittävyyttä, vaan psykiatrin tai psykologin tulee itse punnita ja esittää arvionsa tuloksia kirjattessaan. Tuomioistuimen on vaikea arvioida vaarallisuusarviolausunnossa esitetyn psykiatrisen tai psykologisen tiedon luotettavuutta tai siinä mahdollisia olevia virhelähteitä, ellei arvioitsija lausunnon laatijana tuo niitä itse esiin.

Vaarallisuusarviolausunnossa johtopäätökset tulee kirjata selkeästi ja pe-

²²⁵ Ks. myös Grann – Pallvik 2002, s. 114–115.

²²⁶ Weizmann-Henelius – Finnilä-Tuohimaa 2008, s. 564.

rustellusti, ettei tuomioistuimelle jää epäselväksi, mihin ja miten lopputulokseen on rikoksenteijää koskevan aineiston perusteella päädytty. Rikoksenteijän väkivaltariskin perusteet tulee määritellä erittäin tarkasti. Lausunnossa tulee ottaa kantaa siihen, kuinka yksiselitteisiä yksilön väkivaltariskistä saadut tulokset ovat, ja kuvata tutkimuksessa mahdollisesti ilmenneet ongelmat sekä arvioida niiden vaikutuksia johtopäätökseen. Lisäksi lausunnossa tulee mainita tutkimuksissa ilmenneet ristiriitaisuudet ja pohtia niiden syitä ja vaikutuksia rikoksenteijän väkivaltariskin arvioinnin kannalta. Tutkimuksessa voi ilmetä ongelmia myös esimerkiksi tutkittavana olevan rikoksenteijän motivaatiossa, keskittymiskyvyssä ja vastaustyyliässä. Tällöin tulee kuvata, miten nämä ongelmat ovat vaikuttaneet vaarallisuusarviolausannon tulokseen ja tutkimusten luotettavuuteen.²²⁷ Mahdollisissa väkivaltariskitason rajatapauksissa, joissa tulee esille esimerkiksi korkean väkivaltariskin ja erittäin korkean väkivaltariskin puolesta puhuvia seikkoja, pohdinta rajojen välillä tulee kirjoittaa auki ja perustella, millä perusteella arvioitsija päätyy tiettyyn lopputulokseen. Asiantuntevasti laaditulla vaarallisuusarviolausunnolla voidaan välttää väärinymmärryksiä, kasvattaa tuomioistuimen luottamusta psykiatrian ja psykologian asiantuntijoihin, parantaa tuomioistuimen ja asiantuntijoiden välistä ymmärrystä sekä lisätä tuomioistuimen ja asiantuntijoiden välistä yhteistyötä arviointiprosessissa.

Psykiatrin laatimassa vaarallisuusarviolausunnossa painottuu lääketieteellinen näkemys ja psykologin laatimassa vaarallisuusarviolausunnossa psykologinen näkemys, eikä niillä itsessään ole välittömiä oikeusvaikutuksia tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa. Lopullinen normatiivinen harkinta jää tuomioistuimelle siitä, onko henkilö erittäin vaarallinen, jolloin hänet määrätään suorittamaan koko rangaistus vankilassa, tai onko henkilöllä niin korkea väkivaltariski ehdonalaisvapauttamisharkinnan yhteydessä, että vapauttamista ehdonalaiseen vapauteen täytyy lykätä. Juridisesti lausunto on myöhemmässä oikeusvaikutuksia saavassa ratkaisutoiminnassa hyödynnettävää todisteluai-neistoa, jonka tosiasiallinen vaikutus saattaa kuitenkin olla hyvin merkittävä. Tuomioistuimen ratkaisutoiminnasta lisää tämän tutkimuksen luvussa 7.2.

Psykiatrin tai psykologin virkatyönä laatimaan vaarallisuusarviolausuntoon mahdollisine liitteineen sovelletaan viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettua lakia (JulkL). Lausunto on kyseisen lain 24.1:n 28 kohdan mukaisesti salassa pidettäviä viranomaisen asiakirjoja. Lisäksi oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain (YTJulkL) 9.1:n 4 kohdan mukaan oikeudenkäyntiasiakirja on pidettävä salassa siltä osin kuin se sisältää tietoja rikoksesta syytetyille tehdystä oikeuspsykiatrisesta mielentilatutkimuksesta. Tältä osin lakiteksti ei puhu mitään oikeuspsykiatrisesta vaarallisuusar-

²²⁷ Ks. vastaavasti yleisesti oikeuspsykologisesta tutkimuksesta Weizmann-Henelius – Finniliä-Tuohimaa 2008, s. 562.

viotutkimuksesta, mutta rikoksenteikijän oikeusturvan vuoksi tätä täytyy tulkita analogisesti samalla tavalla myös suhteessa oikeudenkäyntiasiakirjoihin, jotka sisältävät tietoja rikoksenteikijälle tehdystä vaarallisuusarviotutkimuksista. Rikoksenteikijällä itsellään on kuitenkin asianosaisasemasta johtuen aina oikeus saada hänestä laadittu vaarallisuusarviolausunto käyttöönsä heti sen valmistuttua. Lainsäädäntö ei voi kuitenkaan edellyttää, että rikoksenteikijä saa haltuunsa kaiken hänestä vaarallisuuden arvioinnin yhteydessä hankitun tai laaditun taustamateriaalin, tai muun vaarallisuuden arviointiin liittyvän aineiston, joka on esimerkiksi syntynyt vaarallisuusarviotutkimusten yhteydessä. Tällaista aineistoa ovat esimerkiksi vaarallisuusarviointiin kehitettyjen työkalujen arviointilomakkeet tai psykologien käyttämien testien pöytäkirjat.

6.6 THL:N OIKEUSPSYKIATRISTEN ASIOIDEN LAUTAKUNNAN KÄSITTELY JA THL:N LAATIMA VAARALLISUUSARVIOLAUSUNTO HELSINGIN HOVIOIKEUDELLE (KOKO RANGAISTUKSEN VANKILASSA SUORITTAMISEEN LIITTYEN)

Psykiatrin laatiman rikoksenteikijän oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarviolausunnon jälkeen THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan tulee antaa tuomioistuimelle lausunto koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin vaarallisuudesta²²⁸. Tämä tarkoittaa sitä, että vastaavasti kuin rikoksenteikijän syyntakeisuuden arviointiprosessissa, kumpaankin koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvään oikeuspsykiatriseen vaarallisuuden arviointiprosessiin kuuluu edellä selvitettyjen sairaalassa tehtävien psykiatristen ja psykologisten tutkimusten sekä psykiatrin laatiman vaarallisuusarviolausunnon laatimisen lisäksi THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan hallinnollinen käsittely ja lausuntomenettely. Vaatimus THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausunnosta ilmenee Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksesta annetun lain 3a §:stä, jonka mukaan oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnassa käsitellään ja ratkaistaan OK 17:37:ssä tarkoitetut henkilön vaarallisuutta koskevat lausuntoasiat.

THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan ratkaisu henkilön vaarallisuudesta perustuu sairaalassa tehtyyn mielentilatutkimukseen ja vaarallisuusar-

²²⁸ THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta toimii suoraan pääjohtajan alaisuudessa riippumattomasti ja itsenäisesti. Lautakunnan puheenjohtajana toimii THL:n virkamies. Jäseninä ovat oikeuspsykiatrista, psykiatrista ja kunnallista terveydenhuoltoa sekä oikeustieteellistä asiantuntemusta edustavat henkilöt sekä tarvittaessa kehitysvammahuollon asiantuntemusta edustava henkilö. Lautakunnan jäsenissä ei tällä hetkellä ole oikeuspsykologian asiantuntijaa, joten tällaisen asiantuntijan lisääminen kokoonpanoon olisi erittäin tärkeä uudistus.

vioon. Tämä tarkoittaa sitä, että THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta käsittelee psykiatrin laatiman oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarviolausannon ja antaa tutkimuksesta sekä tutkittavan mielentilasta ja/tai vaarallisuudesta oman lausuntonsa tuomioistuimelle²²⁹. Rikoksentekijän tutkineen psykiatrin laatima vaarallisuusarviolausunto toimii lautakunnan päätöksenteon pohjana, mutta se ei millään tavalla sido lautakuntaa. THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausunto eroaa siten oleellisesti rikoksentekijän tutkineen psykiatrin laatimasta lausunnosta siinä, että tässä lausunnossa lautakunta ottaa kantaa ainoastaan siihen, onko tutkittavaa rikoksentekijää pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. THL:n oikeuspsykiatristen asioiden vaarallisuusarviolausunto on tavanomaisesti yksisivuinen lausunto, jossa viitataan ainoastaan rikoksentekijän tutkineen psykiatrin eli lausunnon antaneen sairaalan lausuntoon ja sen johtopäätökseen, ja tehdään asiassa oma johtopäätös.

Esimerkki THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan omasta johtopäätöksestä tilanteessa, jossa rikoksentekijä on määrätty mielentilatutkimukseen ja vaarallisuuden arviointiin, on seuraava:

”THL on tänään tarkastanut syytetyn N.N. mielentilasta Niuvanniemen sairaalassa laaditun lausunnon siihen liittyvine asiakirjoineen. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos ilmoittaa mielenterveyslain 16.3 §:n mukaisena lausuntonaan kunnioittaen katsovansa syytetyn olleen kysymyksessä olevan teon aikana syyntakeinen / alentuneesti syyntakeinen / syyntakeeton ja esittää lisäksi katsovansa että N.N.:ää on pidettävä/ei ole pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.”

Koko rangaistusta vankilassa jo suorittavan vangin ehdonalaiseen vapauteen hakemiseen liittyvän vaarallisuuden arvioinnin osalta THL:n lausunnossa todetaan tavanomaisesti seuraavaa:

”Saadun selvityksen perusteella Terveiden ja hyvinvoinnin laitos katsoo, että N.N. on edelleen pidettävä / ei ole enää pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.”

Lisäksi THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausunnossa kerrotaan se, että asia on käsitelty kyseisessä lautakunnassa ja keitä ja missä ominaisuudessa asian ratkaisemiseen on osallistunut. Tavanomaisissa tilanteissa THL:n lausunnossa ei rikoksentekijästä tai hänen vaarallisuudestaan anneta mi-

²²⁹ THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan antama lausunto on hallintolain (6.6.2003/434) tarkoittama viranomaisen ratkaisu, jossa on sovellettava hallintolain määräyksiä ja hyvän hallinnon perusteita.

tään muuta sisällöllistä tietoa. Mikäli THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta on eri mieltä rikoksenteikijän vaarallisuudesta hänet tutkineen ja hänestä vaarallisuusarviolausunnon laatineen psykiatrin kanssa, THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausunnossa tulee ottaa kantaa siihen, miksi lautakunnan käsitys tutkittavan vaarallisuudesta eroaa psykiatrin näkökannasta. Tällöin THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta ei saa tyytyä vain toteamaan omaa kantaansa, vaan sen tulee perustella se huomioiden myös psykiatrin esittämät vastanäkemykset.

THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausunto itsessään ei kuitenkaan saa aikaan minkäänlaisia oikeusvaikutuksia tuomioistuimessa. THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan antama vaarallisuusarviolausunto on prosessioikeudellisesta näkökulmasta sui generis -tyyppinen asiantuntijalausunto, koska se ei sisällöllisesti täytä minkäänlaisia hyvältä asiantuntijalausunnolta edellytettäviä vaatimuksia. Lausunto on liian perusteeton, eikä se tuo yksityiskohtaisesti esille perusteluita rikoksenteikijän vaarallisuuden puolesta tai vastaan. THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan tulisi kehittää oman vaarallisuusarviolausunnon sisältöä ja perusteluita vastaamaan sisällöllisesti kattavan asiantuntijalausunnan vaatimuksia²³⁰. THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausuntoa tulisi kehittää niin, että se olisi yksityiskohtaisesti perusteltu lausunto, jolloin sen näyttöarvo voitaisiin paremmin oikeuttaa tuomioistuimessa. Lainsäädäntöä tulisi muuttaa niin, että se antaisi selkeitä vaatimuksia THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausunnon tarkalle sisällölle, tai ainakin oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta itse ymmärtäisi antaa yksityiskohtaiset perustelut liittyen vaarallisuuspäätökseensä. Erityinen ongelma THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan käsittelyssä on se, että se on asiakirjapohjaista, eikä siihen sisälly minkäänlaista suullista arviointia tai kuulustelua. Lautakunta ei itse tutki kliinisesti rikoksenteikijää, vaan sen oma arviointi perustuu rikoksenteikijän tutkineen lääkärin lausuntoon ja rikoksenteikijää koskeviin asiakirjoihin. Lautakunnan rooli on siten tällaisena toimijana suhteellisen heikko ja muodollinen. Lautakunta voi olla rikoksenteikijän tutkineen psykiatrin kanssa täysin eri mieltä tutkittavan vaarallisuudesta, vaikka se ei ole koskaan henkilökohtaisesti tavannut rikoksenteikijää.

Oikeuspsykiatrin arviointi on rikoksenteikijälle yleensä raskas ja siihen kuluu merkittävästi aikaa. Myös yhteiskunnan kannalta rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointi vie huomattavasti niin fyysisiä kuin taloudellisia resursseja. Tästä näkökulmasta vaikuttaa ihmeelliseltä, että koko rangaistusta vankilassa suorittamiseen liittyvää oikeuspsykiatrista arviointiprosessia pitkitetään ja raskautetaan THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan hallinnollisella käsittelyllä ja lausuntomenettelyllä. Vaarallisuuden arviointiprosessi THL:n

²³⁰ Hyvän asiantuntijalausunnan vaatimuksista yleisesti ks. tämän tutkimuksen luku 7.1 sekä erityisesti vaarallisuusarviolausunnon vaatimuksista luku 6.5.

oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausuntokäsittelyn osalta lienee koptioitu suoraan pitkään käytössä olleesta syyntakeisuuden arviointiprosessista, eikä lautakunnan käsittelyn tarpeellisuutta rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnin osalta ole osattu tai haluttu kyseenalaistaa.

Oleellinen syy erityiseen THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan omaan vaarallisuuden arviointiin on rikoksentekijöiden yhdenvertaisen kohtelun varmistaminen. Oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan tehtävänä rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa on siihen kuuluvien tutkimusten laadun ja yhteneväisyyden valvomisessa. THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta pyrkii lausunnoillaan yhtenäistämään vaarallisuusarviolausunnon laatineiden psykiatrien mahdollisesti poikkeavia näkemyksiä rikoksentekijän vaarallisuudesta ja väkivaltariskin tasosta, ja sitä kautta varmistamaan rikoksentekijän oikeusturvan toteutumisen tuomioistuimessa. Se voi myös kehittää arvion tehneen psykiatrin tai psykologin asiantuntemusta, kun käytössä on laajemman kollegion näkemys asiasta. Lautakunta tarjoaa usean asiantuntijan ammattitiedon ja osaamisen hyväksikäyttämisen ja pystyy siten oman käsittelynsä avulla valvomaan rikoksentekijöille teytyjen vaarallisuuden arviointitutkimusten menettelyä, laatua ja yhdenmukaisuutta eri tutkimussairaaloissa sekä vaarallisuusarviolausuntojen antavien lääkärien osalta.

Lisäksi syy THL:n lausuntovelvoitteeseen on vaarallisuusarviolausunnon laatijan vastuu. Lautakunnan antaessa kollegiaalisen näkemyksen rikoksentekijän vaarallisuudesta lautakunnan lausunto toimii samalla virkamiesten oikeusturvana, koska virkamies toimii virkavastuulla, jos työtehtävien hoito kuuluu hänen virkavelvollisuuksiinsa. Lautakunta mahdollistaa vastuun jakamisen asiantuntijoiden kesken, eikä vastuu päätöksestä jää kokonaisuudessaan rikoksentekijän tutkineelle lääkärille ja sen antaneelle sairaalalle. Useamman asiantuntijan käsittävällä lautakunnalla käytännössä legitimoidaan yksittäisen arvioitsijan päätös tai lautakunnan asiantuntemuksen perusteella poiketaan yksittäisen lääkärin tekemästä arviosta. Vastaavasti kuin psykiatrilla, myös THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnalla on yhteiskunnan turvallisuuden kannalta yksilöiden merkittävä perusoikeus valvottavanaan, kun se antaa lausuntoja rikoksentekijöiden vaarallisuudesta. Tätä vastuuta ei voida eikä haluta sysätä yksittäiselle lausunnon kirjoittavalle psykiatrille, vaan vastuu oikeuden toteutumisesta halutaan jättää osaltaan lautakuntana toimivalle viranomaiselle. Samalla halutaan osoittaa tuomioistuimelle, että koko lautakunta eli useampi alan asiantuntija on samaa mieltä tutkittavan vaarallisuudesta. Voidaan myös ajatella, että kyseessä on eräänlainen kaksoisvarmistustilanne. Toisaalta THL:n tehtävä vaarallisuuden arviointiin liittyvien tutkimusten laadun ja yhteneväisyyden valvomisessa voidaan varmasti järjestää muutenkin kuin jokainen arvioitsijan laatimaa vaarallisuusarviolausuntoa tutkimalla. Ehkä jopa parempaan tulokseen voitaisiin päästä yhteisiä menettelyohjeita ja toimintatapoja luomalla ja niitä valvomalla.

THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan jäsenet ovat oikeuspsykiatrista, kunnallista psykiatria ja oikeustieteellistä asiantuntemusta edustavia henkilöitä. Asiat oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnassa esittelee yleensä yksikön ylilääkäri, joka on pääsääntöisesti aina oikeuspsykiatrian erikoislääkäri, tai oikeuspsykiatriisiin asioihin perehtynyt lakimies. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin osalta oleellista on lautakunnan edustama lääketieteellinen, erityisesti oikeuspsykiatrinen asiantuntemus. Lääketieteen asiantuntijoiden onkin huolehdittava siitä, että vaarallisuuden arviointiin vaikuttavat lääketieteelliset seikat ja tekijät on selvitetty riittäväällä tarkkuudella ja otetaan lautakunnassa asianmukaisesti huomioon.

Perinteisesti THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausunnolle on saatettu antaa merkitystä sen oikeustieteellisen osaamisen vuoksi. Oikeustieteellistä asiantuntemusta edustavan lakimiehen tehtävänä tulee olla sen varmistaminen, että vaarallisuuteen liittyvät lainsäädännölliset seikat sekä yksilön oikeusturva huomioidaan lautakunnan päätöksenteossa. Käytännössä THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan tekemän arvion tulisi perustua erityisesti lääketieteellisen tiedon soveltamiseen, kun taas oikeudellisten seikkojen arviointi tulisi jättää tuomioistuimen tehtäväksi. Koska tuomioistuin tekee lopullisen oikeudellisen päätöksen rikoksenteikijän vaarallisuudesta, vaarallisuuden arvioinnin osalta lautakunnan edustama oikeudellinen asiantuntemus ei ole kuitenkaan erityisen merkittävää, eikä sille tule antaa merkittävää roolia.

Tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa moniammatillisen ja -jäsenisen THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan päätökselle saatetaan antaa enemmän näyttöarvoa kuin yksittäisen lääkärin näkökannalle. Tuomari saattaa ajatella, että tällainen instituutio tuo uskottavuutta ja että lausunnolla annetaan sen johdosta merkittävää näyttöarvoa. Ei ole kuitenkaan tiedossa tutkimuksia siitä, että monijäsenisen lautakunnan arvio vaarallisuudesta olisi luotettavampi kuin rikoksenteikijän henkilökohtaisesti tutkineen asiantuntijan arvio. Toisaalta THL:n julkisen aseman ei tule kuitenkaan antaa sille minkäänlaista etuasemaa, kun asiantuntijalausuntojen näyttöarvoa arvioidaan tuomioistuimessa. THL:n antaman lausunnon tulisi olla rikoksenteikijän tutkineen lääkärin antaman lausunnon kanssa samassa asemassa tuomioistuimen vapaassa todistelussa, eikä sillä ole mitään normatiivista etusijaa. Kustannussyistä johtuen myöskään esimerkiksi kahden eri psykiatrin suorittama vaarallisuusarvio ei yleensä rikosprosesseissa ole mahdollista. Tällainen kahden lausunnon järjestelmä vaarallisuudesta mahdollistaisi kuitenkin paremmin rikoksenteikijän oikeusturvan toteutumisen, vaikkakin viime kädessä tuomioistuin on kuitenkin se elin, joka tekee ratkaisun rikoksenteikijän vaarallisuudesta.

Koko rangaistusta vankilassa suorittavien vankien ja elinkautisvankien vaiputtamisharkinnassa tehtävät vaarallisuuden ja väkivaltariskin arviot eivät tällä hetkellä ole menettelyllisesti täysin samanlaiset. Sekä koko rangaistusta

vankilassa suorittaville että elinkautisvangeille tehdään heidän vapauttamisharkintansa yhteydessä vaarallisuuden arviointi Psykiatrisessa vankisairaалassa. Kuitenkin ainoastaan koko rangaistusta vankilassa suorittavilta laadittu vaarallisuusarvio käsitellään THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnassa, joka antaa kyseisen rikoksentekijän vaarallisuudesta oman lausuntonsa. Elinkautisvankien väkivaltariskiarvioista ei pyydetä THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausuntoa, vaan lausunnon antaa ainoastaan Psykiatrisessa vankisairaалassa vangin tutkinut psykiatri. Elinkautisvankien väkivaltariskiarviosta ei siten ole minkäänlaista toisen asiantuntijan objektiivista arviota. Tämä pakottaa kysymään, onko koko rangaistusta vankilassa suorittavien ehdonalaisharkintaan liittyvässä vaarallisuuden arvioinnissa merkitystä THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan käsittelyllä ja sen antamalla vaarallisuusarviolausunnolla. Jos katsotaan, että niille tulee antaa merkitystä, vaarallisuuden arvioinnin prosesseja tulisi yhtenäistää niin, että myös elinkautisvankien väkivaltariskien arvioinnissa käytettäisiin THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakuntaa takaamaan elinkautisvangeista laadittujen väkivaltariskiarvioiden ja lausuntojen laatu ja yhdenvertaisuus. Samalla mahdollistettaisiin se, että lautakunta kollegiaalisenä elimenä ottaisi vastuuta päätöksestään, eikä koko vastuu rikoksentekijän tulevasta käyttäytymisestä olisi pelkästään yksittäisellä rikoksentekijän tutkineella lääkäriellä. Toisaalta voidaan oikeutetusti väittää, että THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan käsittely on ainakin yksiselitteisissä väkivaltariskin arviointitapauksissa suurimmassa osassa tapauksia turha, ja siitä voitaisiin luopua. Tämänhetkinen järjestely ei tuo tuomioistuimelle juurikaan lisää näyttöarvoa tai muuta lisätietoa rikoksentekijän vaarallisuuteen liittyen varsinkaan, kun lausunto ei tavanomaisesti sisällä minkäänlaisia perusteluja. Menettelyn poistaminen prosessista keventäisi koko prosessia ja vähentäisi siitä syntyviä kustannuksia. Samalla prosessi nopeutuisi. Ehkäärkevintä voisi olla se, että oikeuspsykiatristen asioiden lautakuntaan vietäisiin ainoastaan rikoksentekijän vaarallisuuden kannalta vaikeimmat tai kyseenalaisimmat tapaukset.

THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan laatimaan lausuntoon sovelletaan JulkL:a. Lausunto ja sen liitteet ovat JulkL 24.1:n 28 kohdan mukaisesti salassa pidettäviä viranomaisen asiakirjoja. YTJulkL 9.1:n 4 kohdan mukaan oikeudenkäyntiasiakirja on pidettävä salassa siltä osin kuin se sisältää tietoja rikoksesta syytetyille tehdystä oikeuspsykiatrisesta mielentilatutkimuksesta. Tässä yhteydessä tuota lainkohtaa voidaan tulkita niin, että salassapito kattaa myös THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan antaman vaarallisuusarviolausunnon.

6.7 RISEN KESKUSHALLINTOYKSIKÖN LAUSUNTO HELSINGIN HOVIOIKEUDELLE PITKÄAIKAIS- VANGIN EHDONALAIŠHAKEMUKSEEN

Oikeuspsykiatriseen arviointiprosessiin kuuluu psykiatrin ja psykologin suorittamien oikeuspsykiatristen ja -psykologisten tutkimusten ja mahdollisen THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan käsittelyn sekä lausunnon lisäksi se, että pitkäaikaisvangin haettua pääsyä ehdonalaiseen vapauteen RISEn keskushallintoyksikön on vapauttamishakemuksen johdosta annettava lausunto HHO:lle²³¹. VapL 1.2:n mukaan lausunnossaan RISEn keskushallintoyksikön on otettava kantaa siihen, täyttyvätkö laissa säädetyt vapauttamisen edellytykset²³². RISEn on siten todettava, puoltaako vai vastustaako se RL 2c.10:ssä tai RL 2c.12:ssä tarkoitettua vapauttamista eli koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin ehdonalaista vapauttamista tai elinkautisvangin ehdonalaista vapauttamista ja onko vanki määrättävä valvottuun koevapauteen. RISEn keskushallintoyksikön lausuntoon on liitettävä asian ratkaisemiseksi tarpeellinen vankia koskeva selvitys eli arvio vapauttamisen edellytyksistä ja muu vankia koskeva selvitys. Elinkautiseen vankeuteen tuomittua koskevaan RISEn keskushallintoyksikön lausuntoon on lisäksi liitettävä arvio vangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen eli Psykiatrisen vankisairaalan psykiatrin laatima oikeuspsykiatrin väkivaltariskiarviolausunto.

RISEN keskushallintoyksikön lausunnon laatimista tai sisältöä ei ohjata lainsäädännössä edellä mainittua VapL 1.2:ia lukuun ottamatta, eikä sille ole mitään ennalta säädettyä rakennetta eikä yhtenäisiä arvosteluperusteita. Lausunnon laatimisessa RISEn keskushallintoyksikköä sitoo kuitenkin hallintolain mukaiset hyvän hallinnon periaatteet. Tärkeintä sisällöllisesti on se, että lausunnossa on selvitetty lain vaatimat seikat, ja että HHO saa sen pohjalta käsityksen erityisesti pitkäaikaisvangin väkivaltariskistä, vankeusrangaistuksen suorittamisen sujumisesta sekä hänen vankilakäyttäytymisestään.

Tämä tutkimus keskittyy lähtökohtaisesti rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointiin tuomioistuinprosessin eri vaiheissa. Vankilatyöskentelyn kannalta RISEn arviointikeskuksissa ja vankiloissa tehtävä vangin vaarallisuuden arviointi on erittäin tärkeää, mutta se ei ole tarkemmin tämän tutkimuksen tarkastelun kohteena²³³. Myös tuomioistuinprosessin ulkopuolella, erityisesti rikoksen täytäntöönpanon aikana vankilassa ja RISEn arviointikeskuksessa, joudutaan vangin vaarallisuutta arvioimaan käytännössä useissa eri tilanteissa. Vankilassa vangin vaarallisuuden arviointia tehdään erityisesti toimintaan si-

²³¹ RISEn keskushallintoyksikkö on aikavälillä 1.10.2006 – 31.12.2015 antanut lausuntoja pitkäaikaisvangin ehdonalaishakemukseen liittyen yhteensä 158 kpl.

²³² HE 262/2004 vp, s. 53.

²³³ Ks. esim. Tyni 2015.

joittamisessa, osastosijoittamisessa, lupa-asioissa ja mahdollisesti vankilasiirroissa. RISEn arviointikeskusten tehtäviin kuuluu muun muassa vankeusrangaistukseen tuomittujen ja vankien riskien ja tarpeiden arviointi, rangaistusajan suunnittelu sekä päätöksenteko vankeuslain ja tutkintavankeuslain mukaisesti tuomitun ja vangin sijoittamisesta ja siirtämisestä²³⁴. Vankilassa ja arviointikeskuksessa tehtävät rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnit ovat kuitenkin laajuudeltaan ja laadultaan suppeampia, vähemmän spesifisiä ja rikoksentekijän väkivaltariskin osalta vähemmän luotettavia kuin rikoslainsäädännön vaatimuksesta sairaalassa oikeuspsykiatrin tehtävänä olevat strukturoidut väkivaltariskin arvioinnit.

RISEn arviointikeskusten tekemillä arvioilla on liitانتä tässä tutkimuksessa läpikäytävään rikoksentekijän vaarallisuuden arviointiin siinä mielessä, että arviointikeskuksissa tehtäviä arvioita, kuten riski- ja tarvearviota²³⁵ ja rangaistusajan suunnitelmaa²³⁶, käytetään pitkäaikaisvangeilla hyväksi, kun RISEn keskushallintoyksikkö ja muut vankilaviranomaiset laativat vapauttamisharkinnassa vaadittua lausuntoa ja sen liitteitä tietyn vangin ehdonalaishakemukseen. Lausuntoaan varten RISEn keskushallintoyksikkö lähettää vangin sijoitusvankilaan ja arviointikeskukseen lausuntopyynnön, jossa pyydetään ottamaan kantaa vapauttamisharkinnassa huomioitaviin kriteereihin.²³⁷

RISEn keskushallintoyksikön lausunto rikoksentekijästä on varsin perusteellinen ja laaja, useita sivuja pitkä. Yleensä RISEn lausunto rakentuu sisällöllisesti niin, että aluksi siinä tuodaan esille ne virkamiehet ja muut henkilöt, jotka ovat vangin ehdonalaishakemuksen johdosta antaneet pyydetyn selvityk-

²³⁴ RISEn määräys 12/004/2012.

²³⁵ Vähintään puolen vuoden ehdottoman vankeustuomion saaneille vangeille laaditaan arviointikeskuksessa riski- ja tarvearvio. Riski- ja tarvearviossa kartoitetaan ja arvioidaan erilaisten arviointimenetelmien avulla tietoja vangin rikolliseen tekoon johtaneista ja rikollista käyttäytymistä ylläpitävistä tekijöistä, ja pohditaan sitä, millainen hänen uusimisriskinsä on. (Nurminen et al. 2008, s. 6, 8). Riski- ja tarvearvion tavoitteena on vankeusrangaistuksen sisällön kehittäminen niin, että vanki sijoittuu vankeusaikana toimintoihin, jotka edistävät hänen mahdollisuuksiaan rikoksettomaan elämäntapaan (erityisesti uusimisriskiä vähentävät toimintaohjelmat). Arviointikeskuksissa on käytössä staattista riskitasoa mittaavat SIR-R1- ja ARAT-työkalut, ja rikoksentekijän dynaamisia riskitekijöitä arviointikeskuksessa selvitetään erityisesti vangin haastatteluilla.

²³⁶ Vähintään puolen vuoden ehdottoman vankeustuomion saaneille vangeille laaditaan yksilöllinen rangaistusajan suunnitelma, jolla tarkoitetaan vangille laadittavaa yksilöllistä suunnitelmaa liittyen vangin sijoittamiseen, toimintaan rangaistusaikana, valvottuun koevapauteen, ehdonalaiseen vapauttamiseen ja ehdonalaiseen vapauteen. Rangaistusajan suunnitelmassa sijoittajayksikkö määrittää vangille toiminnan yleiset suuntaviivat ja vankeusajan keskeiset tavoitteet. Tavoitteet johdetaan vangin rikoksen uusimisriskille altistavista tekijöistä ja tekijöistä, joita vahvistamalla voidaan vaikuttaa lieventävästi uusimisriskiin ja joilla on suojaava merkitys. (Nurminen et al. 2008, s. 4). Rangaistusajan suunnitelma ei ole juridinen asiakirja, vaan tarpeiden mukaan muuttuva asiakirja, jota seurataan ja täydennetään (HE 263/2004 vp, s. 111). Rangaistusajan suunnitelma perustuu erityisesti riski- ja tarvearvioon, arviointikeskusteluun ja/tai asiakirjatietoihin.

²³⁷ Hartoneva et al. 2015, s. 452–453.

sen. Lisäksi siinä ilmoitetaan, mitä muuta tietoa pitkäaikaisvangista on ollut käytettävissä. Lausunnossa käydään yksityiskohtaisesti läpi vangin syyksi luettu rikos / rikokset ja hänen aikaisempi rikoshistoriansa, se, miten hänen rangaistuksensa suorittaminen on edennyt (esim. osallistuminen työtoimintaan, vankilassa suoritettavat kurssit ja ohjelmat, käytös vankilassa, käynnit poistumisluvilla, sekä rangaistusajan suunnitelman toteutuminen ja mahdollinen valvottu koevapaus). RISEn keskushallintoyksikön arvio vapauttamisen edellytyksistä sisältää vapautumisolosuhteiden selvittämisen ja vangin suunnitelmat siitä, miten aikoo hoitaa tietyt elämiseen kuuluvat asiat, kuten asumisen ja toimeentulon vapautumisensa jälkeen. Lausunnossa otetaan kantaa vapauttamisharkinnassa huomioitavien eri kriteereiden täytymiseen ja selvitetään mitkä ovat ne perusteet, joiden johdosta RISEn keskushallintoyksikkö joko puoltaa tai ei puolla ehdonalaista vapauttamista. Lausuntoa tehtäessä RISEn keskushallintoyksiköllä on käytettävissä rikoksenteikijän tutkineen lääkärin vaarallisuusarviolausunto ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausunto. RISEn keskushallintoyksikön lausunnossa on lopuksi kannanotto rikoksenteikijän vaarallisuuteen ja siihen, puoltaako tai vastustaako se vangin vapauttamista.

Lausuntoon liitetään mukaan asian ratkaisemiseksi hankittu vankia koskeva selvitys, johon kuuluu muun muassa vankilan johtajan tai apulaisjohtajan lausunto, joka perustuu kaikkeen vangista saatuun ja saatavaan tietoon, ja siinä otetaan kantaa erityisesti RL 2c:10:ssä todettuihin harkintaperusteisiin, rikosseuraamusalueen arviointikeskuksen johtajan lausunto, vangin rangaistusajan suunnitelmasta vastaavan virkamiehen eli rikosseuraamusiesimiehen selvitys VankeusL 4:6:ssä tarkoitetun rangaistusajan suunnitelman toteutumisesta ja muu vankia koskeva selvitys. Tällainen muu vankia koskeva selvitys saattaa olla esimerkiksi vankilan psykologin lausunto, joka perustuu psykologin suorittamaan vangin henkilökohtaiseen tutkimiseen.

RISEN keskushallintoyksikön lausunnosta päättää RISEn pääjohtaja oikeudellisen vastuualueen lakimiehen esittelystä. RISEn keskushallintoyksikön lausuntoon vaikuttavat erityisesti suoritettujen rangaistuksen pituus, avolaitokseen sijoittuminen, saattamattomat poistumisluvat ja rangaistusajan suunnitelma sekä vankeusaikaiset rikkomukset. Lausunnon allekirjoittaa sekä RISEn pääjohtaja että lakimies, ja oman lausuntonsa liitteenä RISE lähettää HHO:lle edellä mainitut lausunnot sekä muun muassa vangista tehdyn riski- ja tarvearvion, rangaistusajan suunnitelman, vapauttamissuunnitelman, selvityksen vangille annetuista kurinpitörangaistuksista sekä vangin nimilehden.²³⁸ Itse RISEn keskushallintoyksikön lausunto (lukuun ottamatta lääkärin laatimaa arviota elinkautisvangin väkivaltariskistä) ei ole sisällöltään varsinainen pitkäaikaisvangin vaarallisuusarvio, vaan viranomaisten selvitys erityisesti vangin rangaistusajan

²³⁸ Hartoneva et al. 2015, s. 452–453.

suunnitelmaan kirjattujen tavoitteiden toteutumisesta ja hänen vankila-aikaisesta käyttäytymisestä vankilassa. Tästä syystä lääkärin laatima lausunto elinkautisvangin väkivaltariskistä tulee olla selvästi RISEn lausunnosta erotettavissa.

VapL tai muut säännökset eivät ilmaise sitä, millaiseksi todisteluinstrumentiksi RISEn keskushallintoyksikön selvitys on tarkoitettu tuomioistuimessa. Prosessuaaliselta asemaltaan se ei ole THL:n oikeuspsykiatrisen toimikunnan lausunnosta poiketen OK 50.1:ssä tarkoitettu, kirjallisena esitetty tuomioistuimen määräämän asiantuntijan antama lausunto,²³⁹ vaan sitä voidaan pitää virkavastuulla laadittuna kirjallisena todisteena, jonka tarkoituksena on antaa tuomioistuimelle tarpeellista tosiasiatietoa, ja kuuluu sen johdosta tuomioistuimen ratkaisumateriaaliin. RISEn lausunnon määrittäminen kirjalliseksi todisteeksi on mahdollista, koska OK 17:11.1:n 1 kohta sallii kirjallisen lausumisen viranomaiselle, eikä kysymyksessä ole OK 17:11.1:n 2 kohdan tarkoittama esituskinnassa tallennettu tai siihen rinnastettava lausuma. Viranomaisen laatimaan virallisuonteiseen asiakirjaan on rinnastettavissa valtion, kunnan ja kirkon viranomaisten ja virkamiesten virassaan tai toimessaan laatimat lausunnot edellyttäen, että niiden laatiminen kuuluu heidän virkatehtäviinsä.²⁴⁰ Vankilan johtajalla, arviointikeskuksen keskuksen johtajalla ja RISEn keskushallintoyksikön lausunnon laatineella virkamiehellä on asemansa perusteella OK 17:35.2:ssä säädetty erityinen esteellisyysperuste, eikä heitä voida pitää puolueettomina asiantuntijoina. Tällaisia virkamiehiä on tuomioistuimessa ehdottomasti kuultava todistajana, eikä asiantuntijana. Oikeuskäytännössä RISEn virkamiehiä, lukuunottamatta RISEn keskushallintoyksikön edustajaa, ei kuitenkaan ole yleensä kutsuttu oikeuskäsittelyyn todistajaksi. RISEn keskushallintoyksikön lausunnon asema kirjallisena todisteena voidaan perustaa myös sen asemaan. Oleellista on se, onko lausuma annettu viranomaistehtävänä virkavastuulla vai ei. Viranomaisen toimiminen lausunnon antaessaan virkavastuulla vähentää samalla lausunnon luotettavuusongelmia.

Tämän tutkimuksen kannalta oleellista on se, että elinkautisvangeilla RISEn keskushallintoyksikön selvitykseen liitetään vankisairaalan psykiatrin laatima arvio elinkautisvangin väkivaltariskistä. Tämän väkivaltariskiarviolausunnon prosessuaalinen käsittely poikkeaa koko rangaistusta vankilassa suorittavien vapauttamismenettelystä siinä, että tätä lausuntoa ei käsitellä THL:n oikeuspsy-

²³⁹ Koska kysymyksessä on rikoksentekijää koskeva viranomaisen antama lausunto, sen sisältö viittaisi siihen, että kysymyksessä on asiantuntijalausunto. Toisaalta RISEn keskushallintoyksikön lausunnon tiedot eivät vaadi asiantuntijatietoa, vaikkakin voivat sisältää myös asiantuntijatietoa. RISEä selvityksen laatijana ei ole VapL:ssa määritelty sellaiseksi asiantuntijaksi kuin OK 17 luvun asiantuntijaa koskevissa säännöksissä tarkoitetaan, eikä VapL:ssa ole viittaussäännöksiä OK 17 luvun asiantuntijaa koskeviin säännöksiin. Lausunnon prosessuaalisesta epäselvyydestä ks. myös Rautio 2007, s. 454.

²⁴⁰ Jokela 2008, s. 480.

kiatristen asioiden lautakunnassa. Näiden kahden pitkäaikaisvankiryhmän vaarallisuusarvioprosessien ei kuitenkaan tulisi erota tällä tavalla toisistaan, vaan niiden tulisi olla menettelyltään samanlaiset. Tämä tarkoittaa sitä, että vastaavasti kuin koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvät vaarallisuusarviolausunnot, myös tämän yhden yksittäisen psykiatrin laatiman lausunnon tulisi käydä monijäsenisen THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan käsittelyssä, mikäli tällainen lautakuntamenettely nähdään tarkoituksenmukaiseksi rikoksenteekijöiden vaarallisuuden arvioinnin osalta tehdä tulevaisuudessa. THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan käsittelyn käyttöönotto myös elinkautisvangeille ilmentäisi tätä vankiryhmien yhdenvertaista kohtelua. Laajaa asiantuntemusta omaava lautakuntakäsittely voisi myös tietyissä haasteellisissa tilanteissa antaa sille lisäarvoa, ja sen avulla pystyttäisiin nykyistä paremmin vakuuttamaan rikoksenteekijöiden arviointiprosessin ja lausuntojen yhdenvertaisesta kohtelusta ja laadusta.

Vapaan todistusharkinnan mukaisesti tuomioistuimien arvioi jokaisessa yksittäistapauksessa erikseen, millainen näyttöarvo RISEn keskushallintoyksikön lausunnolla liitteineen todisteena on. Rikoksenteekijän vaarallisuuden arvioinnin kannalta RISEn lausunnolle (lukuun ottamatta siihen liitettyä elinkautisvangan väkivaltariskiä) ei voi juurikaan antaa suurta merkitystä, koska lausuntojen laatijat mahdollista vankilan psykologia lukuun ottamatta eivät ole psykiatrisen tai psykologisen tiedon asiantuntijoita. Tästä syystä lausunnon laatijoiden asiantuntemuksen voidaan pitkäaikaisvangan vaarallisuuden osalta sanoa olevan kiistanalaista. VapL:n esitöiden mukaan RISEn lausunnon ja siihen sisältyvien vankilaviranomaisten lausuntoliitteiden merkitys pitkäaikaisvangan vankila-aikaisen ja vapauttamisajankohdan käyttäytymisen arvioinnissa on kuitenkin suuri, koska ne tuntevat rikoksenteekijän vankilakäyttäytymisen parhaiten²⁴¹. Tältä osin vankilaviranomaisille on kertynyt vangista merkittävää asiantuntemusta, jolle tulee antaa näyttöarvoa tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa. Tällä hetkellä ei ole empiirisesti tutkittua tietoa siitä, miten elinkautisvangan väkivaltariskiärvio tosiasiallisesti vaikuttaa vangan ehdonalaiseen vapautumiseen ja sitä kautta hänen suorittamaansa rangaistusaikaan. Tämän tutkimuksen tekemisen yhteydessä syntyi kuitenkin vaikutelma, että elinkautisvangan väkivaltariskiärvio käytetään erityisesti RISEssä sen oman lausunnon tekemiseen sekä HHO:ssa päätösharkintaan ilman tosiasiallista huomattavaa merkitystä vangan rangaistusaikaan.

Vastaavasti kuin THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausuntoon, myös RISEn keskushallintoyksikön HHO:lle antamaan lausuntoon liitteineen sovelletaan JulkL:a. JulkL 24.1:n 27 kohdan mukaisesti pitkäaikaisvangan vapauttamismenettelyä varten annettu lausunto on salassa pidettävä viranomai-

²⁴¹ HE 262/2004 vp, s. 35.

sen asiakirja. Vastaavasti YTJulkL 9.1:n 4 kohdan mukaan oikeudenkäyntiasiakirja on pidettävä aina salassa siltä osin kuin se sisältää tietoja pitkäaikaissankien vapauttamismenettelyä varten annetusta lausunnosta. YTJulkL 11 §:n 1 kohdan mukaan asiakirjat ovat salassa pidettäviä 60 vuoden ajan asian vireille tulosta tuomioistuimessa.

7 Rikoksenteikijän vaarallisuuden oikeudellinen arviointi

7.1 ASIANTUNTIJATODISTELU TODISTELU-KEINONA ERITYISESTI RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUTTA KOSKEVASSA OIKEUDENKÄYNNISSÄ

Kysymys rikoksenteikijän rikosoikeudellisesta vastuusta ja hänelle langettavasta mahdollisesta seuraamuksesta ratkaistaan tuomioistuimen toimesta oikeudenkäynnissä, jossa tuomioistuimen tehtävänä on rikosvastuun toteuttamisen soveltamalla voimassa olevaa oikeutta¹. Lisäksi tuomioistuin suorittaa sille annettua tehtäväänsä sellaisissa oikeudenkäynneissä, joissa se joutuu arvioimaan rikoksenteikijän vaarallisuutta tai väkivaltariskin tasoa rikosprosessin eri vaiheissa, rikoksenteikijän tuomitsemistilanteessa rangaistuksen perusteena ja/ tai täytäntöönpanon aikana, ja tekemään siitä oman itsenäisen arvionsa. Luvussa 3 on selvitetty yksityiskohtaisesti ne kolme rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia koskevaa tilannetta, joissa tuomioistuimen tehtävänä tulee olla rikoksenteikijän vaarallisuuteen eli tulevaisuuden käyttäytymisodotuksiin perustuvan oikeudellisen arvion tekeminen.

Vaadittaessa rikoksenteikijälle koko rangaistuksen vankilassa suorittamista tuomioistuimen on kaiken käytettävissä olevan prosessiaineiston perusteella otettava syyllisyyden lisäksi kantaa siihen, onko rikoksenteikijä erittäin vaarallinen toisten ihmisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle, jotta se pystyy ottamaan kantaa syyttäjän vaatimaan rangaistuksen täytäntöönpanosta tehtävään määräykseen. Pitkäaikaisvankien vapauttamisharkinnan osalta oikeudenkäynnin funktio on erilainen. Pitkäaikaisvankien pääsy ehdonalaan vapautteen ratkaistaan aina tuomioistuimessa hakemuslainkäyttömenettelynä rikosprosessin täytäntöönpanovaiheessa. Siinä kysymys ei ole normaalista rikosvastuusta vaan erityisesti näytöstä koskien rikoksenteikijän vaarallisuutta. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyen ehdonalaan vapauttamisen kriteerinä on erityisesti kysymys rikoksenteikijän vaarallisuudesta toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Myös elinkautisvankien ehdonalaan vapauttamisen yhtenä kriteerinä on vangin väkivaltariski eli vapauttamisharkinnassa täytyy antaa oleellinen merkitys arviolle vangin väkivaltariskin tasosta muiden vapauttamiskriteerien ohella. Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyn osalta

¹ Lappi-Seppälä 2000, s. 41.

rikosvastuun toteuttamisen voidaan sanoa tarkoittavan merkittävältä osin rikoksentekijän vaarallisuuskysymyksen ratkaisua.

Riippumatta tuomioistuimen prosessilajista ja tehtävästä, edellä mainittujen tuomitsemistehtävien suorittaminen vaatii, että lainkäyttäjällä on tietoa niistä konkreettisista tosiseikoista eli faktoista, aputosiseikoista sekä kokemussäännöistä, jotka ovat käsiteltävänä olevan jutun ratkaisemisen kannalta relevantteja². Todistelulla tarkoitetaan oikeudenkäynnin osana tapahtuvaa todistustosiseikkojen eli todisteiden esittämistä tuomioistuimelle³. Todistusoi-keudessa tosiseikat jaetaan oikeustusiseikkoihin ja todistustosiseikkoihin. Oikeustusiseikka on todistelun varsinainen kohde ja vaaditun oikeusseuraamuksen välttämätön edellytys⁴. Rikoksentekijän vaarallisuutta koskevassa jutussa oikeustusiseikkana täytyy aina olla väite rikoksentekijän vaarallisuudesta. Todistustosiseikka eli todiste on näytöksi esitetty seikka, jolla pyritään käytännössä näyttämään toteen todistusharkinnassa todistusteemana olevan väitteen todenperäisyys⁵ eli jonkin oikeustusiseikan olemassaolo joko suoraan tai välillisesti. Rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnin osalta konkreettiset tosiseikat eivät kohdistu jutun tapahtumankulkuun vaan rikoksentekijän mahdolliseen vaarallisuuteen, ja rikoksentekijän vaarallisuutta koskeva konkreettinen tosiseikasto riippuu rikoksentekijään liittyvistä riski- ja suojaavista tekijöistä. Todistustosiseikka on tällöin esimerkiksi oikeudessa kuultavan henkilön lausuman sisältö tai asiantuntijan laatiman lausunnon sisältö. Todistusteemalla tarkoitetaan asianosaisen väitettä tai hypoteesia jonkin seikan olemassaolosta eli seikan ja todisteen keskinäistä yhteyttä, jota todistelun avulla pyritään selvittämään (OK 5:2.1:n 3 kohta). Mikäli rikosprosessissa todistelun teemana on rikoksentekijän vaarallisuuden toteennäyttäminen, todistelun kohteena on rikoksentekijän väkivaltariskin taso.

Todistelun tarve rikosprosessissa syntyy yleensä sen myötä, että vastaaja kiistää jonkin relevantin oikeustusiseikan olemassaolon⁶. Esimerkiksi rikoksentekijän vaarallisuutta koskevissa jutuissa vastaaja tai rangaistusta jo suoritava vanki lähtökohtaisesti aina kiistää, että hänellä olisi erittäin korkea väkivaltariski. Rikoksentekijällä on lähtökohtaisesti aina intressi toimia näin, koska vaaralliseksi arvioidun rikoksentekijän vankeusaika on aina ei-vaaralliseksi arvioitua rikoksentekijää pitempi. Tästä johtuen todistelussa joudutaan esittämään selvitystä ja perusteita käsiteltävänä olevan rikoksentekijän vaarallisuuden kannalta merkityksellisistä tosiseikoista sekä yksilön väkivaltariskiin ja

² Lappalainen – Frände 2007, s. 483.

³ Todistelua koskevat säännökset sisältyvät OK 17 lukuun. Kyseistä lukua koskeva lainsäädännön uudistus tuli voimaan 1.1.2016 (ks. HE 46/2014 vp).

⁴ Virolainen – Koulu 2012, s. 114–115.

⁵ Jokela 2004, s. 14.

⁶ Tolvanen 2005, s. 303.

sen arviointiin liittyvistä kokemussäännöistä, joiden avulla pyritään selvittämään näyttökysymys eli se, onko rikoksenteikijää tosiasiallisesti pidettävä erittäin vaarallisena toisille ihmisille vai ei.

Keinoja, joilla todistelu yksittäisessä oikeudenkäynnissä toteutetaan, kutsutaan todistuskeinoiksi. Todistuskeinojen avulla tuomioistuin saa tietoa todistelun kohteena olevista seikoista. Käytännössä todistuskeinot ovat niitä konkreettisia keinoja, joiden avulla todistustositteet saatetaan tuomioistuimen tietoon. Todistuskeinot voidaan jakaa todistajan kuulemiseen, asiantuntijatodisteluun ja asianosaisen kuulemiseen todistelutarkoituksessa, jotka ovat henkilöllisiä keinoja, sekä asiakirjatodisteluun ja katselmukseen, jotka ovat reaalisia keinoja.⁷ Tässä yhteydessä tarkastelun kohteena on erityisesti asiantuntijatodistelu, jonka avulla yleisissä tuomioistuimissa tavanomaisesti turvataan oikeudenkäynnissä tarvittavan tietyn alan erityistietämyksen saaminen tuomareiden käyttöön⁸. Näin toimitaan tuomioistuimessa esimerkiksi rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin osalta.

Todisteluoikeus rakentuu Suomessa vapaan todistusteorian varaan ja sen katsotaan luovan parhaat edellytykset totuuden selvittämiseksi oikeudenkäynnissä⁹. Vapaa todistusteoria käsittää vapaan todistelun ja vapaan todistusharkinnan periaatteet, ja siitä säädetään OK 17:1.2:ssa. Vapaassa todistusharkinnassa tuomioistuin ratkaisee, mikä näyttöarvo kullekin todistustositteelle asiassa annetaan. Vapaa todistusharkinta ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tuomioistuin voisi mielivaltaisesti arvioida sille esitettyä näyttöä, vaan sen on otettava huomioon kaikki oikeudenkäyntiaineistosta välittömästi tai välillisesti ilmenevät seikat¹⁰. Vapaa todistusharkinta edellyttää siten esitetyn näytön yksityiskohtaista, huolellista ja kokonaisvaltaista punnintaa. Vapaa todistusharkinta koskee kaikkea näyttöä, myös oikeuspsykiatrian ja -psykologian asiantuntijoiden antamia vaarallisuusarviolausuntoja. Oikeus saa vapaasti harkita, minkä merkityksen ja näyttöarvon se antaa rikoksenteikijästä laaditulle vaarallisuusarviolausunnolle. Viranomaisena antama asiantuntijalausunto ei ole muusta näytöstä poikkeavassa asemassa, ja viranomaisen lausunnon merkitys on muutettavissa vain sääntämällä erikseen asiasta¹¹.

Asiantuntijatodistelua käytetään oikeudenkäynnissä todistuskeinona selkeissä tilanteissa, joissa näyttökysymyksen selvittäminen vaatii jonkin am-

⁷ Lappalainen 2001, s. 130.

⁸ Asiantuntijatodistelun sijaan tuomioistuimen vaatima erityistietämys voidaan hankkia myös niin, että tuomioistuimen kokoonpanoon kuuluu äänivaltainen asiantuntijajäsen. Tällaiset asiantuntijajäsenet ovat tunnusomaisia erityistuomioistuimille. Asiantuntijajäsen voi kuulua tuomioistuimen kokoonpanoon myös yleisissä tuomioistuimissa, mutta yleensä niissä erityisasiantuntimuksen saanti rakentuu useimmiten asiantuntijatodistelun varaan. (Lappalainen – Frände 2007, s. 562.)

⁹ HE 52/2002 vp, s. 27.

¹⁰ Virolainen – Koulu 2012, s. 208.

¹¹ Saarnilehto 2005, s. 3.

mattialan erikoistietojen ja -taitojen eli erityisten kokemussääntöjen osaamisesta ja niiden soveltamista tietyssä asiassa ilmenneisiin seikkoihin (OK 17:34)¹². Asiantuntijana esiintyvän henkilön edellytetään tuovan tuomioistuimen käyttöön normatiivisen harkinnan avuksi jutun ratkaisemiseksi tarvittavia erityisiä ammattitietoja¹³ eli asiantuntemustietoa, ja kiinnittävän tuomioistuimen huomion asiassa relevantteihin kokemussääntöihin ja muihin olennaisiin tietoihin¹⁴. Tässä yhteydessä erikoistiedolla tarkoitetaan yleensä tieteellistä asiantuntemustietoa, avoimen kritiikin kohteeksi tutkimusolosuhteisiin nähden parhaalla mahdollisella tavalla tieteellisesti tuotettua tietoa¹⁵. Asiantuntijan merkitys ja hänen esiintuomansa asiantuntijatiedon hyödyntäminen oikeudenkäynnissä pohjautuu siten asiantuntijan tietyn ammattialan ja siihen liittyvien kokemussääntöjen ammattiosaamiseen¹⁶. Tällaista tietyn tieteenalan erityisosaamista voidaan käytännössä saada ainoastaan korkea-asteisen koulutuksen ja pitkän käytännön kokemuksen kautta, eikä sellaista voida edellyttää olevan lakimieskoulutuksen saaneella tuomioistuimen tuomarilla.

Jonkin tietyn alan hallitseva asiantuntija avustaa tuomioistuinta asian ratkaisemisessa laatimalla oikeudenkäyntiin perusteellisen, kirjallisen lausunnon niistä oman asiantuntemuksensa piiriin kuuluvista erityisistä kokemussäännöistä, joilla on merkitystä asian ratkaisemisen kannalta. Esimerkiksi rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa todistelussa hyödynnetään merkittävästi erityisesti psykiatrisia ja psykologisia kokemussääntöjä yksilön vaarallisuudesta ja sen arvioimisesta. Asiantuntijatodistelusta huolehtivat tavanomaisesti oikeuskäytännössä asianosaiset, ja tuomioistuimet nimeävät asiantuntijoita hyvin harvoin¹⁷. Asianosainen voi myös itse esittää, että tuomioistuin määräisi asiaan asiantuntijan¹⁸. Asiantuntijatodistelun tarve ratkaistaan tuomioistuimessa jokaisessa tapauksessa erikseen tarpeellisuusedellytyksen mukaisesti¹⁹. Tuomioistuimen tulee pohtia erityisesti sitä, tarvitaanko kyseisen asian tai jutun ratkaisemiseksi erityisasiantuntemusta. Lainsäädännössä ei voida määritellä kattavasti, milloin kyseessä on sellainen erityinen kokemussääntö, joka tarvitsee erityisosaamista, tai milloin kokemussääntö kuuluu tavanomaiseen yleistietoon²⁰. Tuomioistuimen

¹² OK:n asiantuntijatodistelua koskevat säännökset sisältyvät OK 17:34–37:iin.

¹³ Jokela 2008, s. 545; Rask 2011, s. 11.

¹⁴ Supponen 2004, s. 182.

¹⁵ Lainsäädännössä ei kuitenkaan edellytetä, että asiantuntijalausannon perustana olevan tutkimuksen tulisi olla tieteellinen, eivätkä kaikki asiantuntijalausunnat voi missään tapauksessa ollakaan luonteeltaan tieteellisiä. Kokemusperäisen tiedon luonne asiantuntemustietona on erilaista kuin tieteellinen tieto ja sen arviointi on vielä tieteellistä tietoa ongelmallisempaa. (Rask 2011, s. 16).

¹⁶ Hirvelä 1997b, s. 1054.

¹⁷ OK 17 lukua koskeneessa uudistuksessa tuomioistuimelta poistettiin monopoli ”aidon” asiantuntijan määräämiseen (Rautio – Frände 2016, s. 221). Syistä ks. HE 46/2014 vp, s. 33–35.

¹⁸ Lappalainen 2001, s. 285.

¹⁹ Vuorenpää 2012, s. 98.

²⁰ Loiva 2012, s. 644.

määräämään asiantuntijan nimeäminen rikosasiassa perustuu tuomioistuimen selvittämismääräykseen (OK 17:8), joten kynnystä tuomioistuimen määräämään asiantuntijan käyttämiselle ei voida asettaa tarpeettoman korkealle²¹. Vastoin kieltoa hankkia todennäköisesti syytteen tueksi koituvaa näyttöä (OK 17:7) tuomioistuimella on aina oikeus hankkia asiantuntijalausunto omasta aloitteestaan asian laadusta riippumatta. Kyseinen kielto ei koske asiantuntijalausuntoja sen vuoksi, että niiden osalta voi olla erityisen vaikeaa ennalta käsin arvioida, koituuko se syytetyn eduksi vai vahingoksi²². Kielto hankkia todennäköisesti syytteen tueksi koituvaa näyttöä ei myöskään päde tilanteeseen, jossa syyttäjä vaatii rikoksentehtyjälle koko rangaistuksen suorittamista vankilassa. Tällöin asiantuntijatodistelusta huolehtii aina tuomioistuin, jolla on omasta aloitteestaan velvollisuus määrätä rikoksentehtyjä mielentilatutkimukseen ja vaarallisuusarvioon.

Kokemussäännöillä tarkoitetaan oikeuskirjallisuudessa oikeusnormin kaltaisia, todistusteeman ja todistustositseikkojen välisiä syy- tai riippuvuusuhteita selvittäviä yleisluontoisia lausumia ja sääntöjä eli yleisessä muodossa ilmaistuja hypoteeseja kahden todistustositseikan välisestä yhteydestä tai riippuvuusuhteesta²³. Kokemussääntö on siten väite siitä, että jokin ilmiö tuottaa tietyllä todennäköisyydellä toisen ilmiön eli että tietyillä tosiseikoilla on keskinäinen riippuvuusuhde²⁴. Soveltaessaan kokemussääntöjä tuomioistuin käytännössä arvioi jutussa esitettyjen todistustositseikkojen näyttöarvoa todistusteemasta ja todistelun kohteina olevien tosiseikkojen merkitystä²⁵. Kokemussäännölle itselleen ei voida antaa näyttöarvoa, vaan se vaikuttaa tosiseikkaa koskevalle todistustositseikalle annettavaan näyttöarvoon²⁶. Kokemussääntöjen avulla voidaan näin ollen määrittää yksittäisen todistustositseikan näyttöarvo ja täyttää osaltaan päätöksen perusteluvollisuus²⁷.

Kokemussäännöt voidaan jakaa yleisiin ja erityisiin kokemussääntöihin²⁸. Yleiset kokemussäännöt perustuvat yleissivistykseen ja tavanomaiseen elämäntähtämykseen.

²¹ Edelstam 1991, s. 241.

²² HE 46/2014 vp, s. 54–55.

²³ Jonkka 1993, s. 39; Ekelöf – Boman 1992, s. 14. Muista määritelmistä ks. esim. Pölönen 2003, s. 118; Edelstam 1991, s. 112. Kokemussäännön todistus oikeudellinen määritelmä ei ole täysin toimiva rikoksentehtyjän vaarallisuuden arvioinnin näkökulmasta, mutta tässä tutkimuksessa pidäydytään kuitenkin tässä perinteisessä juridisessä käsitteessä.

²⁴ Edelstam 1991, s. 112.

²⁵ Lappalainen 2001, s. 281.

²⁶ Rautio – Frände 2016, s. 221–222.

²⁷ Hirvelä 2006, s. 249.

²⁸ Ero yleisen ja erityisen kokemussäännön välillä ei ole aina yksiselitteinen, ja raja on väistämättä epämääräinen, koska erityisten ammattitietojen ja tavallisen yleissivistyksen tai elämäntähtämyksen piiriin kuuluvien sääntöjen välistä rajaa on käytännössä vaikea määrittellä (Tirkkonen 1972, s. 307). Esimerkiksi erityinen kokemussääntö voi muuttua ajan myötä yleistiedoksi ja siten yleiseksi kokemussäännöksi (Edelstam 1991, s. 117–118, 199). Myös, jos kokemussääntöä soveltava tuomari tuntee jotakin tieteen alaa tavallista paremmin, voi yleisen ja erityisen kokemussäännön raja asettaa korkeammalle kuin muutoin (Loiva 2012, s. 643).

mukseen. Tuomioistuin voi käyttää niitä perusteluissaan viran puolesta ilman erityistä todistelua riippumatta siitä, miten asianosaiset ovat kokemussääntöihin mahdollisesti vedonneet tai esittäneet niistä näyttöä²⁹. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin katsottu, ettei ole suotavaa, että tuomari käyttää yksityisiä tietoja kokemussäännöistä yli sen, minkä voidaan katsoa kuuluvan normaaliin yleissivistykseen³⁰. Tuomioistuimen on myös huolehdittava siitä, ettei myöskään yleisen kokemussäännön noudattaminen tule asianosaiselle yllätyksenä. Tästä syystä sovellettavasta kokemussäännöstä tulee tarvittaessa informoida asianosaisia ja varata heille tilaisuus lausua, jollei asia ole selvä ilman sitä.³¹

Erityisissä kokemussäännöissä on kysymys sellaisesta tiedosta ja osaamisesta, jotka eivät kuulu yleisen elämäkokemuksen tai yleissivistyksen piiriin. Kokemussääntöjen vaatimukset ja edellytykset ovat jokaisella tieteenalalla yksilöllisiä. Tästä syystä kokemussäännöt vaativat sellaista tietoa ja osaamista, johon tuomarilla itsellään ei ole välittömiä valmiuksia. Lisäksi ne edellyttävät perehtyneisyyttä sekä koulutuksen ja kokemuksen kautta hankittua erityisosaamista tiettyltä alalta, ja tarvitsevat asiantuntevaa todistelua³². Erityisenä kokemussääntönä pidetään esimerkiksi psykiatrista tai psykologista tietoa yksilön väkivaltariskistä ja sen arvioimisesta tietyn henkilön osalta. Psykiatriset ja psykologiset yksilön vaarallisuuden arviointiin liittyvät kokemussäännöt eivät koskaan ole deterministisiä vaan tilastolliseen todennäköisyyteen tai inhimilliseen käyttäytymiseen perustuvia kokemussääntöjä, ja perustuvat siten aina todennäköisyydelle³³.

²⁹ Lappalainen 2001, s. 281.

³⁰ Pölönen 2003, s. 120. Tirkkonen on korostanut, että vaikka tuomarilla olisi henkilökohtaisten syiden johdosta tietoa erityisestä kokemussäännöstä, tulisi hänen suhtautua tällaisen tiedon käyttöön varauksella (Tirkkonen 1977, s. 83). Vastaavasti myös Edelstam on katsonut, että tuomarin omien, muiden kuin oikeudellisten kokemussääntöjen käyttäminen tiettyssä jutussa sisältää riskin. Hänen mukaansa pintapuolinen osaaminen jossain käsiteltävässä asiassa tuo ongelman, että tuomari ajattelee ymmärtävänsä asiasta riittävästi ja tiedostamattaan tai tiedostaen soveltaa kyseistä tietoaan tuomioon asti. (Edelstam 1991, s. 179).

³¹ Rautio – Frände 2016, s. 224–225.

³² Supponen 2004, s. 175.

³³ Kokemussäännöt jaetaan oikeuskirjallisuudessa tavallisesti kolmeen pääryhmään sen perusteella, kuinka luotettavasti ja täsmällisesti ne ilmaisevat kahden tosiseikan välisen riippuvuussuhteen. 1. Deterministisellä kokemussäännöllä tarkoitetaan ehdotonta sääntöä, jossa ilmiöiden välisessä syy-seuraus-suhteessa ei ole mitään poikkeusta, tai että ainakaan tiedeyleisyydessä ei yleisesti ole havaittu poikkeuksia. Tällaisilla luonnonlain kaltaisilla kokemussäännöillä on tuomioistuimessa lähtökohtaisesti erittäin korkea näyttöarvo eli ne on otettava sen ratkaisun pohjaksi. Esimerkiksi luonnontieteelliset, kuten kemiaan ja fysiikkaan liittyvät, kokemussäännöt ovat luonteeltaan deterministisiä kokemussääntöjä. 2. Tilastolliseen tai muihin eriasteisiin todennäköisyyksiin perustuvat kokemussäännöt ilmaisevat tilastollista tietoa havaituista säännönmukaisuuksista. Niihin sisältyy todennäköisyysväite ilmiöiden välisestä syy-seuraussuhteesta. Todennäköisyyteen perustuvat asiantuntijalausunnat ovat oikeudenkäynneissä tavallisia, ja esimerkiksi DNA- ja sormenjälkitutkimuksissa käytetään hyväksi todennäköisyyksiin perustuvia kokemussääntöjä. (Jonkka 1993, s. 42–44). 3. Inhimillistä käyttäytymistä koskevat eli behavioralistiset kokemussäännöt perustuvat havaintoihin ihmisten käyttäytymisen säännönmukaisuudesta, ja ne voivat perustua joko yleiseen elämäkokemukseen tai tieteellisiin, kuten psykiatrisiin ja psykolo-

Erityisten kokemussääntöjen osalta kokemussääntökysymyksestä tulee todistelun kohde eli todistusteema, ja todistelu tapahtuu kuulemalla vähintään yhtä asianomaisen alan asiantuntijaa³⁴. Tällöin tuomioistuin joutuu soveltamaan erityisasiantuntemusta edellyttäviä kokemussääntöjä viran puolesta. Asiantuntijatodistelulla hankitut kokemussäännöt poikkeavat muusta todistelusta, joka yleensä otetaan määräämisperiaatteen mukaisesti huomioon vain asianosaisen vaatimuksesta. Kokemussääntöjen selvittämisestä asianosaiset eivät voi määrätä toisin kuin muusta todistelusta. Perinteinen todisteluoikeuden kokemussääntöoppi ei helposti taivu rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia koskevaan näkökulmaan. Tämän tutkimuksen lähtökohtana pidetään kuitenkin sitä, että todisteluoikeuden periaatteita tulee noudattaa myös tuomioistuimen arvioidessa rikoksenteikijän väkivaltariskiä.

Syyttäjän vaatiessa rikoksenteikijälle koko rangaistuksen suorittamista vankilassa, elinkautiseen vankeuteen tuomitun ja koko rangaistusta vankilassa suorittamaan määrätyn vangin ehdonalaista vapauttamista koskevissa asioissa tuomioistuin käyttää rikoksenteikijän vaarallisuutta tai väkivaltariskiä arvioidessaan viran puolesta todistuskeinona aina asiantuntijatodistelua. Tuomioistuimen tai asianosaisten ei siten tässä yhteydessä tarvitse pohtia sitä, onko asiantuntijatodistelu tarpeellista. Tuomioistuimella on siten suoranainen velvollisuus käyttää apunaan ja tukenaan asiantuntijatodistelua³⁵. Se on tässä yhteydessä nähty jo lainsäätäjän puolelta ehdottoman tarpeelliseksi. Tuomareilta puuttuu eikä heillä voida edellyttää olevan sellaista psykiatrista ja psykologista

gisiin, tutkimuksiin. Tällöin yleistyksen pohjana ei välttämättä ole tieteellinen tieto ja tietopohja kokemusperäisen tiedonkin osalta saattaa olla vaatimaton (Rautio – Frände 2016, s. 223). Yksittäisen ihmisen käyttäytymisen arvioiminen ja päätelmien tekeminen siitä käyttäytymistä koskevien säännönmukaisuuksien perusteella on huomattavasti ongelmallisempaa ja tulkinnallisempaa kuin vastaavasti luonnontieteellisten todennäköisyyksien arvioiminen (Jonkka 1993, s. 45).

³⁴ Lappalainen 2001, s. 132.

³⁵ Rikoksenteikijä voi tuomioistuimen määräämän asiantuntijan lisäksi nimetä halutessaan ja resurssiensa salliessa oman asiantuntijansa. Euroopan neuvoston ministerikomitea on helmikuussa 2014 antamassaan vaarallisia rikoksenteikijöitä koskevassa suosituksessaan Rec(2014)3 suosittelut vastaavasti, että vaaralliseksi rikoksenteikijäksi syytetyllä pitäisi halutessaan olla mahdollisuus toimittaa tuomioistuimelle oma asiantuntijalausunto. Tällaisen vastatodistelun esittäminen rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevissa jutuissa ei kuitenkaan ole ollut tapana Suomessa. Rikoksenteikijän tavoitteena tällaisessa tilanteessa olisi pyrkiä kumoamaan tai horjuttamaan tuomioistuimen määräämän asiantuntijan lausuntoa. Rakentavan vastatodistelun tulisi siten kohdistua erityisesti asiantuntijalausannon epäluotettavuuden osoittamiseen tai muunlaisen johtopäätöksen esittämisen mahdollisuuteen. Tällaisten seikkojen toteennäyttäminen ilman kattavaa vaarallisuusarviotutkimusta rikoksenteikijästä ja asiantuntijan laajaa kokemusta sekä perehtyneisyyttä on oikeuspsykiatrisissa jutuissa erittäin vaikeaa, ja vaarallisuusarviotutkimuksen teettäminen omalla kustannuksella on lähes jokaiselle rikoksenteikijälle mahdotonta. Luottamuksella tuomioistuimen määräämän asiantuntijan on se hyvä puoli, että vaikka rikoksenteikijä ei osaa esittää omalta kannaltaan hyödyllistä selvitystä asiaan vaikuttavista kokemussäännöistä, sillä ei tuomioistuimen harkinnassa ole merkitystä. Tuomioistuimen määräämän asiantuntijan avulla pyritään saamaan objektiivista tietoa asiasta, ja asiantuntijan tulee toimia puolueettomasti kaikkia asianosaisia kohtaan, ja tuomioistuimen tulee objektiivisesti arvioida sille esitettyjä kokemussääntöjä.

asiantuntemustietoa, jotta he voisivat yksin oman juridisen koulutuksensa perusteella arvioida riittävän asiantuntevasti rikoksenteelijän vaarallisuutta ja väkivaltariskiä toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

Oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarvion suorittava ja asiantuntijalausunnon oikeudelle laativa psykiatri tai psykologi on oikeuspsykiatrisen tai -psykologisen erityistiedon eli niiden kokemussääntöjen osaamisen asiantuntija. Tästä johtuen psykiatri tai psykologi objektiivisena asiantuntijana laatii tuomioistuimelle oikeuspsykiatrisen tai -psykologisen vaarallisuusarviolausunnon, jossa hän tuo esille erityisesti väkivaltariskille merkittäviä ja väkivaltariskiin vaikuttavia kokemussääntöjä liittyen erityisesti tutkittavaan rikoksenteelijään ja hänellä oleviin törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöihin. Rikoksenteelijän vaarallisuutta tai väkivaltariskiä koskeva asiantuntijalausunto on asiantuntijatodistelutyyppi, josta ei ole säädetty erityislainsäädäntöä, joten OK 17 luvun asiantuntijatodistelua koskevat säännökset ja vaatimukset koskevat sellaisenaan myös psykiatrien ja psykologien oikeudellista asiantuntijatodistelua.

Rikoksenteelijän vaarallisuuden arvioinnissa asiantuntijatodistelun tehtävänä on mahdollistaa tuomioistuimien arvioimaan itsenäisesti näyttöä rikoksenteelijän vaarallisuudesta tai väkivaltariskistä, ei ulkoistaa tuomioistuimen tehtävää asiantuntijalle. Psykiatriseen ja psykologiseen asiantuntemukseen perustuvan vaarallisuusarviolausunnon tulisi antaa tuomioistuimen tuomareille edellytykset arvioida itse lääketieteellisten, psykologisten ja muiden väkivaltariskitekijöiden olemassaoloa ja sitä kautta vaikutuksia törkeän väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyyteen yksittäisessä rikoksenteelijässä. Koska rikoksenteelijän vaarallisuudesta ei voida koskaan saada välitöntä tietoa, lausunnolla on tuomioistuimen arvioinnissa välillinen näyttöä koskeva merkitys. Psykiatriset ja psykologiset kokemussäännöt eivät myöskään tarjoa tuomarille valmiita vastauksia. Tällaisten kokemussääntöjen tieto on todennäköisyyksinä, joten tuomarin tulee harkita tapauskohtaisesti, onko todennäköisyys tarkasteltavassa tapauksessa riittävän korkea.

RL tai VapL eivät ilmaise sitä, millaiseksi todisteluinstrumentiksi vaarallisuusarviolausunto on prosessuaalisesti tarkoitettu. Sitä vastoin, OK 17:37.3-4:ssä tuodaan esille selkeästi asiantuntijatodistelun tarve koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvissä yhteyksissä. Lainkohdista näin ilmenee, että molemmat koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvät vaarallisuusarviolausunnot on tarkoitettu asiantuntijalausunnoksi. Tässä yhteydessä ei ole myöskään epäselvyyttä siitä, etteikö elinkautisvangin vapauttamisharkintamenettelyn yhteydessä lääkärin laatima lausunto elinkautisvangin väkivaltariskistä ole myöskin asiantuntijatodistelun johdosta laadittava asiantuntijalausunto. Vaikka asiaa ei ole säännöksissä ilmaistu, sen prosessuaalinen tarkoitus on samanlainen. Myös THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausunto rikoksenteelijän mielentilasta tai vaarallisuudesta on todistus oikeudelliselta luonteeltaan sui generis -tyyppinen asiantuntijalausunto, vaikkakin siihen

liittyy todisteluoikeudellisesti monia kyseenalaisia seikkoja³⁶. Varsinaiseksi asiantuntijatedoksi rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa on siis katsottava rikoksenteikijän tutkineen lääkärin ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausunto. RISEn keskushallintoyksikön VapL 1.2:ssa mainittua selvitystä (elinkautisvangeilla selvityksen sisältämää, selkeästi erotettavissa olevaa oikeuspsykiatrista asiantuntijalausuntoa lukuun ottamatta) ei prosessuaalisesti ole tarkoitettu asiantuntijalausunnoksi vaan kirjalliseksi todisteeksi, eikä sen laatija(o)illa ole asiantuntijan asemaa oikeudenkäynnissä.

Asiantuntija on oikeudenkäynnin asianosaisista ulkopuolinen ja riippumaton todistaja. OK 17 luvun asiantuntijatodistelua koskevat säännökset eivät sisällä asiantuntijan määritelmää. Rajanveto-ongelmien takia tämä saattaa tietyissä tilanteissa olla valitettavaa, mutta kriteerit asiantuntijan identifioimiseksi eivät ole mahdottomia³⁷. Muodollisesti määriteltynä asiantuntija on henkilö, jonka antaman asiantuntijalausunnon ja mahdollisen henkilökohtaisen kuulemisen tarkoituksena on selvittää tietyn jutun ratkaisemiseksi tarvittavia erityisiä ammattitietoja. Oikeuskirjallisuudessa Tirkkonen on määritellyt asiantuntijan sellaiseksi oikeudenkäynnin ulkopuolella olevaksi henkilöksi, jota käytetään tuomioistuinprosessissa todistuskeinona tarkoituksessa selvittää jutun ratkaisulle merkittäviä ja tarpeellisia kokemussääntöjä³⁸. Edelstamin määritelmän mukaan asiantuntijalla oikeustieteellisissä yhteyksissä tarkoitetaan fyysistä tai juridista henkilöä, joka tietyssä asiassa omaavansa erityisasiantuntemuksensa johdosta saa toimeksiannon osapuolelta tai tuomioistuimelta tarkoituksenaan antaa kirjallinen tai suullinen lausunto, joka käsittelee ainoastaan sellaisia johtopäätöksiä tai asiantuntijan havainnoista tehtyjä johtopäätöksiä, jotka ovat tehty havainnointihetkeä myöhäisempänä ajankohtana³⁹.

Toisin kuin todistajana toimiminen asiantuntijana toimiminen ei ole kansalaisvelvollisuus vaan siihen tulee suostua (OK 17:9.1). Velvollisuus ryhtyä asiantuntijaksi voi syntyä myös asiantuntijatoimintaa sisältävän viranomaisen toiminnan, julkisen viran, toimen tai erityisen säännöksen tai määräyksen nojalla⁴⁰. Esimerkiksi rikosasioissa vastaajan tai jo koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin vaarallisuutta koskevat lausuntoasiat kuuluvat THL:ssa

³⁶ Lausunnon tekeminen on laissa uskottu THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnalle viranomaisena, ja silloin lautakunta määritellään OK 17 luvun mukaiseksi asiantuntijaksi. Koska lausunnon laatiminen on uskottu kokonaisuudessaan useammasta asiantuntijasta muodostuvalle lautakunnalle, voidaan yksi tai useampi heistä kutsua kuultavaksi. Tästä ei nykyisessä OK 17 luvussa kuitenkaan säädetä erikseen (ks. vanha OK 17:50.2).

³⁷ Pölönen 1995, s. 26.

³⁸ Tirkkonen 1977, s. 222.

³⁹ Edelstam 1991, s. 231.

⁴⁰ Ks. myös OK 17:66.1. Virkamiehen kieltäytyttyä asiantuntijatehtävän suorittamisesta hänelle voidaan määrätä virkamiesoikeudellisia seuraamuksia virkatehtävien laiminlyönnistä (Rautio – Frände 2016, s. 230).

olevalle oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnalle⁴¹. Vastaavasti julkisessa virassa olevalla psykiatrilla tai psykologilla on säännöksen nojalla velvollisuus toimia asiantuntijana ja antaa asiantuntijalausunto, jos se kuuluu hänen työtehtäviinsä ja siten virkavelvollisuuksiinsa. Tuomioistuimen määräämän oikeuspsykiatristen väkivaltariskin asiantuntijan osalta kyseessä on aina virkamiesasiantuntija, joka tekee työtä virkavastuulla. Ennen OK 17 luvun lakiuudistusta laissa mainittiin, että asiantuntijana voi toimia virasto, viranomaisen tai yksityinen henkilö. Nyt OK:ssa ei tätä selvennystä enää mainita erikseen, mutta kyseisen lain esitöiden perustelujen mukaan oikeustilaa ei kuitenkaan tältä osin ollut tarkoitus muuttaa. Jos asiantuntijalausunnon antaa viranomaisen, on hyvä ilmoittaa, keneltä luonnolliselta henkilöltä saadaan asiasta tarkempia tietoja. Jos asiantuntijalausunto on usean luonnollisen henkilön laatima, tulee kaikki lausunnon laatimiseen osallistuneet henkilöt ilmoittaa lausunnon antajiksi⁴².

Sekä asiantuntijatodistajan että tavanomaisen todistajan roolit oikeudenkäynnissä liittyvät oikeustositseikkojen selvittämiseen. Asiantuntijan erottaa todistajasta lähtökohtaisesti todistelun kohde. Todistajaa kuullaan todistajankuulustelussa hänen omista havainnoistaan ja tapahtumista eli tosiseikoista; siitä mitä on menneisyydessä tapahtunut. Asiantuntijatodistelun kohteena ovat arkikokemuksen ulkopuolella olevat, tavallisesti tieteelliset kokemussäännöt, jotka ovat käsiteltävänä olevassa jutussa relevantteja. Asiantuntijatodistelu perustuu asiantuntijan erityisasiantuntemukseen eikä hänen omakohtaisiin aistihavaintoihinsa esimerkiksi jostakin rikoksesta⁴³. Toisena asiantuntijatodistelun ja tavanomaisen todistelun rajanvetokriteerinä on vaihdettavuus. Lähtökohtaisesti jokaisen todistajan havainnot ovat ainutkertaisia eikä häntä useinkaan voida vaihtaa toiseen tietolähteeseen todistelun siitä kärsimättä. Asiantuntija sitä vastoin on ainakin periaatteessa korvattavissa aina toisella asiantuntijalla näytön siitä heikentymättä.⁴⁴ Asiantuntijatodistelun ja todistajan rajanvetoon voidaan kolmanneksi soveltaa sääntöä siitä, että asiantuntijan osalta ensiksi ovat kokemussäännöt ja sitten tosiseikkahavainnot, todistajan osalta ensiksi ovat tosiseikkahavainnot ja sitten kokemussäännöt. Kysymys on siitä, onko tietolähde vaihdettavissa toiseen todistelun siitä ainakaan periaatteessa huonontumatta vai onko tietolähteellä sellaisia ainutkertaisia havaintoja, joita ei periaatteessa muilla ole, eikä häntä siksi voida todistelun kärsimättä vaihtaa toiseen tietolähteeseen.⁴⁵ Esimerkiksi psykiatri luokitellaan joko todistajaksi tai asiantuntijaksi sen mukaan, onko hän teh-

⁴¹ Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksesta annettu laki 3 a §.

⁴² Rautio – Frände 2016, s. 228.

⁴³ Frände 1999, s. 384.

⁴⁴ Rautio – Frände 2016, s. 226. Ks. myös HE 46/2014 vp, s. 99.

⁴⁵ HE 46/2014 vp, s. 99.

nyt havaintonsa ennen saamaansa todistelutehtävää vai sen jälkeen.⁴⁶

Käytännössä asiantuntijan ja todistajan ero ei aina ole kuitenkaan näin selväpiirteinen. Melko tavallista on, että sama henkilö kertoo paitsi kokemussään-
nöistä myös havaitsemistaan tosiseikoista. Asiantuntijan lausunto sisältää usein
paitsi itse kokemussäännon myös itse tiedot asiantuntijan havaitsemista fak-
toista ja usein keskeisenä osana ne johtopäätökset, joihin päädytään, kun koke-
mussääntöä sovelletaan havaittuihin faktoihin.⁴⁷ Jos psykiatri kertoo vaaralli-
suusarvioausunnossaan yleisesti vain tavanomaisista väkivaltariskiä liittävistä
kokemussäännoistä, tuomioistuimen saama informaatio rikoksentehtävien vaaral-
lisuudesta jää hyvin vajaaksi. Voidaankin sanoa, että psykiatri toimii asiantun-
tijana erityisesti silloin, kun hän soveltaa väkivaltariskiä liittyviä ja siihen vai-
kuttavia kokemussääntöjä kyseistä rikoksentehtävää koskeviin tosiseikkoihin, ja
tekee niiden pohjalta rikoksentehtävien vaarallisuudesta johtopäätöksiä.

Asiantuntijatodisteluun liittyy ongelma siitä, ketä voidaan pitää asiantuntija-
na, koska Suomen lainsäädännössä ei ole määritelty tarkemmin asiantuntijuus-
den edellytyksiä. Asiantuntijatodistajan kelpoisuusehdot jaetaan OK 17:35:n
mukaisesti yleiseen ja erityiseen kelpoisuuteen. Jonkin kelpoisuusehdon puut-
tuminen merkitsee asiantuntijan esteellisyysperusteen olemassaoloa.⁴⁸ Yleiset
kelpoisuusehdot ovat pätevyysvaatimuksia, jotka asiantuntijan tulee täyttää,
jotta hän voi toimia asiantuntijana tuomioistuimessa. OK 17:35.1:n mukaan
asiantuntijaksi määrättävältä vaaditaan yleisenä kelpoisuusperiaatteena ainoas-
taan, että hän on rehellinen⁴⁹ ja taitavaksi tunnettu sillä alalla, jota lausunto
koskee. Laissa ei siten luetella yleisiä kelpoisuusehtoja tyhjentävästi, eikä sii-
nä mainita mitään muodollisia vaatimuksia sen suhteen, ketä tuomioistuimes-
sa voidaan kuulla asiantuntijana. Käytännössä asiantuntijuus edellyttää laajaan
ja ajantasaiseen, yleisesti hyväksytyyn tieteelliseen tai merkittävään kokemuk-
selliseen tietoon perustuvaa perehtyneisyyttä tuomioistuimessa käsiteltävään
asiaan⁵⁰. Yleisinä mittapuuna voidaan pitää esimerkiksi nimitystä korkeaa asian-
tuntijuutta edellyttävään virkaan tai tehtävään, tai pätevyden perusteella an-

⁴⁶ Lappalainen – Frände 2007, s. 563.

⁴⁷ Lappalainen 2001, s. 282.

⁴⁸ Tirkkonen 1977, s. 228.

⁴⁹ Eniten asiantuntijan rehellisyyttä horjuttaa se, jos asiantuntija on tuomittu perättömästä lausu-
masta tuomioistuimessa. Myös muut yleisiä epärehellisyyttä osoittavat rikokset kuten luottamus-
aseman väärinkäyttö, kavallus, velallisen rikos ja muut vastaavan tyyppiset on syytä ottaa aina
huomioon. (Rautio – Frände 2016, s. 231). Asiantuntijan rehellisyysvaatimusta arvioitaessa on
kuitenkin otettava huomioon se, että rikoksen laadun tulee osoittaa sopimattomuutta asiantun-
tijan tehtävään (Pölonen – Tapanila 2015, s. 420).

⁵⁰ Aaltonen 2009, s. 220. Asiantuntijan asiantuntemuksen perusta ja erityisosaaminen kuvataan
yleensä asiantuntijalausunnon alussa tuomioistuimelle ja asianosaisille ytimekkäästi. Tavan-
omaisissa tilanteissa asiantuntemusta ei nähdä tarpeelliseksi selvittää yksityiskohtaisella ansio-
luettelolla. On tärkeämpää, että asiantuntija saa asianosaiset ja tuomioistuimen vakuuttuneiksi
siitä, että hän täyttää asiantuntijalle asetetut vaatimukset. (Supponen 2004, s. 179–180).

nettua arvonimeä⁵¹, kuten dosentuuria. Tuomioistuin määrittelee asiantuntijan kelpoisuuden harkinnanvaraisesti jokaiseen käsiteltävään asiaan liittyen erikseen. Kenen tahansa asiantuntijan hyväksyminen asiantuntijaksi ei voi olla perusteltua. Esimerkiksi pelkästään tutkinto, ammattinimike, virka tai työkokemus eivät tee kenestäkään kelpoista asiantuntijaa⁵². Asiantuntijuus syntyy erityisesti ulkopuolisten arviointien ja sen johdosta tulevan arvostuksen ja kysynnän pohjalta. Asiantuntijaa voidaan tarvittaessa kuulla tuomioistuimessa hänen pätevyyteensä ja esteettömyytensä liittyen. Mikäli näissä havaitaan puutteita, se tulee ottaa huomioon asiantuntijalausunnon näyttöarvoa määriteltäessä.

Asiantuntijoina kuultavien viranomaisten edellytetään yleensä ilman muuta täyttävän OK:n yleiset kelpoisuusehdot. Asiantuntijana kuultavan viranomaisen luotettavuutta lisää se, että virkamies toimii virkavastuulla, mikäli kuuleminen kuuluu hänen virkavelvollisuuksiinsa⁵³. Asiantuntijalausunnon edellyttämättä kelpoisuudesta vastaa tällöin myös kyseinen viranomainen. Yksityishenkilön osalta joudutaan yleistä kelpoisuutta harkitsemaan yksittäistapauksittain.⁵⁴ De lege ferenda asiantuntijuuden edellytykset ja kelpoisuus pitäisi määritellä lainsäädännössä nykyistä tarkemmin, esimerkiksi selventäen sitä, edellyttääkö asiantuntija-asema tiettyä koulutusta tai ammatillista kokemusta. Myös tuomioistuimessa pitäisi olla asiantuntevaa tietoa ja taitoa arvioida lausunnonantajan ammattitaitoa, eli sitä, kuka on oikeasti asiantuntija. Rikoksenteikijän oikeuspsykiatrisessa vaarallisuuden arvioinnissa arvioitsijan ja asiantuntijalausunnon kirjoittajan tulee aina olla oikeuspsykiatrian erikoislääkäri tai ainakin oikeuspsykiatrian erikoistumiskoulutusta suorittava lääkäri, joten yleiset kelpoisuusehdot ovat siltä osin tavanomaisesti kunnossa⁵⁵. Arvioitsijan koulutus

⁵¹ Rautio – Frände 2016, s. 232.

⁵² Aaltonen 2009, s. 220. Yhdysvaltalaisen D. C. Circuitin hovioikeuden (The United States Court of Appeals for the District of Columbia Circuit) ratkaisussa Jenkins v. Yhdysvallat (1962) tuomioistuin katsoi, että henkilöä ei voida pitää asiantuntijana pelkästään hänen tutkintonsa johdosta. Sitä vastoin tuomioistuimen mukaan merkityksellistä on henkilön soveltuva tausta, koulutus, taidot, kokemus tai muu tieto.

⁵³ Koponen 2011, s. 197. Julkisen viran, toimen tai tehtävän nojalla asiantuntija voi olla rikosoikeudellisessa vastuussa antamistaan lausunnoista. Valheellisen asiantuntijalausunnon antanut virkamies voi syyllistyä perättömään lausumaan (RL 15:1) ja/tai virkavelvollisuuden rikkomiseen (RL 40:9). Rangaistavaa on siten esittää ja/tai soveltaa väärää kokemussääntöä tai salata merkityksellinen kokemussääntö. Jos kysymys on asiantuntijan itse havaitsemista tosiseikoista, vastaavasti rangaistavaa on antaa väärä tieto tai salata asiaan kuuluva seikka. (Rautio – Frände 2016, s. 229). Aikaisemman OK 17:49:n mukaan julkisen viran, toimen tai tehtävän nojalla asiantuntijana toimivalta ei vaadittu valaa tai vakuutusta. OK 17 luvun uudistuksessa kuitenkin katsottiin, että ei ole perusteltua asettaa tällaisia henkilöitä eri asemaan muiden asiantuntijoiden kanssa. Lisäksi katsottiin, että tietyissä tilanteissa voi aiheutua rajanveto-ongelmia esimerkiksi siitä, milloin kysymys on julkisen tehtävän hoitamisesta. (HE 46/2014 vp, s. 106).

⁵⁴ Lappalainen – Frände 2007, s. 564.

⁵⁵ Mikäli oikeuspsykiatrisessa arvioinnissa arvion tekee ja vaarallisuusarviolausunnon laatii vasta oikeuspsykiatrian erikoistuva lääkäri, oikeuspsykiatrian erikoislääkärin tulee seurata erikoistumassa olevan lääkärin työskentelyä vaarallisuusarvioon liittyvissä tutkimuksissa, niissä tehtä-

ja ammatillinen kokemus tulee käydä ilmi rikoksenteikijän vaarallisuudesta laaditusta vaarallisuusarviolausunnosta, jotta tuomioistuimien pystyy arvioimaan hänen edellytyksiään ja kelpoisuuttaan arvioida jonkun vaarallisuutta ja sitä kautta myös asiantuntijalausunnon luotettavuutta.

Asiantuntijan erityisillä kelpoisuusehdoilla ymmärretään asiantuntijan puolueettomuuteen ja esteettömyyteen liittyviä seikkoja, joiden on oltava olemassa, jotta henkilö voi olla asiantuntijana nimenomaisesti kyseessä olevassa jutussa⁵⁶. OK 17:35.2:n mukaan yksittäisessä asiassa asiantuntijana ei saa toimia se, joka on asiaan tai asianosaiseen sellaisessa suhteessa, että hänen puolueettomuutensa vaarantuu. Tällä tarkoitetaan erityisesti sitä, että asiantuntijan luotettavuutta voidaan tällaisen suhteen vuoksi pitää vähentyneenä. Sekä asiantuntijan kelpoisuus että esteettömyys on todettava ennen määräämistä tehtävään, ja jääviysväitteet on tehtävä ennen kuin asiantuntija aloittaa tehtävänsä⁵⁷. Todistajan esteellisyysperusteista poiketen tuomioistuimen määräämän asiantuntijan esteellisyysperusteet muistuttavat laajuudessaan tuomarinjäällejä.⁵⁸ Henkilön luotettavuus joutuu kovemmalle koetukselle silloin, kun hänen on annettava puolueeton arvostelma jostakin asiasta verrattuna siihen, että hän kertoisi vain havainnoistaan⁵⁹. Asiantuntijalta onkin syytä vaatia puolueetonta asemaa. Tuomioistuimien on usein asiantuntijan armoilla, ja siitä syystä asiantuntijan lausuntoon on voitava puolueettomuuden ja esteettömyyden puolesta luottaa⁶⁰.

Uudistetussa OK 17 luvussa ei määritellä yksityiskohtaisesti asiantuntijan tehtäviä tai asiantuntijalausunnon sisältövaatimuksia. Aikaisemmassa OK 17:50.1:ssä lausuttiin, että asiantuntijan tulee antaa tarkka selonteko siitä, mitä hän on tutkimuksessaan havainnut ja näihin havaintoihin perustuva perusteltu lausunto, jossa asiantuntija vastaa hänelle esitettyihin kysymyksiin. Huoli-

viä havaintoja ja ohjata vaarallisuusarvion kulkua, lukea vaarallisuusarviolausunto ja yhtyä allekirjoituksellaan siinä esitettyihin päätelmiin.

⁵⁶ Tirkkonen 1977, s. 228. Aikaisemmassa OK 17 luvussa katsottiin, että jos asianosainen nimesi asiantuntijan, häneen sovellettiin eräin poikkeuksin, mitä todistajasta oli säädetty. Tästä seurasi, että asianosaisen nimeämää asiantuntijaa eivät koskeneet silloiset OK 17:44 ja 17:45, eikä sen johdosta häneltä suoranaisesti edellytetty rehellisyyttä tai taitavuutta, eikä hänen tarvinnut olla puolueeton asiaan tai asianosaiseen nähden (HE 46/2014 vp, s. 33–34). Rikosoikeudellinen vastuu lausuntoon sisältyvien kokemussääntöjen tai tieteellisten arvioiden oikeellisuudesta perustuu asiantuntijanvalan antamiseen.

⁵⁷ Rask 2011, s. 28.

⁵⁸ Lappalainen – Frände 2007, s. 564; Vuorenperä 2012, s. 65–66. Ks. myös EIT:n tuomio Sara Lind Eggersdottir v. Islanti (2007). Asiantuntija ei voi kuitenkaan olla esteellinen OK 13:7.2:iin rinnastettavassa tapauksessa, jolloin tuomari on esteellinen käsittelemään samaa asiaa tai sen osaa uudelleen samassa tuomioistuimessa, jos on perusteltua aihetta epäillä hänellä olevan asiaan ennakoosenne hänen asiassa aikaisemmin tekemänsä ratkaisun tai muun erityisen syyn vuoksi. Tässä tapauksessa tarkoitettu jääviysperuste ei sovellu asiantuntijaan. (Rautio – Frände 2016, s. 234; ks. myös Pölönen – Tapanila 2015, s. 423; Vuorenperä 2012, s. 77–80).

⁵⁹ Tirkkonen 1977, s. 228.

⁶⁰ Lappalainen et al. 2012, s. 671.

matta siitä, että asiaa ei nykyisessä lainsäädännössä ole tarkemmin säännelty, asiantuntijan tulee antaa omiin tutkimuksiinsa perustuva lausunto ja selvittää siinä tarvittavassa määrin tekemänsä havainnot, ja antaa perusteltu vastaus hänelle esitettyihin kysymyksiin⁶¹. Esimerkiksi tuomioistuimen määrätessä asiantuntijan sen tulee yksityiskohtaisesti määritellä toimeksianto eli ne kysymykset, joista se haluaa asiantuntijan lausuvan⁶². De lege ferenda asiantuntijan lausunolle tulisi lainsäädännössä säätää tietyt minimiedellytykset ja laatuvaatimukset, jotta asiantuntijalausunnoista on hyötyä tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa⁶³. Käytännössä ei voida olla varmoja, että asiantuntijalausunnot täyttävät aina tuomioistuimen asettamat edellytykset, jos lainsäädännöllä tai muutoin ei riittävällä tasolla ohjata sitä, millainen on tarkka selonteko, jota asiantuntijalausunnolta odotetaan⁶⁴. Asiantuntijalausunnon sisältö ja vaatimustaso vaihtelevat luonnollisesti käsiteltävän jutun laadun ja asiantuntijuuden mukaan. Eri ammattialoilla on erilaisia käytäntöjä ja mahdollisesti lainsäädännöllisiä vaatimuksia. Yleisiltä linjoiltaan lausuntojen tulee kuitenkin täyttää sekä oikeudenkäynnin että erityisalan edellyttämät kriteerit.⁶⁵ Esimerkiksi oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarviolausunnon sisällön ja vaatimustason kriteereitä on tässä tutkimuksessa käyty läpi aikaisemmin luvussa 6.5.

Käytännössä asiantuntijalla voidaan sanoa olevan kolme eri menettelytapaa selvittäessään tuomioistuimelle kokemussääntöjä. Ensimmäinen tapa on se, että asiantuntija selvittää yleisellä tasolla tietyn kokemussäännön sisällön ja jättää tosiseikkojen näyttöarvon soveltamisen tuomioistuimen tehtäväksi. Yleensä kuitenkin pelkällä *in abstracto* tapahtuvalla kokemussääntöjen selvittämisellä ei saada riittävästi apua jutun ratkaisemiseen⁶⁶. Toiseksi asiantuntija voi so-

⁶¹ HE 46/2014 vp, s. 99.

⁶² Vuorenpää 2012, s. 120.

⁶³ Esimerkiksi Englannin rikosprosessilain asiantuntijoita koskevan 33 luvun soveltamisohjeiden kolmannessa artiklassa säädetään asiantuntijalausunnon kaavasta seuraavasti: An expert's report must (a) give details of the expert's qualifications, relevant experience and accreditation; (b) give details of any literature or other information which the expert has relied on in making the report; (c) contain a statement setting out the substance of all facts given to the expert which are material to the opinions expressed in the report, or upon which those opinions are based; (d) make clear which of the facts stated in the report are within the expert's own knowledge; (e) say who carried out any examination, measurement, test or experiment which the expert has used for the report and— (i) give the qualifications, relevant experience and accreditation of that person, (ii) say whether or not the examination, measurement, test or experiment was carried out under the expert's supervision, and (iii) summarise the findings on which the expert relies; (f) where there is a range of opinion on the matters dealt with in the report— (i) summarise the range of opinion, and (ii) give reasons for his own opinion; (g) if the expert is not able to give his opinion without qualification, state the qualification; (h) contain a summary of the conclusions reached; (i) contain a statement that the expert understands his duty to the court, and has complied and will continue to comply with that duty; and (j) contain the same declaration of truth as a witness statement.

⁶⁴ Loiva 2012, s. 659.

⁶⁵ Supponen 2004, s. 178.

⁶⁶ Vuorenpää 2012, s. 121.

veltaa tuntemaansa kokemussääntöä tapaukseen ja esittää siltä pohjalta näkemysensä. Kolmanneksi asiantuntija voi asiantuntemuksensa perusteella tehdä havaintoja ja johtopäätöksiä jostakin asian kannalta oleellisista tosiseikoista ja antaa sen perusteella tuomioistuimelle lausunnon. Käytännössä tämä lienee yleisin tapa. Asiantuntijan toiminta voi ilmetä myös näiden edellä mainittujen tapojen yhdistelmänä.⁶⁷

Rikoksentekijän vaarallisuutta ja väkivaltariskiä tuomioistuimelle arvioiva psykiatri soveltaa kokemussääntöjä yksittäisen rikoksentekijän konkreettisiin tosiseikkoihin ja antaa havainnoistaan tuomioistuimelle omaan arviointiin perustuvan lausuntonsa. Tällöin psykiatri arvioi lääketieteellisiä, erityisesti psykiatrisia kokemussääntöjä hyväksikäyttäen rikoksentekijän vaarallisuutta. Psykiatrin lausunto sisältää kokemussääntöjen lisäksi tiedot hänen havaitsemistaan tosiseikoista ja ne johtopäätökset, joihin hän on päätenyt soveltaessaan kokemussääntöjä rikoksentekijään liittyviin tosiseikkoihin.

Saamansa toimeksiannon pohjalta asiantuntijan täytyy ominaisuudessaan selvittää käsiteltävään asiaan liittyvät kokemussäännöt sekä antaa niiden pohjalta asiantuntijalausunto. Koska kokemussäännöillä on yleensä olennaista merkitystä asian ratkaisun kannalta, tuomioistuimen tulee voida perustaa ratkaisunsa asiassa mahdollisimman luotettavaan tietoon kokemussäännöistä. Tästä syystä asiantuntijan on esitettävä kokemussäännöt, tosiseikat ja niiden perusteella esitetyt havainnot sekä johtopäätökset luotettavasti, puolueettomasti, objektiivisesti sekä niin, että myös alaan perehtymättömät asianosaiset ja tuomarit pystyvät ymmärtämään ne. Erityisalan termejä, joita kykenee ymmärtämään vain alan koulutuksen saaneet, tulisi tarpeettomasti välttää tai ainakin ne täytyy selittää riittävän hyvin. Vastaavasti vierasperäisten termien käyttämistä pitäisi välttää, mikäli mahdollista. Lausunnossa käytettävässä kielessä tulee kuitenkin pyrkiä mahdollisimman suureen tarkkuuteen. Kokonaisuudessaan kielenkäytön on oltava asiallista ja ammattimaista. Asiantuntijan tulee näin ollen vakuuttaa oikeus ja asianosaiset siitä, että hän on käytettävissään olleiden tietojen pohjalta pystynyt antamaan yksityiskohtaisesti perustellun lausunnon johtopäätöksiin hänelle esitetyistä kysymyksistä. Asiantuntijan on myös tuotava lausunnossaan esiin kaikki johtopäätösten perusteena olevat tiedot, jotta tuomioistuin ja asianosaiset voivat lausunnosta tarkistaa, mitä tietoja ja asiakirjoja asiantuntijalla on lausuntoa laatiessa ollut käytössä⁶⁸.

Asiantuntijan tulee tietää ja tiedostaa, missä hänen asiantuntemuksensa raja kulkee. Tämä tarkoittaa sitä, että hänen ei kuulu lausua mitään asiaankuulumatonta tai sellaista, jota hän ei asiantuntemuksensa perusteella pysty lausumaan. Esimerkiksi vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioinnin asiantuntijatodistajana toimivan psykiatrin tai psykologin tehtävä ei ole uskotella tietävänsä, mitä tie-

⁶⁷ Jokela 2008, s. 545–546.

⁶⁸ Supponen 2004, s. 181–182.

tyssä rikosteossa on tapahtunut tai kuka on siinä syyllinen, vaan tuoda selkeästi tuomioistuimen tietoon ainoastaan rikoksentekijän vaarallisuutta koskevat tosiseikat, tekijät ja todennäköisyysarviot, sekä erityisesti selvittää, mitä niiden perusteella voidaan arvioidavan rikoksentekijän vaarallisuudesta päätellä ja lausua.

Oikeudenkäymiskaaren 17.36.1:n mukaan asiantuntijan on annettava lausuntonsa kirjallisesti. Asiantuntijalausunto ei kuitenkaan ole kirjallinen todiste vaan asiantuntijan antama lausuma, joka annetaan kirjallisessa muodossa⁶⁹. Asiantuntijatodistelussa yksinomaan suullinen kuulustelu ei toimi samalla tavoin kuin todistajaa kuultaessa. Lausunnon laatiminen kirjalliseen muotoon on oleellista, jotta tuomioistuin ja jutun asianosaiset voivat suullista lausuntoa seikkaperäisemmin perehtyä asiantuntijan esille tuomien kokemussääntöjen ja havaintojen arvioimiseen, erityiskysymyksiin ja nimenomaan lausunnon perusteluihin, jotka ovat lausunnossa keskeisellä sijalla.⁷⁰ Kirjallinen asiantuntijalausunto parantaa siten vastapuolen puolustautumismahdollisuuksia ja oikeudenkäynnin joutuisuutta⁷¹. Esimerkiksi usein monimutkaisen psykiatrisen tai psykologisen rikoksentekijän vaarallisuutta koskevan asiantuntijatodistelun ottaminen suullisesti ei ole rikoksentekijän oikeusturvan kannalta paras tapa. Asiantuntijan kirjallinen lausunto on kuitenkin tarpeellisilta osiltaan esiteltävä suullisesti tuomioistuimessa (OK 17:54). Tällä tavoin se tulee osaksi tuomiossa huomioon otettavaa laillista oikeudenkäyntiaineistoa⁷².

Edellä sanotusta huolimatta asiantuntijaa on kuultava tuomioistuimessa suullisesti, jos 1) se on tarpeen asiantuntijan lausunnon epäselvyyksien, puutteellisuuksien, virheellisyyksien tai ristiriitaisuuksien poistamiseksi; 2) tuomioistuin katsoo sen muusta syystä tarpeelliseksi; tai 3) asianosainen sitä pyytää eikä kuuleminen ole ilmeisesti merkityksetöntä (OK 17:36.2)⁷³. Käytännössä tuomioistuimen arvioidessa rikoksentekijän vaarallisuutta psykiatrin laatiman vaarallisuusarviolausunnon sisällön luotettavuuden arviointi helpottuisi, jos psykiatri pyydetäisiin aina henkilökohtaisesti kuultavaksi. De lege derenda rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnin osalta lakia pitäisi muuttaa niin, että rikoksentekijän tutkinutta psykiatria olisi aina kuultava tuomioistuimessa suullisesti. Tällöin tuomioistuin pystyisi arvioimaan paremmin hänen asiantuntemustaan, puolueettomuuttaan ja tieteellisen tietonsa luotettavuutta, jolloin myös rikoksentekijän mahdollisuus riitauttaa lausunto tai ainakin kyseenalaistaa siinä esiintuotuja kokemussääntöjä, niiden soveltamisessa ilmenneitä seikkoja ja

⁶⁹ Leppänen 1998, s. 247.

⁷⁰ Lappalainen – Frände 2007, s. 565. Ks. myös Vuorenperä 2012, s. 129.

⁷¹ HE 46/2014 vp, s. 35.

⁷² Lappalainen 2001, s. 287.

⁷³ Asianosaisen vastakuulustelu-oikeus edellyttää usein, että asiantuntijaa kuullaan myös suullisesti. Asiantuntijan suullisessa kuulemisessa noudatetaan samoja sääntöjä kuin todistajaa kuultaessa (OK 17:48.3–6; OK 49.2: OK 50–52 §), ja tällöin kuuleminen tapahtuu aina vakuutuksen nojalla (OK 17:45).

johtopäätöstä olisi käytännössä helpompi⁷⁴. Samalla rikoksenteikijästä laaditun vaarallisuusarviolausunnon näyttöarvo saattaa rikastua ja mahdollisuudet ai-neellisesti oikeaan lopputulokseen parantua⁷⁵, kun lausuntoa voidaan selventää ja tarkentaa kysymyksillä ja mahdollisia siinä olevia puutteita voidaan paikata lausunnon laatijan henkilökohtaisella suullisella kuulemisella. Yleinen tuntuma on, että lääkärit eivät ole lainkaan halukkaita suulliseen kuulemiseen tuomiois-tuimessa vaan he katsovat että kirjallinen lausunnon tulisi riittää⁷⁶.

Paras ajankohta asiantuntijalausunnon määräämiselle riippuu käsiteltävän jutun luonteesta. Tavanomaisesti tuomioistuimen päätös asiantuntijan kuulemi-sesta jutussa kuuluu ennen pääkäsittelyä tapahtuvassa todistelun valmistelussa tehtäviin ratkaisuihin (OK 5:25.1). Koko rangaistuksen vankilassa suorittami-seen liittyvän vaatimuksen näkökulmasta toimivin ajankohta asiantuntijalau-sunnon määräämiselle on välituomio⁷⁷. OK 17.37.1:n mukaan tuomioistuimen on annettava erillinen välituomio siitä, onko vastaaja menetellyt syytteessä ku-vatulla tavalla ennen kuin vastaajan mielentila ja vaarallisuus määrätään tutkit-tavaksi. Tällöin syyttäjän vaatiessa vastaajalle koko rangaistuksen suorittamista vankilassa tuomioistuin tekee päätöksen rikoksenteikijän mielentilatutkimuk-seen määräämisestä ja vaarallisuusarvion pyytämisestä vasta todistelun vas-taanottamisen jälkeen, kun se on antanut asiassa välituomion. Pääkäsittely lykätään tutkimuksen tekemisen ja lausuntojen laatimisen ajaksi. Pitkäaikais-vankien vapauttamisharkinnan yhteydessä asiantuntijalausunto pyydetään van-gin ehdonalaishakemuksen saapumisen jälkeen joko THL:ltä tai RISEn kes-kushallintoyksiköltä, jotka delegoivat vaarallisuuden arvioimistyön eteenpäin konkreettisille tutkimuspaikoille. Tällöin asiantuntijalausunnon pyytämiseksi ei voida määrätä muuta ajankohtaa.

Koska asiantuntijan ja hänen laatimansa asiantuntijalausunnon tehtävänä on

⁷⁴ EIT:n oikeuskäytännössä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten on katsottu edel-lyttävän, että vastaajalle on hänen halutessaan taattava tosiasialliset mahdollisuudet häntä vastaan esitetyn näytön riittäytämiseen. EIT on katsonut, että tosiasiallinen riittäytämismahdollisuus edellyttää asiantuntijan kuulemista henkilökohtaisesti tuomioistuimessa (ks. esim. EIT:n tuomio Matytsina v. Venäjä (2014)).

⁷⁵ Ks. myös Koponen 2011, s. 201.

⁷⁶ Tämän tutkimuksen empiirisen osan pohjalta oli havaittavissa, että viime vuosina tuomioistui-met ovat aiempaa enemmän kutsuneet asiantuntijoita todistamaan rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointiin liittyvissä jutuissa.

⁷⁷ Pääkäsittelyn keskityksen vuoksi asiantuntijan kirjallinen lausunto hankitaan mahdollisesti jo valmisteluvaiheessa (Jokela 2008, s. 546). Loiva (2012, s. 662) on todennut, että asiantuntijalau-sunnon tilaamiselle tai määräämiselle paras ajankohta on yleensä suullisen valmistelun loppu-puoli, jotta asiantuntijalausunnosta saataisiin oikeuden tarpeisiin riittävä ja luotettava. Tällöin asianosaisen vaatimukset ja niiden perusteet ovat täsmennyneet ja kaikki kirjalliset todisteet on annettu. Yleensä lausunnon olisikin hyvä olla valmiina ja toimitettuna tuomioistuimeen ja asian-osaisille ennen pääkäsittelyä, jotta asianosaiset voisivat valmistautua pääkäsittelyssä tapahtuvaan lausunnon esittelyyn, mahdolliseen asiantuntijan suulliseen kuulemiseen ja lausunnon kommentointiin (Leppänen 1998, s. 259).

turvata tuomioistuimen tarvitsema osaaminen ja kiinnittää oikeuden huomio relevanttiin eli asian ratkaisemisen kannalta tärkeään tietoon, asiantuntijalausunnossa olennaista osaa näyttelevät perustelut. Tästä syystä kaikki lausunnossa esitetyt tosiseikat ja johtopäätökset täytyy perustella yksityiskohtaisesti. Perusteluihin on kirjattava arviointiin vaikuttaneet seikat selkeästi, aukottomasti ja ymmärrettävästi. Koska johtopäätöksen tekeminen edellyttää yleensä yksittäisten seikkojen punnintaa ja kokonaisarvion tekemistä, perustelujen merkitys korostuu. Perusteluissa tulisi pystyä kuvaamaan, millaisen arvioinnin kautta johtopäätös on tehty. Asiantuntijalausunnossa täytyy selvittää myös sellaiset tiedossa olevat seikat, joilla voi olla vaikutusta johtopäätösten oikeellisuuteen tai luotettavuuteen. Tällainen mainittava ja huomionarvoinen seikka voi esimerkiksi olla käytetyn tieteellisen metodin yleinen hyväksyttävyyden alan asiantuntijoiden keskuudessa.⁷⁸ Yksityiskohtaisemmin rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnin pohjalta laadittavan vaarallisuusarviolausunnon perusteluista löytyy tämän tutkimuksen luvusta 6.5.

Asiantuntijatodistelu on erotettava oikeudellisen ratkaisun normatiivisesta harkinnasta sekä muusta ratkaisun perusteena käytetystä todistelusta. Pelkääntään asiantuntijatodistelulla ei ole tarkoitus ratkaista oikeudenkäynnin kohteena olevaa asiaa, eikä asiantuntijatodistelun käyttäminen saa vähentää tuomarille kuuluvaa tuomiovaltaa. Esimerkiksi yksinomaan rikoksentekijän vaarallisuudesta laadittua lausuntoa ei saa asettaa käsiteltävänä olevan jutun vaarallisuusarvioinnin lähtökohdaksi ilman tuomioistuimen omaa normatiivista harkintaa. Asiantuntijatodistelun arviointiin liittyvät kysymykset tulevat kuitenkin korostetusti esiin asiantuntijalausunnon näyttöarvoa harkittaessa, koska asiantuntijaa kuullaan seikoista, joista tuomioistuimella ei ainakaan lähtökohtaisesti ole osaamista⁷⁹. OK ei anna minkäänlaisia edellytyksiä arvioida asiantuntijalausuntojen sisällöllisten ja muodollisten edellytysten täyttymistä⁸⁰. Tuomioistuimella ei myöskään ole välttämättä tarpeeksi osaamista arvioida asiantuntijan osaamista ja asiantuntijalausunnon sisältöä. Tästä syystä tuomari voi kokea huomattavaa epävarmuutta kokemussääntöjen oikeasta tulkinnasta. Parhaimmillaan tuomioistuimen ja oikeuspsykiatrian ja -psykologian asiantuntijoiden asiantuntemuksen monipuolisuus johtaa siihen, että näiden eri tieteenalojen ammattilaiset ymmärtävät toistensa keskeiset käsitteet ja perusasiat. Asiantuntijatodistajan lausunnon arviointiin sisältyy aina myös tuomarin omaa tulkintaa, johon liittyy erilaisia virhelähteitä⁸¹. Jos tuomioistuin ei pysty arvioimaan esitetyn asiantuntemustiedon sisältöä oikein, ratkaisun oikeellisuus voi kärsiä. Samalla menetetään mahdollisesti jotakin oleellista asiantuntijatietoa tai hyväksy-

⁷⁸ Supponen 2004, s. 182.

⁷⁹ Rask 2011, s. 12–14.

⁸⁰ Loiva 2012, s. 659.

⁸¹ Ks. myös Väisänen – Korkman 2014, s. 721.

tään ratkaisun perusteeksi näennäistä asiantuntijätietoa.⁸²

Tuomareiden tulisi osata soveltaa asiantuntijan antamaa tietoa oikein omassa päätöksenteossaan. Tämä korostaa sitä, että asiantuntijavalta on pidettävä erillään tuomioistuimen ratkaisuvallasta. Jotta ratkaisuvallta säilyy tuomioistuimella, tuomioistuimen on pystyttävä itsenäisesti arvioimaan asiantuntemustiedon sisältö sekä punnitsemaan sen näyttöarvo. Asiantuntijalausunnon näyttöarvossa on erityisesti kyse lausunnon luotettavuudesta, joten näyttöarvioinnissa on kiinnitettävä huomiota erityisesti lausunnon sisältönä olevan tieteellisen tiedon tutkimusperiaatteisiin ja -metodeihin. Luotettavalla tieteellisellä tutkimuksella saadut tulokset ja johtopäätökset ovat lähtökohtaisesti luotettavia.⁸³

Suomalaisessa oikeustieteessä ja -käytännössä ollaan oltu erittäin vähän kiinnostuneita siitä, mitä vaatimuksia kokemussääntöjen pohjana olevalle asiantuntemustiedolle on asetettava⁸⁴. Suomen prosessilainsäädäntö ei anna vastausta siihen, minkälaisia kriteereitä asiantuntijalausunnossa esitetyn tiedon tulee täyttää, eikä säädännössä ole myöskään säännöksiä asiantuntijuuden ja asiantuntijalausunnoissa esitettyjen kokemussääntöjen arvioimiseen. Suomessa ei myöskään ole kehitetty yhdenmukaisia, selkeitä ja kontrolloituja menettelytapoja, jolla asiantuntijan asiantuntemusta ja hänen laatimansa asiantuntijalausunnon sisältöä arvioitaisiin⁸⁵. Käytännössä kyse on jokaisessa tapauksessa itsenäisestä asiantuntemustiedon arviointiprosessista, mutta yhdenmukaiset arviointikriteerit toisivat harkintaan merkittävää yhdenvertaisuutta.

Yhdysvalloissa asiantuntemustiedon tieteellisyydeltä edellytettäviä kriteerejä on täsmennetty lainsäädännössä erityisesti vuonna 1993 annetun korkeimman oikeuden ratkaisun *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals Inc.* 509 US 579 (1993) pohjalta. Ratkaisun myötä tuomarilla on velvollisuus tutkia, täyttävätkö asiantuntijalausunnossa esitetyt tiedot Yhdysvaltojen liittovaltion todistelua koskevan lainsäädännön ohjeessa 702⁸⁶ esille tuodut vaatimukset. Nämä niin sanotut *Daubert*-kriteerit⁸⁷ määrittävät asiantuntijalausunnossa esitettyjen tieteellisten tutkimustulosten soveltuvuutta hyväksyttäväksi todistusaineistoksi

⁸² Rask 2011, s. 12.

⁸³ Rask 2011, s. 12, 25.

⁸⁴ Loiva 2012, s. 645.

⁸⁵ Rask 2011, s. 25.

⁸⁶ Federal Rules of Evidence 2015, rule 702: "A witness who is qualified as an expert by knowledge, skill, experience, training, or education may testify in the form of an opinion or otherwise if (a) the expert's scientific, technical, or other specialized knowledge will help the trier of fact to understand the evidence or to determine a fact in issue, (b) the testimony is based upon sufficient facts or data, (c) the testimony is the product of reliable principles and methods, and (d) the expert has reliably applied the principles and methods to the facts of the case".

⁸⁷ *Daubert*-kriteerit perustuvat kolmeen erilliseen Yhdysvaltojen korkeimman oikeuden ratkaisuun (*Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals* (1993), *General Electric v. Joiner* (1997) ja *Kumho Tire v. Carmichael* (1999)). Joidenkin Yhdysvaltojen osavaltioiden lainsäädännöt perustavat asiantuntijatodistelun hyväksyttävyyden vielä *Frye*-kriteereihin, joiden lähtökohtana on Yhdysvaltojen korkeimman oikeuden tuomio *Frye v. Yhdysvallat* (1923).

tuomioistuimessa, ja soveltuvat merkittävältä osin asiantuntijatodistelun luotettavuuden arvioinnin kriteereiksi myös Suomessa, vaikka suomalainen oikeusjärjestelmä on hyvinkin erilainen kuin Yhdysvalloissa⁸⁸.

Kriteereissä selvitetään, mihin tieteellisiin ja metodologisiin seikkoihin on kiinnitettävä huomiota arvioitaessa asiantuntemustiedon luotettavuutta ja sen pohjana olevan tutkimuksen uskottavuutta⁸⁹. Kriteerien mukaan oikeudenkäynnissä esitettävän tiedon osalta on kiinnitettävä huomiota siihen, (1) onko asiantuntijan käyttämä ja esittämä tieto falsifioitavissa eli osoitettavissa jollakin menetelmällä vääräksi tai testattavissa tieteellisin menetelmin, (2) onko asiantuntijan esittämä tieto käynyt läpi tiedeyhteisön referee-menettelyn eli vertaisarvioinnin ja onko se julkaistu, (3) onko tieteellisten tutkimusten perusteella määräytyvä tutkimusmenetelmien virhemarginaali tiedossa ja hyväksyttävä, ja (4) onko asiantuntijan esittämän tiedon tutkimusmenetelmät yleisesti hyväksytyjä.⁹⁰ Näiden kriteerien selvittämisessä tuomioistuimessa täytyy olla käsiteltävään asiaan liittyvää joustavuutta, ja sen tulee keskittyä ensisijaisesti lausunnon tieteellisiin periaatteisiin ja metodologiaan, ei niinkään johtopäätöksiin. Daubert -kriteerien kohdat 1 ja 4 ovat keskeisimmät rikoksenteelijän vaarallisuuden arviointia koskevan tiedon näytönarvioinnin kannalta, koska ne korostavat asiantuntemustiedon tieteellisiä lähtökohtia ja menetelmiä⁹¹.

Vaikka oikeudellista näyttöarvoa eivät määrittele tieteellisen tiedon kriteerit, oikeudessa esitettyjen asiantuntemustiedon kriteerien tulisi vastata ainakin merkittävältä osin tieteellisen tiedon kriteereitä⁹². Näin voidaan paremmin vakuuttua oikeudessa esitetyn asiantuntemustiedon luotettavuudesta ja soveltavuudesta todistusaineistoksi. Myös Suomessa tuomioistuimen tulisi kiinnittää huomiota edellä mainittuihin Daubert-kriteereihin soveltuvin osin arvioidessaan rikoksenteelijän vaarallisuudesta annettujen vaarallisuusarviolausuntojen luotettavuutta, mahdollisia virhelähteitä ja vaarallisuuden arviointiin liittyvien tutkimusten tieteellisyyttä. Tuomioistuimen tehtävänä on kontrolloida erityisesti sitä, että vaarallisuusarviolausunnossa esitetty tieto perustuu luotettavien psykiatristen ja psykologisten tutkimuksien avulla saatuihin tuloksiin⁹³. Samalla tuomareiden tulisi kyetä tunnistamaan, mikä vaarallisuusarviolausunnossa annettu tieto on empiirisesti asiantuntevaa. Tällaisia arviointeja varten tuomioistuimella tulee olla esimerkiksi tarkat tiedot rikoksenteelijälle tehdyistä vaarallisuusarviotutkimuksista, niistä saaduista tuloksista ja arvioitsijan laatimasta johtopäätöksestä perusteluineen.

⁸⁸ Rask 2012, s. 25.

⁸⁹ Loiva 2012, s. 646.

⁹⁰ Ks. myös Rask 2011, s. 25–27; Väisänen – Korkman 2014, s. 725–726.

⁹¹ Ks. myös Rask 2011, s. 25.

⁹² Wahlberg 2010, s. 19–20.

⁹³ Rogers et al. 1999, s. 426–428. Ks. myös Rask 2011, s. 25–26.

7.2 RIKOKSENTEKIJÄN VAARALLISUUDEN OIKEUDELLINEN ARVIOINTI TUOMIOISTUIMESSA

Tuomioistuimen ratkaisutoiminta eli tuomiovallan käyttö on julkisen vallan käyttöä. Tuomioistuimen päätöksenteossa on keskeistä normatiivinen näkökulma ja asian oikeudellinen luonnehdinta⁹⁴. Tästä johtuen tuomioistuin on sidottu eduskunnan säätämiin lakeihin ja niiden tarkkaan noudattamiseen⁹⁵. Tuomioistuin käyttää päätöstä tehdessään harkintavaltaa. Ratkaisutoiminta edellyttää aina oikeudellista harkintaa eli asiaan liittyvien oikeuslähteiden soveltamista ja tulkintaa. Sen olennainen kysymys on, minkälainen sisältö asiassa annettavalle päätökselle tulee voimassa olevan oikeuden mukaan antaa. Tähän perustuen oikeudenkäynnin tarkoituksena on soveltaa lakia selvitettyihin tosiseikkoihin eli havaita kysymykseen tulevat sovellettavat oikeusnormit ja pelkistää oikeudenkäyntiaineistosta niitä vastaavat konkreettiset, vaaditun oikeusseuraamuksen kannalta välittömästi relevantit tosiseikat⁹⁶. Tuomioistuimen ratkaisutoiminnan lähtökohtana on aineellisen totuuden selvittäminen ja asian ratkaiseminen sen mukaisesti. Aineellisella totuudella tarkoitetaan sitä, että tapauksen tosiseikasto vastaa todenmukaista tosiseikastoa eli sitä mitä todellisuudessa on tapahtunut tai mikä on tosiasiallinen tilanne.⁹⁷ Tuomioistuimen arvioidessa rikoksentekijän vaarallisuutta sen tavoitteena on vaarallisuuden osalta aineellisesti oikean ratkaisun tekeminen eli rikoksentekijän arvioiminen todellisuutta vastaavasti joko vaaralliseksi tai vaarattomaksi. Käytännössä aineellisen totuuden selvittäminen tuomioistuinprosessissa ei yleensä kuitenkaan ole mahdollista, koska tavanomainen tuomioistuimen ratkaisutoiminta eli oikeudellisesti arvioitavat tosiseikat suuntautuvat menneisyyteen⁹⁸. Myöskin rikoksentekijän vaarallisuuden osalta aineellinen totuus on kuitenkin vain todennäköisyys eli käytännössä prosessuaalinen totuus, koska varmaa tietoa kenenkään väkivaltariskistä ei voida koskaan antaa.

⁹⁴ Virolainen – Martikainen 2010, s. 6. Oikeudenkäynnillä voidaan sanoa olevan yleisesti kolme tehtävää: 1) oikeussuojan antaminen ihmisille; 2) ohjausfunktio eli tavoite ohjata ihmisten käyttäytymistä niin, että he noudattavat aineellisen oikeuden normeja; ja 3) oikeudellisten riitojen ja konfliktien ratkaiseminen (Huovila 2003, s. 109–133).

⁹⁵ Ks. esim. OK 1:11; OK 12 -luku.

⁹⁶ Virolainen – Martikainen 2003, s. 29.

⁹⁷ Ks. esim. Tirkkonen 1974, s. 30; Jokela 2000, s. 16. Oikeuskirjallisuudessa on esitetty näemyksiä myös siitä, että aineellisen totuuden tavoittelun sijasta tuomioistuimessa tavoitellaan prosessuaalista totuutta eli sitä, mitä akkusatorisessa oikeudenkäynnissä prosessuaalisin keinoin tutkinnan ja todistelun avulla on tullut ilmi (Pölonen 2003, s. 21). Tuomioistuimen tavoitteena on kuitenkin aina se, että prosessuaalinen totuus vastaisi tai ainakin olisi mahdollisimman lähellä aineellista totuutta. Aineellisen totuuden selvittäminen on myös edellytys rikoksentekijän perusoikeuksien täysimääräiselle toteutumiselle (Huovila 2003, s. 168).

⁹⁸ Klami 1983, s. 70.

Oikeudellisen ratkaisun tekemiseen tarvittava aineisto koostuu ratkaistavan asian tosiseikoista, asiaan liittyvistä yleisistä ja erityisistä kokemussäännöistä ja oikeusjärjestykseen sisältyvistä oikeusnormeista. Käytännössä juridisessa ratkaisutoiminnassa on kysymys oikeustositseikka–oikeusseuraamus-suhteen olemassaolosta ja sen täsmentämisestä tietyssä yksittäistapauksessa⁹⁹. Tämän seurauksena tietylle yksilölle syntyy tai jää syntymättä jokin tietty velvollisuus, oikeus tai etu¹⁰⁰. Rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevassa ratkaisussa on aina kyse yksittäiseen henkilöön liittyvästä vaarallisuuden arviointia edellyttävän oikeusnormin konkretisoinnista. Ratkaisun seurauksena rikoksenteikijälle määrätään tai jätetään määräämättä määräys koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta tai pitkäaikaisvangeilla velvollisuus jatkaa rangaistuksen suorittamista ehdottomassa vankeudessa tai mahdollisuus päästä ehdonalaiseen vapauteen. Koska rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointi on kokonaisharkintaa, jossa on otettava huomioon vaarallisuuteen liittyvät näyttökysymykset ja oikeudelliset kysymykset, minkäänlaista yleistä tulkintaohjetta ei voida antaa siihen, milloin rikoksenteikijä voidaan arvioida vaaralliseksi.

Tuomioistuinratkaisua tehtäessä on pyrittävä tuomio-oikeellisuuteen¹⁰¹. Tuomio-oikeellisuuden kriteereinä voidaan pitää sitä, että ratkaisu on syntynyt aineellisesti oikean lainsäädännön perusteella, muodollisesti oikeassa järjestyksessä ja oikeudenmukaisen menettelyn tuloksena sekä että se on rationaalisesti perusteltavissa asianosaisille ja laajemmaltikin koko oikeusyhteisölle. Ensimmäisen tärkeää ratkaisun oikeellisuudessa on se, että tuomioistuin selvittää asian perusteellisesti. Asian perusteellinen selvittäminen edellyttää erityisesti sitä, että ratkaisun perustana oleva aineisto on mahdollisimman täydellinen, aineisto selvitetään tuomioistuinmenettelyssä mahdollisimman kattavasti sekä luotettavasti ja että tuomioistuimessa asiaa käsittelevällä kokoonpanolla on riittävä asiantuntemus sekä ammattitaito.¹⁰² Esimerkiksi päätöksenteon vaikeuden vuoksi on aihetta olettaa, että lainkäyttö ei rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa ole ollut eikä ole yhtenäistä tuomioistuimissa. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointiin liittyvä oikeudenkäynti on kuitenkin järjestettävä sellaiseksi, että tuomioistuin voi sen avulla päätyä käsiteltävässä asiassa sekä tosiseikastoltaan että oikeusnormien soveltamisen osalta mahdollisimman oikeaan ja totuudenmukaiseen ratkaisuun. Tuomioistuimen tehtävänä on myös erityisesti huolehtia siitä, että oikeudenkäynnissä huomioidaan rikoksenteikijän oikeusturvasta niin, että siinä tulevat toteutetuksi myös rikoksenteikijän perus- ja ihmisoikeudet. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että myös vaarallisuuden arviointia koskevassa tuomioistuinkäsittelyssä tulee huolehtia ratkaisun tuot-

⁹⁹ Virolainen – Martikainen 2010, s. 6.

¹⁰⁰ Makkonen 1981, s. 26, 38.

¹⁰¹ Virolainen – Koulu 2012, s. 122.

¹⁰² Komiteamietintö 2003:3, s. 164–165.

tamisesta sellaisella tavalla, joka täyttää rikoksentekijän perusoikeussuojalle ja oikeudenmukaiselle prosessille asetettavat vaatimukset¹⁰³.

Juridinen ratkaisutoiminta on aina ratkaisupakon alaista toimintaa, eikä tuomioistuin voi valita asioita, mitä se haluaa ratkaista. Tuomioistuimella on velvollisuus tutkia jutussa esitetyt vaatimukset tai väitteet ja velvollisuus antaa oikeudellinen ratkaisu, jossa otetaan kantaa vaatimusten tai väitteiden oikeellisuuteen¹⁰⁴. Ratkaisupakko edellyttää siten, että tuomari ei voi vain tyytyä esittelemään tuomioissa erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja, vaan hänen on valittava niistä jokin ja ratkaista asia sen mukaisesti¹⁰⁵. Tuomioistuin ei voi myöskään tyytyä siihen, että se toteaa asiaa ratkaisematta sen olevan epäselvä¹⁰⁶. Asia on ratkaistava jokaisessa tapauksessa, vaikka se olisi kuinka kiperä tahansa tai sen ratkaisemisessa ilmenisi muita vaikeita ongelmia tai oikeudellisia epäselvyyksiä. Haasteelliset rikosoikeudelliset jutut ovat tuomioistuimissa yleisiä, ja ratkaisupakon alla tuomarit joutuvat tekemään vaikeita rajanvetoja¹⁰⁷. Tällaisissakin tilanteissa ratkaisun on perustuttava voimassa olevaan oikeuteen¹⁰⁸. Huolimatta siitä, että tämänhetkinen rikoslainsäädäntö ei tuo selkeästi esille vaatimusta tuomioistuimen omasta itsenäisestä rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnista, vaarallisuutta arvioitaessa tuomioistuimen on aina tehtävä todennäköisyysarvioon perustuva itsenäinen arvio siitä, onko rikoksentekijä vaarallinen vai ei, vaikka se kokisi tällaisen arvion tekemisen kuinka vaikeaksi tai haasteelliseksi tahansa. Rikoksentekijän perus- ja ihmisoikeuksien vuoksi rikoslainsäädäntöä pitäisikin muuttaa de lege ferenda niin, että laki selvästi velvoittaa tuomioistuimen arvioimaan itsenäisesti rikoksentekijän vaarallisuutta niissä tilanteissa, joissa rikoslainsäädäntö sitä edellyttää.

Tuomioistuimen ratkaisussa on aina erotettavissa kaksi puolta: oikeuskysymyksen ja näyttökysymyksen ratkaisu. Tapauksen tosiseikkojen selvittämistä ja toteamista eli kysymystä siitä, mitä on tapahtunut ja mitkä seikat on pantava ratkaisun perustaksi, kutsutaan yleisesti näyttökysymykseksi. Näytön arviointi on näin ollen tosiasiakysymys. Rikosprosessissa näytön arviointi on olennainen osa tuomioistuimen ratkaisutoimintaa, ja rikosoikeudellinen tuomio tai päätös on aina rikoslainsäädännön lisäksi näytön arviointiin perustuva ratkaisu. Rikoksentekijän vaarallisuuden arviointi ei siten ole oikeuskysymys. Oikeuskysymyksen ratkaisemisella tarkoitetaan oikeusjärjestyksen sisällössä eli lain tulkinnassa tai soveltamisessa ilmenevää ongelmaa, ja se ei kuulu tavanomaisen todistelun piiriin. OK 17:4.1:n mukaan tuomioistuin soveltaa lakia viran

¹⁰³ Pölönen 2003, s. 23.

¹⁰⁴ Virolainen – Martikainen 2010, s. 4.

¹⁰⁵ Komiteanmietintö 2003:3, s. 164.

¹⁰⁶ HE 46/2014 vp, s. 46.

¹⁰⁷ Hyttinen 2015, s. 7.

¹⁰⁸ Virolainen – Martikainen 2010, s. 4.

puolesta. Tämän iura novit curia -periaatteen mukaan tuomioistuimen velvollisuutena on tuntea Suomen laki ja soveltaa sitä. Sen mukaisesti tuomioistuin ratkaisee oikeuskysymyksen, eikä ole sidottu asianosaisten näkemyksiin lain-tulkintakysymyksistä vaan ratkaisee kysymyksen itsenäisesti.¹⁰⁹ Oikeuskysymyksessä pohditaan erityisesti sitä, miten mainitut tosiseikat on oikeudellisesti arvioitava ja mitkä oikeusseuraamukset niihin oikeusjärjestyksen eli aineellisen oikeuden mukaan liittyvät¹¹⁰. Oikeuskysymys ratkaistaan tarvittaessa sen jälkeen, kun näyttökysymys on ratkaistu.

Rikoksentekijän vaarallisuutta arvioitaessa tuomioistuimessa ongelma on sekä lain sisällössä että rikoksentekijän väkivaltariskin näytön arvioinnissa. Kysymys rikoksentekijän vaarallisuudesta tasosta on oleellisesti tosiasiakysymys, ja juridisen ratkaisutoiminnan tehtävänä vaarallisuuden arviointia vaativissa jutuissa on sen johdosta näyttökysymyksen eli rikoksentekijän vaarallisuuden optimaalinen selvittäminen. Rikoksentekijän vaarallisuus on kuitenkin kysymys, jota ei voida arvioida pelkästään näyttöä koskevin kriteerein, vaan käytännössä vaarallisuus tulee konkretisoida jokaisessa jutussa lain sisältöön liittyen myös oikeuskysymyksenä. Tämä tarkoittaa sitä, että jokaisessa rikoksentekijän vaarallisuuden arviointia koskevassa jutussa pitää arvioida ja pohtia sitä, mitä rikoksentekijän vaarallisuus siinä yhteydessä merkitsee.

Tuomioistuimen saatua pyytämänsä asiantuntijalausunnot liittyen rikoksentekijän vaarallisuuteen eli koko rangaistusta suorittavien osalta sekä rikoksentekijän tutkineen lääkärin vaarallisuusarviolausunnon että THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan arvion henkilön vaarallisuudesta ja elinkautisvankien osalta RISEn selvityksen sisältäen arvion hänen väkivaltariskistään rikoksentekijän vaarallisuuskysymys käsitellään oikeudessa. Tuomioistuimen haasteellisena rikosprosessuaalisena tehtävänä on tällöin rikoksentekijän vaarallisuuskysymyksen ratkaiseminen. Tällä tarkoitetaan sitä, että tuomioistuimen tulee päättää koko rangaistusta vankilassa suorittamisen vaatimukseen liittyen, onko syyttäjän väite rikoksentekijän vaarallisuudesta tullut toteen näytetyksi. Koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin vapauttamisharkinnassa tuomioistuimen tulee arvioida, onko vanki yhä edelleen vaarallinen, ja elinkautisvankien osalta tuomioistuimen tulee ottaa kantaa muiden seikkojen lisäksi, onko hänellä vähintään korkea väkivaltariski. Vaarallisuuden arvioinnin näkökulmasta merkitystä ei anneta enää tuomioistuimen ratkaisuharkinnalle siitä, onko syytetty syyllistynyt johonkin rikokseen, vaan tässä yhteydessä rikoksentekijän katsotaan syyllistyneen tekoon ja olevan rangaistusvastuussa siitä. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyen todistelu on otettu pääkäsittelyssä vastaan ennen mielentilatutkimukseen ja vaarallisuusarvioon määrättäessä eli rikoksentekijän syyllisyys on selvitetty.

¹⁰⁹ HE 46/2014 vp, s. 50.

¹¹⁰ Virolainen – Martikainen 2010, s. 7.

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyssä kyse ei ole enää lainkaan syyllisyydestä. HHO:n tehtävänä on näissä yhteyksissä tehdä ratkaisu siitä, pääseekö pitkäaikaisvanki ehdonalaiseen vapauteen vai ei. HHO:n harkinnassa on siten kyse erityisesti näytöstä liittyen vangin ehdonalaisen vapauttamisen kriteereihin. Elinkautisvangeilla vapauttamisharkinnassa näyttökysymyksenä voidaan käsitellä vangin väkivaltariskin lisäksi muitakin vapauttamiskriteereitä, mutta niitä ei käsitellä tässä yhteydessä. Tässä yhteydessä lähtökohtana pidetään, että asianosaisten käsitys rikoksenteikijän vaarallisuudesta ei ole riidaton, mikä on käytännössä yleensä aina myös konkreettinen tilanne.

Tuomioistuimen suorittaman vaarallisuuden arvioinnin haaste on todellisuuden haltuunotto; rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa täytyy löytää arvioitavan rikoksenteikijän osalta psykiatris-psykologis-normatiivisesti olennaiset arviointikriteerit. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin osalta tuomarin ratkaisutoiminta on siten oikeudellista harkintaa, jossa on huomioitava sekä lääketieteelliset, erityisesti psykiatriset, psykologiset että juridiset kriteerit. Vaikka rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointi suuntautuu tulevaisuuteen, ratkaisun pohjana on osaltaan myös jo aikaisemmin tapahtuneita tosiasioita, jotka vaikuttavat näihin kriteereihin. Vaarallisuuden arviointi ei kuitenkaan rakennu pelkästään historiatietoihin, vaan siinä arvioidaan merkittävästi rikoksenteikijän tulevaa kehitystä. Tästä johtuen vaarallisuuden arvioinnissa ei pelkkä tuomarin normatiivinen osaaminen riitä, vaan tuomarilta vaaditaan kykyä ja osaamista arvioida oikeudellisesti myös lääketieteellistä ja psykologista erityisosaamista. Luvuissa 7.2.2 ja 7.2.3 käsitellään tarkemmin rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia sekä näytön arvioinnin että oikeuskysymyksen ratkaisemisen osalta.

7.2.1 Tuomioistuimen tutkintaperiaate pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyssä

Tuomioistuin ratkaisee käsiteltävän asian tavanomaisesti asianosaisten vaatimusten ja heidän hankkimansa oikeudenkäyntiaineiston perusteella. Rikosasiassa todistustaakka on todistustaakkasäännösten mukaan kantajalla eli yleensä syyttäjällä. OK 17:3.1:n mukaan rikosasiassa kantajan on näytettävä ne seikat, joihin hänen rangaistusvaatimuksensa perustuu¹¹¹. Tällöin tuomioistuimen tehtävä rajoittuu siihen totuuteen, joka voidaan saavuttaa sille esitetyn oikeudenkäyntiaineiston pohjalta. Kantajan todistustaakka koskee myös vaarallisuusosoikeustositseikkaa koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen mää-

¹¹¹ Asianomistajalla on kantajana todistustaakka silloin, kun hän yksin käyttää ROL 1:14:n mukaista syyteoikeuttaan tai hänen rangaistusvaatimuksensa poikkeaa syyttäjän vaatimuksesta. Tällä ei kuitenkaan ole merkitystä rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioimisen kannalta, koska se edellyttää syyttäjän vaatimusta.

räykseen liittyen. Syyttäjän vaatiessa rikoksenteikijälle koko rangaistuksen vankilassa suorittamista hänen on vedottava rikoksenteikijän vaarallisuuteen muiden ihmisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle rangaistusvaatimuksensa tueksi. Mikäli rikoksenteikijä kiistää olevansa erittäin vaarallinen, syyttäjän on kyettävä esittämään väitteensä tueksi riittävän todennäköinen näyttö.

Koska riidaton suoraa näyttöä kenenkään ihmisen vaarallisuudesta ei ole saatavilla, tuomioistuin joutuu arvioimaan rikoksenteikijän vaarallisuuden aina objektiivisten tosiseikkojen perusteella. Päätöstä harkitessaan tuomioistuimen tulee ratkaista, onko syyttäjä esittänyt vaarallisuusosasto-oikeudesta niin todennäköisen näytön, että se voidaan katsoa näytetyksi. Tällöinkin poikkeuksena tavanomaiseen menettelyyn, tuomioistuin itse määrää rikoksenteikijän vaarallisuusarvioon, johon syyttäjä vaarallisuusarviolausunnon valmistuttua vetoaa ja viittaa syytteessään¹¹².

Pitkäaikaisvankien vapauttamisharkinnan erikoisuuksiin kuuluu se, että menettely noudattaa rikosprosessuaalista hakemuslainkäyttöprosessia, jolloin menettelyyn sovelletaan soveltuvin osin OK:n 8 luvun hakemusasioiden käsittelyä koskevia säännöksiä. Tavanomaisessa hakemusprosessissa hakija esittää itse hakemuksensa tueksi tarpeellisen selvityksen. Merkittävänä poikkeuksena tästä yleissäännöstä pitkäaikaisvangin ehdonalaisen vapauden hakemuskäsittelyssä selvittämisvelvollisuuteen kuuluu keskeisesti virallistoimintoisuus. Virallisperiaatteella tarkoitetaan tuomioistuimen mahdollisuutta ja velvollisuutta toimia viran puolesta ja oma-aloitteisesti eli sitä, että oikeudenkäynnin tosiasia-aineiston eli tosiseikkojen selvittäminen ja todisteiden hankkiminen on viranomaisen vastuulla¹¹³. Tätä työn- ja vastuunjakoa vaatimuksen tai väitteen tueksi esitettävien todistustositseikkojen hankkimisesta ja niiden perusteella tapahtuvaa asian selvittämistä kutsutaan tuomioistuimen tutkintaperiaatteeksi¹¹⁴. Huolimatta sii-

¹¹² Tuomioistuimen puolueettomuusvaatimus edellyttää, ettei tuomioistuin lähtökohtaisesti hanki viran puolesta selvitystä ja näyttöä. Oikeuskäytännössä on omaksuttu kanta, ettei tuomioistuimen tehtävänä ole hankkia vastaajan syytettä tukevaa näyttöä (ks. esimerkiksi KKO 1995:44; KKO 1996:133). Toisaalta rikoksenteikijän määräämisessä mielentilalausuntoon ja vaarallisuuden arviointiin, pelkästään vaarallisuuden arviointiin tai väkivaltariskin arviointiin ei kyse ole sellaisesta syyllisyyskysymykseen vaikuttavasta näytöstä, jonka hankkiminen on tuomioistuimelta rajoitettu vaan tuomioistuimella on aina oikeus hankkia asiantuntijalausunto asian laadusta riippumatta. Se, että tuomioistuin itse on viran puolesta määrännyt vaarallisuusarviolausunnon suorittamisesta, korostaa lausunnon puolueettomuutta, koska silloin asianosaiset eivät missään määrin pysty vaikuttamaan sen sisältöön.

¹¹³ Virolainen 1995, s. 262–263. HHO:n asema pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyssä vastaa pitkälti hallintotuomioistuimen roolia hallintoprosessissa. Tuomioistuimen tutkintavelvollisuudessa on merkkejä hallintoprosessin selvitysvelvollisuudesta. Hallintolainkäytössä ei kenelläkään osapuolella ole varsinaista todistustaakkaa, sillä hallintolainkäyttölain 33 §:n mukaan valitusviranomaisen on huolehdittava siitä, että asia tulee selvitettyksi. Voidaan katsoa, että näissä pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyprosesseissa HHO:n tulee vastaavasti poikkeuksellisella tavoin huolehtia siitä, että asia tulee selvitettyksi, ja tarvittaessa hankkia tarpeellista lisäselvitystä.

¹¹⁴ Ks. Virolainen – Koulu 2012, s. 199–200, 208–211.

tä, että tuomioistuimella ei ole oikeudenkäynnissä asianosaisen asemaa, sen on huolehdittava, että asia tulee riittävästi ja puolueettomasti selvitettyä.

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyssä tällä tarkoitetaan sitä, että tuomioistuimen tulee itse hankkia ratkaisun kannalta riittävä selvitys pitkäaikaisvankien vaarallisuudesta. Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyssä vangin vaarallisuutta koskevan asian selvittämistä ei voi jättää pelkästään niiden tosi-seikkojen varaan, joihin RISEn keskushallintoyksikkö ja vanki oma-aloitteisesti vetoavat ja jonka he tuovat oikeudenkäyntiaineistoksi. Asian indispositiivinen luonne, rikoksenteikijän oikeusturva, osittain puutteellinen kaksiasianosaisuus sekä lisäksi yhteiskunnan turvallisuus edellyttävät pitkäaikaisvankien osalta, että rikoksenteikijän vaarallisuus pyritään tuomioistuimen toimesta selvittämään mahdollisimman luotettavasti aineellisen totuuden saavuttamiseksi. Tällöinkin näytön hankkiminen voi kuitenkin olla ensisijaisesti kuitenkin muun kuin HHO:n tehtävänä. Esimerkiksi koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin hakiessa pääsyä ehdonalaiseen vapauteen näytön hankkiminen on HHO:n tehtävä, kun taas elinkautisvangeilla näytön hankkimisen voidaan sanoa olevan ensisijaisesti RISEn tehtävä ja toissijaisesti HHO:n tehtävä.

Tutkintaperiaatteen mukaisesti tuomioistuimen tehtävänä on pitkäaikaisvankien vapauttamisharkintaa koskevissa jutuissa huolehtia jutun ratkaisulle relevanttien tosiseikkojen selvittämisestä. Tarkoituksena on asian riittävä selvittäminen niin, että tuomioistuin voi selvityksen perusteella tehdä ratkaisun. Asianmukaisen selvityksen edellytyksinä pidetään sitä, että ratkaisu perustuu mahdollisimman luotettavaan ja objektiiviseen tietoon. Tuomioistuimen selvittämisvelvollisuus on siten aktiivinen toisin kuin tavanomaisissa rikosasioissa: VapL 3 §:n mukaan HHO voi omasta aloitteestaan päättää asiantuntijalausnon hankkimisesta, todistelun vastaanottamisesta taikka kirjallisen todisteen tai muun asiakirjan esittämisestä. Selvittämisellä tarkoitetaan sellaista tosiseikkojen arvioimista ja selvitysten hankkimista, johon tuomioistuimen on edellä mainitun VapL 3 §:n toimivallan rajoissa mahdollista ryhtyä. Tuomioistuimen suorittama virallistutkinta ulottuu niihin perusteisiin, jotka konkretisoituvat käsiteltävän jutun ratkaisuaiaineistossa. Tuomioistuimen velvollisuutena on varmistaa, että sillä on käytettävissään riittävä kokonaisuaineisto sekä riittävästi asiantuntemusta rationaaliseen päätöksentekoon. Tarvittaessa tuomioistuimen on käytettävä prosessinjohtoon kuuluvaa kyselyoikeuttaan ja -velvollisuuttaan varmistaakseen, että sillä on riittävät tiedot asian ratkaisemiseksi (ROL 6:5.2). Tuomioistuimen materiaalinen prosessinjohto ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tuomari ryhtyisi valtuuksiensa nojalla tekemään omia selvityksiään asiassa¹¹⁵. Samalla tuomioistuimen on huolehdittava myös siitä, että sekä vangin perus- ja

¹¹⁵ Jokela 2008, s. 378. Tuomioistuimen selvitysvelvollisuutta rajoittaa erityisesti prosessiekonomian eli taloudellisuuden periaate, joka edellyttää oikeudenkäynniltä joutuisuutta ja kohtuuhintaisuutta (Virolainen – Koulu 2012, s. 123).

ihmisoikeudet että yhteiskunnan etu toteutuvat oikeudenkäynnissä.

Tuomioistuimen selvittämisvelvollisuuden lisäksi vanki voi luonnollisesti esittää hakemuksensa yhteydessä haluamaansa tarpeellista selvitystä (VapL 3.1). Tältä osin kysymykseen tulevat erityisesti ne seikat ja todisteet, jotka osoittavat, että perusteet hänen ehdonalaiselle vapauttamiselleen ovat olemassa. Käytännössä pitkäaikaisvangin mahdollisuudet näytön hankkimiseen vaarattomuudestaan ovat kuitenkin melko vähäiset.

7.2.2 Näytön arviointi rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnin osana

7.2.2.1 Asiantuntijatodisteluun perustuva todistusharkinta

Tuomioistuimen ratkaisutoiminnan yhtenä tarkoituksena on tehdä todistustee- man osalta näyttökysymystä koskeva ratkaisu. Tuomarin ammattitaitoon kuu- luu oikeudenkäynnissä esitetyn näytön arviointi ja sen perusteella tapahtu- va asian objektiivinen ratkaiseminen. Näyttöä arvioidaan oikeudenkäynnissä esitettyjen todistusosiseikkojen kautta, ja näytön arvioinnin perustana toimi- vat kokemussäännöt. Näytön arviointi on usein tärkein osa tuomioistuimen ratkaisutoimintaa, ja se perustuu OK 17:1.2:n mukaiseen vapaaseen todistus- harkintaan. Yksilön oikeusturvan vuoksi ei ole mahdollista, että esimerkiksi rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa näyttökysymyksen ratkaiseminen vaarallisuudesta annettaisiin asiantuntijalle ja pelkästään oikeuskysymyksen ratkaiseminen jäisi tuomioistuimen tehtäväksi. Kuten edellä luvussa 3 on tuotu esille, rikoksentekijän vaarallisuutta arvioidaan rikoslainsäädännön vaatimuk- sesta rikos- tai rikosprosessuaalisessa hakemuslainkäyttöprosessissa. Näytön arviointi ei menettelyllisesti eroa näissä lainkäyttöprosesseissa, vaan näyttöä tulee arvioida molemmissa prosesseissa samalla tavalla.

Näytön arviointi voidaan jakaa todistusosiseikkojen näyttöarvon määrittä- miseen eli varsinaiseen todistusharkintaan ja näytön riittävyttä koskevaan ar- viointiin¹¹⁶. Todistusharkinnassa tuomioistuin määrittelee yksittäisten todistus- osiseikkojen näyttöarvon, arvioi useiden yhdensuuntaisten ja/tai vastakkaisten todisteiden muodostamaa kokonaisnäyttöä ja valitsee, mitkä konkreettiset tosi- seikat valitaan ratkaisun perustaksi. Näytön riittävyden arvioinnissa tuomio- istuin arvioi, onko todistusteemana oleva oikeustusosiseikka näytetty toteen¹¹⁷ eli onko oikeustusosiseikastosta esitetty riittäväksi katsottava näyttö. Näyttöky-

¹¹⁶ Oikeuskirjallisuudessa on kehitetty lukuisia erilaisia todistusteorioita siitä, miten näytön ar- viointiin liittyvä päätöksentekoprosessi pitäisi suorittaa. Tällaisia teorioita ovat esimerkiksi todis- tusarvometodi, teemametodi ja hypoteesimetodi. Niitä ei kuitenkaan selvitetä tässä tutkimukses- sa. Ks. tarkemmin esim. Ekelöf – Boman 1992; Stening 1975; Eckhoff 1988; Diesen 1993.

¹¹⁷ Lappalainen et al. 2012, s. 683–684; Rask 2011, s. 12.

symyksen ratkaisu sisältää siten sekä näyttöarvoa että näytön riittävyyttä koskevan kannanoton¹¹⁸. Käytännössä todistusharkinta ja näytön riittävyyttä sääntelevä normatiivinen elementti sulautuvat usein yhdeksi kokonaisvaltaiseksi harkinnaksi. Tuomari ottaa samalla kertaa kantaa sekä näytön näyttöarvoon että todistelun riittävyteen¹¹⁹. Näyttökysymyksen onnistunut ratkaiseminen vaatii tuomarilta erityisesti haastavissa tilanteissa huomattavan vahvaa osaamista. Esimerkiksi rikoksenteelijän vaarallisuuden arvioinnissa tuomioistuimen tulee harkita rikoksenteelijän vaarallisuudesta esitettyjen todistusosien näyttöarvo ja pohdittava sitä, onko niiden perusteella rikoksenteelijän vaarallisuus näytetty riittävällä todennäköisyydellä toteen. Tästä syystä vaarallisuudesta tehtävän johtopäätöksen tekeminen vaatii rikosoikeudellisen asiantuntemuksen lisäksi tiettyä oikeuspsykiatrista osaamista.

Näytön arviointia koskevat säännökset löytyvät OK 17:1-5:stä. Näyttökysymykset vaihtelevat tuomioistuimessa käsittelyssä olevien asioiden mukaan, joten niiden ratkaisemisesta ei voida antaa minkäänlaisia kaikkiin juttuihin soveltuvia kiinteitä ja kaavamaisia ratkaisuohteja¹²⁰. Näytön arviointi on pitkälti ajatusprosessia, jota on mahdotonta ryhtyä yksityiskohdittain sääntelemään¹²¹. Esimerkiksi rikoksenteelijän vaarallisuuden arvioimisessa on kyse tavanomaisen tapahtuneen toiminnan selvittämisen sijaan tulevaisuuteen suuntautuvan toiminnan arvioimisesta ja päätöksen tekemisestä, joten myöskään tavanomaisissa jutuissa käytettävät näytön arvioinnin ohjeet ja toimintatavat eivät ole käytävissä rikoksenteelijän vaarallisuuden arvioinnissa.

Todistusharkintaa ohjaavan OK 17:1.2:n mukaan tuomioistuimen on perusteellisesti ja tasapuolisesti arvioitava todisteiden ja muiden seikkojen näyttöarvo. Kyseinen säännös velvoittaa tuomioistuimen ratkaisemaan, onko tietystä tosiseikasta esitetty niin vahva näyttö, että se asetetaan tuomion perustaksi, vai onko se jäänyt tällä tavalla näyttämättä. Tämä edellyttää todisteiden arvioimista objektiivisesti, tasapuolisesti ja kokemussääntöjen mukaisesti. Todistusharkinnalla tarkoitetaan näin ollen tuomioistuimen arviointia ja harkintaa siitä, miten luotettavasti asiassa esitetyt todistusosien kertovat todistettavana olevasta teemasta¹²² eli kuinka uskottavasti todistusteema on tuomioistuimen mielestä

¹¹⁸ Virolainen – Martikainen 2010, s. 272.

¹¹⁹ Virolainen – Pölönen 2003, s. 433; Lappalainen et al. 2012, s. 681. Näyttökysymystä koskevan päätöksenteon selittämisen ja analysoinnin samoin kuin näytön perustamisvelvollisuuden ymmärtämiseksi erotelu on kuitenkin tärkeä tehdä. (Virolainen – Martikainen 2010, s. 273).

¹²⁰ Ks. vastaavasti KKO 2013:96. Näytönarvioinnista on vaikea antaa vastaavia ennakkotapauksia kuin oikeuskysymyksistä. Sen sijaan KKO voi huolellisesti perusteltuja ratkaisuja antamalla ohjata alempia tuomioistuinta siihen, mitä asioita näytönarvioinnissa on otettava erityisesti huomioon, minkälaisia menettelyitä käyttämällä näyttöä on arvioitava ja minkälaisia pulmia tietyin juttutyyppin näytönarviointiin voi liittyä. (Tapanila 2015, s. 572).

¹²¹ Lappalainen et al. 2012, s. 587.

¹²² Jonkka 1992, s. 82.

tullut näytetyksi¹²³. Todistusharkinnassa harkitaan yksittäisten todistusosiseikkojen näyttöarvo eli se, millä todennäköisyydellä todistusosiseikat todistavat todistusteemasta, ja lisäksi arvioidaan yhdensuuntaisten ja vastakkaisten todistusosiseikkojen muodostamaa kokonaisnäyttöä¹²⁴. Todistusosiseikan näyttöarvo voi käytännössä vaihdella olemattoman ja erittäin vahvan näyttöarvon välillä¹²⁵.

Todistusharkinnassa tuomarin tehtävänä on totuuden selvittäminen, joten se edellyttää todellisuutta eli todistusosiseikkoja koskevaa tietoa¹²⁶. Todistusharkinta tehdään aina tietyssä yksittäisessä oikeudenkäynnissä esitetyt todisteet huomioonottaen. Todistusharkinnassa kunkin yksittäisen todistusosiseikan näyttöarvo määritellään vapaan todistusharkinnan mukaisesti arvioimalla ja soveltamalla kokemussääntöjä sekä mahdollisia, konkreettiseen tapaukseen liittyviä yksityiskohtia eli aputosiseikkoja¹²⁷. Tosiksi tunnetut kokemusperäiset seikat yksittäisistä todisteista ja niiden yhteisvaikutuksesta oikeuttavat kytkemään todisteen teemaan¹²⁸. Kokemussääntöjä arvioitaessa tulee huomioida erityisesti kokemussäännön luotettavuus sekä se, miten hyvin kokemussäännön yleistäminen soveltuu käsiteltävään konkreettiseen tapaukseen¹²⁹. Todistusharkinta perustuu johdonmukaisesti empiirisesti koetellun tieteellisen tutkimustiedon soveltamiseen, ja siinä tuomarin tehtävä ei ole luonteeltaan normatiivista vaan empiiris-logista¹³⁰.

Tuomioistuimelle määrätty tuomitsemistehtävä vaatii, että sillä on laintuntemuksen lisäksi tietoa niistä erityisistä, tieteellisistä kokemussäännöistä, joilla on käsiteltävän jutun ratkaisun kannalta merkitystä. Tästä syystä tuomioistuimen todistelussa joudutaan näytöllisesti vaativissa jutuissa hyödyntämään usein edellä käsiteltyä asiantuntijatodistelua tuomioistuimen käsiteltävänä ole-

¹²³ Lappalainen et al. 2012, s. 684.

¹²⁴ Jonkka 1993, s. 20, 31.

¹²⁵ Jonkka on jakanut todistusosiseikan näyttöarvon yksityiskohtaisemmin totuusarvoon ja indisioarvoon. Totuusarvolla tarkoitetaan arviointia siitä, millä todennäköisyydellä jonkin todistusosiseikan arvioidaan olevan totta eli onko se luotettava. Rikoksenteikijän vaarallisuutta arvioitaessa tuomioistuimen merkittävänä tehtävänä on vaarallisuusarviolausannon totuusarvon arvioiminen eli se, miten luotettava rikoksenteikijästä laadittu vaarallisuusarviolausunto on. Todistusosiseikan indisioarvo ei perustu todistusosiseikan luotettavuuden arviointiin, vaan sillä tarkoitetaan todistusosiseikan merkitystä todistusosiseikkana eli sen todistusoikeudellista relevanssia tutkittavan asian kannalta. Indisioarvo kuvastaa siten sitä, mitä päätelmiä todistusteemasta voidaan kyseisen todisteen perusteella tehdä. (Jonkka 1991, s. 65; Jonkka 1992, s. 82). Rikoksenteikijän vaarallisuutta arvioitaessa vaarallisuusarviolausunnolla on todistusosiseikkana yleensä ylivoimaisesti tärkein indisioarvo, koska tuomareilla itsellään ei ole psykiatrisia eikä psykologisia valmiuksia arvioida yksin rikoksenteikijän vaarallisuutta. Tällöin oikeuspsykiatrisella vaarallisuusarviolausunnolla on korkea indisioarvo.

¹²⁶ Jonkka 1991, s. 8.

¹²⁷ Virolainen – Koulu 2012, s. 116.

¹²⁸ Hirvelä 2006, s. 249

¹²⁹ Jonkka 1993, s. 38.

¹³⁰ Virolainen – Martikainen 2010, s. 272.

distaa teemasta Y 70 %:n todennäköisyydellä) määrittäminen on usein hyvin vaikeaa¹³⁵. Käytännössä näyttöarvon todennäköisyyksiä kuvataan tuomioistuimessa usein sanallisilla väitteillä kuten ”oletettavasti”, ”todennäköisesti” ja ”ilmeisesti”. Todennäköisyyden asteeseen vaikuttaa käsitys todistusharkinnan pohjana olevan todistustositseikan luotettavuudesta. Esimerkiksi näyttöarvoltaan vahvan eli luotettavan tiedon lisääntyminen käsiteltävästä asiasta vaikuttaa samalla todennäköisyyden kasvamiseen.¹³⁶

Asiantuntijatodistelua pidetään yleisesti erittäin luotettavana todistuskeino-
na verrattuna moniin muihin yleisesti käytössä oleviin todistuskeinoihin, kuten esimerkiksi todistajan silminnäkijähavaintoihin tai tunnustamiseen¹³⁷, ja tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa asiantuntijalausunnon näyttöarvo voi yksittäistapauksessa olla varsin korkea¹³⁸. Tämä tarkoittaa sitä, että asiantuntijalausunnossa ilmaistuille asiantuntijatiedoille annetaan tuomioiden perusteluis-
sa yleensä vahva näyttöarvo. Vahvan näyttöarvon omaava asiantuntijalausunto muodostaa yleensä olennaisen perustan tuomioistuimen todistusharkinnalle, ja tällöin asiantuntijalausunnossa esille tuodut kannanotot määrittelevät merkittävästi sitä, minkälainen päätös tuomioistuimessa näyttökysymyksestä tehdään. Esimerkiksi rikoksentekijän vaarallisuutta koskevassa asiantuntijalausunnossa esiintuoduilla tiedoilla on usein ratkaiseva merkitys, kun tuomioistuin arvioi vaarallisuusarviolausunnon näyttöarvoa. Asiantuntijalausunnon näyttöarvoa ei kuitenkaan ole yleensä mahdollista määritellä tarkkaan numeerisesti, vaan se määräytyy intuitiivisesti arvioimalla lausuntoa ja siinä selvitettyjä kokemussääntöjä kokonaisuutena¹³⁹.

Yleisestä asiantuntijatodistelun vahvasta näyttöarvosta huolimatta asiantuntijatodistelulla ei kuitenkaan ole muusta todistelusta poikkeavaa erityistä näyttöarvoa siten, että se asetettaisiin aina ratkaisun perustaksi¹⁴⁰. Vastaavasti kuten kaiken muunkin näytön arviointi, asiantuntijalausunto ei sido millään tavalla tuomioistuinta päätöksenteossa ja siinä esiintuotujen kokemussääntöjen ja lausuttujen johtopäätöksien merkitys tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa jää vapaan todistusharkinnan piiriin. Käytännössä todistusharkinnassa on kyse tuomarin subjektiivisesta todennäköisyysarviosta, niin sanotusta tietynasteisesta rationaalisesta uskomuksesta¹⁴¹. Tämä tarkoittaa sitä, että todistustositseikkojen näyttöarvo joudutaan määrittelemään intuitiivisesti eli siten, että numeerisia arvoja ei voida antaa¹⁴². Tietyissä tilanteissa on mahdollista, että tuomarin

¹³⁵ Ks. esim. Jonkka 1992, s. 93; Jonkka 1991, s. 23.

¹³⁶ Jonkka 1991, s. 45.

¹³⁷ Roberts – Zuckerman 2004, s. 292.

¹³⁸ Leppänen 1998, s. 258.

¹³⁹ Virolainen – Martikainen 2010, s. 275.

¹⁴⁰ Rask 2011, s. 32.

¹⁴¹ Jonkka 1991, s. 45.

¹⁴² Frände 1998, s. 1250.

omat arvostukset ja näkemykset vaikuttavat merkittävästi asiassa tehtävään ratkaisuun, vaikkakaan hän ei tuo niitä millään tavalla esiin ratkaisun perusteluissa¹⁴³. Tästä johtuen todistustositseikkojen näyttöarvo tulee määritellä yleisesti hyväksyttävien tiedon arvioimisperiaatteiden mukaisesti¹⁴⁴. Tämä tarkoittaa sitä, että todistusharkinta on tehtävä huolellisesti, puolueettomasti, objektiivisesti ja kriittisen arvioinnin kestäväällä tavalla¹⁴⁵. Tällä tavalla suoritettulla todistusharkinnalla tuomarin subjektiivisen harkinnan osuus jää mahdollisimman pieneksi, ja sisällöltään sekä varmuudeltaan mahdollisesti ristiriitaisetkin kokemussäännöt eivät jää pelkästään tuomarin intuition varaan¹⁴⁶.

Tuomari ei saa koskaan antaa oikeudellista ratkaisua yksinomaan omaan maailmankuvaansa nojautuen. Tuomari on aina velvollinen ratkaisua harkitessaan lähtemään yhteiskunnassa tosiasiallisesti vallitsevan arvojärjestelmän pohjalta, eikä hänellä ole oikeutta poiketa tästä arvojärjestelmästä, vaikka hän yksilönä olisikin jossakin kysymyksissä sen sisältämistä ratkaisuista eriävällä kannalla.¹⁴⁷ Tuomarin tekemän ratkaisun perustaminen omiin arvoihinsa tai puutteelliseen tai puolueelliseen asian selvittämiseen ja siten myös puutteellisiin todisteisiin on moitittavaa sekä tieteellisestä että moraalista näkökulmasta¹⁴⁸. Käytännössä tuomioistuimen arvio rikoksenteelijän vaarallisuudesta perustuu tuomarin henkilökohtaiseen näkemykseen, eikä vaarallisuuden arviointi voi koskaan tapahtua täysin objektiivisilla kriteereillä. Siihen liittyy aina tulkinanvaraisuus rikoksenteelijään ja hänen ympäristöönsä sekä lähipiiriään koskeviin subjektiivisiin tekijöihin. Riittävää ei kuitenkaan ole se, että tuomari henkilökohtaisesti vakuuttuu rikoksenteelijän vaarallisuudesta, jos rikoksenteelijästä esitettyjen todistustositseikkojen perusteella ei voida objektiivisesti riittävällä todennäköisyydellä pois sulkea sitä, että hän ei olekaan vaarallinen. Kyse ei saa olla väitetyn tosiseikan ottamisesta annettuna, vaan rikoksenteelijän vaarallisuudesta väittävän väitteen totuuden selvittämisestä mahdollisimman ammattitaitoisesti ja korkealaatuisesti¹⁴⁹. Tuomioistuimen tulee huolehtia, että todistusharkinnassa otetaan huomioon kaikki rikoksenteelijän vaarallisuuden puolesta ja vastaan annettu relevantti tieto. Todistusharkinnan ja rikoksenteelijän vaarallisuudesta tehdyn johtopäätöksen tulee olla objektiivisesti perusteltavissa ja

¹⁴³ Brusiinin mukaan arvostuksilla on keskeinen rooli tuomioistuimen ratkaisuprosessissa, sillä arvostusta edellyttää jo pelkästään senkin toteaminen, mitkä tuomioistuimelle esitetyistä tosiasioista katsotaan relevanteiksi. Brusiinin mukaan ratkaisijan subjektiivisten arvostusten varassa on siten se, minkä oikeusnormeista hän asettaa kulloinkin tuomion perustaksi. (Brusiin 1949, s. 5).

¹⁴⁴ Jonkka 1993, s. 83.

¹⁴⁵ HE 46/2014 vp, s. 45.

¹⁴⁶ Sorvettula et al. 1988, s. 91–92.

¹⁴⁷ Brusiin 1938, s. 105–106.

¹⁴⁸ Lainpelto 2012, s. 134–135.

¹⁴⁹ Ks. Jonkka 1991, s. 13.

asianosaisten sekä muiden harkintakykyisten ihmisten hyväksyttävissä¹⁵⁰.

Rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevassa todistusharkinnassa on kyse sen selvittämisestä, kuinka vakuuttunut tuomioistuin on rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevan väitteen todenperäisyydestä eli millä todennäköisyydellä rikoksenteikijän vaarallisuus-oikeustositseikan voidaan väittää pitävän paikkansa¹⁵¹. Samalla tuomioistuin soveltaa erityisesti vaarallisuusarvioalustoissa esiintuotuja psykiatrisia ja psykologisia kokemussääntöjä, jotka ohjaavat sitä, minkälaisia päätelmiä se voi tehdä rikoksenteikijän vaarallisuudesta esitetystä näytöstä¹⁵². Kyse on tällöin siitä, millä todennäköisyydellä rikoksenteikijän vaarallisuudesta esitetty näyttö tuomioistuimen näkökulman mukaan todistaa todistustesteman. Tällaisessa tulevaisuuteen suuntautuvassa ratkaisutoiminnassa asiantuntijan osaaminen ja kokemus saa suuremman merkityksen kuin tavanomaisessa menneisiin tapahtumiin pohjautuvassa ratkaisutoiminnassa.

Rikoksenteikijän vaarallisuutta on käytännössä mahdotonta näyttää toteen muulla tavoin kuin rikoksenteikijän törkeän väkivaltakäyttäytymisen riski- ja suojaavien tekijöiden, väkivaltakäyttäytymisen vakavuuden ja todennäköisyydestä perusteella tehtävän vaarallisuusjohtopäätöksen avulla. Todistelun avulla tuomioistuimen tulee saada tietoa näistä rikoksenteikijän törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöistä, joita prosessioikeudellisesti voidaan nimittää vaarallisuusostositseikoiksi, ja niiden perusteella muodostaa perusteltu käsitys siitä, mitkä ovat käsiteltävänä olevassa konkreettisesti tapauksessa merkitykselliset tosiseikat rikoksenteikijän vaarallisuuden kannalta. Lisäksi todistelun avulla tuomioistuimen täytyy saada tietoa rikoksenteikijän törkeän väkivaltakäyttäytymisen mahdollisista suojaavista tekijöistä sekä mahdollisen väkivaltakäyttäytymisen vakavuudesta ja sen todennäköisyydestä. Tuomioistuimessa on oltava tietoa kaikista näistä rikoksenteikijän vaarallisuuden sisällöllisistä tekijöistä, jotta arvio rikoksenteikijän vaarallisuudesta voidaan tehdä asianmukaisesti. Tuomioistuimen todistusharkinnassa on merkityksellistä se, että rikoksenteikijän vaarallisuusväitteen tueksi esitetään konkreettisia vaarallisuusostositseikkoja, joiden perusteella arvio erittäin korkeasta todennäköisyydestä on mahdollista tehdä. Tämä tarkoittaa sitä, että tuomioistuimen on katsottava jokainen rikoksenteikijän vaarallisuuden kannalta merkityksellinen tosiseikka joko näytetyksi tai näyttämättä jääneeksi ja otettava siten niiden seikkojen olemassaolo tai ei-olemassaolo päätöksensä perustaksi. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa näiden seikkojen täytyy perustua rikoksenteikijän vaarallisuuden sisällöllisiin tekijöihin ja muihin rikoksesta ilmeneviin seikkoihin. Esimerkiksi pitkäaikaisvankien ehdonalaiseen vapauttamisen harkinnassa tuomioistuimen ei pitäisi ratkaisussaan tukeutua merkittävästi esimerkiksi vangin suorittamaan rangais-

¹⁵⁰ Ks. Virolainen – Martikainen 2010, s. 274.

¹⁵¹ Ks. Jonkka 1991, s. 26.

¹⁵² Ks. myös Tapanila 2015, s. 576.

tusaikaan tai hänellä vapaudessa olevaan opiskelu- tai työpaikkaan¹⁵³. Rangaistusajan merkittävä huomioiminen vapauttamisharkinnassa tarkoittaa sitä, että silloin tuomioistuin mittaa lähinnä rikoksen rangaistavuutta. Olennaista tulee tällöin olla se, onko rikoksenteijä vaarallinen.

Rikoksenteijän vaarallisuutta koskevassa todistusharkinnassa tulee arvioida oikeudellisesti rikoksenteijän vaarallisuutta todistavia todistustositseikkoja, erityisesti psykiatrin, THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan antamia vaarallisuusarviolausuntoja sekä mahdollisia muita todistustositseikkoja. Rikoksenteijän vaarallisuutta koskeva todistusharkinta perustuu siihen näyttöarvoon, joka näille asiassa esitetyille todistustositseikoille on annettavissa. Rikoksenteijän vaarallisuutta koskevassa todistusharkinnassa ei yleensä pelkästään yksittäisen totiseikan näyttöarvon hyödyntäminen riitä. Esimerkiksi oikeuspsykiatrisessa vaarallisuusarviolausunnossa selvitetty rikoksenteijän väkivaltakäyttäytymisen riski- ja suojaavat tekijät ja rikoksenteijälle tehtyjen väkivaltariskin tasoa arvioivien työkalujen antamat pisteet ovat todistusharkinnassa yleensä merkityksellisiä oikeudellisia totiseikkoja, joilla on korkea näyttöarvo ja jotka sen johdosta otetaan osaksi ratkaisun perustaa. Oikeuspsykiatristen kliinisten havaintojen ja strukturoiduilla väkivaltakäyttäytymistä arvioivilla työkaluilla saatujen tulosten tulee tukea vahvasti johtopäätelmää mahdollisesta rikoksenteijän vaarallisuudesta.

Useiden rikoksenteijän vaarallisuuden puolesta todistavien todistustositseikkojen näyttöarvo on korkeampi kuin yksittäisellä vaarallisuuden puolesta todistavalla todistustositseikalla. Kyse on siitä, että tuomioistuin todistusharkinnassaan yhdistelee rikoksenteijää koskevia eri totiseikkoja ja kokemussääntöjä, jotka tuovat esille rikoksenteijän väkivaltakäyttäytymisen riski- ja suojaavia tekijöitä, ja niiden pohjalta väkivaltakäyttäytymisen vakavuutta ja todennäköisyyttä, jotka yhdessä muodostavat näkemyksen rikoksenteijän väkivaltariskin tasosta. Todistusharkinnassa on tehtävä myös kokonaisarviointi siitä, miltä osin rikoksenteijän vaarallisuutta koskevat todistustositseikat ovat yhdensuuntaisia tai erisuuntaisia. Lisäksi on huomioitava se, että koska tuomioistuimen tehtävänä on myös huolehtia rikoksenteijän perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta, on tärkeää, että rikoksenteijän vaarallisuutta arvioitaessa selvitetään ne

¹⁵³ Ks. esim. HHO:n 24.4.2015 antama päätös (asia V 13/2495). Siinä HHO päätti vapauttaa elinkautisvangin ehdonalaiseen vapauteen, vaikka hänet tutkinut oikeuspsykiatri katsoi vaarallisuusarviolausunnossaan hänellä olevan korkea väkivaltariski, ja lisäksi RISEn keskushallintoyksikkö vastusti lausunnossaan (mukaan lukien mm. vankilan johtajan vastustava lausunto) vangin vapauttamista. HHO katsoi päätöksessään, että vangin vankeudessa viettämä aika ylitti olennaisesti elinkautisen vankeusrangaistuksen 12 vuoden vähimmäisajan. HHO piti myös elinkautisvangin opiskelua ja päihitteettömyyttä puoltavina seikkoina ehdonalaiseen vapauteen pääsemisessä. Ratkaisun perusteella vaikuttaa siltä, että rikoksenteijän perus- ja ihmisoikeuksista johtuen HHO:lla on merkittäviä paineita vapauttaa jokainen elinkautisvanki jossakin vaiheessa ehdonalaiseen vapauteen hänen vähintään korkeasta väkivaltariskistään huolimatta.

tosiasiatiedot, joihin se väittää hänen vaarallisuutensa perustuvan. Näin ollen yksin asiantuntijan lausuntoon viittaamista tai pelkästään sen perusteella tehtävää johtopäätöstä ei voida pitää riittävänä selvityksenä sanotun edellytyksen täyttymisestä.

Rikoksenteijän vaarallisuutta koskeva näytön arviointi poikkeaa oleellisesti tavanomaisten juttujen näytön arvioinnista, joka perustuu menneisyydessä tapahtuneisiin tekoihin. Niissä tuomioistuimien arvioi tapahtumien kulkua aina jälkikäteen. Rikoksenteijän näytön arviointi suuntautuu tulevaisuuteen ja tuomioistuimessa esitettävä näyttö vaarallisuudesta pohjautuu merkittäville osin mahdolliseen tulevaisuuden väkivaltatapahtumiin, eikä niistä voi kukaan tietää täysin varmasti etukäteen. Tällaisen oikeuspsykiatrian tiedon soveltamisessa oikeudellisiin konteksteihin onkin omat haasteensa, koska rikoksenteijän väkivaltariskistä ei pystytä koskaan antamaan täysin varmaa, objektiivista tietoa. Välitöntä suoraa näyttöä ja absoluuttista totuutta rikoksenteijän tulevaisuuden väkivaltakäyttäytymisestä ei ole millään todistelulla mahdollista saada etukäteen. Tuomioistuimen normatiivista ratkaisua rikoksenteijän vaarallisuudesta ei ole mahdollista millään keinolla empiirisesti testata. Rikoksenteijän vaarallisuuden arvioinnissa todistusharkintaan liittyvät ongelmat ovat siten tavanomaista vaikeampia. Aina jää jäljelle ainakin teoreettinen epävarmuus.

Koska rikoksenteijän vaarallisuutta ei ole mahdollisuutta havaita suoraan millään tavalla tai keinoin, tuomari joutuu aina itse tulkitsemaan ja arvioimaan väkivaltariskin todennäköisyyttä tietyssä rikoksenteijässä, ja rikoksenteijän vaarallisuutta koskeva todistusharkinta perustuu aina todennäköisyysarviointiin. Tuomarin on näin ollen tyydyttävä tavoitteeseen, että vaarallisuusosoikeutoseikka on mahdollisimman suurella todennäköisyydellä tosi. Arvioitaessa rikoksenteijä vaaralliseksi puututaan merkittäväällä tavalla hänen vapausperusoikeutensa, joten tuomioistuimen tulee olla erityisen tarkka siinä, ettei vaarallisuuspäätös ole virheellinen. Tästä johtuen rikoksenteijän vaaralliseksi arvioinnin täytyy tapahtua sellaisilla todistustosiseikoissa selvitettyillä aineellisilla tosiseikoilla, joiden perusteella rikoksenteijän vaarallisuus on näytettävissä toteen riittävän korkealla todennäköisyydellä. Esimerkiksi vaarallisuusarviolausunnon näyttöarvo riippuu siitä, onko vaarallisuusarviolausunnon tuotu esiin perustiedot vaarallisuusarvioon liittyvien tutkimusten tekemisestä eli onko sovellettu hyviä käytäntöjä, jotka varmistavat luotettavan arvioinnin, ja siitä, miten hyvin johtopäätökset on tuotu lausunnossa perusteluineen esiin. Oman haasteensa aiheuttaa se, että psykiatrinen ja psykologinen empiirinen tieto koskee lähtökohtaisesti ryhmätasoa, ja juridisessa päätöksenteossa käsitellään yksilökohtaista käyttäytymistä¹⁵⁴. Lisäksi lausunnon näyttöarvoon vaikuttaa olennaisesti muun muassa arvioitsijan kyky esittää asiat lausunnossa niin,

¹⁵⁴ Weizmann-Henelius 2008, s. 337.

että tuomioistuimien ymmärtää ne. Rikoksenteikijän oikeusturvan johdosta riittämätön todistustositseikkojen näyttöarvojen todennäköisyys estää rikoksenteikijän arvioinnin vaaralliseksi.

Tärkeää rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia koskevassa todistusharkinnassa on se, että tuomarilla on kyky koetella sille esitettyjä todistustositseikkoja ja arvioida niiden näyttöarvoa kriittisesti. Samalla tuomarin tulee suhteuttaa toisiinsa kaikkea tuomioistuimessa esitettyä näyttöä rikoksenteikijän vaarallisuudesta tai vaarattomuudesta. Rikoksenteikijän vaarallisuutta oikeudellisesti arvioitaessa on otettava huomioon kaikki asiaan vaikuttavat tekijät kussakin konkreettisesti tapauksessa, eli päätös rikoksenteikijän väkivaltariskistä on tehtävä käyttäen hyödyksi kaikkea mahdollista oikeudenkäyntiaineistoa ja myös näyttöä kokonaisuutena. Tuomioistuimen harkitessa rikoksenteikijälle määräystä koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen vaarallisuusarviolausunnon lisäksi muita rikoksenteikijän vaarallisuuteen liittyviä todistustositseikkoja voidaan esittää lähinnä rikoksesta ilmenevistä seikoista. Vastaavasti elinkautisvankien vapauttamisharkinnassa väkivaltariskin arvioinnissa väkivaltariskiarviolausunnon lisäksi myös muilla kuten rangaistusajan suorittamiseen liittyvillä seikoilla voi olla vangin väkivaltariskitaso arvioinnissa merkitystä.

Asiantuntijatodistelussa esitetyt kokemussäännöt eivät tavanomaisesti ole kovin riittäviä, eivätkä sen myötä todistelun kohteena¹⁵⁵. Yksittäisessä jutussa esitetty asiantuntemustieto saattaa kuitenkin olla myös vastakkaista, jolloin tuomioistuimen on todistusharkinnassaan arvioitava mahdollisen vastakkaisen asiantuntemustiedon merkitystä. Esimerkiksi psykiatrian ja psykologian asiantuntijat eivät edusta täysin yhtenäistä ja ristiriidatonta näkemystä yksilön väkivaltariskiin ja sen arvioimiseen liittyvistä kokemussäännöistä. Vastakkaisen asiantuntemustiedon osalta tuomioistuimen tehtävänä ei ole ratkaista ristiriitaisten kokemussääntöjen keskinäistä paremmuutta, vaan se, onko jonkin seikan olemassaolo näytetty riittävän todennäköiseksi, ja miten tämä seikka vaikuttaa oikeudenkäynnin kohteena olevan asian ratkaisemisessa. Ristiriitaisten asiantuntijalausuntojen esittäminen korostaa tuomioistuimen velvollisuutta punnita perusteluissa avoimesti niille annettua merkitystä.¹⁵⁶

Tuomioistuimen tulee tehdä lopullinen arvio rikoksenteikijän vaarallisuudesta vapaan todistusharkinnan mukaan itsenäisesti ottaen huomioon asiantuntijalausuntojen lisäksi myös kaikki muut asiassa mahdollisesti esitetyt seikat. Arvion rikoksenteikijän vaarallisuudesta tulee perustua kaiken käytettävissä olleen todistusaineiston kokonaisarvoon eli siinä on otettava huomioon sekä vaarallisuuden puolesta että sitä vastaan puhuva näyttö. Pelkästään sitä seikkaa, että rikoksenteikijä on oikeuspsykiatrisessa vaarallisuuden arviointiprosessissa arvioitu vaaralliseksi, ei voida pitää riittävänä perusteena tuomioistuimen päätök-

¹⁵⁵ Virolainen – Koulu 2012, s. 116.

¹⁵⁶ Jonkka 1993 s. 52–55; Edelstam 1991, s. 195.

seksi rikoksenteikijän vaarallisuudesta. Arvioitaessa rikoksenteikijä vaaralliseksi on myös tärkeää, että suurin osa tuomioistuimessa esitetyistä, hänen vaarallisuuttaan koskevista todistustositseikoista tukevat vaarallisuustositseikkaa.

Vaarallisuuden arvioinnin näkökulmasta psykiatrin ja psykologin rikoksenteikijästä laatima oikeuspsykiatrin vaarallisuusarviolausunto sekä THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausunto rikoksenteikijän vaarallisuudesta ovat yleensä näyttöarvoltaan merkittävimmät ja saattavat olla jopa ainoat oleelliset tuomioistuimelle esitettävät todistustositseikat rikoksenteikijän korkeasta väkivaltariskistä tai sen puuttumisesta. Tästä syystä on erityisen tärkeää, että tuomari ymmärtää ja tulkitsee näitä vaarallisuusarviolausuntojen sisältöjä oikein. Psykiatristen ja -psykologisten kokemussääntöjen tarkastelu asettaa-kin merkittäviä vaatimuksia tuomarin valmiuksille osata soveltaa psykiatrista ja psykologista tietoa todistusharkinnassa. Tuomarin on itsenäisesti pystyttävä arvioimaan vaarallisuusarviolausunnossa esitettyjä psykiatrista ja psykologista kokemussääntöjä ja arvottamaan niiden perusteella lausunnon näyttöarvo jokaisessa yksittäistapauksessa erikseen.

Tuomioistuimen arviointi rikoksenteikijän vaarallisuudesta pitäisi olla monipuolisempaa kuin pelkästään rikoksenteikijän tutkineen psykiatrin ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan vaarallisuusarviolausunnot. Merkitystä tulee antaa asiantuntijalausunnossa esitettyjen tieteellisiin tutkimuksiin perustuvien psykiatris-psykologisisten kriteerien ja psykiatristen sekä psykologisten kokemussääntöjen lisäksi mahdollisten muiden todistusseikkojen, kuten RISEn keskushallintoyksikön lausunnon, näyttöarvolle. Tällaisten muiden todisteiden näyttöarvo saattaa vaikuttaa siihen, että kokonaisuus huomioon ottaen tuomioistuimen päätös on toinen kuin se yksistään psykiatrin ja / tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan laatiman vaarallisuusarviolausunnon perusteella olisi ollut. Itse asiassa tuomarin tulee ajatuksellisesti sivuuttaa rikoksenteikijän tutkineen psykiatrin ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan laatima vaarallisuusarviolausunto johtopäätöksen osalta, ja arvioida itse rikoksenteikijän vaarallisuutta lausunnossa selvitettyjen vaarallisuutta osoittavien tai sitä osoittamattomien todistustositseikkojen näyttöarvon pohjalta. Sinänsä ei ole mahdotonta, että näytön arviointi perustuu vain yhteen todistustositseikkaan, mikäli sen avulla kyetään tarpeeksi luotettavasti näyttämään todistusteema toteen eli sen näyttöarvo on tarpeeksi suuri¹⁵⁷.

Asiantuntijalausunnon luotettavuuden arviointi on tuomarille haasteellinen tehtävä. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa todistusharkinta kiteytyy yleensä psykiatrin laatiman vaarallisuusarviolausunnon ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausunnon sisältöjen luotettavuuden arviointiin, joka on vaarallisuuden arvioinnissa oikeudellisesti merkittävin vaikeus.

¹⁵⁷ Ks. myös Lainpelto 2012, s. 273.

Tuomioistuimella tulee olla kriteereitä, jolla rikoksenteelijän tutkineen psykiatrin tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausunnon objektiivisuutta ja luotettavuutta voi tuomioistuimessa tarkastella ja koetella kriittisesti. Tuomioistuin voi perustaa todistuskritiikkinsä erityisesti todistustositseikoissa esiintuotuihin todennäköisyyksiin, virhelähteisiin ja virhemarginaaleihin. Tuomioistuimen on arvioitava vaarallisuutta sillä asiantuntemuksella, joka sillä on käytettävissä, jotta oikeusturvan tarkoitus toteutuu. Vaarallisuusarviolautakunnan sisällön syvälliseen arviointiin tuomioistuimilla ei yleensä ole valmiuksia, mutta psykiatrian ja psykologian perustietojen hallinnan täytyy mahdollistaa vaarallisuusarviolautakunnan sisällön yleisluonteisen arvioinnin. Lausunnon luotettavuuden arvioinnin täytyy siten onnistua ja tapahtua ilman alan erityisosaamista. Luotettavuusarvioinnin lähtökohtana tulee olla vaarallisuusarviolautakunnan mahdollisten virhelähteiden ja epäluotettavuuden tiedostaminen sekä sen arviointi, miten mahdolliset virhelähteet ovat voineet vaikuttaa lausunnon sisältöön. Luvussa 7.1 mainitut Daubert-kriteerit antavat tuomarille hyvän työkalun koetella myös vaarallisuusarviolautakunnan luotettavuutta.

Rikoksenteelijän vaarallisuudesta esitettävän tiedon osalta tuomioistuimen on ensiksi kiinnitettävä huomiota siihen, ovatko asiantuntijan vaarallisuusarviolautakunnassa esittämät kokemussäännöt testattavissa tieteellisin menetelmin. Tässä yhteydessä kysymykseen tulevat erityisesti vaarallisuuden arvioinnissa käytettyjen menetelmien ja työkalujen validiteetti eli se, mittaavatko ne juuri tässä yhteydessä oleellista kvalifioitua vaarallisuutta, ja reliabiliteetti eli se, miten luotettavasti ja toistettavasti tutkimuksissa käytetty menetelmä tai työkalu mittaa rikoksenteelijän vaarallisuutta. Toinen merkittävä kriteeri koskee sitä, ovatko asiantuntijan vaarallisuusarviolautakunnassa esittämät kokemussäännöt käyneet läpi tiedeyhteisön vertaisarvioinnin. Vaarallisuusarviolautakunnan sisällön perusteella voidaan arvioida sen faktista luotettavuutta eli sitä, onko lausunnon sisältöä pidettävä tieteellisesti totena. Tästä johtuen vaarallisuuden arviointiin käytettävien menetelmien ja työkalujen tulee olla sellaisia, että niihin liittyvät tieteelliset tutkimukset ovat käyneet läpi tieteenalalla yleisen refereemennettelyn. Kolmanneksi lausunnon pohjalta tulee pohtia sitä, onko vaarallisuuden tutkimisessa käytettyjen tutkimusmenetelmien ja työkalujen virhemarginaali tiedossa ja hyväksyttävä. Rikoksenteelijän vaarallisuuden arvioinnissa käytettyjen strukturoitujen työkalujen osalta virhemarginaalina on tärkeä tuoda esille vaarallisuuden arvioinnissa käytetyn strukturoidun työkalun luotettavuuteen liittyvissä empiirisissä tutkimuksissa saadut tiedot AUC-arvosta, kuten tämän tutkimuksen luvussa 6.3.2 on tuotu esille. Näille tiedoille tulee antaa huomattava merkitys tuomioistuimen harkitessa asiantuntijalausunnossa esiintuotujen tietojen luotettavuutta. Neljänneksi tuomioistuimen tulee selvittää sitä, ovatko vaarallisuusarviolautakunnassa esitettyjen tietojen tutkimusmenetelmät ja -työkalut yleisesti hyväksytyjä. Samalla tuomioistuimen tulee pohtia vaaral-

lisuusarviolausunnossa esitettyjen tietojen soveltumista soveltuvaksi näytöksi. Lisäksi oleellinen asiantuntijalausunnon oikeellisuuteen ja luotettavuuteen vaikuttava kriteeri on asiantuntijan kelpoisuus eli koulutus, kokemus ja ammatitaito, jota tuomioistuimen tulee todistusharkinnassaan selvittää. Tuomioistuimelle kuuluvan ratkaisuvallan siirtymistä asiantuntijalle voi ainakin epäillä, jos tuomioistuin perustaa ratkaisunsa asiantuntijalausunnolle ilman edellä mainittujen kriteerien arviointia ja perustelemista¹⁵⁸.

Ratkaisussa näytön arvioinnin ja lopullisen oikeudellisen arvioinnin erillään pitäminen on merkittävä asiantuntijatodisteluun liittyvä ongelma, johon tuomioistuimen on tärkeä kiinnittää ratkaisutoiminnassaan huomiota. Tästä johtuen rikoksentekijän vaarallisuutta koskevan oikeudellisen ratkaisun kannalta on erotettava erityisesti tuomioistuimen sekä psykiatrin laatiman vaarallisuusarviolausunnon ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan laatiman vaarallisuusarviolausunnon asema ratkaisutoiminnassa. Yksinomaan asiantuntijatodistelulla ei ole tarkoitus ratkaista oikeudenkäynnin kohteena olevaa kysymystä, eikä oikeudellisen ratkaisun tulisi perustua suoraan ja pelkästään asiantuntijalausuntoon¹⁵⁹. Juridiselta kannalta lääketieteellisten alojen, erityisesti psykiatrian, ja psykologian asiantuntijoiden laatimat vaarallisuusarviolausunnot eivät saa olla tuomioistuimen todistusharkinnassa ratkaisevia seikkoja, eikä ratkaisuvalltaa saa antaa yksin psykiatreille tai THL:lle¹⁶⁰. Tuomioistuimen tulee mieltää roolinsa oikein: ammattitaitoisen tuomarin tulee tehdä rikoksentekijän vaarallisuudesta oma itsenäinen ratkaisunsa eikä luottaa yksinomaan asiantuntijan näkemykseen asiassa. Kyseessä on oikeudellisen eikä psykiatrisen tai psykologisen harkintavallan kysymys. Asiantuntijalausunnon pitäisi olla vain yksi osa esitetystä näytöstä eli yksi ratkaisuun vaikuttava seikka muiden todistustositseikkojen rinnalla.

Ratkaisevinta tuomioistuimen oikeudellisessa vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioinnissa tulee olla tuomioistuimen normatiivisin kriteerein muodostama käsitys rikoksentekijän vaarallisuudesta esitetystä näytöstä. Psykiatreilta ja psykologeilta puuttuu yleensä asiaan liittyvä juridinen kompetenssi, eivätkä he osaa edes ottaa sitä huomioon omassa vaarallisuusarviolausunnossaan. Lisäksi on tärkeä huomioida se, että myöskään tuomioistuimen asiantuntijalausunnon vastaista päätöstä ei voida pitää epäluottamuksena asiantuntijaa ja hänen antamaansa asiantuntijalausuntoja kohtaan, vaan on osoitus tuomioistuimen laajemmasta harkinnasta. Tuomarilta vaaditaankin yhä enemmän valmiutta ja kykyä tehdä itsenäisiä ratkaisuja annetuista asiantuntijalausunnoista huolimatta. Suppeimmillaan tuomioistuin ymmärtää rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnin asiantuntijan käsityksen kopioimiseksi. Tällöin tuomari noudattaa

¹⁵⁸ Rask 2011, s. 13.

¹⁵⁹ Rask 2011, s. 12–13.

¹⁶⁰ Ks. Heinonen 1984, s. 1013.

asiantuntijan käsitystä kyseenalaistamatta sitä. Laajimmillaan rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointiin sisällytetään monipuolinen itsenäinen argumentaatio ja omaperäinen harkinta. Tällöin tuomarin henkilökohtainen vastuu painottuu oikealla tavalla.

Haasteellista tuomioistuimen vaarallisuuden arvioinnissa on se, että tuomarin täytyy juridisen koulutuksensa avulla kyetä arvioimaan psykiatrisia ja psykologisia asiantuntijalausuntoja samalla tavalla kriittisesti kuin kaikkea muuta-kin asiassa esitettyä näyttöä. Toisaalta, tuomioistuimella itsellään ei ole riittävää osaamista suoraan selvittää aineellista totuutta rikoksenteikijän vaarallisuudesta. Tämän lisäksi toisaalta psykiatrilla ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnalla ei myöskään ole juridista osaamista arvioida esittämänsä näytön näyttöarvoa ja sen riittävyttä. Tuomarin näkökulma asiaan saattaakin muotoutua kahden hyvin erilaisen ammattiryhmän näkökulmasta käsin, mikä voi aiheuttaa harkintaan huomattavaa epäyhtenäisyyttä. Oma haasteensa tuo tieteidenvälinen epistemologinen ristiriita; tuomioistuimien tiedon käyttäjänä haluaisi saada asiantuntijalta varmaa tietoa, kun taas lääketiede, psykiatria ja psykologia empiirisinä tietoina tuovat aina pelkästään todennäköisyyteen perustuvaa tietoa, joka sisältää aina virhemarginaalin. Empiiriset tieteet eivät ole tarkkoja tieteitä, joissa olisi vain yksi tieteellinen totuus. Ristiriidan tutkimustuloksiin tuo myös se, että erilaiset psykiatriset ja psykologiset tutkimus- ja hoitomuodot kehittyvät koko ajan, ja tästä syystä samanaikaisesti voi olla käytössä monenlaisia tutkimuksia ja hoitomenetelmiä.¹⁶¹

Huolimatta siitä, että tuomioistuimien ei ole sidottu todistusharkinnassaan asiantuntijan käsityksiin, ja vaikka tuomarilla täytyy olla itsenäinen rooli asian käsittelyssä ja päätöksenteossa, psykiatrin laatimalla oikeuspsykiatrisella vaarallisuusarviolausannon sisällöllä ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan vaarallisuusarviolausunnolla on usein käytännössä kuitenkin huomattava merkitys ja näyttöarvo tuomioistuimen todistusharkinnassa¹⁶². Asiantuntijalausannon näkemyksestä poikkeaminen voi käytännössä olla vaikeaa, koska tuomioistuimella ei ole sellaista osaamista ja asiantuntemusta, mitä päätöksen tekeminen edellyttää¹⁶³. Pelkästään lakimiehen koulutuksella tuomarin on vaikea arvioida rikoksenteikijän vaarallisuutta ilman, että asiantuntijan tekemät johtopäätökset rikoksenteikijän vaarallisuudesta ainakin jossain määrin vaikuttaisivat asiaa ratkaisevien tuomareiden ajatteluun. Käytännössä psykiatri ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta määrittävät siten pitkälle ne seikat, joiden varassa tuomioistuimien tekee asiaa koskevan ratkaisunsa. Rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevissa asioissa pääpaino on hänen lääketieteellisten,

¹⁶¹ Saarnilehto 2005, s. 14.

¹⁶² Esim. oikeuspsykiatristen mielentilalausuntojen suuresta tosiasiallisesta vaikutuksesta tuomioistuimissa ks. Pajuoja 1995, s. 82–83.

¹⁶³ Leppänen 1998, s. 258.

erityisesti psykiatristen, ja psykologisten seikkojen ja kokemussääntöjen selvittämisessä, joten tuomioistuin joutuu ratkaisussaan luottamaan paljon psykiatrian ja psykologian ammattilaisten kannanottoihin. Tästä syystä näiden alojen asiantuntijoiden asema on tuomioistuimen ratkaisussa yleensä erittäin merkittävä. Tällöin asiantuntijavallan omaava asiantuntija saattaa todellisuudessa päättää omien tutkimustensa pohjalta, täytyvätkö rikoksenteijällä erittäin korkean väkivaltariskin kriteerit. Vaarana tällaisissa tilanteissa on se, että tuomioistuimen ratkaisutoiminta tulee riippuvaiseksi asiantuntijasta ja että tuomioistuimelle kuuluvaa oikeudellista ratkaisuvalltaa siirtyy asiantuntijalle¹⁶⁴.

Asiantuntijalausunnon merkitys tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa voi olla ongelmallinen, jos tuomioistuimen päätös rakentuu merkittävältä osin pelkästään asiantuntijalausunnon varaan, eikä tuomioistuin juurikaan perustele omaa ratkaisuaan. Tällaista asiantuntijalausunnon lopputuloksen melko suurta vastaavuutta tuomioistuinten antamaan ratkaisuun voidaan selittää tuomioistuimen kyvyttömyydellä arvioida asiantuntijalausunnon näyttöarvoa sekä tuomioistuimen välinpitämättömyydellä perustella ratkaisujaan. Esimerkiksi THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakuntaa saatetaan kokoonpanonsa takia katsoa edustavan korkeinta asiantuntemusta rikoksenteijän vaarallisuutta arvioitaessa, ja siitä johtuen sen vaarallisuusarviota saatetaan pitää kiistattomana. Tuomioistuin voi kuitenkin poiketa asiantuntijan laatimasta vaarallisuusarviolausunnosta silloinkin, kun rikoksenteijän tutkinut lääkäri ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta ovat yksimielisesti sitä mieltä, että kyseessä on vaarallinen rikoksenteijä. Tuomioistuimen ratkaisun poikkeaminen asiantuntijan kannasta osoittaa, että vapaa todistusteoria toimii myös käytännössä¹⁶⁵. Tosiasia kuitenkin on se, ettei tuomioistuimella ainakaan merkittävän vastanäytön puuttuessa ole useinkaan kovin suuria edellytyksiä poiketa lausunnossa esitetystä kannasta¹⁶⁶.

Vaikeassa näyttötilanteessa tuomioistuimessa joudutaan käyttämään punnintaa. Rikoksenteijän vaarallisuuden arvioiminen vaatii tuomioistuimelta erityistä punnintaa silloin, kun rikoksenteijän arvioinut psykiatri ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta ovat rikoksenteijän vaarallisuudesta erimielisiä. Tällaisessa tilanteessa julkisen asiantuntijaelimen kannanottoa saatetaan pitää luotettavampana asiantuntijatodistajana. Tämä tarkoittaa sitä, että tuomioistuin saattaa helposti ratkaista asiantuntijoiden erimielisyyden auktoriteettiin perustuen niin, että monijäseniselle THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan näkemykselle annetaan enemmän merkitystä kuin yksittäiselle ri-

¹⁶⁴ Ks. esim. Edelstam 1991, s. 25.

¹⁶⁵ Saarnilehto 2005, s. 14. Saarnilehdon kirjoituksessa puhutaan Terveysturvallisuuden oikeusturvakeskuksesta, mutta kyseinen laitos on yhdistynyt Stakesin kanssa Sosiaali- ja terveysalan valvontavirastoksi, Valviraksi. Valvirasta oikeuspsykiatriset asiat on siirretty THL:een 1.1.2010 alkaen.

¹⁶⁶ Saarnilehto 2005, s. 5.

koksenteijän tutkineelle psykiatril¹⁶⁷. Tuomioistuin ei kuitenkaan voi antaa yhdellekään asiantuntijalausunnolle lisänäyttöarvoa esimerkiksi auktoriteetin perusteella. Asiantuntijalausuntojen näyttöarvoa on kaikissa tilanteissa arviotava objektiivisesti ja samoilla kriteereillä.

Tuomioistuimia saatetaan arvostella siitä, että niiden vaarallisuusratkaisut vastaavat usein THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan ja/tai rikoksenteijän tutkineen psykiatrin antamia vaarallisuusarviolausuntoja, ja päätös on usein kriittikittömästi ja täysin perustelematta sama kuin edellä mainitun oikeuspsykiatristen asiantuntijan käsitys. Tällöin tuomioistuin pyrkii oikeuttamaan päätöksiansä vetoamalla lyhyesti asiantuntijalausuntoon, vaikka se ei saisi korjata puutteellista legitimaatiota pelkällä viittauksella¹⁶⁸. Tämä tarkoittaa sitä, että tuomari yhtyy rikoksenteijän tutkineen psykiatrin tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan vaarallisuusarviolausuntoihin kyseenalais-tamatta niitä tai arvioimatta vaarallisuusarvioita ja niiden päätelmiä ollenkaan kriittisesti. Samalla tuomioistuin laiminlyö velvollisuutensa arvioida asiantuntijalausunnon näyttöarvoa, jos se vetoaa pelkästään asiantuntijalausuntoon perustelematta päätöstä yksityiskohtaisemmin¹⁶⁹. Tällöin lisäksi ratkaisun perusteleminen ontuu. Tässä suhteessa tuomioistuimet toimivat usein asiantuntijalausuntojen kumileimasimena. Tämä on erittäin harmillista, koska oikeuspsykiatrista asiantuntemusta ei myöskään ole yleensä mahdollista punnita kilpailevaa asiantuntemusta vastaan.

Toisin kuin yllä olevasta voisi päätellä, tuomioistuin voi kuitenkin täysin perustellusti päätyä todistusharkinnassaan samaan lopputulokseen rikoksenteijän vaarallisuudesta asiantuntijan kanssa sen arvioidessa vaarallisuutta. Tuomioistuimen ratkaisun ja asiantuntijalausunnon yhteneväinen lopputulema ei kaikissa tapauksissa tarkoita sitä, että tuomioistuin olisi ottanut asiantuntijalausunnon johtopäätöksen annettuna. Tilanteen täytyy tällöin olla kuitenkin se, että tuomioistuin arvioi rikoksenteijän vaarallisuutta itsenäisesti asiantuntijan tavoin, ja se johtaa samaan johtopäätökseen vaarallisuudesta. Oleellinen merkitys on tällöin sillä, että tuomioistuin perustelee oman ratkaisunsa itsenäisesti. Tämä tulee tehdä esimerkiksi selvittämällä tuomioissa, että todistusharkinnassa on päädytty samaan lopputulokseen kuin tietyn asiantuntijan lausunnossa. Sen lisäksi tuomioistuimen tulee kirjoittaa auki näytön arvioinnissa olennaiset perustelut. Tuomioistuimen tulee siten tällöinkin perusteluissaan tarpeeksi yksityiskohtaisesti selvittää, millä tosiseikoilla se on päätenyt tekemäänsä ratkaisuun. Saarnilehtoa mukaillen voidaan myös todeta, että olisi asiantuntijan ja sen antaman lausunnon merkityksen kannalta tuhoisaa, jos asiantuntijan lausunnoille ei voida antaa sellaista merkitystä, mikä erityisen hyvän asiantuntijan

¹⁶⁷ Vastaavasti monijäsenisen lautakunnan asemasta ks. Viljanen 2004, s. 14–15.

¹⁶⁸ Skurka – Renzella 1998, s. 269–284.

¹⁶⁹ Ks. Hirvelä 1997a, s. 190–191.

lausunnolle annetaan. Tällöin kuitenkin lausunnon tulee vastaavasti täyttää hyvältä ja luotettavalta lausunnon edellytettävät vaatimukset.¹⁷⁰ Suomessa ei ole ollut tapana juurikaan arvostella rikoksenteikijän vaarallisuuden tutkinutta psykiatria, psykologia tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakuntaa. Heidän pätevyytään, luotettavuuttaan tai lausuntotyöskentelyään kohtaan ei tuomioistuimissa ole juurikaan esitetty kritiikkiä. Toisaalta tuomioistuimen tämän tyyppinen jatkuva kritiikki ja asiantuntijatodistelun kyseenalaistaminen horjuttaisi yleistä arvovaltaa rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa ja vääjäämättä uhkaisi siten koko menettelyn perusteita.

Tuomareiden oikeuspsykiatrinen ja -psykologinen asiantuntemus Suomessa on yleisesti ottaen melko vähäistä, ja juttujen vähäinen määrä vaikeuttaa alan asiantuntemuksen kertymistä tuomareiden keskuudessa. Pitkä kokemukseen tuomitsemistyöstä ei anna erityisiä valmiuksia rikoksenteikijän vaarallisuudesta annettujen todistusosieikkojen, erityisesti vaarallisuusarviolausuntojen sisällön luotettavuuden arviointiin ilman perustietoja vaarallisuuteen liittyvistä psykiatrisista ja psykologista kokemussäännöistä, psykiatrisesta vaarallisuuden arvioinnista ja kokemusta vaarallisuusarviolausunnoista. Ongelma kohdistuu erityisesti KO:iin ja mahdollisesti HO:issa käsiteltäviin koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen määräämiseen liittyviin juttuihin. Ratkaisutoiminnasta saatu kokemus lisää tuomarin ammattitaitoa, mutta sitä ei usein pääse karttumaan rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin kohdalla, koska törkeiden väkivaltarikosten uusimiset ja sen myötä mahdollisesti tuleva vaatimus vaarallisuuden arvioinnista ovat siinä määrin harvinaisia, ettei niitä osu ratkaistavaksi yhdelle tuomarille kovin usein. Asiaa vaikeuttaa myös se, että rikoksenteikijän vaarallisuuteen vaikuttavat seikat ovat jossakin määrin tapauskohtaisia ja yksilöllisiä, mikä myös vaikeuttaa tuomarin asiantuntemuksen kasvua. Oikeuspsykiatrista asiantuntemusta edellyttävien juttujen onnistunut käsittely edellyttäisi tulevaisuudessa ainakin jossakin määrin tuomarien erikoistumista. Tällaisia tapauksia käsittelevä tuomari tarvitsee vahvan perusosaamisensa lisäksi riittävän tieteellisen osaamisen oikeuspsykiatrian ja -psykologian perusasioista.

HHO:n osalta tilanne on hiukan erilainen. Kaikki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelytapaukset on keskitetty HHO:een, ja siellä vaarallisuuden ja väkivaltariskin arviointia vaativat tapaukset keskittyvät yhden tietyn osaston tuomareille. Tietyillä HHO:n tuomareilla saattaa tästä syystä olla paljon kokemusta vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioinnista, joten rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointi on siinä mielessä ainakin pääsääntöisesti jonkin verran aihepiiriin perehtyneiden tuomareiden käsissä. Toinen asia on sitten se, miten itsenäisesti nämä tuomarit perehtyvät yksittäisen rikoksenteikijän vaarallisuuden kriteereihin. Yhteinen ongelma kaikille vaarallisuutta arvioiville tuoma-

¹⁷⁰ Ks. Saarnilehto 2005, s. 14.

reille on se, että tuomarin on vaikea erottaa väkivaltariskin tasoja, sillä tämänhetkisen lainsäädännön johdosta vaarallisuus- ja väkivaltariskiarviolausuntojen johtopäätökset ovat dikotomisista kyllä tai ei vaarallinen tai erittäin korkea riski/ korkea riski/matala riski -tyyppisiä. Tuomioistuimissa ei näin ollen ole spesifeistä riskikategorioista minkäänlaista yksimielistä näkemystä, eikä myöskään mitään yhteisiä sopimuksia siitä, mitä eri törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitasot tarkoittavat käytännössä. Tästä johtuen väkivaltariskin tasoja saatetaan käyttää vielä hyvin epäyhtenäisesti.

Tuomioistuimen toimesta pyydetty rikoksentekijän vaarallisuuden arviointi ja sen myötä oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarviolausunnon käyttäminen tuomioistuimen todistusharkinnassa ei sisällä minkäänlaista turvamekanismia rikoksentekijälle tuomioistuimen mielivaltaa vastaan, koska rikoksentekijällä ei käytännössä ole mahdollisuutta saada toisen yksittäisen asiantuntijan kliinisiin tutkimuksiin perustuvaa lausuntoa vaarallisuudestaan. Jonkin verran tuomioistuimen mahdollisuutta mielivaltaan rikoksentekijän vaarallisuutta koskevissa päätöksissä vähentää THL:n oikeuspsykiatrisen lautakunnan lausunto liittyen koko rangaistusta vankilassa suorittamiseen, mutta käytännössä kyseisen lautakunnan rooli vaarallisuuden arvioinnissa on tällä hetkellä liian heikko ja epä-määräinen. Elinkautisvangeilla ei tällaistaakaan toisen asiantuntijan lausuntoa ole tuomioistuimen määräyksestä saatavilla. Jos rikoksentekijän puolustus pyrkii vastanäyttöä esittämällä vakuuttamaan tuomioistuimen siitä, että rikoksentekijä ei ole vaarallinen toisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle, sen tulee selvittää, miksi hän ei ole vaarallinen ja näytettävä ne toteen todistustositseikkojen avulla. Koska rikoksentekijällä ei yleensä resurssien puutteen vuoksi ole mahdollista hankkia itse asiantuntijalausuntoa asiasta, puolustus pyrkii horjuttamaan asiantuntijoiden laatimien vaarallisuusarviolausuntojen luotettavuutta. Tällöin sen tulee eritellä, mitkä seikat ovat aiheuttaneet vaarallisuusarvioinnin virheellisyyden ja näytettävä puolestaan ne seikat toteen.

Rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa puhtaita normatiivisia perusteita todistusharkinnan tueksi on niukasti, sillä oikeusnormit eivät juurikaan anna tukea, kriteereitä tai rajoja vaarallisuuden näyttökysymyksen ratkaisemiseksi. Koska rikoksentekijän vaarallisuutta ja väkivaltariskiä ei ole sidottu tiukasti niitä koskeviin oikeusnormeihin, näyttöä voidaan arvioida joustavasti. Tuomioistuimella on siten asiassa merkittävä harkintavaltaa. Eniten harkintaa vaatii sen ratkaiseminen, mitkä oikeudenkäynnissä esitetyt tiedot rikoksentekijän väkivaltariskistä otetaan oikeudellisen arvottamisen kohteeksi konkreettisessa tapauksessa. Laajasta harkintavallasta johtuen tuomari saattaa painottaa tosiseikkoja ja kokemussääntöjä eri tavoin, mikä voi vaikeuttaa päätöksen ennakoitavuutta ja sen laillisuuden kontrollia jälkikäteen. Tuomioistuimen todistusharkinnan yhtenäisyyttä täytyy vaarallisuuden arvioinnissa pitää kuitenkin suorastaan itseisarvona, koska siinä rikoksentekijän oikeusturva on erityi-

sen korostunut.¹⁷¹ Tuomioistuimen harkintavaltaa rajoittaa tässä tutkimuksessa jo aiemmin esitelty yhdenvertaisuusperiaate. PL 6.1:ssä säädetty ihmisten yhdenvertaisuus lain edessä edellyttää rikoksenteekijöiden tasapuolista kohtelua ja johdonmukaisia käytäntöjä ja menettelyjä arvioitaessa rikoksenteekijän vaarallisuutta. Tältä osin yhdenvertaisuusperiaatteen kannalta riittävänä menettelytapana rikoksenteekijän vaarallisuuden normatiivisessa arvioinnissa voidaan pitää sitä, että olennaisissa kohdin arvioinnin perusteena olevia tosiseikkoja arvioidaan samankaltaisissa tapauksissa samoin perustein. Haasteellista tämä on sikäli, että jokainen rikoksenteekijä ja hänen väkivaltakäyttäytymisensä riskitekijät sekä suojaavat tekijät ja sitä kautta hänen väkivaltariskinsä taso ovat yksilöllisiä. Tästä syystä tuomioistuinratkaisun perusteluissa tulee erityisesti painottaa sitä, mihin seikkoihin ja oikeudelliseen arviointiin vaarallisuudesta tehty arvio perustuu.

Oikeusvarmuus rikoksenteekijän vaarallisuutta koskevissa oikeudellisissa arvioissa puhuttaa avoimen ja harkinnanvaraisen vaarallisuuskäsitteen ja todistelussa esiintuodun näytön laadun vuoksi. Tuomioistuimen on huolehdittava siitä, että rikoksenteekijän vaarallisuuden kriteerien tulkinta on kaikkien rikoksenteekijöiden kohdalla samanlaista, jossa kunkin rikoksenteekijän henkilökohtaiset törkeän väkivaltakäyttäytymisen riski- ja suojaavat tekijät otetaan huomioon. Tuomioistuimen mielivallan ja sattumanvaraisuuden vaarat voidaan ainakin jossakin määrin välttää edellyttämällä rikoksenteekijän vaarallisuuden arviointia koskevalta tuomioistuinprosessilta oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevien periaatteiden mukaista oikeudenkäyntiä. Esimerkiksi prosessioikeudellisen in dubio pro reo -säännön mukaan näytön riittävyuden osalta epäselviksi jääneissä tapauksissa asia on ratkaistava rikoksenteekijän eduksi¹⁷², ja in dubio mitius -säännön mukaan laintulkintatilanteissa lakia on epävarmoissa tapauksissa sovellettava rikoksenteekijälle lievemmän vaihtoehdon mukaisesti¹⁷³.

Kontradiktorisen periaatteen mukainen tuomioistuinmenettely mahdollistaa asianosaisten mahdollisimman laajan ja aktiivisen informaation tuottamisen sekä muiden prosessiin osallisten tuottaman kaiken mahdollisen informaation vastaanottamisen¹⁷⁴. Kontradiktorisen periaatteen nojalla tuomioistuimen tulee varata rikoksenteekijälle mahdollisuus ottaa kantaa vaarallisuuskysymyseen ja siitä esitettävään todisteluun sekä esittää siitä omaa selvitystä. Esimerkiksi rikoksenteekijälle täytyy antaa mahdollisuus esittää vastatodistelua hänen vaarallisuuttaan koskevia todistustositseikkoja vastaan ja sillä tavalla vaikuttaa

¹⁷¹ Ks. Nuutila 2005, s. 246.

¹⁷² Jokela 2008, s. 26; Halila 1975, s. 288–289. In dubio pro reo -säännön on perinteisesti katsottu koskevan näytön riittävyuden arviointia, ei yksittäisen todisteen näyttöarvosta päättämistä (Tolvanen 2012, s. 247). Ks. myös esim. Pölönen 2003, s. 56–57, 169.

¹⁷³ Ks. esim. Jokela 2008, s. 26.

¹⁷⁴ Ervo 2005, s. 97–98.

mahdollisesti tuomarin todistusharkintaan. Vastatodistelu mahdollistaa tuomioistuimen määräämän asiantuntijatodistelun tai muun mahdollisen todistelun kyseenalaistamisen ja pyrkii tuomaan esille vaarallisuudelta suojaavia tekijöitä. Rikoksenteijä voi kuitenkin vapaaehtoisesti luopua oikeudestaan suulliseen käsittelyyn ja siten samalla oikeudestaan tulla kuulluksi ja esittää todistelua oman vaarattomuutensa tueksi. Toisin kuin tähän asti on tavanomaisesti menetelty, myös asiantuntijalausunnon antanut psykiatri tulisi aina kutsua OK 17:36.2:n 2 kohdan nojalla kuultavaksi suullisesti tuomioistuimeen. Vaarallisuusarvioalausunnon laatineen psykiatrin kuuleminen on tarpeellista ja siihen on erityinen syy, koska tutkimuksessa tehdyt havainnot ja sovellettavat kokemussäännöt ovat tuomarille tavallisesti haasteellisia. Suullinen kuuleminen antaa tuomioistuimelle parhaat edellytykset arvioida sille esitettyä näyttöä ja tarkentaa esiintuotuja väitteitä sekä sen pohjana olevaa tutkimustietoa ja virhemarginaaleja. Kun tuomioistuimen ratkaisu perustuu maksimaaliselle kontradiktorisuudelle, voidaan ainakin oikeutetummin varmistua ratkaisun hyväksyttävyydestä¹⁷⁵.

7.2.2.2 *Riittävän korkeaan todennäköisyyteen perustuva näytön riittävyyden arviointi*

Sen jälkeen kun todistusharkinnassa on todistustositseikkojen ja asiaan liittyvien kokemussääntöjen avulla selvitetty todistustositseikkojen näyttöarvo, tuomioistuimen tulee arvioida sille esitetyn näytön riittävyyttä asiassa¹⁷⁶. Näytön riittävyyskysymyksen ratkaiseminen ei aiheuta ongelmia, jos tuomioistuin pystyy selvästi vakuuttumaan todistusharkinnassa todistusteemana olevan seikan olemassaolosta. Jos tuomioistuin ei kuitenkaan voi olla täysin varma tosiseikan olemassaolosta, sen tulee arvioida todistustositseikkojen näyttöarvon lisäksi tuomioistuimessa esitetyn näytön määrän riittävyyttä. Esimerkiksi rikoksenteijän vaarallisuutta koskevassa päätöksessä tuomioistuin ei voi koskaan olla ilman todistelua täysin varma rikoksenteijän vaarallisuudesta, joten sen tulee näytön arvioinnissaan todistustositseikkojen näyttöarvon lisäksi arvioida aina, onko rikoksenteijän vaarallisuudesta esitetty näyttö riittävän todennäköinen.

Näytön riittävysharkinnassa otetaan kantaa näyttökynnykseen eli tuomioistuin vertaa todistusharkinnassa saavutetun todistusteeman todennäköisyysastetta siihen, millaista todistusvoimaa laki riittävältä näytöltä vaatii. Näyttökynnys ilmaisee siten näytön riittävyyden vaatimusta¹⁷⁷. Jotta todistusteema voidaan hyväksyä oikeudellisessa asiayhteydessä todeksi, ei riitä että sen näyttöarvo on

¹⁷⁵ Ervo 2005, s. 97–98.

¹⁷⁶ Ks. Jonkka 1993, s. 21.

¹⁷⁷ Näyttökynnyksen ohella oikeuskirjallisuudessa käytetään myös termiä tuomitsemiskynnys. Rikoksenteijän vaarallisuuden arvioinnissa on kuitenkin oleellista puhua näyttökynnyksestä, koska vaarallisuuden näyttäminen on vain yksi osa-alue tuomioistuimen ratkaisussa.

riittävän todennäköinen, vaan vaaditaan, että todistusteeman on oltava myös riittävästi todistettu. Näyttökynnys on siten näytöllinen todennäköisyyden aste, joka on saavutettava, jotta todistusteema voitaisiin katsoa riittävällä todennäköisyydellä toteennäytetyksi.¹⁷⁸ Yleisesti kuitenkin katsotaan, että näyttökynnystä ei voida määrittää minkään kiinteän todennäköisyysprosentin, kuten esimerkiksi 75 %:n mukaan. Jos tuomioistuimessa esitetty näyttö ylittää näyttökynnyksen, tosiseikka voidaan katsoa toteennäytetyksi ja samalla se voidaan ottaa tuomioistuimen ratkaisun perusteeksi.

Näytön riittävyyden arviointi on tuomioistuimen normatiivinen ratkaisu siitä, todistaako käytettävissä oleva todistusaineisto riittävällä varmuudella todistettavasta asiasta¹⁷⁹, jotta tuomioistuin voi ottaa sen olemassaolon päätöksensä perustaksi. Näytön riittävyyden arviointi koskee oikeudellista eli lain soveltamista koskevaa kysymystä¹⁸⁰. Tuomioistuin pohtii tällöin, mikä on lakiin ja vakiintuneeseen oikeuskäytäntöön perustuva näyttökynnys ja miten vahvaa näyttöä ja vakuuttavuutta sen ylittyminen edellyttää¹⁸¹. Tämän luvun tarkoituksena on selvittää sitä, mikä on näyttökynnyksen riittävä taso silloin, kun tuomioistuimen tehtävänä on arvioida rikoksenteelijän vaarallisuutta.

Rikosasian näyttökynnys todetaan OK 17:3.2:ssä. Säännöksen mukaan tuomion, jossa vastaaja tuomitaan syylliseksi, edellytyksenä on, ettei vastaajan syyllisyydestä jää varteenotettavaa epäilyä¹⁸². Lähtökohtaisesti kyse on siitä, että tuomari vakuuttuu esitettyjen todistustositseikkojen perusteella asia olevan niin perusteellisesti selvitetty, ettei varteenotettava epäilystä asiassa jää. Tämä tarkoittaa sitä, että näyttö rikoksenteelijän syyllisyydestä jossakin asiassa on oltava sellaista, että kaikki varteenotettava epäily syyllisyydestä on voitu sulkea pois. Ei varteenotettavan epäilyksen ilmaisulla ei tarkoiteta kaikenlaisten teoreettisten, vaan asiassa todellisten ja huomioon otettavien epäilyjen sulkemista pois¹⁸³. Käytännössä se, mitä varteenotettava epäily yksittäisessä tapauksessa tarkoittaa, arvioidaan viime kädessä konkreettisessa päätöstilanteessa¹⁸⁴. Varteenotettava epäily jää, jos jokin muukin selitysvaihtoehto eli jonkun muun

¹⁷⁸ Pölönen 2003, s. 140.

¹⁷⁹ Hirvelä 2006, s. 237.

¹⁸⁰ Ks. esim. Jonkka 1992, s. 89.

¹⁸¹ Virolainen – Martikainen 2010, s. 273.

¹⁸² Aikaisemmassa OK 17 luvussa ei ilmaistu näyttökynnystä nimenomaisesti. Ei varteenotettavan epäilyn näyttökynnys perustuu angloamerikkalaisen oikeusjärjestelmästä peräisin olevalle *beyond reasonable doubt* -käsitteelle. KKO on jo 2000-luvun alkupuolelta lähtien soveltanut rikosasian näyttökynnyksenä ”varteenotettavaa epäilyä” useissa todistusharkintaa koskevassa enakkopäätöksessään (esim. KKO 2000:71; KKO 2002:47; KKO 2004:60; KKO 2006:78; KKO 2009:43; KKO 2011:20), vaikka OK:een se tuli vasta todistelua koskevassa uudistuksessa 1.1.2016. Ei varteenotettavan epäilyn näyttökynnyksen ottamisella lakiin ei haluttu muuttaa aikaisemmin käytössä ollutta näyttökynnystä, vaan kirjata KKO:n sekä alempien oikeusasteiden käyttämä näyttökynnys lakiin (HE 46/2014 vp, s. 49).

¹⁸³ Jonkka 1991, s. 80.

¹⁸⁴ Jonkka 1992, s. 104–105.

kuin syyttäjän tai asianomistajan esittämä totuus on mahdollinen eikä sitä ole taas suljettavissa pois¹⁸⁵. Tavanomaisissa rikosasioissa syyte on hylättävä, jos syyllisyydestä jää varteenotettava epäily. Perinteisesti rikosoikeudessa on katsottu, että näyttökynnys rikosasioissa on muuttumaton ja riippumaton asian laadusta, eli tuomitseminen edellyttää näytöltä samaa tasoa kaikenlaisissa jutuissa¹⁸⁶. Näyttökynnystä ei kuitenkaan voida asettaa kiinteästi jollekin tietylle todennäköisyysprosentille. Nykyään on tuotu esille myös näkökulmia, että näyttökynnyksen täytyy olla joustavampi¹⁸⁷ ja että tietyissä tilanteissa jäykästä näyttökynnyksestä tulee olla erityisistä syistä mahdollista tai jopa välttämätöntä poiketa. Tätä tukee näkemys siitä, että tuomioistuimen tarvitseman näytön vahvuus eli näyttökynnyksen korkeus vaihtelee käsiteltävän asian ominaispiirteistä riippuen.

Näyttökynnyksen korkeus liittyy väärää päätöstä koskevan riskin ottamiseen. Tämä ilmaisee sen, kuinka suuri väärän päätöksen riski voidaan käsiteltäväsissä asiassa sietää. Mitä korkeampi on näyttökynnys, sitä epätodennäköisempää on syyttömän tuomitseminen eli väärä langettava päätös. Samalla kantajalla on myös heikompi mahdollisuus kanteen menestymiseen. Toisaalta myös toisen suuntainen erehdysriski kasvaa eli otetaan riski siitä, että syyllinen jää tuomitsematta. Tämä tarkoittaa väärää vapauttavaa päätöstä.¹⁸⁸ Rikosasioissa näyttökynnys on yleisesti varsin korkea, jota perustellaan erityisesti syytetyn oikeusturvalla. Tavanomaisissa rikosjutuissa ei varteenotettavan epäilyn näyttökynnys tarjoaa syytetyille yleensä parhaan oikeusturvatakeen, koska se yhdessä tuomion perusteluvaatimuksen kanssa antaa selkeän kuvan siitä, mikä on johtanut langettavaan tuomioon¹⁸⁹.

Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin osalta näyttökynnyksellä tarkoitetaan sellaista todennäköisyyttä väkivaltariskistä, joka rikoksenteikijällä on arvioitava olevan, jotta tuomioistuin voi arvioida rikoksenteikijän olevan erittäin vaarallinen toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle tai jotta elinkautisvangin tilanteessa hänellä voidaan arvioida olevan vähintään korkea väkivaltariski. Koska rikoksenteikijän vaarallisuudessa on kysymys tulevaisuuteen suuntautuvasta käyttäytymisestä, toisin kuin OK 17:3.2:ssä säädetään, näyttökynnystä ei tässä yhteydessä voida määritellä lainsäädännössä esitetystä ei varteenotettavan epäilyn vaatimuksesta. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin osalta vaarallisuus tulee näyttää riittävän korkeaan todennäköisyysnäyttöön perustuen, koska tuomioistuin ei voi koskaan olla täysin tietoinen antamansa vaarallisuusratkaisun tosiseikaston ja rikoksenteikijän todellisen väkivaltariskin välisestä

¹⁸⁵ Hirvelä 2006, s. 101.

¹⁸⁶ Pölönen 2003, s. 142; Lappalainen 2001, s. 345–346.

¹⁸⁷ Lappalainen et al. 2012, s. 682–683. Ks. myös Hirvelä 2006, s. 286–288; Jonkka 1991, s. 109.

¹⁸⁸ Klami et al. 1987, s. 30–31.

¹⁸⁹ Lappalainen et al. 2012, s. 702.

vastaavuudesta. Todennäköisyyden käsitteellä ei tässä yhteydessä tarkoiteta matemaattista laskelmaa vaan käytännön kokemuksesta muodostuvaa subjektiivista käsitystä riittävästä näytön määrästä. Korkeaan todennäköisyyšnäyttöön perustuva ratkaisu edellyttää riittävän korkean todennäköisyyden esittämistä niistä rikoksenteikijään ja hänen ympäristöönsä koskevista todistustositseikoista, joista rikoksenteikijän vaarallisuus sisällöllisesti rakentuu.

Vaarallisuuden arviointiin liittyvässä näytön riittävyyden arvioinnissa kyse on siten siitä, onko rikoksenteikijän vaarallisuus oikeustositseikan tueksi esitettävissä riittävä näyttö eli saavutetaanko vaarallisuudesta esitetyn näytön määrän osalta niin korkea todennäköisyys, että se voidaan katsoa toteennäytetyksi, vai jääkö riittävä näytön määrä saavuttamatta. Tällöin tuomioistuimien vertaaminen todistusharkinnassa saavutettua väkivaltariskin todennäköisyyttä siihen, miten suuria vaatimuksia riittävyyden osalta asiassa esitetylle näytölle on syytä asettaa. Käytännössä todistusharkinnan lopputulosta ja näyttökynnystä verrataan toisiinsa, ja sen perusteella päädytään joko siihen, että todistusteemana oleva rikoksenteikijän vaarallisuus on näytetty riittävästi todennäköisyydellä toteen, tai siihen, että se on jäänyt näyttämättä. Mikäli rikoksenteikijän todistustositseikoista johtuen rikoksenteikijän vaarallisuutta ei pystytä riittäväällä todennäköisyydellä näyttämään toteen, rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa todistusteemana oleva rikoksenteikijän vaarallisuus on hylättävä.

Suomen lainsäädännössä ei ole tällä hetkellä minkäänlaisia säännöksiä siitä, minkä asteista näyttöä rikoksenteikijän vaarallisuudesta edellytetään, jotta hänet voidaan arvioida vaaralliseksi¹⁹⁰. Todistusharkinnan ihanteena rikoksenteikijän vaarallisuutta arvioitaessa on täysi varmuus rikoksenteikijän vaarallisuudesta tai vaihtoehtoisesti rikoksenteikijän vaarattomuudesta. Rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevien asioiden osalta näyttökynnyksen asettamista ei voida kuitenkaan tarkastella täysin samoilla perusteilla kuin tavanomaisten rikosasioiden osalta, joissa tapahtuneet tosiseikat ovat selvillä. Tarkan tiedon saaminen vaarallisuus oikeustositseikasta on aivan mahdotonta, eikä täyteen varmuuteen rikoksenteikijän vaarallisuudesta päästä koskaan etukäteen. Vaarallisuuden arviointi on jo itsessään aina epävarmaa. Kysymys on rikoksenteikijän tulevaisuudessa mahdollisesti tapahtuvasta väkivaltakäyttäytymisestä eli ensisijaisesti rikoksenteikijän väkivaltariskiin liittyvien riskitekijöiden todistamisesta, ei menneisyydessä tapahtuneesta toiminnasta.

Koska ehdotonta varmuutta rikoksenteikijän vaarallisuudesta ei voida kos-

¹⁹⁰ Laissa määrätyn ei varteenotettavan epäilyn näyttökynnyksen lisäksi aineellisessa oikeudessa voidaan asettaa erityisiä näyttökynnyksiä. Esimerkiksi vuonna 2006 kumotussa vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetussa laissa edellytettiin, että rikoksenteikijää oli hänen rikoksistaan ilmenevien seikkojen ja muun hänen henkilöllisyydestään saadun selvityksen perusteella ilmeisesti pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle tai terveydelle. Tässä yhteydessä sanalla ”ilmeisesti” ilmaistiin vaadittava todennäköisyyden aste, joka puolestaan vaikutti näyttökynnyksen korkeuteen.

kaan löytää, näyttökynnyksen ylittyminen edellyttää korkeaa todennäköisyysnäyttöä. Rikoksenteikijän vaaralliseksi arvioimisen edellytykseksi täytyy asettaa tuomioistuimessa sellainen näyttökynnyksen taso, jonka perusteella rikoksenteikijän väkivaltariskin katsotaan olevan vähintään korkea. Se, mitä korkea todennäköisyysnäyttö tarkoittaa, täytyy arvioida kussakin konkreettisesti ratkaisutilanteessa perustuen tämän tutkimuksen luvussa 6.2.1 esitettyyn väkivaltariskitason asteikkoon. Koska rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa näyttö perustuu täysin tulevaisuuden tapahtumille ja sen myötä todennäköisyysarvioon, rikoksenteikijän oikeusturvan vuoksi vaarallisuuspäätökseltä täytyy oikeutetusti vaatia tavanomaista rikosasiaa korkeampaa näyttökynnystä. Tilanne on kuitenkin haasteellinen siinä mielessä, että väärä negatiivinen arvio voi olla yhteiskunnan muille asukkaille hyvinkin kohtalokas. Vaarallisuuskysymykseen täytyy rikosoikeudellista syyttömyysolettamaa vastaavasti soveltaa vaarattomuusolettamaa. Tällä tarkoitetaan sitä, että rikoksenteikijää ei ole pidettävä erittäin vaarallisena, ellei hänen vaarallisuuttaan ole laillisesti näytetty toteen. Rikoksenteikijän tehtävänä ei ole osoittaa omaa käsitystään vaarallisuudesta todeksi, vaan ainoastaan horjuttaa asiantuntijoiden esittämiä selityksiä siinä määrin, että hänen vaarallisuuttaan ei pystytä riittävällä todennäköisyydellä näyttämään toteen. Toisaalta mahdollinen poikkeuksellinen tilanne, jossa rikoksenteikijä itse arvioisi itsensä vaaralliseksi ei yksinään voi olla riittävä näyttö hänen korkeasta väkivaltariskistään.

Rikoksenteikijän arvioiminen vaaralliseksi edellyttää riittävän korkeaa todennäköisyyttä kaikista niistä kriteereistä, joita vaarallisuuden arviointia koskevat lain säännökset ja luvussa 4 käsitelty rikoksenteikijän vaarallisuuden sisällölliset tekijät edellyttävät. Tämä tarkoittaa sitä, että rikoksenteikijän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöistä, käyttäytymisen kohdistumisesta törkeään väkivaltarikollisuuteen ja väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyydestä on saatava riittävän korkea todennäköisyysnäyttö. Mikäli näistä tekijöistä ei tuomioistuimessa kyetä esittämään riittävän korkeaa todennäköisyysnäyttöä, rikoksenteikijää ei voida arvioida rikoslainsäädännön näkökulmasta vaaralliseksi. Oikeustositseikan olemassaolon kannalta riittävä näyttökynnys on rikoksenteikijän vaarallisuuden ja väkivaltariskin osalta alempi kuin esimerkiksi luonnontieteissä riittävänä pidettävä näyttö, koska psykiatria ja psykologia eivät käytännössä pysty antamaan täysin ehdottomia ja objektiivisia kokemussääntöjä. Harkinnassa joudutaan tyytymään täyden varmuuden asemesta aina enemmän tai vähemmän epävarmoihin todennäköisyyksiin¹⁹¹, ja ratkaisu on tehtävä aina epävarmuuden vallitessa.

Jotta tuomioistuimilla ei tulevaisuudessa olisi epäselvyyttä siitä, mille korkeudelle näyttökynnys tulee rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa aset-

¹⁹¹ Komiteanmietintö 2003:3, s. 164.

taa, näyttökynnyksestä tulisi de lege ferenda säätää erikseen. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia edellyttävien RL:n säännösten tulisi sisältää näyttökynnykseen viittaava tarkentava määre. Luvussa 6.2.1 esitetty rikoksenteikijän väkivaltariskitasoa esittävän taulukon 9 asteikko suhteutuu nykyiseen vaarallisuuden arviointia koskevaan lainsäädäntöön siten, että matalan ja kohtalaisen väkivaltariskin rikoksenteikijää ei voida arvioida rikosoikeudellisesti vaaralliseksi, ja vastaavasti korkean tai erittäin korkean väkivaltariskitason rikoksenteikijä voidaan arvioida rikosoikeudellisessa mielessä vaaralliseksi. Riittävänä väkivaltariskin todennäköisyyden tasona voidaan tällöin pitää vähintään korkeaa todennäköisyyden tasoa.

Tuomioistuimen näytön arvioinnissa ei ole tähän mennessä ratkaistu rikoksenteikijän vaarallisuuteen liittyvää näyttövaatimusta näytön riittävyttä koskevin kriteerein, tai ainakaan sitä ei ole tuotu ratkaisujen perusteluissa esille. Rikoksenteikijän vaarallisuuden osalta tuomioistuimen päätöksen tulee vastata mahdollisimman pitkälle aineellista totuutta, eli vaarallisuudesta tai korkeasta väkivaltariskistä täytyy saada mahdollisimman kattava ja objektiivinen näyttö¹⁹². Tuomioistuimen tulee perustaa todennäköisysharkintansa asiantuntijan lausunnossaan esille tuomiin kokemussääntöihin suhteutettuna rikoksenteikijää koskeviin tosiseikkoihin, muihin asiantuntijalausuntoihin ja todistusosiseikkoihin sekä mahdollisiin muihin seikkoihin. Riittävän todennäköisyyden vaatimus palautuu perusteluihin, jolloin tuomioistuimen tulee todennäköisyyteen perustuen tuoda esille siihen vaikuttaneet seikat, ja argumentoida perusteellisesti, mihin sen päätös perustuu.

Merkittävän haasteen näyttökynnyksen määräytymiseen aiheuttaa se, että rikoksenteikijän kannalta kysymys on niin tärkeästä päätöksestä, ettei tuomioistuimessa ole varaa erehtymiseen. Rikoksenteikijän arvioimisessa virheellisesti vaaralliseksi ”oikeusmurhan” vaikutukset saattavat olla yhtä kohtalokkaat, kuin jos törkeää rikosta koskevassa jutussa päädytään virheellisesti näyttö arvioiden syyttömän tuomitsemiseen.¹⁹³ Tästä syystä rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevissa asioissa mahdollisen väärän ratkaisun aiheuttama vahinko rikoksenteikijälle täytyy huomioida näyttökynnystä harkittaessa. Ratkaisuvaihtoehtojen seuraukset ovat haitallisuusarvoltaan erilaisia. Väärin perustein vaaralliseksi arvioitu rikoksenteikijä joutuu käytännössä istumaan tavanomaista pidempään vankilassa. Yksittäisen rikoksenteikijän oikeusturvan kannalta väärin perustein vaaralliseksi arvioitu rikoksenteikijä on vahingollisempi kuin vaarattomaksi arvioitu rikoksenteikijä. Toisaalta taas yhteiskunnan turvallisuuden kannalta väärin perustein vaarattomaksi arvioitu rikoksenteikijä on riski muille yhteiskunnan jäsenille, joten päätös saattaa olla erittäin vahingollinen.

Konkreettista näyttökynnystä määritettäessä vastakkain ovat yksilön perus-

¹⁹² Rautio 2007, s. 456.

¹⁹³ Heinonen 1980, s. 33.

ja ihmisoikeudet sekä yhteiskunnan muiden asukkaiden oikeus turvallisuuteen. Näyttökynnyksen tulee olla vaarallisuuden arvioinnissa niin korkealla, että vaara vaarattoman arvioimisesta vaaralliseksi on erittäin pieni. Kyse on siitä, ettei todistelua jää puuttumaan asiassa järkevästä mahdollisesta oikeustosituksesta eli että todistelua on esitetty kattavasti, ja toisaalta siitä, että todistelu on kunkin relevantin teeman kohdalla riittävän luotettavaksi ja varmaksi arvioitua eli että todisteen näyttöarvo todennäköisyysasteikolla on riittävän korkea¹⁹⁴. Näytöllinen epävarmuus rikoksenteikijän vaarallisuudesta ei voi kuitenkaan korottaa näyttökynnystä kohtuuttoman korkealle. Jos rikoksenteikijän vaarallisuus on vaikea näyttää toteen, tilanne saattaa olla se, että rikoksenteikijän vaarallisuutta ei pystytä osoittamaan toteen edes silloin, kun rikoksenteikijän erittäin korkea väkivaltariski on erittäin todennäköistä.

Rikoksenteikijän vaarallisuudessa ja väkivaltariskissä on kysymys seikoista, joita ei koskaan voida millään asiantuntemuksella täysin selvittää. Myöskään tieteellisen tiedon standardit eivät määritä oikeudellista näyttökynnystä. Todistusseikka, joka on jäänyt tieteellisesti näyttämättä toteen tieteen omien standardien mukaisesti, voi siitä huolimatta tulla näytetyksi oikeudellisessa kontekstissa todistusoikeudellisten periaatteiden mukaisesti¹⁹⁵. Yleisesti on mahdotonta sanoa, mikä todennäköisyys on yksittäisessä tapauksessa riittävä. Oikeuskäytännössä vaarallisuuden osalta näyttökynnyks on ratkaistava jokaisessa yksittäistapauksessa materiaaliin ja käytännöllisiin näkökohtiin tukeutuen. Tuomari pohjaa arvionsa aina omaan subjektiiviseen todennäköisyyteensä eli siihen, miten mahdollisena ja järkevänä hän pitää kaiken käytettävissä olevan tiedon perusteella uskomustaan esimerkiksi jostakin tilasta eli tässä yhteydessä törkeän väkivaltakäyttämisen todennäköisyydestä¹⁹⁶. Näyttökynnyksen määräytymisen riippuu siten tuomarin harkinnasta.

Subjektiivinen vakuuttuneisuus tosiseikan riittävästä paikkansapitävyydestä on välttämätön näyttökynnyksen ylittymisen edellytys. Toisaalta pelkästään subjektiivinen vakuuttuneisuus ei kuitenkaan riitä rikoksenteikijän arvioimiseksi vaaralliseksi. Lisäksi edellytetään objektiivisesti, että vaarallisuudesta tulee olla riittävän todennäköinen näyttö, eli kokonaisnäytön tulee todistaa riittävällä todennäköisyydellä rikoksenteikijän vaarallisuuden.

Tuomioistuin ei voi arvioida rikoksenteikijää vaaralliseksi, jos se todistusaineiston valossa ei pysty riittävällä todennäköisyydellä varmistumaan vaarallisuudesta, vaikka tuomari itse olisi intuitiivisesti vakuuttunut, että rikoksenteikijä on vaarallinen.¹⁹⁷ Tällöin esimerkiksi toisen asiantuntijan lausunto (niin kutsuttu second opinion -lausunto) vaarallisuudesta voi kuitenkin helpottaa riittävän

¹⁹⁴ Virolainen – Pölönen 2003, s. 428.

¹⁹⁵ Wahlberg 2010, s. 19–20.

¹⁹⁶ Ks. Frände 2005, s. 87; Frände 2012, s. 82.

¹⁹⁷ Ks. Saranpää 2010, s. 114.

näyttökynnyksen saavuttamista. Haasteen aiheuttaa myös se, että subjektiivisia todennäköisyyksiä ei kyetä tarkasti arvioimaan¹⁹⁸. Todellisuudessa tuomarit arvioivat todennäköisyyden tasoja eri tavoilla, ja tuomareilla on varmasti erilaisia käsityksiä todennäköisyysasteikkojen sisällöstä. Klami on myös todennut, että tuomarit antavat todistustositseikoille erilaisia painoarvoja, ja arvostus saatetaan tehdä epämääräisesti ja intuitiivisesti¹⁹⁹. Rajatapaukset ovat tuomioistuimessa haasteellisia. Tavanomaisesti rajatapauksissa pitää korostua oikeudenmukaisuus vastaavanlaisiin tapauksiin nähden, mutta rikoksenteikijän vaarallisuus päätöksissä tilannetta vaikeuttaa yksittäistapauksellisuus, törkeän väkivaltakäyttäytymisen riski- ja suojaavien tekijöiden yksilöllisyys ja tietojen salassapito.

Tuomioistuimella on rikosprosessissa velvollisuus viran puolesta suojella rikoksenteikijän perusoikeuksien toteutumista. Vaaralliseksi arvioimisen näyttökynnyksen osalta tämä tarkoittaa sitä, että vaarallisuuden näyttökynnystä tulee tulkita tavalla, joka optimoi rikoksenteikijän perusoikeuksien toteutumisen²⁰⁰. Matala tai kohtalainen todennäköisyys törkeän väkivaltarikoksen riskistä tulee estää rikoksenteikijän arvioimisen vaaralliseksi, ja vasta korkea todennäköisyys voi mahdollistaa sen. Tuomioistuin saattaa joutua haasteelliseen punnintatilanteeseen esitetyn näytön riittävyuden osalta, kun sen tulee samanaikaisesti huolehtia vaarallisten rikoksenteikijän perus- ja ihmisoikeuksista sekä siitä, ettei näyttökynnys nouse liian korkealle. Tällöin sen on harkittava, kumpi päätösvaihtoehtoista paremmin palvelee rikosprosessin keskeisten arvo- ja tavoiteperiaatteiden optimaalista toteutumista²⁰¹. Näyttökynnyksen asettamisessa on siten samalla kyse myös punninnasta rikosprosessin eri tavoitteiden välillä. Tavanomaisesti perusoikeusmyönteinen laintulkinta viittaa vain oikeuskysymysten tulkintaan, mutta perusoikeusmyönteinen tulkintavaikutus vaikuttaa tarvittaessa myös todistusharkintaan liittyviin kysymyksiin. Varsinainen näytön arvioinnin tulee tapahtua vapaan todistusharkinnan mukaisesti, joten tuomioistuimen tulee huolehtia perusoikeusaspekteista sen mukaisesti.²⁰²

Näytön riittävyuden arviointiin sisältyy tavanomaisesti myös kysymys todistustaakasta, jos vaadittava näyttökynnys ei ylity²⁰³. Tuomioistuin ottaa tällöin kantaa siihen, kenellä asianosaisella on jutussa todistustaakka ja miten vahvaa näyttöä osapuolelta vaaditaan, jotta hän suoriutuu näyttövelvollisuudestaan. Yleensä rikosasioissa todistustaakka on syyttäjällä: hänen tulee näyttää toteen

¹⁹⁸ Jonkka 1991, s. 23.

¹⁹⁹ Klami 1997, s. 169.

²⁰⁰ Jonkka 1998, s. 1259.

²⁰¹ Jonkka 1993, s. 95.

²⁰² Pölonen 2003, s. 80–81. Itse näyttöä ei pidä kuitenkaan tulkita perusoikeusmyönteisesti, koska tällöin esimerkiksi epävarmoissa tapauksissa syytetyn vahingoksi puhuvia todisteita tulkittaisiin näyttöarvoltaan alakanttiin ja vastaavasti hänen edukseen vaikuttavia todisteita yliarvioitaisiin (Jonkka 1998, s. 1259).

²⁰³ Virolainen – Martikainen 2010, s. 272.

ne seikat, joiden perusteella hän vaatii rangaistusta vastaajalle. Syyttäjälle kuuluu todistustaakkaa hänen vaatiessaan rikoksenteikijälle koko rangaistuksen suorittamista vankilassa on käsitelty tässä luvussa aiemmin pitkäaikaisvankien vapauttamisharkintaan liittyvän tuomioistuimen tutkintaperiaatteen yhteydessä (ks. luku 7.2.1). Pitkäaikaisvankien vapauttamisharkinnassa syyttäjällä ei ole roolia, joten niissä prosesseissa syyttäjän todistustaakkakysymys ei ole merkityksellinen. Pitkäaikaisvankien ehdonalaisen vapauttamisharkinnan osalta todistustaakka on poikkeuksellisesti tuomioistuimella, jonka velvollisuutena on määrätä rikoksenteikijä vaarallisuusarvioon, ja sen myötä näyttää mahdollisesti toteen rikoksenteikijän vaarallisuus. Tämä tarkoittaa sitä, että tuomioistuimella on viran puolesta velvollisuus selvittää vaarallisuuskysymys.

7.2.3 Rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevan oikeuskysymyksen ratkaiseminen eli vaarallisuuden normatiivisten kriteereiden harkinta tuomioistuimessa

Tuomioistuimen on ratkaisutoiminnassaan annettava oikeudellisesti perusteltavissa oleva ratkaisu, jossa se harkintavaltaansa käyttäen ratkaisee näyttökysymyksen lisäksi myös käsiteltävänä olevaan konkreettiseen juttuun liittyvän lain tulkinnan tai soveltamisen ongelman. Oikeuskysymyksessä on tavanomaisesti kyse tapahtumien tunnusmerkistön mukaisuuden ratkaisemisesta sekä tulkinnan että soveltamisen keinoin. Tämä tarkoittaa sitä, että rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevassa oikeuskysymyksessä pohditaan sitä, miten näyttökysymyksessä selvitettyjä tosiseikkoja rikoksenteikijän vaarallisuudesta arvioidaan oikeudellisesti. Tuomioistuimen tehtävänä on tuoda esiin perusteltu käsityksensä käsillä olevan oikeussäännöksen sisällöstä.

Oikeuskysymyksen ratkaiseminen on sidottu lakiin: tietty soveltuva säännös määrää, kuinka kysymys ratkaistaan. Oikeuskysymyksen ratkaiseminen on näin ollen erityisesti säännöksen kielellisen merkityksen työstämistä²⁰⁴. Oikeuskysymyksen ratkaisemisen lähtökohtana on iura novit curia -periaate eli tuomioistuin soveltaa lakia viran puolesta (OK 17:4.1). Tuomioistuin ei ole sidottu asianosaisten näkemyksiin laintulkintakysymyksistä vaan tuomioistuimen velvollisuutena on tuntea Suomen laki ja soveltaa sitä itsenäisesti²⁰⁵. Oikeuskysymyksellä on yhteys näyttökysymykseen siinä mielessä, että mikäli tuomioistuimen mielestä kyseessä ei ole riittävästi tosiseikkoja sen näyttämiseksi, että rikoksenteikijä on vaarallinen, tuomioistuimen ei tarvitse lähteä yksityiskohtaisesti tulkitsemaan myöskään vaarallisuutta edellyttäviä rikoslainsäädännön säännöksiä.

²⁰⁴ Nuotio 2005b, s. 130.

²⁰⁵ HE 46/2014 vp, s. 50.

Rikoksenteikijän vaarallisuuden ja väkivaltariskin arviointia edellyttävät rikoslainsäädännön kohdat eli normatiiviset kriteerit ovat hyvin avoimet ja arvoituksenvaraiset ja sisältävät siten hyvin väljän ja tulkinnanvaraisen vaarallisuus- ja väkivaltariskikäsitteen. Erittäin vaarallisen tai korkean väkivaltariskin rikoksenteikijän tunnusmerkistöä ei ole OK:ssa tai VapL:ssa avattu lainkaan. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen osalta säädetään ainoastaan selvitettäväksi, onko rikoksenteikijää pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle, ja elinkautisvankien osalta viitataan pelkästään väkivaltariskiin. Rikoksenteikijän vaarallisuus on tästä syystä tuomioistuimessa aina harkintaa vaativa käsite, eikä tulkinnanvaraisuutta ole mahdollista poistaa tuomioistuimen päätöksenteosta ilman lakimuutoksia. Tämänhetkinen tilanne normin epätäsmällisyydestä ja tulkinnanvaraisuudesta koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen määräykseen liittyen voivat aiheuttaa sen, että rikoksenteikijän vaarallisuutta ei oteta tuomioistuimessa arvioitavaksi, vaikka se lainsäädännön puitteissa olisi mahdollista. Suotavaa olisi, että lainsäätjä muotoilisi rikoksenteikijän vaarallisuuteen liittyvät säännöt nykyistä huomattavasti konkreettisemmin ja täsmällisemmin. Oikeuskysymystä ratkaistaessa tulee aina ottaa huomioon rikoksenteikijän oikeusturva. Rikoksenteikijän oikeusturvan tarpeet korostuvat sellaisissa rangaistuksissa, joissa rikoksenteikijän vaarallisuutta käytetään rangaistuksen tai sen täytäntöönpanon jatkamisen perusteena. Täsmällinen lainsäädännössä käytetty terminologia ja johdonmukainen sääntely edistävät säännösten oikeaa tulkintaa ja konkretisointia ja sitä kautta arvioinnin luotettavuutta sekä rikoksenteikijän oikeusturvaa. Oikeusturvan toteutumista voidaan edistää sääntelemällä vaarallisuuden oikeudelliset kriteerit ja vaarallisuuden arviointia koskeva menettely mahdollisimman tarkasti.

Koska se, mitä erittäin vaarallinen toisen hengelle hengelle, terveydelle tai vapaudelle tarkoittaa tai miten rikoksenteikijän vaarallisuutta tulee normatiivisesti arvioida, ei ole selkeästi määritelty lainsäädännössä, tuomioistuimen tehtävänä on jokaisessa yksittäistapauksessa oikeuskysymyksenä konkretisoida, miten yksittäisessä tapauksessa oikeussäännöstä tulkitaan. Lain soveltamiseen kuuluva tulkinta edellyttää sisällöllistä harkintaa. Tämä tarkoittaa sitä, että tuomioistuimen tulee antaa kussakin yksittäisessä tapauksessa tulkinnanvaraiselle säännökselle konkreettinen sisältö ja merkitys rikoksenteikijän konkreettiset tosiseikat huomioiden. Tällöin rikoksenteikijän vaarallisuuden käsite saa tarkkarajaisen sisällön jokaisessa yksittäistapauksessa, jossa sitä tulkitaan tuomioistuimessa. Toisaalta konkretisoinnin vaatimus saattaa lisätä merkittävästi tuomioistuimen harkintavaltaa siinä, mitä rikoksenteikijän vaarallisuudella kussakin tilanteessa tarkoitetaan, jolloin tuomioistuin soveltaa sitä omien tarpeidensa mukaisesti. Tästä syystä tällainen vaarallisuuden konkretisointi voi synnyttää ristiriitaista oikeuskäytäntöä. Jotta tuomaria ei ohjaa pelkästään hänen oma subjektiivinen näkemyksensä vaarallisuussäännösten tulkinnasta, hänen

tulee samalla huomioida erityisesti rikosoikeudelliset oikeusperiaatteet sekä yksilön perus- ja ihmisoikeudet, joita on käsitelty tämän tutkimuksen luvussa 5.

Tuomioistuimella voidaan sanoa olevan erityisvelvollisuus konkretisoida vaarallisuuden normatiivisia kriteereitä, koska niiden huomioiminen ei voi olla rikoksentekijän tutkineen ja lausunnon laatineen psykiatrin tai THL:n oikeuspsykiatrisen lautakunnan tehtävä. Tuomarin tehtävänä on näin ollen hakea lainsäädännöllisiä, erityisesti rikosoikeuden oikeusperiaatteisiin ja perus- ja ihmisoikeuksiin liittyviä reunaehtoja, joita vastaan se arvioi yksittäisen rikoksentekijän vaarallisuutta. Samalla tämä tarkoittaa sitä, että tuomioistuimen tehtävänä on arvioida rikoksentekijän vaarallisuutta oikeudellisesti, eikä ottaa sitä annettuna ulkopuolisen asiantuntijan toimesta. Tuomarin tekemä oikeudellinen arvio rikoksentekijän vaarallisuudesta on kuitenkin sidoksissa kyseisen rikoksentekijän ja hänen vaarallisuuteensa liittyvän näyttökysymyksen ymmärtämiseen ja tulkintaan. Konkretisoinnin hyväksyttävyyden kriteeri on vaarallisuus- ja väkivaltariskikäsitteiden sisällön hyväksyttävyyden oikeudellisesti²⁰⁶. Konkretisoinnissa on tukeuduttava soveltuviin oikeuslähteisiin. Rikoksentekijän vaarallisuuden ja sen arvioinnin osalta kyseessä ovat ensisijaisesti ja erityisesti rikoksentekijän vaarallisuudesta ja sen arvioinnista annetut yleiset ohjeistukset, psykiatrian ja psykologian tieteenaloilla asiasta tehdyt tieteelliset tutkimukset sekä ammattikirjallisuus vaarallisuuteen liittyen ja kyseisen rikoksentekijän vaarallisuudesta laaditut asiantuntijalausunnat. Lakien esityöt, oikeuskäytäntö eli tuomioistuinratkaisut ja oikeuskirjallisuus ovat tässä suhteessa pienemmässä roolissa, koska niiden merkitys rikoksentekijän vaarallisuuden arviointiin on tähän asti ollut hyvin vähäistä.

Oikeusjärjestykseen kuuluu eritasoisia oikeuslähteitä. Oikeuslähdeoppi ilmaisee sen aineiston, josta oikeudellisen ratkaisun perusteet tulee etsiä ja jolla oikeuskysymyksen ratkaisu on perusteltava. Tuomarin näkökulmasta oikeuslähdeoppi määrittää siten ratkaisun perusteet ja ratkaisuperusteiden keskinäiset suhteet eli velvoittavuuden²⁰⁷. Suomessa on ajallisesti pitkään ollut vallalla Aulis Aarnion luoma staattiseen oikeuslähdeoppiin perustuva tapa jakaa oikeuslähteet a) pakottaviin tai vahvasti velvoittaviin, johon kuuluvat kirjoitettu laki ja maan tapa, b) heikosti velvoittaviin, johon kuuluvat lähinnä lakien esityöt ja oikeuskäytäntö eli tuomioistuinratkaisut sekä c) sallittuihin oikeuslähteisiin, joita ovat kaikki muut hyväksytyt oikeuslähteet eli muun muassa oikeuskirjallisuus, soft law -aineisto, reaaliset asia-argumentit ja oikeusperiaatteet²⁰⁸. Oikeuslähdeoppi edellyttää ratkaisun perustamista ainoastaan oikeudellisiin normeihin²⁰⁹, koska sen avulla rajataan tuomioistuimen ratkaisovaltaa. Tämä tarkoittaa sitä,

²⁰⁶ Ks. Jonkka 1991, s. 146.

²⁰⁷ Määttä 2015, s. 152.

²⁰⁸ Ks. Aarnio 1989, s. 220–221. Oikeuslähteiden jaottelusta ks. myös Aarnio 2006, s. 291–306.

²⁰⁹ Nuotio 2005b, s. 129.

että normatiivisia oikeuslähteitä käyttävät lainsoveltajat saavat lainmukaisen perustan ratkaisuilleen. Oikeuslähteitä hyödyntämällä tai ainakin kantansa niihin perustamalla pitäisi siten olla mahdollista vastata kysymykseen, mikä on voimassa olevan oikeuden mukainen kanta johonkin tulkintaongelmaan.²¹⁰

Tuomioistuimen tulee huomioida oikeuslähteet aina myös sen arvioidessa rikoksente kijän vaarallisuutta. Rikoksente kijän vaarallisuutta arvioitaessa tuomioistuimen tulee ottaa huomioon ja käyttää oikeuslähteenä myös Euroopan unionin lainsäädäntöä tuomioistuinratkaisuihin ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntöä. Oikeuslähteet ovat jatkuvassa muutoksessa ja kehityksessä, ja niiden hyväksyttävyyden perustuu ensisijaisesti niiden käytön perusteltavuuteen. Erityisesti kiperissä tapauksissa ratkaisu ei voi aina perustua pelkästään muodollisesti velvoittavista lähteistä johdettaviin juridisiin perusteisiin, vaan harkinnassa joudutaan todellisuudessa käyttämään myös muunlaisia argumentteja²¹¹. Rikoksente kijän vaarallisuuden arvioinnissa soft law -aineisto voi korostua enemmän kuin tavanmukaisessa RL:n tulkinnassa, koska asiasta ei ole olemassa juurikaan kansallista lainsäädäntöä. Tällaisella aineistolla tarkoitetaan vaarallisuuden arviointia koskevissa yhteyksissä erityisesti kansallisten viranomaisten kuten THL:n, kansainvälisten järjestöjen tai ammattikunnan antamia ohjeita, suosituksia ja käytäntöjä, kuten esimerkiksi ministerikomitean suosituksia. Soft law -aineisto ei voi oikeudellisesti sitoa rikoksente kijän vaarallisuutta tuomioistuimessa arvioivaa tuomaria, mutta käytännössä tällaisella aineistolla voi olla oleellinen merkitys asian ratkaisemiseen. Tässä tutkimuksessa soft law -käsitettä käytetään kuvaamaan laajasti kaikkea sellaista rikoksente kijän vaarallisuuden arviointiin liittyvässä päätöksenteossa hyödynnettävää kirjallisessa muodossa olevaa aineistoa, joka ei ole oikeudellisesti velvoittavaa. Tämän seurauksena tuomioistuinten ratkaisutoimintaan suodattuu erilaisten toimijoiden sopimia näkemyksiä ja linjauksia. Tuomioistuimen tulee rikoksente kijän vaarallisuutta koskevassa ratkaisutoiminnassaan käyttää ja hyödyntää soft law -aineistoa merkittävänä oikeuslähteenä. Itse asiassa kansainvälisen, laadullisesti korkeatasoisen soft law -aineiston tulisi rajata ehdot myös kansalliseen rikoksente kijän vaarallisuutta koskevaan lainsäädäntöön.

Tuomioistuimen harkintavaltaa rikoksente kijän vaarallisuuden huomioimisessa rangaistuksen tai sen jatkamisen täytäntöönpanossa sekä rikoksente kijän vaarallisuuden arvioinnissa rajaa yllä mainittujen oikeuslähteiden lisäksi myös tämän tutkimuksen viidennessä luvussa käsitellyt rikoksente kijän vaarallisuuden näkökulmasta keskeisimmät rikosoikeudelliset oikeusperiaatteet; laillisuus-, suhteellisuus-, yhdenvertaisuus- ja ihmisarvon loukkaamattomuuden periaatteet. Rikosoikeudellisten oikeusperiaatteiden painoarvosta ratkaisuperusteena ei voida antaa mitään yleispätevää ohjetta, koska niiden oikeusläh-

²¹⁰ Myrsky 2010, s. 50.

²¹¹ Huovila 2005, s. 44–45.

deperusta vaihtelee voimakkaasti. Osa periaatteista on kirjattu lakiin, kun taas osa nauttii institutionaalista tukea, sitäkin hyvin eri laajuisesti. Esimerkiksi rangaistuksen mittaamisen osalta suhteellisuusperiaate perustuu lakiin, jolloin se on vahvasti velvoittavan oikeuslähteen asemassa. Rikosoikeudellisten oikeusperiaatteiden ilmauksia tulee etsiä rikoslainsäädännön lisäksi erityisesti PL:sta ja Suomea sitovista ihmisoikeussopimuksista.

Rikosoikeudelliset oikeusperiaatteet voivat toimia tuomioistuimessa itsenäisenä ratkaisuperusteena silloin, kun kyseessä on kiperä tapaus rikoksenteikijän vaarallisuussäännöksen näkökulmasta. Yksittäistapauksessa tällaisella oikeusperiaatteella tulee olla lain soveltamisessa vaikutusta päätösharkintaan rajoittavasti. Tämä tarkoittaa sitä, että lakia on tulkittava suppeasti. Toisaalta rikosoikeudelliset oikeusperiaatteet voivat esiintyä soveltamistilanteessa yhdessä rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioivien säännösten kanssa, jolloin ne ohjaavat ratkaisun tekemistä ratkaisuperusteena.²¹² Tällöin niistä voidaan saada johtoa asian oikeudenmukaiseen ratkaisemiseen. Samalla ne ohjaavat ratkaisun suuntaa jättäen soveltajalle harkintavaltaa, eivätkä siten yleensä suoraan määrittele lopputulosta²¹³. Jos rikosoikeudellisen oikeusperiaatteen sisältö on hyvin yleinen, sen soveltamisala saattaa tuomioistuimessa muodostua laajaksi, ja sillä voidaan perustella toisistaan vastakkaisiakin ratkaisuja.

7.2.4 Tuomioistuimen perusteluvollisuus rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevissa päätöksissä

Tuomioistuimen ratkaisutoiminnan yksi merkittävä tavoite on, että rikoksenteikijä ymmärtää, millä perusteilla tuomioistuin on päättänyt tekemänsä ratkaisuun²¹⁴. Tästä syystä oikeudelliseen päätöksentekoon kuuluu olennaisesti perusteluvastuu²¹⁵. Oikeus saada perusteltu ratkaisu kuuluu yhtenä merkittävänä osana oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, ja se turvataan Suomen PL:n mukaan lailla (PL 21.2). ROL 11:4.1:n ja OK 24:4:n mukaan tuomioistuimen on perusteltava päätöksensä. Perusteluvollisuus koskee kaikkia tuomioistuimia²¹⁶. Kyseisten perustelusäännösten mukaan tuomioistuimen on perusteluissa selvitettävä yksityiskohtaisesti, mihin ratkaisun kannalta välittömästi relevantteihin tosiseikkoihin ja oikeudelliseen päättelyyn ratkaisu perustuu. Perusteluissa on myös selostettava, millä perusteella riittävä seikka on tullut

²¹² Pöyhönen 1988, s. 65–68.

²¹³ Virolainen – Koulu 2012, s. 119.

²¹⁴ Huovila 2003, s. 4.

²¹⁵ Hirvelä 2006, s. 495.

²¹⁶ HO:n ei OK 24:15.2:n mukaan tarvitse kuitenkaan toistaa niitä KO:n perusteluja, jotka HO hyväksyy ja ovat riittävät. HO:n tulee liittää valituksenalainen päätös oman päätöksensä liitteeksi. Asiasta on tällöin kuitenkin käytävä ilmi, että HO on todella tutkinut asian. (OK 24:16).

näytetyksi tai jäänyt näyttämättä. Hakemuslainkäytön osalta säännös perusteluvelvollisuudesta on hyvin saman sisältöinen ROL:n ja OK:n säännösten kanssa. OK 8:10.2:n mukaan riitaisessa hakemusasiassa annettava päätös laaditaan ja perustellaan samalla tavalla kuten tuomioistuimen riita-asioissa antamat ratkaisut. Jos hakemus hyväksytään, asia ei ole ollut riitainen, eikä täydellisen päätöksen laatimiseen ole muuta erityistä syytä, päätökseen ei tarvitse sisällyttää selostusta asiasta eikä perusteluja. Oikeus perusteltuun ratkaisuun on myös osa EIS 6 artiklan mukaista oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusta, joka käy selkeästi ilmi EIT:n 6 artiklan ratkaisukäytännöstä²¹⁷. Näitä OK:n, ROL:n ja EIT:n säännöksiä on pidettävä tuomioistuinratkaisun perustelemisen lähtökohtina ja ne asettavat ratkaisun perustelemisen minimivaatimukset²¹⁸. Näiden lainkohtien sanamuodosta ei voi kuitenkaan päätellä sitä, minkälaiset perustelut ovat yksittäisessä tapauksessa hyvät tai optimaaliset, vaan ne täytyy päätellä muista oikeuslähteistä ja oikeudellisista perusteista²¹⁹.

Perustellulla ratkaisulla voidaan tarkoittaa kahta eri asiaa. Ensinnäkin kysymys on siitä, että ratkaisun perusteet ovat asiallisesti hyväksyttäviä eli oikeita, jolloin myös lopputulos on yleensä oikea eli lainmukainen ja vastaa jutun tosiseikkoja. Toisaalta ratkaisun perustellisuudella voidaan tarkoittaa sitä, että tuomion tai päätöksen perustelut ovat muodollisessa suhteessa hyväksyttävät eli täyttävät laissa perusteluille asetetut vaatimukset ja että ratkaisu on oikeuslähteopissa hyväksytyjen tulkintaperusteiden edellyttämällä tavalla perusteltu.²²⁰ Tuomioistuimen ratkaisu on perusteltava aina niin yksityiskohtaisesti kuin kunkin asian merkitys ja riitaisuus vaativat²²¹. Perusteluvelvollisuus ulottuu kaikkiin asianosaisen oikeustilaan mahdollisesti vaikuttaviin, järkevästi tehtyihin väitteisiin ja vaatimuksiin. Perusteluissa voidaan erottaa toisistaan yhtäältä aineellisoikeudellinen sisältö tai substanssi ja toisaalta prosessuaalinen eli muodollinen muoto. Prosessuaaliseen muotoon liittyvät esimerkiksi sellaiset kysymykset kuin perustelujen tyyli, ymmärrettävyys, selkeys ja seikkaperäisyys sekä vastaaminen asianosaisten vaatimuksiin, väitteisiin ja kysymyksiin. Toisaalta perustelut voidaan erottaa oikeudellisen ratkaisun osalta myös sekä näyttö- eli tosiasia-perusteluihin että oikeudellisiin eli normiperusteluihin. Perustelujen sisältöä ovat siten esimerkiksi näyttöperusteluissa erilaiset tosiseikat

²¹⁷ EIT on korostanut useissa ratkaisuisaan, että tuomioistuinten ja muiden lainkäyttöelinten päätösten perusteluista tulee adekvaattisesti lausua julki ne syyt, joille päätökset perustuvat. Ks. esim. Sawoniuk v. Yhdistynyt Kuningaskunta (2001); Velted-98 AD v. Bulgaria (2008); Albert v. Romania (2010); Bielaj v. Puola (2010); Soila v. Suomi (2010). EIT ei ole kuitenkaan edellyttänyt, että kaikkiin väitteisiin otetaan kantaa, koska perusteluvelvollisuuden laajuus vaihtelee tapauksen laadusta riippuen.

²¹⁸ Haapanen 2005, s. 179.

²¹⁹ Huovila 2005, s. 14.

²²⁰ Virolainen – Martikainen 2003, s. 54.

²²¹ HE 82/1995 vp, s. 127–128.

(oikeus-, todistus- ja apotosiseikat) sekä kokemussäännöt ja normiperusteluisa aineellisen oikeuden normit, prejudikaatit ja muut oikeudelliset ratkaisuperusteet.²²²

Näyttöperustelut pitävät sisällään tiedon siitä, miksi oikeustosisekkää on pidetty tai ei ole pidetty selvitetynä eli miten asiassa esitettyjen todistustosisekkojen näyttöarvo on määritetty. Tuomioistuimen tulee perustella ratkaisu erittelemällä ja perustelemalla todistustosisekkojen luotettavuus yksityiskohdaisesti²²³. Tuomioistuimen on siten tuotava ratkaisussaan julki kaikki tekijät, kuten esimerkiksi kokemussäännöt, jotka yksittäisessä asiassa ovat vaikuttaneet näyttöarvon määrittämiseen²²⁴. Lisäksi näyttöperusteluissa tulee selvittää, millaiseksi kunkin oikeustosisaikan osalta näyttöarvo ja näyttökynnys on arvioitu²²⁵. Näytön selostamisen sijaan perusteluissa tulee keskittyä näytön arviointiin ja johtopäätösten tekoon²²⁶. Käytännössä perusteluista on siis ilmevä, millä perusteella seikan, josta asianosaiset ovat olleet eri mieltä, on päätelty olevan olemassa.

Normiperustelut ilmaisevat oikeuskysymyksen ratkaisun eli sen, millaiseen oikeudelliseen päättelyyn ratkaisu perustuu. Ratkaisusta on näin ollen käytävä ilmi, millä oikeudellisilla perusteilla tuomioistuin on toteamiensa tosiseikkojen perusteella päättänyt tuomiosta ilmenevään lopputulokseen. Normiperusteluihin kuuluvat erityisesti sovellettujen lainkohtien, mahdollisten muiden oikeusohjeiden, lain tulkintaan vaikuttaneiden oikeuslähteiden ja seuraamusten valintaa eli seuraamuksen lajia ja määrää koskevat perustelut²²⁷. Oikeuskysymyksen perustelemisella tarkoitetaan siten merkityksen antamista oikeudellisesta tekstistä ilmeneville oikeussäännöille²²⁸. Tuomio-oikeellisuuden voidaan sanoa olevan yhden ainoan oikean ratkaisun löytämisen sijasta sekä näyttö- että normiperustelujen vakuuttavuutta²²⁹. Ratkaisun perusteleminen eli ratkaisuperusteiden julkittuominen ja ratkaisun oikeellisuus ovat siten eri asioita²³⁰.

Ratkaisun perustelemista koskevat säännökset eivät anna paljon viitteitä siitä, millaiset ovat hyvät perustelut. Laissa onkin vaikea yksityiskohtaisesti säätää siitä, miten tarkoin tuomioistuinten ratkaisut on perusteltava ja mitä yleisempiä laatuvaatimuksia perustelujen sisällölle voidaan ja pitää asettaa²³¹. Oikeuskirjallisuudessa hyvälle perusteluille on kuitenkin asetettu huomattavia laatuvaati-

²²² Huovila 2005, s. 13. Ks. myös Huovila 2003, s. 2.

²²³ Ks. esim. Sorvettula et al. 1988, s. 86.

²²⁴ Ks. esim. Lappalainen et al. 2012, s. 703.

²²⁵ Laukkanen 2002, s. 110.

²²⁶ Jokela 2000, s. 400.

²²⁷ Virolainen – Pölönen 2003, s. 432–436.

²²⁸ Nurmi 2005, s. 201.

²²⁹ Komiteamietintö 2003:3, s. 215.

²³⁰ Virolainen – Martikainen 2003, s. 54. Ks. myös Linna 1993, s. 138, alaviite 5.

²³¹ Komiteamietintö 2003:3 s. 216.

muksia. Niiden mukaan tuomion perustelujen tulee olla esimerkiksi seikkape- räisiä eli yksityiskohtaisia, avoimia, ymmärrettäviä ja rehellisiä²³². Perustelujen laajuus tulee arvioida tapauskohtaisesti suhteutettuna esimerkiksi tarpeeseen ja asian laatuun²³³. Esimerkiksi lain aukollisuus, vanhentuneisuus ja avoimet nor- mit edellyttävät ratkaisulta tarkempaa ja parempaa perustelemista²³⁴. Peruste- luissa on esitettävä kaikki ne oikeustositteikat, jotka ovat tuomioistuimen rat- kaisun kannalta relevantteja. Epäoleellisia ja asiaan vaikuttamattomia seikkoja ratkaisussa ei tarvitse tuoda esille.

Ratkaisun lopputuloksella on vaikutuksensa perusteluihin. Tuomioistuimen ei tarvitse perustella enempää kuin lopputulos edellyttää. Tämä voidaan ym- märtää niin, että perustelut tulisi aina kirjoittaa ennen kaikkea asian hävinneel- le osapuolelle.²³⁵ Erityisesti silloin, kun asiaa koskeva riitaisuus ja epäselvyys koskee esitettyä näyttöä, ratkaisun faktaperustelujen täytyy olla yksityiskoh- taiset. Perustelujen tulee olla käytetyn kielen osalta sellaiset, että niitä luke- va ymmärtää niiden esille tuoman tiedon. Ratkaisun perustelujen kielelliseen ymmärrettävyyteen vaikuttavat sekä leksikaaliset että syntaktiset tekijät. Lek- sikaalisilla eli sanastollisilla tekijöillä tarkoitetaan sitä, että perustelujen kie- len tulee olla ymmärrettävää ja selkeää. Perusteluissa ei pidä tarpeettomasti käyttää sellaisia termejä, jotka avautuvat vain juridisen koulutuksen saaneille. Myös vierasperäisten termien käyttäminen täytyy välttää. Terminologiassa tu- lee pyrkiä mahdollisimman suureen tarkkuuteen. Syntaktisten eli kielen raken- netta koskevien tekijöiden mukaan perustelujen tulisi olla kohtuullisen mittai- sia ja virkerakenteeltaan yksinkertaiset. Rakenteelliseen selkeyteen vaikuttavat virkerakenteen ohella kappalejaot ja väliotsikointi. Kielen tulisi olla ylipäättään virheetöntä ja oikeakielistä. Lisäksi tuomioistuimen ratkaisussa täytyy esittää pro et contra -argumentointia sekä näyttökysymyksen että oikeuskysymyksen perustelemiseen. Tällaisella puolesta ja vastaan -perustelulla tarkoitetaan sitä, että ratkaisussa tuodaan esiin sekä valitun ratkaisuvaihtoehdon puolesta että sitä vastaan puhuvat seikat ja ratkaisuun päädytään näitä seikkoja vastakkain punnitsemalla, ja että ratkaisussa kerrotaan, miksi lopputulosta puoltavat argu- mentit ovat ratkaisussa olleet merkittävimpiä.²³⁶

Asianmukaisilla tuomioistuinratkaisun perusteluilla on useita funktioita. Pe- rusteluilla annetaan asianosaisille mahdollisuus arvioida ratkaisun oikeellisuut- ta²³⁷. Perustelujen kautta voidaan siten kontrolloida, onko tuomioistuin käyttä- nyt sille uskottua tuomiovaltaa lakien ja hyväksytyjen oikeuslähteiden valossa

²³² Huovila 2003, s. 140–150.

²³³ Virolainen – Martikainen 2010, s. 55.

²³⁴ Huovila 2005, s. 18.

²³⁵ Huovila 2003, s. 93.

²³⁶ Virolainen – Martikainen 2010, s. 62–65.

²³⁷ Virolainen – Martikainen 2010, s. 26–31.

oikealla tavalla, eli onko ratkaisu lainmukainen ja täyttääkö se kohtuuden ja oikeudenmukaisuuden vähimmäisvaatimukset²³⁸. Perustelut voivat edistää ai-neellista totuutta myös tuomarin itsekontrollin kautta. Perusteluja kirjoitettaes-sa tuomari kontrolloi samalla päättelynsä pätevyyttä, ja tällöin perustelut voi-vat osoittaa alun perin ajatellun ratkaisun virheellisyyden tai heikot kohdat²³⁹. Perustelut sisältävät tiedon siitä, mikä tai mitkä argumentit ovat olleet oikeu-denkäyntiä koskeneessa diskurssissa painavimpia sekä näytöllisesti että nor-matiivisesti²⁴⁰. Perusteluiden avulla voidaan torjua myös tuomioistuimen mie-livaltaa ja kontrolloida, ettei näyttöratkaisu perustu epämääräiseen intuition, sattumanvaraisuuteen tai tunneperäiseen arviointiin²⁴¹. Perustelut mahdollis-tavat myös ratkaisun jälkikäteisen kontrollin, mikä on edellytys ratkaisun hy-väksyttävyydelle²⁴². Lisäksi tuomioistuimen perusteluvollisuuden voidaan sanoa edistävän luottamusta tuomioistuimiin²⁴³. Perustelut saattavat antaa edel-lytyksiä muutoksenhaun tarpeellisuuden pohdintaan. Jutun hävinnyt asianosai-nen voi perustelujen avulla arvioida ja kontrolloida ratkaisun lopputuloksen oi-keellisuutta ja päätellä, kannattaako muutoksenhaku.²⁴⁴

Perustelut ovat erityisen tärkeitä silloin, kun oikeusnormit antavat tuomiois-tuimelle paljon harkintavaltaa. Tällöin yhteiskunnallisten arvojen ja arvostus-ten sekä ratkaisulla tavoiteltavien käytännön seuraamusten merkitys ratkaisun perusteina lisääntyy ja tuomioistuinten yhteiskunnallinen vallankäyttö on vah-vimmillaan²⁴⁵. Rikoksenteikijän vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioinnissa tuomarin harkintavalta on merkittävä, koska ratkaisun perusteena oleva säädös-pohja vaarallisuuden osalta on sekä koko rangaistuksen vankilassa suorittami-sen että elinkautisvankeuden tapauksessa väljä ja aukollinen normien ollessa avoimia, ja näytön arviointi perustuu yleensä merkittävästi asiantuntijalausun-tojen näyttöarvoon. Luonteensa vuoksi rikoksenteikijän vaarallisuuteen liittyviä vaihtoehtoja on jokaisessa jutussa vähintään kaksi, ja jokainen ratkaisu sisältää epävarmuutta, eikä mitään ratkaisua voida tässä vaiheessa osoittaa varmuudella oikeaksi. Huomattava on myös se, että tuomioistuimen päätös rikoksenteikijän vaarallisuudesta ei koskaan ole yksittäinen päätös, vaan päätös rikoksenteikijän vaarallisuudesta vaikuttaa muihin tuomioistuimen tehtävänä oleviin päätöksiin, eli siihen tuomitaanko rikoksenteikijä suorittamaan koko rangaistuksensa van-kilassa, päästetäänkö hänet siitä ehdonlaiseen vapauteen vai päästetäänkö hä-net ehdonlaiseen vapauteen elinkautisesta vankeudesta.

²³⁸ Laine 2005, s. 443.

²³⁹ Huovila 2003, s. 110–112.

²⁴⁰ Ervo 2005, s. 420–421.

²⁴¹ Lappalainen et al. 2012, s. 683.

²⁴² Sorvettula et al. 1988, s. 24–25.

²⁴³ Virolainen 1995, s. 107.

²⁴⁴ Huovila 2003, s. 112–113.

²⁴⁵ Virolainen – Martikainen 2003, s. 88.

Rikoksenteijän vaarallisuutta koskeva ratkaisu on merkittävästä tuomarin harkintavallasta johtuen valinnan tekemistä ja punnintaa ratkaisuvaihtoehtojen välillä. Tuomioistuimen tulee ratkaisussaan ottaa kantaa myös vastakkaista ratkaisua puoltaviin seikkoihin. Tällöin on erittäin tärkeää, että tuomioistuin perustelee ratkaisunsa riittävän tarkasti. Voidaankin sanoa, että tuomioistuimen rikoksenteijän vaarallisuutta koskevan ratkaisun perusteluvelvollisuus on vähintään yhtä laaja kuin yleisesti tuomioistuimen ratkaisussa. Kuitenkin, mikäli tietyssä asiassa ei ole RL 2c:11:ssä säädettyjä edellytyksiä määrätä rikoksenteijää suorittamaan koko rangaistuksensa vankilassa, hänen väkivaltariskiään ei ole tarpeen arvioida, eikä sen myötä perustella tuomiossa.

Oikeuskäytännössä rikoksenteijän vaarallisuutta koskevan ratkaisun perustelut ovat olleet perinteisesti niukkoja ja puutteellisia, eikä rikoksenteijä ole saanut perusteellista vastausta hänen vaarallisuudestaan esitettyyn väitteeseen. Perustelujen keskeinen ongelma on ollut se, että rikoksenteijän vaarallisuutta ei ole juurikaan perusteltu, vaan se on kuitattu lyhyesti ”on pidettävä/ei ole pidettävä erittäin vaarallisena” -argumentilla. Toisinaan tuomioistuimen tekemä ratkaisu on jätetty myös perustelematta kokonaan.²⁴⁶ Tällöin tuomiossa ei ole perusteltu lainkaan sitä, minkä tosiseikkojen vuoksi rikoksenteijä on arvioitu vaaralliseksi tai mitkä tosiseikat ovat estäneet hänen arvioimisensa vaaralliseksi. Rikoksenteijän vaarallisuuden arvioinnin osalta hyvin puutteellisena KO:n perusteluna voidaan mainita seuraava tämän tutkimuksen empiirisessä tutkimuksessa esiin tullut perustelu:

”KO katsoo, että vastaaja on pidettävä erittäin vaarallisena toisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Vastaaja on syyllistynyt 10 vuoden sisällä aiemmin henkirikokseen. Vastaaja määrätään suorittamaan koko rangaistusaika vankilassa.”

Koska rikoksenteijän vaarallisuuden arviointiin liittyy lähtökohtaisesti aina riita rikoksenteijän vaarallisuustositseikasta, perustelujen puuttumattomuus on lainvastaista. Tällöin on mahdotonta arvioida sitä, onko tuomioistuimen vaarallisuusarviointi lainsäädännön näkökulmasta hyväksyttävä. Jos tuomarin ratkaisuperusteita ei ole kirjattu yksityiskohtaisesti auki rikoksenteijän vaarallisuutta koskevaan ratkaisuun, ei myöskään jälkikäteen voida varmistua siitä, että eri rikoksenteijöitä arvioitaisiin eri tuomioistuimissa yhtäläisin perustein. Tämä voi vaarantaa päätösten kohteena olevien rikoksenteijöiden yhdenvertaisen kohtelun.

Erityisesti aikaisemmin perustelut ovat usein merkittävässä määrin viitanneet pelkästään asiasta saatuun oikeuspsykiatriseen vaarallisuusarviolausun-

²⁴⁶ Ks. tämän tutkimuksen luku 8.3.9.

toon. Tällöin tuomioistuimien ratkaisuisa viitataan lakonisesti rikoksenteijän tutkineen lääkäriin tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan vaarallisuusarviolausuntoon ja todetaan, että tuomioistuin yhtyy rikoksenteijän tutkineen lääkäriin tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan tai näiden molempien näkemykseen rikoksenteijän vaarallisuudesta, eikä tuomioistuimen itsenäistä arviointia rikoksenteijän vaarallisuudesta ole tehty lainkaan, tai ainakaan sitä ei ole kirjoitettu auki sen enempää. Myöskään tällaiset perustelut eivät missään tapauksessa täytä OK:ssa säädettyjä vaatimuksia. Esimerkkeinä tällaisista ratkaisuista voidaan mainita seuraavat tämän tutkimuksen empiirisessä tutkimuksessa esiin tulleet KO:ien perustelut:

”Asiassa ei ole ilmennyt perusteita arvioida vastaajan vaarallisuutta toisin kuin lausunnoissa.”

”Vastaajaa on rikoksesta ilmenevien seikkojen ja mielentilatutkimuksen yhteydessä tehdyn vaarallisuus selvityksen perusteella pidettävä erittäin vaarallisenä toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.”

”THL:n antaman lausunnon perusteella KO katsoo, että vastaajaa ei ole pidettävä erittäin vaarallisenä toisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Näin ollen ei ole edellytyksiä määrätä, että vastaajan tulee suorittaa koko rangaistus vankilassa.”

”Vastaaja on rikosta edeltäneiden 10 vuoden aikana syyllistynyt tapon yritykseen ja törkeään pahoinpitelyyn. Valviran 15.1.2009 antaman vastaajan vaarallisuutta koskevan lausunnon mukaan vastaajaa on pidettävä erittäin vaarallisenä toisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle. KO katsoo, että vastaajaa on rikoksesta ilmenevien seikkojen ja edellä mainitun selvityksen perusteella pidettävä erittäin vaarallisenä toisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Sen vuoksi KO päättää, että vastaaja vapautuu vankilasta vasta hänen suoritettuaan tuomitun rangaistuksen kokonaan.”

Tämän tutkimuksen empiirisessä osassa tuli ilmi, että ratkaisujen perusteleminen on sekä määrällisesti lisääntynyt että laadullisesti parantunut. Osaltaan tähän on varmasti vaikuttanut asiassa esitetty kritiikki ja perus- ja ihmisoikeuksien johdosta lisääntynyt näkemys siitä, että rikoksenteijän vaarallisuuden arvioinnissakin kunnan perustelut lisäävät rikoksenteijän oikeusturvaa ja luotamusta tuomioistuimeen. Esimerkkejä tällaisista laadullisesti parantuneista perusteluista liittyen rikoksenteijän vaarallisuuden arvioimiseen ovat seuraavat KO:ien perustelut:

”Vastaaja tuomitaan 9 v 8 kk pituiseen vankeusrangaistukseen taposta. Hän on rikosta edeltäneiden kymmenen vuoden aikana syyllistynyt vuonna 2004 alentuneesti syyntakeisena tehtyyn murhaan, vuonna 2003 alentuneesti syyntakei-

sena tehtyyn törkeään pahoinpitelyyn ja vuonna 2012 alentuneesti syyntakeisena tehtyyn törkeään pahoinpitelyyn. THL:n mielentilalausunnossa vastaaja on rikoshistoriansa sekä henkilöstään ilmenevien muiden seikkojen perusteella katsottu pidettäväksi erittäin vaarallisena toisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Lausunnon mukaan siinä esitetyt tekijät nostavat vastaajan väkivaltaisen käyttäytymisen riskin korkeaksi. Väkivaltaisen käyttäytymisen uusimista ennustavista taustatekijöistä korkean riskin puolesta puhuvat aikaisempi ja nuorena alkanut väkivaltaisuus. Väkivaltariskiä nostavat edelleen muiden muassa persoonallisuushäiriö, epävapaa ja epäsosiaalinen persoonallisuus psykopaattisin piirtein. Hänen empatiakykynsä on puutteellinen ja hänen on vaikea tuntea syyllisyyttä ja katumusta. KO toteaa, että vaarallisuutta koskeva lausunto ei sido tuomioistuinta, mutta sillä on suuri merkitys asiassa. KO:lla ei käytettävissään olevan oikeudenkäyntiaineiston perusteella ole aihetta arvioida vastaajan vaarallisuutta toisin kuin edellä mainitussa lausunnossa on katsottu. Käräjäoikeus katsoo, että vastaaja on hänen syykseen luetusta rikoksesta ilmenevien seikkojen sekä THL:n laatiman selvityksen perusteella pidettävä erittäin vaarallisena toisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Hänet on siten määrättävä suorittamaan koko rangaistusaika vankilassa eli hän vapautuu vankilasta vasta hänen suoritettuaan tuomitun rangaistusajan kokonaan.”

”THL on esittänyt katsovansa, että vastaajaa on pidettävä erittäin vaarallisena toisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Vastaajan mielentilatutkimus ja vaarallisuuden arviointiin liittyvä tutkimus on suoritettu Vanhan Vaasan sairaalassa. Vastaajan elämän osalta on tietoja hankittu läheisiltä ja eri viranomaistahoilta varsin laajasti. Vastaajan psyykkinen status on arvioitu kliinissä haastatteluissa käyttäen eri arviointimenetelmiä. Arviointien perusteella vastaajan väkivaltaisuuden riskitekijöiden on todettu olleen selvästi olemassa. Psykologisessa tutkimuksessa on todettu, että vastaajan riski syyllistyä uuteen väkivaltarikokseen on korkea hänen päihderiippuvuutensa, runsaan aiemman väkivaltaisuutensa, impulsiivisuutensa ja epävakautensa takia. Tutkimuksessa on todettu johtopäätöksenä, että vastaaja on kliinisen arvion ja käytettyjen strukturoitujen arviointimenetelmien perusteella alkoholipäihtymystilassa erittäin vaarallinen toisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Tällöin väkivallan ja erityisesti parisuhdeväkivallan riski on korkea. Ilman päihtymystilaa vastaajan väkivaltariski on matala, mutta toistaiseksi hän ei ole ollut motivoitunut lopettamaan alkoholin juomista. Vastaajan rikosrekisteristä ilmenevä hänen aikaisempi rikollisuutensa tukee käräjäoikeuden mukaan sitä arviota, että häntä on pidettävä erityisen vaarallisena toisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Kerrotuilla perusteilla käräjäoikeus yhtyy THL:n lausuntoon. Edellä lausutuilla perusteilla käräjäoikeus määrää, että vastaaja vapautuu vankilasta vasta hänen suoritettuaan tuomitun rangaistusajan kokonaan.”

Nämäkään laadullisesti jo parantunutta perustelua rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioimiseksi eivät juurikaan sisällä tuomioistuimen itsenäistä harkintaa rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevista tosiseikoista. Tosiseikkojen ilmaiseminen perusteluissa edellyttää tuomioistuimelta suurta ajattelumuutosta tähän asti vallinneeseen käytäntöön. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa tuomarin roolin täytyy muuttua siten, että hän ei voi enää piiloutua asiantuntijalausnon taakse. Tuomareiden tulee kehittää perusteluja ja laatia avoimempia, läpinäkyvämpiä sekä konkreettisempia perusteluja rikoksenteikijän vaarallisuudesta. Tuomioistuimen on kyettävä perustelemaan päätös konkreettisesti rikoksenteikijän tosiseikkoja suhteuttaen ja omaan harkintaan nojaten, eikä viitata pelkästään asiantuntijan kannanottoon. Toisaalta tuomiossa tulee selvittää myös asiassa annettuja asiantuntijalausuntoja, ja selvittää niiden sisältöä. Rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevien päätösten perusteluilta voi oikeutetusti vaatia, että perusteluissa otetaan esille kattavasti ja konkreettisesti vaarallisuuden puolesta ja vastaan vaikuttavia näkökohtia ja perustellaan ratkaisu niiden välillä.

Mikäli rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa esitettäisiin nykyisestä poiketen toisen psykiatrin vaarallisuusarviolausunto tai esimerkiksi jotakin merkittävää vastaanäyttöä, pakottaisi se tuomioistuimen kirjoittamaan perustelut nykyistä vahvemmiksi. Myös rikoksenteikijän vaarallisuutta arvioivien psykiatrien ja psykologien sekä tuomareiden välistä yhteistyötä tulisi parantaa, mikä mahdollisesti parantaisi myös vaarallisuusratkaisun perusteluita. Hyvin perusteltu asiantuntijalausunto auttaa tuomaria hänen ratkaisunsa perustelujen kirjoittamisessa. Puutteellisesti perusteltu ratkaisu saattaa antaa kuvan mielivaltaisesta päätöksestä, kun taas yksityiskohtaiset perustelut suojaavat tällaisilta väitteiltä.

Erilaiset haitat ja negatiiviset vaikutukset rikoksenteikijän vaarallisuuden väärin arvioimisesta ovat sekä yksilön että yhteiskunnan kannalta erittäin suuret. Perustelujen tehtävänä on tästä syystä turvata rikoksenteikijän oikeusturva ja ratkaisun tosiasiallinen oikeus. Yksityiskohtaiset perustelut muodostavat näin ollen edellytyksen sille, että rikoksenteikijän vaaralliseksi arvioimisen perusteita on mahdollista arvioida oikeudellisesti. Rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevan ratkaisun perustelussa onkin yksityiskohtaisesti selvitettävä, miksi tuomioistuin päätyi vaarallisuuden osalta tekemäänsä ratkaisuun. Perusteluissa on tuotava avoimesti esille ne kriteerit, jotka tosiasiallisesti vaikuttivat ratkaisuun. Tällöin myös tuomioistuimen tekemän harkinnan tulee ilmetä ratkaisun perusteluista. Mitä epäselvempi tai riitaisampi kysymys rikoksenteikijän vaarallisuudesta on, sitä enemmän edellytetään tuomioistuimen itsenäisiltä perusteluilta²⁴⁷. Perustelujen avulla voidaan tuoda esille myös se, että rikoksenteikijän

²⁴⁷ Ks. Frände 1998, s. 1247–1248.

vaarallisuutta koskeva näytön arviointi on oikeudellisesti mahdollista. Esimerkiksi psykiatrin vaarallisuusarviolausunnon ollessa epäselvä tai epävarma, voidaan muun näytön tukiessa rikoksentekijän vaarallisuutta todeta vaarallisuuden tulleen oikeudellisesti riittävällä todennäköisyydellä näytetyksi.

Rikoksentekijän oikeusturvan kannalta on erittäin tärkeää tuomioistuimen kyky tehdä oikea päätös rikoksentekijän vaarallisuudesta. Tuomioistuimen vastuu riittävästä ja kattavasta rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnista voidaan näyttää toteen ainoastaan ratkaisun monipuolisilla perusteluilla. Tehty päätös palautuu viimein tuomioistuimen kirjoittamiin perusteluihin. Vaarallisuudesta tehdyn ratkaisun oikeellisuutta voidaan siten arvioida päätöksen perustelujen kautta, ja perustelut muodostavat perustan ratkaisun arvioinnille. Tuomioistuimen perustelujen tulisikin vakuuttaa lukija siitä, että tuomioistuin on itsenäisesti arvioinut rikoksentekijän vaarallisuutta ja väkivaltariskiä, sekä tehnyt päätöksensä oman harkintansa ja argumentaationsa jälkeen. Jos perusteluja ei kirjoiteta yksityiskohtaisesti auki tuomioon, tuomarin henkilökohtaiset näkemykset saattavat vaikuttaa merkittävästi asiasta tehtävään ratkaisuun. Hyvin perustellun ratkaisun avulla rikoksentekijän on siten helpompi ymmärtää, miksi hänet on arvioitu vaaralliseksi tai miksi ei. Erityisen tärkeää on tuoda yksityiskohtaisesti esiin ne tosiseikat, joista rikoksentekijän vaarallisuus päätellään. Tämä tarkoittaa, että tuomioistuimen täytyy pystyä tuomaan esille ratkaisun teossa käytetyt lääketieteelliset, psykologiset ja oikeudelliset kriteerit, riski- ja suojaavat tekijät rikoksentekijän vaaralliseksi arvioimiselle sekä perustella ne. Perusteluissa on tuotava ilmi kaikki ne asianhaarat ja tosiseikat, jotka ovat vaikuttaneet tehtyyn rikoksentekijän vaarallisuudesta tehtyyn ratkaisuun, ja tuotava esiin, miten vaarallisuutta on kyseisessä tapauksessa oikeudellisesti arvioitu.

Koska tuomioistuimen tulee käyttää rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa asiantuntijatodistelua ja ottaa vastaan asiantuntijalausuntoja, tulee ratkaisuissa mainita, mitä asiantuntijalausuntoja oikeudelle on esitetty ja miten tuomioistuin on niitä ratkaisuharkinnassaan arvottanut²⁴⁸. Perusteluvollisuus koskee siten myös asiantuntijalausunnan näyttöarvon määrittämistä²⁴⁹. Lausunnon luotettavuus on perusteluissa aina arvioitava tapauskohtaisesti. Samalla tuomioistuimen olisi tuotava julki ne kokemussäännöt ja mahdolliset apuosiseikat, jotka rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnissa ovat vaikuttaneet näyttöarvon määrittämiseen. Kokemussääntöjen esiintuominen vaarallisuutta koskevissa ratkaisussa on tärkeää siksi, että ne ovat usein vaikeasti suullisesti hallittavaa informaatiota, jotka esitetään tuomioistuimellekin aina kirjallisesti vaarallisuusarviolausuntoina²⁵⁰.

²⁴⁸ Virolainen – Martikainen 2003, s. 291.

²⁴⁹ Saarnilehto 2005, s. 3.

²⁵⁰ Ks. esim. Rautio – Frände 2016, s. 236; Huovila 2004, s. 803.

Rikoksenteijän vaarallisuutta koskevien perustelujen hyväksyttävyyttä edellyttää niiltä erityisesti yksityiskohtaisuutta, oikeuslähteiden, todistusaineiston sekä muun informaation avoimuutta ja pro et contra -argumentaatiota²⁵¹. Päätösten perustelujen ja johtopäätösten avoimuudella on ratkaiseva merkitys rikoksenteijän oikeusturvan toteutumisen kannalta, koska sen yhtenä tavoitteena on riittävän ja todellisen oikeussuojan takaaminen asianosaiselle²⁵². Arvio rikoksenteijän vaarallisuudesta voi koostua yksittäisistä, myös eri asioihin liittyvistä tosiseikoista, joita voi joskus olla vaikea palauttaa konkreettisiksi, selvästi yksilöitävissä oleviksi perusteluiksi. Tästä syystä vaatimus niiden perusteellisesta selittämisestä saattaa asettaa tuomarin kovan työn eteen, mutta rikoksenteijän perus- ja ihmisoikeuksien vuoksi niin on tehtävä. Pitkäaikaisvankien ehdonalaisten vapauttamisen harkintatilanteissa hyvin perusteltu päätös rikoksenteijän vaarallisuudesta ja sen myötä kielteinen ratkaisu ehdonalaiseen vapauteen pääsemisestä saattavat myöhentää uuden ehdonalaishakemuksen jättämistä, koska perustelut antavat jonkinlaista osviittaa sille, miten piakkoin uudelleen vireille laitettu prosessi mahdollisesti menestyisi. Edellä mainittujen seikkojen johdosta ja rikoksenteijän vaarallisuuden arviointiin liittyvien perustelujen kehittymisen kannalta olisi toivottavaa, että KKO antaisi lähitulevaisuudessa rikoksenteijän vaarallisuuden rikoslainsäädännölliseen huomioimiseen perustuvan ennakkopäätöksen.

Oma haasteensa rikoksenteijän vaarallisuuden arvioinnin sisältävissä ratkaisuissa on niiden julkisuudessa. Oikeudenkäynnin julkisuus on keskeinen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin peruselementti, ja oikeus julkiseen oikeudenkäyntiin kuuluu perusoikeuksiin (PL 21.2). Oikeudenkäytön julkisuutta ei pidä rajoittaa tarpeettomasti. Suljettu käsittely on mahdollista ainoastaan laissa säädettyillä edellytyksillä. YTJulkL18 §:n mukainen salassapitovelvollisuus koskee vain suljetussa käsittelyssä esitetyjä tietoja ja siellä läsnä olleita henkilöitä. Tarvittaessa asian käsittely on kyseessä olevien tietojen käsittelyn ajaksi määrättävä suljetuksi. Esimerkiksi vaarallisuusarvion johtopäätökset voidaan esittää julkisessa käsittelyssä, mutta vaarallisuusarviolausuntoon sisältyvien tietojen tarkempi läpikäyminen tulee tapahtua suljetussa käsittelyssä.

Tuomiot syytteisiin, joissa rikoksenteijälle on vaadittu koko rangaistuksen suorittamista vankilassa, ovat yleensä julkisia, mutta tietty osa tuomiosta saatetaan julistaa salaiseksi. YTJulkL 24 §:n mukaan tuomioistuim voi määrätä ratkaisun pidettäväksi tarpeellisin osin salassa, jos se sisältää YTJulkL 9.1:n 4 kohdan mukaan salassa pidettäväksi säädettyjä tietoja. Vaikka kyseisessä lainkohdassa ei erikseen mainita vaarallisuusarviolausuntoa, voidaan tässä yhteydessä tulkita analogisesti niin, että oikeuspsykiatriset vaarallisuusarviolausunnot on aina pidettävä salassa. Ne sisältävät rikoksenteijän yksityisyyden

²⁵¹ Ks. Komiteanmietintö 2003:3, s. 216.

²⁵² Ks. Aarnio 1989, s. 184–186.

suojan kannalta arkaluonteista tietoa, joten salassapito suoran lainauksen suhteen on täysin ymmärrettävää.

Pitkäaikaisvankien ehdonalaisvapautuspäätökset ovat oikeuskäytännössä olleet lähinnä päätöslauselmaa ja sovellettuja lainkohtia lukuun ottamatta salaisia, eikä niitä ole perusteltu juurikaan julkisesti. Päätöslauselmasta ilmenee, onko vangin hakemus hyväksytty vai hylätty, mahdollinen vapauttamispäivä, mahdollinen valvottu koevapaus ja sen alkamispäivä sekä jäännösrangaistus-aika. Julkinen päätös pitkäaikaisvangin ehdonalaista vapauttamista koskevassa asiassa sisältää ainoastaan tiedot hakijasta, mahdollisesta kuultavasta, salassapitomääräyksen alkamispäivä (asian vireille tulopäivä), mahdollinen oikeusapu, päätöslauselma ja asiaan olennaisesti liittyvät lainkohdat. Koko rangaitusta vankilassa suorittavan vangin osalta julkisessa ratkaisussa tuodaan esille myös THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan arvio rikoksentekijän vaarallisuudesta, josta mainitaan lainkohta, jonka mukaan THL on lausunnon antanut, sekä lausunnon antamisen päivämäärä. Jos vanki on antanut hänestä annettuihin THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan vaarallisuusarvio-lausuntoon tai RISEn keskushallintoyksikön lausuntoon lisälausuman, sen antaminen ilmoitetaan myös julkisessa päätöksessä. Asiassa voidaan laatia myös julkinen seloste YTJulkL 24.1:n mukaisesti, jos asia on yhteiskunnallisesti merkittävä tai se on synnyttänyt huomattavaa kiinnostusta julkisuudessa.

Ratkaisuissaan HHO vetoaa YTJulkL 9.1:n 4 kohtaan, 10 §:n, 11.1:n, 11.3:n ja 24 §:n sekä JulkL 24.1:n 27 ja 28 kohtiin, joiden nojalla se määrää oikeudenkäyntiasiakirjat ja pääasian ratkaisun salassa pidettäväksi. Lainsäädännössä ei kuitenkaan ole säädetty, että nämä päätökset olisi pidettävä näin tiukasti salassa. Esimerkiksi JulkL 24.1:n 27 kohdan mukaan asiakirjat, jotka sisältävät tietoja rikoksesta syytetyille tehdystä oikeuspsykiatrisesta mielentilatutkimuksesta sekä pitkäaikaisvangin vapauttamismenettelyä varten annetusta lausunnosta, on pidettävä salassa. Vastaavasti YTJulkL 9.1:n 4 kohdassa todetaan salassapitotarve pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyä varten annetusta lausunnosta. Salaamalla pitkäaikaisvankien ehdonalaisvapautuspäätökset kokonaan HHO rajoittaa menettelyllään oikeudenkäytön julkisuutta tarpeettomasti. Tällöin ulkopuolisen on vaikea arvioida, millä perusteella HHO on päätenyt kulloiseenkin ratkaisuun²⁵³. Tietojen osittaisen julkisuuden ei pitäisi tavanomaisissa tilanteissa myöskään johtaa yksityiselämän suojan tarpeettomaan tai suhteettomaan loukkaukseen.

²⁵³ Hartoneva et al. 2015, s. 454.

8 Empiirinen tutkimus Suomessa vaarallisuusarvioituista rikoksentehtäjistä, heistä laadituista oikeuspsykiatrisista vaarallisuusarviolausunnoista ja tuomioistuimen tekemistä vaarallisuusarvioista

8.1 EMPIIRINEN OIKEUSTUTKIMUS TUTKIMUSMETODINA

Empiirisellä tutkimuksella tarkoitetaan toimintaa, jonka tarkoituksena on saada kokemukseräistä tietoa yhteiskunnasta ja yhteiskunnassa esiintyvien ilmiöiden välisestä suhteesta tietoa havainnoimalla tai mittaamalla¹. Empiirisen tutkimuksen kohteena ovat siten reaali maailman ilmiöt, ja empiiristä tutkimusta varten hankittuja tietoja sanotaan tutkimusaineistoksi, joka koostuu tutkimuksen kohteena olevien tutkittavien tiedoista eli muuttujista. Empiirisen tutkimukseen liittyvän aineiston hankintaan, analysointiin ja tilastollisten päätelmien tekemiseen käytetään empiirisen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen metodeja². Tämän tutkimuksen osalta empiirinen tutkimus ymmärretään oikeustieteessä tehtäväksi empiirispainotteiseksi tieteelliseksi tutkimukseksi, jossa on käytännön havaintoihin perustuva tiedonintressi.

Suomessa on perinteisesti korostettu oikeusdogmatiikkaa oikeustieteen ydinalueena ja empiirinen oikeustieteellinen tutkimus on tästä syystä ollut vähäistä verrattuna muuhun oikeustieteelliseen tutkimukseen. Ervasti on esimerkiksi todennut, että oikeustieteessä ei ole ollut luontevaa paikkaa empiiriselle tutkimukselle. Hänen mukaansa tieteenalalla on yleisesti katsottu, että yhteiskuntatieteellinen lähestymistapa oikeuteen kuuluu yhteiskuntatieteilijöille ja että juristien tulee keskittyä ydinosaan eli sääntöjen tulkintaan ja systematisointiin. Empiirisellä oikeustutkimuksella tulee oikeustieteessä nähdä kuitenkin oma asema ja merkitys.

Oikeustieteen tärkeänä tehtävänä on erilaisten tutkimusaineistojen, myös empiiristen, kriittinen analysointi, ja sen kautta käytännön sovelluksia hyödyttävään oikeustieteelliseen keskusteluun osallistuminen. Empiirisen oikeustutkimuksen avulla voidaan kuvailla vallitsevaa oikeudellista tilaa ja sen yh-

¹ Empiirinen (kreikaksi *empeiria*) tarkoittaa kokemukseräistä, havaintoihin perustuvaa, mittamalla selvitettyä. Empiirisen tutkimuksen määritelmistä ks. esim. Alvesalo – Ervasti 2006, s. 23; Kultalahti 2010, s. 15.

² Keinänen – Väättänen 2015, s. 3.

teiskunnallista merkitystä. Empiirinen oikeustutkimus antaa siten aineksia kriminaalipoliittiseen keskusteluun siitä, miten oikeusjärjestys todellisuudessa toimii. Tämä on tärkeää erityisesti oikeusjärjestyksen kehittämisen ja lainvalmistelun näkökulmasta.³ Lainsäädännön toimivuuden parantaminen ja tehokkuuden lisääminen edellyttävät myös empiirisen tiedon hyödyntämistä. Empiiristen menetelmien avulla voidaan yrittää esimerkiksi ennustaa lainsäädännön muutosten vaikutusta yksilöiden tai yhteiskunnan toimintaan. Vastaavasti empiiristä oikeustutkimusta voidaan käyttää arvioimaan ja mittaamaan lainsäädännön muutosten todellisia vaikutuksia yhteiskunnassa.⁴ Lainopin taustalla oleva teoreettinen kuva oikeustieteestä ei ole täysin koherentti eikä perinteisen oikeustieteen staattinen kuva oikeudesta ole riittävä.⁵ Tästä syystä oikeusdogmaattinen tutkimus tarvitsee reaali maailmaa koskevaa tietoa. Samassa tutkimuksessa voidaankin käyttää yhtä aikaa hyväksi sekä lainopin metodeita että empiiristä lähestymistapaa. Tällöin pystytään paremmin ymmärtämään oikeusjärjestelmän toteutumista käytännössä ja havaintojen pohjalta edistämään oikeuden toteutumista yhteiskunnassa.

Yksi syy empiirisen oikeustutkimuksen vähäisyyteen on varmasti tutkimusaineiston kerästyön raskaus sekä siitä aiheutuvat käytännön ongelmat, jotka tulivat osaltaan esille myös tässä tutkimuksessa tutkimuslupien hakuprosesseissa ja salaisen aineiston analysointivaiheessa. Tutkijat saattavatkin pitää empiiristä tutkimusta vaikeana metodina, johon tutkijan voimavarat eivät riitä.⁶ Myös tässä empiirisessä tutkimuksessa tutkimuslupien saaminen salassa pidettäviä tuomioista ja elinkautisvankien väkivaltariskiarvioista eri tuomioistuimista ja oikeuspsykiatrisen arviointiprosessin osalta THL:lta sekä tutkimusaineiston keräys veivät merkittävästi aikaa.

Rikosoikeudessa reaali maailman tietoon suhtaudutaan yleensä monia oikeudenaloja hyväksyvämmiin⁷, ja rikosoikeudellisessa tutkimuksessa empiiristä tutkimusotetta voidaan hyödyntää monella tavoin. Esimerkkejä tällaisesta tutkimuksesta ovat rangaistustasojen tutkimukset ja rikosoikeudellisiin seuraamuksiin liittyvät vaikuttavuustutkimukset. Myös rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia on tärkeä tutkia empiirisesti, koska se, miten rikoksenteikijän vaarallisuutta todellisuudessa Suomessa arvioidaan selviää vain empiirisellä tutkimuksella. Käyttökelpoisen empiirisen tiedon hankkiminen edellyttää kuitenkin rikoksenteikijän vaarallisuuden ja sen arviointiin liittyvän lainsäädännön sekä oikeuspsykiatrisen arviointiprosessin että tuomioistuinprosessin hyvää tuntemusta. Jotta tunnetaan rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioon ot-

³ Ervasti 2004, s. 9–12.

⁴ Keinänen et al. 2010, s. IX–X.

⁵ Ervasti 2004, s. 12.

⁶ Turunen 2004, s. 73.

⁷ Ervasti 1998, s. 368.

tavan rikoslainsäädännön tulkintakäytäntö, sen pohjana oleva oikeuslähdeoppi sekä psykiatrinen ja psykologinen tausta ja lähdeaineisto, empiiristä tutkimusta edeltävä oikeusdogmaattinen tutkimus aihepiiristä on tässä yhteydessä aivan välttämätön.⁸ Tällöin empiirinen tutkimus kiinnittyy lainopilliseen tutkimustietoon sujuvasti. Sellainen empiirinen tutkimus, jonka tutkimustuloksia ei suhteuteta lainopillisesti hankittuun tietoon voimassa olevan oikeuden sisällöstä jää parhaimmillaankin ainoastaan kiinnostavaksi yhteiskunnalliseksi havainnoinniksi⁹.

Rikoksenteikijän vaarallisuuteen ja sen arviointiin liittyvää empiiristä tutkimusaineistoa käsiteltäessä on huolehdittava sen kriittisestä käsittelystä, ja aineiston pohjalta voidaan tehdä vain harkittuja päätelmiä¹⁰. Lisäksi rikoksenteikijän vaarallisuuteen liittyvää, havaintoihin perustuvaa tutkimusaineistoa tulee käsitellä objektiivisesti¹¹. Tämä johtuu erityisesti siitä, että tällaista tutkimusaineistoa voidaan selittää monella tavalla. Tietyissä tilanteissa tutkijan voidaan esimerkiksi väittää jättäneen jonkin tietyn muuttujan huomioon ottamatta, jolloin tutkimuksesta välittyvät tulokset eivät anna tosiasiallista kuvaa asioiden tilasta.

8.2 EMPIIRISEN TUTKIMUKSEN AINEISTO, LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET

Tämän tutkimuksen empiirisen osan pääteemana on selvittää rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia käytännössä oikeuspsykiatristen vaarallisuusarviotutkimusten pohjalta laadittujen vaarallisuusarviolausuntojen ja rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointiin liittyvien tuomioistuinratkaisujen perusteella. Empiirinen tutkimus keskittyy siten oikeuspsykiatrisessa arviointiprosessissa ja tuomioistuinprosessissa vaarallisuusarvioitujen rikoksenteikijöiden sekä naisissä prosesseissa tuotettujen lausuntojen ja tuomioistuinpäätösten analysointiin. Empiirisen tutkimuksen tutkimuskohteena ovat ne vaarallisuusarvioidut rikoksenteikijät, joille syyttäjä on vaatinut koko rangaistuksen vankilassa suorittamista vuosina 2006–2014, sekä ne vankilassa jo koko rangaistusta suorittavat rikoksenteikijät, jotka ovat hakeneet pääsyä ehdonalaan vapautteen kyseisten vuosien aikana ja jotka ovat lainvoimaisesti ratkaistu tuomioistuimessa 31.12.2015 mennessä, ja kaikista näistä rikoksenteikijöistä laaditut oikeuspsykiatriset vaarallisuusarviolausunnot sekä tuomioistuinten antamat ratkaisut. Tutkimusaineiston ajallinen rajaaminen kohdistui 1.10.2006 voimaantulleen

⁸ Ks. Myös Tolvanen 2015, s. 281–282.

⁹ Määttä 2015, s. 139.

¹⁰ Ks. myös Tolvanen 2010, s. 93.

¹¹ Ks. myös Tolvanen 2005, s. 135–137.

vankeuslainsäädännön kokonaisuudistuksen jälkeen eri oikeusasteissa annettuihin tuomioihin, joissa syyttäjä on vaatinut koko rangaistuksen suorittamista vankilassa tai koko rangaistusta vankilassa suoritettava vanki on anonut pääsyä ehdonalaiseen vapauteen HHO:lta. Lisäksi empiirisen tutkimuksen tutkimuskohteena ovat ne rikoksenteikijät, jotka ovat jo suorittaneet koko rangaistuksensa vankilassa ja päässeet sieltä vapauteen suoritettuaan koko rangaistuksensa vankilassa tai päässeet siitä ehdonalaiseen vapauteen suoritettuaan rangaistustaan vähintään viisi kuudesosaa. Empiirisesti kyseessä on rikoksenteikijän tutkineen lääkärin, THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan, RISEn keskushallintoyksikön ja tuomioistuimien käytäntöjen kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen analyysi, joka tarkoittaa erityisesti vaarallisuusarvioitujen rikoksenteikijöiden luokittelua sekä edellä mainittujen viranomaisten ja tuomioistuimien käsittelemien asioiden ja niiden perustelujen analysointia. THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan ja RISEn keskushallintoyksikön päätöksentekoa rinnastuu tässä yhteydessä osaltaan tuomioistuinten ratkaisutoimintaan.

Tarkemmin selvitettyinä tämän empiirisen tutkimuksen tarkoitus on ensiksi luoda kuva niistä rikoksenteikijöistä, joiden vaarallisuutta on arvioitu koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvissä arviointiprosesseissa. Tältä osin tutkimuksen tarkoituksena on antaa kokonaiskuva vaarallisuusarvioitavista rikoksenteikijöistä. Tarkastelukohteina ovat vaarallisuusarvioitujen tutkittavien sukupuoli, ikä, kansalaisuus, heidän tekemänsä päärikokset ja aikaisempi törkeään väkivaltakäyttäytymiseen liittyvä rikoshistoria. Toiseksi tässä tutkimuksessa tutkitaan tutkittavien vaarallisuusarviolausunnoissa saamia lääketieteellisiä diagnooseja ja muita vaarallisuusarviolausunnoissa määriteltyjä väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöitä. Kolmanneksi tässä empiirisessä tutkimuksessa tutkitaan oikeuspsykiatristen vaarallisuusarvion tutkimuspaikkaa ja vaarallisuusarvion tutkimuksista vastannutta lääkäriä. Neljänneksi tutkitaan tutkittavien vaarallisuusarvion tutkimuksissa käytettyjä yleisimpiä strukturoituja vaarallisuuden arviointiin kehitettyjä työkaluja ja rikoksenteikijöiden niistä saamia tuloksia. Viidenneksi empiirisessä tutkimuksessa selvitetään vaarallisuusarvioitujen rikoksenteikijöiden vaarallisuutta ja sen myötä vaarallisuusarvioituille määrättyjä rangaistuksia sekä HHO:n antamia päätöksiä koko rangaistusta vankilassa suoritettavien ehdonalaiseen vapauteen pääsystä. Kuudenneksi tutkitaan asiantuntijoiden antamien vaarallisuusarviolausuntojen keskinäistä yhteneväisyyttä ja asiantuntijalausuntojen yhteneväisyyttä tuomioistuimen vaarallisuuskantaan. Koska todistusharkinta myös rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevissa asioissa on vapaata, sitä on tutkittava empiirisin menetelmin. Lisäksi tässä yhteydessä tutkitaan myös sitä, miten oikeuspsykiatrisessa arviointiprosessissa tuotetut asiantuntijalausunnot palvelevat juridista päätöksentekoa tuomioistuimissa, ja miten ne vaikuttavat oikeudelliseen ratkaisutoimintaan tuomioistuimissa. Lopuksi tässä tutkimuksessa tutkitaan koko rangaistuksen vankilassa jo suorittaneiden rikoksenteikijöiden rikoksen uusimisalttiutta.

Rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointiin liittyvien tutkimuskysymysten selvittäminen oikeuskäytännön analysoimisen avulla on keskeistä, koska lainsäädäntö ei tarjoa niihin vastausta. Tuomioistuiprozessia edellyttävän rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin systemaattinen analysointi on tärkeää, koska siitä ei ole lainkaan relevanttia KKO:n oikeuskäytäntöä. Ennakkopäätösten puuttuminen rikoksenteikijän vaarallisuudesta ja sen arvioimisesta on osoitus siitä, että oikeuspsykiatrisen arviointiprosessin tosiasiallisille käytännöille ja muiden oikeusasteiden oikeudelliselle vaarallisuuden arviointiprosessin empiiriselle tutkimukselle on erityistä tarvetta. Tämän tutkimuksen tarjoama empiirinen tutkimustieto tuottaa reaali maailmaa koskevaa tietoa vaarallisuusarvioituista rikoksenteikijöistä, oikeuspsykiatrisista vaarallisuusarvioilauksunnoista, rikoksenteikijän vaarallisuuteen liittyvistä tuomioistuimen ratkaisuista sekä vaarallisuusarvioitujen rikoksenteikijöiden saamista rangaistuksista, mitä voidaan hyödyntää käytännön työssä ja ratkaisutoiminnassa. Oikeuspsykiatrisessa ja oikeudellisessa arviointiprosessissa ja niistä laadittaviin vaarallisuusarvioilauksuntoihin sekä oikeudellisiin ratkaisuihin saattaa helposti vakiintua sellaisia menettelytapoja, jotka ovat nähtävissä ainoastaan empiirisen tutkimuksen keinoin. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia koskevien oikeuspsykiatristen ja normatiivisten käytäntöjen empiirinen tutkimus luo siten perustan esittää arvioita käytäntöjen toteutumisesta. Empiirisen tutkimuksen perusteella selvitetään, millaista asiantuntemustietoa oikeuspsykiatrisen asiantuntijat käytännössä välittävät tuomioistuimille ja miten tuomioistuimet käyttävät sitä hyväkseen ratkaisutoiminnassaan. Oikeuspsykiatrisen arviointiprosessin toimijoiden ja tuomioistuinten argumentaation ja perustelujen tutkiminen on tärkeää, jotta voidaan arvioida esimerkiksi sitä, kuka ratkaisovaltaa rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa tosiasiallisesti käyttää.

Empiirisen tutkimuksen keinoin saadaan näin ollen tietoa, jonka perusteella voidaan analysoida sekä oikeuspsykiatrisen arviointiprosessin että tuomioistuiprozessin onnistumista ja tunnistaa niihin liittyviä haasteita tai epäkohtia. Tärkeää on, että tulevaisuudessa rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin kehittäminen pohjautuu empiiriseen tietoon siitä, miten rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointi käytännössä toimii ja mitkä ovat sen todelliset haasteet ja muutosta vaativat seikat. Empiirisen tutkimuksen keinoin saatava tieto rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioimisesta on pohja myös mahdollisten suosituksen esittämiseksi koskien esimerkiksi uutta lainsäädäntöä. Näin ollen voidaan todeta, että empiirisen tutkimuksen tarve vaarallisuusarvioituista rikoksenteikijöistä ja heidän saamistaan vaarallisuusarvioilauksunnoista ja tuomioistuinpäätöksistä on kiistaton.

Lähdeaineisto on edustava, koska siinä on käsitelty kaikki Suomessa 31.12.2015 asti lainvoimaisesti ratkaistut koko vankilassa suorittamiseen liittyvät tuomiot vaarallisuusarvioineen. Aineisto käsittää kaikki vaarallisuusarvot ja tuomioistuinten päätökset, jotka Suomen tuomioistuimissa on uuden van-

keuslainsäädännön uudistumisen jälkeen joulukuun 2015 loppuun mennessä lainvoimaisesti ratkaistu. Yhteensä 69 tutkittavassa tapauksessa vaarallisuusarvio oli toimitettu KO:n, kolmessa tapauksessa HO:n ja yhdessä KKO:n¹² pyynnöstä syyttäjän vaatiessa rikoksenteikijälle koko rangaistuksen suorittamista vankilassa, ja näistä asiaa käsittelevä tuomioistuin oli antanut rikoksenteikijälle lainvoimaisen tuomion. Näiden lisäksi 30 tapauksessa vaarallisuusarvio oli toimitettu HHO:n pyynnöstä koko rangaistusta vankilassa suorittavan anoessa pääsyä ehdonalaiseen vapauteen hänen jo suoritettuaan viisi kuudesosaa rangaistuksestaan, ja näistä HHO oli antanut lainvoimaisen tuomion hakemuksen hyväksymisestä tai hylkäämisestä¹³. Kaikki nämä vaarallisuusarvioidut rikoksenteikijät muodostavat tutkimuksen perusjoukon (tutkimusjoukko n=103). Koko rangaistuksensa vankilassa jo suorittaneiden vankien osalta tutkimusjoukkona ovat aikavälillä 1.10.2006–31.12.2015 Suomen vankiloista tosiasiallisesti vapautuneet 32 vankia, jotka ovat joko suorittaneet koko rangaistuksensa tai päässeet siitä ehdonalaiseen vapauteen (n=32).

Tutkimusjoukkojen näkökulmasta tämä empiirinen tutkimus on kokonais-tutkimusta eli siinä tutkitaan jokainen perusjoukon jäsen¹⁴. Koska vaarallisuusarvioitujen rikoksenteikijöiden määrä on noin pieni, se vaikuttaa tutkimuksen validiteettiin. Näiden tutkimusjoukkojen määrät eivät niiden pienuudesta joh-tuen kestä tilastollista testaamista, joten tutkimuksen johtopäätökset eivät ti-lastotieteellisestä näkökulmasta ole riittävän luotettavia. Tutkimusjoukkojen pienuudesta huolimatta tutkimusaineistoista on kuitenkin löydettävissä yleisiä lainalaisuuksia eikä vain yksittäisten tapausten kuvauksia. Tästä syystä tut-kimuksen tuloksille voidaan antaa huomattava merkitys niiden kuvatessa vaa-rallisuusarvioituja rikoksenteikijöitä ja heihin liittyviä seikkoja, tämänhetkistä rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia oikeuspsykiatrisesti ja normatiivises-ti sekä koko rangaistuksen vankilassa jo suorittaneiden vankien uusintarikolli-

¹² Ainoassa KKO:n määräämässä mielentilatutkimuksessa ja vaarallisuusarviossa (asia R 2007/1235) oli kysymys siitä, että arviota syytetyn vaarallisuudesta ei saanut perustaa hänestä aikai-semmin, toisessa rikosprosessissa tehtyyn mielentilatutkimukseen ja siihen sisältyvään vaaralli-suusarvioon, kuten Lahden KO (asia R 07/523) ja Kouvolan HO (asia R 07/531) olivat edeltävi-nä oikeusasteina tapauksessa tehneet.

¹³ Oikeuspsykiatrinen vaarallisuusarvio ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lau-sunto oli tehty 39 toisen vaiheen vaarallisuusarvioidulle, mutta näistä yhdeksässä tapauksessa HHO ei ollut antanut päätöstä liittyen ehdonalaishakemuksen hyväksymiseen tai hylkäämiseen, koska hakija oli peruuttanut hakemuksensa. Tästä syystä niitä ei voitu ottaa mukaan tutkimusai-neistoon.

¹⁴ Tutkimusaineiston muodostamisessa on oleellista se, tutkitaanko kaikki kiinnostuksen kohtee-na olevat yksiköt eli tehdäänkö kokonaistutkimusta vai tutkitaanko osa kiinnostuksen kohteena olevista yksiköistä eli tehdäänkö otantatutkimus. Mikäli populaation koko on suuri, sen koko-naistutkiminen on yleensä mahdotonta esimerkiksi kustannusten ja ajankäytön vuoksi, ja tästä syystä tutkimuksissa tyydytään tavanomaisesti tarkastelemaan ainoastaan osaa perusjoukon jäse-nistä. Esimerkiksi oikeustieteen tutkimusaineistot ovat tavallisesti otospohjaisia ja koostuvat jol-lain satunnaismenetelmällä valituista kohteista.

suutta. Tutkimuksen tilastollisen voiman merkitys kasvaa tutkimusjoukon kasvassa, joten rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin tutkiminen empiirisellä aineistolla tulevaisuudessa suuremmalla tutkimusjoukolla on ensiarvoisen tärkeää.

Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen määräykseen liittyvä merkittävä seikka on se, että sen määräämistä edellyttää syyttäjän vaatimus oikeudenkäynnissä. Tuomioistuimen määräys on siten kiinni syyttäjän aktiivisuudesta, ja tässä voidaan olettaa olevan henkilöllisiä ja ehkä mahdollisesti alueellisia eroja. Tämän empiirisen tutkimuksen tutkimusjoukon perusteella voidaan huomata selvästi se, että syyttäjien vaatimukset koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta ja sen myötä mielentilatutkimukseen ja vaarallisuusarvioon määräämistä ovat viimeisen vajaan kymmenen vuoden aikana olleet suhteellisen vähäisiä. Tätä tukee tieto siitä, että tämän empiirisen tutkimusjaksoon kuuluvien vuosien 2006–2015 aikana Suomessa tapahtui vuosittain keskimäärin 130 kuolemaan johtanutta henkirikosta¹⁵ ja että Suomessa tehdään lisäksi henkirikoksen yrityksiä vuosittain noin 300 ja törkeitä pahoinpitelyrikoksia noin 1500¹⁶. Näistä teoista osa on aina rikoksenuusijoiden tekemiä. Tämän tutkimuksen perusteella vaikuttaakin siltä, että syyttäjät ovat esittäneet määräyksiä koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta ainoastaan rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin kannalta suhteellisen varmoissa tapauksissa eli sellaisille rikoksenteikijöille, joiden osalta he ovat arvioineet vaarallisuusväitteen menestyvän hyvin tuomioistuimissa loppuun asti.

Kuten myöhemmin selviää, tämän empiirisen tutkimuksen tutkimusjoukon osalta syyttäjien vaatimukset koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta onnistuivat 66 prosentissa tapauksista. Osa ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituista oli määrätty elinkautiseen vankeuteen ja osa tahdosta riippumattomaan hoitoon. Ainoastaan 14 prosentille sellaisista rikoksenteikijöistä, joille syyttäjä oli alun perin vaatinut koko rangaistuksen vankilassa suorittamista, oli kuitenkin tuomioistuimessa tuomittu tavanomainen ehdoton vankeusrangaistus.¹⁷ Näitä tietoja syyttäjän määräysvaatimuksen onnistumisesta on hyvä verrata niihin rikoksenteikijöihin, joiden pakkolaitokseen eristämistä vankilaoikeus käsitteli. Esimerkiksi vuosina 1971–1998 vankilaoikeus määräsi pakkolaitokseen eristettäväksi vähemmän rikoksenteikijöitä kuin jätti sinne määräämättä, koska heitä ei voitu pitää erittäin vaarallisena toisen hengelle tai terveydelle.¹⁸ Näiden tietojen valossa syyttäjän toiminta herättää kysymyksen siitä, vaatii-ko syyttäjä mielentilatutkimukseen ja vaarallisuusarvioon määräämistä vain kaikista törkeimmille rikoksenteikijöille, jolloin muita mahdollisesti vaaralli-

¹⁵ Lehti 2016, s. 9

¹⁶ Ks. esim. Suomen virallinen tilasto (SVT): Rikos- ja pakkokeinotilasto 2011–2015.

¹⁷ Ks. tämän tutkimuksen luku 8.3.7.

¹⁸ HE 262/2004 vp, s. 28.

sia rikosentekijöitä jää tutkimatta. Yhden toimijan merkittävästä roolista huolimatta syyttäjän toimintaa ei tässä empiirisessä tutkimuksessa ole tarkemmin tutkittu, vaan se jää jatkotutkimuksen varaan.

Empiiriset tutkimusmenetelmät ja -aineistot jaetaan yleensä kvantitatiivisiin eli määrällisiin ja kvalitatiivisiin eli laadullisiin. Tämän tutkimuksen empiiristä aineistoa koskeva tutkimusmetodi on sekä kvantitatiivinen että kvalitatiivinen. Esimerkiksi tutkittavien rikosentekijöiden sukupuolta, ikää, kansallisuutta, rikollisuutta ja lääketieteellisiä diagnooseja tarkastellaan määrällisen muuttumisen kautta. Tutkimus on kuitenkin laadullista analyysia siinä vaiheessa, kun tarkastelun kohteeksi otetaan oikeuspsykiatriset vaarallisuusarviolausunnot, niiden johtopäätökset sekä tuomioistuimen arviot rikosentekijän vaarallisuudesta perusteluineen. Laadullinen tutkimus sopii hyvin rikosentekijän vaarallisuuden arviointia koskevaan empiiriseen tutkimukseen siltä osin, koska siinä pyritään kuvaamaan ja tulkitsemaan oikeita vaarallisuusarviolausuntoja ja tuomioistuimen päätöksiä rikosentekijän vaarallisuudesta. Näiden lausuntojen ja päätösten kvalitatiivinen empiirinen analyysi palvelee siten sekä lainopillisia että käytännöllisiä tiedonintressejä. Empiirisen tutkimuksen tuloksia verrataan sopivissa tilanteissa esimerkiksi Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutissa laadittuun Henkirikoskatsaus 2016:een, joka antaa perspektiiviä tutkimustuloksiin pelkästään henkirikoksiin nähden¹⁹ sekä rikosseuraamusasiakkaiden terveyttä, työkykyä ja hoidontarvetta koskeneen, vuonna 2010 valmistuneen tutkimuksen tuloksiin²⁰.

Tutkimuksen ulkopuolelle on jätetty Suomen rikoslainsäädännön vaarallisuuden arviointia vaativa elinkautisvankien väkivaltariskiarvioiden ja niihin liittyvien ehdonalaispäätösten tutkiminen. Aikavälillä 1.9.2011–31.12.2015 on 98 elinkautisvangista tehty oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarvio sekä laadittu väkivaltariskiarviolausunto. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvien 103 vaarallisuusarviolausunnon lisäksi vajaan 100 elinkautisvankin väkivaltariskiarviolausunnon tutkiminen vaatisi huomattavasti enemmän resursseja. Elinkautisvankien väkivaltariskin arvioinnin empiirinen tutkimus edellyttää siten oman erillisen tutkimuksensa, eikä sitä siksi ole otettu mukaan tähän tutkimukseen. Vuoden 2015 lopussa elinkautisrangaistusta suorittavas-

¹⁹ Ks. Henkirikoskatsaus 2016. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (entinen Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos), Poliisiammattikorkeakoulu ja sisäasiainministeriön poliisiosasto ottivat vuonna 2002 käyttöön henkirikollisuuden seurantajärjestelmän, jonka tavoitteena on seurata henkirikosten määrän ja piirteiden kehitystä sekä tuottaa tietoa, jota voidaan käyttää henkirikosten ehkäisyyn, rikosten selvittämiseen ja väkivallan syiden perustutkimukseen. Seurantajärjestelmään kirjataan perustiedot poliisin tietoon tulevien henkirikosten (murha, tappo, surma, lapsensurma) ja tahallisen pahoinpitelyrikoksen yhteydessä tehtyjen kuolemantuottamusrikosten osapuolista sekä teonpiirteistä. Henkirikoksen yrityksistä tai muista väkivaltarikoksista ei seurantajärjestelmässä ainakaan tällä hetkellä kerätä tietoja.

²⁰ Ks. Joukamaa et al. 2010.

ta 202 vangista 111 eli noin 55 prosenttia oli ensimmäistä kertaa vankilassa²¹. Tältä osin elinkautisvangit poikkeavat merkittävästi koko rangaistusta vankilassa suorittavista vangeista, joilla yleensä on useampia vankilakertoja takana. Osaltaan tämä tarkoittaa myös sitä, että elinkautisvankien väkivaltariskitaso vaihtelee vankien keskuudessa merkittävästi. Koko rangaistuksen vankilassa suorittaviin vankeihin verrattuna elinkautisvangit ovat siten taustoiltaan hyvin vaihteleva ryhmä. Toisaalta rikosoikeudellisesti koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvä ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvionti on myös rikosoikeudellisesti kiinnostavampi, koska se vaikuttaa oleellisesti rikoksenteikijälle määrättävän rangaistuksen täytäntöönpanoon. Pitkäaikaisvangeille tehtävät vaarallisuuden arvioinnitkin vaikuttavat rangaistuksen pituuden suhteen rangaistuksen täytäntöönpanoon, mutta ensimmäisen vaiheen vaarallisuudenarvioinnilla on oleellinen vaikutus siihen, annetaanko rikoksenteikijälle määräys koko rangaistuksen suorittamisesta vankilassa, jolloin hän ei pääse tavanomaiseen ehdonalaiseen vapauteen.

Empiirisen tutkimuksen olennaisia tutkimuseettisiä periaatteita ovat luotamuksellisuus ja anonymiteetti. Tämän empiirisen tutkimuksen tutkimusaineisto on siihen sisältyvien mielentilalausuntojen, vaarallisuusarviolausuntojen ja joidenkin tuomioiden osalta salassa pidettävää ja sisältää arkaluonteista tietoa tutkittavasta, rikostapahtumista, tutkittavan lähipiiristä ja mahdollisesti muista mielentilatutkimukseen tai vaarallisuuden arviointiin tavalla tai toisella osallistuneista henkilöistä. Sen käyttämistä tutkimusaineistona määrittelevät tietyt reunaehdot. Salassa pidettävän aineiston tutkiminen ja analysointi tutkimustarkoituksessa on mahdollista vain tuomioistuimien ja THL:n myöntämien tutkimuslupien avulla.²² Tällaisen materiaalin analysointi edellyttää sensitiivisyyttä ja tutkittavan intimitteettisuojan kunnioittamista. Näitä periaatteita on tässä tutkimuksessa noudatettu takaamalla tutkittavien rikoksenteikijöiden yksityisyyden suoja henkilötietolain ja muiden lakien mukaisesti. Salassapitomääräysten tavoitteena oleva yksityisyyden suoja turvataan tutkimuksessa siten, etteivät asianosaiset ja heitä koskevat arkaluonteiset tiedot ole tutkimuksessa tunnistettavissa. Tutkittavien rikoksenteikijöiden henkilötiedot on suojattu koko tutkimusprosessin ajan, eikä tässä tutkimuksessa käytetä rikoksenteikijöistä nimiä. Lähdeluettelossa esitetään kuitenkin empiirisessä tut-

²¹ RISE 2016.

²² JulkL 28.1:n mukaan viranomainen voi, jollei lailla toisin säädetä, antaa yksittäistapauksessa luvan tietojen saamiseen salassa pidettävästä asiakirjasta tieteellistä tutkimusta, tilastointia taikka viranomaisen suunnittelu- tai selvitystyötä varten, jos on ilmeistä, ettei tiedon antaminen loukkaa niitä etuja, joiden suojaksi salassapitovelvollisuus on säädetty. Lupaa harkittaessa on huolehdittava siitä, että tieteellisen tutkimuksen vapaus turvataan. Tähän tutkimukseen liittyen kaikki tuomioistuimet, joista tutkimuslupia haettiin, sekä THL totesivat JulkL 28.1:n mukaisten luvan edellytysten toteutuvan ja myönsivät pyydytyn luvan. Päätöksissä annettiin JulkL:n tarkoittamat määräykset tietojen käyttämisestä, asiakirjojen säilyttämisestä ja hävittämisestä.

kimuksessa tutkittujen tuomioiden diaarinumerot. Lisäksi tutkimuksen teki-jällä itsellään on JulkL 23.2:n nojalla vaitiolovelvollisuus salassa pidettävien tietojen osalta.

8.3 EMPIIRISEN TUTKIMUSAINEISTON ANALYYSI

8.3.1 Tutkittavien sukupuoli-, ikä- ja kansalaisuusjakauma

Tämän tutkimuksen empiirisen osan tutkimusjoukkoon kuului yhteensä 73 tutkittavaa henkilöä, joille oli tehty oikeuspsykiatrinen mielentilatutkimus ja vaarallisuusarvio vuosina 2006–2014 syyttäjän vaatiessa heille koko rangaistuksen suorittamista vankilassa. Näistä ennen tuomioistuimen tuomion antamista vaarallisuusarvion tehneistä rikoksentekeijöistä käytetään tässä tutkimuksessa nimitystä ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioidut. Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioiduista ja heidän siihenastisesta elämästään olisi erityisesti mielentilalausunnoista ollut saatavissa hyvin yksityiskohtaisia tietoja, mutta tässä tutkimuksessa keskityttiin pääasiassa vaarallisuusarviolausunnon antamaan tietoon ja pääsääntöisesti sivuutettiin muuten tutkimuksissa tutkittavista esiin tullut tieto. Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioiduista tutkittavista miehiä tutkimusjoukossa oli yhteensä 64 eli 88 prosenttia ja naisia 9 eli 12 prosenttia.

HHO:ssa ehdonalaiseen vapauteen hakevia, jo useita vuosia vankilassa koko rangaistusta suorittavia vaarallisuusarvioituja oli tämän tutkimuksen tutkimusjoukossa yhteensä 39. Näistä ehdonalaiseen vapauteen hakevista kuitenkin 8 peruutti hakemuksensa prosessin aikana ja yhden ehdonalaiseen vapauteen hakeneen koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin hakemus jätettiin tutkimatta, koska hän ei suostunut oikeuspsykiatriseen vaarallisuuden arviointiin. Näiden tutkittavien osalta tutkimusjoukon koko oli siten 30 koko rangaistusta vankilassa suorittavaa vankia. Tässä tutkimuksessa näistä ehdonalaiseen vapauteen hakevista vaarallisuusarvioiduista käytetään nimitystä toisen vaiheen vaarallisuusarvioidut. Erona ensimmäisen ja toisen vaiheen vaarallisuusarvioiduilla oli siten se, että ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioiduille syyttäjä vaarallisuusarvion tekemisen aikaan vasta vaati koko rangaistuksen suorittamista vankilassa. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioidut olivat jo vähintään muutama vuosi aikaisemmin tuomittu tuomioistuimessa suorittamaan koko rangaistus vankilassa. Suoritettuaan rangaistuksestaan vajaa viisi kuudesosaa tai enemmän toisen vaiheen vaarallisuusarvioidut olivat hakeneet HHO:lta pääsyä ehdonalaiseen vapauteen, jonka myötä heille tehtiin vaarallisuusarvio toisen kerran. Tässä tutkimusaineistossa näistä toisen vaiheen vaarallisuusarvioiduista miehiä oli yhteensä 24 eli 80 prosenttia ja naisia 6 eli 20 prosenttia.

Yhteensä kaikista 103 vaarallisuusarvioidusta henkilöstä suurin osa, runsas 85 prosenttia, oli miehiä, ja naiset edustivat ainoastaan vajaata 15 prosenttia kaikista tutkittavista. Tämän empiirisen tutkimuksen sukupuoleen liittyvien tutkimustulosten osalta voitiin havaita, että toisen vaiheen vaarallisuusarvioituissa naiset olivat ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituja enemmän edustettuna. Tämä kertoo siitä, että naiset ovat hanakkaampia hakemaan pääsyä ehdonalaiseen vapauteen ja sen myötä heitä on toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen joukossa ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituja enemmän.

Tutkimusjoukon tutkittavien sukupuolijakauma vastaa hyvin yleisiä rikollisuustilastoja. Miehet syyllistyvät naisia merkittävästi useammin törkeään väkivaltarikollisuuteen. Esimerkiksi Henkirikokatsauksen mukaan henkirikollisuus on Suomessa perinteisesti ollut miesten keskinäistä rikollisuutta. Vuosisadasta ja vuosikymmenestä toiseen aina 1990-luvun loppuun henkirikoksiin syyllistyneistä noin 90–95 prosenttia oli miehiä. Henkirikokatsauksen ajanjaksolla 2000–2009 selvitetystä henkirikoksista tuomittiin mies 87,4 prosentissa tapauksista ja nainen 12,6 prosentissa tapauksista, ja ajanjaksolla 2010–2014 selvitetystä henkirikoksista tuomittiin mies 85,2 prosentissa tapauksista ja nainen 14,8 prosentissa tapauksista.²³ Naisten osuus kaikissa väkivaltarikostyypeissä jää alle viidennekseen²⁴, mutta on viime vuosina kuitenkin ollut selvässä kasvussa. Naisten osuutta vankeusvangeista kuvastaa tieto siitä, että joulukuun lopussa 2015 kaikista vankilassa olevista vangeista noin 7,5 prosenttia oli naisia²⁵. Koska ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituista tutkittavista naisia oli 12 prosenttia, merkitsee tämä sitä, että naiset ovat enemmän edustettuina törkeiden väkivaltarikosten uusijoina kuin muissa rikoksissa.

Toisena tutkittavien profiiliin liittyvänä kysymyksenä selvitettiin vaarallisuusarvioitujen ikä rikoksentekehetyksellä ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituilla ja toisen vaiheen vaarallisuusarvioituilla ikä vaarallisuusarvion antohetkellä. Tilastoitu ikä laskettiin mielentilalausunnossa tai vaarallisuusarviossa ilmoitetusta tutkittavan syntymäajasta ja syytteenalaisen päärikoksen tapahtumishetkestä. Kaikkien ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen tutkittavien iän keskiarvo oli 35,7 vuotta ja mediaani-ikä 36 vuotta rikoksentekehetyksellä. Miestutkittavien keski-ikä oli 36,4 vuotta ja mediaani-ikä 36 vuotta. Naistutkittavien keski-ikä oli 34,1 vuotta ja mediaani-ikä 37 vuotta. Kaikkien toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen iän keskiarvo oli 42,6 vuotta ja mediaani-ikä 43,5 vuotta vaarallisuusarviolausunnon antohetkellä. Tässä ryhmässä miestutkittavien keski-ikä oli 43,4 vuotta, mediaani-ikä 44 vuotta, naistutkittavien keski-ikä oli 39,5 vuotta ja mediaani-ikä 41,5 vuotta. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen keski-ikä nousi tässä tutkimuksessa väistämättäkin

²³ Lehti 2016, s. 8.

²⁴ Honkatukia 2009, s. 234.

²⁵ RISE 2015.

melko korkeaksi, yli 42-vuotiaaksi, koska heidän arviointiaikana suorittamansa vankeusrangaistus oli vähintään toinen, ja törkeistä väkivaltarikoksista saadut tuomiot ovat yleensä suhteellisen pitkiä. Useat tämän tutkimusaineiston sekä ensimmäisen että toisen vaiheen vaarallisuusarvioidut olivat viettäneet vankilassa suurimman osan aikuiselämästään.

Tutkimuksen tulokset vastaavat hyvin Henkirikoskatsaus 2016:ssa esitettyjä tuloksia, joiden mukaan viime vuosina väkivaltarikokseen syyllistyneet ovat yleisesti olleet keskimäärin vajaa 40-vuotiaita. Esimerkiksi katsauskaudella 2003–2014 henkirikoksista epäiltyjen miesten keski-ikä oli 37,8 vuotta ja mediaani-ikä 36 vuotta ja naisepäiltyjen keski-ikä vastaavasti 36,9 vuotta ja mediaani-ikä 36,5 vuotta.²⁶

Tutkimusaineiston analyysin kannalta voidaan vielä tuoda esille se, että kaikki vaarallisuusarvioidut henkilöt olivat suomalaisia. Tämä tieto vastaa hyvin Henkirikoskatsauksessa esitettyä tietoa, jonka mukaan suomalainen henkirikollisuus on tällä hetkellä suurelta osin syntyperäisten suomalaisten keskinäistä rikollisuutta. Katsauskauden 2003–2014 henkirikoksista pääepäillyistä 93 prosenttia oli Suomessa syntyneitä Suomen kansalaisia, 3 prosenttia oli ulkomailla syntyneitä Suomen kansalaisia tai kaksoiskansalaisia ja 3 prosenttia oli ulkomailla syntyneitä ulkomaan kansalaisia. Henkirikoksesta epäillyistä Suomessa syntyneistä Suomen kansalaisista ainoastaan 0,4 prosenttia oli maahanmuuttajataustaisia.²⁷

8.3.2 Tutkittavien päärikosten jakauma ja aikaisempi rikoshistoria

Seuraavaksi tutkittiin sitä, mistä päärikoksista ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioidut tuomioistuimessa tuomittiin, kun syyttäjät oli vaatinut heille koko rangaistuksen suorittamista vankilassa. Päärikokseksi nimitetään tässä yhteydessä rikosta, josta viimeisin asiaa käsitellyt oikeusaste tuomitsi tutkittavalle ajallisesti pisimmän rangaistuksen. Jos rikosnimikkeiden maksimirangaistukset olisivat hyvin lähellä toisiaan, päärikoksen määrittely voisi olla vaikeaa. Tässä tutkimuksessa tämä ei kuitenkaan ollut ongelma. Suuri osa tutkittavista tuomittiin päärikoksen lisäksi useista muista lievemmistä rikoksista, mutta niitä ei käsitelty tarkemmin. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen osalta olennaista on, että vähintään yhden rikoksen tulee täyttää RL 2c:11.1:n 1 kohdan edellytys tietystä törkeäksi luettavasta rikoksesta. Syytevaiheessa ymmärrettävästi tämä edellytys törkeäksi luettavasta väkivaltarikoksesta täyttyi kaikkien tutkittavien osalta.

²⁶ Lehti 2016, s. 27.

²⁷ Lehti 2016, s. 29.

Taulukko 13. Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituille tuomitut päärikokset asiaa käsitelleessä viimeisessä oikeusasteessa (n=73).

Päärikos	Kpl	%
Murha (RL 21:2)	10	14
Murhan yritys	2	3
Tappo (RL 21:1)	27	37
Tapon yritys	20	27
Törkeä pahoinpitely (RL 21:6)	7	10
Törkeä raiskaus (RL 20:2)	1	1
Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (RL 20:5)	1	1
Törkeä ryöstö (RL 31:2)	2	3
Törkeä kuolemantuottamus (RL 21:9)	1	1
Pahoinpitely (RL 21:5)	2	3

Taulukossa 13 on kuvattu ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituille tuomitut päärikokset viimeisessä asiaa käsitelleessä oikeusasteessa. Näille tutkittaville tuomitut päärikokset olivat kahta pahoinpitelyä ja yhtä törkeää kuolemantuottamusta lukuun ottamatta törkeitä väkivaltarikoksia. Murha ja tappo luetaan törkeiden väkivaltarikosten lisäksi myös henkirikoksiksi ja niiden yritykset henkirikosten yrityksiksi. Päärikosnimikkeistä yleisin oli tappo, joka tuomittiin 27:lle (37 %) tutkittavista. Kaksi tutkittavaa tuomittiin samalla kertaa kahden tai kolmeen tappoon ja lisäksi yksi tutkittava tuomittiin samalla kertaa sekä murhasta että taposta, mutta näistä tässä yhteydessä huomioitiin ainoastaan yksi päärikos. Merkittävä osuus päärikoksista oli myös tapon yrityksiä, joista tuomittiin 20:lle (27 %) tutkittavista. 10 tutkittavaa (14 %) tuomittiin tuomioistuimessa murhasta ja kaksi tutkittavaa (3 %) murhan yrityksestä. Lisäksi merkittävä päärikosten luokka oli törkeä pahoinpitely, josta tuomittiin seitsemän eli 10 prosenttia ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituista.

Näistä päärikoksista ja muista mahdollisista rikoksista ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioidut tuomittiin määräaikaiseen rangaistukseen, jonka keskipituus oli vajaa 8 vuotta 3 kuukautta. Lyhin ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioidulle määrätty rangaistus, joka tuli suorittaa vankilassa kokonaan, oli 3 vuotta 2 kuukautta. Tämä rangaistus sisälsi täytäntöön pantavaksi määrätyn aikaisemman ehdollisen 90 päivän rangaistuksen. Pisin ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioidulle määrätty rangaistus, joka tuli suorittaa vankilassa kokonaan, oli 15 vuotta vankeutta ja se sisälsi täytäntöön pantavaksi määrättyä jäänösrangaistusta kolme vuotta.

Koko rangaistusajan vankilassa suorittamisen toisena laissa mainittuna edellytyksenä on, että rikosentekijä on myös rikosta edeltäneiden kymmenen vuoden aikana syyllistynyt johonkin RL 2c:11.1:n 1 kohdassa mainittuun törkeään

rikokseen taikka kyseinen rikos on tehty kolmen vuoden kuluessa siitä, kun hän on vapautunut suorittamasta koko rangaistusaikaa vankilassa tai elinkautista vankeutta tai hänet on päästetty ehdonalaiseen vapauteen hänen suoritettuaan viisi kuudesosaa tuomiostaan. Tämän tutkimuksen ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituilla oli taustalla suuri joukko erilaisia törkeitä rikoksia kyseisten aikarajojen puitteissa. Lievimmillään aikaisempi rangaistus oli tutkittaville tullut törkeästä pahoinpitelystä tai törkeästä ryöstöstä, mutta 16 tutkittavalla (22 %) aikaisempi tuomio uutta rikosta edeltäneiden kymmenen vuoden ajalta oli vähintään yhdestä taposta ja 20 tutkittavalla (27 %) tapon yrityksestä. Kolme ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituista oli aikaisemmin tuomittu jopa kahdesta taposta, ja yksi sekä taposta että murhasta. Murhatuomio löytyi aikaisemmin kuudelta (8 %) ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitulta. Kolmen tutkittavan osalta RL:n edellytys aikaisemmasta törkeästä väkivaltarikoksesta ei täytynyt, eikä näitä ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituja siten voitu koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvän säännöksen pohjalta arvioida erittäin vaaralliseksi toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Suurimmalla osalla ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituista rikoshistoria oli erittäin pitkä ja laaja, ja rikosten teko oli aloitettu jo hyvin nuorena. Empiirisen tutkimuksen perusteella oli selvästi nähtävissä, että rikoksenteijöiden väkivaltarikokset muuttuvat yleensä törkeämmiksi uusimiskertojen lisääntyessä.

Toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen tekemät rikokset, joiden perusteella heidät oli määrätty suorittamaan koko rangaistus vankilassa, selvitettiin tässä tutkimuksessa heistä laadittujen vaarallisuusarviolausuntojen ja HHO:n tuomioissa mainittujen rikostietojen perusteella. Kaikilla näillä koko rangaistusta jo vankilassa suorittavilla oli taustallaan paljon erilaisia rikoksia, myös hyvin törkeitä väkivaltarikoksia. Lähes kaikki toisen vaiheen vaarallisuusarvioidut olivat syyllistyneet henkirikokseen tai ainakin sen yritykseen. Yleisimmät rikosnimikkeet olivat tappo, tapon yritys ja murhan yritys. Useimmat toisen vaiheen vaarallisuusarvioidut olivat tehneet useita erilaisia väkivalta- ja henkirikoksia vuosien kuluessa. Törkeimpinä esimerkkeinä yhdellä tutkittavalla oli taustalla kahden murhan lisäksi useita muita törkeitä rikoksia, kuten törkeä pahoinpitely ja tapon yritys, ja yhden tutkittavan kohdalla rikosrekisteri koostui jo 120 eri rikoksesta. Taulukossa 14 selvitetään toisen vaiheen vaarallisuusarvioituille tuomittu päärikos asiaa viimeiseksi käsitelleessä oikeusasteessa.

Toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen päärikosnimikkeistä yleisin oli tappo, joka oli tuomittu 11:lle (37 %) tutkittavista. Kaksi tutkittavaa oli tuomittu samalla kertaa kahteen tai kolmeen tappoon ja lisäksi yksi tutkittava oli tuomittu samalla kertaa sekä murhasta että taposta, mutta näistä huomioitiin tässä yhteydessä ainoastaan yksi päärikos. Merkittävä osuus päärikoksista oli myös tapon yrityksiä, joka oli tuomittu yhdeksälle (30 %) tutkittavista. Neljä tutkittavaa (13 %) oli tuomittu tuomioistuimessa murhan yrityksestä ja kaksi tutkit-

Taulukko 14. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioiduille tuomittu päärikos asiaa käsitelleessä viimeisessä oikeusasteessa (n=30).

Päärikos	Kpl	%
Murha (RL 21:2)	2	7
Murhan yritys	4	13
Tappo (RL 21:1)	11	37
Tapon yritys	9	30
Törkeä pahoinpitely (RL 21:6)	3	10
Törkeä ryöstö (RL 31:2)	1	3

tavaa (7 %) murhasta. Nämä kaksi oli tuomittu murhasta lievennettyä rangaistusteikkooa noudattaen määräaikaiseen vankeuteen, joten tästä syystä tutkittavan määrääminen suorittamaan koko rangaistus vankilassa oli näissä tilanteissa mahdollinen rikos. Lisäksi kolme tutkittavaa (10 %) oli tuomittu suorittamaan koko rangaistus vankilassa heidän syyllistyttyään törkeään pahoinpitelyyn, ja yksi tutkittava oli tuomittu syyllistymisestä törkeään ryöstöön. Tutkimuksessa selvisi lisäksi, että hyvin useat toisen vaiheen vaarallisuusarvioidut olivat uusineet koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen johtaneen rikoksensa hyvin nopeasti vankilasta vapautumisensa jälkeen, joissakin tapauksessa jopa vielä vankilomalla ollessaan, joten aikaisempi törkeä rikos ennusti tältä osin hyvin uutta törkeää väkivaltarikosta. Merkittävä osa toisen vaiheen vaarallisuusarvioidusta oli myös uusinut rikoksensa ehdonalaisessa vapaudessa, joten se määrättiin menetetyksi ja yleensä rikoksenteikijälle määrätty jäännösrangaistus määrättiin täytäntöön pantavaksi kokonaan.

Tämän empiirisen tutkimuksen tutkimustulokset rikoksenteikijän päärikosten ja rikoshistorian osalta vastaavat merkittävästi Henkirikoskatsaus 2016:ssa esitettyjä tutkimustuloksia. Myös Henkirikoskatsauksen mukaan huomattavalla osalla henkirikoksiin syyllistyneistä miehistä ja naisista oli aiempia rikostuomioita. Katsauksen henkirikosten miessyyllyisistä 71 prosenttia ja naissyyllyisistä 55 prosenttia oli vuosina 1999–2013 tuomittu ainakin kerran aikaisemmin rikoslakirikoksista rangaistukseen. Merkittävä osa henkirikoksiin syyllistyneistä miehistä ja naisista oli myös väkivaltarikoksista aiemmin tuomittuja. Vuosina 2003–2013 henkirikoksiin syyllistyneistä miehistä 57 prosenttia oli tuomittu tuomioistuimessa henki- tai pahoinpitelyrikoksesta rikosta edeltäneiden kymmenen vuoden aikana ainakin kerran. Aiempia vankeus- tai yhdyskuntapalvelutuomioita miessyyllyisistä oli 60 prosentilla ja naissyyllyisistä 38 prosentilla. Aiempia suoritettuja ehdottomia vankeustuomioita miessyyllyisistä oli prosentilla ja naissyyllyisistä 15 prosentilla. Vankilassa olleista miehistä 75 prosentilla vankilakertoja oli ollut useampia. Lisäksi Henkirikoskatsauksesta voidaan maini-

ta tässä yhteydessä se tieto, että 87 prosenttia ehdottomia vankeusrangaistuksia suorittaneista oli ollut vankilassa rikosta edeltäneiden viiden vuoden aikana ja 67 prosenttia oli vapautunut vankilasta rikosta edeltäneen vuoden aikana.²⁸

8.3.3 Oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarvion tutkimuspaikka, tutkimusten kestoajat ja tutkimuksen päävastuullinen lääkäri

Mielentilatutkimuksia ja sen yhteydessä tehtäviä vaarallisuusarvioita tehdään erityisesti valtion ylläpitämissä psykiatrisissa sairaaloissa eli Kuopion yliopiston oikeuspsykiatrian klinikalla Niuvanniemen sairaalassa ja Vanhan Vaasan sairaalassa sekä THL:n vankiterveydenhuollon yksikön Psykiatrisen vankisairaalan yksiköissä. Näiden sairaaloiden lisäksi mielentilatutkimuksia voidaan tehdä yliopistollisten sairaaloiden psykiatrisissa yksiköissä. Tässä empiirisessä tutkimuksessa tutkittiin seuraavaksi sitä, missä tämän tutkimuksen tutkittaville tehtiin mielentilatutkimukset ja vaarallisuusarviot tai pelkästään vaarallisuusarviot, kuinka kauan tutkimukset sairaalassa kestivät, ja kuka psykiatri näistä tutkimuksista päävastuullisena vastasi.

Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituista tutkittavista 44 (60,3 %) tutkittiin Niuvanniemessä, 18 (24,7 %) Vanhan Vaasan sairaalassa, viisi (6,8 %) Psykiatrisen vankisairaalan Vantaan yksikössä, viisi (6,8 %) Psykiatrisen vankisairaalan Turun yksikössä ja yksi (1,4 %) Oulun yliopistollisen sairaalan psykiatrian yksikössä. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioituista tutkittavista 18 (60,0 %) tutkittiin Psykiatrisen vankisairaalan Turun yksikössä, 10 (33,3 %) Psykiatrisen vankisairaalan Vantaan yksikössä, yksi (3,3 %) Niuvanniemessä ja kaksi (6,7 %) Helsingin vankilan poliklinikalla. Nämä kaksi koko rangaistusta vankilassa suorittavaa vankia olivat kieltäytyneet Psykiatrisen vankisairaalan osastolla tapahtuvasta tutkimuksesta ja suostuneet siihen, että heidän osaltaan oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarvio voidaan tehdä vankilassa²⁹. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin luotettavuuden ja laaduntarkkailun kannalta on merkittävä etu se, että vaarallisuusarvioiden tekeminen rajoittuu tiettyihin harvoihin sairaaloihin. Tutkimusyksikköjen pienen määrän tulisi mahdollistaa vaarallisuusarviotutkimusten ja niistä annettavien lausuntojen luotettavuus ja

²⁸ Lehti 2016, s. 11.

²⁹ Vaarallisuusarvion tekeminen vankilassa sairaalan sijaan aiheuttaa sen, että tutkimus jää tällöin vangin asettamien ehtojen vuoksi tavanomaista suppeammaksi. Verrattuna Psykiatrisen vankisairaalan osastolla toteutettavaan tutkimusjaksoon vangille tehtäviä haastatteluja tulee vähemmän eikä vangin vointia voida seurata ja arvioida osasto-olosuhteissa. Myös vankilassa tehtävässä vaarallisuusarviossa vangista täytyy kuitenkin saada siinä määrin perusteelliset taustatiedot ja riittävät tutkimustiedot, että hänen vaarallisuudestaan annettavaa lausuntoa voidaan pitää riittävän luotettavana.

mahdollistaa näiden tutkimusten ja lausuntojen kehittämisen yhdenmukaisesti, mikä osaltaan parantaa vaarallisuusarviolausuntojen yhdenvertaisuutta.

Ensimmäisessä vaiheessa vaarallisuusarvioitujen tutkittavien mielentilatutkimukset vaarallisuusarvioineen kestivät keskimäärin 57 päivää sisältäen koko heidän sairaalassa tutkimuksissa vietetyn ajan. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta vaarallisuusarviot kestivät keskimäärin 25 päivää sairaalassa.

Ensimmäisen vaiheen 73 vaarallisuusarviolla oli yhteensä 32 eri lääkäriä päävastuullisena tekijänä. Näistä 32 lääkäristä 23 oli oikeuspsykiatrian erikoislääkäreitä ja 10 oikeuspsykiatriaan erikoistumassa olevia lääkäreitä.³⁰ Näiden 32 lääkärin joukossa vaarallisuuden arvioinnin tekemisessä oli suurta hajontaa. Yksi lääkäri oli tehnyt 11 vaarallisuusarviota ja toiseksi eniten tehnyt lääkäri yhdeksän vaarallisuusarviota. Merkittävä osa lääkäreistä oli näin ollen tutkinut vain yhden tai kahden rikosentekijän vaarallisuuden. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioita oli päävastuussa tekemässä ainoastaan seitsemän psykiatria tai oikeuspsykiatria. Näistä lääkäreistä ainoastaan kaksi oli oikeuspsykiatrian erikoislääkäreitä ja viisi oli erikoistumassa joko psykiatrian tai oikeuspsykiatrian erikoislääkäreiksi.

Suomessa vaarallisuusarviotutkimusten vuosittainen määrä on pieni, joten tutkimussairaalasta riippumatta harvalle psykiatrille niitä tulee tehtäväksi vuodessa useita. Itse asiassa saattaa olla niin, että oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarvion tekeminen ei osu oikeuspsykiatrin kohdalle edes joka vuosi, jolloin merkittävää kokemusta ja osaamista vaarallisuuden tutkimisesta ei pääse syntymään. Diagnostiselta kannalta merkittävää etua on siitä, että mielentilatutkimuksia ja vaarallisuusarvioita suorittavien oikeuspsykiatrien joukko on suhteellisen pieni, ja niitä tekevillä psykiatreilla on kuitenkin ajallisesti yleensä useiden vuosien kokemus vaarallisuuden arviointitutkimusten tekemisestä. Tällöin diagnoosien määrittäminen tapahtuu pitkälti yhtenevien kriteerien mukaisesti.

Kuten aikaisemmin tässä tutkimuksessa on tuotu esille, rikosentekijän vaarallisuuden arvioinnista ei ole säädetty mitään lainsäädäntöä, eikä psykiatreilla ole myöskään mitään valtakunnallista ohjeistusta vaarallisuusarvioiden tekemisestä ja lausuntojen laatimisesta. Tämän empiirisen tutkimuksen tutkimusaineistona olleet rikosentekijöistä laaditut oikeuspsykiatriset vaarallisuusarviolausunnot olivat rakenteeltaan suhteellisen yhdenmukaisia, mutta niistä näkyi selvästi se, että ne olivat osaksi rikosentekijän tutkineen lääkärin omiin tutkimustapoihin ja mieltymyksiin sidottuja. Saattaa myös olla niin, että eri vaarallisuuden arvioinnin tutkimuspaikoissa on laadittu omia sääntöjä ja ohjeita, joi-

³⁰ Tässä tutkimuksessa päävastuulliseksi lääkäreiksi on merkitty myös tutkimuksen tehnyt vasta erikoistumassa oleva lääkäri, vaikkakin oikeuspsykiatrian erikoislääkäri on aina seurannut erikoistumassa olevan lääkärin työskentelyä vaarallisuusarvioon liittyvissä tutkimuksissa, niissä tehtyjä havaintoja ja ohjannut vaarallisuusarvion kulkua, lukenut vaarallisuusarviolausunnon ja yhtynyt allekirjoituksellaan siinä esitettyihin päätelmiin.

ta arvioitsijat noudattivat pääpiirteittäin. Tällaisia sääntöjä ja ohjeistuksia ei kuitenkaan tässä tutkimuksessa tullut esille. Rikoksenteijöiden oikeusturvan kannalta olisi ensiarvoisen tärkeää, että vaarallisuusarviolausunnot laaditaan sisällöllisesti hyvin yhtenäisesti siten kuin tämän tutkimuksen luvussa 6.5 on esitetty niin, että niihin eivät vaikuttaisi rikoksenteijän tutkineen lääkärin tavat ja tottumukset eivätkä tutkimuspaikan omat säännöt ja ohjeet. Kaikille tutkimuspaikoille yhtenäisten sääntöjen ja ohjeistuksien sekä arvioitsijoille järjestettävien koulutusten ja ammatillisten kokemusten kautta pitäisi saada varmuus siitä, että kunkin rikoksenteijän väkivaltariskin taso arvioidaan samanlaisiksi samojen tosiasioiden pohjalta ja että siitä raportoidaan vaarallisuusarvioon liittyvien tutkimusten pohjalta vaarallisuusarviolausunnossa samalla tavalla.

8.3.4 Tutkittavien lääketieteelliset diagnoosit sekä muut vaarallisen väkivaltakäyttämisen riski- ja suojaavat tekijät

Seuraavaksi empiirisessä tutkimuksessa pyrittiin selvittämään sekä ensimmäisessä että toisessa vaiheessa vaarallisuusarvioitujen vaarallisuusarviolausunnoissa saamia lääketieteellisiä diagnooseja, joihin asiantuntijan väkivaltariskiä koskeva kannanotto osaltaan perustui, ja vertaamaan niitä yleisesti tiedossa oleviin, jo aikaisemmin tässä tutkimuksessa selvitettyihin vaarallisen väkivaltakäyttämisen riskitekijöihin. Tutkimuksessa huomioitiin kansainvälisen tautiluokituksen ICD-10:n diagnoosiluokitus. Tässä tutkimuksessa ei tuotu esille sellaisia diagnooseja, joita esiintyi vain yksittäisillä tutkittavilla. Lisäksi joidenkin tutkittavien osalta diagnooseissa mainittiin heidän alkoholiriippuvuutensa olevan tyypin-II-alkoholismia, mutta kyseistä alkoholismia tyyppeä ei tässä tutkimuksessa eroteltu omaksi luokaksi. Taulukko 15 kertoo kaikkien ensimmäisen vaiheen 73 tutkittavan saamat yleisimmät lääketieteelliset diagnoosit.

Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen saamat lääketieteelliset diagnoosit voidaan jakaa neljään kategoriaan: 1) alkoholi- ja muut päihderiippuvuudet, 2) persoonallisuushäiriöt, 3) mielisairaudet ja 4) muut diagnoosit. Tutkimuksesta ilmeni, että alkoholi- ja muut päihderiippuvuudet sekä persoonallisuushäiriöt olivat tutkittavien yleisimmät diagnoosit, ja sen pohjalta myös empiirisen tutkimuksen kohteena olevissa oikeuspsykiatrisissa vaarallisuusarvioletutkimuksissa yleisimmiksi arvioidut törkeän väkivaltakäyttämisen riskitekijät. Samalla nämä tekijät ovat myös yleisesti hyvin merkittäviä väkivaltakäyttämisen riskitekijöitä vastaavasti kuten tämän tutkimuksen luvussa 4.2.1 on tuotu esille.

Tutkimusjoukon tutkittavista 70:llä eli 97 prosentilla diagnoosina oli alkoholi- tai muu päihderiippuvuus, ja pääosa tutkittavista oli myös ollut rikoksen te-

Taulukko 15. Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen yleisimmät lääketieteelliset diagnoosit (n=73).

Diagnoosi	Kpl	%
F60.2	Epäsosiaalinen persoonallisuus	65 89 %
F10.21	Alkoholiriippuvuus; tällä hetkellä ei käytä, mutta oleskelee rajoittavassa ympäristössä	28 38 %
F60.3	Epävakaata persoonallisuus, impulsiivinen häiriötyyppi	22 30 %
F10.2	Alkoholin käytön aiheuttama elimellinen aivo-oireyhtymä tai käyttäytymisen häiriö riippuvuusoireyhtymä	14 19 %
F19.2	Useiden lääkeaineiden tai muun psyykkisiin toimintoihin vaikuttavan aineen käytön aiheuttama riippuvuusoireyhtymä	14 19 %
B18.2	Pitkäaikainen hepatiitti C	13 18 %
F19.21	Useiden lääkeaineiden tai muun psyykkisiin toimintoihin vaikuttavan aineen aiheuttama riippuvuusoireyhtymä; tällä hetkellä ei käytä, mutta oleskelee rajoittavassa ympäristössä	10 14 %
F13.21	Rauhoittavien lääkkeiden ja unilääkkeiden käytön aiheuttama riippuvuusoireyhtymä; tällä hetkellä ei käytä, mutta oleskelee rajoittavassa ympäristössä	7 10 %
F19.1	Useiden lääkeaineiden tai muun psyykkisiin toimintoihin vaikuttavan aineen haitallinen käyttö	5 7 %
F60.8	Muu persoonallisuushäiriö	5 7 %
F10.1	Alkoholin haitallinen käyttö	4 5 %
F15.1	Muun piristeen haitallinen käyttö	4 5 %
F60.0	Epäluuloinen persoonallisuus	4 5 %
F10.25	Alkoholiriippuvuus; jatkuva käyttö	3 4 %
F12.1	Kannabiksen haitallinen käyttö	3 4 %
F13.1	Rauhoittavien lääkkeiden ja unilääkkeiden haitallinen käyttö	3 4 %
F15.2	Muun piristeen käytön aiheuttama riippuvuusoireyhtymä	3 4 %
F60.31	Epävakaata persoonallisuushäiriö, rajatilatyypin	3 4 %
F11.21	Opioidien käytön aiheuttama riippuvuusoireyhtymä; tällä hetkellä ei käytä, mutta oleskelee rajoittavassa ympäristössä	2 3 %
F12.21	Kannabinoideiden käytön aiheuttama riippuvuusoireyhtymä; tällä hetkellä ei käytä, mutta oleskelee rajoittavassa ympäristössä	2 3 %
F13.2	Rauhoittavien lääkkeiden ja unilääkkeiden käytön aiheuttama riippuvuusoireyhtymä	2 3 %
F13.24	Rauhoittavien lääkkeiden ja unilääkkeiden käytön aiheuttama riippuvuusoireyhtymä; tällä hetkellä käyttää ainetta (aktiivinen riippuvuus)	2 3 %
F15.21	Amfetamiiniriippuvuus; tällä hetkellä ei käytä, mutta oleskelee käyttöä rajoittavassa ympäristössä	2 3 %
F19.24	Useiden lääkeaineiden tai muun psyykkisiin toimintoihin vaikuttavan aineen aiheuttama riippuvuusoireyhtymä; tällä hetkellä käyttää ainetta (aktiivinen riippuvuus)	2 3 %
F20.00	Paranoidinen skitsofrenia	2 3 %
F61.0	Sekamuotoinen persoonallisuushäiriö	2 3 %
F90.0	Aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö	2 3 %

kohetkellä alkoholin, huumeiden tai muiden päihdyttävien aineiden vaikutuksen alaisena. Tutkimuksen perusteella voitiin näin ollen havaita, että törkeät väkivaltarikokset liittyvät hyvin läheisesti vaikeaan päihderiippuvuuteen. Tämän tutkimuksen perusteella vaikutti yleisesti siltä, että turvautuminen alkoholin tai muiden päihteiden käyttöön oli tutkittaville psyykinen hallintakeino, johon oli syntynyt erittäin voimakas riippuvuussuhde. Tämän vuoksi riski alkoholin käyttöön oli suuri myös heti vankilasta vapautumisen jälkeen ja lisäksi tutkittavien törkeän väkivaltakäyttötymisen riskiä vankilan ulkopuolella merkittävästi.

Perinteisestikin väkivaltarikollisuus Suomessa on hyvin vahvasti ollut sidoksissa alkoholin käyttöön. Esimerkiksi viime vuosien aikana tehdyistä henkirikoksista 80 prosenttia ja pahoinpitelyistä vajaa 70 prosenttia on tehty alkoholin vaikutuksen alaisena³¹, ja rikosseuraamusasiakkaiden terveydentilaa ja sairastavuutta koskeneen tutkimuksen mukaan suurella osalla miesvangeista on jonkinlainen päihderiippuvuus³². Henkirikoskatsauksen katsauskaudella 2003–2014 humalassa rikoshetkellä olleista miesepäilyistä 72 prosenttia oli ollut pelkästään alkoholihumalassa ja 28 prosenttia alkoholin ja jonkin muun tai useampien muiden päihteiden vaikutuksen alaisena. Naisepäilyistä vastaavat osuudet olivat 70 prosenttia ja 30 prosenttia. Muita päihteitä esiintyi katsauskaudella henkirikosten yhteydessä yleensä yhdessä alkoholin kanssa käytettynä. Katsauskauden miesepäilyistä 26 prosenttia ja naisepäilyistä 21 prosenttia oli ollut rikoshetkellä myös muun päihteen kuin alkoholin vaikutuksen alaisena, muita päihteitä nauttineista 85 prosenttia oli nauttinut päihdettä yhdessä alkoholin kanssa. Kovien huumeiden vaikutuksen alaisena miesepäilyistä oli rikoshetkellä seitsemän prosenttia ja naisepäilyistä kaksi prosenttia.³³

Epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö oli löydettävissä ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitavilla lääkärin suorittamissa tutkimuksissa lähes 90 prosentilla tutkittavista. Tämän tutkimuksen perusteella voitiin siten todeta, että vaarallisen käyttötymisen riskiä tutkittavilla ennusti erittäin voimakkaasti epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö ja se oli myös voimakkaasti yhteydessä rikosentekijän vaarallisuudesta tehtyyn johtopäätökseen. Muiden persoonallisuushäiriöiden osalta tämän tutkimuksen tutkittavilla ainoastaan epävakaan persoonallisuushäiriön osuus lääketieteellisistä diagnooseista oli merkittävä. 22 tutkittavalle (30 %) diagnosoitiin epävakaan persoonallisuuden impulsiivinen häiriötyyppi ja kolmelle (4 %) epävakaan persoonallisuuden rajatilatyypille. Epäluuloista, sekamuotoista tai muuta persoonallisuushäiriötä havaittiin muutamilla (2–5 kpl) tutkittavista, joten tässä tutkimuksessa näiden persoonallisuushäiriöiden osuus väkivaltakäyttötymisen selittäjänä ei ollut merkittävä.

³¹ Lehti – Sirén 2009, s. 303; Lehti 2016, s. 19.

³² Joukamaa et al. 2010, s. 47–49.

³³ Lehti 2016, s. 19–21.

Myös persoonallisuushäiriöiden osalta tämän tutkimuksen tulokset vastaavat hyvin rikosseuraamusasiakkaita koskeneen tutkimuksen tuloksia. Kyseisessä tutkimuksessa selvisi, että vajaalla 70 prosentilla suomalaisista vangeista ja 75 prosentilla elinkautisvangeista ja pakkolaitokseen eristetyistä vangeista diagnosoitiin vähintään yksi persoonallisuushäiriö. elinkautisvangeilla ja pakkolaitokseen eristetyillä vangeilla yleisimpiä persoonallisuushäiriöitä olivat epäsosiaalinen persoonallisuus (63 %), muu persoonallisuushäiriö (24 %) ja epävakaa persoonallisuus (16 %).³⁴ Epäsosiaalisen persoonallisuushäiriön voimakas korrelaatio törkeään väkivaltaiseen käyttäytymiseen tulisikin tämän tutkimuksen tulosten perusteella huomioida merkittävästi vankien erilaisissa hoito- ja tukiohjelmien suunnittelussa ja toteutuksessa.

Taulukosta 15 voidaan selvästi havaita myös se, että lähes kaikilla tutkittavilla oli komorbidinä diagnosoitavissa sekä epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö että alkoholi- tai muu päihderiippuvuus. Epäsosiaaliseen persoonallisuuteen it sessään liittyy hyvin usein tyypin-II-alkoholismi, jota havaittiin hyvin useilla tämänkin tutkimuksen tutkittavilla. Nämä samanaikaisesti esiintyvät diagnoosit ovat myös aikaisemmissa tutkimuksissa osoittautuneet merkittäväksi väkivaltariskiä lisääväksi tekijäksi, ja tämänkin tutkimuksen perusteella havaittiin näiden kahden tekijän komorbidinä esiintyessään olevan merkittävin vaarallisen väkivaltaikäyttämisen riskitekijä. Alkoholi- tai muu päihderiippuvuus yhdistettynä epäsosiaaliseen persoonallisuushäiriöön oli näin ollen erittäin voimakkaasti yhteydessä vaarallisuusarvion lopputulokseen.

Viralliset tautiluokitukset eivät erillisenä diagnoosina sisällä psykopatiaa, mutta 14 tutkittavan (19 %) diagnoosissa mainittiin persoonallisuuden psykopaattiset piirteet tai selkeästi diagnosoitavissa oleva psykopatia, joka on tutkitusti yksi tärkeimmistä törkeän väkivaltaikäyttämisen riskitekijöistä. Kun tässä tutkimuksessa huomioitiin tutkittavien vaarallisuusarvioinnissa saadut PCL-R-pisteet ja lääkärin vähäisetkin psykopatiadiagnoosit, tulokset viittaavat siihen, että psykopatia tai psykopaattisia piirteitä oli havaittavissa 32 tutkittavalla (44 %). Lisäksi analyysissä havaittiin, että kahta tutkittavaa lukuun ottamatta kaikki psykopaattiksi diagnosoidut tai psykopaattisia piirteitä omaavat tutkittavat sijoitettiin tautiluokituksessa epäsosiaalisen persoonallisuushäiriön alle. Tutkimuksen tulos vastaa aikaisemmin tässä tutkimuksessa esitettyjä tutkimustuloksia psykopatian merkityksestä väkivaltaikäyttämisen riskitekijänä ja ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen vaarallisuus liittyi usein voimakkaasti heidän psykopaattisiin piirteisiinsä. Tulokset vastaavat aikaisemmin tässä tutkimuksessa esitettyjä tuloksia siitä, että törkeiden väkivaltarikosten tekijöiden joukossa on erityisen paljon psykopaatteja ja psykopaattisia piirteitä omaavia rikoksentekejiä.

³⁴ Joukamaa et al. 2010, s. 48, 53–54.

Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituilla ei tässä tutkimuksessa lähinnä yksittäistapauksia laajemmin esiintynyt varsinaisia mielisairauksia, kuten paranooidista skitsofreniaa, aivovaurioita tai aivojen toimintahäiriöitä, jotka voivat yksilöllä olla merkittäviä törkeän väkikäyttäytymisen riskitekijöitä. Somaattisista sairauksista yleisin ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen keskuudessa oli pitkäaikainen hepatiitti C, joka esiintyi 13 tutkittavalla (18 %).

Taulukossa 16 selvitetään toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen saamat yleisimmät lääketieteelliset diagnoosit. Nämä tulokset vastaavat melko pitkälti ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen saamia lääketieteellisiä diagnooseja. Diagnoosien yleisyys toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen keskuudessa oli kuitenkin ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituja alhaisempi. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen yleisin lääketieteellinen diagnoosi oli epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö, joka todettiin 20 tutkittavalla (67 %). Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituihin verrattuna epäsosiaalisen persoonallisuushäiriön yleisyys oli siten toisen vaiheen vaarallisuusarvioitavilla noin 20 prosenttiyksikköä vähäisempää. Tuloksesta voidaan päätellä, että koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen ajalla on ollut jonkin verran vaikutusta epäsosiaalisen persoonallisuushäiriön diagnoosiin. Tämä voi olla esimerkiksi merkki siitä, että vankilassa tehtävällä hoito- ja kuntoutustoiminnalla on tosiasiallisesti ollut ainakin jonkinlaista vaikutusta vangin terveydentilaan. Epäsosiaalisen persoonallisuushäiriön yleisyys tässä populaatiossa on silti koko väestön näkökulmasta erittäin korkea ja kuvastaa myös toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta

Taulukko 16. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen yleisimmät lääketieteelliset diagnoosit (n=30).

Diagnoosi	Kpl	%
F60.2 Epäsosiaalinen persoonallisuus	20	67 %
F10.21 Alkoholiriippuvuus; tällä hetkellä ei käytä, mutta oleskelee rajoittavassa ympäristössä	14	47 %
F19.21 Useiden lääkeaineiden tai muun psykkisiin toimintoihin vaikuttavan aineen aiheuttama riippuvuusoireyhtymä; tällä hetkellä ei käytä, mutta oleskelee rajoittavassa ympäristössä	10	33 %
B18.2 Pitkäaikainen hepatiitti C	8	27 %
F60.3 Epävakaa persoonallisuus, impulsiivinen häiriötyyppi	5	17 %
F61.0 Sekamuotoinen persoonallisuushäiriö	4	13 %
F10.9 Alkoholin käytön aiheuttama aivojen otsalohkon kuoriosien lieväasteinen kudostuho	2	7 %
F20.31 Erilaistumaton skitsofrenia	2	7 %

hyvin epäsosiaalisen persoonallisuushäiriön merkitystä törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijänä. Persoonallisuushäiriöistä toisen vaiheen vaarallisuusarvioituista nousi esille myös epävakaan persoonallisuushäiriön impulsiivinen häiriötyyppi, jonka sai diagnoosikseen viisi (17 %) toisen vaiheen vaarallisuusarvioituista. Sekamuotoinen persoonallisuushäiriö havaittiin neljällä (13 %) toisen vaiheen vaarallisuusarvioiduista.

Kaksi muuta merkittävää toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen yleisesti saamaa diagnoosia liittyi alkoholin sekä useiden lääkkeiden tai muun psyykkiin toimintoihin vaikuttavan aineen aiheuttamaan riippuvuusoireyhtymään eli kategorisesti katsottuna alkoholi- ja muihin päihderiippuvuuksiin. Vastaavasti kuten epäsosiaalisen persoonallisuushäiriön osalta, myös näiden diagnoosien yleisyys toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta oli ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituja alhaisempi. Vankiloissa tehdään merkittävästi töitä alkoholin ja muiden päihdeaineiden riippuvuuksien vähentämiseksi, joten tältä osin työ vaikuttaa tuottaneen jonkin verran tulosta. Toki alkoholi- ja muiden päihderiippuvuuksien osalta toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen diagnoosien yleisyys oli vielä hyvin korkealla, ja vaikutti siten merkittävästi tutkittavista tehtyyn vaarallisuusarvion johtopäätökseen.

Toisen vaiheen vaarallisuusarvioituista 13:n persoonallisuudessa (43 %) mainittiin lääkärin diagnoosissa olevan psykopaattisia piirteitä tai selkeä psykopatia. Kun tässä tutkimuksessa huomioitiin tutkittavien vaarallisuusarvioinnissa saadut PCL-R -pisteet ja lääkärin vähäisetkin psykopatiadiagnoosit, tulokset viittaavat siihen, että psykopatia tai psykopaattisia piirteitä oli havaittavissa 20 tutkittavalla (67 %). Toisen vaiheen vaarallisuusarvioitavilla oli siten ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitavia huomattavasti enemmän havaittavissa psykopatiaa tai heidän persoonallisuudessaan oli merkittäviä psykopaattisia piirteitä. Psykopatia tai ainakin tutkittavan psykopaattiset piirteet olivat merkittävässä törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijän asemassa toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen vaarallisuutta määritettäessä. Myös toisen vaiheen vaarallisuusarvioitavilla somaattisista sairauksista yleisin oli pitkäaikainen hepatiitti C, joka esiintyi kahdeksalla tutkittavalla (27 %).

Läketieteellisten diagnoosiksi katsottavien törkeiden väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöiden lisäksi tässä tutkimuksessa tutkittiin tutkittavien vaarallisuusarvioissa mainittuja muita väkivaltaisen käyttäytymisen riskitekijöitä. Tämän tutkimuksen tutkittavat, sekä ensimmäisen että toisen vaiheen vaarallisuusarvioidut, olivat jo vähintään kaksi kertaa syyllistyneet törkeään väkivaltarikokseen ja useimmat hyvin moniin törkeisiin rikoksiin, jotka olivat seuranneet aina toistaan suhteellisen lyhyen ajan kuluessa vankilasta vapautumisen jälkeen. Tässä mielessä aikaisemman, yleensä jo nuorena alkaneen väkivallan vaikutus tutkittavien vaarallisuuteen ja siitä tehtyyn arvioon oli merkittävä. Muista vaarallisen väkivaltaisen käyttäytymisen ennustavista riskitekijöistä

tutkittavilla nousivat vaarallisuusarvioissa erittäin usein esiin ehdonalaisrikkomukset, parisuhde- ja työllisyysongelmat, itsereflektiokyvyn puute, päihdehoitoon sitoutumattomuus, tukea antavan läheisverkoston puuttuminen, hoitomyönteisyyden ja -motivaation vähäisyys, lapsuudenajan sopeutumishäiriöt, väkivaltaa ihannoivat asenteet, sopeutumattomuus yhteiskuntaan ja sen normeihin sekä tulevaisuuden stressitekijät. Diagnostiselta kannalta rikoksenteikiäjien oikeuspsykiatrisissa vaarallisuuden arvioinneissa on se huomattava etu, että oikeuspsykiatrisia vaarallisuusarvioita tekevät vain oikeuspsykiatrit tai oikeuspsykiatria erikoistumassa olevat lääkärit. Tästä syystä on oletettavaa, että lääkäreiden törkeiden väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöiden määrittäminen tapahtuu pitkälti yhteneväisten kriteerien mukaisesti ja että lääketieteellisiä diagnooseja voidaan tästä syystä pitää varsin luotettavina ja toistettavina.

Suurimmalla osalla vaarallisuusarvioituista uusilta väkivallanteoilta suojaavia tekijöitä oli vaarallisuusarviolausunnossa todettavissa keskimäärin varsin vähän tai ei yhtään. Erityisesti ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarviolausunnoista oli löydettävissä hyvin vähäisesti väkivaltarikollisuudelta suojaavia tekijöitä. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta väkivaltarikollisuudelta suojaavia tekijöitä mainittiin huomattavasti yleisemmin ja niitä myös oli todettavissa ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituja enemmän. Erityisesti toisen vaiheen vaarallisuusarvioissa oli käytetty apuna väkivallalta suojaavia tekijöitä kartoittavaa SAPROF-työkalua; vaarallisuusarviolausuntoon oli silloin yleensä kirjattu tutkittavan mahdollisia väkivaltakäyttäytymiseltä suojaavia tekijöitä tai sitten on mainittu, että niitä on vähän. Yleisimpiä väkivaltaiselta käyttäytymiseltä suojaavia tekijöitä tutkittavilla olivat lähinnä keskitasoinen älykkyys, turvallinen kiintymyssuhde, omien toimintatapojen tiedostaminen ja halu muuttaa elämäntyyliä, rikollismyönteisten ja yhteiskuntavastaisten asenteiden lieventyminen, kiinnostus työhön, sosiaalinen verkosto ja vapaa-ajan kiinnostukset. Useilla tutkittavilla väkivallalta suojaavana tekijänä kuitenkin mainittiin, että mikäli tutkittava kykenisi olemaan ilman päihteitä, hänen riskinsä syyllistyä uusiin väkivaltarikoksiin olisi selvästi pienempi. Yleensä kuitenkin mainittiin lisäksi, että tutkittavan esitietojen perusteella hänestä ei tule esiin sellaisia seikkoja, joiden perusteella voisi realistisesti arvioida päihderiippuvuuden hoidon olevan tuloksellista jatkossakaan.

8.3.5 Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa käytetyt strukturoidut väkivaltariskin arviointiin kehitetyt työkalut ja niistä saadut tulokset

Tämänhetkisen tutkimustiedon mukaan paras tapa tehdä oikeuspsykiatrisia vaarallisuusarvioita on yhdistää huolellinen kliininen tutkimus strukturoitujen vaarallisuuden arviointiin kehitettyjen työkalujen käyttöön. Rikoksenteiki-

jän tutkineiden lääkärien laatimista vaarallisuusarviolausunnoista kävi selkeästi ilmi, että vaarallisuusarviotutkimuksissa lääkärin tärkein diagnostinen keino oli asiakirjatiedot ja muu rikoksentekijästä hankittu taustamateriaali. Näihin tietoihin merkittävästi perustuen lääkäri pohjasi yleensä oman arvionsa rikoksentekijän vaarallisuudesta. Asiakirjatietojen ja muun taustamateriaalin lisäksi lääkärit ja psykologit käyttävät vaarallisuuden arvioinnissa apuna usein väkivaltariskin arviointiin kehitettyjä työkaluja. Seuraavaksi tutkimuksessa tutkittiin sitä, mitä vaarallisuuden arviointiin kehitettyjä strukturoituja työkaluja rikoksentekijän tutkineet oikeuspsykiatrit käyttivät apunaan ja minkälaisia pistemääriä vaarallisuusarvioidut tutkittavat niistä keskimäärin saivat. Lähtökohtaisena oletuksena tässä tutkimuksena pidettiin sitä, että ellei arviointityökalun käytöstä ollut mainintaa vaarallisuusarviolausunnossa, työkalua ei ollut käytetty. Tällainen menettely on oikeutettua siksi, että oikeuspsykiatrisessa vaarallisuusarviolausunnossa tulisi selvästi tuoda esiin kaikki vaarallisuuden arvioinnissa käytetyt työkalut.

Tässä tutkimuksessa ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioidusta 54 tutkittavan (74 %) vaarallisuutta arvioitiin PCL-R-työkalulla tai ainakin työkalun käytöstä oli vaarallisuusarviolausunnossa joko psykiatrin tai psykologin tekemä maininta. Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioiduista 66 tutkittavan (90 %) vaarallisuutta arvioitiin HCR-20-työkalulla. HCR-20-työkalun osalta kaikissa näissä vaarallisuusarvioissa käytettiin vielä työkalun versiota2. 52 tutkittavan (71 %) vaarallisuutta arvioitiin sekä PCL-R- että HCR-20-työkaluilla. Kahden tutkittavan vaarallisuutta arvioitiin ainoastaan PCL-R:llä, ja neljäntoista tutkittavan osalta käytettiin pelkästään HCR-20-työkalua. Viiden tutkittavan (7 %) vaarallisuuden arvioinnissa ei käytetty apuna mitään strukturoidua työkalua.

Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta kolmella eli ainoastaan 4,1 prosentilla tutkittavista vaarallisuutta arvioitiin myös parisuhdeväkivaltaa kartoittavalla SARA-työkalulla, vastaavasti kolmella eli 4,1 prosentilla tutkittavista vaarallisuutta arvioitiin tilastollisella väkivaltariskiä mittaavalla VRAG-työkalulla, yhden vaarallisuusarvioitavan osalta vaarallisuuden arvioinnin apuna käytettiin Static-99-työkalua, ja lisäksi yhden vaarallisuusarvioitavan osalta apuna käytettiin vaarallisuusarviolausunnon mukaan ARAT-työkalua. Muutoin ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioiduilla pitäydettiin strukturoitujen vaarallisuusarviotyökalujen osalta yksinomaan PCL-R- ja HCR-20-työkaluissa. Rikoksentekijän väkivaltariskiltä suojaavia tekijöitä arvioivaa SAPROF-työkalua käytettiin ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitavien osalta ainoastaan kahdella eli 2,7 prosentilla tutkittavista, eli suojaavien tekijöiden arvioinnille strukturoidun SAPROF-työkalun käytölle ei siten annettu juurikaan merkitystä.

Tämän tutkimuksen perusteella voitiin havaita, että strukturoiduista arviointityökaluista saatuja tarkkoja tuloksia eli pistemääriä ei vaarallisuusarviolausunnoissa useinkaan tuoda esille. Tulokset saatetaan kertoa suuntaa-antavasti

esimerkiksi siten, että työkalun tuloksen perusteella tutkittavalla mainitaan olevan törkeään väkivaltakäyttäytymiseen viittaavia piirteitä, tai sitten työkalusta saatuja pisteitä tai suuruusluokkaa ei mainita lainkaan. Tässä tutkimuksessa tarkka tai kahden pisteen tarkkuudella annettu pistemäärä PCL-R-työkalulla saaduista pistemääristä kerrottiin ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioidusta 13:n kohdalla (18 %). Näiden PCL-R-työkalulla saatujen pistemäärien keskiarvo tutkittavilla oli 28 pistettä. Lisäksi 12 tutkittavan (16 %) PCL-R-työkalulla saatuja pistemääriä ei kerrottu suoraan, mutta työkalun antaman pistemäärän tasosta annettiin vaarallisuusarviolausunnossa viitteitä esimerkiksi niin, että ”tutkittava sai PCL-R-työkalusta erittäin korkeat pisteet” tai ”tutkittava sai PCL-R-työkalusta yli 30 pistettä”. 29:ssä (40 %) ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarviolausunnossa kerrottiin, että heidän vaarallisuuden arvioinnissaan oli käytetty apuna PCL-R-työkalua, mutta tutkittavien siitä saamia pistemääriä ei lausunnoissa tuotu lainkaan esille.

Absoluuttista psykopaattisuuden katkaisurajaa ei PCL-R:ssa ole määritelty, mutta mitä korkeampi pistemäärä, sen todennäköisemmin ja sitä enemmän on kyse psykopatiasta, ja sen myötä yleensä törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijästä kuten luvussa 4.2.1.3 on tuotu esille. Pohjois-Amerikassa psykopaattina pidetään yleensä sellaista henkilöä, joka saa 30 pistettä tai enemmän. Euroopassa raja on vähintään 25 pistettä³⁵. Tämän tutkimuksen perusteella voitiin siten havaita, että suurin osa niistä tutkittavista, joiden PCL-R-pistemäärä vaarallisuusarviolausunnossa kerrottiin, ylittivät Euroopassa käytettävän psykopatian katkaisurajan, ja kaikki näistä tutkittavista arvioitiin myös erittäin vaarallisiksi.

Tässä tutkimuksessa vähintään kahden pisteen tarkkuudella ilmoitettuja, HCR-20-työkalulla mitattuja ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituja oli 13 (18 %), joiden pistemäärien keskiarvo oli 33. Lisäksi seitsemän (10 %) ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioidun HCR-20-työkalulla saamia pistemääriä ei kerrottu suoraan, mutta työkalun antaman pistemäärän tasosta annettiin vaarallisuusarviolausunnossa viitteitä esimerkiksi niin, että ”tutkittava sai HCR-20-työkalusta runsaasti yli 30 pistettä” tai ”tutkittava sai HCR-20-työkalusta noin puolet pisteistä”. 44:n (60 %) ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioidun vaarallisuusarviolausunnossa kerrottiin, että heille on tehty HCR-20-tutkimus, mutta heidän siitä saamiaan pistemääriä ei lausunnoissa tuotu lainkaan esille. HCR-20-työkalussa tutkittavan sama pistemäärä luokitellaan alhaisen riskin, kohtalaisen riskin tai korkean riskin luokkaan tutkimushavaintojen ja työkalusta saadun pistemäärän perusteella. Tämän tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että kaikki ne tutkittavat, joiden HCR-20-pistemäärä vaarallisuusarviossa kerrottiin, kuuluivat väkivaltakäyttäytymisen korkean riskin luokkaan.

³⁵ Grann et al. 1998, s. 423; Hare et al. 2000, s. 625.

Vaarallisuuden arviointiin kehitettyjen strukturoitujen arviointityökalujen lisäksi mielentilatutkimuksessa ja vaarallisuusarviossa ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituvia tutkittiin monilla eri standardoiduilla psykologisilla testeillä, joita asiaan koulutetut psykologit tekivät vaarallisuusarvioitaville. Tämän tutkimuksen perusteella voitiin havaita, että ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitaville erityisen merkityksellisiä olivat persoonallisuustestit. Persoonallisuustestit eivät ole rikoksentekijän vaarallisuuden arviointiin tarkoitettuja testejä, vaan niillä kartoitetaan laaja-alaisesti muun muassa tutkittavan persoonallisuutta ja toimintakykyä, joilla voi kuitenkin osaltaan olla merkittävää vaikutusta vaarallisen väkivaltaisen käyttäytymisen määrittämiseen, kun ne yhdistetään muuta kautta rikoksentekijästä saatuun tietoon. Tässä tutkimuksessa tällaisista testeistä ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitavilla käytettiin erityisesti yksilön kognitiivista tasoa eli älykkyyttä mittaavaa Wechsler Adult Intelligence Scale (WAIS-III) -testiä, toiminnanohjausta kartoittavaa Wisconsin Card Sorting Test (WCST) -testiä, persoonallisuutta arvioivia Rorschach (RCS) -testiä, Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI) -testiä, Thematic Apperception Test (TAT) -testiä ja Wartegg-Zeichen Test (WZT) -testiä sekä psyykkistä oireilua selvittävää The Symptom Checklist-90 (SCL-90) -testiä. Nämä persoonallisuustestit tehtiin lähes kaikille ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitaville.

Tutkimuksen toisen vaiheen vaarallisuusarvioitavilla psykiatrit ja psykologit käyttivät oikeuspsykiatrisessa vaarallisuuden arvioinnissa strukturoituvia vaarallisuuden arviointityökaluja ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitavia useammin tai ainakin ne tuotiin vaarallisuusarviolausunnoissa paremmin esiin. Lisäksi toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta voitiin havaita, että heidän vaarallisuuttaan arvioitiin yleensä monipuolisemmin eli useammalla väkivaltariskin arviointiin kehitetyllä työkalulla. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta vaarallisuuden arviointiin kehitettyjen työkalujen käytön yleisyys sekä monipuolisuus johtuvat oletettavasti siitä, että toisen vaiheen vaarallisuusarvio liittyy rikoksentekijän hakemukseen päästä ehdonalaan vapautteen ja tästä syystä rikoksentekijää tutkiva lääkäri ja psykologi kokevat osaltaan merkittävämpää vastuuta oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarviolausannon johtopäätöksestä. Useaa vaarallisuuden arviointiin kehitettyä työkalua käyttäen he haluavat varmistusta ja tukea heille rikoksentekijästä syntyneestä vaarallisuuskäsityksestä.

Toisen vaiheen vaarallisuusarvioitavista 28:n (93 %) vaarallisuutta arvioitiin käyttäen apuna PCL-R-työkalua. Heidän PCL-R-työkalusta saatujen pistemäärien keskiarvo oli 29. Myös HCR-20-työkalulla arvioitiin 26 (87 %) toisen vaiheen vaarallisuusarvioitua. Heidän HCR-20-työkalulla saamiensa pistemäärien keskiarvo oli 32. Tämä tarkoitti sitä, että suurin osa toisen vaiheen vaarallisuusarvioitavista luokiteltiin HCR-20 -työkalussa korkean riskin luokkaan. Yhden

toisen vaiheen vaarallisuusarvioidun osalta vaarallisuutta ei arvioitu kummallakaan näistä työkaluista, ja kolmella toisen vaiheen vaarallisuusarvioiduista kerrottiin arvioinnissa käytetyn apuna ainoastaan PCL-R-työkalua. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioiduista 12:n (40 %) vaarallisuuden arvioinnissa käytettiin apuna myös VRAG-työkalua ja yhden tutkittavan tapauksessa seksuaalirikoksista tuomittujen uusimisriskiä mittaavaa SORAG-työkalua.

Tämän tutkimuksen tuloksista oli selkeästi nähtävissä se, että väkivaltarisikiltä suojaavia tekijöitä kartoittavan SAPROF-työkalun käyttö toisen vaiheen vaarallisuusarvioiduilla oli viime vuosina lisääntynyt merkittävästi. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioiduista 12 tapauksessa (40 %) selvitettiin väkivaltakäyttäytymiseltä suojaavia tekijöitä SAPROF-työkalulla. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioiduilla ainoastaan harvassa vaarallisuusarviolausunnossa tuotiin esille SAPROF-työkalusta saatu pistemäärä, mutta yleensä näissä lausunnoissa kerrottiin sanallisesti rikoksenteikijän väkivaltakäyttäytymiseltä suojaavia tekijöitä. SAPROF-työkalun käyttö oikeuspsykiatrisessa vaarallisuuden arvioinnissa vaikuttaa siten olevan vielä jonkinlaisessa harjoitteluvaiheessa. Myös kaikille toisen vaiheen vaarallisuusarvioituille tehtiin tämän tutkimuksen tulosten perusteella psykologien toimesta huomattava määrä erilaisia persoonallisuustestejä. Ne olivat pitkälti samoja testejä kuin tehtiin ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituille, eikä niitä ole tarpeen käydä tässä yhteydessä tarkemmin läpi.

Tässä tutkimuksessa tuli esille, että väkivaltakäyttäytymisen arviointiin kehitettyjen arviointityökalujen käyttö ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen vaarallisuuden arvioinnissa on lisääntynyt koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen liittyvän lainsäädännön voimaantulon alkuvuosien jälkeen ja nykyään lähes jokaisessa vaarallisuuden arvioinnissa käytetään vähintään yhtä siihen strukturoitua työkalua. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioiduilla väkivaltakäyttäytymisen arviointiin kehitettyjä arviointityökaluja oli käytetty apuna kattavasti jo heti tämän tutkimuksen tutkimusjakson alusta. Selkeä ero ensimmäisen ja toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen vaarallisuusarviolausunnossa oli arviointityökalujen osalta myös se, että toisen vaiheen vaarallisuusarvioiduilla arviointityökaluista saadut pistemäärät kerrottiin yleensä tarkasti. Yksi syy näihin eroihin voi olla edellä esitetyn asiantuntijan vastuun lisäksi se, että toisen vaiheen vaarallisuuden arvioinnissa keskitytään ainoastaan rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointiin eikä vaarallisuusarviolausunnossa ole enää tarpeen käsitellä rikoksenteikijän syyntakeisuuden määrittymiseen liittyviä asioita. Tästä syystä yksilön vaarallisuuden arviointiin jää enemmän aikaa ja mahdollisuuksia, joten se on siksi yksityiskohtaisempaa ja tarkempaa.

Tässä tutkimuksessa ilmeni lisäksi se, että tällä hetkellä oikeuspsykiatrisissa vaarallisuusarviontutkimuksissa käytettävien työkalujen ja psykologisten testien valinta eroaa jossain määrin eri tutkimuspaikoissa ja eri lääkäreiden sekä psykologien kesken. Varmasti osaltaan erot arvioinnissa käytetyistä työkaluis-

ta ja testeistä johtuvat tutkittavien erilaisista tutkimustarpeista ja ovat siltä osin oikeutettuja ja tarpeellisia, mutta yleisesti yhtenäisen oikeuspsykiatrisen vaarallisuuden arvioinnin tutkimuskäytännön saaminen kaikkiin vaarallisuuden arvioinnin tutkimuspaikkoihin tämän tutkimuksen luvussa 6.2 esitetyn mukaisesti on ensiarvoisen tärkeää rikoksentekijöiden oikeusturvan kannalta.

8.3.6 Rikoksentekijän vaarallisuudesta tehty arvio ja sen yhteneväisyys rikoksentekijän tutkineen lääkärin, TEOn, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan, RISEn keskushallintoyksikön ja tuomioistuimen kanssa

Seuraavaksi tässä tutkimuksessa tutkittiin sitä, arvioitiinko vaarallisuusarvioituja rikoksentekijöitä erittäin vaaralliseksi toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Tässä yhteydessä selvitettiin siten sitä, miten rikoksentekijän tutkinut lääkäri ja TEOn, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta arvioivat vaarallisuusarvioituja tutkittavia, miten toisen vaiheen vaarallisuusarvioituja arvioi RISEn keskushallintoyksikkö, ja minkälainen oli näiden asiantuntijatahojen antamien vaarallisuusarviolausuntojen lopputulosten keskinäinen yhdenmukaisuus, sekä sitä, arvioiko tuomioistuin vaarallisuusarvioituja vaaralliseksi.

Taulukko 17 osoittaa sen, että ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioidut tutkineet lääkärit arvioivat tutkittavista 70 (96 %) erittäin vaarallisiksi ja ainoastaan kolmea (4 %) tutkittavista he eivät arvioineet vaarallisiksi. Vastavasti TEOn, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta arvioi samalla tavalla 70 (96 %) ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioiduista erittäin

Taulukko 17. Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen vaarallisuuden oikeuspsykiatrin arviointi vaarallisuusarvion tehneen psykiatrin ja TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan osalta (n=73).

	Vaarallisuusarvion tehnyt psykiatri	TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta
Rikoksentekijä erittäin vaarallinen	70	70
Rikoksentekijä ei erittäin vaarallinen	3	3

vaarallisiksi ja kolmea (4 %) ne eivät arvioineet vaarallisiksi. Sekä vaarallisuusarvioidut tutkineet lääkärit että TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta olivat siten aina samaa mieltä kaikkien ensimmäisessä vaiheessa vaarallisuusarvioitujen vaarallisuudesta. Tämän tutkimuksen tulosten perusteella voidaan väittää, että jos rikoksenteijä täyttää koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen muodolliset edellytykset uudesta ja vanhasta rikoksesta, hänet arvioidaan yleensä myös erittäin vaaralliseksi toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

Taulukko 18 osoittaa vastaavasti sen, että toisen vaiheen vaarallisuusarvioitavat tutkineet lääkärit arvioivat tutkittavista 27 (90 %) erittäin vaarallisiksi ja ainoastaan kolmea (10 %) tutkittavista he eivät arvioineet vaarallisiksi. Vastaavasti TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta arvioi samalla tavalla toisen vaiheen vaarallisuusarvioiduista 27 (90 %) erittäin vaarallisiksi ja kolmea (10 %) ne eivät arvioineet vaarallisiksi. Sekä toisen vaiheen vaarallisuusarvioidut tutkineet lääkärit että TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta olivat siten aina samaa mieltä kaikkien toisessa vaiheessa vaarallisuusarvioitujen vaarallisuudesta. Tässä yhteydessä voidaankin väittää, että TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan poikkeaminen tutkittavan tutkineen lääkärin arviosta olisikin sekä ensimmäisen että toisen vaiheen vaarallisuusarvioitavien osalta ollut hyvin poikkeuksellista, koska lautakunnan antama lausunto perustuu lääkärin laatimaan vaarallisuusarviolausuntoon ja rikoksenteijästä saatuun asiakirja-aineistoon kuten tämän tutkimuksen luvussa 6.6 on kriittisesti tuotu esille.

Koko rangaistusta vankilassa suorittavan hakiessa pääsyä ehdonalaiseen vapauteen HHO:n tulee pyytää RISEn keskushallintoyksilöltä lausunto ehdonalaiseen vapauteen hakeneesta rikoksenteijästä kuten tämän tutkimuksen luvussa 6.7 on selvitetty. RISEn keskushallintoyksikkö antaa lausunnossa oman

Taulukko 18. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen vaarallisuuden oikeuspsykiatrin arviointi vaarallisuusarvion tehneen psykiatrin ja TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan osalta (n=30).

	Vaarallisuusarvion tehnyt psykiatri	TEOn, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta
Rikoksenteijä erittäin vaarallinen	27	27
Rikoksenteijä ei erittäin vaarallinen	3	3

arvionsa rikoksentekijän vaarallisuudesta sekä toteaa, puoltaako vai vastustaa-ko se koko rangaistusta vankilassa suorittavan vangin ehdonalaista vapauttamista. Tässä tutkimuksessa kaikkien 30 toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta RISEn keskushallintoyksikkö totesi lausunnoissaan, että sillä ei ollut perusteita päätyä rikoksentekijöiden vaarallisuudesta toiseen lopputulokseen mihin rikoksentekijän tutkinut lääkäri ja TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta olivat vaarallisuusarviolausunnoissaan päätyneet. RISEn keskushallintoyksikön arvio toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen vaarallisuudesta oli siten kaikissa tilanteissa yhdenmukainen rikoksentekijöiden tutkineiden lääkäreiden arvioiden kanssa. Tämä tutkimustulos tarkoitti sitä, että RISEn keskushallintoyksikön arvion mukaan 30:sta ehdonalaiseen vapauteen hakeneesta toisen vaiheen vaarallisuusarvioituista 27 (90 %) oli edelleen erittäin vaarallisia toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle, ja kolmea toisen vaiheen vaarallisuusarvioitua vankia (10 %) ei RISEn keskushallintoyksikkö arvioinut enää vaarallisiksi.

Näiden asiantuntijalausuntojen keskinäisen yhteneväisyyden lisäksi tässä tutkimuksessa tutkittiin rikoksentekijän tutkineen lääkärin vaarallisuusarviolausunnon, TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan antaman vaarallisuusarviolausunnon ja RISEn keskushallintoyksikön vaarallisuusarvion yhteneväisyyttä tuomioistuimen arvioon rikoksentekijän vaarallisuudesta. Koska rikoksentekijän tutkineen lääkärin ja TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan antamat vaarallisuusarviolausunnot olivat sekä ensimmäisen että toisen vaiheen vaarallisuusarvioitavien osalta sekä RISEn keskushallintoyksikön vaarallisuusarviot toisen vaiheen vaarallisuusarvioituista kaikissa tilanteissa yhteneväiset, puhutaan tässä yhteydessä siltä osin ainoastaan rikoksentekijän tutkineen lääkärin kannasta. Kaikkien 73 ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioidun osalta tuomioistuin ei kuitenkaan arvioinut tai lausunut heitä koskevissa tuomioissa mitään tutkittavan vaarallisuudesta, koska rikoksentekijän vaarallisuuden arviointi raukesi, jos tutkittava tuomittiin elinkautiseen vankeuteen tai hänet katsottiin syyntakeettomaksi ja määrättiin sen johdosta tahdosta riippumattomaan hoitoon.

Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen 73 tutkittavan osalta tuomioistuimen kanta rikoksentekijän vaarallisuudesta poikkesi rikoksentekijän tutkineen lääkärin kannasta ainoastaan kolmen tutkittavan (4 %) osalta. Näissä kolmessa tapauksessa tuomioistuin ei yhtynyt rikoksentekijän tutkineen lääkärin arvioon tutkittavan vaarallisuudesta eikä näin ollen pitänyt rikoksentekijää erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Tätä tuomioistuimen poikkeamista asiantuntijatahojen kannasta voidaan tulkita niin, että näissä tapauksissa tuomioistuin katsoi, etteivät rikoksentekijöistä saadut asiantuntijalausunnot tukeneet riittävästi muuta asiassa rikoksentekijän vaarallisuudesta esitettyä näyttöä. Kaiken kaikkiaan voidaan kuitenkin sanoa, että sekä ensim-

mäisen vaiheen vaarallisuusarvioitavat tutkineiden lääkäreiden, TEOn, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan että tuomioistuimien arviot tutkittavien vaarallisuudesta olivat erittäin homogeenisia.

Yhdenkään toisen vaiheen vaarallisuusarvioidun osalta HHO:n arvio rikoksentekijän vaarallisuudesta ei poikennut lainkaan lääkäreiden arvioista. Sekä HHO, RISEn keskushallintoyksikkö että toisen vaiheen vaarallisuusarvioitavat tutkineet lääkärit arvioivat siten toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen vaarallisuutta yhtenevästi.

Ensimmäinen tapaus niistä kolmen tutkittavan tapauksesta, jossa tuomioistuimen arvio ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen vaarallisuudesta poikkesi rikoksentekijän tutkineen lääkärin arviosta oli sellainen, jossa rikoksentekijä oli syyllistynyt tappoon ja hänet oli aikaisemmin tuomittu rangaistukseen törkeästä pahoinpitelystä. Kyseisestä tutkittavasta oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarvion tehnyt lääkäri totesi vaarallisuusarviolausunnossa, että tutkittava oli syyllistynyt lukuisiin rikoksiin, kuten ryöstöihin, ryöstön yrityksiin ja törkeään pahoinpitelyyn, joissa muiden ihmisten turvallisuus oli vaarantunut. Tutkittavan persoonallisuushäiriö yhdessä päihderiippuvuuden kanssa oli altistanut hänet impulsiiviselle väkivaltakäyttäytymiselle. Tutkittava ei ollut kyennyt tai motivoitunut muuttamaan päihdekäyttöään. Tutkittavan vakaviin persoonallisuushäiriöihin ei ollut olemassa spesifiä hoitoa, mutta sen sijaan päihderiippuvuuteen, jolla oleellisesti voitiin vaikuttaa persoonallisuushäiriön ennusteeseen, oli olemassa hoitomahdollisuuksia. Tutkittavan elämäntapa oli useita vuosia ollut epäsosiaalinen eikä hänellä toistaiseksi ollut ollut psyykkisiä sisäisiä tai psykososiaalisia ulkoisia rakenteita, jotka olisivat tukeneet normaalin, päihteettömään ja rikoksettomaan elämään. Tutkittava asetti päihdetä käyttäessään johdonmukaisesti oman olotilansa helpottamisen muiden edun ja turvallisuuden edelle. Näihin riskitekijöihin vedoten rikoksentekijän tutkinut lääkäri arvioi, että häntä oli pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Rikoksentekijän oikeuspsykiatrisessa vaarallisuuden arvioinnissa oli käytetty apuna sekä PCL-R- ja HCR-20-työkaluja, mutta tutkittavan niistä saamia pistemääriä ei vaarallisuusarviolausunnossa tuotu esille.

Rikoksentekijän tutkineen lääkärin oikeuspsykiatrisesta vaarallisuusarviolausunnossa esitetyistä tiedoista ja perusteluista huolimatta HO katsoi tässä jutussa kuitenkin, että vaikka RL 2 c:11.1:n mukaiset edellytykset koko rangaistuksen suorittamiseksi vankilassa tutkittavalla sinänsä täytyivät, rikoksentekijää ei siitä huolimatta ollut syytä määrätä suorittamaan koko rangaistustaan vankilassa. HO perusteli asiaa sillä, että koko rangaistuksen suorittaminen vankilassa korvasi aikaisemman lainsäädännön mukaisen pakkolaitokseen eristämisen, eikä uuden lainsäädännön tarkoituksena ollut olennaisesti muuttaa aikaisemmin vallinnutta käytäntöä. Pakkolaitokseen eristetyt olivat pääsääntöisesti syyllistyneet henkirikoksiin ja muita rikoksia heillä oli esiintynyt vain

satunnaisesti. Koska koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen edellytykset vastasivat pääpiirteissään pakkolaitokseen eristämistä, HO:n mukaan muuta kuin henkirikoksentekijää ei tullut määrätä suorittamaan koko rangaistusta vankilassa. HO katsoi, että koska tutkittava ei uutta tapporikosta aikaisemmin ollut syyllistynyt henkirikokseen vaan ainoastaan törkeään pahoinpitelyyn ja eräisiin muihin rikoksiin, joista hänet oli tuomittu yhteiseen 1 vuoden 2 kuukauden vankeusrangaistukseen, häntä ei ollut rikoksentekijän tutkineen lääkärin arvioitua vaarallisuutta koskevasta lausunnosta huolimatta syytä määrätä suorittamaan koko rangaistusta vankilassa.

Tässä tapauksessa HO:lla oli virheellinen käsitys siitä, että muuhun kuin henkirikokseen aikaisemmin syyllistynyttä ei tullut tosiasiallisesti määrätä suorittamaan koko rangaistustaan vankilassa. Tältä osin HO:n vaarallisuuskannan poikkeamisessa rikoksentekijän tutkineen lääkärin arviosta olikin kyse erityisesti rikoksentekijän aikaisempaan rikollisuuteen liittyvästä harkinnasta. Siinä HO oli oikeassa, että rikoksentekijän edellytys RL 2c:11.1:n 2 kohtaan täyttyi, mutta hänelle siitä tuomittu rangaistus oli ollut aivan törkeän pahoinpitelyn rangaistusasteikon alapäästä, eikä rikoksentekijä ollut syyllistynyt aikaisemmin myöskään muihin törkeisiin väkivaltarikoksiin. Tästä näkökulmasta katsoen HO:n harkinta rikoksentekijän rangaistukseen liittyen oli osuvaa. HO:n vaarallisuusratkaisun osalta tuomio oli kuitenkin erittäin puutteellinen. HO ei arvioinut lainkaan itsenäisesti ja perusteellisesti rikoksentekijän vaarallisuutta toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle, vaan käsitteli asiaa epäsuorasti koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen määräykseen liittyen. Tästä syystä HO:n perustelut rikoksentekijän vaarallisuudesta olivat myös erittäin puutteelliset.

Toisessa tapauksessa, jossa tuomioistuimen arvio rikoksentekijän vaarallisuudesta poikkesi rikoksentekijän tutkineen lääkärin arviosta, oli kyse rikoksentekijästä, joka oli syyllistynyt uutena rikoksena tappoon, ja hänen aikaisempi törkeä väkivaltarikoksensa oli tapon yritys. Rikoksentekijän tutkinut lääkäri totesi oikeuspsykiatrisessa vaarallisuusarviolausunnossaan, että tutkitavan kliinisessä tilassa oli vaarallisuutta arvioitaessa otettu huomioon persoonallisuuden narsistiset ja epäsosiaaliset piirteet. Älyllisten edellytysten puolesta tutkittava kykeni erottamaan oikean ja väärän, mutta jotakin näyttöä tutkitavan yleisestä alttiudesta impulsiiviseen toimintaan oli nähtävissä. Tutkitavalla oli todettavissa alkoholin haitallista käyttöä, mikä voi lisätä riskiä impulsiiviseen käyttäytymiseen. Tutkitavalla ei ollut dokumentoitu hänen tekemänsä tapon ja tapon yrityksen lisäksi muuta toistuvaa tai vakavaa väkivaltarikollisuutta, eikä häntä ollut tuomittu muistakaan lievempiasteisista rikoksista. Väkivaltaisen käyttäytymisen uusimista ennustavista riskitekijöistä tutkitavalla nousivat esille mahdollinen aiempi väkivaltaisuus, parisuhde- ja työllisyysongelmat, päihteiden väärinkäyttö ja persoonallisuushäiriö. Lisäksi tutkitavan antisosiaaliset asenteet ja impulsiivisuus sekä tulevaisuuden stressitekijöistä erityisesti

altistuminen epävarmuustekijöille ja stressille oli todettavissa. Rikoksenteikijän tutkinut lääkäri katsoi, että edellä mainitut riskitekijät yhteensä nostivat tutkitavan väkivaltaisen käyttäytymisen riskin kohtalaiseksi. Hän katsoi, että vaikka tutkitavan väkivaltaisen käyttäytymisen riski ei noussut käytetyillä arviointimenetelmillä yleisesti korkeaksi osittain puutteellisten ja epäluotettavien taustatietojen vuoksi, saattavat tutkitavan ympäristöön liittyvät ja tietyt tilannetekijät lisätä riskiä väkivaltaiselle käyttäytymiselle tilannekohtaisesti. Näistä syistä johtuen rikoksenteikijän lääkäri katsoi, että tutkittavaa oli pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Rikoksenteikijän oikeuspsykiatrisessa vaarallisuuden arvioinnissa oli käytetty apuna sekä PCL-R- ja HCR-20-työkaluja, mutta tutkitavan niistä saamia pistemääriä ei vaarallisuusarviolausunnossa tuotu esille.

Huolimatta siitä, että rikoksenteikijän tutkinut lääkäri arvioi rikoksenteikijän erittäin vaaralliseksi, HO päätyi omassa vaarallisuuden arvioinnissaan hänen vaarallisuudestaan vastakkaiseen tulokseen. HO perusteli poikkeavaa ratkaisuun rikoksenteikijän tutkineen lääkärin laatimassa vaarallisuusarviolausunnossa ja rikoksenteikijän tutkineen lääkärin suullisessa kuulemisessa esille tuodulla seikalla, jonka mukaan tutkitavalla oli ollut häneen kohdistuvasta väkivallan uhasta johtuvaa valppautta ja aseelliseen puolustautumiseen varautumista. HO katsoi, että tuomiossaan, että RL 2c:11.1:a ei voida soveltaa laajentavasti ja että rikoksenteikijän vaarallisuusarvioinnin perustaminen merkittävältä osin hänestä itsestään riippumattomaan tekijään eli häneen kohdistuvaan kostouhkaan, oli rikosoikeudelliset peruseriaatteen huomioon ottaen varsin ongelmallista ja tähän perustuen HO katsoi, ettei tutkittavaa ole pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle, eikä häntä siksi pitänyt määrätä suorittamaan koko rangaistusta vankilassa. Myöskin tässä ratkaisussa HO:n rikoksenteikijän itsenäisen vaarallisuuden arviointi oli hyvin heikkoa ja perusteluiltaan vajaata. Se kohdistui pelkästään rikoksenteikijään kohdistuvaan kostouhkaan. Tässä yhteydessä HO olisi voinut huomioida ratkaisun perusteluissa esimerkiksi sen, että rikoksenteikijän tutkinut lääkäri ei edes arvioinut tutkitavan väkivaltariskiä korkeaksi vaan kohtalaiseksi.

Kolmannessa tapauksessa, jossa tuomioistuimen arvio rikoksenteikijän vaarallisuudesta poikkesi rikoksenteikijän tutkineen lääkärin arviosta, oli sellainen, jossa rikoksenteikijä oli uutena törkeänä väkivaltarikoksena syyllistynyt tappoon ja aikaisemmin hän oli syyllistynyt törkeään pahoinpitelyyn. Rikoksenteikijälle oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarvioinnin tehnyt lääkäri katsoi rikoksenteikijästä laatimassa vaarallisuusarviolausunnossa, että tutkitavan kliinisessä tilassa oli hänen vaarallisuuttaan arvioitaessa otettu huomioon persoonallisuuden impulsiivisuus ja häiriintyminen. Väkivaltaisen käyttäytymisen uusimista ennustavista riskitekijöistä tutkitavalla olivat nousseet esiin lisäksi ihmisuhde- ja työllisyysongelmat, vaikea-asteinen hallitsematon päihteiden käyttö,

sopeutumattomuus yhteiskuntaan ja sen normeihin sekä ehdonalaisrikkomukset. Vaarallisuusarviolausunnossa katsottiin, että tutkittavan itsereflektio oli ollut puutteellista ja hänen asenteensa sekä käyttäytymisensä olivat osoittaneet piittaamattomuutta ja puutteellista empatiakykyä. Tutkittava ei ollut motivoitunut hoitoon ja hän oli osittain sen vuoksi menettänyt tukea antavan läheis- ja ammattilaisverkoston. Stressitekijät olivat alentaneet tutkittavan kykyä hallita käyttäytymistään ja nostivat tutkittavan väkivaltaisen käyttäytymisen riskin korkeaksi. Johtopäätöksenä lääkäri arvioi, että tutkittavaa voitiin pitää hänen rikoshistoriansa sekä henkilöstä ilmenevien muiden seikkojen perusteella erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Oikeuspsykiatrisessa vaarallisuuden arvioinnissa rikoksenteijällä oli käytetty apuna HCR-20-työkalua, mutta hänen siitä saamiaan pisteitään ei vaarallisuusarviolausunnossa kuitenkaan kerrottu.

Rikoksenteijän tutkineen lääkärin oikeuspsykiatrisessa vaarallisuusarviolausunnossa esitetyistä tiedoista ja perusteluista huolimatta HO päätyi vastakkaiseen tulokseen tutkittavan vaarallisuudesta. HO yhtyi tässä tapauksessa KO:n ratkaisuun ja perusteluihin siitä, ettei tutkittavaa ollut määrättävä suorittamaan koko rangaistusta vankilassa. KO perusteli ratkaisuaan sillä, että vaikka tutkittava oli oikeuspsykiatrisessa vaarallisuusarviolausunnossa arvioitu erittäin vaaralliseksi perustuen tutkittavan persoonallisuushäiriöihin, rikosrekisteristä ilmenevään aikaisempaan rikollisuuteen, päihderiippuvuuteen ja hänen ihmissuhde- ja työllisyysongelmiinsa, KO:n mukaan tutkittavan aikaisempi rikollisuus ei kuitenkaan osoittanut, että hän olisi erityisen taipuvainen käyttäytymään törkeän väkivaltaisesti. KO katsoi tuomiossaan, että tutkittavan persoonallisuudessa ja elämäntilanteessa havaitut muut ongelmat eivät edellyttäneet hänen määräämistä suorittamaan koko rangaistustaan vankilassa. Tässäkään tapauksessa KO ei perusteellisesti arvioinut rikoksenteijän vaarallisuutta itsenäisesti, vaan tote si rikoksenteijän tutkineen lääkärin vaarallisuusarviosta poikkeavan kantansa johtuen rikoksenteijän aikaisemman rikollisuuden vähäisyydestä.

Tämä tutkimus osoitti selvästi sen, että vaikka tuomioistuimet eivät ole si dottuja rikoksenteijän tutkineen lääkärin, THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan arvioon rikoksenteijän vaarallisuudesta tai RISEn keskushallintoyksikön arvioon koko rangaistusta vankilassa suorittavien vaarallisuudesta, niistä poikkeaminen on tuomarille usein käytännössä vaikeaa. Asiantuntijoiden laatimien vaarallisuusarviolausuntojen yhtenevyys tuomioistuinten päätösten kanssa oli tästä johtuen erittäin suuri eikä asiantuntijoiden näkemyksiä juurikaan poikettu. Kaikkien tämän tutkimuksen 103 vaarallisuusarvioidun rikoksenteijän osalta tuomioistuin poikkesi heidän kannastaan vain kokonaisuudessaan alle kolmessa prosentissa tapauksista. Voidaan siten sanoa, että luottamus asiantuntijoiden näkemyksiin rikoksenteijän vaarallisuudesta oli melkein pä horjumaton.

Tutkimuksen tulosten pohjalta vaikuttaa selvästi siltä, että tuomarit kokevat yleisesti, että heillä ei ole psykiatrian ja psykologian tieteenalojen edellyttämää asiantuntemusta ja jättävät tästä syystä rikoksenteikijän vaarallisuuskysymyksen helposti oikeuspsykiatristen asiantuntijalausunnon varaan. Tämän tutkimuksen perusteella voidaan siten väittää, että asiantuntija-arvioiden lopputulos määrittelee tuomioistuimen lopputuloksen rikoksenteikijän vaarallisuuskysymyksessä lähes aina. Sinänsä on hyvä, että asiantuntijoiden tekemälle laajalle ja moniulotteiselle vaarallisuusarviolausunnolle annetaan tuomioistuimessa huomattava merkitys silloin, kun lausunto täyttää sille asetetut sisältö- ja laatuvaatimukset. Toisaalta, mikäli tuomioistuimella on asiantuntijoiden vaarallisuusarviolausuntojen lisäksi muuta korkean todennäköisyyden näyttöä rikoksenteikijän vaarallisuudesta tai sitä vastaan, tulee se aina ottaa huomioon tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa.

8.3.7 Tuomioistuimen määräämä rangaistus tilanteessa, jossa syyttäjä vaatii rikoksenteikijälle koko rangaistuksen suorittamista vankilassa

Seuraavaksi tutkimuksessa tarkasteltiin sitä, mikä rangaistus ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituille tuomioistuimessa määrättiin, kun lähtökohtana tarkastelulle oli syyttäjän vaatimus kaikille määräyksestä suorittaa koko rangaistus vankilassa. Taulukko 19 kuvaa ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen saamia rangaistuksia viimeisessä asiaa käsitelleessä oikeusasteessa. Kaksi tutkittavaa tuomittiin ennen vankeuslainsäädännön kokonaisuudistusta pakkolaitokseen KO:ssa vuonna 2006. Lokakuun 2006 lakimuutoksen jälkeen myös näiden kahden tutkittavan jutut etenivät ylempiin oikeusasteisiin; toinen HO:een ja toinen KKO:een. HO:een edenneessä pakkolaitostapauksessa tuomioistuin määräsi tutkittavan suorittamaan koko rangaistuksen vankilassa. Myös KKO:een edenneessä jutussa sekä HO että KKO määräisivät tutkittavan suorittamaan koko rangaistuksen vankilassa³⁶. Tutkimusaineiston muiden tutkittavien rikosjutuissa säännös koko rangaistuksen suorittamisesta oli jo voimassa, kun tapauksia käsiteltiin ensimmäisen kerran tuomioistuimessa.

Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituista tuomioistuin tuomitsi kymmenen tutkittavaa (14 %) elinkautiseen vankeusrangaistukseen murhasta, joten heitä ei määrätty suorittamaan koko rangaistustaan vankilassa. Kaikki elinkautiseen vankeuteen tuomitut olivat miehiä. 48 tutkittavaa (66 %) tuomioistuin tuomitsi suorittamaan koko rangaistuksen vankilassa³⁷. Näistä kaikista 48 tapauksesta naisia oli kahdeksan. Naisten kokonaismäärä tutkittavista oli yhdek-

³⁶ Ks. KKO 2008:100.

³⁷ Näistä kaksi tuomittiin ensin KO:ssa pakkolaitokseen vanhan pakkolainsäädännön mukaisesti.

Taulukko 19. Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen saamat rangaistukset tuomioistuimessa (n=73).

	Kpl	%
Elinkautinen vankeusrangaistus	10	14
Koko rangaistuksen suorittaminen vankilassa	48	66
Ehdoton määräaikainen vankeusrangaistus	10	14
Hoitoon määrääminen syyntakeettomana	5	7

sän, joten tämä merkitsi sitä, että ainoastaan yhtä naispuolista vaarallisuusarvioitua tutkittavaa ei määrätty suorittamaan koko rangaistusta vankilassa, vaan hänet tuomittiin suorittamaan tavanomainen ehdoton määräaikainen vankeusrangaistus.

Syyttäjän vaatiman koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen sijaan tutkittavista 10 (14 %) tuomittiin tuomioistuimissa suorittamaan ehdoton määräaikainen vankeusrangaistus. Yhdeksän tutkittavan osalta viimeisin asiaa käsitellyt tuomioistuin ei yhtynyt syyttäjän vaatimukseen koko rangaistuksen suorittamisesta vankilassa vaan hylkäsi syyttäjän vaatimuksen ja tuomitsi siitä syystä nämä yhdeksän rikoksenteikijää normaaliin ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Syyt syyttäjän vaatimuksen sivuuttamisesta vaihtelivat. Ensimmäisessä tapauksessa HO katsoi, että rikos ei täyttänyt RL 2c:11.1:n 2 kohdan mukaista edellytystä aikaisemman rikoksen törkeyden suhteen, joten se ei voinut yhtyä syyttäjän vaatimukseen koko rangaistuksen suorittamisesta vankilassa. Kyseisessä tapauksessa KO oli määrännyt tutkittavan virheellisesti suorittamaan koko rangaistuksensa vankilassa, vaikka rikosenteikijän aikaisemmin tekemä rikos ei ollut RL 2c:11.1:n 1 kohdassa mainittu törkeä rikos. Kyseinen rikos oli lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, jota ei lueta RL 2c:11.1:n 1 kohdassa mainittuihin törkeisiin rikoksiin. Toisessa tapauksessa HO määräsi tutkittavan ensin suorittamaan koko rangaistuksen vankilassa, mutta KKO:n palautettua asian uudelleen HO:een käsiteltäväksi tutkittavalle ei määrätty enää koko rangaistuksen suorittamista vankilassa. Tämä johtui siitä, että KO:n tappona syyksi luke- ma rikos luettiin HO:ssa pahoinpitelyksi, jolloin tutkittavalle ei ollut enää RL 2c:11.1:n 1 kohdan mukaista edellytystä tuomita koko rangaistusta vankilassa. Kolmannessa tapauksessa KO määräsi tutkittavan tapon yrityksestä suorittamaan koko rangaistuksen vankilassa, mutta HO katsoi tutkittavan syyllistyneen pahoinpitelyyn, joten tutkittavalle ei ollut enää RL 2c:11.1:n 1 kohdan mukaista edellytystä määrätä häntä suorittamaan koko rangaistusta vankilassa. Kaikissa näissä tapauksissa HHO määräsi tutkittavalle normaalin ehdottoman määräaikaisen vankeusrangaistuksen. Neljännessä tapauksessa tutkittavan kolme tapon yritystä lieveni HO:ssa kolmeksi törkeäksi pahoinpitelyksi. Koska tut-

kittavalle ei yhdestäkään näistä rikoksista erikseen tuomittaessa olisi seurannut RL 2c:11.2:n kohdassa edellytettyä määräaikaista vähintään kolmen vuoden pituista vankeusrangaistusta, tuomioistuimella ei ollut edellytyksiä päättää, että hän vapautuu vankilasta vasta suoritettuaan tuomitun rangaistusajan kokonaan. Viidennessä ja kuudennessa tapauksessa viimeisin asiaa käsitellyt tuomioistuin ei yhtynyt syyttäjän näkemykseen koko rangaistuksen suorittamisesta vankilassa, koska tuomioistuimet katsoivat rikoksenteekijöiden tutkineiden lääkärien ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan tavoin, että kyseisiä rikoksenteekijöitä ei ollut pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Näissä tilanteissa RL 2c:11:n 3 kohdassa edellytetty vaatimus rikoksenteekijän vaarallisuudesta jäi siten puuttumaan.

Seitsemäs, kahdeksas ja yhdeksäs näistä tapauksista olivat sellaisia, joissa viimeisin asiaa tutkinut tuomioistuin hylkäsi syyttäjän vaatimuksen eikä vastoin rikoksenteekijän tutkineen lääkärin ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan arvioita pitänyt rikoksenteekijää erittäin vaarallisena eikä sen vuoksi määrännyt suorittamaan koko rangaistusta vankilassa. Näissä tapauksissa sekä tutkittavat tutkineet lääkärin että TEOn tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta olivat yhtä mieltä tutkittavien vaarallisuudesta. Nämä tapaukset on käsitelty yksityiskohtaisemmin tämän tutkimuksen edellisessä luvussa 8.3.6.

Kymmenes tapaus oli sellainen, jossa syyttäjä yhden tutkittavan osalta luopui koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen vaatimuksesta tuomioistuinkäsittelyssä sen jälkeen, kun sekä rikoksenteekijän tutkinut lääkäri ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta katsoi, että rikoksenteekijää ei ole pidettävä RL 2c:11:n 3 kohdassa tarkoitetulla tavalla erittäin vaarallisena. Koska syyttäjä luopui tästä vaatimuksesta kesken oikeusprosessin, tuomioistuimella ei ollut tässä tilanteessa enää velvollisuutta arvioida rikoksenteekijän vaarallisuutta eikä myöskään mahdollisuutta määrätä rikoksenteekijää suorittamaan koko rangaistuksensa vankilassa vaan tuomioistuin tuomitsi kyseisen tutkittavan normaaliin ehdottomaan määräaikaiseen vankeusrangaistukseen.

Rikoksenteekijän syntyakeisuuden arvioimista tässä empiirisessä tutkimuksessa tarkasteltiin siitä näkökulmasta, että syntyakeetonta ei voida määrätä suorittamaan koko rangaistusta vankilassa vaan hänet määrätään yleensä tahdosta riippumattomaan psykiatriseen sairaalahoitoon. Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioiduista 73 tutkittavasta tutkimusajankohdasta riippuen rikoksenteekijän tutkinut lääkäri ja TEOn, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta piti tutkittavaa syntyakeisena 61 tapauksessa, alentuneesti syntyakeisena seitsemässä tapauksessa ja syntyakeettomana viidessä tapauksessa. Tuomioistuin oli samaa mieltä syntyakeisuuskysymyksestä kaikkien tutkittavien osalta. Tämä merkitsi sitä, että viisi tutkittavaa (7 %) todettiin tuomioistuimessa syntyakeettomaksi. Heidät jätettiin tuomitsematta rangaistukseen ja

määrättiin sairaalahoitoon. Alentuneesti syyntakeiseksi arvioituista rikosten-tekijöistä kuusi (8 %) määrättiin syyntakeisten tapaan suorittamaan koko rangaistuksensa vankilassa, ja yhdelle alentuneesti syyntakeiselle rikosentekijälle tuomittiin tavanomainen määräaikainen ehdoton vankeusrangaistus.

8.3.8 Helsingin hovioikeuden päätös koko rangaistusta vankilassa suorittavan ehdonalaisen vapauteen pääsemisestä

Koko rangaistusta vankilassa suorittava vanki voi RL 2c:12:n johdosta päästä HHO:n päätöksellä ehdonalaiseen vapauteen suorittuaan rangaistuksesta viisi kuudesosaa, jos häntä ei enää ole pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Tässä yhteydessä tutkimuksessa tutkittiin sitä, min-käläisen päätöksen HHO:n antoi koko rangaistusta vankilassa suorittavien tutkittavien ehdonalaiseen vapauteen päästämistä.

Kuten edellä on jo tullut esille, HHO antoi vuosien 2006–2015 aikana 30 lainvoimaista päätöstä koko rangaistusta vankilassa suorittavien ehdonalaiseen vapauteen päästämistä. Näistä kaksi koski samaa rikosentekijää, eli kaksi koko rangaistusta vankilassa suorittavaa vankia oli ehtinyt hakea pääsyä ehdonalaiseen vapauteen kaksi kertaa. Tosiasiallisesti siten tutkittavien joukossa oli 28 eri henkilöä, vaikkakin tässä tutkimuksessa tutkittiin kaikkia näitä 30 vaarallisuusarvioitua rikosentekijää ja heistä laadittua lausuntoa erikseen. Tässä yhteydessä meneteltiin näin siksi, koska näille kahdelle vangille oli molemmilla kerroilla tehty kuitenkin uudet oikeuspsykiatriset vaarallisuusarviot ja heidän väkivaltariskissään saattoi arviointien laadintakertojen välillä olla tapahtunut muutoksia.

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että 27:n (90 %) toisen vaiheen vaarallisuusarvioidun osalta HHO:ssa annetut päätökset ehdonalaiseen vapautumisesta olivat kielteisiä eli heitä ei päästetty ehdonalaiseen vapauteen. Ainoastaan kolme (10 %) toisen vaiheen vaarallisuusarvioitua pääsi ehdonalaiseen vapauteen suorittuaan rangaistustaan vähintään viisi kuudesosaa. Näistä kolmesta ehdonalaiseen vapauteen päässeistä yksi oli tutkittava, joka oli hakenut pääsyä ehdonalaiseen vapauteen kaksi kertaa. Nämä tutkimustulokset tarkoittavat sitä, että koska ehdonalaiseen vapauteen pääseminen on käytännössä toisen vaiheen vaarallisuusarvioituille hyvin harvinaista, koko rangaistusta vankilassa suorittaville vangeille ehdonalaisen vapauden merkitys on vähäinen.

Tutkimustulos osoittaa myös sen, että koska HHO:ssa annetut päätökset koko rangaistusta vankilassa suorittavien ehdonalaiseen vapautumisesta olivat suurimmalta osin kielteisiä, toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta ei juurikaan syntynyt erottelua heidän väkivaltariskitasojensa suhteen. Tämä tarkoittaa samalla myös sitä, että näiden toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta

HHO ei nähnyt heidän väkivaltariskissään tapahtuneen sellaista suotuisaa kehitystä, mikä olisi mahdollistanut heidän ehdonalaiseen vapauteen päästämisen. Tutkimustulosten valossa voidaan mieltä sitä, onko vankiloissa saatavissa tarpeeksi hoito- ja tukikeinoja rikoksenteikijän väkivaltariskin alentamiseksi, jos koko rangaistusta vankilassa suorittavien väkivaltariskissä ei juurikaan tapahdu riittävää muutosta pitkänä vankeusaikana. Vankilat kyllä ainakin pyrkivät eri tavoin kannustamaan rikoksettomaan elämäntapaan ja vaikuttamaan uusintarikollisuuden vähentämiseen, mutta ovatko keinot yksittäisen vangin kohdalla sittenkään tarpeeksi tehokkaita, vai onko ongelma suurimmalta osin vankien henkilökohtaisen hoitomotivaation puutteessa. Tämän tutkimuksen tulosten pohjalta vankiloissa tulisi enemmän kiinnittää huomiota koko rangaistusta vankilassa suorittavan yksilölliseen kasvuun ja kehitykseen, törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöiden vähentämiseen sekä kaikin tavoin heidän tukemiseensa rikoksettomaan elämään pyrkimisessä.

Jos koko rangaistukseen vankilassa suorittamaan tuomittua ei päästetä ehdonalaiseen vapauteen hänen suorittettua rangaistustaan viisi kuudesosaa, kysymys ehdonalaisesta vapauttamisesta voidaan saattaa HHO:n uudelleen ratkaistavaksi vuoden väliajoin. Koko rangaistusta vankilassa suorittavilla vangeilla on toisen mahdollisen tuomioistuinkäsittelyn aikana tavallisesti tuomiostaan jäljellä kahdesta kolmeen vuotta eli vapautuminen vankeudesta koittaa sen vuoksi automaattisesti yleensä aika pian. Kuten edellä mainittiin, toisen vaiheen vaarallisuusarvioitavien joukossa oli ainoastaan kaksi sellaista tutkittavaa, jotka olivat hakeneet pääsyä ehdonalaiseen vapauteen kaksi kertaa. Pakollinen oikeuspsykiatrin vaarallisuuden arviointi ja koko rangaistusta vankilassa suorittavan mahdollisesti lähitulevaisuudessa oleva automaattinen vapautuminen koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta saattavat siten jonkin verran hillitä rikoksenteikijän ehdonalaiseen vapauteen hakemista uudelleen, jos aikaisempi HHO:n päätös on ollut kielteinen.

8.3.9 Asiantuntijoiden laatimien vaarallisuusarviolausuntojen merkitys tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa

Seuraavaksi tässä empiirisessä tutkimuksessa selvitettiin asiantuntijoiden eli rikoksenteikijän tutkineen lääkärin sekä TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan laatimien vaarallisuusarviolausuntojen sekä toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta myös RISEn keskushallintoyksikön lausunnon merkitystä tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa eli sitä, miten nämä lausunnot palvelivat tuomioistuimen juridista päätöksentekoa. Tuomioistuimen tulee tehdä oma normatiivinen arvio rikoksenteikijän vaarallisuudesta vapaan todistusharkinnan mukaan itsenäisesti ottaen huomioon asiantuntijalau-

suntojen lisäksi myös kaikki muut asiassa mahdollisesti esitetyt seikat. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin yhteydessä asiantuntemustiedon hankkimistavalla ei ole merkitystä oikeudellisen ratkaisutoiminnan kannalta, koska rikoksenteikijöillä itsellään ei ole yleensä mahdollisuutta tuoda tuomioistuimeen oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarviolausunnon kanssa kilpailevia lausuntoja vaarallisuudesta. Tuomioistuin määrää rikoksenteikijän oikeuspsykiatriseen vaarallisuuden arviointiin ja vaarallisuusarviolausunto annetaan siten tuomioistuimen pyynnöstä.

Lisäksi tässä tarkasteltiin rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin osalta tuomioiden perusteluja eli sitä, millä argumenteilla tuomioistuimet perustelivat vaarallisuusratkaisunsa: nojaututtiinko tuomioissa jommankumman asiantuntijatahon, rikoksenteikijän tutkineen lääkärin tai TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan perusteluihin tai RISEn keskushallintoyksikön lausuntoon. Huomiota kiinnitettiin myös siihen, löytyikö tuomioistuinten ratkaisusta vaarallisuus-oikeustositseikan itsenäistä tarkastelua tosi-seikkoihin perustuen vai pohjautuivatko perustelut kokonaan asiantuntijoiden vaarallisuusarvioihin. Tätä tutkimuksessa selvitettiin erityisesti siksi, että tuomioistuimessa tulisi erottaa rikoksenteikijän tutkineen lääkärin, TEO:n, Valviran ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausuntojen ja tuomioistuinten tosiasialliset ratkaisukäytännöt ja se, miten tuomioistuimen tulee rikoksenteikijän vaarallisuutta voimassa olevan oikeuden mukaan arvioida.

Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta tässä yhteydessä tarkasteltiin niiden 48 tutkittavan tuomioita, jotka määrättiin suorittamaan koko rangaistuksensa vankilassa. Näiden 48:n osalta 13 tapauksessa (27 %) tuomioistuimen perusteluista oli selkeästi nähtävissä, että tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa annettiin merkitystä erityisesti TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan laatimalle vaarallisuuslausunnolle. Tässä yhteydessä on katsottu, että mikäli tuomiossa ei ole tuotu esille muuta asiantuntijatahoa, sen vaarallisuusarviolausunnolle ei ole tuomioistuimen oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa myöskään annettu minkäänlaista merkitystä. 18:n (38 %) ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen tuomioiden perusteluista ilmeni, että tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa annettiin merkitystä erityisesti rikoksenteikijän tutkineen lääkärin antamalle oikeuspsykiatriselle vaarallisuusarviolausunnolle. 14:n (29 %) ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen tuomioiden perusteluista kävi ilmi, että tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa annettiin merkitystä sekä rikoksenteikijän tutkineen lääkärin että TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan vaarallisuuslausuntoille. Kolmen (6 %) ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta tuomioiden perusteluista ei tullut ilmi, että ratkaisutoiminnassa olisi annettu merkitystä kummallekaan asiantuntijatahon vaarallisuusarviolausunnolle. Tämän tutkimuksen perusteella vaikutti siten selvästi siltä, että rikoksenteikijän tutki-

neen lääkärin laajalle vaarallisuusarviolausunnolle annettiin tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa oikeutetusti TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan vaarallisuusarvioita suurempi merkitys sen monipuolisuuden ja yksityiskohtaisuuden takia. Näiden lisäksi tuomioiden perusteluista ilmeni selvästi, että tuomioistuinten arviot tutkittavien vaarallisuudesta tukeutuvat suurimmalta osin tietoihin ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen aikaisemmasta törkeästä väkivaltarikollisuudesta.

Toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen HHO:ssa saamien päätösten osalta voidaan tämän tutkimuksen perusteella todeta, että RISEn keskushallintoyksikön, rikoksenteijän tutkineen lääkärin ja TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan antamien lausuntojen merkitys tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa oli erittäin korkea. Lähes kaikkien 30 toisen vaiheen vaarallisuusarvioidun osalta päätöksien perusteluissa viitattiin kaikkiin näihin lausuntoihin. Tutkimus osoitti kuitenkin toisen vaiheen vaarallisuusarvioidusta selvästi sen, että rikoksenteijän tutkineen lääkärin laajalle vaarallisuusarviolausunnolle ja RISEn keskushallintoyksikön lausunnoille annettiin HHO:n perusteluissa TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan vaarallisuusarvioita suurempi merkitys. Jos RISEn keskushallintoyksikkö puolsi elinkautisvangin vapauttamista, HHO päättyi samaan ratkaisuun, ja jos RISEn keskushallintoyksikkö ei puoltanut elinkautisvangin vapauttamista, myöskin HHO päättyi samaan ratkaisuun.

Kaikkien vaarallisuusarvioitujen osalta voidaan yhteenvetona todeta, että tuomioistuimen juridisessa ratkaisutoiminnassa annettiin merkittävä painoarvo asiantuntijoiden laatimille oikeuspsykiatrisille vaarallisuusarviolausunnoille. Tutkimustulosten valossa vaikuttaakin siltä, että käytännössä tuomarit kokivat vaarallisuuden arvioinnin ongelmaksi, jonka ratkaiseminen jätettiin mielellään täysin asiantuntijalausunnon varaan. Vaarallisuuden arvioinnin vaikeus on siinänsä ymmärrettävää, koska tuomari on maallikko oikeuspsykiatrisissa ja -psykologisissa asioissa. Tällöin merkittävä haaste on kuitenkin se, että asiantuntijanjäkemyksen myötä positiivinen oikeus saattaa avautua tuomioistuinlaitoksen ulkopuolelle.

Tämä tutkimus osoitti myös sen, että rikoksenteijän vaarallisuuden arvioinnissa ratkaisun perusteluja koskevat vaatimukset eivät toteudu. Erityisesti ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituilla vaarallisuutta koskevissa ratkaisuissa tuomioistuimen omaa argumentaatiota ja perusteluja koskien vaarallisuus-oikeustositseikkaa ei juurikaan ollut, vaan ratkaisut tukeutuivat pitkälti asiantuntijoiden antamien lausuntojen perusteluihin. Niiden lisäksi tuomioiden perusteluissa mainittiin lähes aina ainoastaan tutkittavien aikaisemmat väkivaltaja henkirikostuomiot, niiden ajankohdat ja niistä vapautuminen. Tuomioistuin ei tuomioiden perusteluissa juurikaan arvioinut kriittisesti asiantuntijoiden arvioita tutkittavan vaarallisuudesta, vaan suurimmassa osassa tuomioita arvio

hyväksyttiin kiistämättä. Ratkaisujen perustelut oli usein rakennettu yleisesti kokonaisharkinnan varaan, eikä rikoksenteikijän vaarallisuuteen liittyviä toiseikkoja ollut aina avattu niissä yksityiskohtaisesti. Rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevat perustelut eivät siten täyttäneet niiden seikkaperäisyydeltä, konkreettisuudelta ja avoimuudelta kohtuudella asetettavia edellytyksiä. Perustelujen puutteellisuus saattaa olla tosiasiallinen merkki siitä, että myös tuomioistuimen itsenäinen harkinta rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnista on puutteellista, ja että tosiasiallista päätösvaltaa vaarallisuudesta käyttävätkin asiantuntijat.

Tässä tutkimuksessa oli kuitenkin selvästi nähtävissä se, että ratkaisujen perusteleminen on tutkimusaineistossa vuosien myötä jonkin verran parantunut. Erityisesti huomattavaa parantumista perustelujen osalta on nähtävissä HHO:n tekemissä koko rangaistusta vankilassa suorittavien ehdonalaishakemuksiin liittyvissä päätöksissä. Näissä päätöksissä perusteleminen on sekä määrällisesti lisääntynyt että laadullisesti parantunut. Osaltaan tähän on varmasti vaikuttanut asiassa esitetty kritiikki sekä kasvanut ymmärrys siitä, että rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissakin kunnan perustelut lisäävät rikoksenteikijän oikeusturvaa ja luottamusta tuomioistuimeen.

Tämän tutkimuksen pohjalta voidaan havaita, että käytännön ratkaisutoiminnassa merkittävää näyttöarvoa annettiin lähinnä psykiatrin laatimalle vaarallisuusarviolausunnolle ja THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan laatimalle vaarallisuusarviolausunnolle. Psykologin tekemien vaarallisuusarviotutkimusten ja hänen antamansa vaarallisuusarviolausunnon perusteella tuomioistuimen tuomiossa ei lähes koskaan otettu suoraan kantaa rikoksenteikijän väkivaltariskiin. Itse psykologin lausunto sisältyy osana psykiatrin laatimaan vaarallisuusarviolausuntoon, joten se on varmasti osasy sille annetun merkityksen vähäisyyteen tuomioistuimessa. Psykologin vaarallisuusarviolausunto saattaa kuitenkin toimia tuomioistuimessa tärkeänä lisänä ja tukena psykiatrin lausunnon näyttöarvon arvioinnissa.

Kaiken kaikkiaan tämän tutkimuksen tulosten perusteella voidaan todeta, että tuomarit tarvitsevat erityisosaamista ja kokemusta oikeuspsykiatristen ja -psykologisten tutkimusten suorittamisesta, vaarallisuusarviomenetelmistä, vaarallisuusarviotyökalujen käytöstä ja niiden validiteetista ja reliabiliteetista sekä tulosten arvioimisesta. Oikeusturvan toteutumiseksi tuomioistuinlaitoksessa tulisi taata tällainen kokonaisvaltainen asiantuntemus. Tuomareiden tulee perehtyä oikeuspsykiatriin asiantuntijalausuntoihin yksityiskohtaisesti ja kriittisesti. Vaikka rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointi edellyttää pääsääntöisesti psykiatrista asiantuntemusta, on tuomarin voitava arvioida vaarallisuutta itsenäisesti sillä asiantuntemuksella, joka hänellä on käytettävissään. Mitä perusteellisempi ja laajempi tuomioistuimen asiantuntemus on, sitä paremman oikeusturvan asianosaiset saavat.

8.3.10 Koko rangaistuksen vankilassa jo suorittaneiden vankien uusintarikollisuus

Lopuksi tässä empiirisessä tutkimuksessa selvitettiin koko rangaistuksen vankilassa jo suorittaneiden vankien syyllistymistä uusiin rikokseen heidän vankilasta vapautumisensa jälkeen RL 2c:11:n voimaantulosta 1.10.2006 vuoden 2015 loppuun. Tiedot koko rangaistusta vankilassa suorittaneiden vankien rikosten uusimisista perustuvat RISEn keskushallintoyksiköstä saatuihin vankitilastoihin³⁸. Aikavälillä 1.10.2006–31.12.2015 Suomen vankiloista vapautui yhteensä 33 koko rangaistuksen suorittanutta vankia. Ensimmäinen tällä aikavälillä vapautuneista vangeista vapautui vankilasta 1.10.2006 ja viimeinen 3.10.2015. Näiden lisäksi kolme vankia kuoli suorittaessaan koko rangaistustaan vankilassa. Kyseisellä aikavälillä yksi henkilö vapautui suorittamasta koko rangaistustaan vankilassa kahdesti, joten vapautuneita vankeja oli todellisuudessa yhteensä 32 (n=32). Miehiä näistä vapautuneista vangeista oli 27 (84 %) ja naisia viisi (16 %). Vangit olivat vapautumisen hetkellä iältään keskimäärin 44-vuotiaita; miehet 46-vuotiaita ja naiset 38-vuotiaita.

Näistä koko rangaistuksen vankilassa jo suorittaneista vangeista yhdeksän (28 %) oli 31.12.2015 mennessä tuomittu uuteen ehdottomaan vankeusrangaistukseen ja heidän saamansa rangaistukset oli pantu jo täytäntöön tai ne olivat täytäntöönpanossa. Näistä yhdeksästä neljä vankia oli tuomittu uuteen vankeusrangaistukseen jo kahdesti ja yksi neljästi. Lisäksi yksi koko rangaistuksen vankilassa jo suorittaneista vangeista oli 31.12.2015 tutkintavankina, ja hänellä oli jo tutkintavankeuteen liittyvä vailla lainvoimaa oleva uusi tuomio.

Taulukon 20 tulokset osoittavat, että kaikkien koko rangaistuksen vankilassa suorittaneiden ja sieltä jo vapautuneiden rikoksenteekijöiden uusimisalttius aikavälillä 1.10.2006–31.12.2015 oli 31 prosenttia, kun laskelmassa otetaan huomioon myös tutkintavankeudessa oleva vanki. Kaikki nämä koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen jälkeen uudelleen rikokseen syyllistyneet olivat miehiä. Heidän ikänsä keskimäärin koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta vapautuessa oli 45,5 vuotta. Kuuden (60 %) koko rangaistuksen vankilassa jo suorittaneen rikoksenteekijän osalta vähintään yksi uusi rikos oli luonteeltaan törkeä väkivaltarikos. Suurin osa uusista törkeistä väkivaltarikoksista oli törkeitä pahoinpitelyjä, mutta sen lisäksi oli myös muita vakavia väkivalta- ja seksuaalirikoksia. Esimerkiksi tapon yrityksiä oli kaksi. Uusista törkeistä rikoksista johtuen kolme koko rangaistusta vankilassa suorittaneista oli tuomittu suorittamaan koko rangaistus vankilassa uudestaan³⁹. Koko rangaistuksen vankilassa jo suorittaneiden vankien ensimmäinen uusi rikos oli yhtä poikkeusta

³⁸ RISE 2016.

³⁹ Tutkittavia, joille uuden törkeän rikoksen vuoksi määrättiin suorittamaan koko rangaistus uudelleen vankilassa olivat tutkittava 2, tutkittava 5 ja tutkittava 8 tuomion II perusteella.

Taulukko 20. Koko rangaistuksen vankilassa jo suorittaneiden vankien uusintarikollisuus (n=10).

Syntymävuosi	Vapautunut suorittamasta koko rangaistusta vankilassa	Uusi rikos	Tekopäivä	Vankeusrangais- tuksen pituus
Tutkittava 1	1969 8.3.2015	Tuomio I: Pahoimpitely..... Pahoimpitely.....	27.–28.3.2015 29.3.2015	1 v 2 kk ¹
Tutkittava 2	1948 19.4.2011	Tuomio II: Pahoimpitely..... Pahoimpitely..... Laiton uhkaus..... Lievä vahingonteko..... Nämä tuomiot on pantu täytäntöön samalla vankilakaudella.	8.8.2015 9.8.2015 9.8.2015 13.8.2015	6 kk
Tutkittava 3	1969 13.1.2014	Pahoimpitely..... Tapon yritys.....	25.5.2011 7.10.2011	5 v 6 kk
Tutkittava 4	1957 26.1.2007	Laiton uhkaus.....	7.10.2011	50 pv
Tutkittava 5	1955 10.12.2006	Laiton uhkaus.....	7.10.2011	2 v
Tutkittava 6	1967 1.10.2006	Pahoimpitely..... Törkeän raiskauksen yritys..... Tapon yritys.....	15.5.2015 2.3.2007 14.1.2007	8 v ²
Tutkittava 7	1982 3.1.2013	Tuomio I: Törkeä pahoimpitely..... Törkeä pahoimpitely..... Tuomio II: Kokonaan suorittamatta olleen yhdyskuntapalvelun muunto vankeudeksi. Pahoimpitely..... Lievä kavallus..... Nämä tuomiot on suoritettu eri vankilakausilla.	18.8.2006 25.8.2006 24.6.2009 4.8.2009	3 v 3 v 3 kk
		Tuomio I: Pahoimpitely..... Törkeä pahoimpitely..... Törkeä pahoimpitely..... Huumausaineen käyttörikos.....	9.5.2013 9.5.2013 9.5.2013 8.–9.5.2013	2 v 4 kk ³

¹ Rikoksentehtäjälle määrätty myös jäännösrangaistus tai sen osa täytäntöönpantavaksi.² Rikoksentehtäjälle määrätty myös jäännösrangaistus tai sen osa täytäntöönpantavaksi.³ Rikoksentehtäjälle määrätty myös jäännösrangaistus tai sen osa täytäntöönpantavaksi.

Syntymävuosi	Vapautunut suorittamasta koko rangaistusta vankilassa	Uusi rikos	Tekopäivä	Vankeusrangais- tuksen pituus
Tutkittava 7 (jatkoa)		Tuomio II: Pahoinpitely.....	10.10.2012	6 kk
		Tuomio III: Virkamiehen väkivaltainen vastustaminen.....	15.10.2013	5 kk
		Tuomio IV: Pahoinpitely.....	2.1.2015	70 pv ⁴
		Nämä tuomiot on suoritettu kolmella eri vankilakaudella		
Tutkittava 8	1965 11.2.2009	Tuomio I: Törkeä pahoinpitely.....	9.5.2009	4 v 5 kk
		Törkeä pahoinpitely.....	27.9.2009	
		Pahoinpitely.....	1.9.2009	
		Törkeä pahoinpitely.....	18.9.2009	
		Tuomio II: Törkeän pahoinpitelyn yritys.....	1.5.–31.5.2009	
		Törkeä raiskaus.....	21.–22.8.2009	4 v 4 kk
		Vapaudenriisto.....	21.–22.8.2009	
		Nämä tuomiot on suoritettu eri vankilakausilla.		
Tutkittava 9	1959 4.5.2008	Tuomio I: Pahoinpitely.....	27.6.2006	2 v ⁵
		Pahoinpitely.....	27.6.2006	
		Törkeä pahoinpitely.....	12.7.2009	
		Tuomio II: Pahoinpitely.....	4.11.2011	3 kk
		Väärennys.....	30.4.2012	
		Huumausainerikos.....	30.4.2012	
		Nämä tuomiot on suoritettu eri vankilakausilla.		
		Törkeä huumaus-ainerikos.....	10.2015	1 v 6 kk ⁶
Tutkittava 10	1978 8.9.2015	Ampuma-aserikos.....	7.10.2015	

⁴ Rikoksentehtäjälle määrätty myös jäännösrangaistus tai sen osa täytäntöönpantavaksi.

⁵ Rikoksentehtäjälle määrätty myös jäännösrangaistus tai sen osa täytäntöönpantavaksi.

⁶ Tämä tuomio oli vailla lainvoimaa.

lukuun ottamatta tehty alle vuoden kuluessa vangin vapautumisen jälkeen tai sinä aikana, kun vanki vielä suoritti koko rangaistustaan vankilassa. Tutkittava 3 oli syyllistynyt uuteen rikokseen noin 1,5 vuoden kuluttua vapautumisensa jälkeen. Kaikki nämä 10 rikoksenteikijää uusivat siten ensimmäisen sellaisen rikoksen, joka oli vaikuttamassa hänelle tuomittuun ehdottomaan vankeusrangaistukseen, alle kahden vuoden sisällä vapautumisesta.

Tässä yhteydessä tutkimustuloksena saatua rikoksenteikijöiden 31 prosentin uusimisalttiutta on hyvä verrata aikaisemmissa tutkimuksissa saatuihin tuloksiin vankilasta vapautuneiden vankien uusintarikollisuusprosentteista. Tämän tutkimuksen luvussa 1.5 esille tuodussa, Mohellin ja Pajuojaan kirjassa esitetty oikeusministeriön kriminaalipoliittisella osastolla laaditussa tutkimuksessa, vuosina 1971– elokuu 2004 pakkolaitokseen eristettyjen ja sieltä vapautuneiden rikoksenteikijöiden uusimisalttiutus oli 44 prosenttia.⁴⁰ Hallituksen esityksen 262/2004 vp:n taustatyönä RISEssä tehty tutkimus vuosilta 1971–1998 osoitti, pakkolaitokseen eristettyjen ja eristämättä jääneiden uusimisalttiutus oli molemmissa ryhmissä noin 50 prosenttia, kun kuolemantapaukset jätettiin tarkastelun ulkopuolelle⁴¹.

Verrokkiaineistona on tärkeä huomioida myös Tynin tutkimuksessa esitetyt tutkimustulokset vuosina 2004 ja 2007 vapautuneiden vankeusvankien sellaisesta uusimisesta, josta vangille oli seurannut uusi ehdoton vankeusrangaistus tai yhdyskuntapalvelu. Tynin tutkimuksen mukaan vuonna 2004 vapautuneista miesvangeista 68 prosenttia oli alkanut suorittaa uusista rikoksista ehdotonta vankeutta tai yhdyskuntapalvelua viiden seurantavuoden aikana. Miesvangeista peräti 58 prosenttia oli tehnyt ensimmäisen sellaisen rikoksen kahden vuoden sisällä vapautumisesta, mistä oli tuomittu ehdoton vankeusrangaistus tai yhdyskuntapalvelu. Vastaavasti vuonna 2007 vapautuneista miesvangeista 50 prosenttia oli alkanut suorittaa uusista rikoksista ehdotonta vankeutta tai yhdyskuntapalvelua kolmen seurantavuoden aikana. Heistä 49 prosenttia oli tehnyt ensimmäisen rikoksen kahden vuoden sisällä vapautumisesta, mistä oli seurannut seurantajakson aikana uusi ehdoton vankeusrangaistus tai yhdyspalvelu. Tynin tutkimuksessa ilmeni, että sekä vuonna 2004 ja 2007 vapautuneiden vankien uusintarikollisuusprosentit olivat pienemmät, kun huomioitiin vangin iän olevan vankilasta vapautuessa 40–<50 vuotta, kuten tässä empiirisessä tutkimuksessa rikoksensa uusineet vangit keskimäärin olivat. Esimerkiksi vuonna 2004 40–<50-vuotiaina vapautuneiden vankeusvankien uusintarikollisuusprosentti oli 48 prosenttia. Toisaalta Tynin tutkimus osoittimyös sen, että vankien uusinta-alttiutus kasvoi, kun vankeuskertaisuus kasvoi. Esimerkiksi kun vankilakertoja oli taustalla kaksi, tällaisten vuonna 2004 vankeusvankien uusintari-

⁴⁰ Mohell – Pajuoja 2006, s. 320–328.

⁴¹ HE 262/2004 vp, s. 28.

kollisuus oli 58 prosenttia.⁴² Koko rangaistuksen vankilassa suorittaneet vangit ovat yleensä suorittaneet jo useita vankilatuomioita, vähintään kaksi, joten myös tämä tieto on hyvä huomioida, kun arvioidaan tässä tutkimuksessa esille tullutta koko rangaistuksen vankilassa suorittaneiden vankien uusintarikosprosenttia.

Edellä mainittuihin verrokkiaineistoihin verrattuna tässä tutkimuksessa saatu koko rangaistuksen vankilassa jo suorittaneiden rikoksenteijöiden uusimisprosentti 31 prosenttia oli erityisen alhainen. Tulos on hämmästyttävä sikäli, että Tynin tutkimuksessa oli mukana kaikkien vuosina 2004 vapautuneen 4210 vankeusvangin ja 2007 vapautuneen 4312 vankeusvangin uusimiset ja oikeusministeriön kriminaalipoliittisella osastolla laaditussa tutkimuksessa sekä HE 262/2004 vp:n taustatyönä RISEssä tehdyssä tutkimuksessa oli kyse pakkolaitokseen eristettyjen eli myös vaaralliseksi arvioitujen vankien uusimisesta. Sekä kaikkiin näihin vankeusvankeihin että pakkolaitosvankeihin verrattuna koko rangaistuksen vankilassa jo suorittaneiden vaaralliseksi rikoksenteijäksi arvioitujen vankien uusimisalttius oli siten huomattavasti alhaisempi. Tässä tutkimuksessa osoitettu vaaralliseksi arvioitujen rikoksenteijöiden rikosten uusimisalttiuden väheneminen verrattuna aikaisempiin pakkolaitoksen aikaisiin vaaralliseksi arvioituihin vankeihin voi olla osoitus siitä, että vankilassa tehtävät tuki- ja kuntoutuskeinot vaarallisuuden alentamiseksi vaikuttavat rikoksenteijöille ainakin jossakin määrin, ja niistä saatavat tulokset näkyvät siten vangin uusimisalttiutta mittaavissa tutkimustuloksissa.

Koko rangaistuksen vankilassa jo suorittaneiden vankien 31 prosentin uusintarikollisuus on huolestuttava siksi, että se tarkoittaa samalla sitä, että tässä yhteydessä tutkimusjoukkona olleiden koko rangaistuksensa vankilassa suorittaneiden ja sieltä jo vapautuneiden rikoksenteijöiden joukossa vaarallisuuden arviointi on tällä rikoksenteijän vankilasta vapautumisen päivästä riippuvalla vaihtelevalla seuranta-ajalla mennyt vajaalla 70 prosentilla pieleen eli heidän vaarallisuudestaan tehty arvio on näin ollen ollut väärä positiivinen. Rikoksenteijä on tällöin väärän vaarallisuusarvionsa johdosta joutunut suorittamaan turhaan koko rangaistuksensa vankilassa. Tässä tutkimuksessa koko rangaistuksen vankilassa suorittaneiden vankien uusintarikollisuudesta käytetty kokonaisu seuranta-aika 1.10.2006 vuoden 2015 loppuun on kuitenkin liian lyhyt kaikkien kyseisellä aikavälillä koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta vapautuneiden vankien vaarallisuudesta saatavaan lopulliseen oikeaan tietoon, koska koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen yhteydessä uusimisajaksi katsotaan poikkeuksellisesti 10 vuotta rikoksentekopäivästä ja kolme vuotta vankilasta vapautumispäivästä (ks. RL 2c:11.1:n 2 kohta). Tarkan uusimisprosentin kaikista tässä yhteydessä tutkimusjoukkona olleista 32 vangista vaatii

⁴² Tyni 2015, s. 157–160.

siten uuden tutkimuksen aikaisintaan sen jälkeen, kun viimeisenkin tässä tutkimuksessa tutkittavana olleen koko rangaistuksen vankilassa suorittaneen vangin törkeästä väkivaltarikoksen tekemisestä on kulunut 10 vuotta sekä myös kolme vuotta siitä, kun vanki on vapautunut suorittamasta koko rangaistusaikaa vankilassa tai päässyt siitä ehdonalaiseen vapauteen.

Osaltaan tässä tutkimuksessa tutkimustuloksena saatu koko rangaistuksen vankilassa jo suorittaneiden vankien 31 prosentin uusimisalttius kuvastaa sitä, että rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa tehdään ylivarovaisia arvioita muun yhteiskunnan turvallisuuden varmistamiseksi ja sen asukkaiden oikeushyvien suojelemiseksi. Virheellisten vaarallisuusarvioiden suuri määrä tässä tutkimusjoukossa on osoitus myös siitä, että Suomessa ei ole viime vuosina käyty juurikaan keskustelua vaarallisuusarvioiden epäonnistumisista, vaan rikoksenteikijöiden vaarallisuusarvioiden merkitystä korostetaan lähinnä yhteiskunnan suojaamisessa ja törkeän väkivaltarikollisuuden vähentämisessä. Mikäli rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin edellyttävää rikoslainsäädäntöä lisätään lähivuosina, tulee kriminaalipoliittisessa keskustelussa korostaa aikaisempaa paljon vahvemmin vaarallisuusarvioinnin luotettavuuden problematiikka.

8.4 EMPIIRISEN TUTKIMUKSEN YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä vaarallisuusarvioituja rikoksenteikijöitä, heistä laadittuja oikeuspsykiatrisia vaarallisuusarviolausuntoja ja heidän saamiaan tuomioistuimen päätöksiä koskevassa empiirisessä tutkimuksessa tutkittiin vaarallisuuden arviointia tutkittavilla, joille syyttäjä oli vaatinut koko rangaistuksen suorittamista vankilassa tai jotka jo suorittivat koko rangaistusta vankilassa ja hakivat sieltä pääsyä ehdonalaiseen vapauteen. Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioiduista suurin osa tutkittiin Niuvanniemen sairaalassa Kuopiossa ja Vanhan Vaasan sairaalassa. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioiduista suurin osa tutkittiin Psykiatrisen vankisairaalan Turun ja Vantaan yksiköissä. Ensimmäisessä vaiheessa vaarallisuusarvioitujen tutkittavien tutkimukset kestivät keskimäärin 57 päivää sairaalassa, ja toisen vaiheen vaarallisuusarvioidut viettivät sairaalassa vaarallisuuden arvioinnissa keskimäärin 25 päivää.

Keskiarvallisesti katsottuna sekä ensimmäisen että toisen vaiheen vaarallisuusarvioidut tutkittavat olivat työelämän ulkopuolella olevia keski-ikäisiä suomalaisia miehiä, jotka olivat syrjäytyneitä tavanomaisesta yhteiskunnan elämästä ja viettäneet mittavan osan elämästään vankilassa sekä syyllystyneet useisiin törkeisiin väkivalta- ja muihin rikoksiin. He olivat eläneet yleensä vankeusrangaistustensa välin lähes joka päivä alkoholin ja/tai muiden päihdyttävien ai-

neiden vaikutuksen alaisena. He olivat ajautuneet rikolliselle tielle yleensä jo hyvin nuorena, ja heidän tekemiensä rikosten törkeys oli lähes poikkeuksetta kasvanut rikosten uusimisten myötä. Vaaralliseksi arvioitun rikoksenteikijän yhteydet muihin ihmisiin rajoittuvat usein pelkästään toisiin elämäntavoiltaan häntä itseään muistuttaviin henkilöihin. Tutkittavat olivat yleensä persoonallisuudeltaan vaikeasti häiriintyneitä. Lääketieteellisissä tutkimuksissa useimmilla tutkittavilla oli diagnosoitu vähintään tautiluokituksen mukainen epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö ja samanaikaisesti alkoholi- tai muu päihde-/lääkeriippuvuus. Merkittävällä osalla tutkittavista oli lisäksi havaittavissa psykopatia tai ainakin heidän persoonallisuudessaan oli merkittäviä psykopaattisia piirteitä. Näiden lisäksi tyypillisellä vaaralliseksi arvioitulla rikoksenteikijällä oli huomattava määrä muita törkeän väkivaltakäyttäjymisen riskitekijöitä, eikä juurikaan törkeältä väkivaltakäyttäjymiseltä suojaavia tekijöitä, jotka olisivat pitäneet poissa väkivaltarikosten parista.

Tämän empiirisen tutkimuksen perusteella voitiin selkeästi havaita vastavasti kuin tutkimuksessa on aikaisemmin törkeän väkivaltakäyttäjymisen riskitekijöiden osalta esitelty, että aikaisemmat törkeät väkivaltarikokset, epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö, alkoholi- ja/tai muu päihderiippuvuus ja psykopatia olivat merkittävimpiä yksittäisiä törkeän väkivaltakäyttäjymisen riskitekijöitä. Näiden törkeän väkivaltakäyttäjymisen keskeisten riskitekijöiden lisäksi tutkittavissa, heidän elämäntavoissaan ja ympäristössään havaittiin huomattavassa määrin muita törkeän väkivaltakäyttäjymisen riskitekijöitä, kuten ehdonalaisrikkomukset, parisuhde- ja työllisyysongelmat, itsereflektiokyvyn puute, päihdehoitoon sitoutumattomuus ja tukea antavan läheisverkoston puuttuminen. Törkeältä väkivaltakäyttäjymiseltä suojaavia tekijöitä ei vaaralliseksi arvioiduilta tutkittavilta löytynyt yleensä merkittävästi, useissa tapauksissa ei lainkaan. Yleisimpiä vaarallisuusarvioiduilta löytyneet suojaavat tekijät olivat normaali älykkyys, turvallinen kiintymyssuhde, kiinnostus työhön ja sosiaalinen verkosto. Useiden vaaralliseksi arvioitujen rikoksenteikijöiden osalta kuitenkin todettiin lisäksi, että mikäli he pysyisivät poissa alkoholista ja mahdollisista muista päihdeaineista, heidän todellinen väkivaltariskinsä olisi huomattavasti matalampi.

Empiirisessä tutkimuksessa selvisi, että suuressa osassa ensimmäisen ja toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen oikeuspsykiatrisia arviointeja käytettiin apuna väkivaltariskin arvioimiseen kehitettyjä strukturoituja HCR-20- ja PCL-R-työkaluja, näistä joko toista tai sitten molempia. Lisäksi jonkin verran rikoksenteikijöitä arvioitiin muilla väkivaltakäyttäjymisen arviointiin kehitetyillä työkaluilla. Vaikka oikeuspsykiatrisissa vaarallisuusarviolausunnissa selvitetiin usein arviointitutkimuksissa käytettyjen työkalujen nimet, niistä tutkittavien saamia pistemääriä ei ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen lausunnoissa ilmoitettu yleensä selvästi. Jos tutkittavien työkaluista saamat

pistemäärät ilmoitettiin vaarallisuusarvioissa, ne olivat keskiarvoisesti hyvin korkeita, ja vahvistivat siten osaltaan arviota tutkittavan korkeasta väkivaltariskistä. Tutkimuksessa voitiin havaita myös oikeuspsykiatristen vaarallisuusarvioiden tekemisessä käytettyjen arviointityökalujen osalta viime vuosien aikana tapahtuneen positiivista kehitystä niiden käytön yleisyydessä sekä työkalujen monipuolisuudessa. Erityisesti toisen vaiheen vaarallisuusarvioituilla vaarallisuuden arvioinnissa oli alettu käyttää apuna SAPROF-työkalua, jolla selvitetään rikoksenteikijän väkivaltaiselta käyttäytymiseltä suojaavia tekijöitä. Sekä ensimmäisen että toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen psykologisessa vaarallisuuden arvioinnissa käytettiin apuna lisäksi erilaisia psykologisia testejä, joilla tutkittiin erityisesti rikoksenteikijöiden persoonallisuutta, toimintakykyä ja kognitiivisia taitoja. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnin näkökulmasta vaikutti kuitenkin siltä, että näiden psykologisten tutkimusten merkitys ei ollut yleensä kovin suuri tai ainakaan niiden merkitystä rikoksenteikijän vaarallisuuden kuvaajana ei tuotu vaarallisuusarviolausunnoissa esille.

Tutkimuksessa selvisi, että oikeuspsykiatrisissa arviointitutkimuksissa lääkärin tärkein diagnostinen keino oli yleisesti rikoksenteikijästä saadut asiakirjatiedot ja muun taustamateriaalin käyttö. Rikoksenteikijän tutkinut lääkäri perusteli tutkittavan vaarallisuutta yleensä asiakirjatietoihin, haastatteluihin, lääketieteellisiin diagnooseihin ja vaarallisuuden arviointityökaluilla saatuihin tietoihin perustuen. Lääketieteellisille diagnooseille annettiin siinä yhteydessä merkittävin painoarvo. Tutkimuksessa tuli selvästi esille, että tällä hetkellä oikeuspsykiatrisissa vaarallisuusarviotutkimuksissa käytettyjen arviointimenetelmien ja vaarallisuuden arviointiin kehitettyjen työkalujen käyttö eroaa jossain määrin eri tutkimuspaikoissa. Rikoksenteikijän vaarallisuudesta annettu oikeuspsykiatrinen lausunto vaihtelee jokaisella lääkäriellä, eikä tästä syystä voida olla varmoja, onko rikoksenteikijöitä tutkittu aina yhtenäisin menetelmin ja työkaluin sekä onko rikoksenteikijän vaarallisuutta arvioitu yhtenäisin kriteerein. Yhtenäisen tutkimuskäytännön, samojen menetelmien ja vaarallisuuden arvioinnin työkalujen käytön saaminen kaikkiin vaarallisuutta arvioiviin tutkimuspaikkoihin sekä sisällöllisesti yhtenäisten vaarallisuusarviolausuntojen laatiminen on ensiarvoisen tärkeää rikoksenteikijöiden yhtenäisen kohtelun ja heidän oikeusturvansa kannalta.

Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituista 66 prosenttia määrättiin suorittamaan koko rangaistus vankilassa, minkä vaatimuksen takia heille oikeuspsykiatrinen vaarallisuusarvio tehtiin alun perin. 14 prosenttia ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituista tuomittiin elinkautiseen vankeuteen ja vastaavasti 14 prosenttia tuomittiin tavanomaiseen ehdottomaan vankeuteen. Lisäksi seitsemän prosenttia ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioituista määrättiin tahdosta riippumattomaan hoitoon. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta HHO päästi ehdonalaiseen vapauteen ainoastaan 10 prosenttia tutkitta-

vista ja katsoi, että 90 prosenttia toisen vaiheen vaarallisuusarvioituista oli vielä erittäin vaarallisia toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle ja siitä syystä he joutuivat jatkamaan koko rangaistuksensa suorittamista vankilassa. Vaarallisuuden arvioinnin erottelukyky toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta oli siten hyvin pieni.

Tämä tutkimus osoitti, että rikoksenteikijän tutkineen lääkärin ja lausuntoajankohdasta riippuen TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan sekä tuomioistuimen arviot sekä ensimmäisen että toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen vaarallisuudesta olivat hyvin yhtenevät, ja että tuomioistuimille poikkeaminen asiantuntijan tekemästä vaarallisuuskannasta oli käytännössä hyvin vaikeaa. Kaikissa tämän empiirisen tutkimuksen tapauksissa asiantuntijat olivat keskenään samaa mieltä tutkittavien vaarallisuudesta ja tuomioistuimen kanta tutkittavien vaarallisuudesta poikkesi asiantuntijoiden kannasta ainoastaan alle kolme prosenttia arvioista. Asiantuntijoiden tekemien vaarallisuuden arviointien ja tuomioistuimien vaarallisuuden arviointien yhdenmukaisuuteen liittyy merkittävästi asiantuntijoiden laatimien vaarallisuusarviolausuntojen merkitys tuomioistuimen oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa. Tämän empiirisen tutkimuksen valossa voitiin selvästi nähdä, että asiantuntijoiden laatimilla vaarallisuusarviolausunnoilla oli erittäin suuri merkitys tuomioistuimen normatiivisessa harkinnassa. Sinänsä asiantuntijatahojen ja tuomioistuinten arvioiden yhteneväisyys ei ole ongelma, jos tuomioistuin on päätenyt omaan arvioonsa itsenäisen harkintansa pohjalta ja perustelee arvionsa muutenkin kuin pelkällä viittauksella asiantuntijan lausuntoon.

Tämän tutkimuksen perusteella vaikutti tosiasiallisesti siltä, että tuomioistuimet ottivat asiantuntijan arvion vaarallisuusarvioitujen vaarallisuudesta yleensä annettuna eivätkä kohdistaneet siihen merkittävää itsenäistä kriittistä harkintaa. Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta tuomioistuimet viittasivat tuomioiden perusteluissaan lähes aina joko rikoksenteikijän tutkineen lääkärin laatimaan vaarallisuusarvioon tai TEO:n, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausuntoon tai sitten molempiin. Tuomioistuimet perustivat rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevat näyttöratkaisunsa siten yleensä joko rikoksenteikijän tutkineen lääkärin asiantuntemukseen tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan muodolliseen asemaan. Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta tuomioiden perustelut käsittivät yleensä ainoastaan tutkittavan aikaisemmat törkeisiin väkivaltarikoksiin liittyvät tuomiot ja rikosten tekoajankohdat. Aineellisia tosiseikkoja liittyen rikoksenteikijän väkivaltariskiin tuomioistuimet eivät yleensä harkinneet lainkaan. Omaan itsenäistä harkintaa ei siten ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta tuomioistuimien perusteluissa juurikaan ollut. Toisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen osalta HHO:n normatiivinen arviointi oli ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioitujen monipuolisempaa. Lähes kaikissa ratkai-

suissa HHO huomioi rikoksenteikijän tutkineen lääkärin vaarallisuusarviolausunnon, TEOn, Valviran tai THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan lausunnon sekä RISEn keskushallintoyksikön lausunnon. Erityisesti HHO:n viimeaikaisissa ratkaisuisissa oli nähtävissä selkeä positiivinen kehitys. HHO:ssa tuomareiden tietoisuus omasta tehtävästä rikoksenteikijän vaarallisuuden itsenäisenä arvioitsijana oli selkeästi kasvanut ja vaikutti siltä, että he olivat ottaneet aiempaa itsenäisemmän roolin rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa erityisesti vaarallisuustositseikkojen arvioinnissa. Tuomioistuimet näyttävät omaksuneen kannan, jonka mukaan asiantuntijatahojen edustama asiantuntemus antaa niiden vaarallisuusarviolausunnoille eräänlaisen presumptioaseman, eikä sitä juurikaan kyseenalaisteta. Tutkimustulosten perusteella vaikuttaakin siltä, että tuomarit kokevat rikoksenteikijän vaarallisuutta koskevan näytön arvioinnin hankalaksi.

Lopuksi tässä empiirisessä tutkimuksessa tutkittiin koko rangaistuksen vankilassa jo suorittaneiden eli sieltä vapautuneiden rikoksenteikijöiden uusimisaltiutta seurantajaksolla 1.10.2006–31.12.2015. Kyseisessä aikavälillä vankilasta oli vapautunut 32 koko rangaistuksen vankilassa suorittanutta vankia, joista kymmenen oli syyllistynyt rangaistuksen suorittamisen jälkeen sellaiseen uuteen rikokseen, josta hänet oli tuomittu uuteen ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Tulokset osoittavat että näiden vaaralliseksi arvioitujen vankien rikosten uusimisprosentti oli 31 prosenttia. Ne vangit, jotka olivat syyllistyneet uuteen rikokseen, olivat syyllistyneet siihen yleensä nopeasti, alle vuoden kuluessa vankilasta vapauduttuaan. Uusissa rikoksissa oli merkittävästi myös vakavuudeltaan törkeitä väkivaltarikoksia. Suurin osa törkeistä väkivaltarikoksista oli törkeitä pahoinpitelyjä, mutta sen lisäksi oli myös muita vakavia väkivalta- ja seksuaalirikoksia.

Tässä tutkimuksessa saatu tutkimustulos vaarallisten rikoksenteikijöiden 31 prosentin uusimisaltiudesta on hämmästyttävän alhainen verrattuna aikaisempien tutkimusten uusintarikollisuusprosentteihin. Tässä tutkimuksessa saadun uusimisaltiutusprosentin perusteella voidaan väittää, että noin 70 prosenttia koko rangaistuksen vankilassa suorittaneista vangeista oli virheellisesti arvioitu erittäin vaaralliseksi toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle, ja he olivat tästä syystä suorittaneet turhaan koko rangaistuksensa vankilassa. Tutkimustulos koko rangaistuksen vankilassa suorittaneiden vankien rikosten uusimisprosentista kyseenalaistaa näille rikoksenteikijöille tehtyjen vaarallisuusarvioiden luotettavuuden. Varmaa vastausta siihen, miksi koko rangaistuksen vankilassa suorittaneet vangit eivät syyllistyneet uusiin törkeisiin väkivaltarikoksiin vankilasta vapauduttuaan ei voida antaa. Merkittävä syy tähän voi kuitenkin olla se, että vaarallisuuden arvioinneissa helposti yliarvioidaan vaarallisuutta muun yhteiskunnan suojelun ja sen asukkaiden oikeushyvien suojaamiseksi.

9 Lopuksi

Yhteiskunnissa, myös Suomessa, on aina ollut rikoksenteijöitä, joiden tie on kulkenut törkeästä väkivaltarikoksesta toiseen, ja niiden johdosta vankilan ja vapauden väliä edestakaisin. Rikosoikeusjärjestelmän yhtenä tehtävänä on suojella muuta yhteiskuntaa tällaisilta vaarallisilta rikoksenteijöiltä. Törkeä väkivaltarikollisuus aiheuttaa monenlaisia tragedioita sekä merkittäviä kustannuksia, joten sen uusimisen estäminen on Suomessa katsottu jo pitkään rikoksenteijän vaarallisuuden arviointia edellyttävän rikoslainsäädännön keinoin tärkeäksi. Tällä lainsäädännöllä pyritään vaikuttamaan erityisesti kaikista törkeimpien väkivalta- ja seksuaalirikosten uusijoihin ja suojaamaan yhteiskunnan muiden asukkaiden henkeen, terveyteen ja vapauteen kohdistuvia oikeushyviä.

Viime vuosina kiinnostus vaarallisia rikoksenteijöitä ja rikoksenteijän vaarallisuuden arviointia koskevaa lainsäädäntöä kohtaan on Suomessa kasvanut voimakkaasti. Koska rikoksenteijän arvioiminen vaaralliseksi johtaa tämänhetkisen rikoslainsäädännömmen puitteissa siihen, että rikoksenteijää rangaistaan osittain sellaisesta, mitä hän ei ole vielä tehnyt, arvion tekemiseen vaaditaan erittäin vahvat rikosoikeudelliset perusteet. Tästä syystä rikoksenteijän vaarallisuuden huomioon ottavan lainsäädännön legitimizeettiä ja vaarallisuuden arviointiin liittyviä haasteita on tärkeä tuoda esille ja koetella myös kriminaalipoliittisessa keskustelussa. Vaarallisuuden arviointiin liittyvät oikeusturvatekijät puoltavat lainsäädännön poikkeuksellisuutta rikosoikeudenhoidossa ja kriminaalipoliitikassa.

Tämänhetkisessä rikoslainsäädännön määräyksessä suorittaa koko rangaistus vankilassa sekä koko rangaistusta vankilassa suorittavien vankien ja elinkautisvankien eli pitkäaikaisvankien ehdonalaiseen vapauteen päästämiseen liittyvässä sääntelyssä on olennaisesti kysymys rikoksenteijän vaarallisuuden huomioon ottamisesta tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa. Vaaralliseksi arvioidun rikoksenteijän uusien törkeiden väkivaltarikosten tekeminen pyritään estämään määräämällä rikoksenteijä suorittamaan koko rangaistuksensa vankilassa tai estämällä häneltä pääsy ehdonalaiseen vapauteen, jolloin vangin vankilassa suoritettava rangaistusaika pitenee. Rikoksenteijän vaarallisuuden arviointia edellyttävissä rikoslainsäädännön tilanteissa rikoksenteijän vaarallisuutta tulee arvioida ensin oikeuspsykiatrisessa arviointiprosessissa psykiatrian ja psykologian asiantuntijoiden toimesta ja sen jälkeen itsenäisesti normatiivisessa tuomioistuinarkinnassa. Vasta rikoksenteijän vaarallisuuden arvioinnin jälkeen tuomioistuin pystyy tekemään päätöksensä rikosprosessissa rikoksenteijälle määrättävästä rangaistuksesta tai pitkäaikaisvangin mahdollisesta

ehdonalaiseen vapauteen päästämistä. Tällä hetkellä rikosoikeudellisen vaarallisuuden huomioon ottavan säädännön sääntelypohja on hyvin avoin ja tulokannanvarainen, ja tarvitsee sen suhteen merkittävää lainsäädännöllistä uudistusta.

Rikoksenteikijän vaarallisuudella tarkoitetaan rikoksenteikijän vähintään korkeaa riskiä syyllistyä törkeään väkivaltarikokseen uudelleen tulevaisuudessa. Oleellista siinä on törkeä väkivaltakäyttäytyminen. Rikoksenteikijän törkeän väkivaltakäyttäytymisen riskitekijöiden merkittävä määrä ja törkeältä väkivaltakäyttäytymiseltä suojaavien tekijöiden vähäinen määrä ilmentää väkivaltakäyttäytymisen vakavuutta sekä todennäköisyyttä, ja sitä kautta ilmenee korkeana todennäköisyytenä törkeään väkivaltakäyttäytymiseen. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa määritellään ja punnitaan erityisesti hänen väkivaltariikiinsä vaikuttavia tekijöitä puolesta ja vastaan, ja niiden pohjalta muodostetaan arvio rikoksenteikijän törkeiden väkivaltarikosten uusimisalttiudesta. Rikosoikeudellisten oikeusperiaatteiden sekä perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioimisen tekee kiperäksi välttämättömyys punnita keskenään rikoksenteikijän vaarallisuuden tekijöitä, muodollista ja aineellista oikeudenmukaisuutta sekä yleistä oikeusvarmuutta.

Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa kohtaa toisensa erilaiset tieteenkentät: oikeudellinen, psykiatrinen ja psykologinen. Rikoksenteikijän vaarallisuuden oikeuspsykiatrisessa arviointiprosessissa painottuu lääketieteellinen, erityisesti psykiatrinen, ja psykologinen näkökulma, ja tuomioistuinprosessissa oikeudellinen näkökulma. Tässä suhteessa haasteita vaarallisuuden arviointeihin tuovat tieteenalojen erilainen epistemologia, tarkastelutavat ja näkökulmat. Tieteenalojen erilaisuudesta johtuen oikeuspsykiatrian asiantuntijan tulee olla tietoinen rikoksenteikijän vaarallisuuden ja sen arvioinnin oikeudellisista reunaehdoista ja tuomioistuimen rikoksenteikijän vaarallisuutta normatiivisesti arvioivan tuomarin tulee vuorostaan ymmärtää oikeuspsykiatrisen vaarallisuuden arvioinnin perusperiaatteet ja lähtökohdat.

Tässä tutkimuksessa tulee selvästi ilmi se, että rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointi on monessa suhteessa ongelmallista. Rikoksenteikijän tulevaa väkivaltakäyttäytymistä on vaikea arvioida täysin luotettavasti johtuen sen tilannekohtaisesta luonteesta ja rikoksenteikijään liittyvistä erilaisista riski- ja suojaavista tekijöistä, joilla kaikilla on omanlaiset vaikutuksensa rikoksenteikijän väkivaltariikiin. Erityisen haasteellista rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa on väärin positiivisten arvioiden mahdollisuus eli se, että rikoksenteikijä arvioidaan virheellisesti vaaralliseksi. Väärin vaarallisuusarvioiden mahdollisuudesta johtuen rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointi vaatii arvioitsijalta erityistä huolellisuutta, tarkkuutta ja arviointiin liittyvien vaatimusten huomioimista kaikissa arviointiprosessin vaiheissa.

Oikeuspsykiatrisen vaarallisuuden arvioinnin luotettavuuden kannalta on

tärkeää, että oikeuspsykiatriseen vaarallisuuden arviointiin ja siihen kehitettyjen työkalujen tieteelliseen tutkimiseen on panostettu viime vuosikymmenien aikana runsaasti. Samalla arviointimenetelmät ja törkeän väkivaltakäyttäytymisen arviointiin kehitetyt työkalut ovat kehittyneet ja mahdollistavat nykyisin aikaisempaa huomattavasti luotettavamman arvion rikoksenteijästä. Oikeuspsykiatrisen väkivaltariskin arvioimisen jatkuva kehittyminen on samalla haaste rikoksenteijän vaarallisuuden arviointia edellyttävän lainsäädännön kehittämiseksi. Sen tulisi tapahtua tulevaisuudessa aikaisempaa nopeammin ja vastata tehokkaammin käytännön oikeuspsykiatrisessa ja normatiivisessa arvioinnissa ilmenneisiin haasteisiin ongelmiin. Rikoksenteijän oikeuspsykiatriseen vaarallisuuden arviointiin liittyvien tutkimusten suorittamisen, vaarallisuuden arviointiin kehitettyjen työkalujen käytön ja vaarallisuusarviolausuntojen laatimisen suhteen Suomessa on kehitettävää ja yhtenäistettävää. Oikeuspsykiatriseen vaarallisuuden arviointiin tulisi saada selkeä ja tarkka lainsäädäntö, joka huomioi oikeuspsykiatriselta asiantuntijatiedolta edellytettävät vaatimukset. Näin voitaisiin parhaalla mahdollisella tavalla varmistua siitä, että rikoksenteijän arviointi olisi kaikissa tilanteissa mahdollisimman luotettavaa, ja sitä kautta turvaisi rikoksenteijän oikeusturvaa.

Rikoksenteijän oikeusturvan turvaamiseksi kaikissa Suomen rikoslainsäädäntöön perustuvissa vaarallisuuden arviointitilanteissa täytyisi ottaa käyttöön tässä tutkimuksessa luotu laadullisen ja numeerisen todennäköisyyden yhdistävä neliportainen väkivaltariskitaso asteikko, jossa rikoksenteijän väkivaltariskitaso määritellään rikoksenteijän vaarallisuuden sisällöllisten tekijöiden kautta. Tämä väkivaltariskitaso asteikko huomioi törkeän väkivaltakäyttäytymisen todennäköisyyden perustuen rikoksenteijällä oleviin törkeän väkivaltakäyttäytymisen riski- ja suojaaviin tekijöihin. Neliportainen väkivaltariskitaso asteikko erottelee rikoksenteijän väkivaltariskin kolmiportaista asteikkoa tarkemmin, mikä antaa tuomioistuimelle enemmän arvoa todistusharkintaan ja vähentää samalla virheellisen vaarallisuusarvion mahdollisuutta.

Rikoksenteijän vaarallisuuden arvioinnin haaste on todellisuuden haltuunotto; rikoksenteijän vaarallisuuden arvioinnissa täytyy löytää arvioitavan rikoksenteijän osalta psykiatris-psykologis-normatiivisesti olennaiset arviointikriteerit. Tässä tutkimuksessa käy ilmi, että oikeuspsykiatrian asiantuntijoiden laatimat vaarallisuusarviolausunnot ovat saaneet tuomioistuimen normatiivisessa vaarallisuuden arvioinnissa suuren käytännön merkityksen, ja näistä vaarallisuusarviolausunnoista poikkeavia ratkaisuja tehdään oikeuskäytännössä harvoin. Tuomioistuimen tulee kuitenkin koetella oikeuspsykiatrisessa vaarallisuusarviolausunnossa esitettyä näyttöä rikoksenteijän vaarallisuutta osoittavista tosiseikoista ja tehdä vaarallisuuden normatiivinen arviointi itsenäisesti. Rikoksenteijän vaarallisuuden huomioivan rikoslainsäädännön näkökulmasta suhteellisuusperiaate edellyttää sitä, tuomioistuimen normatiivisessa vaaralli-

suuden arvioinnissa rikoksenteikijän vaarallisuutta ei voida arvioida pelkästään hänen riski- ja suojaavat tekijänsä, väkivaltakäyttäytymisensä vakavuus ja todennäköisyys huomioiden, vaan siinä tulee ottaa huomioon myös rikoksenteikijän vaarallisuus suhteessa toisiin rikoksenteikijöihin ja suhteessa siihen, mitä vaarallisuuden huomioimisella seuraamusjärjestelmässä tavoitellaan.

Rikoksenteikijän vaarallisuuden osalta näytön arviointi suuntautuu tulevaisuuteen, eikä tulevaisuuden tapahtumista voi kukaan tietää täysin varmasti etukäteen. Rikoksenteikijän vaaralliseksi arvioimisen edellytykseksi täytyy asettaa tuomioistuimessa sellainen näyttökynnyksen taso, jonka perusteella rikoksenteikijän väkivaltariskin katsotaan olevan vähintään korkea. Tuomioistuimen tulee siten saada rikoksenteikijän vaarallisuudesta esitetystä näytöstä niin korkea todennäköisyys, että vaarallisuus voidaan katsoa toteennäytetyksi tai muussa tapauksessa rikoksenteikijää ei voida arvioida vaaralliseksi. Näistä syistä johdettujen tuomioistuimille suositellaan rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnissa aikaisempaa laajempaa pro et contra -argumentointia. Rikoksenteikijän vaarallisuuden suuntautuminen tulevaisuuteen ja tuomioistuimen suuri harkintavalta asettaa sille velvollisuuden perustella rikoksenteikijän vaarallisuutta ja väkivaltariskiä koskevat ratkaisut yksityiskohtaisesti. Rikosoikeudellinen yhdenvertaisuusperiaate edellyttää rikoksenteikijän vaarallisuuden huomioon ottavien seuraamusten osalta tuomioistuimen ratkaisutoiminnan ennakoitavuuden jatkuvuutta.

Rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia vaivaa moniammatillisen yhteistyön puute. Rikosoikeuslainsäädäntöön perustuvien vaarallisuuden arviointiprosessien kehittämisessä tulee huolehtia osapuolten välisestä tehokkaasta kommunikaatiosta ja vuorovaikutuksesta. Tuomareita ja asianajajia tulisi kouluttaa rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia koskevien oikeuspsykiatristen ja -psykologisten kysymysten ymmärtämiseen, ja lääkäreitä ja psykologeja tulisi kouluttaa vaarallisuuden rikoslainsäädäntöön liittyvien kysymysten ymmärtämiseen. Tätä kautta rikoksenteikijöiden vaarallisuusarvioiden luotettavuus voi osaltaan parantua. Lisäksi rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia on tulevaisuudessa tutkittava laajasti eri tieteenalojen näkökulmista. Sekä oikeustieteessä että oikeuspsykiatrian ja -psykologian tieteenaloilla pitäisi käyttää enemmän resursseja rikoksenteikijän oikeuspsykiatrisen ja normatiivisen vaarallisuuden arvioinnin kehittämiseen sekä rikoksenteikijän vaarallisuuden ja sen arviointiin liittyvien kysymysten empiriseen tutkimiseen erityisesti suomalaisella rikoksenteikijäaineistolla.

Tämänhetkisen rikoslainsäädännön näkökulmasta rikoksenteikijän korkean väkivaltariskin alentamiselle ei juurikaan anneta merkitystä. Vaarallisia rikoksenteikijöitä ei voi kuitenkaan hallita ilman pyrkimystä vaikuttaa heidän väkivaltariskiinsä. Tästä syystä merkittävää on se, miten rikoksenteikijää autetaan vaarallisuuden arvioinnin jälkeen. Selvää on, että vaarallista rikoksenteikijää

tulee tukea ja motivoida rikoksettomaan elämäntapaan, ja hänelle tulee tarjota kaikki erilaiset keinot siihen, että väkivallaton elämäntapa olisi mahdollinen. Jokaisen rikoksenteikijän osalta pitäisi pyrkiä löytämään hänen henkilökohtaiset riskitekijänsä ja muut syyt törkeän väkivallan tapahtumiselle ja estää erityisesti niihin syventymällä törkeiden väkivaltarikosten uusiutuminen. Törkeiden väkivaltarikosten ehkäisemiseksi vaaralliseksi arvioitujen vankien hoitoon ja kuntoutukseen on tärkeä kiinnittää ennakoivasti huomiota kehittämällä niitä koskevia terapioidia, ohjelmia ja muita menetelmiä. Tärkeää on se, että vaarallisille vangeille järjestetään sekä rangaistusaikana että vankilasta vapautumisen jälkeen erilaisia toiminta- ja kuntoutusohjelmia uusintarikollisuuden ehkäisemiseksi. Tässä tutkimuksessa saatujen tulosten perusteella on erityisen selvää, että rikoksenteikijän alkoholi- ja muu päihderiippuvuus on merkittävä törkeän väkivaltakäyttämisen riskitekijä. Vaaralliseksi arvioitujen rikoksenteikijöiden uusintarikollisuuden ehkäisemisen kannalta hyvin keskeistä on siten vaikeuttaa rikoksenteikijöiden alkoholi- ja muihin päihdeongelmiin. Tätä seikkaa ei kuitenkaan tässä tutkimuksessa ole käsitelty tarkemmin, ja se on ajankohtainen oman monitieteellisen jatkotutkimuksen aihe.

Huolimatta siitä, että rikoksenteikijän väkivaltariskien arvioimiseksi ja hallitsemiseksi on viime vuosina kehitetty uutta lainsäädäntöä, menetelmiä ja työkaluja, vaaralliset rikoksenteikijät tulevat uusimaan törkeitä rikoksia myös tulevaisuudessa. Rikoksenteikijöiden vaarallisuuden huomioon ottavan lainsäädännön lisääminen tai erilaiset kiristyneet riskienhallintakäytännöt eivät voi tuoda täydellistä turvallisuutta yhteiskuntaan. Kaikki törkeän väkivaltakäyttämisen riskit eivät ole ennustettavissa, eivätkä kaikki törkeät uusintarikokset ole estettävissä.

LIITE 1 EMPIIRISEN TUTKIMUKSEN TUTKIMUSAINEISTON TUTKITTAVAT

Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioidut:

Tuomioistuimen diaarinumero	Rikoksentekijän vaarallisuusarviota pyytänyt tuomioistuin
R 05/1287	Seinäjoen kärjäoikeus
R 06/9836	Helsingin kärjäoikeus
R 06/2153	Lahden kärjäoikeus
R 06/4733	Tampereen kärjäoikeus
R 06/1080	Itä-Suomen hovioikeus
R 07/14	Kemijärven kärjäoikeus
R 07/75	Riihimäen kärjäoikeus
R 07/650	Vantaan kärjäoikeus
R 07/857	Lahden kärjäoikeus
R 07/203	Imatran kärjäoikeus
R 07/437	Seinäjoen kärjäoikeus
R 07/1876	Turun kärjäoikeus
R 07/632	Vaasan kärjäoikeus
R 07/3298	Tampereen kärjäoikeus
R 07/1007	Kotkan kärjäoikeus
R 07/528	Riihimäen kärjäoikeus
R 07/334	Heinolan kärjäoikeus
R 08/147	Kouvolan kärjäoikeus
R 08/168	Rovaniemen kärjäoikeus
R 08/1235	Turun kärjäoikeus
R 08/263	Mikkelin kärjäoikeus
R 08/2115	Turun kärjäoikeus
R 08/2156	Oulun kärjäoikeus
R 2007/1235	Korkein oikeus
R 08/2356	Espoon kärjäoikeus
R 09/127	Vakka-Suomen kärjäoikeus
R 09/310	Joensuun kärjäoikeus
R 09/360	Lohjan kärjäoikeus
R 09/1102	Jyväskylän kärjäoikeus
R 09/513	Riihimäen kärjäoikeus
R 09/1347	Lappeenrannan kärjäoikeus/Imatran kanslia

R 09/619	Riihimäen käräjäoikeus
R 09/1098	Kotkan käräjäoikeus
R 09/3085	Oulun käräjäoikeus
R 10/910	Pohjanmaan käräjäoikeus
R 09/5049	Pirkanmaan käräjäoikeus
R 10/81	Keski-Suomen käräjäoikeus
R 10/34	Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus
R 10/701	Oulun käräjäoikeus
R 10/310	Hyvinkään käräjäoikeus
R 10/4067	Helsingin käräjäoikeus
R 10/669	Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus
R 10/736	Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus
R 10/348	Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus
R 10/1998	Pohjois-Savon käräjäoikeus
R 10/800	Itä-Uudenmaan käräjäoikeus
R 10/1132	Kainuun käräjäoikeus
R 11/862	Pirkanmaan käräjäoikeus
R 11/173	Itä-Uudenmaan käräjäoikeus
R 11/672	Hyvinkään käräjäoikeus/Riihimäen kanslia
R 11/1441	Keski-Suomen käräjäoikeus
R 11/5223	Helsingin käräjäoikeus
R 11/969	Hyvinkään käräjäoikeus/Riihimäen kanslia
R 11/4367	Pirkanmaan käräjäoikeus
R 11/962	Hyvinkään käräjäoikeus
R 11/2497	Satakunnan käräjäoikeus
R 12/172	Satakunnan käräjäoikeus
R 12/95	Lapin käräjäoikeus/Rovaniemen kanslia
R 12/477	Satakunnan käräjäoikeus
R 11/2768	Keski-Suomen käräjäoikeus
R 11/2791	Espoon käräjäoikeus
R 10/2108	Etelä-Pohjanmaan käräjäoikeus
R 12/678	Vantaan käräjäoikeus
R 12/1351	Satakunnan käräjäoikeus
R 12/2089	Pohjois-Savon käräjäoikeus/Kuopion kanslia
R 12/1465	Kanta-Hämeen käräjäoikeus
R 13/577	Hyvinkään käräjäoikeus
R 13/570	Keski-Pohjanmaan käräjäoikeus
R 13/800	Turun hovioikeus
R 13/395	Turun hovioikeus
R 13/8640	Helsingin käräjäoikeus
R 14/5	Espoon käräjäoikeus
R 14/1033	Pohjois-Karjalan käräjäoikeus

**Toisen vaiheen vaarallisuusarvioidut (Rikoksentehtäjän vaarallisuusarviot
pyytänyt kaikissa tapauksissa HHO):****HHO:n diaarinumero**

V 06/1995	V 10/3228
V 06/2576	V 12/2694
V 06/2562	V 12/2506
V 07/1196	V 12/1755
V 07/2383	V 12/1210
V 08/848	V 12/976
V 08/2015	V 12/559
V 08/2420	V 12/372
V 09/3020	V 13/3061
V 10/2506	V 13/2890
V 10/2521	V 13/1081
V 10/964	V 14/2860
V 11/1292	V 14/2914
V 11/1156	V 14/2554
V 11/346	V 14/2349

Abstract

Annakaisa Pohjola

DANGEROUS OFFENDER?

A study on offender risk assessment within the Finnish penal system

In certain situations, the Finnish Penal System requires a future dangerousness evaluation to be made of criminal offenders. A future dangerousness evaluation is a risk assessment of the probability of an offender guilty of a serious violent crime or sexual offence committing a similar crime in the future.

In this multidisciplinary research, I critically examine and interpret the criminal law legislation concerning the risk assessment of offenders, the psychiatric-psychological and normative practices applied to evaluations, the relevant legal principles and basic and human rights as well as the challenges these might raise in this context. In addition, the research introduces empirical research data concerning especially (1) offenders who have been evaluated in terms of their dangerousness in Finland, (2) respective expert statements based on their risk assessments and (3) judgments and decisions where the court has taken into account the dangerousness of these offenders.

A positive future dangerousness evaluation has considerable consequences on the right to liberty of an offender. A consequence of an attempt to prevent dangerous offenders from reoffending is that the offenders are required to serve their entire sentence in prison or are banned from getting on regular parole for a life or entire prison sentence. This means that the time to be served in prison is longer than in the case of a normal sentence given on the basis of act culpability and the principle of proportionality. Because an offender who is assessed to be dangerous is punished in part for something which he has not yet committed, the criminal law system requires strong justifiable criteria to be established for these risk assessments. Due to criminal law principles as well as basic and human rights considerations, evaluating the dangerousness of offenders is complicated, as it is necessary to weigh against each other the concrete elements of dangerousness, formal and substantive justice along with the overall legal safeguards of the justice system.

This research shows the interconnectedness of different fields of science – legal, psychiatric and psychological – in evaluating dangerousness. In forensic psychiatry, the medical, especially psychiatric, and psychological aspects are in the foreground whereas in legal proceedings the matter is evaluated on

legal grounds. These different approaches in the evaluation of dangerousness present the serious challenge of compatibility. It follows that forensic psychiatry specialists need to be aware of the relevant legal preconditions for a dangerousness assessment of an offender and, on the other hand, judges who evaluate the case in normative terms have to be familiar with the basic principles and premises of forensic psychiatry evaluations.

Central to the attempt to assess the dangerousness of offenders and reduce their violent behaviour is to identify relevant risk and protective factors. The future violent behaviour of an offender is difficult to predict with certainty, as it often depends on the changeable situational context and various individual risk and protective factors, all of which have different weight in a risk assessment. The primary risk factors which can be used to predict reoffending include former violent behaviour, substance abuse, psychopathy, antisocial personality disorder and other mental disorders. Psychiatrists and psychologists usually cite these factors in their statements indicating a person's dangerousness.

A future dangerousness evaluation is challenging in many ways. Particularly problematic is the possibility of false positive assessment, meaning that an offender is deemed dangerous when he actually is not. For this reason, carrying out a risk assessment requires special diligence, exactness and taking into account all relevant requirements during the entire evaluation process. There is a need for exact and comprehensive legislation which would define the requirements for conducting valid forensic psychiatric evaluations of the future dangerousness of offenders. In this way, the legal rights of offenders would be protected more effectively because there would be a greater certainty of forensic psychiatric evaluations of offenders being reliable in whatever situation. This research introduces a four-step scale for establishing risk levels for violence. It combines qualitative and numeric probabilities and thus defines the dangerousness of an offender taking into account all elements of dangerousness. This scale should be used in the assessments required by Finnish criminal law legislation. It can define the probability of serious violent behaviour of a person based on the risk and protective factors that the offender manifests. The four-step scale determines the risk of violence more accurately than the three-step scale, which means that the court receives more evidence to deliberate upon, which in turn lowers the possibility of erroneous dangerousness evaluations.

This study shows that the statements provided by forensic psychiatry experts have gained a huge practical significance in judges' work of normatively evaluating dangerousness, which is why the opinion of the court rarely differs from that given by experts. However, while the court is deliberating on the dangerousness evaluations made by forensic psychiatrists, it should consider all the evidence and make the decision on the question of dangerousness independently on normative grounds. Any evidence provided

of the dangerousness of an offender is projected to the future, which is why it can never be certain. As a precondition for determining an offender to be dangerous, the court should apply a standard of proof which requires the risk of the offender's violent behaviour to be at least high if not absolute. In other words, the court requires the dangerousness of the offender to be shown with such a high probability that the offender's dangerousness is proven; otherwise, the offender cannot be deemed as dangerous. Therefore, more extensive pro et contra argumentation is recommended to the courts when ruling on the issue of dangerousness. As a statement of dangerousness is projected to the future and as the court has extensive powers of discretion, the court has an obligation to give detailed reasons for an evaluation of dangerousness.

Finnish Lawyers' Association 2017
ISBN 978-951-855-369-7

Oikeustapaushakemisto

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

<i>László Magyar v. Unkari</i> (20.5.2014)(73593/101)	92
<i>Bodein v. Ranska</i> (13.11.2014) (40014/10)	119, 191
<i>Matytsina v. Venäjä</i> (27.3.2014) (58428/10)	291
<i>H.W. v. Saksa</i> (19.9.2013) (17167/11)	119
<i>Vinter, Bamber ja Moore v. Yhdistynyt kuningaskunta</i> (9.7.2013) (66069/09, 130/10, 3896/10)	191
<i>Albert v. Romania</i> (16.2.2010) (31911/03)	334
<i>Bielaj v. Puola</i> (27.4.2010) (43643/04)	334
<i>Soila v. Suomi</i> (6.4.2010) (6806/06)	334
<i>M. v. Saksa</i> (17.12.2009)(19359/04)	176
<i>Maiorano ja muut v. Italia</i> (2009) (28634/06)	197
<i>Veltes-98 AD v. Bulgaria</i> (11.12.2008) (22750/02)	334
<i>Sara Lind Eggersdottir v. Islanti</i> (5.7.2007)(31930/04)	287
<i>Ezeh ja Connors v. Yhdistynyt kuningaskunta</i> (9.10.2003) (39665/98; 40086/98)	191
<i>Pretty v. Yhdistynyt kuningaskunta</i> (29.4.2002)(2346/02)	177
<i>Stafford v. Yhdistynyt kuningaskunta</i> (28.5.2002) (46295/99)	74, 119
<i>Sawoniuk v. Yhdistynyt kuningaskunta</i> (29.5.2001) (63716/00)	334
<i>Hussain v. Yhdistynyt kuningaskunta</i> (21.2.1996) (21928/93)	74
<i>Thynne, Wilson ja Gunnell v. Yhdistynyt kuningaskunta</i> (21.2.1990) (21928/93)	119, 191
<i>Weeks v. Yhdistynyt kuningaskunta</i> (2.3.1987) (9787/82)	119, 178, 191

Euroopan ihmisoikeustoimikunta

<i>Koskinen v. Suomi</i> (2.7.1997) (29328/95)	72, 191
<i>Koskinen v. Suomi</i> (30.8.1994) (20560/92)	72, 191

Korkeimman oikeuden ennakkopäätökset

KKO 2013:96	303
KKO 2011:20	322
KKO 2009:43	322
KKO 2008:100	45, 103, 380
KKO 2008:72	104
KKO 2006:78	322
KKO 2004:60	322
KKO 2002:47	322

KKO 2001:104	46
KKO 2000:71	322
KKO 2000:9	46
KKO 1996:133	300
KKO 1995:44	300
KKO 1991:146	46
KKO 1986 II 65	183
KKO 1974-II-87	46
KKO 1968-II-79	46
KKO 1966-II-97	46
KKO 1966-II-66	46
KKO 1966-II-5	46
KKO 1966-I-1	46
KKO 1964-II-65	46
KKO 1960-II-93	46
KKO 1959-II-38	46
KKO 1949-II-357	46
KKO 1949-II-215	46
KKO 1946-I-12	46
KKO 1946-II-8	46
KKO 1935-I-4	46
KKO 1933-I-68	46

Korkeimman oikeuden muut ratkaisut

Korkeimman oikeuden päätös 9.10.2015 asiassa R 2015/526	46
Korkeimman oikeuden tuomio 28.10.2009 asiassa R 2007/1235	46, 106
Korkeimman oikeuden tuomio 28.5.2010 asiassa R 2009/164	46

Hovioikeudet

Helsingin hovioikeuden tuomio 24.4.2015 asiassa V 13/2495	131, 309
Turun hovioikeuden tuomio 25.6.2014 asiassa R 13/800	101
Turun hovioikeuden välituomio 27.11.2013 asiassa R 13/395	99
Helsingin hovioikeuden tuomio 30.8.2013 asiassa R 13/215	103
Vaasan hovioikeuden tuomio 9.7.2010 asiassa R 10/91	105
Kouvolan hovioikeuden tuomio 20.2.2009 asiassa R 08/1042	105
Kouvolan hovioikeuden tuomio 25.10.2007 asiassa R 07/531	106

Käräjäoikeudet

Länsi-Uudenmaan käräjäoikeuden tuomio 19.3.2013 asiassa R 13/343	101
Pirkanmaan käräjäoikeuden tuomio 2.1.2013 asiassa R 12/6247	99
Vantaan käräjäoikeuden tuomio 30.11.2012 asiassa R 12/678	103
Porin käräjäoikeuden tuomio 9.11.2009 asiassa 09/1513	105
Kouvolan käräjäoikeuden tuomio 8.9.2008 asiassa R 08/147	105
Lahden käräjäoikeuden tuomio 30.3.2007 asiassa R 07/523	106

Yhdysvallat

Yhdysvaltojen oikeuskäytäntö

<i>Kumho Tire v. Carmichael</i> (1999)	293
<i>General Electric v. Joiner</i> (1997)	293
<i>Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals</i> (1993)	293
<i>Barefoot v. Estelle</i> (1983)	203–204
<i>Tarasoff v. Regents of the University of California</i> (1976)	204
<i>Dixon v. Attorney General of the Commonwealth of Pennsylvania 313</i> (1970)	199
<i>Johnnie K. Baxstrom v. R. E. Herold 383 US 107</i> (1966)	44, 199, 201
<i>Jenkins v. United States</i> (1962) The United States Court of Appeals for the District of Columbia Circuit)	286
<i>Frye v. Yhdysvallat</i> (1923)	293

Asiahakemisto

Tässä hakemistossa eivät ole mukana tekstissä otsikkotasolla esiintyneet hakusanat, vaan ainoastaan leipätekstissä sekä alaviitteissä esiintyneet käsitteet.

A

Abstraktinen vaarantamisrikos (ks. vaara)
Aineellinen totuus 291, 295, 301, 305, 315, 326, 337
Aktiivinen riippuvuus 363
Aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö 363
Aktuaariset menetelmät 149, 200, 204–210, 245
Alkoholiriippuvuus (ks. myös riskitekijät) 158–159, 162, 164, 362–363, 365–366
Amfetamiiniriippuvuus 363
Anamneesi 221, 255
Antabus (ks. disulfiraami)
Antisosiaalinen persoonallisuushäiriö (ks. epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö)
Aputoiseikka 276, 304, 335, 342
ARAT (Actuarial Risk Assessment Tool) 207, 270
Asiantuntija 155, 199–200, 204, 213, 226, 263, 286
– todistelussa 113, 125, 130, 144, 203, 213, 216, 219, 252, 272, 276–294, 304–308, 311–321, 326, 331, 337, 342
– lausunnon antajana 76, 119, 122, 203, 213, 215–217, 221–222, 235, 238, 252–255, 260, 264–268, 272, 277–293, 298, 300–301, 305, 311–312, 314, 316–321, 326–327, 331, 341–342, 348–349, 362, 372–373, 375, 380, 384–387, 396–397, 400–401
AUC-arvo (Area Under the Curve) 238–239, 242–244, 313

B

Beyond reasonable doubt (ks. varteenotettava epäily)

D

Daubert-kriteerit 293–294, 313
Dissimulointi 228
Disulfiraami 116, 224

E

Ehdonalainen vapaus 3–5, 7–8, 12–13, 15–17, 30, 33, 38, 42–43, 45, 57, 59, 71, 73–74, 76, 81, 91, 95–97, 101–103, 118, 121–122, 160, 178, 181, 248, 352, 359, 368, 379, 394
– järjestelmänä 90
– vapauttaminen 8, 15, 46, 75, 78–79, 86, 92–93, 102–103, 109, 114–117, 119, 122–134, 172, 189, 191, 193, 195–196, 217, 223–224, 229–230, 240, 253, 262, 264, 268–271, 273, 275, 281, 291, 296, 299–302, 308–309, 329, 337, 343–344, 347–348, 350, 353–355, 358, 371, 374–375, 383–384, 387, 393, 395, 399–400
Ehdoton vankeus 4, 59, 90, 92, 95, 103–104, 114, 178, 189, 351, 381–383, 388, 391, 395, 397
Elinkautinen vankeus 4–5, 7–9, 11–12, 14–15, 17, 30, 33, 38, 40, 45–46, 57–58, 74–75, 78–81, 86, 90, 93, 96, 100, 102, 123, 126–134, 137–138, 141, 145–146, 175, 178, 181, 191–193, 195, 216–217, 223, 225, 230, 240, 267–268, 272–273, 275, 281–283, 298–299, 301, 309, 311, 319, 323, 330, 337, 346, 351–353, 358, 365, 375, 380–381, 386, 395, 399
Empiirinen tutkimus 29–30, 142, 153, 345, 347, 349–350, 352
Ennustettavuus 67–68, 81, 183, 185
Ensimmäisen vaiheen vaarallisuusarvioidut 351, 354–358, 360, 366, 369–373, 375, 380, 382, 385–386, 393, 395
Epäluuloinen persoonallisuus 363–364
Epäsosiaalinen persoonallisuus
– persoonallisuushäiriönä (ks. myös

- psykopatia) 156, 161–162, 340, 364–365, 376, 394
- tautiluokituksena 363, 366
- Epävakaata persoonallisuus
 - persoonallisuushäiriönä 364–365, 367
 - tautiluokituksena 363, 366
- Erityisestäävyys 2, 4, 53, 58, 67
- Euroopan neuvosto 44–45, 74, 116, 136–137, 146, 188, 190, 211, 216, 281
- Euroopan ihmisoikeussopimus 72, 118, 188, 332
 - Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä 45, 74, 119, 177, 178, 188, 191, 197, 287, 291, 334
 - oikeudesta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin 291, 334
- Euroopan unioni 6, 44, 177, 184, 332
- Ex ante (ks. abstraktinen vaarantamisrikos)
- Ex post (ks. konkreettinen vaarantamisrikos)

H

- Hakemusasia 14 – 16, 117, 122–123, 125, 132, 300, 302, 334
- HCR-20 (Historical, Clinical and Risk Management Scales) 237, 241, 244–245, 371
- Henkilökohtainen turvallisuus (ks. perus- ja ihmisoikeudet)
- Henkilökohtainen vapaus (ks. perus- ja ihmisoikeudet)

I

- ICD-10 (International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems) 159, 256
- Ihmisarvon loukkaamattomuuden periaate 172, 174, 176–179, 332
- Indispositiivinen asia 117, 301
- In dubio mitius 320
- In dubio pro reo 175, 320
- Inkapasitaatio 2, 52, 64, 70, 84, 181
 - selektiivinen 2
- Iura novit curia -periaate 298, 329

J

- Julkisuus 262, 343–344

K

- Kaksiasiansuhteisuus 301
- Klassinen koulukunta 52–55, 58, 67, 70–71, 82
- Koeaika 103, 114
- Kokemussääntö 29, 144, 186, 276–290, 292–293, 296, 302–309, 312–313, 316, 318–319, 321, 325–326, 335, 342
 - yleinen 279–280, 296
 - erityinen 278–282, 289, 296, 304, 308, 312, 318
- Koko rangaistuksen suorittaminen vankilassa V, 4, 7–9, 12–16, 29–30, 33, 38, 42, 45, 52, 56, 73–76, 78–79, 86, 90–93, 96–105, 107–112, 114–125, 129–134, 141, 145–146, 167, 172, 175, 178–181, 191, 195–196, 213, 216–217, 223, 225, 229–230, 240, 254, 262–265, 267–269, 272–273, 275, 279, 281–283, 291, 296, 298–301, 318–319, 329–330, 337–339, 343–344, 347–348, 350–352, 354, 356–360, 366, 372, 374–385, 387–393, 395–397, 399
 - Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä 74, 191
- Kokonaistutkimus 350
- Konkreettinen vaarantamisrikos (ks. vaara)
- Kontradiktio periaate 113, 320–321
- Kriminaalipolitiikka 23, 27, 30, 32, 39, 41, 40, 51–52, 54, 61, 67–68, 70, 72, 81–82, 85–87, 173, 178, 181, 186, 189, 346, 391–393, 399
- Kriminogeeniset riskitekijät (ks. riskitekijät)
- Kuuleminen (todistelussa) 113, 117, 122, 125, 134, 277, 283, 286, 290–291, 321, 378
- suullinen 117, 134, 290–291, 321, 378

L

- Laillisuusperiaate 52, 67, 76, 100, 174–175
 - analogisen tulkinnan kieltona 175
 - epätasällisyyskieltona 174–176
 - laintasoisuusvaatimuksena 175
 - taannehtivuuskieltona 174, 176
- Lainoppi 35, 37, 346–347, 352
- Legaliteettiperiaate (ks. laillisuusperiaate)
- Leksikaaliset tekijät 336
- Lääkehoito 114–116, 120, 127, 130
- Lääkintöhallitus 70

M

Marburgin julistus 53, 57
 Mielenterveyden häiriö 35, 72, 98, 147, 150, 156, 163
 Mielentilalausunto 11, 106, 112, 258, 300, 315, 340, 353–355
 Mielentilatutkimus 8, 11, 13, 75, 98–99, 101, 104–106, 110–113, 123–124, 152, 192, 213, 217–218, 223, 229, 254, 259, 262–264, 268, 279, 291, 298, 339–340, 344, 350, 351, 353–354, 360–361, 371
 Monoamiinioksidaasi A (MAOA) -geeni 153, 165–166, 250
 Muutoksenhaku 118, 337
 Määräämisperiaate 281

N

Näyttöarvo 203, 235, 261, 265, 267–268, 273, 277, 279–280, 286, 288, 291–294, 302–307, 309–312, 315–317, 320–321, 327–328, 335, 337, 342, 387
 Näyttökynnys 321–328, 335, 402
 Näyttökysymys 14, 277, 296–299, 302–303, 306, 319, 329, 331, 336
 Näytön riittävyys 29, 291, 302–303, 320–324, 326, 328

O

Ohjausfunktio 295
 Oikeudenkäynnin julkisuus 262, 343–344
 Oikeudenmukainen oikeudenkäynti 15, 29, 291, 296–297, 320, 333–334, 343
 – Euroopan ihmisoikeussopimuksessa 291, 334
 – Suomen perustuslaissa 333, 343
 Oikeusdogmatiikka (ks. lainoppi)
 Oikeuskysymys 14–15, 29
 Oikeuslähde 45, 174, 295, 331–336, 343
 – oppina 36, 218, 331, 334, 347
 Oikeusperiaate (rikosoikeudessa) 47, 171–174, 331–333, 400
 Oikeuspsykologia 6, 9, 11, 31, 35–37, 78, 106, 214, 218–220, 245, 252–254, 257, 259–260, 262–263, 269, 277, 282, 292, 318, 386–387, 402
 Oikeuspsykiatria 4–16, 23–24, 28–29, 31–33, 35–38, 42–43, 46–47, 60, 76, 96, 106, 117, 144, 163, 186, 210–211, 213, 215–216, 219, 231–232, 234, 237, 245, 252,

255, 262–263, 267, 269, 272, 277, 281–282, 284, 286, 292, 303, 309–310, 316–318, 347, 249–350, 360–361, 368, 372–373, 386, 402

– oikeuspsykiatri 13, 35, 46, 124, 213, 270, 305, 309, 361, 368–369

Oikeuspsykiatrinen arviointiprosessi 78–82, 96–98, 110–113, 115, 122–123, 129–130, 132–133, 145–146, 149, 152, 166, 184, 192, 212–214, 216–218, 220, 223, 225–226, 229–230, 233, 235–236, 238, 241, 253–254, 265, 269, 311, 346–349, 399–400

Oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta 113, 124–125, 184, 213–214, 263–268, 271, 273, 282–284, 298, 309, 312–319, 331, 339, 344, 348, 350, 373–376, 379, 382, 384–387, 396–397

Oikeustosiseikka 276, 284, 296, 299–300, 302, 308, 310, 324, 325, 327, 335–336, 385–386

Oikeusturva 6–7, 15, 17, 27, 29, 43, 58, 60, 62, 64, 105, 222, 234, 256, 263, 266–267, 290, 296, 301–302, 305, 311, 313, 316, 319, 323, 325–326, 330, 339, 341–343, 362, 373, 387, 395, 399, 401

Oikeusvaltioperiaate 6, 65, 67, 171, 187

Oikeusvarmuus 173, 320, 400

Otanta 350

P

P-arvo 244

Pakkolaitos 3, 11, 39–41, 46, 51–52, 57–59, 61–62, 66, 68–76, 83–85, 97, 100, 103, 380, 392

– eristäminen 3–4, 39–43, 51, 57–69, 71–73, 83–85, 98, 105, 119, 176, 191, 351, 365, 376–377, 380, 391–392

PCL-R-työkalu (Psychopathy Checklist-Revised) 112, 161–162, 210, 237, 241, 244, 247–250, 365, 367, 369–372, 376, 378, 394

Pelotevaikutus 196

Persoonallisuushäiriö 143, 153, 156, 161–163, 247, 363

Perusfrekvenssi 153–154, 160, 202, 214, 228, 231, 234, 239–240

Perus- ja ihmisoikeudet 10–11, 15, 21, 27–30, 32, 36, 45, 47, 72, 74, 76, 84–85, 96, 99,

- 118, 126, 135, 172–174, 176, 191–198, 232, 234–235, 240–241, 260, 296–297, 302, 309, 327–328, 331–333, 339, 343, 400
- Euroopan ihmisoikeussopimuksessa 188, 191–192, 194–195, 197
 - oikeutena itsemääräämisoikeuteen 192
 - oikeutena henkilökohtaiseen turvallisuuteen 194, 196
 - oikeutena henkilökohtaiseen vapauteen 190–196, 198
 - rajoittaminen 189–190, 193, 197
 - Suomen valtiosäännössä 188, 190, 194–195, 197
- Perusoikeusmyönteinen laintulkinta 328
- Perusteluvollisuus 47, 279, 333–334, 337–338, 342
- näytön osalta 333, 335, 342
 - normien osalta 333, 335
- Preventioteoria 2, 53, 55, 81, 85
- Pro et contra -argumentointi 336, 343, 402
- Prosessiekonomian periaate 301
- Prosessuaalinen totuus 295, 305
- Psykiatrinen vankisairaala VI, 4, 10, 14, 17, 78, 112, 115, 122–123, 126, 132, 360, 393
- Psykopatia 156, 159–163, 210, 247–249, 365, 367, 370, 394
- Päihderiippuvuus (ks. myös riskitekijät ja alkoholiriippuvuus) 156, 159, 340, 362, 364–365, 367–368, 376, 379, 394, 403
- Pääkäsitely 111, 113, 125, 291, 298
- R**
- Ratkaisupakko 297
- Rangaistusajan suunnitelma 120, 124–125, 127, 129, 134, 253, 270–271
- Reaalirangaistusjärjestelmä 90
- Reliabiliteetti 10, 108, 237, 241, 246, 251, 313, 387
- Rikosseuraamuslaitos (RISE) 109, 213–214, 216, 269–273, 283, 291, 298, 301, 309, 312, 344, 348, 353, 355, 373–376, 379, 384–386, 388, 391–392, 397
- Riski 24–25
- Väkivaltariski 2, 4–5, 7–12, 14–15, 17, 17, 21–27, 29, 30, 32–33, 35, 38, 42–47, 50–51, 61, 64, 68, 74, 76–84, 86–87, 95–96, 98, 101, 107, 109–110, 115, 119–121, 124–126, 128–135, 137–141, 143–153, 155, 157–158, 161–164, 167, 172, 175–176, 178, 182–183, 186, 193, 195–196, 200–201, 204–214, 216–236, 238–239, 242–250, 252–253, 256–262, 266–273, 275–276, 280–282, 284–285, 289, 295, 298, 300, 309–312, 314, 316, 318–320, 323–328, 330–331, 337–338, 340, 342, 346, 352–353, 362, 364–365, 368–372, 377–379, 383–384, 387, 394–396, 400–403
- Riski- ja tarvearvio 33, 74, 125, 134, 258, 270–271, 33, 125, 134, 258, 270–271
- Riskitekijät (rikoksenteikijän) 143–145, 149–150, 320, 150–159, 161, 163–166, 169–170, 186, 201–202, 204–206, 208–210, 212, 214, 216–217, 219, 224–225, 227, 232–236, 244–248, 250–251, 256, 258–259, 270, 282, 308, 320, 324–325, 340, 348, 362, 365–368, 370, 376–378, 384, 394, 400, 403
- biologiset riskitekijät 156, 164–166
 - demografiset tekijät 156
 - dynaamiset riskitekijät 150, 210, 256, 270
 - etniset ja rotuun liittyvät tekijät 158
 - kohorttitutkimus 153
 - kriittiset riskitekijät 153, 156–157
 - staattiset riskitekijät 150, 201, 205, 210, 256
- ROC-käyrä (Receiver Operating Curve) 242–243
- S**
- SARA (Spousal Assault Risk Assessment) 210, 369
- SAPROF (Structured Assessment of Protective Factors for Violence Risk) 112, 244, 250–252, 368–369, 372, 395
- Sekamuotoinen persoonallisuushäiriö 363, 366–367
- Selvittämisvelvollisuus 279, 300–302
- Seuraamusjärjestelmä 1, 5, 7–8, 11, 24, 27–28, 30–31, 36, 38–40, 65, 67, 72, 80–82, 84, 86, 89–91, 116, 148, 177, 181, 185, 193, 402
- Skitsofrenia 163–164
- paranoidinen 363, 366
- SIR-R (Statistical Information on Residivism Scale) 207, 270

- SORAG (Sex Offender Risk Appraisal Guide) 207, 372
- Sosiologinen koulukunta 1–3, 20, 43, 52–56, 58, 61, 65, 67
- STATIC-99 207, 369
- SAVRY (Structured Assessment of Violence Risk in Youth) 210
- Strukturoimaton kliininen menetelmä 200, 202–204, 206, 258
- Strukturoitu kliininen menetelmä 200, 208–210, 212–213, 221–222, 227–228
- Suhteellisuusperiaate 5, 24, 49, 58, 83, 94, 109, 131, 144, 179, 333, 179–184, 333, 401
- absoluuttinen suhteellisuus 179
 - relatiivinen suhteellisuus 179
 - prospektiivisena 179
- Suojaavat tekijät (rikoksenteikijän) 10, 25, 47, 77, 80, 136, 145, 148–149, 151–153, 155, 169–170, 181, 206, 208–210, 212, 214, 216, 220, 224, 227, 230, 232–233, 244, 250–252, 256, 259, 261, 270, 276, 308–309, 320–321, 328, 341–342, 368–369, 372, 394–395, 400–402
- staattiset 152
 - dynaamiset 152
- SVR-20 (Sexual Violence Risk) 210
- Syntaktiset tekijät 336
- Syyllisyys 4, 52, 54, 71, 84, 89, 91–94, 159, 176, 179–181, 248, 257, 275, 298–300, 322–323, 340
- Syyntakeisuus 35, 63, 98, 110–113, 145, 147, 223, 263, 266, 372, 382,
- alentunut 63, 145
- Syyntakeettomuus 99, 102, 145, 147, 201, 264, 375, 381–382
- Syyttömyysolettama 104–105, 325
- Syyttäjä 8, 12–13, 15, 75, 96–101, 103, 328–329, 347–348, 350–352, 354, 356, 380–382, 393
- T**
- Tekijärikosoikeus 3, 53, 67, 77, 81, 94–95
- Tekorikosoikeus 3, 52, 93–94, 240
- Tekosyyllisyys 91, 94, 180–181
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) 4, 9–10, 12–13, 16, 29, 38, 47, 70, 99, 124, 213–214, 218, 229–230, 254, 263–269, 271–273, 282–283, 291, 298, 309, 312–318, 319, 331–332, 339, 344, 346, 348, 350, 353, 360, 373–376, 379, 382, 384–387, 396–397
- vaarallisuusarviolausunto 13, 16, 29, 38, 229, 254, 263–269, 271–273, 282–283, 291, 298, 309, 312–315, 317, 319, 339–340, 344, 350, 375, 384–387, 396–397
- Tiedonintressi 35, 38, 345, 352
- Todennäköisyys (väkivaltaisen käyttäytymisen) 6, 9, 15, 18–21, 23–26, 47, 57, 69, 76–77, 80, 121, 128, 138–139, 145–149, 151, 167–170, 181, 203–205, 207–212, 214, 220, 224–226, 230–232, 234–236, 242, 257–258, 282, 290, 297, 307–311, 323–328, 400–402
- Kvalitatiivinen 169–170, 231, 234
 - Numeerinen 169–170, 231, 234
 - Tilastollinen 168, 205, 280
 - Subjektiiivinen 168, 328
- Todistelu 10, 31, 34, 108, 130, 221, 267, 276–285, 291–293, 295, 297–298, 301, 303–304, 306, 308, 310–311, 320–322, 327
- todistusaineisto 262, 293–294, 311, 322, 327, 343
 - todistusharkinta 47, 255, 261, 273, 276, 302–312, 314–315, 317, 319, 321–322, 324, 328, 348, 384, 401
 - todistuskeino 7, 99, 117, 277, 281, 283, 306
 - todistustaakka 299, 328–329
 - todistusteema 123, 276, 279, 281, 302–305, 308, 312, 321–322, 324
 - todistusteoriat 302
 - todistusosiseikka 224–225, 276–277, 279, 300, 302–307, 309–314, 318–322, 324, 326–328, 335
 - vapaa todistusteoria 107, 277, 316
 - vastatodistelu 281, 320–321
- Toisen vaiheen vaarallisuusarvioidut 350, 354–356, 358–361, 366–368, 371–376, 383–384, 386, 393–396
- Tosiasiallinen hallintotoiminta 213
- Tuomio-oikeellisuus 296
- Tuomioistuinprosessi 9, 13–15, 28–29, 34, 96–97, 110, 117, 122, 132, 193, 269, 283, 295, 320, 346–347, 349, 400,
- Tutkintaperiaate 300–301, 329

U

Utilitarismi 196

Uusklassinen koulukunta (ks. klassinen koulukunta)

Uusiminen 1, 4, 7–8, 21, 24, 39–43, 62–64, 68, 71, 74, 77–78, 80, 87, 91–94, 104, 107, 109, 116, 124, 129, 137–138, 140, 147, 149, 151, 154, 156, 162–163, 165, 172, 177, 180–183, 186, 204, 207, 210–211, 214, 220, 237, 250, 256, 258, 270, 318, 340, 348, 358, 372, 378, 388, 391–394, 397, 399–400

V

Vaara

- konkreettinen vaarantamisrikos 19
- abstraktinen vaarantamisrikos 19
- presumoitu vaara 19

Vaarallisuus

- teon vaarallisuus 19–20, 70, 91, 179
- rikoksentehtävän vaarallisuus V, 1–12, 14–15, 20–41, 43–54, 56, 58–84, 86, 91, 93–94, 96–99, 102, 106–108, 110–115, 118–119, 122, 125, 129, 135–149, 151, 153–155, 166–168, 170–173, 175–176, 178–186, 190–196, 199–203, 209, 212, 215–216, 218–225, 227–228, 230, 232, 234–244, 252–254, 256–257, 260, 265–271, 273, 275–279, 281–283, 285, 287, 289–292, 294–316, 318–323, 325–333, 337–339, 341–344, 346–352, 360–361, 364, 369, 371–373, 375–380, 382, 384–387, 393, 395–397, 399–402
- vaarallisuusarvio 7, 8, 376, 283, 395
- arvioiminen V, 3–16, 18–47, 49–51, 59–61, 63–65, 69, 72, 74–87, 91–101, 104–113, 115–116, 118, 121–124, 126–130, 132–133, 135–137, 139–141, 143–149, 151–155, 160–161, 163, 166–170, 172–173, 178, 180–183, 185–186, 188, 190–283, 286–332, 335–387, 382–397, 399–403
- vaarallisuusarviolausunto 255, 258, 260, 264, 283, 288, 304, 395, 312, 338, 343, 349–350, 352, 361, 369, 371, 377, 380, 385–387, 393–395, 401
- kvalifioitu 6, 21, 26, 107, 313
- lääketieteellinen 3, 9, 30–31, 42, 47,

69–70, 77, 112, 119, 141–145, 147, 154–155, 212, 216, 218, 227, 253–254, 256–257, 267, 282, 299, 315, 342, 348, 367, 394, 400

- psykologinen 3, 9–10, 27, 30–31, 34–35, 43, 47, 50–51, 61, 70, 76, 78, 106, 112–113, 141–142, 144–145, 199, 210, 212, 214–216, 218, 221, 228, 236, 252–253, 257, 259, 262, 267, 312, 340, 387, 395, 400–402

Vaarattomuusolettama 325

Vaarattomaksi tekeminen (ks. Inkapasitaatio)

Validiteetti 108, 203, 206, 222, 236, 241, 246, 251, 313, 350

Valmistelu 78, 119–120, 126, 129, 137, 140, 241, 291

Valvottu koevapaus 8, 108–109, 114, 118–121, 124, 131, 133, 269–271, 344

Vankilaoikeus 39–40, 42–43, 59–60, 64–66, 70–73, 75–76, 351

Vapaudenriisto (ks. perus- ja ihmisoikeudet)

Vapauttamisharkinta 4–5, 15, 33, 72, 78–79, 115–117, 123, 125, 127–131, 134, 223, 255, 262, 267–268, 270–271, 275, 282, 291, 298–301, 309, 311, 329

- pitkäaikaisvankien kohdalla 78–79, 115–117, 123, 125, 127–131, 134, 223, 255, 258, 262, 267–268, 270–271, 275, 282, 291, 298–301, 309, 311, 329

Varteenotettava epäily 322–324

Velvollisuus suojella -periaate 196–197, 204

Virallisperiaate 300

VRAG (Violence Risk Appraisal Guide) 207, 369, 372

Väkivalta

- määritelmä 136–137
- käyttäytymisessä 2, 4–7, 9–11, 20–26, 30, 33, 35, 39–44, 46–47, 50–51, 61, 66–70, 77–81, 86–87, 89, 92–93, 97–98, 100–103, 106–107, 110, 112, 118, 124, 128–129, 135–141, 143–172, 181–182, 186, 193–194, 196–197, 201–208, 210, 212, 214, 217, 220, 223–228, 230–236, 238–240, 242, 244–248, 250–252, 256–261, 282, 308–310, 319–320, 324–325, 328, 339, 348, 355–358, 362, 364–365, 367–372, 376–379, 384, 386, 388, 390, 393–397, 399–403

– väkivaltariskiarviolausunto 17, 33, 133,
269, 319, 352
Välituomio 96, 99, 104, 110–111, 291
Väärä negatiivinen arvio 238–241, 325
Väärä positiivinen arvio 201–202, 238–241,
392

Y

Yhdenvertaisuusperiaate 67, 81, 94, 98, 174,
179, 184–186, 320, 402
Yhdistelmärangaistus V, 42, 108, 109, 110,
121
Yleistävyys 2, 67, 71

Suomen rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä edellyttää tietyissä rikoslainsäädännön tilanteissa rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia. Rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnilla tarkoitetaan sekä psykiatrista että normatiivista riskiarviota siitä, millä todennäköisyydellä jo aiemmin törkeään väkivaltarikokseen syyllistynyt rikoksenteikijä syyllistyy uudelleen tulevaisuudessa törkeään väkivaltarikokseen. Rikoksenteikijän arvioimisella vaaralliseksi on yksilön perustavanlaatuisen vapausoikeuden näkökulmasta merkittävä seuraus. Vaarallisen rikoksenteikijän uusien rikosten tekeminen pyritään estämään määräämällä hänet suorittamaan koko rangaistuksensa vankilassa tai estämällä hänen pääsynsä kyseisestä rangaistuksesta tai elinkautisvankeudesta ehdonalaiseen vapauteen. Rikoksenteikijän vankilassa suoritettava rangaistusaika on tällöin pitempi kuin normaali, tekosyylisyyteen pohjautuva suhteellisuusperiaatteen mukainen rangaistus.

Toeksessa tarkastellaan rikoksenteikijän vaarallisuutta sekä sen arviointia ja siihen sisältyvää tieteen rajat ylittävää problematiikkaa. Siinä kohtaavat toisensa psykiatrinen, psykologinen ja oikeudellinen arviointi. Rikoksenteikijän vaarallisuuden oikeuspsykiatrisessa arviointiprosessissa painottuvat lääketieteellinen – erityisesti psykiatrinen – ja psykologinen näkökulma, normatiivisessa tuomioistuinprosessissa vuorostaan oikeudellinen näkökulma, jolloin menetelmien ja tarkastelutapojen erilaisuus tuo omat haasteensa vaarallisuuden arviointiin.

Tutkimuksen empiirisessä osassa vaarallisuuskysymystä tarkastellaan rikoksenteikijöiden saamien vaarallisuusarviolausuntojen ja tuomioistuinpäätösten pohjalta. Rikoksenteikijän arviointi vaaralliseksi tuomioistuimissa perustuu yleensä oikeuspsykiatrisiin vaarallisuusarviolausuntoihin. Aikaisempi väkivaltaisuus, päihitteiden väärinkäyttö, psykopatia, epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö ja mielenterveyden häiriöt ovat keskeisiä törkeän väkivaltakäyttötymisen uusimista ennustavia riskitekijöitä ja samalla niitä seikkoja, joilla psykiatrit ja psykologit yleensä perustelevat vaarallisuuskannanottojaan. Tuomioistuimen tulee kuitenkin koetella oikeuspsykiatrisessa vaarallisuusarviolausunnossa esitettyä näyttöä rikoksenteikijän vaarallisuutta osoittavista tosiseikoista ja arvioida normatiivisesti rikoksenteikijän vaarallisuutta itsenäisesti. Vaarallisuuden arviointiin liittyvät oikeusturvatekijät puoltavat rikoksenteikijän vaarallisuuden arvioinnille rakentuvan lainsäädännön poikkeuksellisuutta rikosoikeudenhoidossa ja kriminaalipolitiikassa.

